ASKERÎ
TARİH BELGELERİ
Dergisi

Nisan 2007 YIL: 56 SAYI: 120

Yayına Hazırlayanlar

Dr. Öğ. Alb. Ahmet TETİK
Arş. Uzm. Ayşe SEVEN
Arş. Uzm. Melike CEYHAN

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2007

ISSN: 1300-0241
NSN: 7610270359260

YAYIN KURULU BAŞKANI
Korg. Eyüp KAPTAN

YAYIN KURULU
Kur. Alb. Ramazan KONUK
Arş. Uzm. Arzu YOĞURTÇUOĞLU
Arş. Uzm. Çiğdem AKSU
Arş. Uzm. Emel SESİGÜR
Arş. Uzm. İbrahim ÇAĞLAR

DÜZELTİ/SAYFA DÜZENİ
Red. Uzm. Yasemin TAŞCI

KAPAK TASARIMI
Ceyhan KURHAN

SUNUŞ

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, “Nutuk”ta Millî Mücadele’nin safhalarını, karşılaşılan güçlükleri, sıkıntıları ve bunların üstesinden gelişlerini ibret verici olaylarla anlatmıştır. Onun 19 Mayıs 1919’da başlattığı Millî Mücadele, bugünün şartlarıyla değerlendirildiğinde, yeniden doğuşun ta kendisidir.

Millî Mücadele’nin geçirdiği aşamaların ve ATATÜRK’ün Nutuk’ta ayrıntılarıyla anlattığı olayların tanıkları olan arşiv belgeleri, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi’nin bu sayısında yer almaktadır. ATATÜRK, 9 Haziran 1919 tarihli telgrafında “Millî istiklâlimiz uğrunda ben de bütün varlığımla çalışmaktayım. Bu kutsal emel uğrunda milletle beraber sonuna kadar çalışacağıma da mukaddesatım adına söz veriyorum.” derken Türk milletine olan inancını belirtmektedir. 8 Temmuz 1919 tarihinde yayımladığı genelgede de “Çok sevdiğim askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra, millî mukaddes emelimiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere, milletin bağrında bir fert olarak mücadele edeceğim.” demiş ve bu sözleriyle bağımsızlığa giden yoldaki kararlılığı sayesinde, Türk milletinin ufku açılmıştır.

ATATÜRK ve arkadaşları, 27 Aralık 1919’da Ankara’ya geldikten sonra, bundan sonra atılacak adımlar için bugünkü ifadeyle “beyin fırtınası” toplantıları yapmışlardır. Ocak 1920’de gerçekleşen bu toplantıların tutanakları Gnkur. ATASE Başkanlığı Arşivinde bulunmaktadır. Bu belgeleri bilim dünyasının istifadesine sunarken kapsamlı değerlendirmelerin yapılmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Ayrıca TBMM’de saltanatın kaldırılması görüşmelerinde Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK’ün yapmış olduğu konuşmaya ait belgeler de burada yayımlanmaktadır. Bu konuşmada, onun tarihî bakış açısıyla yaptığı değerlendirme, bugün de unutulmaması gereken noktaları içermesi bakımından çok önemlidir.

Eyüp KAPTAN
Korgeneral
ATASE Başkanı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

İÇİNDEKİLER ……. III

YOL HARİTASI ÇİZİLİRKEN V

BİRİNCİ BÖLÜM

Günümüz Türkçesiyle Belgeler 3

İKİNCİ BÖLÜM

Belgelerin Tıpkıbasımları ve Çevrim Yazıları 121

DİZİN ……..… 401

KAYNAKLAR ……..…….…….. 405

EKLER ……. 409

FOTOĞRAFLAR ……..…….. 445

YOL HARİTASI ÇİZİLİRKEN

Millî Mücadele'yi başlatmak üzere Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal, 9 Haziran 1919 tarihinde yayımladığı genelgede "Geçirdiğimiz şu ölüm kalım günlerinde bütün milletçe her tarafta yapılan gösterilerle gerçekleştirilmeye çalışılan millî istiklâlimiz uğrunda ben de bütün varlığımla çalışmaktayım. Bu kutsal emel uğrunda milletle beraber sonuna kadar çalışacağıma da mukaddesatım adına söz veriyorum." (s.7) der. Genelge Kastamonu'dan Van'a kadar bütün vilayetlere gönderilir. Aradan kısa bir süre geçer ve 3 ncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal, Kolordu Kumandanlıklarına gönderdiği mesajda karşılaştığı güçlükleri aşmak için Türk milletiyle beraber Millî Mücadele'yi yürüteceğini ifade eder. "Mübarek vatan ve milleti parçalanma tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni emellerine kurban etmemek için açılan Millî Mücadele uğrunda, milletle beraber serbestçe çalışmaya resmî ve askerî sıfatım artık engel olmaya başladı. Bu kutsal amaç için milletle beraber sonsuza kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğumdan çok sevdiğim askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra millî mukaddes emelimiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere milletin bağrında bir fert olarak mücadele edeceğimi bildiririm." (s.9)

Erzurum ve Sivas Kongreleri toplanır. Kongrelerde Millî Mücadele'nin yürütüleceği temel esaslar belirlenir. Topyekûn mücadele için yol haritası çizilir. Temsil Heyeti etkin bir biçimde çalışmalara koyulur. 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Mustafa Kemal ve arkadaşları geleceğin inşasına dönük toplantılar yaparlar.

Bu toplantılarda "beyin fırtınası" yapılır. Millî Mücadele'nin kazanılması için nelerin yapılabileceğine dair görüşler, öneriler ortaya konur. Seçenekler, atılacak adımlar, karşılaşılması muhtemel problemler üzerinde düşünülür, çözüm yolları bulunmaya çalışılır.

Ocak 1920'deki toplantılarda öncelikli konuyu Mebusan Meclisindeki hareket tarzı teşkil eder. Mecliste, kurulacak grubun, "Kuvayı Milliye"nin hedefleri doğrultusunda takip etmesi gereken yöntem tespit edilmeye çalışılır.

Mustafa Kemal'in kararlı ve amacın mutlaka elde edileceğine olan inancı, toplantılardaki konuşmalarına yansır. Mebusan Meclisine seçilecek milletvekillerinin önüne konabilecek meselelerden söz ederken 5 Ocak 1920 günkü oturumda şunları söyler: "Özellikle azınlıkların hakları söz konusu edildiği zaman diğer ülkelerdeki Müslümanların hakları korunacaktır ve Paris Sulh Konferansı'nda da gündeme getirilecektir." "Şimdi İzmir meselesi var. Yunanlar yılbaşında İzmir'i ilhak edecekler. Ya resmen ya teşkilatları vasıtasıyla. Yapılacak basit şey, şimdiden bütün vilayetlerde halk tarafından gayet görkemli protestolar düzenlenmesi; fiilî olarak da Aydın cephesindeki kuvvetlerle bir taarruz yapılmasıdır. Fakat bütün kuvvetleri şimdilik kullanamayacağız. Daha sonra hazır hâle getirirsek taarruz edeceğiz."(s.32)

7 Ocak 1920 günkü oturumda Mustafa Kemal'in şu değerlendirmesi, onun öngörüsünü ve vizyonunu göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir. "Avrupa devletlerinin Amerika'yı dikkate almadan Orta Doğu meselesine giremeyeceklerini dün arz etmiştim." (s.35) "Bildiğiniz gibi şimdiye kadar şarktaki sulhun karara bağlanamaması sırf Amerikalıların katılmamasından ileri geliyordu. Para meselesinden dolayı İngiltere de dâhil bütün Avrupa devletleri âdeta Amerika'nın etkisi altındadır. Bu yüzden alınan kararların onların bakış açısından farklı olması düşünülemez. Amerikalılar gerçekten bize karşı dostça davranıyorlar. Her zaman ekonomik kaynaklarımızdan söz ederek ilişkilerimizi bunun üstünden yürütmemizi tavsiye ediyorlar. Devletimiz tamamen bağımsızlığına kavuştuktan sonra Amerikalılar bizimle dostluk ilişkileri kurabilirler. Amerikalıların Avrupalıların fikirlerine veya Avrupalıların Amerikalıların fikirlerine uygun hareket etmeleri gerekecek; ancak, buna imkân yok. İhtilaf sona erince de aralarında uzlaşamayacaklardır. Şimdi tamamen çekilerek 'Kendiniz hallediniz.' diyorlar. Avrupalılar sadece Kuvayı Milliye ile anlaşmak istiyorlar. Bu da Amerika'nın Avrupa'nın iç siyasetine yaptığı temaslarla ortaya çıkmıştır." (s.57-58)

Adnan Adıvar'ın "Bağımsızlıktan kastedilen nedir? Tam bağımsızlık demek, kapitülasyonsuz bir bağımsızlık mı?" sorularına, Mustafa Kemal'in verdiği cevaplar, Millî Mücadele'yi kazanacağını açıkça işaret etmektedir. "İçte ve dışta bağımsızlıktır. Dış bağımsızlıktan kasıt, elçilerimizin olması ve onların devleti tanıtıcı siyaset yapmalarıdır. İç siyasete gelince; bir milletvekili meclisi olacak, hükûmet meclisten çıkacak ve bu hükûmet ülkeyi idare edecektir." "Biz ya bağımsızız ya da değiliz. Tam bağımsızlık için özellikle kapitülasyonların olmaması gerekir." (s.74)

"Millî hâkimiyetin sağlanmasına dair" 1 Kasım 1922'de, Büyük Millet Meclisinde gerçekleşen oturumda, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmalardaki Türk tarihi ile İslam tarihi üzerine değerlendirmelerinden alınacak ders çoktur. (s.110-118) Bu konuşma, ATATÜRK'ün Türk Devlet geleneğinin tarihsel temellerini bilerek, bilinçli bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduğunun göstergesidir.

Ahmet TETİK
Dr. Öğ. Alb
Arşiv Şb. Md.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELGE NO: 1

İstihbarat
Genel rapor

24 Mayıs 1919

Sadarete

Görevlendirildiğim bölgenin durumu hakkında, bugüne kadarki incelemelerimin sonucunu toplu bir şekilde aşağıda arz ediyorum.

1. Canik sancağı[1] hakkında ayrıntılı bilgi vermiştim. Benim bölgeye gelmemle birlikte Rum çeteleri faaliyetten kaçınarak beklemeye başladılar.

Samsun'daki komitelerin siyaseten bu şekilde davranmalarını emrettiklerini güvenilir bir kaynaktan öğrendim. Müslüman çetelerinin ileri gelenlerinin eşkıyalık yapması engellendi. Bunların yakın zamanda hükûmete teslim olacaklarını ümit ediyorum. Çapulculuk edenler de cezalandırılmaktadır. Son günlerde Canik bölgesinde dikkate değer bir olay olmamıştır. Buradaki askerî birliklerin durumlarından memnun kalmadım. Bu yüzden bunların ıslahı hakkında yeni Kolordu Komutanına gerekli talimat verilmiştir.

2. Sivas vilayetinden henüz açık ve kapsamlı bir bilgi alınamadı. Vilayetin kuzeyinde bulunan Tokat ve Amasya livalarında[2] eşkıyalığın çok olduğu anlaşılıyor. Bunların hemen hepsi Rum'dur. Rumlar asayişi bozuk göstererek müdahale etme, intikam, adam öldürme ve gasp gibi hem siyasi hem adi eşkıyalık peşindedir.

Bu bölgenin Rum köyleri de Canik livasında olduğu gibi Rum eşkıyasına tamamıyla yardım etmektedirler. Bunlar Rum komitesiyle Metropolitliğin etkisi ve idaresi altında bulunuyor. Burada bir kısım Müslüman eşkıya varsa da bunlar siyasi bir amaçları olmayan, gasp ve hırsızlığı alışkanlık edinmiş ayak takımındandırlar.

Merkez ve Karahisar livalarında önemli eşkıyalık olayları olmamaktadır. Jandarma kadrosunun eksik oluşu ve nizamiye kuvvetlerinin de çok alt seviyede olması eşkıyanın takibini ve cezalandırılmaları görevlerinin yapılmasını engelliyor.

3. Trabzon vilayetinde genellikle adi eşkıyalık azdır. Kürdoğlu Hayri lakabıyla gezen Zarhalı Meydorti'nin 30 kişilik Rum çetesi devamlı olarak

---

[1] Osmanlı döneminde Samsun ve çevresini içine alan sancak, önce Sivas eyaletine sonra Trabzon'a bağlanmıştır. XIX. yy. sonlarında merkezi Samsun olan sancağa, Bafra, Çarşamba, Terme, Ünye ve Fatsa kazaları bağlıydı. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarına kadar sürmüş, bir ara sancak müstakil kazalara ayrılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra sancak idaresine son verilerek, vilayet hâline getirilmiş ve Samsun vilayeti adını almıştır. Türk Ansiklopedisi, c.9, Maarif Vekaleti Yay., Ankara, 1958, s.326.

[2] Liva: Mülki idarede kaza ile vilayet arasında bir derece, sancak. Ferit Devellioğlu; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2003, s.553.

faaliyette ise de o kadar önemli olmayıp asayişi bozuk göstermek amacındadır. Bir iki de Müslüman çete vardır.

4. Erzurum vilayeti dâhilinde adi eşkıyalık sınırlıdır. Kürt aşiretlerinin birbirleriyle kavgaları bazen cinayetlerle sonuçlansa da önemli değildir.

Jandarma kadrosunun eksikliği ve çeşitli kaza kaymakamlıklarının boş oluşu mahalli idareyi kötü etkilemektedir.

5. Erzincan livası içinde açlık yüzünden bazı soygunculuk olayları oluyorsa da önemli değildir.

6. Diyarbakır vilayetindeki eşkıyalık pek sınırlı ve adi olup yalnız son zamanlarda Ali Batı adındaki eşkıyanın başkanlığında 200 kişilik bir çetenin asi hareketlerde bulunması ve bunların askerî müfrezelerden açıkça kaçmayı başarması, halk arasında heyecan yaratmıştır. Bu konuda Diyarbakır'daki 13 ncü Kolordu Komutanıyla Vali Yardımcısına bazı emirler verilmiştir.

Ankara vilayetinde de Boğazlıyan[3] ve Akdağmadeni[4] bölgesinde asayişi bozan siyasi amaçlı, Samoil Çetesi mevcuttur. Vilayet, gerek bunun gerekse çapulculuk türünden eşkıyalık yapan birkaç Müslüman çetenin takibiyle meşguldür. Eşkıyalık eskisine oranla gittikçe azalmaktadır.

Van, Kastamonu ve Elazığ vilayetleri hakkında henüz layıkıyla bilgi alınamamıştır.

Sinop sancağına bağlı Gerze kazasında asayişsizlik dikkat çekicidir. Yeni tayin edilip birliğimize gelmiş olan Mutasarrıf bizzat dolaşarak görevine başlamıştır.

Ermeni çetelerinin yaz mevsiminde Erzurum ve Van vilayetleri sınırlarından geçişi beklenmektedir. Buna karşı 15 nci Kolordu tarafından gerekli tedbirler alınmaktadır.

7. Ermenilerin Doğu vilayetlerimizde Rumların da Canik çevresindeki faaliyetleri karşısında kurtuluşlarını ancak memleket ve milletin bağımsızlığında arayan Müslüman halk heyecan ve üzüntü içindedir. İtilaf devletleri temsilcilerinin şikayetlerine neden olan, şûralar teşkil edildiği veya buna benzer teşkilatların kurulduğu şeklindeki rivayetlerin gerçek olmadığını saygılarımla bildiririm.

Mustafa Kemal

---

[3] Yozgat'a bağlı ilçe.
[4] Yozgat'a bağlı ilçe.

BELGE NO: 2

Kişiye Özel

Harbiye'den
29 Mayıs 1919

9 ncu Ordu Müfettişliğine

Özellikle şu son zamanlarda İstanbul'daki Bakanlıklara taşradan çok sayıda telgraf geliyor. Bunların tümünde, memleketin bağımsızlığı için milletin her ferdinin canını feda edeceği belirtilmektedir. Bu heyecanın ve sözlerin yaygınlık derecesini inceleyerek isteklerinizi bildirmenizi rica ederim. Bunu yaparken heyecan ve duygusallığa kapılmamanızı ve incelemelerin gizli kalmasına dikkat etmenizi rica ederim.

Harbiye Nazırı
Şevket Turgut[5]

Harbiye Nazırına cevap

Memleketin en ücra köşesine kadar yayılmıştır. Genel itibarıyla ciddiyet vardır. Son derece ölçülü bir metanet hâkimdir.

Emniyet. İstihbarat 30 Mayıs 1919

(Kapsamı hakkındaki görüşlerinizi bildirmenizi rica ederim.)

[5] Şevket Turgut (? - 1924): İstanbul'da doğmuştur. 1881'de Harbiyeyi, 1884'te Harp Akademisini bitirmiştir. 1908-1911 arasında Kosova Mürettep Kolordu Komutanlığı yapmış, 1909'da Arnavutluk ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilmiş ve isyanı bastırmıştır. 1912-1913 yılları arasında Kuvayı Mürettebe Komutanlığı yapmış, Balkan Savaşı'nda 2 nci Kolordu Komutanlığında bulunmuştur. Kırklareli, Lüleburgaz ve Birinci Çatalca muharebelerinde başarılı görevler yapmıştır. 1913 yılında Romanya Askerî Delegeliğinde bulunmuş, 1914'te tümgeneral rütbesiyle emekli olmuştur. 1919'da Damat Ferit Paşa Hükûmetinde Bayındırlık Bakanlığı ve Harbiye Nazırlığı yapmıştır. Millî Mücadele'ye taraftar olduğu anlaşıldığından istifaya zorlanmış ve sonra emekli olmuştur. 1924'te İstanbul'da vefat etmiştir. Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları); Gnkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 2004, s.19-20.

BELGE NO: 3

İstihbarat

Şifre

30 Mayıs 1919

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ya

Kişiye özel

29 Mayıs 1919 tarihli şifreye cevaptır.

Bugüne kadarki gözlemlerime ve incelemelerime dayanarak İstanbul'a çekilen telgrafların, tamamen milletin bağrından doğan üzüntülerin bir yansıması olduğunu arz ederim. Gördüğüm bu millî gösteriler, İtilaf devletlerinin Türk'ün millî onuruna, yasal haklarına ve mirasına karşı zalimce tecavüzlerinden dolayı kanayan Türk ve Müslüman kalbinin inleyen feryatlarından başka bir şey değildir.

Bu heyecan, memleketin en ücra köşesine kadar yayılmıştır. Memur ve askerin şimdilik tamamen tarafsız kaldığı bu üzücü durum ve gösterilerin, son derece ölçülü bir metanetle gerçekleştiğinin de ayrıca göz önüne alınmasını arz ederim.

9 ncu Ordu Müfettişi
Padişah Fahri Yaveri Tuğgeneral
Mustafa Kemal

Cevat Paşa'ya da kısaca bilgi
Şifre edildi. 30 Mayıs 1919

BELGE NO: 4

Vilayetlerin ve Livaların Belediye Başkanlarına, Müdafaai Hukukı Milliye[6] ve Reddi İlhak Cemiyetlerine[7]

Milletin haklarını ve bağımsızlığını savunmak amacıyla, millî vicdandan doğan gösterilerden söz edilerek benim de bir teşebbüste bulunmam için bazı şehir, liva ve kazalardaki birçok Müdafaai Hukukı Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinden sürekli telgraflar almaktayım. Geçirdiğimiz şu ölüm kalım günlerinde bütün milletçe her tarafta yapılan gösterilerle gerçekleştirilmeye çalışılan millî istiklâlimiz uğrunda ben de bütün varlığımla çalışmaktayım. Bu kutsal emel uğrunda milletle beraber sonuna kadar çalışacağıma da mukaddesatım adına söz veriyorum.

Bu telgrafımın bütün kazalardaki Müdafaai Hukukı Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetleriyle belediye başkanlarına kadar hızla ulaştırılmasını rica ederim.

9 ncu Ordu Müfettişi
Padişah Fahri Yaveri Tuğgeneral
Mustafa Kemal

Yazıldı 9 Haziran 1919

---

[6] Müdafaai Hukuk kelime anlamı olarak "hakların savunulması" anlamına gelmektedir. Müdafaai Hukuk Cemiyetleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin kararlarını kabul etmeyerek, millî bağımsızlığa ulaşmak, yurdu düşman işgallerine karşı savunmak ve memleket topraklarının paylaşılmasını önlemek amacıyla kurulan cemiyetlerdir. Bölgesel kurulmalarına rağmen, kısa sürede memleketin genelinde örgütlenmişlerdir. Müdafaai Hukuk Cemiyetleri, kongreler düzenleyerek halkın bilgilendirilmesine, düşmana karşı koymak üzere gerekli tedbirlerin alınmasına ve düzenli ordunun kurulmasına çalışmışlardır. TBMM'nin oluşmasında da önemli rol oynamışlardır. Sivas Kongresi'nde birleşerek "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" adıyla ülke genelinde millî bir örgüt hâlini almışlardır. Zeki Çevik; Millî Mücadelede Müdafaai Hukuktan Halk Fırkasına Geçiş (1918-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.53-54.

[7] Aralık 1919'da Vali Nurettin Paşa'nın onayıyla İzmir Müdafaai Hukukı Osmaniye Cemiyeti merkezinde kurulmuş olan Cemiyet, daha sonra İzmir Türk Ocağına nakledilmiştir. Cemiyetin ilk adı Müdafaai Vatan Heyetidir. İzmir'in işgalinden bir gün önce "Reddi İlhak" yahut "İlhakı Redd Heyeti" adını almıştır. Cemiyetin Reisi Moralızade Halit, Umumî Katibi Ragıp Nurettin'dir. Üyeleri Moralızade Nail, Süvari Kolordu Levazım Reisi Yarbay Faik, Dersim Ahzı Asker Şubesi Reisi Binbaşı Zekâi, Karahisar eski Mebusu Hulusi, Aydın eski Mebusu Cami, İzmir Mevki Kumandanı Mehmet Arif, Saruhan eski Mebusu Mustafa Necati'dir. Cemiyet, İzmir'in işgali dolayısıyla yayımlamış olduğu beyannamelerle halkı uyandırmış ve vilayetlere göndermiş olduğu telgraflarla İzmir'in işgalini duyurmuştur. Telgraflar büyük bir etki yapmış, kurtuluş amacıyla kurulmuş olan veya bu hadise üzerine kurulan bütün teşekküller, olağanüstü kongreler, mitingler düzenlemiş, İstanbul Hükûmetiyle işgal makamlarını protesto yağmuruna tutmuşlardır. Cemiyet de kendi bölgesinde kongre ve mitingler düzenleyerek Millî Mücadele hareketine büyük katkılarda bulunmuştur. Batı Anadolu bölgesini temsil edecek kadar genişlemiş olan bu teşkilat Sivas Kongresi'ni takiben oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetine katılmıştır. Tarık Zafer Tunaya; Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s.492-493. Zekâi Güner ve Orhan Kabataş; Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s.377-378.

Vilayetlere, Livalara ve Kolordu Komutanlıklarına

Şifredir

Belediye başkanlarına yazdığım telgrafın suretini gönderiyorum. Son olarak, bu telgrafın ilgililere ulaştırılması için sizin de gereğini yapmanızı istirham ederim.

9 ncu Ordu Müfettişi
Padişah Fahri Yaveri Tuğgeneral
Mustafa Kemal

Telgrafın gönderildiği yerler

Erzurum, Sivas, Van, Kastamonu, Elazığ, Erzincan ve Samsun Mutasarrıflarına

9 Haziran

Vilayetlere ve liva merkezlerine yazıldı

Telgrafın gönderildiği yerler

Kastamonu, Ankara, Trabzon, Sivas, Erzurum, Elazığ, Van Vilayetleri Belediye Başkanlıklarına ve Müdafaai Hukukı Milliye, Reddi İlhak Cemiyetleri Başkanlıklarına, Canik, Erzincan, Kayseri Liva Belediye Başkanlıklarına ve Müdafaai Hukukı Milliye, Reddi İlhak Cemiyetleri Başkanlıklarına, Sinop, Çankırı, Yozgat, Kırşehir, Erzurum, Gümüşhane, Doğu Karadeniz Bölgesi, Amasya, Tokat, Şarkî Karahisar, Bayezit, Dersim Liva Belediye Başkanlıklarına ve Müdafaai Hukukı Milliye, Reddi İlhak Cemiyetleri Başkanlıklarına.

BELGE NO: 5

Erzurum
8 Temmuz 1919

15 nci, 3 ncü, 20 nci, 13 ncü, 12 nci ve 14 ncü Kolordu Komutanlıklarına

Mübarek vatan ve milleti parçalanma tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni emellerine kurban etmemek için açılan millî mücadele uğrunda, milletle beraber serbestçe çalışmaya resmî ve askerî sıfatım artık engel olmaya başladı. Bu kutsal amaç için milletle beraber sonsuza kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğumdan çok sevdiğim askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra millî mukaddes emelimiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere milletin bağrında bir fert olarak mücadele edeceğimi bildiririm.

Bunun bütün Müdafaai Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerine ve mülki merkezler ile Askerlik Şubeleri vasıtasıyla vatanın en ücra köşesine kadar bildirilmesini özellikle rica ederim.

3 ncü Ordu Müfettişi
Padişah Fahri Yaveri Tuğgeneral
Mustafa Kemal

BELGE NO: 6

İstanbul
13 Ekim 1919

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya

Kıymetli Paşam! Kaç gündür sizinle basın mensupları adına haberleşiyorduk. Bugün de Tasvir-i Efkar[8] adına sizi rahatsız ediyor, aşağıdaki soruları arz ediyorum. Amaç Kuvayı Milliyenin durumu hakkında mümkün mertebe açık bilgi vermektir. Alınacak cevapların ajans aracılığıyla Avrupa'ya bildirilmesine çalışılacaktır. Sorulardan uygun görülenlere yarınki baskıya yetiştirilmek üzere çabuk cevap verilmesini arz ederim.

1. Kuvayı Milliyenin ortaya çıkmasının ilk sebepleri nelerdir?
2. Millî Teşkilat ne zaman kuruldu?
3. Bugün kaç vilayete yayılmıştır?
4. Millî Teşkilatın ileri gelenleri kimlerdir?
5. Asıl amacı nedir?
6. Asıl amacına ulaşmak için neler yapmaktadır?
7. Seçimler hakkındaki fikri nedir?
8. Anadolu'da seçimler tamamıyla serbest yapılabilecek mi?
9. Nispi seçim esas kabul ediliyor mu?
10. Avrupa tarafından belirlenen Ermenistan sınırı hakkında ne düşünüyorsunuz?
11. Sizce Ermenistan sınırı ne olabilir?

---

[8] Tasviri Efkâr Gazetesi: İlk olarak 27 Haziran 1862 tarihinde Şinasi tarafından çıkarılmıştır. 31 Mayıs 1909 tarihinde Ebüzziya Tevfik tarafından yeniden yayımlanmaya başlamıştır. 19 Ocak 1913 tarihinden itibaren oğulları Velid ve Talha, gazetenin yayın hayatını devam ettirmişlerdir. Zaman zaman gazetenin sıkıyönetim tarafından kapatılmasıyla "Tesvîri Efkâr", "Tenvîri Efkâr", "İntihâbı Efkâr" ve son olarak "Tevhidi Efkâr" adını almıştır. Gazete, baskılara karşı çekinmeden, korkmadan yazılar yayımlamıştır. Ruşen Eşref Ünaydın'ı gazetenin muhabiri sıfatıyla Sivas Kongresi'ne göndermiştir. Aydın cephesine de muhabirler göndererek etkili haberler yayımlamıştır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Velid Bey, aynı zamanda ilk kez Mustafa Kemal'in resmini ve biyografisini yayımlamıştır. Tasviri Efkâr gazetesi 5 Mart 1925 tarihine kadar yayın hayatına devam etmiştir. İzzet Öztoprak; Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele, Sayı 58, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.XIV-XV. Hasan Refik Ertuğ; Yeni Türkiye, Nebioğlu Yayıncılık, İstanbul, 1959, s.178-179.

12. General Harbord[9] ile neleri görüştünüz?

13. Kuvayı Milliyenin ikinci ve üçüncü derecede üyeleri içinde bazı İttihatçıların olduğu söyleniyor. Ne derece doğru?

14. İttihatçılar Kuvayı Milliyeyi etkileyebilirler mi?

15. Seçimlerden sonra Kuvayı Milliyenin durumu ne şekil alacaktır?

16. Bağımsız sınırlarımız size göre ne olabilir?

17. Özgeçmişinizi kısaca belirtir misiniz?

18. Milletvekili seçimleri için adaylığınızı koyacağınız söyleniyor. Doğru mu? Nereden milletvekili olmak istersiniz?

19. Arkadaşlarınız arasından başka kimler milletvekili olmak istiyor?

20. Şehrinizde İtilaf devletleri temsilcileri var mı? Onlarla görüşüyor musunuz? Size karşı tavırları nasıldır? Millî harekât hakkında ne düşünüyorlar?

21. İstanbul'a temsilci olarak gönderdiğiniz Vasıf Bey ne zaman gelecek? Talimat nedir?

Tasviri Efkâr Başyazarı Velid[10]

---

[9] James Guthrie Harbord (1885-1947): 1885 yılında doğmuştur. Kansas Ziraat Kolejini bitirdikten sonra 1899 yılında ABD ordusuna katılan Harbord, 1917-1919 yılları arasında ABD Genelkurmay Başkanlığında görev yapmıştır. Tümgeneral Harbord, 24 Ağustos 1919 yılında Türkiye'ye gelerek ABD'nin Osmanlı Devleti'nde uygulamayı düşündüğü manda ve Ermenilerin durumuyla ilgili olarak resmî adı "American Military Mission to Armenia" olan bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor çerçevesinde, 21 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Seçil Akgün; General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesi'ne Dair) Raporu, Tercüman Tarih Yayınları, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Yayınları Nu:5, İstanbul, 1981, s.65. Cemal Kutay; Türk Millî Mücadelesinde Amerika, Boğaziçi Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1979.

[10] Velid Ebüzziya (1877-1945): 1877 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ebuzziya Tevfik'in oğlu olup babasının yanında gazeteciliğe başlamıştır. Mondros Mütarekesi döneminde Tasviri Efkâr gazetesinin yayınlarını yönetmiştir. Ali Rıza Paşa Hükûmeti zamanında Mustafa Kemal Paşa ile röportaj yapmak üzere Ruşen Eşref'i Anadolu'ya yollaması üzerine İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilmiştir. İstanbul'da Millî Mücadele grubunun üyelerindendir ve birçok defa İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırmış, sahip olduğu Ebuzziya Basımevinde de Millî Müdafaa Teşkilatının kullandığı bütün gizli evrakları, gerekli beyannameleri basmıştır. Cumhuriyet döneminde matbaacılık ve kitapçılıkla uğraşmıştır. 1945 yılında vefat etmiştir. M. Nuri İnuğur; Türk Basınında İz Bırakanlar, Der Yayınevi, İstanbul, 1988, s.79-81. Fuat Süreyya Oral; Türk Basın Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1969, s.271.

Velid Bey'e

Mustafa Kemal Paşa'nın sorularınıza telgrafla verdiği cevapları aşağıda arz ediyorum.

Cevat[11]

1-Kuvayı Milliyenin ortaya çıkmasının ilk sebepleri nelerdir?

Milletin maruz kaldığı haksız muameleler.

2-Millî Teşkilat ne zaman kuruldu?

Ateşkesin ardından vatanın her tarafında hemen aynı zamanda.

3-Bugün kaç vilayete yayılmıştır?

Bugün Anadolu ve Rumeli'deki şehirlerde Millî Teşkilatın olmadığı bir yer kalmamıştır. Bütün vatanda söz sahibidir.

4-Millî Teşkilatın ileri gelenleri kimlerdir?

Millî Teşkilatın ileri gelenleri, vatanın korunması ve milletin bağımsızlığı için çırpınan milletin gözde evlatlarıdır.

5-Asıl amacı nedir?

Asıl amacı vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlamaktır.

6-Asıl amacına ulaşmak için neler yapmaktadır?

Teşkilatımız, Kuvayı Milliyeyi etken ve millî iradeyi egemen kılmaya kesin karar vermiş ve milletin bütün fertlerini bünyesinde toplamıştır. Bu, tüzük ve bildirimizde açıkça belirtilmiştir.

7-Seçimler hakkındaki fikri nedir?

Seçimlere yasal olmayan bir şekilde müdahale etmeyip, milleti serbest bırakmaktır. Yalnız cemiyetimiz, üyelerinin seçimlerde başarılı olmalarını diler.

---

[11] Mehmet Cevat Abbas Gürer (1887-1943): 1887'de Niş'te doğmuştur. Üsküp İptidai Mektebi ile Askerî Rüştiyesini tamamladıktan sonra, Manastır Askerî İdadisinden mezun olmuş ve 1908'de piyade teğmen rütbesiyle Harbiyeyi bitirmiştir. 1915'te Anafartalar Grubu Kurmaylığı yapmış, 1916'da 16 ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğine tayin edilmiştir. Savaş süresince Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde bulunmuş, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'yla birlikte Anadolu'ya geçmiştir. Paşa'nın askerlikten istifası üzerine Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığı emrine atanmış, Sivas Kongresi'nde Heyeti Temsiliye Başkâtipliğine getirilmiştir. Mebusan Meclisinin son dönemi için 8 Ocak 1920'de yapılan seçimde, Bolu Milletvekili seçilmiş, Meclisin feshi üzerine Ankara'ya gelerek TBMM'ye Bolu Milletvekili olarak katılmıştır. Yozgat ayaklanmasının bastırılmasında ve asayişin sağlanmasında görev almıştır. Ankara Hükûmetinin Sofya temsilciliğini yapmıştır. Mecliste Millî Savunma ve Dışişleri Komisyonlarında çalışmış, Bolu Milletvekili olarak yasama görevini 1939'a kadar sürdürmüştür. 1943'te Yalova'da vefat etmiştir. Cepheden Meclise; Millî Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.97. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, c.3, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995, s.191-192.

8-Anadolu'da seçimler tamamıyla serbest yapılabilecek mi?

Evet yapılacaktır.

9-Nispi seçim esas kabul ediliyor mu?

Bu defaki seçimlerin mevcut kanuna uygun olarak yapılması zorunludur. Zaten bu şekilde yapılmaya da başlanmıştır. Nispi temsil yöntemi milletin halledeceği bir meseledir.

10-Avrupa tarafından belirlenen Ermenistan sınırı hakkında ne düşünüyorsunuz?

11-Sizce Ermenistan sınırı ne olabilir?

10-11 - 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız dâhilinde kalan vatan topraklarından bir karışının Ermenistan'a ilhakına millet kesinlikle razı değildir.

12-General Harbord ile neleri görüştünüz?

13-Kuvayı Milliyenin ikinci ve üçüncü derecede üyeleri içinde bazı İttihatçıların olduğu söyleniyor. Ne derece doğru?

Cemiyetimizde İttihatçı kimse yoktur. İttihatçılık tarihe karışmıştır. Merkezî Hükûmet ve Batı, siyasi bir hata olarak onları tekrar diriltmediği sürece millet bunları yeniden ortaya çıkarmayı aklına getirmeyecektir. Bu konuda Temsil Heyetinin yeni bir bildirisi bu gece Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığına gönderilecektir.

14-İttihatçılar Kuvayı Milliyeyi etkileyebilirler mi?

Kuvayı Milliyeyi etkileyecek olan sadece millettir ve millî amaçlarıdır. Başka hiçbir kimse ve topluluk etkileyemez.

15-Seçimlerden sonra Kuvayı Milliyenin durumu ne şekil alacaktır?

Kuvayı Milliyenin gelecekteki durumu, Millî Meclisin güvenli ve serbest olarak göreve başlamasından sonra bir kongre ile belirlenecektir. Bu konu tüzüğümüzün son maddesinde açıkça belirtilmiştir.

16-Bağımsız sınırlarımız size göre ne olabilir?

Bağımsız sınırlarımız bize göre 30 Ekim 1918 tarihinde, mütarekenin imzalandığı gün sahip olduğumuz sınırlardır.

18-Milletvekili seçimleri için adaylığınızı koyacağınız söyleniyor. Doğru mu? Nereden milletvekili olmak istersiniz?

Milletvekilliğine adaylığımı koymadım ve koymayacağım. Fakat millet herhangi bir şehirden beni milletvekilliğine seçerse övünçle kabul ederim.

19-Arkadaşlarınız arasından başka kimler milletvekili olmak istiyor?

Arkadaşlarım da aynen benim gibi düşünmektedirler.

20-Şehrinizde İtilaf devletleri temsilcileri var mı? Onlarla görüşüyor musunuz? Size karşı tavırları nasıldır? Millî harekât hakkında ne düşünüyorlar?

Şehrimizde İtilaf devletleri temsilcileri yoktur. Ancak geçici olarak gelip giden Amerika ve Avrupa devletlerine mensup siyasi ve askerî memurlar, kendileriyle yapılan özel görüşmelerde teşkilatımız ve Millî Mücadele'mizin haklı gerekçelerini kabul etmiş ve onaylamışlardır.

21-İstanbul'a temsilci olarak gönderdiğiniz Vasıf Bey ne zaman gelecek? Talimat nedir?

17-Özgeçmişinizi kısaca belirtir misiniz?

Mustafa Kemal Paşa'nın özgeçmişi aşağıda belirtilmiştir:

1881 yılında Selanik'te doğmuştur. Ortaokulu Selanik'te, liseyi Manastır'da, Harp Okulu ve Harp Akademisi öğrenimini İstanbul'da tamamlamış ve 1904 yılında kurmay yüzbaşılığa terfi etmiştir. 1907 yılına kadar Suriye'de görev yapmış ve ön yüzbaşı olduktan sonra 1911 yılına kadar Makedonya'da bulunmuştur. Bu süre içinde ordu kurmay başkanlığı, redif tümeni kurmay başkanlığı, ordu ve kolordu kurmay başkanlığı, Selanik Subay Talimgâh Komutanlığı ve Demir Yolu Hattı Müfettişliği görevlerini yapmıştır.

31 Mart Olayı üzerine Selanik'ten İstanbul'a hareket eden kuvvetlerin kurmay başkanlığını yapmıştır. 1910 yılında Arnavutluk'ta gerçekleştirilen harekâtta Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın kurmayı olarak bulunmuştur. Aynı yıl Pikardi Manevralarını takip etmek için Fransa'ya gitmiştir. 1911 yılında Genelkurmay Başkanlığında görevlendirilmiş ve buradan İtalya Savaşı nedeniyle Trablusgarp'a gitmiştir. Bu savaşın sonuna kadar Sirenaik[12] bölgesinde, Derne Kuvvetleri Komutanlığı yapmıştır. Balkan Savaşı başlayınca Bulgarların Çatalca hattına gelmeleri üzerine İstanbul'a gelmiştir. Sonra Gelibolu'da Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanlığı Harekât Şube Müdürlüğü yapmış ve Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanı olarak Balkan Savaşı'na katılmıştır. Aynı Kolordu ile Edirne'ye gitmiş ve Dimetoka'nın[13] Bulgarlardan geri alınmasında bizzat bulunmuştur. Balkan

---

[12] Libya'ya bağlı üç büyük bölgeden biri olup Libya'nın doğusunda yer almaktadır.

[13] Batı Trakya'da, Edirne'den Dedeağaç'a giden demir yolu üzerinde ve Türkiye sınırına 5 km mesafededir. Dimetoka 1362 yılında I. Murat tarafından fethedilmiş, kısa bir süre fiilen devlet merkezi olduktan sonra Edirne'ye bağlanmıştır. 1912 Balkan Savaşı sırasında Bulgarların istilasına uğramışsa da 1913 İstanbul Anlaşması ile Osmanlı Devleti'ne iade edilmiş; fakat, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na iştirakini temin maksadıyla 1915 Sofya Anlaşması neticesinde Meriç Nehri'nin sağ sahili ile beraber bu devlete bırakılmıştır. 1919 yılında Neuilly Anlaşması ile bütün Batı Trakya ile beraber Yunanistan'a verilmiştir. İslam Ansiklopedisi; c.3, İstanbul, Maarif Vekaleti Basımevi, 1945, s.589.

Savaşı'ndan sonra Sofya, Belgrad, Çetine[14] askerî ataşelik görevlerini yapmak üzere Sofya'da görevlendirilmiştir. Burada bulunduğu sırada yarbaylığa terfi etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilanının ardından Tekirdağ'da yeni oluşturulan 19 ncu Tümen Komutanlığına getirilmiştir. Maydos[15] ve Çevresi Bölge Komutanlığından sonra 19 ncu Tümenle bu bölgede iken Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığını da üstlenmiş ve bu görevi sırasında albaylığa terfi etmiştir. Daha sonra Anafartalar Grup Komutanlığına getirilmiş, İngilizlerin çekilmeleri üzerine 16 ncı Kolordu Komutanı olarak Edirne'ye gitmiştir. Bu görevde bir ay kadar kaldıktan sonra Diyarbakır, Bitlis ve Muş bölgesine Kolordu Komutanı olarak gitmiş ve burada iken tuğgeneralliğe terfi ettirilmiştir. Emrindeki birliklerle 2 nci Orduya katılarak beş gün süren savaşların ardından Bitlis ve Muş'u Ruslardan geri almıştır. Bir süre sonra 2 nci Ordu Komutan Vekilliğine, ardından Hicaz Seferî Kuvvetlerine ordu komutanı olarak tayin edilmiş, Şam'a giderek Sina cephesinin teftişinde bulunmuştur. Bu görevin ardından Medine'ye gitmesine gerek görülmeyerek 2 nci Ordu Komutanlığına asaleten tayin edilmiş ve Diyarbakır'a geri dönmüştür.

1917 yılında Halep'te toplanan ve General Falkenhayn'ın[16] komutasında bulunan gruba dâhil olan 7 nci Ordu Komutanlığına getirilmiştir. General Falkenhayn ile harp harekâtı hususunda aralarında anlaşmazlık çıkınca ve hükûmet de kendisini desteklemeyince 7 nci Ordu Komutanlığından istifa etmiştir. Bunun ardından tayin edildiği 2 nci Ordu Komutanlığı görevini de kabul etmeyerek İstanbul'a dönmüştür. Bu süre içinde Osmanlı veliahtı ile birlikte Alman Genel Karargâhı ve Alman Garp cephesini ziyaret etmişlerdir. Veliahtın Padişah olması üzerine, Padişahın sözlü ısrarı üzerine Falkenhayn'ın mağlup olarak bıraktığı Nablus[17] civarındaki 7 nci Orduya tekrar gitmiştir. Buraya gittikten 15 gün sonraki genel İngiliz taarruzunda 7 nci Orduyu Halep'e kadar geri çekmiştir. Bu görevinde bulunduğu sırada padişah yaverliğine getirilmiştir. Halep muharebesinden sonra Adana'da bulunan 2 nci Ordudan kurulan Yıldırım Grubu Komutanlığı görevini üstlenmiştir. Mütarekeden sonra da İstanbul'a dönmüştür. 3 ncü Ordu Müfettişliği ile Doğu Anadolu'da bulunduğu sırada 8 Temmuz 1919'da askerlikten istifa etmiştir.

İstanbul'da Kemal Bey'e
14 Ekim 1919
Saat 22.30

---

[14] 1878-1918 yılları arasında bağımsız Karadağ'ın başkenti.
[15] Çanakkale'ye bağlı ilçe. Bugünkü adı Eceabat.
[16] Erich Von Falkenhayn (1861-1922): Almanya'da Harbiye Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. Genelkurmay Başkanlığı sırasında Verdün Muharebesi'ni kaybetmiştir. Alman Başkomutanlığının Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atanması önerisi üzerine 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a gelmiş, Suriye ve Irak'ta bir inceleme gezisi yaptıktan sonra görevi kabul ettiğini hükûmetine bildirmiş ve 5 Haziran 1917'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına tayin edilmiştir. H. Fahri Çeliker; Atatürk'ün Yaşamından Falkenhayn-Mustafa Kemal Anlaşmazlığı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.5, Ankara, Kasım 1988, s.167.
[17] Batı Şeria'da Müslüman bir Arap kentidir. Kudüs'ün 63 km kuzeyinde yer almaktadır.

BELGE NO: 7

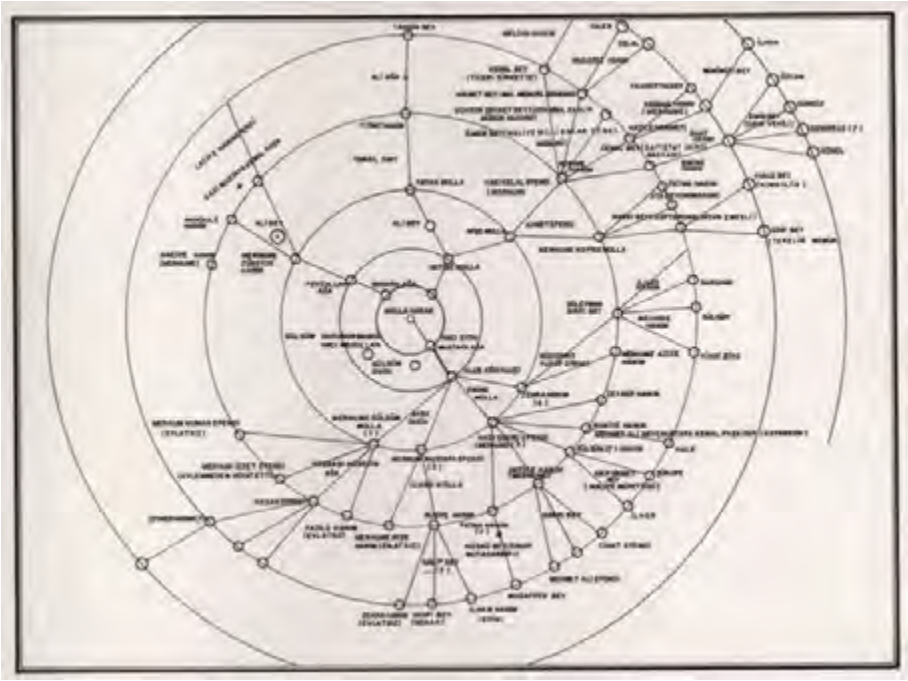

BELGE NO: 8-152

5 Ocak 1920

Görüşmelerin Başlaması
Saat: 15.30

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Fuat Paşa

İsmail Fazıl Paşa

Atıf Bey

Sırrı Bey

Mustafa Kemal Paşa: Görüşmelere başlıyoruz.

Sırrı Bey:[18] Başlamadan önce bir şey arz etmek istiyorum. Açıklama ve kararlar okunmadan görüşmeler başlayacak olursa, görüşmeler boşa yapılmış oluyor. Okuduğumuz zaman birçok şeyi görebiliriz. Böylece zaman kaybedilmemiş olur.

Mustafa Kemal Paşa: Bu düşüncenize göre, devam etmeyi lüzumlu buluyor musunuz?

Sırrı ve Atıf Beyler:[19] Hayır.

Mustafa Kemal Paşa: Biz temel olarak kararlaştırılan şu noktaları görüşmüş oluyoruz.

1. Müdafaai Hukuk Grubu meydana getirmek.

2. Program.

---

[18] Sırrı Bellioğlu (1876-1958): 1876'da Kıbrıs Lefkoşe'de doğmuştur. Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra, Kastamonu'da Nafıa Kâtipliği, Sandık Eminliği ve Belediye Başkâtipliği yapmış; 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra Zonguldak, Mudurnu, Düzce ve Adapazarı Kaymakamlığı görevlerinde bulunmuştur. 1912'de Amare, 1913'te Kerbelâ, 1916'da Amasya Mutasarrıflığı yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimde İzmit Milletvekilliğine seçilmiş, 23 Nisan 1920'de TBMM'ye katılmıştır. Mecliste İçişleri, Dışişleri, Millî Savunma ve PTT komisyonlarında görev almıştır. 5 Şubat 1921'de Londra Konferansı'na gönderilen heyette yer almıştır. 1922'de İktisat Bakanı olmuştur. Müdafaai Hukuk Grubunun kurulması sırasında muhalefette bulunan 2 nci Grupta yer almıştır. 1931'de İzmit'ten IV. Dönem milletvekilliğine seçilmiştir. 1940'ta Hükûmet aleyhinde çalışmalar yaptığı iddiasıyla suçlu bulunarak hapis cezası almıştır. 1949'da cezasını tamamlamış, 1958'de vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, c.3, s.539-540.

[19] Atıf Efendi (1858-1926): 1858'de Ankara'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Yeşilâhi Sıbyan Mektebi ve Ankara Rüştiyesinde tamamlamış, medresede öğrenim görerek Müderrislik icazeti almıştır. Medresede müderrislik ve sonra Şeriye Mahkemesinde hâkimlik yapmıştır. 1893'te İstinaf Mahkemesi üyesi olmuş, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan yerel seçimlerde İl Genel Meclisi üyeliğine seçilmiştir. 10 yıl sürekli bu görevde bulunmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Ankara Milletvekili olmuş, Meclisin feshinden sonra Ankara'ya gelerek TBMM'ye Ankara Milletvekili olarak katılmıştır. Mecliste Şeriye ve Evkaf Komisyonunda çalışmış, 1923'te Ankara Müftülüğüne atanması üzerine milletvekilliğinden istifa etmiştir. Ankara Müftüsü iken 1926'da vefat etmiştir. Mecliste Hacı Atıf Efendi olarak anılan Atıf Efendi'nin ailesi "Taşpınar" soyadını almıştır. a.g.e.; s.78.

Sırrı Bey: Geçen de arz etmiştim. Orada bu isim altında toplanılırsa, memleket için yararlı bir grup olur. Bu grubun üyeleri ve başkan meselesi neden oraya yazılmış?

Mustafa Kemal Paşa: Halledilmesi gereken önemli mesele Meclisi Mebusan başkan vekilleri. Grubun faaliyeti için aramızdan bir iki kişi bulabilirsek faydalı olur. Meclis Başkanlığı ile Grup Başkanlığı çok önemli. Her şeyden öte bu görevi üstlenecek kişilerin, bu temel ilkelere inanmış olmaları gerekir. İki gün sonra İngiliz, Fransız veya Ferit Paşa ile temaslarında, kendi başına birtakım kararları vermeye kalkışırlarsa, hepimizi zor durumda bırakırlar. Bu nitelikte kimleri tanıyorsanız, söyleyiniz.

Sırrı Bey: İsim belirtmek sakıncalı olur. O nitelikleri kendilerinde görenlerin ismi belirtilmezse kırılabilirler.

Mustafa Kemal Paşa: Burada isimleri kararlaştırmak doğru değildir; ancak, görüşülmesi de faydalı olur.

İsmail Fazıl Paşa:[20] Sırrı Bey'in değerlendirmesi çok doğrudur. Grubu oluşturmadan, başkanı kolayca seçemeyiz. Öncelikle, buraya gelecek olan milletvekilleriyle konuşup maksadımızı, gayemizi ve bu isim altındaki amacı tamamıyla ortaya koyduktan sonra; başkan ve başkan vekillerinin, orada grubun gizli oylamasıyla seçilmesi gerekir. Buradan gidecek üyelerimiz onlara isteğimizi anlatırlar. Grup oluşturulduktan sonra anlatılabilir.

Rüstem Bey:[21] Başkanda aranan nitelikler nelerdir?

İsmail Fazıl Paşa: Bana …(?) orada Emir Rıza Halim Bey'i gördük.

---

[20] İsmail Fazıl Paşa (1856-1921): 1856 yılında Girit'in Kandiye kentinde doğmuştur. 1873'te Harbiyeyi, 1876'da Harp Akademisini bitirmiş, öğretmen olarak Harbiyede görevlendirilmiştir. 1880'de Padişah yaverliğine atanmış, 1884'te 4 ncü Ordu emrine verilmiştir. 1901 yılına kadar 4 ncü Ordunun çeşitli birliklerinde ve İran sınırındaki hizmetten sonra İstanbul'a gelmesine izin verilerek Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinde görevlendirilmiştir. 1901'de Tümgeneralliğe yükselmiş, 1908'de Harbiye Mektebi Nazırlığına atanmıştır. 1912'de 7 nci Kolordu Komutanı olmuş, aynı yıl içinde İzmir Toplu Kuvvetler Komutanlığına getirilmiştir. 1913'te Harbiye Nezareti Süvari Dairesi Başkanlığına atanmış, 1914'te emekliye ayrılmıştır. Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış, Sivas Kongresi'ne İstanbul temsilcisi olarak katılmış ve Kongrenin 2 nci Başkanlığına seçilmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Yozgat Milletvekili olmuş, Meclisin feshi üzerine Ankara'ya gelerek TBMM'ye katılmıştır. Bayındırlık Bakanlığı yapmış, 1921'de Ankara'da vefat etmiştir. Ailesi "Cebesoy" soyadını almıştır. Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır. Cepheden Meclise, s.57. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.969-970.

[21] Ahmet Rüstem Bey (1862-1935): 1862'de Midilli'de doğmuştur. 1854'te Osmanlı Devleti hizmetine girdikten sonra Sadettin Nihat Paşa adını alan Polonyalı Blinski'nin oğludur. "Alfred Rüstem" olarak da bilinir. İlk ve orta öğrenimini İzmir İngiliz Okulu, İstanbul Kadıköy Fransız Frerler Okulunda tamamladıktan sonra Avusturya Lemberg Siyasal Bilgiler Okulunu bitirmiştir. 1882'de Bulgaristan Komiserliği Fransızca Kâtipliği görevine başlamış ve çeşitli elçiliklerde kâtip, başkâtip ve müsteşar olarak görev yapmıştır. 1911'de Karadağ Elçisi olmuştur. 1914'te Washington Elçiliğine atanmıştır. Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak Sivas Kongresi'ne katılmış, Temsil Heyeti danışman üyeliğine seçilmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinden sonra istifa eden Şeyh Tayyip Efendi'nin yerine Ankara Milletvekili olmuştur. Meclisin feshinden sonra Ankara'ya gelmiş, TBMM'de Dışişleri Komisyonunda çalışmıştır. İtalya ve İsviçre'de Türkiye lehine propaganda yapmak üzere Meclisten ayrılmış, 1935'te vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.71-72.

Rüstem Bey: Meclisi Mebusan Başkanlığından söz etmiyoruz.

İsmail Paşa: Grup, Müdafaai Hukuk Cemiyetinin grubudur. Millî Teşkilat ve kuvvetler ne şekilde ve hangi ihtiyaç için teşkil edilmiştir? Bunun gerçek varlığını ilkeleriyle orada anlatıp aydınlatarak onları idare etmek gerekir.

Rüstem Bey: "Birliği ve disiplini sağlayacak ve şahsiyetli olacak birisini öne çıkarmaktır." derken amacım böyle işlerde birisini tercih etmek ve onun oy almasına çalışmak zorunluluğunu anlatmaktı. Bence de bir ismin önceden aday olarak gösterilmesi kötü bir şey olmaz. Bu da gayet önemlidir.

İsmail Fazıl Paşa: O kişi grubun içinden oluşacak yönetim kurulunun başkanı olacaktır.

Rüstem Bey: Bu kişi, etkili ve güçlü olmalıdır.

İsmail Fazıl Paşa: Yönetim kurulundan kastettiğim, başkana yardım etmektir.

Mustafa Kemal Paşa: Zaten partilerin bir yönetim kurulu olur.

Atıf Bey: Rüstem Bey, "Böyle bir kişi varsa aday gösterelim." diyoruz lakin, henüz böyle bir aday bulamadık. Belki sonra daha iyi adaylar çıkabilir. Onun için grup oluşsun ve grup, başkan seçsin.

Sırrı Bey: Benim, isim belirlenmesinden kaçınmaktaki amacım, kendisini o makama layık görenler varsa bunların kırılmamalarını sağlamaya yöneliktir.

Rüstem Bey: Asıl amaç bu niteliklere sahip bir kişinin seçimidir. Asıl gayemizi sağlamalıyız ki bu çok önemlidir.

Sırrı Bey: Bunu orada oluşacak gruba bırakmakta ne sakınca var?

Rüstem Bey: Belki bizim istediğimiz olmaz.

Sırrı Bey: İmkân var mı?

Rüstem Bey: Oylama yapılırsa belki bizim istediğimiz olmaz.

Sırrı Bey: Propaganda orada yapılsın.

Rüstem Bey: Böyle meselelerde?

Mustafa Kemal Paşa: Sırrı Bey, bunları Temsil Heyetinin[22] huzurunda görüşmek doğru olmayacaktır.

---

[22] Temsil Heyeti (Heyeti Temsiliye) Erzurum Kongresi'nde Doğu illerini temsil etmek amacıyla kurulmuştur. 11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde bütün vatanı temsil etmesine karar verilen 16 kişilik Heyeti Temsiliye; Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Orbay, Eyüpzâde İzzet Bey, Hoca Raif Dinç Efendi, Hacı Salihzâde Servet Bey, Sadullah Efendi, Hacı Fevzi Efendi, Hacı Musa Bey, Bekir Sâmi Bey, Refet Bele Bey, Kara Vâsıf Bey, Mahzar Müfit Kansu Bey, Ömer Mümtaz Bey, Hüsrev Sâmi Kızıldoğan Bey, Hakkı Behiç Bey ve Râtipzâde Mustafa Bey'den oluşmuştur. Bu üyelerin ilk dokuzu Erzurum Kongresi'nce, onuncusu Sivas'ta Heyeti Temsiliyece ve son altısı da Sivas Kongresi'nce seçilmiştir. Millî Mücadele'de Müdafaai Hukuktan Halk Fırkasına Geçiş; s.224-227.

Milletvekili: Gruba başkanlık edecek kişinin hangi niteliklere sahip olması gerektiğini burada belirlemeliyiz. Müdafaai Hukuk Cemiyetini grubumuz temsil edecek. Bütün gelişmelerin safhalarını bilmeleri gerekir. Bunun için belki daha iyi adaylar bulunabilir. Bu safhaları bilmeli. Onun için niteliklerini belirtmek gerekir.

İsmail Fazıl Paşa: Geçen gün buradaki görüşmelerimizde bir konu ortaya çıktı. Bugün eğer biz zor bir durumda kalırsak, almış olacağımız tedbirleri ve gelişmeleri bilmeyen bir kişi, İstanbul halkının büyük bir kısmına karşı bizi savunamaz, ne yapacağını da bilemez.

Sırrı Bey: Buna ihtiyaç olmadığına inanıyorum. Yusuf Kemal Bey'in[23] ve benim bir ricamız yok. Onun için tarafsız konuşuyorum. Sözlerimin illa doğru olması da söz konusu değildir. Yusuf Kemal Bey, "Bizim millî çıkarlarımıza aykırı olarak teklif edilecek şartları ben bir fert olarak yine kabul etmiyorum. Geliniz, zapt ediniz diyeceğim veya bağıracağım." dedi. Bu düşünceye varmak için buradan geçmedi. Bu sonucu düşünen her insan hissedebilir.

İsmail Fazıl Paşa: Yusuf Kemal Bey'in yaşadığı hayat onda bu fikri uyandırır. Fakat tek bir kişi topluluğa tercih edilebilir diye söylediler. Bu adam İngiltere'ye güvenerek söylüyor.

Rüstem Bey: (Konuşmaktan vazgeçti.)

Mustafa Kemal Paşa: Bu meseleyi bu şekilde bırakalım. Gerek grup gerekse meclis, oradaki toplantı sonucunda kamuoyunun uygun göreceği birisini seçer.

Sırrı Bey: Biz öyle birisini seçeceğiz ki bize değer katsın bizden faydalanmasın.

Milletvekili: Partilerin lideri o partilerin kuruluşuna vakıf ve programlarını bilen kişidir. Lider yabancılara partiyi tanıtmalıdır. Birisi çıkıp da bu lider için "Bu adam millî harekete katılmış mıdır?" diye soracaktır. Grup adına müzakerelere katılmak üzere bir kişi gider. Yoksa sıradan bir şekilde meclisteki görüşmeleri idare edecekse o başka konu.

---

[23] Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969): 1878 yılında Boyabat'ta doğmuştur. 1904'te İstanbul Hukuk Mektebini bitirmiş, 1905-1909 yılları arasında Ceza Hukuku ve Devletler Özel Hukuku öğretmenliği ve avukatlık yapmış, 1908'de İstanbul Barosu Başkanlığına getirilmiştir. I. Dönem Mebusan Meclisinde Kastamonu Milletvekilliği yapmış, 1909'da Adana Olaylarını Soruşturma Heyetinde yer almıştır. 1912'de La Haye Daimî Hakem Mahkemesinde açılan bir tazminat davasında Osmanlı Hükûmetinin avukatları arasında bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Adliye Nezaretinde Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Müsteşarlık yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Kastamonu milletvekili olmuş, Meclisin feshinden sonra TBMM'ye katılmıştır. İktisat, Adliye ve Hariciye Vekillikleri yapmıştır. Türk-Sovyet Anlaşması imza heyetinde bulunmuş, 1921'de Fransa ile yapılan Ankara İtilafnamesi'ni imzalamıştır. 1924'te Londra Büyükelçisi olarak görev almış, 1925-1941 yılları arasında Ankara Hukuk Fakültesinde İktisat Profesörlüğü yapmıştır. 1948'e kadar Sinop Milletvekilliğini sürdürmüş, Millet Partisi Kurucuları arasında yer almış ve 1961'de faaliyete başlayan Temsilciler Meclisinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi temsilcisi olarak görev yapmıştır. 1969'da İstanbul'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919 - 1923, s.627-630. Türkiye'de Kim Kimdir Ansiklopedisi; Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1961-1962, s.606.

Rüstem Bey: İlkeler konusunda uzlaşma sağlanmıştır. Amaca ulaşmak için çeşitli yöntemler vardır.

Milletvekili: Müdafaai Hukuk Grubunun düşüncesini öğrenmek için mesela bir gazeteci, lidere müracaat ettiğinde cevap verebilmesi için sözü edilen niteliklere sahip olmalıdır. Onun için kuruculardan birisi başkan seçilmelidir.

Rüstem Bey: Bu işte şahsiyetin olağanüstü etkisi vardır. Değerli bir kişi, özellikle etkileyici olmalı ki grubun birliğini ve ortak hareket etmesini sağlasın. Lider, bunu yapabilecek bir karaktere sahip olmalıdır.

Sırrı Bey: Memleketin içinde bulunduğu sıkıntılı durumda her türlü ihtirastan kendilerini uzak tutabileceklerini bilsem, ben de sizinle birlikte olurum.

Milletvekili: Bu angarya.

Sırrı Bey: Aksine bu çok önemli. Belki sadrazam gölgede kalacak, herkes ona bakacaktır.

Milletvekili: O hâlde bugüne kadarki durumu göz önüne alınmalıdır. Ben Rauf Bey'i[24] tavsiye ediyorum.

Sırrı Bey: Bu tartışma Temsil Heyetinin gitmeyeceğine dair. Gidecekse eğer o zaman değişir.

Rüstem Bey: Grup liderinin mutlaka İstanbul'da bulunması lazımdır. Bu meseleyi burada bırakalım başka bir şey görüşelim. Millî Teşkilatın bugünkü şekliyle devamı hakkında tüzüğün son maddesi açıktır. O da Meclis görevini güvenle yapacağı gün toplanacak kongrenin sonucuna göredir. Mesela beş gün sonra meclis toplanır ve biz güvendeyiz derse bir teşkilata ihtiyaç yoktur.

---

[24] Hüseyin Rauf Orbay (1880-1964): 1880'de İstanbul'da doğmuştur. İlköğrenimini Cibali'de, ortaöğrenimini Trablusgarp'ta Askerî Rüştiyede tamamlamış, Heybeliada Deniz Lisesinden sonra 1899'da Harbiyeden güverte mühendis rütbesiyle mezun olmuştur. Selimiye firkateyni, Garp vapuru, Mahmudiye zırhlısı, Hamidiye torpidosu, Fethiye gemisi, Mesudiye zırhlısı, Mecidiye kruvazöründe görev yapmış, Sisam ayaklanması, 31 Mart İsyanı ve Arnavutluk isyanının bastırılmasında, Tarblusgarp ve Balkan Savaşları'nda başarılar elde etmiştir. Birinci Dünya Savaşı boyunca fırkateyn ve kalyon kaptanlığı ve deniz kurmay başkanlığı yapmıştır. Savaş sonrasında Ahmet İzzet Paşa Kabinesinde Bahriye Nazırı olarak yer almış ve bu sıfatla Osmanlı Devleti adına Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalamıştır. 3 Mayıs 1919'da askerlikten istifa edip Anadolu'ya geçerek Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne katılmış, Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Sivas Milletvekili olmuştur. 1920'de İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüş, sürgün dönüşünde, Anadolu'ya geçmiş ve milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Bayındırlık Bakanlığı yapmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucularındandır. 1926'da tedavi için Londra'da bulunduğu sırada Atatürk'e suikast olayı ile ilgili görülerek ceza almış, 1933 tarihli Af Kanunu'ndan sonra 1935'te yurt dışından dönmüştür. 1942'de Londra Büyükelçiliğine atanmıştır. 1944'te yurda döndükten sonra politikadan uzak durmuş, 1964'te İstanbul'da vefat etmiştir. Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları); s.431-434. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.879-882.

Sırrı Bey: Bugün için İstanbul'da milletvekilleri emniyette olurlar. Eğer amaca yönelik bir tehlike olursa…

Mustafa Kemal Paşa: Yalnız kendileri değil sorumlu oldukları görevleri yürütebilmeleri için de güven ortamı gerekir.

Sırrı Bey: Milletvekillerinin yapacağı şey, bu programı savunmaktır.

Mustafa Kemal Paşa: Söylenen şu sözlerin tamamının sonuç itibarıyla bir hükmü olmazsa o zaman milletvekilleri Millî Teşkilatta sizin göreviniz sona ermiş olur. Müdafaai Hukuk Cemiyetinin bu iki görevi milletvekillerinin üzerindedir. Bu da kendilerinin tam bir güven içinde görevlerini yapmalarına bağlıdır. O güne kadar teşkilatın devam ettirilmesi gereklidir. Bir ihtimal bazı milletvekilleri "Biz toplandık ve güven içindeyiz. Ne yapıyorsak siyasi vasıtalara ve devletin resmî kurallarına dayanarak yaparız. Millî Teşkilata lüzum yoktur." diyebilirler.

Sırrı Bey: Buna karşı, hayır.

Mustafa Kemal Paşa: Bu dikkat edilecek bir noktadır. Temsil Heyeti o güne kadar dışarıda kalıp görevine devam edecektir. Milletvekili olanlarımız gidecek, yerimize diğerleri gelecektir. Bu, sonsuza kadar devam edemez, sonra İttihat ve Terakkiye benzer. İşte bunun elde edilip edilmediğini milletvekillerinin gayet iyi değerlendirmeleri lazımdır. Özellikle hükûmetler muhalefet edecektir. Hükûmet güvenoyu alınca "Siz bize güvendiniz, şimdi Kuvayı Milliyeye gerek yoktur." diyebilir. Kuvayı Milliye, Hükûmetin sözüyle dağılmaz; fakat, milletvekillerinin sözüyle dağılır.

Rüstem Bey: Bu yüzden bu maddenin düzeltilmesine ihtiyaç vardır. Size milletvekillerinin şahsi güvenleri anlaşılıyor.

Mustafa Kemal Paşa: Tüzüğün 11'inci maddesi.

Sırrı Bey: Okur.

İsmail Fazıl Paşa: Millî Teşkilatın lağvı yoktur.

Sırrı Bey: Biz böyle demiş olsak bile, bu heyet, topladığı kongrenin kararlarına uyar.

Mustafa Kemal Paşa: Heyetimiz, siyasi bir parti değildir. Fakat yüksek bir siyaset takip ederek hükûmetin (İstanbul) uygulamalarını etkiliyor ve sınırlıyor. Çeşitli görüşleri bünyesinde barındıran bir cemiyet olduğundan, ya başka bir şekil almasına, ya da lağvına karar verir. Milletvekilleri, meşrutiyet için her türlü kayıt ve şarta uygun bir hükûmet oluşturdu. Şimdi bu hükûmeti güçlendirmek lazım. Teşkilat adıyla hükûmet emrine girmez. Buna göre polisi ve jandarmayı kuvvetlendirir. Diğer taraftan Müslümanlarla birlikte bir cemiyet yapılabilir ve bu siyasi bir cemiyet olamaz.

Rüstem Bey: Teşkilat, silahlı kuvvetlere dayanmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa: Meclisi Mebusandaki grup toplandığı zaman, gerek hükûmet gerekse yabancılar tarafından şikâyete maruz kalacaktır.

Sırrı Bey: Sulh imzalanana kadar kendimizi güvende hissedebiliriz.

Mustafa Kemal Paşa: Temsil Heyetine gelince: Bizim çoğunluğumuz milletvekili seçildi, bunlar da meclise katılacaktır. Temsil Heyeti dışarıda …(?) kalacağından milletvekillerinin yerlerine diğerleri gelecektir. Her vilayetten ve bağımsız sancaklardan gelen bir kişi ki bunlar da en fazla 9 ila 16 arasındadır. Hepsini toplasanız 70-80 kişi olur. Bu sayıdaki bir heyet de Millî Meclis olur. Olayların durumuna göre Sivas'tan buraya, buradan başka yere gideceğiz. 9-16 kişi dışarıda kalıp Temsil Heyeti adıyla teşkilat başkanlığını yürütecektir. İzah ettiğim şekilde bu da itirazlara maruz kalacaktır. Adeta iki Temsil Heyeti var demektir. Bu, Meclisi Mebusanda dışarıdaki milletvekillerinin toplanamamasından dolayıdır. Toplanabilselerdi belki bu teşkilata gerek kalmazdı.

Sırrı Bey: Buradaki Temsil Heyeti, İstanbul'dakinin amaçlarını temsil eden bir kuvvettir.

Mustafa Kemal Paşa: Buna hazır bulunmak için Millî Teşkilatın kurulması lazımdır. Bu itibarla Millî Teşkilat ordu gibi(?) çekirdek hâlinde kalmıştır. Bu ordunun, kısmen Millî Teşkilatın dışında kalmasına, herhangi bir harp söz konusu olduğunda Genelkurmay Başkanının bir diyeceği olmaz. Başka bir söze de ihtiyaç duyulmaz. İçişleri Bakanı teşkilatı istemiyor ki biz ona da karşıyız. Vali gönderir, kabul etmeyiz; mutasarrıf gönderir, geri göndeririz. Bundan dolayı Meclisi Mebusan güvendiği bakanlarla bu konuda anlaşabilmelidir.

Sırrı Bey: Burada kurulan heyet sayesinde, yani Müdafaai Hukuka göre orada daha cesur olacağız.

Mustafa Kemal Paşa: Bu teşkilatın devam ettirilmesini üstlenenler ki biz de onların içindeyiz. Bizim şahsen düşündüğümüz, bu amacın elde edilmesinden başka bir şey değildir. Bir insan durup dururken sıkıntıya girmekten zevk almaz. Gerçekte ortamın hazırlandığı gün söyleyecekleri söz, bizim için bir müjde olacaktır. Yeni bir program yapmak isteyenlere karşı da yeterli güce sahibiz. Mesela bizim programımız Ferit Bey'in[25]

---

[25] Ahmet Ferit Tek (1877-1971): 1877 yılında Bursa'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Bursa Işıklar ve Kuleli Askerî Liselerinde tamamladıktan sonra, 1896 yılında Harbiyeden mezun olmuştur. Harp Akademisinin birinci sınıfında öğrenci iken Padişah II. Abdülhamit aleyhinde hareket ve girişimle suçlanarak Divanıharpte yapılan yargılaması sonucunda bir yıl hapis cezası ile cezalandırılmasına ve askerlikten uzaklaştırılmasına karar verilmiştir. 1898'de affedilerek rütbesi geri verilmiş; fakat, Trablusgarp Tümeninde görevliyken Avrupa'ya kaçması üzerine askerlikle ilişiği kesilmiştir. 1903'te Paris Siyasal Bilgiler Okulundan mezun olmuştur. Mebusan Meclisi Reisi olan Ahmet Rıza Beyle "Şûrayı Ümmet" gazetesini çıkarmış ve başyazarlığını yapmıştır. 1908'de yurda dönmüş, yeni açılan Mebusan Meclisinin Başkâtipliğine atanmıştır. Mülkiye Mektebinde Siyasi Tarih Öğretmenliği görevini üstlenmiştir. 1909'da istifa eden Saffet Paşa'nın yerine İttihat ve Terakki Partisi adayı olarak Kütahya Milletvekilliğine seçilmiştir. Bir süre sonra Millî Meşrutiyet Partisini kurmuş, İfham gazetesini çıkarmıştır. Balkan Savaşı'na yedek Kurmay Yüzbaşı olarak katılmıştır. 1918'de Kiyev Başşehbenderliğine atanmıştır. 1919'da Damat Ferit Paşa Kabinesinde Nafıa Nazırı olmuş, Millî Türk Fırkasını kurmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde İstanbul Milletvekilliğine seçilmiştir. Meclisin dağılması üzerine Ankara'ya gelerek TBMM'ye katılmış, Mecliste Bütçe, Dışişleri ve Anayasa Komisyonlarında çalışmış, Maliye Bakanlığı yapmıştır. II. Dönemde Kütahya Milletvekili seçilmiş, Dâhiliye Vekilliği yapmıştır. 1925'te Londra, 1932'de Varşova, 1939'da Tokyo Büyükelçisi olmuştur. 1943'te emekliye ayrılan Ahmet Ferit Tek, 1971'de İstanbul'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.494-495.

programından iyidir. Milletvekillerinin İstanbul'da maruz kalmaları muhtemel saldırılara karşı gerek İstanbul'da gerekse taşrada birtakım tertipler aldık. Milletvekilleri de kendilerini korumalı ve ufak bir saldırıya uğrayacaklarını hissettikleri anda İstanbul'dan ayrılarak gittikleri yerlerde toplanmalıdırlar. Mesela burası uygundur.

İsmail Fazıl Paşa: Ben de genel olarak iki şekilde düşünüyorum: Birincisi ansızın saldırıya uğramaktır. Bu sırada korkaklık gösterirlerse sonu kötü olur. Bunun için milletvekilleri kendilerini korumalıdırlar. Bugün vatanın içinde bulunduğu acı duruma karşı …(?)

Rüstem Bey: Mesela baskın olduğu takdirde hemen İstanbul'dan ayrılmak gerekir.

Sırrı Bey: Meclisi kuşatmak ve milletvekillerini hapsetmek olabilir. Bu durumda oradaki askerî kuvveti takviye etmek gerekir.

Mustafa Kemal Paşa: Benim öncelikli gördüğüm tehlike, Meclisin, usulüne uygun olarak dağıtılmasıdır. Yabancılar mükemmel bir grup görür ve Mecliste olumsuz düşüncelerin kabul edilmeyeceğini anlarlarsa, birtakım hilelere başvuracaklardır. Mesela Meclisi Mebusan Hükûmete güvensizlik oyu verirse, onun yerine kendi amaçlarını takip edecek yeni bir hükûmet tayin ederler ve Meclis buna da güvensizlik oyu verirse o zaman Meclisi belki dağıtırlar. Ferit Paşa[26] gibi birini başkanlığa getirirlerse, Meclis ya dağılmaya mahkûm olacak ya da onun dediğini kabul edecektir.

Sırrı Bey: Hükûmet, bizden ayrılmış kişilerden oluşursa bizim için tehlike kalmaz. Mesela Ferit Paşa olsa ilk oturumda kimse bulunmaz.

Mustafa Kemal Paşa: Meclisin usulüne uygun feshi hâlinde, buna hiç önem verilmeden İstanbul dışında toplanılmalıdır.

---

[26] Damat Ferit Paşa (1853-1923): 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. Damat Ferit, Paris, Berlin, Petersburg ve Londra sefaretlerinde kâtip olarak çalışmıştır. Sultan Abdülmecit'in kızı, Abdülhamit'in kız kardeşi Mediha Sultan ile evlenmiş, böylece saraya damat olmuştur. 1919-1920 yıllarında beş kez sadrazamlığa getirilmiştir. Anadolu'da başlayan Müdafaai Hukuk hareketini, bu hareketin öncülüğünü yapan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının çalışmalarını engellemeye, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ni dağıtmaya, başarısız kılmaya çalışmıştır. Sivas Kongresi Heyetinin, Padişahla görüşme isteğini engellemesi, Anadolu ile İstanbul'un bir süre haberleşmesinin kesilmesine yol açmış, bu durum onun iktidardan düşürülmesine sebep olmuştur. Damat Ferit Paşa'nın İngiliz yanlısı politikası, 5 Nisan 1920'de yeniden sadrazamlığa getirilmesini sağlamıştır. Bu dönemde Anadolu'da gittikçe güçlenen Kuvayı Milliye hareketine karşı düşmanca tavır takınmış, düşman güçlerinden yardım alarak Kuvayı Milliyeyi din aleyhtarı bir eylem olarak gösteren fetvalar yayımlatmıştır. Kuvayı İnzibatiye adıyla silahlı bir güç oluşturarak Anadolu'ya göndermiş, Kuvayı Milliyeye karşı olan güçlerle iş birliği yapmaktan çekinmemiştir. Anadolu'daki Millî Mücadele'yi örgütleyen güçleri sıkıyönetim mahkemelerine vererek idam cezası almalarını sağlamıştır. Sevr Anlaşması'nı imzalayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına razı olmuştur. 17 Ekim 1920'de istifa eden Damat Ferit Paşa, Avrupa'ya gitmiş ve bir süre burada kalmıştır. Millî Mücadele'nin başarıyla bitmesi üzerine 22 Eylül 1922'de ülkeyi terk ederek, Nice şehrine yerleşmiş, 1923'te burada vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, c.2, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1998, s.708-709. Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi; Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1962, s.113.

Sırrı Bey: Bunu böyle yapacağımıza milletin korkmadığını Padişaha bildirsek olmaz mı?

Atıf Bey:

Sırrı Bey: Bu teşkilata karşı olanlar, teşkilatın muhalif amaçlar güttüğünü söyleyip yayıyorlar. Mesela Padişahı tahtından indirmek gibi.

Mustafa Kemal Paşa: Amacımız bu değildir.

Sırrı Bey: Padişaha bunu söylüyorlar ve onu da kandırıyorlar.

Mustafa Kemal Paşa: Padişaha duyurmak işini sözle, yazıyla ayrıca yaparız. Bundan dolayı elimizde bir kuvvet ve ilkelerimize sadık kişilerin bulunması gerekir. Benim kanaatime göre hükûmetin bugünkü politikasının devam etmesi mümkün değildir. Bugün hükûmet bu şekil ve mahiyette devam edemez.

Sırrı Bey: Şüphe yok.

Mustafa Kemal Paşa: Buna şüphe olmadığına göre başka bir mesele ortaya çıkar. Hükûmeti kim kurmalıdır?

Sırrı Bey: İstanbul'dayken İzzet Paşa'nın[27] ismi geçiyordu. Bazılarıyla yaptığımız görüşmeler sonucunda Sadrazama güven duydukları anlaşılıyor. Gizlice görüşen Cami Bey[28] gibi…

---

[27] Ahmet İzzet Paşa (1864-1937): 1864 yılında Manastır'da doğmuştur. 1887 yılında Harbiyeyi bitirdikten sonra Halep, Şam, Lübnan, Yemen bölgelerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Başarılarından dolayı çeşitli ödüller almış ve âyan üyeliğine atanmıştır. Balkan Savaşı'nda, Çatalca Muharebesi'nde Genelkurmay Başkanlığı, Sait Halim Paşa döneminde Harbiye Nazırlığı yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda 2 nci Ordu Komutanlığına atanmış ve Talât Paşa'nın sadrazamlıktan istifası üzerine sadrazam olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasında ve uygulamaya konulmasında önemli rol oynamıştır. İttihatçı nazırların değiştirilmesi konusunda padişahla anlaşmazlığa düşünce 8 Kasım 1918'de hükûmet üyeleriyle birlikte istifa etmiştir. Ali Rıza Paşa Hükûmeti görevdeyken Ankara ile İstanbul Hükûmeti arasında kopukluğun giderilmesinde önemli görev almıştır. Tevfik Paşa Hükûmetinde Dâhiliye Nazırlığı yapmıştır. Bu görevi sırasında da Ankara İstanbul ilişkilerini yeniden kurmaya çalışmıştır. 31 Mart 1937'de vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, s.705-706.

[28] Abdülkadir Câmi Baykurt (1877-1949): 1877'de İstanbul'da doğmuştur. 1897'de Harbiyeden teğmen rütbesiyle mezun olmuş, Trablusgarp Tümeni emrine girmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Trablusgarp şubesini kurmuştur. 1908'de açılan Mebusan Meclisinde Trablusgarp'ın Fizan livasından milletvekili olmuş, İttihat ve Terakkinin sol kanadını oluşturan "Hizbi Terakki"nin kurucuları arasında yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, Mütarekeden sonra Reddi İlhak Cemiyetinin kurulmasında etkili olmuştur. Sulh ve Selamet ile Millî Ahrar Partilerinin kurucuları arasında yer almış, 1919'da Saltanat Şûrasına katılmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Aydın Milletvekili seçilmiş, Felahı Vatan Grubunun Başkanlığına getirilmiştir. Meclisin feshinden sonra TBMM'de Dâhiliye Vekili, Anayasa ve Dışişleri Komisyonlarında üyelik ve Roma Temsilcisi olarak görev yapmıştır. 1922'den itibaren uzun yıllar politikayla uğraşmamış, 1945'te sosyalist çizgideki yazılarını "Dikmen", "Görüşler" dergilerinde ve "Tan" gazetesinde yayımlamaya başlamış, 1949'da İstanbul'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.127-129.

Mustafa Kemal Paşa: Bu Sadrazamın yapabilecekleri sınırlıdır. İçişleri Bakanına ve onun tuttuğu yola ve düşüncelerine eğilimi vardır. İçişleri Bakanı mutlaka görevden alınmalıdır. Bu Sadrazamın başkanlığında güçlü İçişleri ve Dışişleri bakanları iyi olur.

Rauf Bey: Sadaretle Dışişleri Bakanlığını, tek bir kişinin üstlenmesine izin verilmemelidir.

Mustafa Kemal Paşa: İzzet Paşa kabul ederse, iyi bir hükûmet oluşturabilir. Fakat Padişahla anlaşmak lazımdır. Padişah bu noktada ısrarlıdır. Yalnız Ferit Paşa'nın ve milletvekillerinin güvensizlik oyunu geciktirmek lazımdır. Ondan sonra İzzet Paşa'yla ya da Ali Rıza Paşa'yla[29] mı anlaşmak gerekir? Sadrazam Mecliste fikirlerini beyan etmek zorundadır. Grup teşkil edildikten sonra lider ve diğer ilgililer Padişaha gitmeli ve meseleyi gayet açık olarak anlatmalıdırlar.

Sırrı Bey: Açılış konuşmasına verilecek cevap da tepkimizi gösterebilir.

Mustafa Kemal Paşa: Mecliste bir an önce grup oluşturmalı dağılma korkusu yaşanmamalıdır. Her duruma karşı kuvvetimiz ve hazırlığımız vardır.

Sırrı Bey: Bu nokta anlatılmalı.

Mustafa Kemal Paşa: Kuvvetimize güvenilebilir. Yeniden muharebe yapabiliriz ya da içeride yerel bir hareket başlatabiliriz. Bu durumda düşmanlar çok para ve insan gücü harcayacaklarından kendi halkları, buna karşı koyacaklarını açıkça söylemektedirler.

Rüstem Bey: Ali Rıza Paşa'yı Sadrazam olarak kabul ediyoruz görünüyor. Ali Rıza Paşa programı kabul etse bile karakter sahibi biri değildir. Onun zihniyetiyle bu program uygulanamaz.

Sırrı Bey: Mutlaka seçilmiş olmak mı gerekir?

Mustafa Kemal Paşa: Mutlaka eski devlet adamlarından olsun. Bu kural ve şartlar dikkate alınmalı ki Padişah kabul etsin.

İsmail Fazıl Paşa: Gazetelerde okuduk. Padişah teşkilat için yabancılara karşı öyle sözler söyledi ki Mustafa Kemal Paşa bile böyle söylemez. Bu sözler bizim yapacaklarımızı baskı altına alır.

---

[29] Ali Rıza Paşa (1860-1932): 1860 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1886 yılında Harbiyeyi bitirdikten sonra Harp Okulunda ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Manastır Valiliği ve Komutanlığı yapmıştır. Trablusgarp, Yemen ve Hayfa'da görev yapmıştır. Kamil Paşa Hükûmetinde Harbiye Nazırlığı yapmış ve Meclisi Ayân üyeliğine atanmıştır. Balkan Savaşı sırasında Batı Ordusu Komutanlığı yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan Tevfik Paşa Hükûmetinde Bahriye Nazırı, Damat Ferit Paşa Hükûmetinde Meclisi Vükela memuru, Ticaret ve Ziraat Nazırı olarak görev yapmıştır. Damat Ferit Paşa'nın istifa etmesinden sonra 2 Ekim 1919 tarihinde Sadrazam olmuştur. Ankara Hükûmetiyle iyi ilişkiler kurmak istemiş, bu amaçla Salih Paşa'yı Amasya'ya göndermiştir. Meclisi Mebusanın yeniden açılmasını sağlamaya çalışmıştır. İtilaf devletlerinin baskısı sonucu hükûmet istifa etmiştir. Tevfik Paşa Hükûmeti sırasında Nafıa Nazırlığı yapmıştır. 1932 yılında vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, s.712-713.

Sırrı Bey: Grubun teşkilini hızlandıracak başka bir sebep daha var: Bildirinin hemen milletvekillerine okutulması.

Mustafa Kemal Paşa: Yarın ilk araçla hemen İstanbul'a gidiniz.

Sırrı Bey: Ben gidene kadar zaman geçer, telgrafla yazalım.

Mustafa Kemal Paşa: Başka bir mesele daha var. Âyan Meclisinin[30] mevcudu, Meclisi Mebusanın üçte biri oranında olacaktır.

Sırrı Bey: Âyan Meclisi, Meclisi Mebusanın üçte birini geçmemiştir.

İsmail Fazıl Paşa: Milletvekili sayımız 127 olacak.

Rüstem Bey: Anayasaya göre kaç milletvekili çıkarılabiliyordu? Muharebeden önce 210'du. Üçte bir oran, bu sayıya göre belirlenmelidir.

Mustafa Kemal Paşa: Hayır, öyle değil! Mevcut olanın üçte biri oranında olmalıdır. Biz millî hâkimiyet üzerinde yürümek istiyoruz. Bizim meşruluğumuz da bu noktada olmalıdır. Mevcut hâkimiyet tamamen millî hâkimiyet midir yoksa Padişah sahip olduğu hâkimiyetin bir kısmını millete mi vermiştir?

İsmail Fazıl Paşa: İkinci şık.

Mustafa Kemal Paşa: Millî hâkimiyet ile Padişahın konumu arasında bir denge vardır. Bu dengenin açık delili âyan ve milletvekilleri arasındaki orandır. Eşit veya noksan veyahut karışık olursa -sulh meselelerini âyan ve milletvekillerinin Millî Meclis hâlinde toplanarak görüşeceğini işittim- bu iyi bir şey olmaz. Bu durumda milletin amaçlarından uzaklaşılmış olur.

İsmail Fazıl Paşa: Usul böyle miymiş?

Mustafa Kemal Paşa: Hayır. Bunu kesinlikle kabul etmemek gerekir. Kararları milletvekilleri vermeli. Çünkü hâkim durumda olan onlardır. Fazla âyan kabul edilmemelidir.

Sırrı Bey: Nasıl?

---

[30] Âyan Meclisi (Heyeti Âyan): 23 Aralık 1876 tarihli Osmanlı Anayasası'na göre kurulması gereken Genel Meclisi meydana getiren iki gruptan biridir. Bu gruptan birini halk tarafından iki dereceli usulle dört yıllık süreler için seçilen mebusan, diğerini de hükümdar tarafından hayat süresince olmak kaydı ile tayin edilen âyan teşkil ederdi. Âyan üyelerinin sayıca mebus üyelerinin üçte birini aşmaması şarttı. Âyan başkan ve üyeliğine atanabilmek için işlerine ve eserlerine güvenilen ve devlet işlerinde beğenilen hizmetleriyle tanınmış olmak ve 40 yaşını doldurmak lazımdı. Mebusan, toplanmadıkça Âyan Meclisinin toplanması uygun değildi. Âyan Meclisi, Mebusan Meclisince kabul edildikten sonra kendisine verilen kanun ve bütçe tasarılarını inceler, bunlarda din işlerine, Padişah haklarına, hürriyete ve Anayasa'nın hükümlerine, devletin bütünlüğüne, memleketin iç güvenliğine, vatanın savunmasına, korunmasına, genel adaba dokunur bir nokta görürse düşüncesini belirterek ya büsbütün reddolunmak veya değiştirilmek yahut düzeltilmek üzere Mebusan Meclisine geri gönderirdi. Kabul ettiği tasarıları ise onayarak Sadrazamlık makamına yollardı. İlk Âyan Meclisi 19 Mart 1877'de II. Abdülhamit tarafından Dolmabahçe Sarayı'nın büyük salonunda Genel Meclisin açılmasıyla işe başlamıştır. Padişah tarafından başkanlığına Server Paşa'nın atandığı bu Meclisin 27 üyesi bulunmaktaydı. Zaman zaman değişen ve sayısı artan kadrosu ile Anayasa hükümleri çerçevesinde mütareke devrine kadar çalışmaya devam etmiş ancak TBMM Hükûmetince tanınmadığından kendiliğinden dağılmıştır. İnönü Ansiklopedisi, c. 4, MEB Yay., Ankara, 1950, s. 355-356.

Mustafa Kemal Paşa: İstifa ederek.

Sırrı Bey: Yeni seçilenler yemin edip onaylanmadıklarından dolayı maaş bile alamıyorlar. Sulh imzalanıncaya kadar milletvekillerinin sayısı tamamen belli olmayacaktır. Mesela Musul ve çevre milletvekilleri geldiğinde sayı 125 değil belki daha fazla olacaktır. Çukurova da böyle. Bununla beraber âyan ile milletvekilleri arasındaki oran bilinmeli ki âyanın sayısı belli olsun.

Mustafa Kemal Paşa: Bu sefer resmen toplanan milletvekilleri sayısını tespit etmek gerekir. Mesela 100 milletvekili toplanırsa, bunların kararları ülkeyi etkileyecektir. Bu durumda âyan da buna katılacaktır. Hâkimiyet millette kalmalıdır. Bunu da düşünmek gerekirse yasal olarak hareket ettiğimiz için üçte birinden fazlasını kabul etmeme yoluna gideriz. Onlar da bize "Şimdiki Meclisi Mebusan yasal değildir. Buna göre 50.000 nüfus bir milletvekili seçebilir. Bugün buna uyulmamıştır. Çünkü seçimler harpten önceki nüfusa ve sayıya göre yapılmıştır." diyebilirler.

Sırrı Bey: Bu bizim aklımıza gelmedi. Başkalarının aklına da gelmez.

Mustafa Kemal Paşa: Gelir. Gelmiştir. Bunu silah olarak saklıyorlar. Bunu bertaraf edecek tedbirleri düşünebiliriz. Siz "Biz dağılacağız ve dağıldık." diyebilirsiniz. Fakat bunu dinlemeyeceklerdir. Düşmanların tesirleriyle belirsizlikte bırakabilirler. Fakat millet ve milletvekilleri bizimdir. Şu noktayı da unutmamak gerekir ki olağanüstü durumlarda Meclisi Mebusan başka bir yerde, âyan İstanbul'da toplanabilir. Yani bu toplanma ile kararlarımızı Avrupalılara kabul ettirebiliriz.

Sırrı Bey: Padişah kendi emelleri yerine milletin emellerinin kabul edileceğine kanaat getirirse milletle beraber olur.

Rauf Bey: Millet ölmüştür, çökecektir. Ne koparırsam kârdır diye boyun eğecektir. Padişaha anlatılacak nokta, milletin ölmediğidir. Bir kişinin âyan olabilmesi, hükûmetin teklifi, Âyan Meclisinin kabulü Padişahın onayıyla mümkün olur.

Milletvekili: Yeni atanan âyanları Padişah doğrudan doğruya seçmiştir. Hükûmetten geçmemiştir.

Sırrı Bey: Programın tercümesi, hepsi bir kitap şeklinde mi yoksa ayrı ayrı kitaplar şeklinde mi olacak?

Mustafa Kemal Paşa: Ayrı ayrı olacak. Siz, aslına uygundur dersiniz.

Rauf Bey: İstanbul Merkez Heyetinin mührüyle de olur ve aslına uygun olduğu tasdik edilir.

Sırrı Bey: Bu memleket içinde istediğimiz şekilde nasıl dağıtılacaktır.

Mustafa Kemal Paşa: Merkez heyetlere ve komutanlara gönderirsiniz.

Sırrı Bey: Mülkiye memurlarının emrinde olarak bir jandarma, bir polisle.

Mustafa Kemal Paşa: Gönderecekleri şeylerin nereye gönderildiğini bize yazarsınız. En önemlisi İstanbul.

Sırrı Bey: Meclisi Mebusanın toplanacağı gün mü?

Mustafa Kemal Paşa: Hayır. Şimdi, hemen, elden.

Sırrı Bey: Bütün gazinolara, lokantalara ve köşe başlarına.

Mustafa Kemal Paşa: Her livadan seçilen milletvekillerinden biri buraya geliyor. Diğerleri İstanbul'da sizinle görüşsünler. Buraya gelmek istemeyenler…

Sırrı Bey: En önemli sebep para.

Mustafa Kemal Paşa: Gelemeyenlerle toplanır, konferanslara başlarsınız.

Rauf Bey: Bizim gizli hiçbir şeyimiz yok, ne isterlerse sorsunlar.

Mustafa Kemal Paşa: Bir şey daha var ki biz milletvekillerine asla hükmetmek düşüncesinde değiliz. Tam tersi onlar bize hükmetsinler. Parti adına kimseyi tanımayın, şahıs vardır. "Millî Türk",[31] "Millî Ahrar"[32] gibi şeyler

---

[31] Millî Türk Fırkası, 9 Aralık 1919 tarihinde Eski Kütahya Milletvekili Ahmet Ferit Tek, Şair Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, İktisatçı Zühtü, Siyasi Tarih Öğretmeni Yusuf Akçura, Dr. Abdülhak Adnan Adıvar ve İsmail Hakkı tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Parti tamamen siyasi bir mahiyet almış olan Milliyetçi-Türkçü fikir akımının ürünü ve mütareke devresi içinde Millî Meşrutiyet Fırkasının devamı olarak görülmektedir ve İstanbul'daki merkezinden başka teşkilat kuramamıştır. Yayın organı İfham gazetesidir. Faaliyeti, 1919 seçimine katılım ve Millî Mücadele'ye yardım esaslarına dayanmıştır. Parti 1919 seçimine Millî Kongre'ye dâhil partilerle anlaşamadığı için bağımsız bir liste ile girmiş ve bir adayı seçilmiştir. Millî Kongre'ye temsilci olarak Ahmet Hikmet ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gönderilmiş; fakat, Anadolu seçiminde Müdafaai Hukukçulara karşı sert bir lisan kullanılması konusunda alınan karar sebebiyle diğer partilerle arası açılmıştır. Parti Anadolu hareketini, Anadolu'da mukavemet merkezi kurulmasını ve idarenin Mustafa Kemal Paşa tarafından üstlenilmesini birkaç celse süren bir toplantıda tamamıyla kabul etmiştir. Tarık Zafer Tunaya; Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi 1918-1922, c.2, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s.531-533.

[32] Millî Ahrar Fırkası, 4 Mayıs 1919 tarihinde Söz gazetesi başyazarı Asaf Muammer, gazetenin sahibi Soysallıoğlu İsmail Suphi, Dava Vekilleri Agâh Mazlum ve Refik İsmail, eski valilerden Bekir Sami, Fizan eski Milletvekili Cami, emekli asker Tevfik Hamdi, tüccar Şakir Sarıca, Ankara eski Milletvekili Mahir Sait ve Mühendis Mehmet Refik Beyler tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Parti, mütareke devresinin, kurucuları bakımından hareketli bir partisidir. Üyeleri arasında Ahrar, Hürriyet ve İtilaf Partilerinin kurucuları, Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkasından istifa edenler, İttihat ve Terakki Cemiyetinin eski mensupları bulunmaktadır. Parti İstanbul'dan başka merkezlerde teşkilat kuramamış, kongre yapmamıştır. Yayın organı yoktur. Bu parti de İttihadın hatalarına karşı cephe almıştır. Parti manda aleyhtarı olduğunu ABD heyetine bildirmiştir. Türklerin istiklâl hakkının Wilson Prensipleri gereğince kendilerine tanınması gerektiğini, Türklerle meskûn vilayetlerin ayrılmasının kesinlikle kabul edilmeyeceğini, bununla beraber Ermenilerin çoğunluk olduğu yerlerde bağımsız yaşama hakları olduğunu savunmuşlardır. Parti milliyetçi olmakla beraber aşırılığa karşıdır. Millî Ahrar Fırkası Anadolu hareketine yardımcı bir cephe almıştır. Bazı üyeleri Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine milletvekili olarak katılmıştır. Parti Anadolu Hareketi karşısında kendini feshetmiş ve memleketin geleceği hakkında söylenecek sözlerin Anadolu Hükûmetine ait olduğunu fesih beyannamesinde bildirmiştir. a.g.e.; s.460-467.

yoktur. Belki Cami Bey ve diğerleri yapabilir. Fakat biz onlarla bir arada olamayız. Çünkü eğer parti diye kabul ederseniz grup içinde partiler olur. Partiler de önceden görüşüp kararlar alırlar. Bu durumda müzakere olamaz.

Sırrı Bey: Basına…

Mustafa Kemal Paşa: Trabzon'dan başladılar. İstanbul basınına bir ültimatom verdiler ve dediler ki "Böyle bir zamanda milletin çıkarlarını muhafaza etsinler aksi durumda bunları okumayacağız."

Sırrı Bey: Bu heyete bir soru yöneltilebilir mi?

Mustafa Kemal Paşa: Özellikle azınlıkların hakları söz konusu edildiği zaman diğer ülkelerdeki Müslümanların hakları korunacaktır ve Paris Sulh Konferansı'nda[33] da gündeme getirilecektir.

Rauf Bey: Amerika Avrupa'yı terk ediyor. Bütün gemilerini çağırıyor. Bolşevikler[34] Odessa'yı[35] aldılar. Bu gelişmeler olurken İstanbul'da da "Manda isteriz, bilmem ne isteriz."

Mustafa Kemal Paşa: Şimdi İzmir meselesi var. Yunanlar yıl başında İzmir'i ilhak edecekler. Ya resmen ya teşkilatları vasıtasıyla. Yapılacak basit şey, şimdiden bütün vilayetlerde halk tarafından gayet görkemli protestolar düzenlenmesi; fiilî olarak da Aydın cephesindeki kuvvetlerle bir taarruz yapılmasıdır. Fakat bütün kuvvetleri şimdilik kullanamayacağız. Daha sonra hazır hâle getirirsek taarruz edeceğiz. Hazırlayamazsak eğer Kuvayı Milliye ile…

İsmail Fazıl Bey: Düzenlenecek miting öncesindeki cuma günleri vaizler halkı aydınlatmalı.

---

[33] 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Sulh Konferansı'na 32 devletin temsilcileri katılmıştır. Konferansın kararlarını ağırlıklı olarak İtilaf devletleri belirlemiştir. ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya'nın devlet başkanları ve dışişleri bakanlarından oluşan bir "Onlar Konseyi" kurulmuştur. Yapılan toplantılarda ABD Başkanı Wilson ulusların kendi kaderlerini kendilerinin saptaması ilkesinden yola çıkarak, barışı sağlayacak bir Milletler Cemiyetinin kurulması yönünde çalışmıştır. İtilaf devletleri ülkelerinin çıkarlarını korurken Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen devletlerden özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacak ülkelerin statülerinin belirlenmesine çalışılmıştır. Paris Sulh Konferansı sonunda yenik ülkelerden Almanya'ya Versailles, Avusturya'ya St. Germain, Bulgaristan'a Neuilly ve Trianon, Osmanlı Devleti'ne ise Sevr barış anlaşmaları imzalattırılmıştır. Oral Sander; Siyasi Tarih, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, s.291-295.

[34] Bolşeviklik, Rusya'da XX. yüzyıl başlarında doğan ve Lenin tarafından geliştirilen devrimci harekettir. Lenin'in idare ettiği Komünist-Bolşevik Partisi, 7 Kasım 1917 tarihinde Petrograd'da yaptıkları bir hükûmet darbesiyle "geçici hükûmeti" devirerek iktidarı ele geçirdi. Birkaç gün içinde, başta Moskova olmak üzere, Rusya'nın belli başlı şehirlerinde devlet idaresi Bolşeviklerin eline geçti. Bunu müteakip Rusya'nın her tarafında Sovyetler (Şûralar) sistemine dayanan, "Komünist (Bolşevik) Partisinin" tahakkümü altında bir rejim kurulmaya başlandı. Sistemin en yüksek organı Lenin'in başında bulunduğu "Halk Komiserleri Sovyeti" idi. Partinin esas gayesi "dünya ihtilali" yapmaktı. Akdes Nimet Kurat; Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.325-326.

[35] Ukrayna'nın Karadeniz kıyısındaki liman şehri.

Mustafa Kemal Paşa: Ayrıntılarını program olarak hazırlayıp her tarafa dağıtacağız. (İsmail Fazıl Bey'e hitaben.) Siz ve Sırrı Bey hemen gideceksiniz. Programımız hazır. Her ihtimale karşı hareket edebiliriz. Orada diğer arkadaşlarla da görüşürsünüz. Hep beraber bu grubu teşkil edersiniz. Ayın 10'u, önümüzdeki cuma günü Hükûmet belki Meclisi açar. Fakat ciddi bir görüşme olamaz; çünkü Erzurum ve Sivas seçimleri bitmemiştir. Bu "Meclisi açtırmayacaklar" sözlerine karşı bir tedbirdir. Hükûmet resmen yer söylemedi, fakat herhâlde 10'unda 15'inde açılacaktır. Açılıncaya kadar dışarıda temaslarda bulunulmalı. Açıldıktan sonra da her gün orada bu temaslar devam ettirilmelidir. Bu tüzüğün ekini de -silahlı teşkilata aittir- milletvekillerine göstermeli. İlk toplantıda gösterilmeyip anlaştıktan sonra gösterilmesi doğru olur. Çukurova'yla ilgili olarak da planlarımız var. Her tarafta hazırlıklar yapılmıştır.

Sırrı Bey: İstanbul'a en yakın olmasından dolayı İzmit'e önem veriyorlar. Orada teşkilat yok, biraz daha önem vermelidir.

Mustafa Kemal Paşa: Şimdi oraya tayin edilen Tümen Komutanı Rüştü Bey ayrıldı. Araştırıp oraya iyi bir komutan tayin ettireceğiz.

İsmail Fazıl Paşa: İzmit iki mikrop arasında bulunuyor ki biri İngiliz, biri İstanbul.

Mustafa Kemal Paşa: Orada muhalif hareketler vesaire ve birtakım safsatalar oldu.

Sırrı Bey: İzmit bir şey yapamıyor.

BİRİNCİ TOPLANTI

Toplantı Başlangıcı 10.35 **7 Ocak 1920**
Toplantı Bitimi 13.35 **Çarşamba**

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Sırrı Bey

Konya Milletvekili

Bilecik Milletvekili

Abdullah Azmi Bey

Diğer 4 Milletvekili

Abdullah Azmi Bey:[36] Belirlenen sayı seçilen üyelerdir dersek, seçim yapılmayan yerleri terk etmiş düşüncesi ortaya çıkabilir. Eğer böyle düşünmezsek şu andaki mevcut, belirlenen üye sayısının yarısının bir fazlasını oluşturmaz. O zaman da görüşmelerin yapılmaması gerekir.

Konya Milletvekili: Bu seneki üye sayısı 160 diyorlar.

Abdullah Azmi Bey: Mevcut üye 258 olduğunda, her gün 129 üye hazır olmak zorundadır. İki-üç kişi gelmezse görüşmelerin yapılmaması gerekir.

Mustafa Kemal Paşa: Bu sene ne kadar milletvekili var?

Abdullah Azmi Bey: Belli değildir. Genel fikre göre 168. Adana'dan seçim düşünülüyor mu?

Mustafa Kemal Paşa: Söz vermişlerdi. Fakat yine bahaneler çıkarıyorlarmış. Bu konuda Vali de hükûmetle temas kuramıyor. Bizim aracılığımıza başvurulabilir diye yazdık.

---

[36] Abdullah Azmi Torun (1869-1937): 1869'da Eskişehir'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Mahalle Mektebi ve Eskişehir Rüştiyesinde tamamlamıştır. 1902'de Hukuk Mektebinden mezun olmuştur. 1903'te Manastır İstinaf Mahkemesi Hukuk Dairesi üyeliğine atanmıştır. Heyeti İthamiye Başkanlığında ve Bulgar ve Rum ayaklanmacıların yargılanması için kurulan Olağanüstü Mahkeme üyeliğinde bulunmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Mebusan Meclisinde Kütahya Milletvekili olmuştur. Balkan Savaşı dolayısıyla Meclis kapatılınca İstanbul Bidayet Mahkemesi Üyeliğine getirilmiştir. 13 Mart 1913'te açılan Mecliste 21 Aralık 1918'e kadar milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Son Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimlerde Eskişehir Milletvekilliğine seçilmiştir. TBMM açılışında hazır bulunmuş anayasa, adalet komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda görev almıştır. Şeriye ve Evkaf Vekilliği yapmıştır. 1937'de vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.407-408.

Abdullah Azmi Bey: Grubun görüşü dolaylı olarak terk edilmiş olsa bile, bunu savunmamız gerekir. Mütareke ile sınırlarımız tespit edilmiştir. Boş yere görüşmelerimizi karışıklığa düşürmemek lazım.

Mustafa Kemal Paşa: Eğer sınırların savunulması düşünülürse 1914'teki sınırlarımızı savunmalıyız. Fakat mübadeleyi yaparken Wilson Prensipleri'ni[37] göz önüne aldığımızı unutmamak gerekir. 12'nci maddesi[38] de tamamen Türklere aittir. Biz bunu kabul ettikten sonra bizi istememiş olan Suriye halkına hangi yetkiyle illa bize tâbi olun deriz. Bu ancak pazarlık suretiyle olur.

Rauf Bey: O da denendi. Paris'te Ferit Paşa denedi ve cevabını da aldı.

Mustafa Kemal Paşa: Avrupa devletlerinin Amerika'yı dikkate almadan Orta Doğu meselesine giremeyeceklerini dün arz etmiştim. İşte gazete haberlerine bir bakalım. (Aralık 1919 tarihli Tasvir-i Efkar gazetesinin baş makalesini okur.) Bu mesele ile ilgili bir değerlendirme yapılıyor. Peyamı Sabah[39] da Harbord'un fikrini yazıyor. Bu fikre göre Türkiye ve Rusya dâhilinde müstakil bir Ermenistan kurulamayacağını vurguluyor. Hâlbuki Harbord Anadolu'ya geldiği zaman Ermenileri hararetle savunuyordu. Fakat bizimle temastan sonra gerçeği kabul etti. Bizimle görüştü, notlar aldı. Bize de bu şekilde yazacağına dair söz verdi. Size raporumuzu okuyorum. İngilizler aleyhinde değerlendirme içerdiğinden şimdilik yayımlanmasını erteledik. (Raporu okur.)[40]

Rauf Bey: Her şey açık. Gizli kapaklı bir şey yok.

---

[37] ABD Başkanı Wilson 8 Ocak 1918'de Birinci Dünya Harbi'ni sona erdirecek prensipleri 14 madde hâlinde açıklamıştır. Wilson, Avrupa'nın savaş öncesine kadar süren devletler arası kuvvet dengesi ilkesine son vermekte ve "Milletler Cemiyeti" aracılığıyla devletler arası anlaşmazlıkların çözülüp barışın sürdürülmesi prensibini getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Enver Ziya Karal; Osmanlı Tarihi, c.IX, TTK. Yay., Ankara, 1996, s.555-556. Yusuf Hikmet Bayur; Türk İnkılâbı Tarihi, c.3, Kısım 4, TTK. Yay., Ankara, 1967, s.623-627.

[38] Wilson Prensipleri'nin 12'nci maddesine göre "Osmanlı İmparatorluğu'nun, Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletler arası garanti altına konacak." Fahir Armaoğlu; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s.139.

[39] Peyamı Sabah Gazetesi 16 Kasım 1913'te Ali Kemal tarafından çıkarılmıştır. Bu ilk gazete Temmuz 1914'te kapatılmış ve Ağustos 1919'da yeniden çıkarılmaya başlamıştır. Ocak 1920'de Mihran Efendi'nin çıkardığı Sabah'la birleşerek Peyamı Sabah adını almış ve günlük olarak yayımlanmaya başlamıştır. Peyamı Sabah'ın sahibi Mihran, sorumlu müdürü ve başyazarı Ali Kemal idi. Millî Mücadele'yi İttihatçılığın bir devamı olarak gören Ali Kemal, açık ve sert şekilde muhalefet etmiş, sorunların çözümü için İngiltere ile siyasi diyalog kurulması gerektiğini savunmuştur. Millî Mücadele sonrası Ali Kemal 11 Eylül 1922'de gazeteden uzaklaştırılmış ve gazete yine Sabah ismiyle yayımlanmaya başlamıştır. 7 Kasım 1922 tarihinde gazete yayın hayatına son vermiştir. İzzet Öztoprak; Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele, s.XVII. Orhan Koloğlu; "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, Türkiye Ansiklopedisi, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.93.

[40] General Harbord'a verilen muhtıra (rapor) için bk. Ek-4.

Mustafa Kemal Paşa: (Okumaya devam ederek) Ferit ve arkadaşları İngilizlerin oyuncağıdır.

Rauf Bey: O zaman Ferit Paşa Hükûmetiyle ilişkileri kesmiştik.

Mustafa Kemal Paşa: (Okumaya devam ederek) Bolşeviklik olduğu vesaire…

Rauf Bey: Ferit Paşa bunu Anadolu'ya resmen ilan etti.

Mustafa Kemal Paşa: (Okumaya devam ederek) Ermeniler top attı ve İngilizler de bizi taarruza teşvik etti.

Rauf Bey: İngilizlerin resmî görevlileri aynen bunu yapmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa: (Okumaya devam ederek) Bitti.

(Diğer bir milletvekili geldi.)

Rauf Bey: Zannediyoruz ki önemli bir etki yarattı. Harbord geldi. Onlara şehitleri gösterdik.

Mustafa Kemal Paşa: Harbord bu raporu yazmadan önce şifahi olarak görüşülmüştü. Sonra doğuya gitti ve dönüşünde bu mektubu gösterdi.

Rauf Bey: (Okur.) Samsun'dan Marta Washington vapuruna[41] binebildim.

Mustafa Kemal Paşa: Bunlar Anadolu'ya girmeden önce "Gitmeyin, sizi öldürecekler." diye tehdit edilmişler. Amerikalılarla benim münasebetim vardır. Rum ve Ermeni propagandaları sonucunda Amerika bizi katil biliyordu. Bizim de paramız olmadığından propaganda yapamıyoruz, adam gönderemiyoruz. Bu raporun etkisi o propagandaları karşılar.

Mustafa Kemal Paşa: "Bir gazeteci göndereyim ne isterseniz yazsın." dedi.

Abdullah Azmi Bey: Bizim temasımız sonucunda Amerikalılar gerçekleri tamamıyla öğreniyorlar. Lehimizde gelişmeler oluyor. Fakat demokrat bir hükûmet olduğu için kamuoyunu kazanmaları gerekiyor.

Gözlüklü Milletvekili: Avrupa kamuoyunu aydınlatmak için Avrupa hükûmetlerine de ayrıca rapor verildi mi?

Mustafa Kemal Paşa: Sözlü olarak ifade edilmiştir, yazılı olarak değil.

Rauf Bey: Bununla ilgili bir şey göstereyim. Malatya Mutasarrıfının kendi el yazısıdır.

Gözlüklü Milletvekili: (Okur.)

---

[41] General Harbord başkanlığında incelemeler yapmak üzere gelen Amerikan heyetini taşıyan ABD'nin Avrupa filosundan savaş gemisi.

Rauf Bey: Daha başka şeyler varsa da bu, doğrudan doğruya kendi el yazısıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Amerikalılar şu an bizim geleceğimizle ilgileniyorlar. Bu son günlerde Bristol,[42] hükûmetin bir bildiri yayımlamasını uygun görmüş, bununla ilgili taslaklar hazırlamış. Bize bildirdiler, biz uygun bulmadık. (Okur.)

Mustafa Kemal Paşa: Tüzük, bildiri hâline koyduk diyorlar. Bize genel olarak bildirdi. Bu bizim zaafımızın ve kendi kendimizi idare edemeyeceğimizin ilanıdır.

Rauf Bey: Millî Meclis gerektiği gibi toplanacaktır. Temas kurmak daha sonra.

Mustafa Kemal Paşa: Hatta Bekir Sami Bey[43] de öyle söylüyor. Yalnız uygun olmayan bir şey varsa, o da manda meselesidir. Fakat diyorlar ki "7'nci maddede olduğu gibi …(?) ve bu, olursa o da Amerika'dır." Bakalım, bir örneğini istedik, geldiği zaman görürüz.

Milletvekili: Zor durumda kalırız belki.

Mustafa Kemal Paşa: Ukalalıktır.

Sırrı Bey: Bristol, 1914 sınırlarını kabul ediyor demektir.

Mustafa Kemal Paşa: Amerika, doğuda manda istiyor.

Sırrı Bey: Kabul etmeyelim mi?

---

[42] Amiral Mark Lambert Bristol (1868-1939): ABD'nin İstanbul yüksek komiseri olan Bristol, başkanlığını yaptığı Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir heyetle İzmir ve Ege'de işgalin haklı olup olmadığı hakkında bir rapor hazırlamıştır. 12 Ekim 1919 tarihli bu rapor; bölgede büyük çoğunluğun Türk olduğu, Türklerin Yunanları katletmekte olduğu iddiasının yalan olduğu ve Yunan askerlerinin yerine müttefik askerlerin görevlendirilmesini öngörüyordu. Bristol, Türk halkının çoğunluğunun Amerikan mandasından yana olduğuna inanmış, kendi hükûmetini Osmanlı Devleti üzerinde manda kurmaya ikna etmeye çalışmış ve Millî Mücadele yanlılarıyla görüşmeler yapmıştır. Akgün; s.44.

[43] Bekir Sami Kunduh (1876-1933): 1867'de Osetya'da doğmuştur. İstanbul'da Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra Fransa'ya giderek Paris Siyasal Bilgiler Okulunda öğrenim görmüştür. Mezun olduktan sonra yurda dönüşünde Hariciye Nezaretinde devlet hizmetine girmiş, Halep Valiliği yapmıştır. Mütarekeden sonra İstanbul'a gelerek "Millî Ahrar Fırkası"nın kurucuları arasında yer almıştır. Amasya Görüşmeleri'nde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuştur. Katılmadığı hâlde Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti üyeliğine seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı üzerine Sivas Kongresi'ne katılmış, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti üyeliğine seçilmiştir. 17 Aralık 1919'da son Osmanlı Mebusan Meclisinde Amasya Milletvekilliği yapmıştır. Meclisin feshinden sonra Ankara'ya gelerek TBMM'nin açılışında hazır bulunmuştur. İlk Bakanlar Kurulunda Dışişleri Bakanı olmuş, 5 Şubat 1920'de Londra Konferansı'na gönderilen heyetin başkanlığını yapmıştır. II. Dönem Tokat Milletvekilliği yapmıştır. Kazım Karabekir Paşa ve arkadaşlarının kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmıştır. II. Dönem sonunda politikadan çekilmiştir. 16 Ocak 1933'te İstanbul'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.61-63.

Rauf Bey: Himaye değil. Himaye olursa hilafet yoktur. Hilafet olmazsa memleket yoktur.

Mustafa Kemal Paşa: "Bristol"de geçen manda değil, dostluk kurmaktır. Bağımsız bir devlet olarak anlaşma yaparız. Amerika aleyhine mandanın manasını bilmiyoruz dedi ve reddetti. Biz bunu başka bir şekilde ifade edelim. Mantıklı olalım.

Rauf Bey: Dün gece gelen haberdir. (Telgrafı okur.)

Sırrı Bey: Gemilerin meselesi doğrulandı.

Rauf Bey: Evet.

Mustafa Kemal Paşa: Aslı yok. Görüşeceğimiz şey Millî Meclisin açılışından sonra anlaşılır. Amaçlarını elde etmeye çalışacaktır. Bu çalışma sonucunda ortaya çıkacak olumsuz durum karşısında ne yapacak?

Abdullah Azmi Bey: Şimdiye kadar edindiğim kanaatler ve burada öğrendiklerim kanaatlerimde yanılmadığımı gösterdi. Bir görüşüm daha var ki inşallah gerçekleşmez. Meclis açıldıktan sonra, ya istenildiği şekilde sulh yapar ya da Anadolu çekilir. Böyle bir durumda, zaman kaybettiğinden dolayı Temsil Heyetini sorumlu tutarım. Zaman geçirerek işi geçiştirme politikası gütmüştür. Ya hükûmeti ele almalı ya da mahv…

Rauf Bey: Beyefendi'nin değerlendirmeleri doğru. Onlar buna yol açan engelleri kaldırmalıydılar. Fakat Temsil Heyeti, hükûmetçilik yani kendisinden bir hükûmet yapmayı düşünmedi. Kuvayı Milliyeyi birleştirmeye çalışıyoruz. Yerine geçecek bir hükûmeti hazırlamadan ve böyle bir hükûmetin varlığına inanmadan buna teşebbüs etmedi. Şimdi Meclisi Mebusan var. İsterse hükûmeti düşürür.

Konya Milletvekili: Hükûmetlerin başına birçok sadrazam geçti. İlk girişimlerinde Temsil Heyeti bu hükûmeti kendi fikirlerinin kısmen aleyhinde olmasına rağmen kabul etmiştir. Hatta İçişleri Bakanını Kuvayı Milliyenin tamamen lehinde zannediyorduk. Onlardan Harbiye Nazırından başka hiçbirine güvenimiz yoktur, dediler.

Rauf Bey: Biz bunların hiçbiriyle iş birliği yapamazdık. Onlar fikirlerimizi kabul ettiklerini söylediler.

Mustafa Kemal Paşa: Temsil Heyetini bu sorumluktan kurtarmak için açıklama yapmaya ihtiyaç var. Ondan sonra belki hoş görürsünüz. Meclisin bu hükûmetle çalışması mümkün değildir. Başka bir hükûmet kurulmalıdır. Hükûmet kurma sorumluluğu Padişaha aittir. Bana öyle geliyor ki hükûmet kurmakla görevlendirilecek Ali Rıza Paşa'dan daha fena kişiler vardır. Arkadaşlarını kendilerinden seçecek ve bu defa gerçekleşecek güvensizlik, Meclisin feshine neden olacak, tekrar seçimler yapılamayacaktır. Benim düşüncem de budur. Bunun gerçekleşme ihtimali yüzde seksen değilse bile yüzde ellidir. Bu durum karşısında ne yapmak gerekir? Meclisin korunması budur işte. Esas mesele hükûmetin kurulması meselesidir. Bu meseleyi

hiçbir şekilde görmezden gelmedim. İki çözüm buldum. Birincisi Meclis üyeleriyle görüştükten sonra hepsi birlikte ya da büyük çoğunlukla savuşup engelliyor gibi yaparak gideceğimiz yere varıp toplanıp orada görüşmelere devam etmek. Bunu da uygun görmedim. Bu şekilde belki İngilizlerin ekmeklerine yağ sürmüş oluruz. Orada kalıp Meclis feshedilirse bu sona hazır olunmalı, sürgün veya hapis şahıslarla sınırlı kalmalıdır. Fakat dışarıda idare milletin elinde bulunsun, harekât ona göre yapılsın. Bunun dışında bir çözüm bulamadım.

Bilecik Milletvekili: Mustafa Kemal Paşa bu hükûmetle geçinemeyeceğimizi söylediler. Fakat burada cereyan eden görüşmelere göre Ali Rıza Paşa Hükûmeti her ne kadar mükemmel değilse de sulh imzalanıncaya kadar, bu hükûmetle iş birliği imkânı var mıdır? Eğer varsa yapalım. Sulh imzalandıktan sonra da istediğimizi yaparız.

Konya Milletvekili: Mehmet Bey'in fikrine katılıyorum. Ya hep ya hiç. Yani hükûmet tamamen Kuvayı Milliyeden kurulabilir. Ferit Paşa Hükûmetini düşürmek için 20 gün kadar bir fırsat kaçırıldı. Bu süre içinde bizim için birçok sıkıntı yaşandı. Hükûmet ile münasebeti kestiğimizi belirterek tepkileri yükseltmeye başladılar. Sonra güya bugüne kadar merkezî hükûmet her ay vilayetlere düzenli olarak para vermiş de şimdi vermiyormuş gibi dedikodular çıkarılıyor. Hâlbuki biz milletin emellerine dayanarak kuvvet oluşturuyoruz. Dayandığımız kuvvetin içinde dedikodu başlasaydı böyle devam edemezdik. Bu gibiler her tarafa telgraflar yağdırmaya başladılar. Biz işte bu sefer onunla yetinmeye mecbur olduk. Bu hükûmeti düşürmek için belki 20 gün daha uğraşmak gerekirdi. Bu yapılabilirdi. Fakat sürdürebilmek için gidişatta hiçbir olumsuz hareketin görülmemesi lazımdı. Yanlış bilgiler yaymaya başladılar. "Geçici hükûmet oluşturuyorlar." dediler vesaire. (Abdullah Azmi Bey'e cevap olarak) Bu Meclis ilk adımda bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Bu hükûmet, istenen bir hükûmet olsaydı, birinci tehlike olamazdı. Şimdi iki hareket şekli vardır. Sadrazam Ali Rıza Paşa'yı desteklemek ki bu şahıs yeterli biri değildir. Sarayla bağlantısının fazla olmasına rağmen onu desteklemek ve bizzat kendisinin hükûmeti tasfiye etmesini sağladıktan sonra güvendiğimizi açıklamak. Ayrıca kendisinin de kabul etmesiyle Dışişleri ve İçişleri bakanlarını değiştirmek. Yalnız bir gerçek de var ki bugün hükûmet, İçişleri Bakanı sayesinde ayakta duruyor. İçişleri Bakanının çekilmesinin, Sadrazamın çekilmesi gibi hükûmet bunalımına sebep olacağı söyleniyor.

Sırrı Bey: Padişah, İçişleri Bakanını sadrazam yapmak istiyormuş.

Mustafa Kemal Paşa: (Devam ederek) Buna imkân bulunur ve elde edilirse o zaman güvenoyu vereceğiz. Aksi takdirde sizi düşüreceğiz. Düşürdükten sonra gelecek hükûmet belki de güvenoyu alamayacaktır.

Gözlüklü Milletvekili: Programın 2'nci maddesi tehlikeyi beraberinde getiren bir maddedir. Onun için Meclisin feshinden sonra büyük toplantı başlar.

Mustafa Kemal Paşa: Bununla beraber güvenoyu alamayan bir hükûmet karşısında bulunuyoruz. İki Meclis-i Mebusanın yaptığı gibi fesholmamak için bunu olduğu gibi kabul edelim derseler yine fesholur. Böylece amacı gerçekleştirememiş olurlar. Padişah milletin genel arzusuna uygun hareket edecekse, bunu böyle yapmaması gerekir. Fakat Ferit Paşa gibi bir adamı getirdiği zaman istiklâl gibi hiçbir şeye önem vermeyecek, İngilizlerin oyuncağı olacaktır. Bu durumda güvensizlik oyu verilmelidir.

Milletvekili: Açık konuşalım; Padişah milletle beraber değildir. Beraber olsaydı, Kuvayı Milliyenin fikrini ona anlattıklarında taraftarı olmalıydı.

Mustafa Kemal Paşa: Padişahın, mutlaka Kuvayı Milliyenin taraftarı olması şart değildir.

Milletvekili: Gerek şimdiki hükûmet gerekse gelecek olan hükûmet bu fikirde ısrar etmeye devam ederse, biz onu düşürdükten sonra yenisini getirmek için çalışabilecek ya da İstanbul dışında bir hükûmet oluşturabilecek miyiz? Bunun meşruluğu da Şeyhülislâm makamına ait olacaktır. O kişileri elde edebilecek miyiz?

Sırrı Bey: Sulh meselesini düşünüyor.

Abdullah Azmi Bey: Bu konunun açılması taraftarı değilim.

Milletvekili: Bu zor durumda kaldığımızda Padişah ısrar edecektir. Burada mı kalacağız, İstanbul dışında mı toplanacağız?

Abdullah Azmi Bey: Ali Rıza Paşa'yı yakından tanırım ve görüşürüz. Ali Rıza Paşa'yla tamamen millî emeller uğrunda hareket edip başarılı olunamaz. Zaten Padişah hükûmeti kurmakla görevlendirmezse öncelikle ilişkilerinden dolayıdır. Kendisi Kuvayı Milliyeye tam olarak inanmadığından, Kuvayı Milliyeye gelmesi âdeta ikiyüzlülüktür. Belki idare için getirilmiştir. Bizim gücendiğimiz şey, gizli bir şey yapılmış olması. Onun için bu tarafa gelen Meclisin günü kurtarma taraftarı olduğu Padişaha hissettirilmiş olur. İlk temasta bıçak gibi keser ve kimi getireceğini düşünmezse sonucuna katlanılır. Günü kurtarmak Meclisin otoritesini zayıflatır ve gruplaşmalar meydana gelir. Bu durumda Meclis ilk etapta şiddetle hareket ederek hükûmeti düşürür. Yalnız, Meclisi feshetmemek için bir şey düşündüm. Mesela İstanbul dışına gidersek hükûmet ve diğer yetkililer merkezde olacağından ne şekilde hareket edileceğini belirleyemedim. Ne olursa olsun Meclis İstanbul'da toplansın ve şiddetle hareket etsin. Olumlu ya da olumsuz, sonucun ne olacağını beklemek lazım.

Konya Milletvekili: Padişahın Meclisi feshedeceğini anlayınca Anadolu milletvekillerinin çekilmesini talep ediyorum. Yani feshedilmeden önce Anadolu'ya çekilmek.

Gözlüklü Milletvekili: Ben de bu fikirdeyim.

Mustafa Kemal Paşa: Bu söylediklerinizdeki sakıncaları ve faydaları düşünelim. Söylediklerinizi bence de önemlidir. Toplanan bu Meclis kuvvetli ve azimli olduğunu ve maksatlarını gerçekleştirmek için hiçbir kuvvete boyun eğmeyeceğini ilk fırsatta göstermelidir. Buna göre hükûmeti düşüreceğiz diyelim. Bu durumda hükûmeti kim kurabilir? Onunla görüşüp rızasını aldıktan sonra Padişaha gitmeli. "Bu hükûmeti düşüreceğiz ve falanı uygun gördük, onu tayin ediniz." diyeceğiz. Padişah Meclisi feshetse de önemli değil. Yalnız Padişahın bunu kabul edeceğini düşünüyorum. Aksini, yani Padişahın aldandığını düşünelim. Başka birisini getirirse derhâl düşürelim. Güvensizlik göstermeden engellemeli, derhâl İstanbul'u terk etmeli. Bu takdirde Padişah milletvekillerinin güvenine sahip olmayan bir hükûmeti göreve getirir ve son kozu oynamadan önce milletvekilleri İstanbul dışında toplanırlar. Bildirilerini, yabancılara verir ve derler ki "Meşru olmayan bu hükûmetin kararlarını kabul etmeyeceğiz." O zaman Avrupalılar düşünürler. Padişah ve yeni hükûmet başkanı bu durumla karşı karşıya kalacaklarını anlarlarsa böyle şeylere girişemezler.

Milletvekili: İstanbul dışına çıkarlar mı?

Rauf Bey: Evet, çıkarlar. Feshetmeden tutuklayamazlar.

Mustafa Kemal Paşa: Böyle bir plan yaptınız; ancak planı uygulatamadınız. Olabilir ki onlar kalır. Eğer Meclisi feshederlerse bunu gayrimeşru kabul ediniz. Milletvekilleri yine İstanbul dışında toplanmalıdırlar.

Rauf Bey: Görüşmelere geçmek için gerekli çoğunluk elde edilmeden Meclisi Mebusan da açılamayabilir.

Abdullah Azmi Bey: Muhtar Paşa[44] Mecliste kimseyi bulmadı ve fesih kararını okudu. Meclisin kapılarını kapadılar. Fakat bu, Anayasa'ya uygun değildir ve yasa dışıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Meclisi Mebusanın İstanbul dışında toplanmasında neler olabilir? Âyanlar bu toplantıya katılmazlar. Eğer bir kısmının katılmasını sağlayabilirsek mükemmel olur. Hiç gelmedikleri takdirde bu toplantı bir Millî Meclis toplantısı olmaz. Buna rağmen, öyle olsa bile, ona millî bir toplantı denir. Padişahla anlaşılırsa, milletvekilleri İstanbul'a gider. Aksi takdirde millî toplantı, kurucu meclise dönüşür. Orada herhangi bir olumsuz hükûmetin tesiri altında zararlı kararların alınması çok kötüdür.

---

[44] Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1918): 1839 yılında Bursa'da doğmuştur. 1860 yılında sınıf birincisi olarak Harbiyeyi bitirmiştir. Hersek, Karadağ, Kozan bölgelerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1871 yılında Yemen Valiliğine, 1873'te İkinci Ordu Müşiriyetine, 1874'te 4 ncü Ordu Müşiriyeti ve Erzurum Valiliğine daha sonra Bosna-Hersek Başkomutanlığına ve 1876'da Girit Valiliğine atanmıştır. 1877 yılında ise Anadolu Harp Ordusu Başkomutanlığına atanmış ve Ruslarla savaşmıştır. 1878 yılında Girit isyanını bastırmıştır. 1879'da Manastır Valiliğine, 1885'te Fevkalâde Komiser sıfatıyla Mısır'a atanmıştır. 22 Temmuz 1912'de sadrazamlığa getirilmiştir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Trablusgarb Savaşı'nı sona erdirmiştir. Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine 29 Ekim 1912 tarihinde istifa etmiş, 1918 yılında vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, s.696-698.

Buna karşılık İstanbul dışında toplanılıp anlaşma sağlanırsa, kurucu meclis oluşturulur ve Avrupa ile münasebetlere girişilerek sulh yapılır. Şimdi hükûmet meselesinin halledildiğini düşünelim. Hepimiz hep beraber çalışıyoruz. Bu defa sorun batıdan gelirse yani olmayacak şartları ortaya koyarlarsa?

Konya Milletvekili: Kabul etmeyerek protestolarla derhâl Anadolu'ya çekiliriz.

Mustafa Kemal Paşa: Doğrudan doğruya hayatımıza suikast tekliflerini imzalamaya mecbur ettiler. Hükûmet kabul edemedi. Meclis reddetti. Buna rağmen teklifleri onlar zorla yaptıracaklar. İstanbul, İzmir'in kontrolü hakkındaki kararlarını biz kabul etmeyince onlar kuvvet kullanacaklar. Biz de buna karşılık elimizdeki kuvveti kullanacağız. Avrupa böyle bir mecburiyet karşısında kalacağını hissederse halkları razı olacak mı? Ne yaparlarsa yapsınlar, biz kendi imzamızla tasdik etmeyiz. Bunu yaptığımızda Avrupa'nın ses çıkarmayacağına eminim. Bununla beraber reddedildiği takdirde İstanbul'un fiilen işgal edileceği hissedilirse yapılacak şey Padişah hükûmetiyle oradaki milletvekillerinin Anadolu'ya çekilmesidir.

Sırrı Bey: İstanbul işgal edildiğinde hükûmeti de baskı altına almazlarsa…

Bilecik Milletvekili: Deminden beri yapılan konuşmalarda, hükûmetin aleyhinde güvensizlik beyan edildiği hâlde, hükûmet güvenoyu alırsa?

Mustafa Kemal Paşa: Kuvvetli bir hükûmet çok daha kötülükler yapar.

Bilecik Milletvekili: Güvensizlik oyu vereceklerin çoğunluğa sahip olması gerekir. Çoğunluğa sahip olmazsak…

Mustafa Kemal Paşa: Biz bu hükûmeti niçin düşüreceğiz? Bu hükûmet olumsuz kararları doğrudan kabul etmektedir. Hükûmete güven beyanından önce milletvekillerinin anlaşması gerekir. Bugünkü hükûmet birçok sebepten dolayı güvene layık olmadığından yerine başka bir hükûmetin getirilmesi lazımdır. Programın iyi ve işler olması gerekir.

Abdullah Azmi Bey: Bunun için de Meclisi Mebusanda grup kurulmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Meclisi Mebusanda başka bir çoğunluk grubu oluşturulmuş ve bu grup himaye, kontrol ve ilhakı kabul ediyor. Böyle bir grubun karşısında kaldığımızda ne yapacağız? Bunu mu görüşelim? Millet böyle bir Meclisi Mebusanı hoş görür mü?

Abdullah Azmi Bey: Bugünkü görüşmeler dünkü görüşmeler üzerinedir. Bunları 70-80 kişiyle yapmalıyız. Düşündüklerimiz bize ne kadar doğru gelirse gelsin, oradaki arkadaşları ikna etmek zordur. Öteden beri sözü geçen Fuat liderlik yapmış ve işleri yürütmüştür. Meclisi Mebusanda da böyle bir şahsiyete ihtiyaç var. Öyle bir kişi olmazsa mesela benim etrafımda kimse toplanmaz.

Mustafa Kemal Paşa: İlk adımda önderlik edecek birine ihtiyaç var.

Abdullah Azmi Bey: (Devam ederek) Fakat o baskıları etkisiz hâle getirebiliriz. Özel sebeplerden dolayı ben eskiden beri sizin oraya gitmenize taraftar değilim. Belki fesholur. Bu teşkilat size borçludur. Buradan ayrılmak oraları da etkiler. Rauf Bey imza için de bulunabilir. Bu durumda ikinizden birinin feda edilmesi de söz konusudur.

Mustafa Kemal Paşa: İnanınız ki dünyada tek gayemiz millete hürmettir, söz konusu ettiğiniz konuda can vermek gerekirse feda ederiz. Sanıyorum ki fedaya lüzum yoktur. Bu şekilde hiçbir şey yapamayız.

Abdullah Azmi Bey: Birçok görüşme yapmamız gerekir. Hüseyin Kâzım yine Grup Başkanı…

Mustafa Kemal Paşa: Öteden beri ortaya atılmış olması dolayısıyla önemlidir. İngilizler "Siz Sulh Konferansı'nda mevcut bulununuz. Bizzat anlaşmayı görün, ona göre görüşmeler gerçekleşsin." derlerse benim şahsımın bir önemi yoktur. Bizim düşüncemiz, Meclisi Mebusanın toplanması, bu sırada Kuvayı Milliyenin teşkilatına zarar gelmemesi ve Temsil Heyetinin İstanbul dışında kalmasıdır. Bunun için de bizim dışarıda kalmamamız gerekir. Milletvekili olmayan arkadaşlardan Ankara'da kuvvetli bir Temsil Heyeti meydana getireceğiz. Bu durumda bizler serbest kalıyoruz. Eğer bir ihtiyaç duyarsanız Rauf Bey şimdiden gidebilir.

Abdullah Azmi Bey: Meclis açılmadan önce grubun kurulması gerekir.

Rauf Bey: Bu noktanın görüşmelere başlandıktan sonra konu edilmesini rica edeceğim. 11'inci maddeyi ikinci planda tutma meselesine gelince; ben devletin selameti ve istiklâli ile hilafet ve saltanat makamının korunması sağlanıncaya kadar kayıtsız ve şartsız çalışmaya karar verdim. Bu noktalar gerçekleştikten sonra benim için devletin resmî memuriyetinin önemi yoktur. Bundan dolayı oradaki grubun toplanması ve benim de içinde bulunmam gerekli ise benim düşüncemin önemi yoktur. Bana bu görev bildirilinceye kadar milletvekilliğinden istifa edeceğim. İkincisi derhâl gelmemi engellemektedir.

Mustafa Kemal Paşa: Reşit Paşa'ya telgraf çekeriz, seçimleri hızlandırır. İstanbul'da arkadaşlarımızdan Bekir Sami Bey var.

Abdullah Azmi Bey: Rauf Bey milletvekili sıfatıyla gidemez.

Rauf Bey: Oradaki arkadaşlar bunu uygun görür ve seçerlerse Bekir Sami Bey durumu idare eder. Ben de mazbatamı aldığım zaman katılırım.

Bilecik Milletvekili: Bekir Sami Bey'in konuşmasında tutukluk vardır.

Milletvekili: Siz gelemez misiniz?

Mustafa Kemal Paşa: Bazı yanlış anlaşılmaları engellemek için olmaz.

Toplantının Bitiş Saati
11.50

İKİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa	Sırrı Bey
Rauf Bey	Haydar Bey
İsmail Fazıl Paşa	Bilecikli
Mazhar Bey[45]	Abani Sarıklı
Gözlüklü	Sarıklı
Az Sakallı	3 kişi daha
Abdullah Azmi Bey	

Rauf Bey: Buna karşılık söylediğiniz gibi kendi menfaatleri altüst olacağı için Ali Kemal[46] ve arkadaşları memnun olmayacaklardır. Arada bu gibi ihanetlerin olacağını da düşünebiliriz. Amaçların elde edilmesi için gerekeni yapmalıyız. Arz ettiğim gibi Meclisi Mebusanda Kuvayı Milliye Grubu oluşturmalıyız. İçeriye ve dışarıya karşı birliğimiz belli olsun. Eleştirilere meydan vermemek düşüncesiyle Millî Teşkilat ile alakasının olmadığını farz edelim. Karar verilecek iki şık var: Ya milletin gerçek emellerini temsil yetkisi milletvekillerindedir ya da Millî Teşkilattadır. Eğer milletvekilleri temsil ediyorsa Millî Teşkilat yoktur. Bu durumda yabancıların

---

[45] Mazhar Müfit Kansu (1873-1948): 1873'te İstanbul'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Edirne'de tamamladıktan sonra, 1891'de Mülkiye Mektebini bitirerek Gelibolu İdadisinde öğretmenlik, Edirne'de öğretmenlik ve maiyet memurluğu, 1897-1908 arası Havsa, Çorlu, Uzunköprü ve İskeçe Kaymakamlığı görevlerini yürütmüştür. 1909-1918 arası Gümülcine, Rize, Mersin, İzmit ve Balıkesir Mutasarrıflığında bulunmuştur. 1919'da Bitlis Valiliğine atanmıştır. Bitlis temsilcisi olarak da Erzurum Kongresi'ne, Hakkari temsilcisi olarak Sivas Kongresi'ne katılmış ve Temsil Heyeti üyeliğine seçilmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Hakkari Milletvekili seçilmiş, TBMM'de Millî Savunma, Bütçe, Bayındırlık, İçişleri ve Dışişleri Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tedkik Kurulunda çalışmıştır. 1921'de Yozgat İstiklâl Mahkemesi üyeliği yapmıştır. II. Dönemde Denizli Milletvekili olmuştur. 1925'te İstiklal Mahkemesi başkanlığına getirilerek Şeyh Sait ve yandaşlarını yargılamıştır. 1946'ya kadar Denizli ve Çoruh Milletvekilliği yapmış, 1948'de vefat etmiştir. a.g.e.; s.461-462.

[46] Ali Kemal (1867-1922): 1867'de İstanbul'da doğmuştur. Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra 1886'da Paris'e, oradan Cenevre'ye geçmiş ve 1889'da İstanbul'a dönmüştür. Avrupa'da iken Jön Türklerle ilişki kurdu diye Abdülhamit tarafından Halep'e sürülmüş, 1894'te tekrar İstanbul'a geldiyse de tekrar Avrupa'ya kaçmıştır. Asıl ismi Ali Rıza'dır. Yazılarını Ali Kemal ismiyle yazmıştır. Paris'ten İkdam gazetesi için "Paris Mektupları"nı yazmıştır. Brüksel Elçiliğinde İkinci kâtiplik, Mısır'da çiftlik kâhyalığı yapmıştır. 1908'de İstanbul'a gelmiş ve tekrar İkdam'da yazmaya başlamıştır. İttihat ve Terakkiye karşı muhalefet etmiştir. Hürriyet ve İtilaf Partisine girmiş, Maarif ve Dâhiliye Nazırlığı yapmış, sonra Peyam ve Sabah gazetelerini birleştirerek "Peyamı Sabah"'ı kurup başına geçmiştir. Millî Mücadele aleyhine çok şiddetli yayınlar yapmış ve halkın nefretini kazanmıştır. 1922 yılında mahkeme edilmek üzere götürülürken İzmit'te halk tarafından linç edilmiştir. Türk Basın Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi; s.169. Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi; s.36.

korktuğu, önem verdiği kuvveti mahvetmiş oluruz. Mahvolduğu takdirde milletvekillerinin dediği olacak mı? Aksine başlangıçta yok sayılan kuruntuları o zamanlar verdikleri karardan dolayı, var olarak kabul ettiklerini biliyoruz. Milletvekillerinin güçlü karar verebilmeleri için mutlaka bir güce dayanması gerekir. O güç de Kuvayı Milliyedir. O karar verecek grup da mutlaka Kuvayı Milliye Grubu olmalıdır.

Milletvekili: Kuvayı Milliyenin programını kabul etmiş olan milletvekillerinin arasına başkaları da girebilir.

Mustafa Kemal Paşa: Kurmayı düşündüğümüz grup bir siyasi parti mahiyetinde olamaz. Çünkü ortaya koyduğumuz görüş, herkesin kabul edeceği tek bir gayedir. Bu gayede siyasi partiler birleşir. Çeşitli partilerin memleketin her yerindeki umumi heyetleri bir … bu grup teşekkül ettikten sonra onun içinde bir siyasi parti cemiyeti olarak yapılanır. O da amaca ulaşıldıktan sonra düşünülebilecek bir şeydir. Bugün böyle bir grup oluşturmaya çalışmamız arz ettiğim gayelerin başarılı olmasını sağlamak içindir. Gayenin…

Diğer Bir Milletvekili: Azmi Bey'in görüşlerinde ortaya çıkan noktalar üzerine tecrübelerime dayanarak değerlendirmelerde bulunacağım. Mecliste on sene kadar bulundum. Çeşitli partiler kuruldu. Fakat şimdiki durumumuz bundan farklıdır. İttihat ve Terakkinin bir programı ve genel merkezi vardı. Merkeze gelen emre uyulurdu. Ben, bazen uymazdım. Çünkü bunlar milletin çıkarlarına aykırıydı. Meclis, hükûmetin arzusu dışında oy verdi. Bize şimdi millî birlik lazımdır. O da bu şekilde ortaya çıkmıştır. Ama diyecekler ki ocakçılar ocağı yakmaya başladı. Biz o eski ocakçılardan değiliz. Bu ocak vatanın ocağıdır. Şimdi millî birliği teşkil edeceğiz. Memleketin menfaatlerini koruyacak bir grup kuracaklar. İttihat ve Terakkinin ruhunu ihya için parti kurmayacağız. Sonuçta, aynı şekilde hareket etmeyi uygun görüyorum.

Az Sakallı Milletvekili: Esas itibarıyla kabul ediyorum. Bence bu grup Meclisi Mebusanda ortaya çıksın ve başka bir isim bulalım.

Sırrı Bey: Böyle bir grup maddi bir güce dayanırsa Avrupalılar karşısında daha etkili oluruz. Muhalif milletvekilleri bu durumu görünce elbette susacaklardır.

Mustafa Kemal Paşa: Bir kuvvet mevcut; Millî Teşkilat. Bu kuvvetin varlığı, ayakta kalması ve kuruluş amacını hepimiz biliyoruz. Bu kuvvetin lüzumu ve yokluğu milletvekillerine aittir.

Sarıklı Milletvekili: Kuvayı Milliyenin esasları kabul edildikten sonra, Kuvayı Milliyeyi mecliste temsil edip yaptıklarını anlatacak bir gruba Meclisi Mebusanda çok ihtiyaç vardır.

Mustafa Kemal Paşa: Biraz önce söylediğim gibi yabancı devletler Kuvayı Milliye ile anlaşma gereğini kabul ediyorlar. Eğer Meclisi Mebusanda böyle bir grup oluşturulmazsa, bu grubun Millî Teşkilatla bağı görünmezse veya yabancılar Millî Teşkilatla temas kurup milletvekillerini önemsemezlerse, milletvekilleri ve Millî Teşkilat hangi durumda olur?

Gözlüklü: Hükûmetin de Kuvayı Milliyenin arkasında olması gerekir. Meclisi Mebusana…

Mustafa Kemal Paşa: Hükûmet doğrudan doğruya Kuvayı Milliyenin sahibi olmalıdır. Kuvayı Milliye de hükûmeti desteklemelidir. Bu durumda hükûmet, milletvekillerinin güvenini kazanmış olur. Milletvekilleriyle de Kuvayı Milliyenin çok iyi anlaşması gerekir. Bu bakımdan grup lazımdır.

Gözlüklü: Bunun için grup yeterli midir? Kuvayı Milliyenin takip ettiği maksadı diğer partiler takip etmeyecekler midir?

Mustafa Kemal Paşa: Kuvayı Milliye bir siyasi cemiyet olmadığı için seçimlere müdahale etmemiştir. Bu cemiyetin doğrudan doğruya milletvekilleri yoktur. Milletvekilleri kendiliklerinden Millî Teşkilat esaslarını kabul edip bu gayenin takipçisi olsunlar.

Az Sakallı: Benim istediğim de budur.

Mustafa Kemal Paşa: (Devam ederek) Farz edelim Hürriyet ve İtilaf,[47] Sulh ve Selamet[48] ve diğer partilerden bazı milletvekilleri şahsi olarak içinde bulunulan durumu memleketin çıkarlarına uygun görüp bu noktada birleşmiş olsunlar. Ancak Kuvayı Milliyenin kendi kuvveti olmalıdır.

---

[47] Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 8 Ekim 1911 yılında İstanbul'da İttihat ve Terakkiye karşı olan kişilerce kurulmuştur. Mahmut Şevket Paşa'nın suikaste uğradığı 16 Haziran 1913 tarihine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra bir kısım üyelerinin Sinop'a sürülmesi, bir kısmının da Avrupa'ya kaçması nedeniyle çalışmalarına son verilmiştir. 14 Ocak 1919 tarihinde yeniden faaliyete geçen partinin kurucuları Müşir Nuri Paşa, Zeki Paşa, Süleyman Paşa, Ferit Paşazade Celalettin Paşa, Seyyit Abdülkadir Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Hacı Osman Efendi, Vasfi Efendi, Ali Kemal Bey, Hasip Bey, Rıza Tevfik Bey, Refik Halit Bey, Mehmet Ali Bey ve Nurettin Bey'dir. Parti, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetini, İttihat ve Terakkinin yabancı bir devletin askerî gücüne dayanan siyasetine bağlamaktadır ve kendisini en kuvvetli siyasi parti olarak görmektedir. Parti kendi içindeki anlaşmazlıklar nedeniyle, mutedil ve muhafazakâr diye iki gruba ayrılmıştır. 1919 seçimlerinde İstanbul ve taşradan birçok milletvekili çıkarmış ve üyeleri Damat Ferit Paşa Hükûmetinde önemli görevler almıştır. Damat Ferit Paşa'nın bir destekleyicisi olarak memleketin selametini İngiliz siyasetinin takibinde gördüklerini açıkça ilan etmişlerdir. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin yerini Tevfik Paşa Hükûmeti alınca Hürriyet ve İtilaf Fırkası da faaliyetlerine son vermiştir. Tunaya; Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi 1918-1922, c. 2, s.264-329.

[48] Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası, İttihat ve Terakki yönetimine karşı olanlar tarafından 1917 yılının son aylarında Sulh ve Selameti Osmaniye Komitesi isminde gizli bir örgüt kurulmuştur. Ancak İttihatçılar tarafından haber alınan örgüt yöneticileri tutuklanmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra Ferit Paşa başkanlığında 20 Kasım 1918 tarihinde "Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti" kurulmuştur. 17 Aralık 1918 tarihinde yine Ferit Paşa Selameti Osmaniye Fırkasını kurmuştur. İki örgüt 14 Ocak 1919'da birleşerek "Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası"nı oluşturmuştur. İttihat ve Terakki yönetiminden hesap sormayı amaçlayan parti Aralık 1919 tarihinde yapılan son Osmanlı Meclisi Mebusan seçimlerinde başarılı olamayınca çalışmalarını sürdürememiş ve kapanmıştır. Alev Er; "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1121.

Seyfullah Bey:[49] Temsil Heyetinin fikri bu mudur?

Az Sakallı: Bütün amaç memleketi kurtarmaktır. Öncüleri olarak da sizi görüyoruz.

Mustafa Kemal Paşa: Teşekkür ederiz.

Az Sakallı: (Devam ederek) Meclisi Mebusanda grup olacak. Hem de Kuvayı Milliyeci olacak.

Mustafa Kemal Paşa: Özel olarak söz konusu edilmiştir. Azınlıklara karşı şimdiye kadar verilmiş birtakım haklar var. Fakat bu haklar o kadar fazla ki bizim sosyal dengemizi bozuyor. Biz istiyoruz ki radikal hareket edelim. Herkes aynı haklara sahip olsun.

Abdullah Azmi Bey: Bu konuda temel çerçeveyi çizdiler. Azınlıkların genel haklarıyla ilgili bir makale yazdılar. Gazetede gördüm, şu an hatırlayamıyorum. Fakat bizim mevcut imtiyazlardan fazla bir şey değildi.

Mustafa Kemal Paşa: Yabancılara birçok imtiyaz ve özerklik vermek isteyecekler. Biz o teklifler karşısında esaslı şeyler yapabilmeliyiz. Belki bugün bu konuyu programımıza alırsak önemli bir şey yapmış oluruz ve bu aslında bizim için fedakârlıktır. Öteki haksızlıktır.

Rauf Bey: Belki Meclisten şöyle bir itiraz gelebilir: "Anayasamızda(?) böyle bir imtiyaz söz konusu olmuştur. Bunu vermeyiz." derlerse…

Mustafa Kemal Paşa: İstediğimizi elde etmek üzere bir madde koyarız ve en fazla, şimdiye kadar verilmiş olanları kabul ederiz. 5'inci madde teşkilata aittir. O da tüzükte görülebilir. 6'ncı maddeyi kabul etmiyoruz. 7'nci madde dış politikaya aittir ki içeride ve dışarıda bağımsızlık istiyoruz. Himaye kabul etmiyoruz. Teknik, ekonomik yardımları kabul edebiliriz; ancak, bize yardım edecek devletin, memleketimizde gözü olmaması şartıyla.

Bilecik: Mandayı açıklasanız.

Mustafa Kemal Paşa: Mandayı kabul etmeyeceğiz.

Gözlüklü: Bu gayeyi kim kabul ederse …(?) değil mi?

Mustafa Kemal Paşa: İstanbul'dakiler bu maddeleri dikkate almadıkları için yeni bir program yapmaya gayret ediyorlar. Mesela Ferit Bey'in Millî İttifak Programını okuyalım. (Okur.) İlk noktada bizim görüşlerimizle çelişen yerler var. (2'nci maddeyi okur.) (Bildirideki 6'ncı maddeyi okur.) (3, 4, 5'inci maddeleri okur.)

---

[49] Şakirzade Seyfullah Efendi (1874- ?) 1874'te Isparta'da doğmuştur. Konya'da Polis Müdürlüğü yaparken Temsil Heyetinin emri üzerine Mebusan Meclisi seçimlerinde Isparta'dan milletvekili seçilmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin feshinden sonra Meclisin Ankara'da toplanmasına karşı çıkmış, TBMM'ye katılma süresini geçirdiğinden dışarıda kalmıştır. Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, s.445. Bayram Kodaman, Hasan Babacan; Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Millî Mücadele ile İlgili Belgeler, Isparta, 1998, s.53-55.

Rauf Bey: Bu durumu kabul etmenin dışında, Cemiyeti Akvamı[50] da kabul ederse bu sakınca yaratabilir.

Mustafa Kemal Paşa: (Millî İttifak Programının 7'nci, 8'inci ve 9'uncu maddelerini de okur.)

Bilecik: Millî İttifak ne?

Mustafa Kemal Paşa: Ahmet Ferit Bey yazıyor. Aynı noktada ortak görüşlerde bulunuyoruz ve grubun kurulması için esaslı çalışmalar istiyoruz. Ayrıntılarını konunun uzmanları yapar.

Bilecik: Abdullah Azmi Bey'e bir şey soracağım. Eski partimiz dağıldığı ve yerine başka parti kurulduğu zaman bunu kabul etmemiştik. Kendisi bunu kabul ediyor mu?

Abdullah Azmi Bey: Maksat, bu bildirinin belirlediği temel noktadır. Bunu düzen içinde takip edebilmek için Meclisi Mebusanda bir grup kurulması meselesi vardır. Bu esasları savunmak için Meclisi Mebusanda bir teşkilat yapılır. Her fert bu esasa tâbi olmalıdır. Bu esasları savunmanın çeşitli yolları vardır. Grup değil şahsiyetler ön plandadır. Meclisi Mebusanda güçlü bir şahsiyete ihtiyaç vardır. O şahsiyetin etrafında toplanılsın, ondan sonra bunun nasıl savunulacağı düşünülür. Birisi kalkar da "falan yerlerde Kuvayı Milliye adına para alınmış" iddiasında bulunur ve "bir hükûmet varken Kuvayı Milliye ne demektir?" derse, bu suçu grup nasıl müdafaa edecek? İşte esasen o grup bu hususları kararlaştıracak. Asayişi sağlamak için köylerde teşkilat vardır. Gerçekten bu suçu işleyen varsa haklarında kanuni takibat yapılır.

Mustafa Kemal Paşa: Millî Teşkilat için yeni bir tüzüğe hiç imkân ve ihtimal yoktur. Köylüyü dövmüş, para almış. Bu durumda her iki şekilde cezalandırılmalıdır. Fakat bunu yapan adam yaptığını ne bu tüzüğe ne de Millî Teşkilata dayandırır. Millî Teşkilat onları bulsa derhâl cezalandırır. Mesele Millî Teşkilat adına para toplayan ve fenalık yapanlar olduğudur. Onları cezalandırmak gerekir. Para meselesiyle ilgili burada bir madde vardır. (Okur.)

---

[50] Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler), 10 Ocak 1920 tarihinde Versailles Anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle resmen kurulmuştur. Merkezi İsviçre'nin Cenevre şehridir. Milletler Cemiyeti ilk kurulduğunda 28 asli üyesi vardı. Bu üyeler, Birinci Dünya Savaşı sonrası Versailles (Almanya 13 Şubat 1919), Saint-Germain en Layee (Avusturya, 10 Eylül 1919), Trianon (Macaristan 4 Haziran 1920), Neuilly (Bulgaristan 27 Kasım 1919) ve Sevr (28 Kasım 1919) Barış Anlaşmaları'nı imzalayan ülkelerdir. Bu anlaşmaların ilk 26 maddesi Milletler Cemiyeti Misakını oluşturmaktadır. Türkiye, Milletler Cemiyetine 9 Ağustos 1932 tarihinde üye olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler Örgütü adını almıştır. Örgütün amaçları; uluslararasında dostça ilişkiler geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda uluslararası iş birliğini sağlamak, üyelerin dış siyasetlerini uyumlaştıran bir merkez olmaktır. Birleşmiş Milletlerin merkezi New York'tur. Türkiye diğer kurucu üyeler ile birlikte 24 Ekim 1945 tarihinde Birleşmiş Milletlere katılmıştır. Rıdvan Karluk; Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s.117-119.

Rauf Bey: Abdullah Azmi Bey grubun kurulma sebeplerinden bir nokta olarak bahsediyorlar. Bir misal olarak söylediler.

Abdullah Azmi Bey: Bu grubun bu esasları takip edebilmesi için bunların, mevcut kanunlarla uyumunu sağlayacak bir tüzüğünün olması gerekir. Mesela bazıları diyecekler ki "Meclis açıldı, hükûmet kuvvetinden başka bir kuvvet tanınamaz. Kuvayı Milliye ne demektir?" Milletvekili sıfatıyla birisi çıkıp da "Hükûmetin dışında başka bir millî kuvvet mevcuttur." diyemez. Misal olarak arz ettiğim gibi memleketi hırsızdan, eşkıyadan vesaireden kurtarmak amacıyla bir teşkilat kurulmuş diyebilmek için bir iç tüzüğünün olması gerekir.

Mustafa Kemal Paşa: Bu değerlendirmeler, Millî Teşkilat konu olduğu zaman, gerçekten silahlı bir güç göz önüne getiriyor. Bu tüzük o şekilde değildir. Bu bir cemiyettir. Hükûmetten izin alınmıştır. Teşkilatı Milliye ve Kuvayı Milliye tabirlerini unutalım. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti[51] vardır. Bu cemiyetin tüzüğü vardır. Bu tüzük yasaldır. Milletvekilleri grubu ve bizim Temsil Heyeti teşkilatından söz edildiğinde silahsız kısmı anlamak gerekir. Ancak ortada birtakım silahlı kuvvetler var. Bunlar kime bağlı? Evet, bu cemiyete bağlı. Bunlar neredeydir? Düşman Wilson Prensipleri'ne aykırı olarak milletin hakkını yemiş ise oradadır. "Devlet olarak bu kuvvetleri ortadan kaldırmak için kuvvet kullanalım." derlerse, bizim de diyeceğimiz "Öncelikle siz yaptığınız bu haksızlıktan vazgeçiniz." olacaktır. Zannediyorum siz konuya bu açıdan bakıyorsunuz.

Abdullah Azmi Bey: Evet.

Mustafa Kemal Paşa: Bu tüzük yasal ve resmîdir. Hükûmet tarafından onaylanmıştır. Bu tüzük öne sürülerek para alınmış veya alınıyorsa biz bunu bertaraf etmek zorundayız.

Abdullah Azmi Bey: Milletvekillerinin bir araya gelebilmesi için mutlaka bir iç tüzük olmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Bu tüzüğe ek bir bölüm daha vardır. Bunda Kuvayı Milliyenin silahlı kısmından söz ediliyor. Ancak bu durum iç tüzük yapmaya engel değildir.

Abdullah Azmi Bey: Bir grubun oluşturulmasının şart olduğu kanaati ortaya çıkmıştır. Bunun için öncelikle güçlü bir lider lazım. Millet o liderin

---

[51] 11 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi'nde Müdafaai Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek tek bir isim altında toplanmış "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" ismini almıştır. Böylece, çeşitli adlar altında Anadolu'da ve Rumeli'de faaliyetlerde bulunan millî örgütlerin birleşmesi sağlanmıştır. Merkezi önce Sivas daha sonra Ankara olmuştur. Sivas Kongresi kararlarını gerçekleştirme amacıyla kurulan cemiyet, hiçbir partiye, gruba dâhil olmadığını özellikle belirtmiştir. Birçok bölgede şubeleri açılmış ve İstanbul'da gizli bir teşkilatı kurulmuştur. Yücel Özkaya; Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da, Millî Mücadele Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s.157-158. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin programı ve nizamnamesi için bk. Ek-3.

etrafında toplanır ve görüşmeler neticesinde bir iç tüzük meydana getirilir. Bu iç tüzük, bu esasların savunulması için nelerin yapılması gerektiğini, hükûmetin bu grup içinden mi yoksa bir partiden mi kurulacağını ve diğer konuları içermelidir. Böyle bir lidere ihtiyaç var mı yok mu?

Haydar Bey:[52] Bence lüzum yoktur. Düşünce etrafında toplanılmalıdır.

Abdullah Azmi Bey: Meclisi Mebusanda karşılıklı gruplar olacaktır. Padişah parti başkanını çağırır, hükûmeti o kurar. Bunlar olduktan sonra nasıl yorum yapılırsa yapılsın artık bu siyasi bir partidir. Meclisi Mebusandaki bir gruba siyasi parti derler. Gerçek bu olunca teşkilatın da buna benzer olması gerekir. Bütün milletvekilleri bu siyasi yapı etrafında toplanmaz. Bunu arzu etmekle beraber başka akımlara kapılır ve kabul etmiyorum diyebilirler. Mesela Lütfü Fikri Bey'in[53] istifasını ele alalım. Özellikle Kuvayı Milliyenin milletvekili olmadığını göstermek üzere lüzumsuz yere ortaya çıkanlar olur. Muhalefet yapmak için değil kendisini göstermek için konuşanları bilirim. Ayrılıklara karşı bu grubun alacağı durum, dışarıda Müdafaai Hukuk Cemiyetinin partisi görünümüdür. Durum budur.

Mustafa Kemal Paşa: (Cami Bey'in raporunu okur.) İstanbul'da toplananların düşünceleri de budur.

Abani Sarıklı: Millî Teşkilatın İstanbul'da teşkilatı yok mu?

Mustafa Kemal Paşa: Var; fakat gizli tutuyoruz.

Sırrı Bey: Cami Bey'in bu raporu İstanbul'daki oturumda söz konusu edilen düşüncelerin özetidir.

---

[52] Haydar (Hilmi) Vaner (1875-1954): 1875'te Karadağ Podgoritza'da doğmuştur. 1899'da Mülkiyeyi bitirmiş, Van'da İl Maiyet Memurluğu ile Çölemerik, Adilcevaz, Gevaş ve Çatak Kaymakamlıkları yapmıştır. 1907'de Rumeli İlleri Müfettişi önerisiyle Metroviçe Kaymakamlığına getirilmiştir. 1909'da Mülkiye Müfettişliğine tayin edilmiş, 1913'ten itibaren Denizli, Kırklareli ve Maraş Mutasarrıflığı yapmıştır. 1915-1919 arası sırasıyla Musul, Bitlis, Diyarbekir ve Van Valilikleri yapmıştır. 1919'da Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın uygun görmesiyle Elaziz Vali Vekilliğini yürütürken Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Van Milletvekili olmuştur. Meclisin feshinden sonra Ankara'ya gelmiş, TBMM tarafından Milletvekilliğinin yanı sıra Konya Valisi olarak görevlendirilmiştir. Mecliste İçişleri, Dışişleri ve Millî Eğitim Komisyonlarında görev almış ve 1922'de Başkumandanlık tarafından Simko Olayı'nı çözmek üzere Van'a gönderilmiştir. 1923'te emekliye ayrılmış, 1954'te vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, c.3, s.959-960.

[53] Lütfi Fikri Bey (1872-1934): 1872 yılında Gümüşhane'de doğmuştur. 1890'da Mülkiyeyi, 1893'te Paris'te Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Meşrutiyetçi çalışmalarından dolayı 14 ay hapis yatmış ve daha sonra Avrupa'ya kaçmıştır. Bir sürede Mısır'da yaşamıştır. 1908 yılında İstanbul'a geri dönmüş ve açılan Meclise Dersim Mebusu olarak girmiştir. İttihat ve Terakki Hükûmetine karşı muhalefet yapmıştır. 1910 yılında "Mutedil Hürriyetperver" isminde bir parti kurmuş ve "Tanzimat" isminde bir de gazete yayımlamaya başlamıştır. Birkaç defa kapatılan bu gazetenin yerine "Teşkilat", "Tenbihat", "Tesisat" isimlerindeki gazeteleri çıkarmıştır. Cumhuriyet döneminde Meşrutiyetçilik yapması üzerine iki defa İstiklâl Mahkemesine verilmişse de beraat etmiştir. Hayatının son dönemlerini avukatlık yaparak geçirmiş, 1934 yılında vefat etmiştir. Oral; s.264. Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi; s.190.

Abdullah Azmi Bey: Farklı partiler de kurulsa, herkes kendi partisinde de olsa, zamanı gelince Millî Teşkilatın bildirisini kabul eder. Fakat öyle müstesna partiler yoktur. Şimdiki partilerin üyeleri pek azdır. Herkes bağımsızdır. Çağırılan hiçbir parti başkanı şunun etrafında toplanalım diyemez. Tek tek kişiler dikkate alınarak toplanılırsa siyasi parti olur.

Mustafa Kemal Paşa: Sonuç olarak grubun bir başkanı olması gerekir diyorsunuz?

Abdullah Azmi Bey: Evet.

Haydar Bey: Önce grup olsun ki sonra başkanı seçilsin.

Sırrı Bey: Millî Teşkilat adına oluşturacağımız grupla sulh görüşmelerinde ortaya çıkıp millet adına düşüncelerimizi açıklayacağız. Çeşitli konularda herkes istediği gibi konuşacaktır. Burasını ayırmak lazım değil mi? Amacım karışıklık çıkarmak değildir.

Mustafa Kemal Paşa: Yani ortaklaşa söz konusu edilecek meseleler hakkında -mesela sınırlar ve konuşulacak diğer konular- Meclise girilmeden önce görüşülen esaslar çerçevesinde toplanılacaktır.

İsmail Fazıl Paşa: Meclisi Mebusanda görüşülecek önemli mesele memleketin istiklâlidir. Her kim ki bu noktaya katılırsa gruba dâhil demektir. İç tüzük demek, heyetimizin genel olarak iştirak ettiği temel esaslardan oluşan şu bildiridir. İkinci mesele, lider meselesidir. Bu mesele grubun genel oylarıyla tespit edilecektir.

Mustafa Kemal Paşa: Onlar, oradaki genel kurulun fikriyle…

Az Sakallı: O grubu toplamak için bir lider gerekir.

Abdullah Azmi Bey: Buradan topluca gittik. Yeni seçeceğimiz lider grup oluşumunda etkilidir. Uygun olmayan birisi lider seçilebilir. (Açık kalmıştır.)

Milletvekili: Bu servetine uygun bir vatanseverlik göstermemiştir. Yardım toplanıyor diye halk arasında dedikodu yaymaktansa… Bursa önemlidir. Bunu ister istemez tavsiye eder fikrine kapıldılar. Ve ileri gelenlerden 50 kişi kadar 40.000 lira… Onlar da görüşüldü. Uygun gördüler. 50 kişi içinden 10 kişiyi seçtiler. Bu 10 kişi 40.000 lirayı 33 kişiye paylaştırdı. Mesela Fabrikatör Osman Bey büyük memnuniyetle “24 saatte karşılarız.” dedi. Merkez Heyet tekrar etmeye mecbur oldu. Heyet eleştiriye maruz kalmamak için kendilerinin seçtiği adamlar … para verilmekte iken, vermemek yolunu seçenler de var. Bunlara vermek isteyenleri de etkilediler. Vilayete şikâyet edildi. Harbiye Nazırı Kuvayı Milliyenin bu şekilde yardım toplayarak halkı bezdirdiğini ve Kuvayı Milliyeye karşı olduğunu söylemiş. Vali de müdahale etmemekle beraber hükûmetin de bu düşüncede olduğunu hissettirdiğinden bu paranın önemli bir kısmı ben hareket ederken daha verilmemişti.

Mustafa Kemal Paşa: Aydın ve civarındaki kuvvetlerin idamesi için paraya ihtiyaç var. Bundan dolayı biz de bu duruma şahsen engel olamazdık. Fakat halktan zorla para toplanması taraftarı da değiliz. Para olmazsa kuvvetler dağılır ve Yunanlar işgal eder.

Abani Sarıklı: Bütün livaya dağıttık. Halk para vermek istemiyor.

Mustafa Kemal Paşa: Balıkesir'e gelecek olan düşmanı engelleyecek sadece Kuvayı Milliye var. Bunlar çekilirse kendileri mahvolurlar.

Bilecik: Paşa Hazretleri söylediklerim boşa gitti. "Bu para verilmiş." diyemem. Parayı toplama işi Bursa'da yapıldığı gibi olamaz. 40.000 lirayı 33 kişiye paylaştırmaktansa beş kişiye paylaştırsınlar.

Mustafa Kemal Paşa: Fakat herkese yaymaktansa verebileceklere paylaştırmak iyidir.

Rauf Bey: Eğer Hükûmet, cepheleri muhafaza etmek için ödenek tahsis ederse yolsuzlukların önü alınmaz. Reddini düşündük. Cemiyetin 400.000 lirası vardır. Fakat hükûmet bu parayı oradan almış ve sarf etmiş. Hükûmet yine suistimali önlemek için para vermemeli.

Bursalı: Ben yedi kişinin vekiliyim. Tatar Sadık isminde bir ufak uncudan 1000 lira istiyorsunuz. Bunun yanında Hacı Sadık Bey'den 500 lira ayrıca daha başka şeyler de istemişsiniz. Bu durum adil değildir.

Mustafa Kemal Paşa: Biz bu gibi şeyleri Bursa Merkez Heyetine ve Komutanına bildiririz.

Abdullah Azmi Bey: Burada dikkate alınması gereken Merkez Heyetinin tüzüğe uygun olup olmadığıdır.

Milletvekili: Hayır.

Abdullah Azmi Bey: Görüyorum ki her yerde bu böyle. Böyle olmaz. Öncelikle merkez heyetleri tüzüğe uygun olarak kurulmalıdır. Hâlbuki doğrudan doğruya temasta bulunan memurlar bu durumdan yararlanma yoluna sapıyorlar. Bunlar mutlaka göz önüne alınmalıdır. Kuvayı Milliyenin silahlı kuvvetleri, köylülere, bu memleketi müdafaa için silahlandıklarını anlatmalıdır. Birçok cephede, silah kullanabilen birtakım kişiler toplanarak halkı korkutmuşlar, günü kurtarma yoluna gitmişlerdir. Köylüleri yavaş yavaş o kadar çok korkutuyorlar ki, ufak bir kuvvete ulaşınca, halka karşı düşman olacak bir hâle geliyorlar. Mahalli teşkilatı Çankırı köylülerinden meydana getirmek gerekir. Bazı köylerde "Siz bu teşkilata minnet duymalısınız, işler yoluna girse bile bu teşkilata her zaman ihtiyaç vardır. Zira hükûmetin her surette jandarma bulundurmaya imkânı yoktur. Siz hırsızdan, uğursuzdan korunmak için yine bu teşkilatı devam ettirebilirsiniz." dedim. Bu elim mesele gayet önemlidir.

Bilecikli: Abdullah Azmi Bey'in söylediği meseleyi tüzüğe uygun şekilde yaptık ve halk bundan çok memnun kaldı.

Mustafa Kemal Paşa: Şimdiye kadar yapılan bütün açıklamalar tüzüğün özüdür. Silahlı teşkilata ait mesele gizli tasarı metnidir. Bu öyle bir gayedir ki elde edildiği takdirde bu milletin bütün manasıyla kendine sahip olduğu ispat edilmiş olacaktır. Ne zaman ki, halk kendiliğinden toplayacak ve birliği temin için bir heyet oluşturacak hâle gelecek; işte bu vakit korkular kalmayacaktır. Birtakım müteşebbisler bu teşkilatı yapmışlar. Yani yukarıdan aşağıya doğru kurulmuştur. İşte bu heyet bu tüzüğü aşağı doğru tatbike çalışıyor. Bu teşkilatın başlangıcından şimdiye kadar geçen zaman dikkate alındığında, yolu ve nakil vasıtaları olmayan bu memlekette fertler ilk önce kendi haklarını savunabilecek vaziyete gelebilmelidirler. Zannediyorum buna maddi imkân yoktur. Buna rağmen bu köylüye kadar ulaştırılabilmiştir. Söylediklerinizi doğrulamak lazım ve dikkatlerimiz bu konu üzerindedir. Mesela üç kişi çıkıyor. Biz burada Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkil ettik diyorlar. Biz de şükranla kabul ediyoruz. Bunlar muhtemelen kötü niyetliler. Fakat iyiler de seslerini çıkarmıyorlar. Sonuç olarak …(?) kadar indikten sonra tasfiye ederek aşağıdan yukarı çıkabiliyor. Diğer taraftan bütün ordunun en iyi subaylarından bu teşkilatların kurulmasında yardımcı olmalarını rica ettiğimiz gibi, ahlakına güvendiğimiz mülkiye memurlarından da yardımcı olmalarını istiyoruz. Mesela Eskişehir'de Fatin Bey'e rica ediyoruz. Gerçi bu yöntem biraz yanlış. Fakat millet kendiliğinden harekete geçince söz konusu kişilere diyeceğiz ki köylere kadar her fert bizzat harekete geçsin ve bu işe girsin. Bunun için her tarafta faaliyet göstermek, birtakım müfettişler göndermek gerekir. Bunu yapmak için mali gücümüz yok.

Abani Sarıklı: Valiler, mutasarrıflar, mal memurları, orman memurları bulunsun.

Abdullah Azmi Bey: Devletin siyasetiyle meşgul olan küçük memurlar, mutasarrıf, kaymakam vesaire bu işlerle ilgilenebilirler. Fakat alt seviyedeki memur işe karıştırılmamalı.

Mustafa Kemal Paşa: Tüzüğümüzde bu konu var. Milletin Merkez Heyeti gerek görürse valinin fikrinden istifade için onu çağırır.

Abdullah Azmi Bey: Sözüm geçmişe ait değildir. Bugün bir dereceye kadar organizasyon kurulmuştur. 5'inci madde her yerde tatbik olunuyor. Merkez Heyeti silahlı gücü dürüst kişilerden oluşturabilir. Bu konuda genelge yayımlasın.

Mustafa Kemal Paşa: Bilgimiz var; fakat hoş görüyoruz. Çünkü oradaki Merkez Heyet ilgilenmiyor. Veya orada hiç kurulmamıştır.

Milletvekili: Kötü bir kişi entrikalar çevirerek dürüst insanlara baskı yapabiliyor. Müfettiş gönderilsin.

Mustafa Kemal Paşa: Paramız yok.

Diğer Milletvekili: Ne şekilde düşünülürse düşünülsün, hükûmet kuvvetinden istifade etmek şarttır. Halk cahildir. Devlet görevlilerinden

yararlanmak zorunludur. Gönül ister ki devlet görevlileri Kuvayı Milliyenin yanında olsunlar. Bursa'daki meselede hükûmet gecikti. Aynı mesele bizde de olmuştur. Biz cemiyeti harekete geçirmekle beraber hükûmet kuvvetinden de istifade ediyoruz. Bunun için hükûmet görevlilerinin Millî Teşkilata yardım etmesi şarttır. Valilerle Kuvayı Milliye hemfikir olmalı. Teşkilat kurulduktan sonra idare aşağıdan yukarıya doğru olmalı. Bununla birlikte konu dönüp dolaşıp milletvekillerine geliyor. Hükûmetini adam akıllı kursun, Kuvayı Milliye ile ortak çalışsın. Şunu bilmeliyiz ki memleketi kurtaracak olan Kuvayı Milliyedir.

Mustafa Kemal Paşa: Birçok sakıncasına rağmen bu kuvvete ihtiyaç var değil mi? Konya'da Kuvayı Milliye teşkilatında yolsuzluk yapılmasından biz de şikâyetçiyiz. Buradan adam gitmesi için para lazım; ama toplayamıyoruz. Adam istiyoruz, böyle olmaz. Parayı yollayalım, sonra iş isteyelim.

Mustafa Kemal Paşa: İstanbul'da toplanan milletvekillerimizin hareketleri muhalif bir vaziyet alırsa ne yapacağız? Bunu düşünmeliyiz.

Rauf Bey: Sulh Konferansı bunları kabul etmezse…

Mustafa Kemal Paşa: Meclisi Mebusan olumsuz ve kanuna aykırı şartları reddederse.

Rauf Bey: Mütareke için buyurmuştunuz. Yarım saatlik bir iştir.

Görüşmelerin Sonu
Saat 17.05

Mustafa Kemal Paşa: Cidden böyle bir vaziyetin sağlanması kendi çıkarları itibarıyla olağanüstü önemlidir. Yaptığımız görüşmelerden anlaşıldığı üzere İngilizler şark meseleleri hakkında karar vermeden önce Millî Teşkilatla anlaşmak istemişlerdir. Bu konuda sağlam delillerimiz vardır. Sulh Konferansı'nda söz konusu olacak şartları kabul ettirmeden önce bizimle anlaşmak istemişlerdi. İngilizlerin Kuvayı Milliye ile anlaşabilmesi ihtimali bizim için son derece ümit vericidir. Çünkü İngilizler ve bütün dünya pekâlâ biliyor ki Kuvayı Milliyenin Erzurum[54] ve Sivas'ta[55] almış olduğu karara göre mevcut Kuvayı Milliye esaslarının haricinde yabancılarla anlaşmaya imkân bulunamaz. Onlar da bu esaslar dâhilinde Kuvayı Milliye ile anlaşmaya imkân görüyorlar.

Abdullah Azmi Bey: İngilizlerin saltanatla anlaşarak Kuvayı Milliyeyi ezmeyi amaçladıkları görülüyor. Ve Kuvayı Milliye ile anlaşmak arzularını sizden işitiyorum. Bu olumlu bir gelişmedir. İngilizlerin amacı kuvvetleri zayıf düşerse, saltanatla anlaşarak bu öngörülerimizi ortaya koymaktır. Onların amacı Türkiye'yi …

Mustafa Kemal Paşa: Bunda haklısınız. İngilizlerin hedefleri dikkate alınacak olursa bunun dışında hareket edecekleri düşünülemez. Bundan dolayı Asya'da Türkiye'nin siyasi ve ekonomik menfaatlerini temin etmek üzere, bu kitle için birisini ararlar ki o da padişah olabilir. Onun bu maksadına hizmet edecek bir hükûmet de olabilir. Mesela Ferit Paşa gibi. Onun

---

[54] Erzurum ve Trabzon Vilayetleri Müdafaai Hukukı Millîye Cemiyetleri tarafından, 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Erzurum Kongresi, vatanın bütünlüğü ve istiklâli için toplanmıştır. 23 Temmuz 1919'da ilk toplantısında, kongre oy birliği ile başkanlığa Mustafa Kemal Paşa'yı seçmiştir. Erzurum Kongresi, İtilaf devletleri tarafından Doğu Anadolu'da kurulması hayal edilen Ermeni devletinin kuruluşuna engel olmak ve bu bölgede birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla toplanmıştır. Bölgesel olmasına rağmen aldığı kararlar, ülke bütünlüğünü ve bağımsızlığını ilgilendirdiğinden, millî bir kongre özelliğine dönüşmüştür. Erzurum Kongresi, 7 Ağustos 1919'da sona ermiştir. Bir tüzükle doğu vilayetlerindeki millî cemiyetler teşkilatlandırılmıştır. Kongre, yayımladığı bir beyanname ile kararlarını ve prensiplerini ilan etmiştir. Erzurum Kongresi'yle ilk defa millî sınırlardan ve yeni bir hükûmetin kurulmasından bahsedilmiştir. "Hristiyan ahaliye siyasi ve sosyal dengeyi bozacak imtiyazlar verilemez." maddesiyle, kapitülasyonlara karşı çıkılmıştır. "Kuvayı Milliyeyi âmil ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır." denilerek, kurtuluş için kullanılacak yöntem belirlenmiştir. Buna bağlı olarak, Meclis toplanıncaya kadar, millet adına işleri yürütmek için bir Temsil Heyeti oluşturulmuştur. Ayrıca, Erzurum Kongresi'nde, ilk defa manda ve himayenin kabul edilemeyeceği açıklanmakla birlikte bu konuda kesin karar Sivas Kongresi'nde verilmiştir. Tayyip Gökbilgin; Millî Mücadele Başlarken, c.1,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s.167-195. Erzurum Kongresi kararları için bk. Ek-1.

[55] Sivas Kongresi, 4-11 Eylül 1919'da, ülkenin her tarafından gelen delegelerin katılımıyla oluşan ilk millî kongredir. Erzurum Kongresi'nde kabul edilen ilkelere dokunulmadan kabul edilmiştir. Müdafaai Hukukı Milliye Cemiyetlerinin bir çatı altında toplanarak "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" ismini almasına karar verilmiştir. Böylece ülke savunması için çalışan kuruluşlar tek bir merkezde toplanmıştır. "Temsil Heyetinin üye sayısı artırılmış ve Temsil Heyeti tüm vatanı temsil etmektedir." hükmü kabul edilmiştir. Ayrıca Temsil Heyeti ve Mustafa Kemal Paşa Anadolu'daki millî harekete engel olmaya çalışan hatta Sivas Kongresi'ni dağıtmayı deneyen İstanbul Hükûmeti ile tüm ilişkilerin kesilmesine karar vermiştir. Alınan kararlar açısından millî bir kongredir. Millî Mücadele'de "Müdafaai Hukuktan Halk Fırkasına Geçiş; s.218-227. Gökbilgin; s.8-12. Sivas Kongresi kararları için bk. Ek-2.

sadaretinde İngilizler kesinlikle milletle ilgilenmemişlerdi. Erzurum'da bulunduğumuz sırada orada görüştüğümüz İngiliz temsilcisi, milletin menfaatlerini bildiğini; fakat, bunu bilmeyen Ferit Paşa ile onunla temasta olan İngiliz devlet adamlarının bunları tanımadıklarından yanlış yola saptıklarını, kendisinin bu hâli doğrudan doğruya İngiliz Savaş Bakanına yazdığını; ayrılırken de İstanbul'daki devlet adamlarının değişeceğini söylemişti. Bu adam bir süre sonra İstanbul'a dönünce İngiltere'nin Kuvayı Milliyeye çok önem verdiğini, Kuvayı Milliyeden başka anlaşacak bir heyetin olmadığını anlattı.

Seyfullah Bey (Isparta Milletvekili): İngilizlerin bakış açılarının değişeceği şimdiden bilinemez; fakat, mevcut olan bir kuvveti dikkate aldıkları da ortadadır. Fransızlar da bu memlekette söz sahibi olabilmek için yine Kuvayı Milliye ile anlaşmak gerektiğini anlamışlardır. Tan gazetesindeki yazılara göre, Fransızlarla sulhu çabuklaştırmak lazım. Aksi takdirde tehlike doğacaktır. Bu da Kuvayı Milliye açısındandır. İkincisi de ya dağılır ya devam eder. Birinci durumda şark meselesi[56] için bir muhatap bulamayız. Çünkü tek kuvvet odur, biz bu kuvveti görmezden gelerek anlaşma yapmak istemezsek iyi olmaz. Rusya'ya benzeriz. Şark meselesi senelerce uzar. İtalyanlarla münasebetimiz daha eskidir. Mösyö Sforza[57] ile şahsen de dostluğumuz var. Onlar da şarktan azami ekonomik çıkar sağlamak için Türkiye'yi serbest görmek isterler.

Seyfullah Bey: Şu müracaatları.

Mustafa Kemal Paşa: Kuvayı Milliyeye önem verdikleri ve kararlarının Kuvayı Milliyece kabul gördüğü kanaatindeyiz.

Diğer Bir Milletvekili: Son bir şifrede Fransızların Kuvayı Milliye aleyhine döndüğü geçmektedir. Bu böyle midir?

Mustafa Kemal Paşa: Hayır. İtilaf devletleri başta mevcudiyetimizi önemsemediklerinden aralarındaki gizli anlaşmaları uygulamadan önce Avrupalılar Wilson Prensipleri'ne riayet edeceklerini ilan etmişlerdi. 12'nci madde ile de varlığımızı kabul ederek bizimle bir mütareke yaptılar. Onda da milletimizin hukukunu, hâkimiyetini kabul ettiler. Bunlara rağmen birtakım uygulamalara giriştiler ki bunlar da aralarında yaptıkları anlaşmaların tatbikatıdır. Buna karşı milletimiz tepki göstermeye başladı. İlk tepkilerden

---

[56] Şark meselesi tabirinin ilk defa 1815 tarihinde Viyana Kongresi'nde Rus delegasyonu tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Terim daha sonra çeşitli manalarda olmak üzere diplomatlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, aynı yüzyılın ikinci yarısında Türklerin Avrupa'daki topraklarının paylaşılması, XX. yüzyılda ise imparatorluğun bütün topraklarının paylaşılması anlamında kullanılmıştır. H. Halil Ergene; Neden Hedef Türkiye?, Kiyap Yayın Dağıtım, Ankara, 1993, s.20-21.

[57] Kont Carlo Sforza (1872-1952): İtalyan devlet adamı ve diplomatıdır. 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a gelerek İtalyan Yüksek Komiserliği görevini yapmıştır. Mütareke döneminde ılımlı bir politika izlemiş ve "Türk dostu" olarak tanınmıştır. Millî Mücadele yanlılarıyla dostane ilişkiler kurmuştur. İstanbul'a gelen İzmir Müdafaai Hukukı Osmaniye Cemiyeti ve Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyeti temsilcileriyle görüşmüştür. Sforza mütareke aleyhindeki oluşumlara destek vermiştir. Mevlüt Çelebi; Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s.26-35.

sonra Avrupa'da özellikle Fransa'da bu milletin varlığını kabul etme düşüncesi oluştu. Bir ara hükûmeti zor durumda bırakmamak için daha sakin hareket ettik. Bu hareketimiz Fransa'da bizim zaafa uğradığımızı düşündürdü. İngilizler, Maraş, Antep ve Urfa'yı tahliye ettikten sonra oraya Fransızlar geldiler, anlaşma yaptılar. Anlaşmaya göre, Harput, Mersin, Sivas ve bunu içine alan sahayı yavaş yavaş işgal altına almak üzere harekete geçiyorlardı. Biz biraz daha ciddi davrandık. Meseleye önem verdik ve kuvvet toplayacağımız kaynakları dikkate aldık. Yapılan plana göre bazı tedbirler alınarak harekete geçildi. Bizim aldığımız tedbirlerle çizdiğimiz bu sınır Halep'e kadar uzandı ve tedbirler hâlâ devam ediyor. Bu faaliyet üzerine Fransızlar hemen durdular. İngilizler her ne kadar aralarındaki anlaşma gereğince Fransızlara yardım edeceklerse de el altından Fransızlar aleyhinde harekete geçtiler ve Fransızlar durmaya mecbur kalarak bizimle görüşüp "Bu hareketi durdurun." diye rica ettiler. Ermeni birliklerinin ayrılmasına, seçimlerin yapılmasına izin verilecek. Kısacası söylediklerini yaptılar ve yapacaklardır. Bunu gönülden yaptılar. Fransızların Kuvayı Milliyeye önem verdikleri gerçektir.

Sırrı Bey: Adana'da seçim yapılacaktır denildi.

Mustafa Kemal Paşa: Henüz görüşülmektedir. Fakat olacak. 4 Ocak 1919 tarihli telgrafı müsaade ederseniz okuyayım. (Okur.) İtalyanlardan bahsediyordum. Onlar da yürütmek istedikleri politika gereğince her durumda bağımsız Osmanlı Hükûmetini himaye ve korumak yerine manda altındaki bir hükûmeti arzu etmektedirler. Antalya'yı işgalleri, kendilerinin söylediklerine göre İzmir ve Çukurova'nın işgaline bağlıdır.

Milletvekili: Antalya'nın tahliyesi İzmir ve Adana'nın tahliyesine bağlıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Evet, onlarca öyle. Aynı zamanda İtalyanların iç işleri bizimle uğraşmaya pek müsait değildir. Yeni gelmiş bir telgraf var. Okuyayım. (Okur.) Amerika buradaki durumu bilmektedir. Son zamanlarda Ermeni meselesinden dolayı kamuoyu fena hâlde bizim aleyhimizdeydi. Harbord'un Anadolu gezisinden ve görüşmelerimizden sonra milletimizin mevcudiyetine ve birlik hâlinde bulunduğuna kanaat oluştu. Ermenilerin ayrı bir hükûmet kurmasının mümkün olamayacağı anlaşıldı. Yanında bulunan 60 kadar uzman da Harbord'la aynı görüşteydiler. Bunların ulaştığı sonuç doğrultusunda Amerika bizim lehimize dönmüştür. Fakat Amerikalılardan daha fazla bir beklenti içine girmek yanlış olur.

Milletvekili: Amerikalıların şark meselesine müdahale etmemesi sonradan gelişen bir durum mudur?

Mustafa Kemal Paşa: Yeni bir gelişmedir. Amerika'nın sadece, memleketi içine alan şark meselelerinden değil bütün Avrupa işlerinden de uzak durduğu anlaşılıyor. Bugünlerde tekrar müdahaleyi arzu etmesi, Avrupa devletleriyle, özellikle de İngilizlerle arasının açıldığını gösteriyor ki gemilerini geri çağırıyorlar. Bildiğiniz gibi şimdiye kadar şarktaki sulhun karara bağlanamaması sırf Amerikalıların katılmamasından ileri geliyordu. Para meselesinden dolayı İngiltere de dahil bütün Avrupa devletleri âdeta

Amerika'nın etkisi altındadır. Bu yüzden alınan kararların onların bakış açısından farklı olması düşünülemez. Amerikalılar gerçekten bize karşı dostça davranıyorlar. Her zaman ekonomik kaynaklarımızdan söz ederek ilişkilerimizi bunun üstünden yürütmemizi tavsiye ediyorlar. Devletimiz tamamen bağımsızlığına kavuştuktan sonra Amerikalılar bizimle dostluk ilişkileri kurabilirler. Amerikalıların Avrupalıların fikirlerine veya Avrupalıların Amerikalıların fikirlerine uygun hareket etmeleri gerekecek; ancak, buna imkân yok. İhtilaf sona erince de aralarında uzlaşamayacaklardır. Şimdi tamamen çekilerek "Kendiniz hâllediniz." diyorlar. Avrupalılar sadece Kuvayı Milliye ile anlaşmak istiyorlar. Bu da Amerika'nın Avrupa'nın iç siyasetine yaptığı temaslarla ortaya çıkmıştır.

Sırrı Bey: Bu meseleyi akşam gündeme getirdim. Bir fikir birliği oluştu. İngilizlerin bize önceki teminatı sözlüdür. Vatanın onurunu düşününüz. Bizi gayrete getirmek için bazı fikirleri … sizin sözünüzü senet olarak kabul ediyoruz. Ve söylediğim sözler belgeye dayanmaktadır. Bu konularda ayrıntılı bilgi vermek istemiyorum. Ve bazı şeyler de şahsi ve namus üzerine verilen sözlerle yapılmıştır.

Milletvekili: İngilizlerin Padişahla anlaşması bizi çok üzdü. Buna dair bilginiz var mı? Lütfen açıklayınız.

Mustafa Kemal Paşa: Böyle söylememizin amacı, arkadaşlarımıza olmamış şeyleri söyleyerek onları lüzumsuz yere cesaretlendirmek değildir.

Rauf Bey: Durum bildiğiniz gibi.

Mustafa Kemal Paşa: Kuvayı Milliyeye önem veriyorlar. Amaçları da Kuvayı Milliye ile anlaşma temin etmektir. Fakat bunda bizim düşüncelerimizin kabul edildiği anlaşılmasın. Belki kendi düşüncelerini bize kabul ettirmek istiyorlar. Şimdi okuyacağım satırlar İngilizlere aittir. "Kuvayı Milliyeyi temsil edenler Sulh Konferansı'nda bulunmalıdır. Şimdiden hiç olmazsa uyumlu çalışmalıyız." İngilizler esasen çok güçlü bir kuvvete sahiptirler. Bizi imha etmek için de Padişahı araç olarak gördüler. Anlaşma yapan ve uygulamaya koyan Ferit Paşa Hükûmetiydi. İşittiklerime göre Ferit Paşa İngilizlerle gizli iki üç anlaşma yapmış. Anlaştıkları konuları biliyoruz; fakat, aslını elde edemediğimiz için…

Milletvekili: İstanbul Hükûmeti, Kuvayı Milliye ile anlaşabildi mi?

Mustafa Kemal Paşa: Ferit Paşa'dan sonra Ali Rıza Paşa göreve geldi. Ali Rıza Paşa'nın geleceği hiç aklımdan geçmemişti. Tabii bizim, Ferit Paşa Hükûmetinin düşürülerek falan hükûmet kurulsun diye bir arzumuz olmadı. Yalnız Ferit Paşa Hükûmetinin düşürülüp yerine başka bir hükûmetin kurulmasını isterdik. Kişiler üzerinde durmadık. Padişahın haklarına da tecavüz etmeyelim dedik. İki noktadan birincisi Ali Rıza Paşa, devleti ve milleti bulunduğu zor durumdan çıkarmak konusunda gerekli vasıf ve şartlara sahip değildir; fakat, namusludur ve kötülük yapmaz. Aynı zamanda hükûmetinin de yarıdan fazlası Ferit Paşa Hükûmetindeki kişilerdir. Hükûmeti kurduktan sonra telgrafla görüştük. Biz de bu hükûmeti bütünüyle güvene layık görmedik. Bunu açıkça kendisine söyledik. "Sizin şahsi

dürüstlüğünüzden şüphemiz yok. Fakat yanınızdakilerin bazıları güvenilir değildir. Size güvenmemiz için bazı şartlarımız var.

1. Kuvayı Milliye kabul edilip tanınmalı.
2. Kuvayı Milliyenin esasları, hükûmet programı olarak kabul edilmeli.

3. Millet Meclisinin açılışına kadar, devlet kararlarına ait kesin bir girişimde bulunulmamalı.

4. Paris Sulh Konferansı'na gönderilecek kişiler daha öncekiler gibi olmamalı." dedik.

Onlar bu tekliflerimiz karşısında düşündüler. Sonuçta kabul ederek bunlar için söz verdiler. Bundan sonra bazı ayrıntılar üzerine konuştuk. Onlar hükûmet adına Salih Paşa'yı[58] gönderdiler. Birkaç gün süren görüşmelerimizde,[59] beyannamemizi ve tüzüğümüzü baştan sona okuyup

---

[58] Salih Hulusi Paşa (1864-1939): 1864 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlköğrenimini Rusçuk'ta, orta öğrenimini Rodos'ta tamamlamış, 1878'de Kuleli Askerî Lisesine, 1882'de Harbiyeye girmiştir. Harp Akademisinden 1888'de mezun olmuştur. 1891'de eğitim ve öğretim amacıyla Almanya'ya gönderilmiş, burada üç yıl kalmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra Erkânıharbiyenin ikinci başkanlığına daha sonrada 2 nci Ordu Komutanlığına atanmıştır. Tevfik Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa Hükûmetlerinde Harbiye Nazırlığı yapmıştır. 1909'da Âyan üyeliğine atanmıştır. İbrahim Hakkı Paşa ve Kamil Paşa Hükûmetlerinde Bahriye Nazırlığı yapmıştır. 1912'de Londra'da yapılan barış görüşmelerine katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Âyan üyeliği dışında herhangi bir görev üstlenmemiştir. 1919'da Damat Ferit Paşa Hükûmetinde Bahriye Nazırı olmuş, Ali Rıza Paşa Hükûmetinde de görevini sürdürmüştür. Anadolu ile İstanbul arasındaki sorunları görüşmek ve devletin birliğini sağlayabilmek için Mustafa Kemal Paşa ile yüz yüze görüşmek üzere Amasya'ya gitmiş, burada ünlü Amasya Protokolü'nü imzalamıştır. Ali Rıza Paşa'nın sadaretten ayrılması üzerine 1920'de sadrazam olmuş, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi, Meclisi Mebusanın dağıtılması üzerine istifa etmiştir. Salih Paşa kendisinden sonra kurulan Damat Ferit Paşa Hükûmeti sırasında Divanıharbe verilmiş, rütbesi düşürülmüştür. Tevfik Paşa Hükûmeti kurulunca Bahriye Nazırlığına getirilmiştir. Ankara ile İstanbul arasındaki ayrılığı gidermek için İzzet Paşa ile birlikte Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Bilecik'e gitmiş, daha sonra Ankara'ya götürülmüşlerdir. İtalya Hükûmeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Avrupa'ya gitmiştir. Saltanatın kaldırılması üzerine, Osmanlı Hükûmetinin görevi sona erince Salih Paşa'nın görevi de bitmiştir. Salih Paşa 1939'da İstanbul'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, s.710-711.

[59] Mustafa Kemal Paşa ile Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında 20 Ekim 1919 başlayıp 22 Ekim 1919'da sona eren ve Amasya'da gerçekleştirilen görüşmelerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine, varılan sonuçların üçü açık, ikisi gizli ve imzasız beş protokole bağlandığı Amasya Görüşmeleri'yle ilgili olarak Nutuk'ta Atatürk şunları söylemektedir: "Bizce temel alınan husus, Millî Teşkilâtın ve Heyeti Temsiliyenin İstanbul Hükûmeti tarafından resmen tanınmış bir siyasi varlık olduğunun, görüşmelerimizin resmi bir nitelik taşıdığının ve sonuçlarına mutlaka uyulması gerektiğinin taraflarca resmen taahhüt edilmiş bulunduğunu tasdik ettirmekti. Bundan dolayı, görüşmelerin sonuçlarını içine alan zabıtların protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul Hükûmetinin temsilcisi olan Bahriye Nâzırına imza ettirmek önemliydi…" 21 Ekim 1919'da yapılan Birinci Protokol daha çok Salih Paşa'nın isteklerin kapsamaktaydı. 22 Ekim 1919 tarihli İkinci Protokol, Sivas Kongresi Beyannamesi'nin üzerindeki görüşmelerin sonuçlarını, üçüncü protokol ise milletvekilleri seçimlerinde tam bir serbestlik bulunması gerektiğini ve Heyeti Temsiliyenin seçimler konusunda yol göstericiliğinin tespitini içeriyordu. Dördüncü Protokol gizli sayılıp imzalanmamıştı, yine gizli ve imzasız olan Beşinci Protokol ise Sulh Konferansı'na gidebilecek kişilerin adlarını içeriyordu. Görüşmelerin önemli bir noktasını oluşturan Meclisin nerede toplanacağı konusuyla ilgili yine Nutuk'ta şunlar geçmektedir: "Efendiler, bu görüşmelerimizde tespit edilen esaslar arasında, en önemli noktanın Meclisi Millî'nin toplanma yeri ile ilgili olduğunun yüksek dikkatlerinizi çekmiş olacağını sanırım. Meclisin, İstanbul'da

mutabık kaldık. Bunun üzerine harekete geçmenin yararlı olacağı düşünüldü. Bu sırada Salih Paşa'nın açıklamalarından sonra Millî Meclisin toplanacağı yer meselesi ortaya çıktı. Salih Paşa, Meclisin İstanbul dışında toplanmasını hükûmet adına kabul etmişti. Görüşmeler yazılı olarak gerçekleşti ve imzalandı. İstanbul'a gittikten ve epeyce görüşmeden sonra İstanbul dışında olmayacağını kesin olarak bildirdi. Bu da kabul edildi. İstanbul Hükûmetiyle anlaşmamız böyleydi. Bugüne kadar hükûmet anlaştığımız noktalara uygun hareket etmedi. Biz mümkün olduğu kadar buna samimi olarak uyduk. Çünkü Kuvayı Milliye yasaldır. Anlaştığımız noktaların gerçekleşmesi için ciddi çalışma yapmak ve İstanbul Hükûmeti tarafından engellenmemek gerekir. Bildiğiniz gibi böylece Millî Teşkilata hiçbir hükûmet görevlisi karşı olmayacak ve tarafsız kalmayacaktır. Tarafsız kalamaz, karşı da çıkamaz. Çünkü mutlakiyet idaresinin bir sonucu olarak tahakküme alışmıştır. İçişleri Bakanı Kuvayı Milliyenin aleyhindeki bazı kişileri en kritik ve en önemli noktalara tayin etti. Burdur'a, Dersim'e, Isparta'ya idareciler gönderdi. Bu adamlar orada Kuvayı Milliyenin kabul görmesini engellediler. Ayrıca biz hükûmeti kuvvetli tutmak istiyoruz. Ancak bazıları "Bütün ricalarımıza rağmen İçişleri Bakanı konusunda hükûmet ısrar etmiştir." diyeceklerdir.

Sırrı Bey: Bakanlar Kurulu kararıyla bundan sonra atanan hiçbir memur kanunsuz olarak görevden alınamaz.

Mustafa Kemal Paşa: Güya İçişleri Bakanının dayanak noktası kanundur. Fakat bozguncudur. Mesela Ankara Valisi Muhittin Paşa[60] ile Bitlis'teki Ziya Paşa'ya[61] halk tarafından müsamaha gösterildi. Önce Ankara'ya tayin edilen Ziya Paşa, oradaki durumu gördü. "Ben bu işi

---

toplanmasının doğru olmadığı konusundaki eski görüş ve kanaatimizi Salih Paşa'ya kabul ve tasdik ettirdik. Ancak, Paşa, kendisi bu görüşe katılmakla birlikte, bu katılışın şahsına ait olup kabine adına şimdiden söz veremeyeceği kaydını da eklemişti. Kendisi, kabine üyelerini bu görüşe inandırmak ve katılımlarını sağlamak için elinden geleni yapacağına söz vermiş, başaramadığı takdirde, kabineden çekilmekten başka yapacak bir şey olmadığını söylemiştir. Salih Paşa, bu konuda başarı sağlayamamıştır." Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.166-171.

[60] Muhittin Paşa (1869-1926): 1869 yılında Konya'da doğmuş, 1888'de Mülkiye Mektebini bitirmiş, çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık yapmış, Rize Mutasarrıfıyken 1906'da Miri Miran (Sivil Paşa) olmuştur. 1915'te İttihat ve Terakki Hükûmetince emekli edilmiş, Damat Ferit Paşa Sadrazam olunca 15 Mart 1919'da Ankara Valiliğine atanmıştır. Ankara'da valiliği döneminde İttihatçılara ve İngilizlere karşı olan herkesin tutuklanmasını sağlamış, devlet memurlarının İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi olmaları için baskılar yapmıştır. Millî Mücadele karşıtı hareket etmiş, Ankara ve çevre illerde silahlı güçler toplayarak Kuvayı Milliyeye karşı örgütlemiştir. 19 Eylül 1919'da Ankara'daki 20 nci Kolordu Komutanlığınca tutuklanmış ve Sivas'a gönderilmiştir. Millî Mücadele aleyhinde çalışmayacağına söz vermiş olduğundan İstanbul'a gitmesine izin verilmiş, kendisine yeni bir devlet görevi verilmemiştir. 1922'de yurt dışına çıkmış, 1926'da Cidde'de vefat etmiştir. Bilal N. Şimşir; Ankara…Ankara: Bir Başkentin Doğuşu, Bilgi Yay., İstanbul, 1988, s.98-128. Cemil Özgül; Heyeti Temsiliyenin Ankara'daki Çalışmaları, Ankara, TTK Basımevi, 1989, s.29-31.

[61] Ziya Paşa (1860- ?): 1860 yılında doğmuştur. Galatasaray Lisesi ve Mülkiye mezunudur. Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanında 25 Mart 1919 yılında Niğde Mutasarrıflığına, 3 Mayıs 1919'da Bitlis Valiliğine atanmıştır. İstanbul Hükûmeti tarafından, Sivas Kongresi'ni dağıtmakla görevli Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın yerine Ankara valisi olarak atanmıştır. Ancak; Ankara Hükûmeti tarafından kabul edilmeyerek geri çevrilmiştir. Sina Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s.147-148.

beceremem." dedi ve gitti. Şimdi buraya geliyor. Ankara'nın Millî Teşkilat için özel bir durumu vardır. Bizimle anlaşmış olan İstanbul Hükûmetinin Kuvayı Milliyeye yardımcı olması gerekirdi. Bundan dolayı Şerif Paşa[62] Hükûmeti Ferit Paşa'nın yapamayacağını yapmıştır. Öyle ki Ferit Paşa'yı düşman, bunları dost kabul ederek içeride güçlü olduklarını göstermeye çalıştık. Bir süre sessiz kaldık. Sonra bu gibi zarar verici hareketlerini onaylayamayacağımızı söyledik. Dersim'e gönderilen Osman Bey'i[63] kabul etmedik. Kendisi Ayvalık'ta Yunanlarla beraber hareket ederek Ayvalık'ı teslim etmiştir. İşte bu adam İngilizlerin ve İçişleri Bakanının gizli talimatıyla Trabzon üzerinden ve dağ yollarından Dersim'e gidiyor. Orada görevine başlamadan önce aşiretlerle görüşerek birtakım olumsuz propagandalar yaptıktan sonra merkeze geliyor. Geldiği gün Kürtler hemen İstanbul'a bir telgraf çekiyorlar. Daha önce bağımsızlığın aleyhinde oldukları hâlde, şimdi, o düşüncelerinden vazgeçtiklerini söylüyorlar.

Rauf Bey: Cemiyet de yasal olarak bir kongre topluyor. Galip Bey[64] Sivas'ı basmak istiyor. Onu kaçırıyoruz. Şimdi Galip Bey İstanbul'da. Hükûmetle temas kuruyor. İstanbul'a yazdık, cevap olarak Galip Bey'in yasalara uygun hareket ettiğini söylediler.

---

[62] Damat Mehmet Şerif Paşa (Çavdaroğlu), (1873–1958): 1873 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1894'te Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra devlet hizmetine girmiştir. 1901'de Padişah Abdülaziz'in kızı Emine Sultan'la evlenmiştir. İstanbul Valiliği, 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmetinde Orman, Maadin ve Ziraat Nazırlığı; Kamil Paşa Hükûmetinde Maarif Nazırlığı, mütareke hükûmetlerinden Tevfik Paşa Hükûmetinde Şûrayı Devlet Reisliği, Ali Rıza Paşa Hükûmetinde Dâhiliye Nazırlığı yapmıştır. Eşinin Osmanlı hanedanı mensubu olması dolayısıyla 1924-1946 yılları arasında yurt dışında yaşamış, 1958'de vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Meşrutiyete Geçiş Süreci-I. ve II. Meşrutiyet, s.306-332. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi; c.15, s.7943.

[63] Osman Nuri (Dersim Mutasarrıfı): Bulgaristan'ın Tırnova kasabasında doğmuştur. Hukuk öğrenimi görmüş, birçok ilçede kaymakamlık yapmıştır. 1919 yılı Mayıs ayında Ayvalık kaymakamı olduğu sırada Yunan ordusunun Ayvalık'ı işgal etmesine yardımcı olması geniş tepki uyandırmıştır. Bu yüzden mutasarrıf olarak atandığı Balıkesir'e sokulmamış, bunun üzerine atama yeri Dersim olarak değiştirilmiştir. 8 Eylül 1919'da yeni görevine gitmek üzere Sivas'a gelmiştir. Onun geçmişte yaptıklarını öğrenen Mustafa Kemal Dersim'e gitmesine izin vermemiş, Millî Mücadele'ye karşı çıkmayacağına ilişkin söz vermesi üzerine İstanbul'a geri yollanmıştır. 1920'de Düzce'de başlayan ayaklanmayı desteklemesi ve genişletmesi için Bolu Mutasarrıflığına atanmıştır. Bolu-Düzce Ayaklanması Kuvayı Milliye tarafından bastırılınca, İstanbul'a kaçmış, İstiklâl Harbi'nden sonra Bulgaristan'a gitmiştir. Meclisin 23 Nisan 1920 tarihli gizli oturumunda Hacim Muhittin (Çarıklı) ve Mehmet Cavit Beylerin hakkında verdiği önerge ile Yüzellilikler Listesi'ne alınan Osman Nuri, Bulgaristan'ın Şumnu kasabasına yerleşmiş, orada vefat etmiştir. Kamil Erdeha; Yüzellilikler Yahut Millî Mücadele'nin Muhasebesi, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998, s.204-206.

[64] Ali Galip (1871- ?): 1871 yılında Kayseri'de doğmuştur. 1895 yılında Harbiyeyi bitirmiş, kurmay sınıfına ayrılmış, 1897'de kurmay yüzbaşı olmuştur. Yarbay rütbesiyle ve alay komutanlığı yaparken 1911'de ordudan ayrılmıştır. Ordudan ayrıldıktan sonra siyasete atılmış, 1912'de Kayseri'den milletvekili seçilmiştir. Ancak bu Meclis çok kısa ömürlü olduğundan, milletvekilliği 27 Temmuz 1912'de son bulmuştur. Bunun üzerine ticarete atılmış, şehirler arası taşımacılık yapmıştır. Hürriyet ve İtilaf Partisine girmiş, Birinci Damat Ferit Hükûmeti tarafından Mayıs 1919'da Harput Valiliğine atanmıştır. Sivas Kongresi'ni basma girişimi olarak nitelendirilebilecek olan "Ali Galip Olayı"nın baş aktörüdür. Yüzellilikler Listesi'ne alınması üzerine tutuklanarak yurt dışına çıkarılmıştır. Romanya'ya gitmiş orada at ticareti yaparak yaşamını sürdürmüştür. Aftan önce Köstence'de ölmüştür. a.g.e.; s. 175-176.

Mustafa Kemal Paşa: Galip, Refik Halit[65] ve Halil Beylerin[66] kâğıt üzerinde o kadar hainlikleri var ki. Mesela bugün Adil Bey'e[67] sadık bir şekilde müsteşarlık yapan yine odur. Ve Ermeni'dir. Ferit Paşa'nın hafiyeleri hep var. Bugün de aynı plan devam ediyor.

Milletvekili: Bunları yazmadınız mı?

Mustafa Kemal Paşa: Yazdık. Birçoğu cevapsız kaldı. Bugünkü Polis Müdürü İngiliz Muhipleri Cemiyetinin[68] koruyucusu. "O mutlaka bu görevden

---

[65] Refik Halit Karay (1888-1965): 1888 yılında İstanbul'da doğmuştur. Galatasaray Lisesini bitirmiş, gazeteciliğe başlamıştır. Kalem ve Cem adlı mizah dergilerinde "Kirpi" imzasıyla yazdığı yergi ve iğnelemeleriyle büyük ün kazanmıştır. Aynı zamanda İttihatçıların düşmanlığını üzerine çekmiş, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine diğer İtilafçılarla birlikte sürgüne gönderilmiştir. Sürgün yaşamını Çorum, Ankara, Bilecik illerinde geçirmiştir. "Memleket Hikâyeleri" bu dönemin ürünüdür. 1918 yılı başında özel izinle İstanbul'a gelince bu öykülerini İttihatçıların kültür dergisi olan "Yeni Mecmua"da yayımlamaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Partisinin iktidardan düşüp liderleri kaçınca yeniden İttihatçılara karşı cephe almış, 5 Kasım 1918 tarihli Zaman gazetesinde yayımlanan ve yurt dışına kaçan İttihatçıları alaya alan "Efendiler nereye!.." başlıklı yazısı büyük yankı uyandırmıştır. 1919 yılı başında yeniden canlandırılan Hürriyet ve İtilaf Partisinin kurucuları arasında yer almıştır. 4 Mart 1919'da bu partiye dayalı ilk Damat Ferit Hükûmeti kurulunca, hükûmet sözcüsü durumunda olan Sabah gazetesinin başyazarlığına getirilmiştir. 12 Nisan 1919'da Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğüne atanmıştır. Bu birinci genel müdürlüğü aynı yılın ekim ayına kadar sürmüştür. Yeniden gazeteciliğe dönmüş, 5 Nisan 1920'de tekrar Posta ve Telgraf Genel Müdürü olmuştur. Sonra parti içi hizip çatışmalarına katılmış, Partinin Hocalar kanadıyla birleşip Damat Ferit'i devirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Bu yüzden aynı yılın eylül ayında görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Peyamı Sabah'ta yazmaya başlamış, 1922'de Millî Mücadele aleyhtarı olan Aydede adlı mizah gazetesini çıkarmıştır. İstiklâl Harbi'nden sonra 9 Kasım 1922'de Lübnan'a kaçmıştır. Hatay davasında Türkiye lehine yaptığı çalışmalardan dolayı 1938 affının çıkarılmasında payı olduğu söylenmektedir. Aftan sonra yurda dönmüş, gazetecilik ve yazarlık yaparak yaşamını sürdürmüştür. 1965'te İstanbul'da vefat etmiştir. a.g.e.; s.209-210.

[66] Halil Rami: Bedirhan aşiretinin ileri gelenlerindendir. Elazığ Valisi Ali Galip, Sivas Kongresi'ni dağıtmak üzere 6 Eylül 1919'da Malatya'ya geldiği zaman, Malatya Mutasarrıfı olarak görev yapmaktaydı. Bedirhan aşiretinin ileri gelenleri Hürriyet ve İtilaf Partisinin taraftarıydılar. Bunların bir kısmı İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Kürt Teali Cemiyetinin aktif üyesiydiler. Amaçları görünüşte bağımsız, gerçekte İngilizlerin uydusu durumunda bir Kürt devleti kurmaktı. Halil Rami, bu düşüncelerin öncülüğünü yapıyordu. Ali Galip Bey'in Malatya'ya gelmesi üzerine ortamı uygun görerek bir Kürt ayaklanması başlatmış ve Ali Galip'i bu ayaklanmanın içine çekmek istemiştir. Ancak askerî birliklerin işe karışması üzerine, bu planını gerçekleştiremeyerek İstanbul'a kaçmıştır. Millî Mücadele ve Türklük aleyhindeki tutumunu burada da sürdürmüştür. Yüzellilikler, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülürken milletvekillerinin isteği üzerine listeye alınmış, 1925 yılı başında, İstanbul'da saklandığı evde yakalanarak yurt dışına çıkarılmıştır. a.g.e.; s.191-192.

[67] Adil Bey (? -1924): Babıâli kaleminde görev alarak devlet hizmetine girmiş, kısa zamanda yükselerek Sadaret Mektubi Kalemi Müdürü olmuştur. Mütareke döneminde Defteri Hakani Emini (Tapu Genel Müdürü) olarak atanmıştır. 20 Mayıs 1919'da İngiliz Muhipler Cemiyetinin fahri başkanlığına getirilmiştir. 21 Temmuz- 30 Eylül 1919 tarihleri arasında Damat Ferit Paşa Kabinesinde Dâhiliye Nazırlığı yapmış, bu görevde iken "Ali Galip Olayı"nı düzenlemiştir. 19 Eylül 1919'da Âyan üyeliğine atanmıştır. 23 Eylül 1919'da İngiliz Muhipler Cemiyetinin genel başkanı olmuştur. İstiklâl Harbi'nden sonra yurt dışına kaçmış, Yüzellilikler Listesi'ne alınmasından kısa bir süre sonra, 1924 yılında, Viyana'da vefat etmiştir. a.g.e.; s.173-174.

[68] İngiliz Muhipleri Cemiyeti: 20 Mayıs 1919'da İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyet İngiliz yanlısı bir politika gütmüş ve İngiliz mandasını desteklemiştir. Cemiyetin yayın organı "İstanbul" gazetesidir. Kurucuları arasında Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa, Şehremini (Belediye Başkanı) Cemil Paşa, Padişahın damadı Ahmed Zülküfül Paşa, Yargıtay Başkanı Ahmed Rüştü Efendi, 5 nci Kolordu Kumandanı Kiraz Hamdi Paşa, Gazeteci Abdullah Zühtü Bey, bazı eski elçiler, bürokratlar vardır. Millî Mücadele'ye karşı bir politika takip eden cemiyet, İngiliz desteğini alarak

alınmalı.” dememize karşılık “Ne diye görevden alalım.” diye cevap verildi. Harbiye Nazırının ısrarına dayanamayıp görevden almaya güya karar verdiler. Sonuç olarak “İngilizler kabul etmiyor.” dediler.

Sırrı Bey: Benim bu konuyla ilgili bilgim vardır. Nurettin Bey Dışişleri Bakanına söylediği hâlde yine mümkün olmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa: Yine Mister Frew[69] milletvekillerine mektuplarında “Aman bunu görevden almayın, alınırsa kötü olur.” demiştir. Anlaşma yapılmasına rağmen, güvenmiyoruz. Buna rağmen hükûmet uyumlu olarak devam etmek istiyor. Çünkü Ferit Paşa Hükûmetinin düşürülmesi için millet harekete geçti. “Haydi, bu hükûmeti düşürelim.” dedik. Bundan sonra kim gelecek?” Onun için böyle gidiyor.

Milletvekili: Bu duruma karşı Kuvayı Milliyenin düşüncesi ne?

Mustafa Kemal Paşa: Meclisi Mebusanın göz önüne alması gereken nokta, İngilizlerin bir taraftan da bu hükûmeti beğenmeyerek yerine kendilerine yakın bir hükûmet getirmek istemeleridir. Hatta Padişah Ali Rıza Paşa’ya istifa etmesini söyledi. Fakat biz bırakmadık. Millî Meclis toplandıktan sonra, bu hükûmete güven ya da güvensizlik oyu vermek Meclise aittir.

Milletvekili: Arz edeceklerim bu şekildedir.

Mustafa Kemal Paşa: Bizim bu konuda düşündüğümüz, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin bugünkü şekliyle genel amacı ve güveni sağlayacak derecede olmadığıdır. Zararlı bir hükûmet böyle zamanlarda ölüme de götürebilir. Hükûmetin millete sadık ve üstleneceği göreve layık olması gerekir. Şimdi Ali Rıza Paşa … milletvekilleri ve seçeceği kişiler üzerinde, bütün noktalarda anlaşma sağlanırsa belki Ali Rıza Paşa veya birkaç kişi kalabilir. Öyle bir şekilde anlaşmalı ki hükûmetin tayin edeceği kişiler uygun olmazsa, Ali Rıza Paşa istifa etmeli ve Padişah yeniden Ali Rıza Paşa’yı atamalı. Sorun, kişisellikten çıkıyor. Kim sadrazam olacaksa onun üzerinde uzlaşmak ve iktidara gelmesi için de Padişahla anlaşmak lazımdır. Padişah da Anayasa’ya dayanarak kabul etmezse, Ferit Paşa veya benzeri bir adamı getirirse, işte bu durumda ya bu memleketi biz kurtaracağız veya şunun bunun esareti altında kalacağız. Birincisini gerçekleştirmek için Padişahın milletvekillerinin emelleri ile hemfikir olması gerekir. Bu takdirde Padişah niye anlaşmasın. Aksi takdirde Padişah şimdi okuyacağımız şekilde bir anlaşma yapmak için ısrar ederse Meclisi hemen fesheder. Dayanağı da Anayasa olur.

1922 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Tunaya; Türkiye’de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi 1918-1922, c.2, s.472-478.

[69] Robert Frew: İskoç Presbiteryen Kilisesi papazı olup mütareke döneminde İngiliz Kızılay Derneği (British Relief Fund)nin Türklere yaptığı yardımları yönetmiştir. Aslında Papaz Frew, İngiliz haber alma örgütünün İstanbul sorumlusudur. İngiliz Muhipleri Cemiyetinde kuruculuk ve yöneticilik yapmıştır. İngilizlerin direktifleri, parasal yardımları onun kanalıyla bu cemiyete aktarılmıştır. Padişah tarafından kendisine nişan verilmiş ve Damat Ferit Paşa üzerinde çok etkili olmuştur. Akşin; s.131.

Padişaha sözlü veya yazılı olarak çeşitli vasıtalarla arz edilmesine rağmen, Ferit Paşa ve onun gibiler seçilmektedir. …(?) ya olumsuz şartları kabul edilecek ya da feshedilmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda en fazla yarar ve etki sağlayacak bir harekete girişilmelidir. Israr edildiği takdirde Padişah sizi dağıtacaktır. Sonuç olarak kontrolsüz bir devlet kalır. Padişah istediği sulhu yapar. Nasıl olursa olsun milletin kaderini milletvekilleri takip etmelidir. En büyük maniler göz önüne alınmalıdır. Padişah Meclisin bu noktaya kadar gideceğini anlarsa sanmıyorum ki ısrar etsin.

Sırrı Bey: Padişah, hükûmet kurulması için çeşitli partilerin başkanları ile görüşür. Bütün medeni milletlerde böyledir. Eğer böyle yapmazsa art niyet taşıdığı anlaşılır.

Rauf Bey: Meşrutiyet idaresinde azledilen veya istifa eden sadrazam yeni Bakanlar Kurulu için Hükûmet Başkanı ile görüşüp beyannameyi imzalar.

Milletvekili: Halep'teki Kuvayı Milliye ile Millî Teşkilat arasındaki ilişki ne derecelerdedir?

Mustafa Kemal Paşa: Uceymi Paşa[70] devlete ve hilafet makamına hakikaten sadıktır. Daima çalışmalarımıza faydası dokunmuştur.

Rauf Bey: Basra'da iki defa ordumuzu kurtarmıştır.

Mustafa Kemal Paşa: (Devam ederek) Uceymi Paşa İngilizlerin Irak'ta başarılı olmasını arzu etmez. İngilizlere taraftar olan kişiler vardır. Orayı fiilen işgal edip kendi idarelerini kurmalarından sonra gerçek anlaşıldı. İngilizleri istememeye ve Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya karar verdiler. Uceymi Paşa Basra ve Musul ileri gelenlerinin mühürleriyle Mardin'e geldi. Oradan Diyarbakır'a getirttik ve durumu anlattı. Padişaha da arz etti. Bir taraftan da mazbataların suretlerini bize gönderdi. O zaman ben Padişah ile de haberleşiyordum. Gerek Padişah gerekse hükûmet onunla görüşüyorken Uceymi Paşa ile münasebet kurmak doğru değildir. "Hükûmetten olumlu bir

---

[70] Uceymi Sadun Paşa (? -1960): Acemî Sadun Paşa olarak da bilinen Uceymi Paşa, Irak'taki Sadun aşiretinin şeyhi ve Irak'ta Müntefik ile Basra arsındaki arazinin sahibidir. 9 Aralık 1914'te Kurna'nın düşmesinin ardından yalnız Uceymi Paşa'ya ait aşiretler Türk ordusuna bağlı kalmıştır. "Irak Şeyh-ül meşayihi" ünvanını taşımakta olan Uceymi Paşa'ya Mayıs 1915'te "Miri Miranlık" rütbesiyle paşalık ünvanı verilmiştir. Osmanlı Ordusu Irak Cephesinde Selman-ı Pak ve Kut-ül Amare galibiyetlerini elde ederken Fırat havzasındaki cephenin sağ yanının korunmasını Uceymi Paşa sağlamıştır. Eylül 1918'de kendisine Osmanlı Devleti'nce "ikinci dereceden mecidî nişanı" verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında sahibi olduğu bölgeye düşman kuvvetleri girdiğinde boyun eğmeyip bütün toprak ve gelirlerini terk edip Anadolu'ya gelmiştir. 22 Ekim 1919'da sonuçlanan Amasya Görüşmeleri'nde Mustafa Kemal tarafından Uceymi Paşa'nın maiyetiyle beraber geçimlerinin sağlanması konusuna değinilmiş, Salih Paşa tarafından yardım sağlanacağı taahhüt edilmiştir. Millî Mücadele döneminde Uceymi Paşa'ya Mardin'in güneyindeki Ki aşiretinin neden olduğu karışıklıkları sona erdirme görevi verilmiştir. Urfa, Maraş ve Antep bölgelerinde işgal kuvvetlerine karşı çalışmalar yapmış, 20 Haziran 1920'de TBMM tarafından verilen silah, cephane ve para yardımıyla İngiliz ve Fransız birliklerine karşı baskınlar düzenlemiştir. 1960 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Orhan Avcı; "Mütareke Döneminde Acemî Paşa", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.355-379.

cevap almazsanız bundan etkilenmeyiniz. Siyasi ortam müsait değildir. Eğer bizimle iş birliği yaparsanız görüşürüz." dedik. Hatta bu münasebeti biraz da şahsi olarak yaptık. Kuvayı Milliye esasen şimdilik Türk ve Kürtlerin bulunduğu yerlerdedir. Diğer bölgeler için hiçbir şey yapamayız. Fakat kendileri çalışırlarsa durum başka. Bu noktalar çerçevesinde bir direktif verdim. Kendi kendiniz memleketin kurtuluşu için çalışınız. Uceymi Paşa bu noktalar çerçevesinde çalışmaktadır. Çalışmalarının olumlu sonuçlarını gördük. Musul, Bağdat ve diğer yerlerde aşiretler, İngilizlere karşı koyuyorlar ve İngilizler de çekiliyorlar.

Rauf Bey: Deyr-i Zor'u[71] Araplar harp ederek kurtardılar.

Mustafa Kemal Paşa: Suriye'ye gelince, düşüncelerim Irak'la aynıdır. Harbin son döneminde ve yenilgimiz sırasında öteden beri büyüttükleri işgal peşinde koşuyorlardı. İngilizler de bunları avutuyorlardı. Fiilî işgal öyle bir işgaldi ki istiklâlin kokusunu bile duymuyorlardı. Biraz baskı altında kaldıktan sonra bu yabancıların memleketlerinden çıkmasına karar verdiler. Yalnız başlarına bu işi başaramayacaklarından bizimle temasa geçtiler. Bizimle temas edenler onların en üst düzeydeki yetkilileriydi. Zaten onlar eskiden orduda görev almış adamlardır. İyi ve samimi arkadaşlarımızdır. Fikren de yakınız. Geçmişte bunlarla görüşürken Suriye ve Irak'ı bir konfederasyon şeklinde birleştirmek …(?) evet onlar bize güvenilir adam gönderdiler. Onlara teşkilat kurmalarını söyledik. Fakat "Devleti …(?) tutmak istiyorsanız anlaşamayız." dedik. Bunun üzerine her yerde teşkilatlandılar. Halep'te kuvvetli bir merkez heyeti oluşturdular. Sonra faaliyete geçtiler. Adana ve Antep'ten temsilciler ile rapor gönderdiler. Kendilerine ne gibi yardımda bulunabileceğimizi ve gelecekte ne gibi şekil vermeleri gerektiğini sordular. Suriye'deki teşkilat sözde değil ciddi bir teşkilattır. Şehir halkı böyle şeylerle pek uğraşmazlar; ancak, aşiretler bu konularda kuvvetlidirler. Aneze aşiretinin şeyhi ve kaymakamı olan Hacim Bey, bütün aşiretiyle Araplara bağlı olmaktan çok bana bağlıdır. Tabii bu durum, Irak ve Suriye'de olduğu gibi Kafkasya'da ve Azerbaycan'da da böyledir. Zayıf bir irtibatımız vardır. Orada yapılan işler de esaslıdır. Siyaseten verdiğimiz beyanlarda "Biz arzularımızı dile getiriyoruz. Makul bir sınır çiziyoruz ve sınırlar içindeki varlığımızı kurtarmak için bugünkü teşkilatı oluşturduk. Hakiki varlığımıza darbe vurulmak isteniyorsa tabii ki daha keskin düzenlemelere gideriz." dedik. Hilafet makamı dolayısıyla bütün İslam âlemi halifeye bağlıdır. Bunlar bağımsızlıklarını ilan ederlerse konfederasyon oluşturulur. (Ferit Paşa'nın İngilizlerle yaptığı anlaşma suretini okur.)

Rauf Bey: Az önce arz ettiğim şekilde bizim oraya gidecek temsilcilerimiz bu noktalar çerçevesinde görüşlerini ortaya koyacaktır.

Mustafa Kemal Paşa: Bunun içeriğine göre Padişahın emelleri anlaşılıyor. Şu maddeye (Millî cereyan) dikkatlerinizi çekerim.

---

[71] Bugün Suriye sınırları içerisinde ve Fırat Nehri kenarında, Resülayn'ın yaklaşık 200 km güneyindedir.

Mustafa Kemal Paşa: Bu madde tamamen bu parçayı içermeyecekse … o hâlde bu parçayı Bulgarlara vermiştik. Buna göre Osmanlı topraklarına ilhak edilir. Başka sebeplerin ortaya konması gerekir. Uygun sebepler bulabilirsek iddialarımızı ortaya koyabiliriz.

Milletvekili: Arz ettiğim bu nokta Trakya'ya dâhil değildir. Bulgarlara "1912 sınırlarını tahliye ediniz." dediler. Bulgarlar Dimetoka'da ve Kırcahalil'de geçici bir yönetim kurdular.

Diğer Milletvekili: … 1912 sınırını iddia edebiliriz. Bu sınırın dışında kalan Batı Trakya halkının … olabilmesidir ve oradaki Müslümanlar … bizimdir. Batı Trakya'da yaşayan insanlar da kendi gelecekleri konusunda söz sahibi olmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Şeref Bey[72] şöyle söylüyor "Çirmen'e kadar olan topraklar gösterilmelidir. Bugünkü sınıra göre Edirne sağlam bir durumda bulunuyor. Bunun ayrıca öne sürülmesi gerekir."

Bekir Sami Bey:

Mustafa Kemal Paşa: Rauf Beyefendi'nin söylediklerine göre "1914 tarihindeki sınırların genelinden bahsetmiyoruz." Bizim maddede bir açıklık var. O da mütarekenin imzalandığı gün fiilen sahip olduğumuz hatlar sınırları oluştursun. Bunun dışında bir şey iddia edersek … Batı Trakya'nın geleceğini belirleyecek olan arazi Osmanlı toprağıdır. İtilaf devletleri tarafından Bulgaristan'ın bir parçası sayılan yerler hakkında nasıl iddiada bulunuruz? Yalnız Edirne bugünkü sınırı itibarıyla güvende değildir. Acaba Çirmen'e kadar olan mesafe de bizde olsa güvenliği sağlanmış olur mu?

Şeref Bey: Benim düşündüğüm, elimizdeki demir yolu mu yoksa eskisi mi? Hattın ikinci bir noktası olarak Dimetoka vardır. Buradaki Müslüman nüfus 290.000'dir. Bunlar da şimdi Edirne civarında bekliyor. Geçin deyince geçecekler. Geçmezlerse eğer Rumlar Dimetoka'yı işgal

---

[72] Mehmet Şeref (Şerafettin) Aykut (1874-1939): 1874'te Edirne'de doğmuştur. İstanbul Hukuk Mektebini bitirmiştir. Özgürlükçü hareketlerde yer alması dolayısıyla tutuklamalara ve sürgünlere maruz kalmıştır. Tercümanı Hakikat gazetesinde, Maarif, Mektep ve Terakki dergilerinde çalışmıştır. İzmir'de Hizmet gazetesini, Edirne'de Yeni Edirne ve Trakya gazetelerini yayımlamıştır. Bütün yazılarında memleket davalarıyla, özgürlük fikirlerini savunmuştur. Mütareke sonrası Trakya ve Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kuruluşunda yer almıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Edirne Milletvekili seçilmiştir. İstanbul'un işgali ve Meclisin kapatılması üzerine tutuklanarak Malta adasına sürgüne gönderilmiştir. 1921'de serbest bırakılınca Anadolu'ya geçmiş Edirne Milletvekili olarak TBMM'ye katılmıştır. Mecliste Anayasa, İç tüzük, Adalet ve Dışişleri Komisyonlarında, Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda çalışmıştır. Milletvekilliği sona erince Türk dili ve tarihi araştırmalarıyla meşgul olmuş, avukatlık mesleğini sürdürmüştür. IV-VI. Dönemlerde tekrar Edirne'den milletvekili seçilmiş, 1939'da vefatına kadar milletvekilliğinde kalmıştır. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.312-322.

edecekler. Batı Trakyalıların iltihakına Fransızlar engel oluyor. Çözüm, Karaağaç'ın bize bırakılması ya da Batı Trakya'ya terk edilmesidir; ancak bu nüfusun karşıya geçirilmesi şartıyla. Bu şekilde çözülebilir. Arzu edilen Osmanlı İmparatorluğu'na katılmasıdır. Yunanların tarafında kalan altı kazaya bağımsızlık verilir ve sınır böylece oluşturulur.

Milletvekili: Batı Trakya ve dava konusu olan Elviyei Selase'de[73] Arabistan'daki gibi iddialar ileri sürmelidir. Meclisi Mebusan, hükûmetin kararlarına …(?) gelemez. Orada yaşayanların oylarına başvurulmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Ben de Beyefendi'nin uygun değerlendirmelerinden bu sonuca ulaşıyorum. Oradaki Müslüman çoğunluk kendi kaderini tayin ederse bize katılmaları onların arzusuna bağlıdır; fakat, elde edilebilir mi? Asıl bizim üzerinde durduğumuz mesele mütareke sınırlarıdır. Çirmen ve Dimetoka'yı Osmanlı topraklarına dâhil etmek için sebep olarak ortaya koyacak kuvvetli delillerimiz yok. Yalnız Edirne'yi savaş sebebi olarak gösterebiliriz. Bu da ne dereceye kadar geçerli bir sebep olacaktır? Ayrıca bu birliklerle Edirne ne kadar emniyette olabilir?

Sırrı Bey: Harp noktasından düşünmüyorsak …(?) Doğu Trakya üzerindeki emeller… Hepsi dâhil edilirse %75'i geçer. Bu topraklar bizim sınırlarımıza dâhil olursa, bizdeki köylerden o tarafa geçecek Müslümanlar sayesinde oradaki Müslümanların sayısı çoğalacaktır. Genel oya başvurduğumuzda çoğunluğu elde etsek bile, kötü bir idare dolayısıyla bunları dinlemezlerse ortaya ezici bir çoğunluk çıkarılmış olur. Venizelos'un[74] çevirdiği dolap budur. Batı Trakya üzerindeki Fransız işgali, Yunan işgalinin öncülüğünü yapmaktadır. Fransa çekilir çekilmez Yunanistan gelecektir. Batı Trakya konusunda başarılı olamazsak ve bu durumu kabul edersek Trakya için bu tehlike her zaman söz konusu olacaktır. Bunun için bu parçayı Batı Trakya'ya verelim. Çünkü asıl yoğunluk oradadır. Venizelos da Doğu Trakya

---

[73] Elviyei Selâse: Kars, Ardahan ve Batum sancaklarına verilen isimdir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonunda yapılan Yeşilköy Anlaşması ve Berlin Konferansı ile Elviyei Selase savaş tazminatı olarak Rusya'ya verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların yenilgiyi kabul etmesinden sonra imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması'na göre, Elviyei Selase'de yapılacak halk oylaması sonucu halk kendi geleceğini belirleyecek ve Rusya bu işe karışmayacaktı. Mondros Ateşkes Anlaşması'na göre ise Osmanlı Hükûmeti bu sancakları altı hafta içinde boşaltacaktı. İngilizler, bu sancakların Gürcü ve Ermenilere verilmesi gerektiği düşüncesindeydiler. Ancak yerli halk buna karşı direnişe geçmiştir. Kars, Ardahan ve Aras'ın doğusundaki, Sürmeli ve Batum sancağının güney toprakları Türk Millî Hükûmeti tarafından işgalden kurtarılmıştır. Ahmet Ender Gökdemir; Cenûbî Garbî Kafkas Hükûmeti, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998, s.15-25.

[74] Eleutherios Venizelos (1864-1936): 1864 yılında Girit'te doğmuştur. Avukatlık eğitimi görmüş, 1889'da Girit'te politikaya atılmıştır. Adanın Yunanistan'la birleşmesi için başlatılan hareketin liderliğini yapmış, Girit Yüksek Komiseri Prens George'un muhalefetine karşı bunu başararak ulusal kahraman olmuştur. Atina'ya geldiği 1910 tarihinden 1936 yılına kadar Yunan politik hayatına egemen olarak çağdaş merkez partilerinin kaynağı olan Liberal Partiyi kurmuştur. Lloyd George'un en yakın dostu, İngiliz parlamenter sisteminin hayranıdır. Michael Llewellyn Smith; Yunan Düşü, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002, s.480- 481. Richard Clogg; Modern Yunanistan Tarihi, İletişim Yay, İstanbul, 1997, s.285.

için genel oya başvurulmasını düşünmektedir. Biz de orada yalnız 62.000 kişi fazlayız. Bunları Batı Trakya'ya nakledersek ezici çoğunluk bizde olur. Bildiğiniz gibi oradaki durumumuz Arabistan gibi değildir. Aynı ırktan olduğumuz için emirlerimize uyacaklardır. Arabistan'la arasında bu fark vardır. Rumeli'deki durum budur. Mümkünse bu sebepten dolayı bir şey yapalım. Mümkün değilse…

Mustafa Kemal Paşa: Genel oya başvurmak için Venizelos'un izin vereceğini söylediler. Doğu Trakya'nın genel oyuna başvurulduğu zaman şimdiki sınırları mı dikkate alacağız?

Şeref Bey: Şimdiki sınırlar.

Mustafa Kemal Paşa: Genel oyla sınırın tayinine kalkışılırsa şimdiki hudutlar söz konusudur. Bu parça ya … vaktiyle temin edeceğimiz doğrudur.

Şeref Bey: Bu durumda o 59.000 kişiyi oradan nakletmek gerekir.

Mustafa Kemal Paşa: 59.000 kişiyi batıya geçirmektense doğuda yoğun bir hâlde bulundurmak daha iyi değil mi?

Şeref Bey: Sulh Hazırlama Komisyonunun fikri budur. Bunun için, biz bu insanları orada tutuyoruz. 59.000 kişi katılırsa 120.000'den fazla oluyor. Şu da var ki ikinci bir tehlike baş gösteriyor. Koşukavak'a kadar olan kısımları boşaltmışlar. Beri tarafa halk geçmiş ve perişan olmuş. O kısım boş kalınca Yunanlar bu durumdan yararlanarak bir sürü serseriyle nüfuslarını çoğaltıyorlar. Giritli, Kafkasyalı Rumlar gibi. Bu yönden Batı Trakya'yı tehlikeye düşürmeyelim.

Mustafa Kemal Paşa: Batı Trakya'da nüfusun çoğunluğu kimdedir?

Sırrı Bey: Müslümanlarda.

Mustafa Kemal Paşa: Bundan dolayı Batı Trakya'da çoğunluğu Müslümanlar oluşturduğundan, genelinin düşünceleri gözetilmelidir. 59.000 kişiyi batıya geçirirsek Doğu Trakya biraz tehlikeye girer. Bundan dolayı sınırlarımız içerisinde kalan toprakları öncelikle dikkate alalım, sınır dışındakileri daha sonra düşünelim. Bu mesele hakkında daha önce de biraz uğraşılmıştı. İlk aşamada bunları hızla batıya geçirecektik. Doğu Trakya'nın nüfusunu batıya geçirme konusunda tereddüt içinde kaldık. Bunun için prensip önce Doğu Trakya, sonra Batı Trakya. Bu esas kabul edilirse sınırlar meselesi üzerinde pek durmayacağız. Sizin tereddüdünüzün, bir araziyi kendimize ilhak ederek yeni bir mesele ortaya çıkarıp aynı zamanda Doğu Trakya'yı tehlikeye koyacağımız olduğu anlaşılıyor.

Şeref Bey: İşgal kuvvetleri bile Trakya'yı Batı Trakya kabul ediyorlar.

Rauf Bey: İtilaf devletleri esasen bize "1914 sınırlarına çekiliniz." dediler. Bunu aynı zamanda Bulgarlara da söylediklerinden Bulgarlar askerlerini Batı Trakya'dan çektiler. Biz de işgal etmeyince bu parça arada kaldı.

Milletvekili: Sanıyorum bir ayrıntıda biraz kendimizi kaybediyoruz. Öncelikle blok oluşturmak için esasları belirleyelim, sonra ayrıntıları düşünürüz. Bu gerçekten çok faydalı olur. Ayrıntıları o heyetlere bildirmek gerekir. Nüfus farklılıkları, nüfusun Edirne'ye, Meriç'e nakli meselesi uygulanabilirlik bakımından ikinci derece konulardır. Önce esasları belirleyelim. Mesela Batı Trakya ile ırktaşız. Balkan Savaşı zafer için yapılmıştır. Ancak burası bizimdir. Genel oylamaya sunalım. Bu şekilde çalışırsak daha iyi olur.

Sırrı Bey: Ben ayrıntıya girmiyorum. Sınırı çiziyoruz. Esas budur. Edirne'nin yanındaki parça ile birleşecek mütareke sınırları deyince Edirne Köprüsü'nün başındaki sınır söz konusudur.

Mustafa Kemal Paşa: Söz konusu ettiğimiz parça ile Batı Trakya arasında bir fark vardır. Burası önce bizimdi, sonra Bulgaristan'a verdik. Şimdi durumu belirsizdir. Ya bize verecekler yahut kendi kaderlerini tayin ettirecekler ya da Yunan emellerini gerçekleştirecekler. Bu parçayı almak için kuvvetli delilimiz yok. Meclisi Mebusanda bu grup oluştuktan sonra Sulh Konferansı'nda savunulacak program altında bu konu temsilciler tarafından savunulur. Aynı şekilde doğudaki Elviyei Selase hakkında da birçok şey düşünülebilir.

Milletvekili: Şeref Bey, mütareke zamanı orası düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmemişti.

Mustafa Kemal Paşa: Evet bir sebep bulabilirsek bu şekilde çalışırız. Bulamazsak başka sebepler araştırırız. Birinci madde sınırlar meselesi, ikincisi de unsurlar.

Milletvekili: İç meselelerimizi biz çözümleriz. Dış devletlere bırakmayız. Bizim haklarımızı dış devletlere karşı korumak, yasama ve yürütme kuvvetlerinin görevidir. Bu meselelerle millî bir hükûmetin meşgul olması çok iyi olur. Bunun esas sınırlarını biz tespit etmeliyiz. Bu mücadeleyi Meclisi Mebusan ortamına taşırsak, istenilmeyen bir durum ortaya çıkar ve belki de düşman kuvvetlerinin müdahalesine sebep olabiliriz.

Mustafa Kemal Paşa: Zaten biz, prensip olarak ortaya koyduk ve kendileriyle anlaştık. Dolayısıyla yeterince açıklığa kavuşmuştur. Azınlıklar hakkında başka görüşü olan var mı?

Şeref Bey: Bu, iç siyasetimize ait en büyük meseledir. Biz eğer azınlıklara geçmişte verdiğimiz haklara bakarsak, görürüz ki Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere verdiği haklar, hiçbir yerde verilmemiştir. Dolayısıyla bunların istemediği bir şey varsa o da bizim varlığımızdır. Bu durumu onun da haricinde bir noktaya dayandırıyoruz. En önemli mesele Cami Bey'in de söylediği gibi dehşet verici olan İzmir meselesidir. Diğerlerini bırakalım. Onların belki bu konuda hakkı vardır. Fakat hakkını kullanmıyormuş, bize ne? Ancak İzmir konusu başkadır. Yunanistan, İzmir'den çekilirken bile mutlaka bir şeyler yaparak gidecektir. İzmir'i Girit'in durumuna düşürmeye çalışacaktır. Bu durum karşısında bizim alacağımız tedbir, oradaki hâkimiyet hakkımızı sağlayacak mı? Her bir hakkımız saklıdır. Rumlar "Biz hâkim, siz mahkûm olacaksınız." diyorlar. Biz gayet güç bir

durum karşısında kalıyoruz. Orası bizim idaremizde mi kalacak yoksa başka bir idarede mi? Böyle bir durumda resmî dili Rumca olur. Böyle bir şey olamaz. Meselenin özü, oraya uygulayacağımız usul, Osmanlı memleketinin diğer yerlerine uygulayacağımız usul mü olacak?

Mustafa Kemal Paşa: Bu durum, azınlıklar hakkında genel olarak kabul edilmiş prensipleri bizim de kabul ettiğimizi ilan etmek demektir.

Cami Bey: Ben de Şeref Bey'in söylediği gibi, Avrupa yayın organlarında Hristiyan azınlıkların haklarının korunmasını, Türkiye'ye bir çeşit müdahale olarak düşünmekteyim. Bugün bu konuda en büyük oyunu İngilizler oynayacaktır. Bizim ise buna karşı direnmekten başka yapacağımız bir şey yok. İzmir ve diğer Türk vilayetlerinin durumu hakkında Wilson Prensipleri'nin 12'nci maddesine dayanacaklardır. Azınlıklar hakkında tarihe geçmiş iyiliklerimizi öne sürersek olmaz. Bugün düşmanı kendi silahı ile vurmalıyız. Güney Slav azınlıklarına bağımsızlık verilmiştir; ancak, onlara bir kilise hürriyeti sağlanmıştır. Dinlerinden dolayı başarı kazanmışlardır. Biz ise dinsel hürriyetlerin dışındaki istekleri ve Yugoslavlarda olduğu gibi azınlık meclislerini kabul etmeyiz. Versay Konferansı'nda azınlıklara verilmiş olan hakları kabul edersek, ayrıcalıkların bir kısmını belki geri almış oluruz. Almanya'daki hareketlerle, Rusya'nın son durumu gibi dışarıdan gelecek tesirler, iddialarımızı başarıya ulaştırır. Mademki Versay Konferansı birtakım esasları kabul etti, bizim de vereceğimiz bunlardır. Hükûmetten isteyeceklerimiz, orada dinî hürriyetleri sağlayacaktır.

Bekir Sami Bey: (İşitilmedi.)

Mustafa Kemal Paşa: Bu görüşlerden şu sonuca ulaşmak istiyorum. Bu maddede sosyal ve siyasi hâkimiyetimize zarar verecek imtiyazları kabul etmiyoruz. Siyasi ve sosyal hâkimiyetimize zarar vermemek şartıyla azınlıkların haklarını tayin ediyoruz. Bunun ne şekilde yapılacağı belirlendiğinde, konunun hukuksal boyutu da enine boyuna ortaya konmuş olur. Amaç içerideki bağımsızlığımızı zarar görmekten korumaktır.

Milletvekili: Yeni bir hak vermemiştir.

Cami Bey: Düşüncemi biraz daha açayım. Meşrutiyet'ten beri Hristiyan azınlıklar ile devlet adamlarımız arasında bir çekişme vardır. 93 Anayasası[75] Müslümanların katılımı sağlanamadığı için yaşamadı. Fakat

---

[75] Kanunuesasi: II. Abdülhamit'in 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet'i ilan etmesiyle Türk hukuk diline girmiştir. 1876 Kanunuesasisi, hükûmeti Padişaha karşı sorumlu tutmuş; hükûmet üyelerini tayin ve görevden alma yetkisini, Meclisin feshini ve yeniden açılmasını, Âyan Meclisi üyelerinin seçimi yetkilerini Padişaha vermiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi dolayısıyla 14 Şubat 1878'de Meclisi Mebusan tatil edilmiş, Kanunuesasi rafa kaldırılmıştır. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla Kanunuesaside değişiklikler yapılarak yeniden yürürlüğe konmuştur. Padişahın yetkileri sınırlandırılarak hükûmetin Meclise karşı sorumlu olması sağlanmıştır. Kişi hürriyeti güçlendirilmiş, Padişahçı rejim yerini Parlamenter rejime bırakmıştır. 1920'de TBMM'nin açılışıyla beraber Kanunuesasi, Teşkilatı Esasiye ile birlikte 1924'e kadar yürürlükte kalmış, 1924'te Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 104'üncü maddesiyle kaldırılmıştır. 1945'te Teşkilatı Esasiye yerine Anayasa denmeye başlanmıştır. Tarık Zafer Tunaya; "1876 Kanunuesasisi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.27-39. İslam Ansiklopedisi; c.6, İstanbul, Maarif Vekaleti Basımevi, 1955, s.168-185.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından da Hristiyan azınlıkların memnun olmadıklarını gördük. Bunun nedeni, bunların cemaat hisleriyle başladıkları siyasi gelişimlerine engel olacağımız kaygısıdır. Bundan dolayı nispi temsil suretiyle gelecek önerileri kabul edilerek onlara söz verilen siyasi haklar devam etti.

Adnan Bey:[76] Ben de onu arz edeceğim. Birçok imtiyazdan söz edildi. Bunlar dinî imtiyazlardır. Daha sonra bu ayrıcalıkları kullanarak patrikhane meclisleri(?) oluşturdular. Ben azınlıkların sahip oldukları bu haklar konusunda üzülerek söylüyorum ki biraz kötümserim. Bizden, başka türlü uygulamalar isteyecekler ve Hristiyanlar bizi dikkate almayacaklar. Çeşitli imtiyazlar isteyecekler. Bu konuda Cami Bey'e katılıyorum. Bundan dolayı da onların var olan hakları ne ise onu kabul edelim diyelim. Ben bu maddenin daha açık ve belirgin yazılması düşüncesindeyim. Şimdiye kadar olduğu gibi olacaksa olmaz. Bunların idareye de katılmaları mecburidir. Nispi temsilin sağlanması da şarttır. Hatta biraz daha açıklamada bulunarak siyasi haklarını tanıyacağız diyelim.

Rauf Bey: Adnan Bey'in düşüncelerine katılıyorum. Bir noktayı açıklamak gerekir ki o da bağımsızlığımıza dokunmayacak şekilde olması gerektiğidir. Dinî imtiyazlar tamam, zaten bunları geri alamayız. Nispi temsil gibi haklar yoktu. Bizim de eksiklerimiz vardır. Hatta bu sefer seçimlere katılsalar bile milletvekili çıkaramazlar. Bu maddenin daha açık şekilde yazılması gerekir. Bu durumu bizim milletimizin hatası olarak kabul etmiyor ve milletimize atfetmiyorum. Yoksa Yunanlar İzmir'deyken hiçbir Hristiyan, milletvekili çıkamazdı.

Adnan Bey: Dinî imtiyazlar sayesinde sonradan öyle işler çıkarmışlardı ki biz de şaşırmıştık.

Faik Bey: Konuyu biraz bilimsel yönden inceleyelim. Bizde hükûmet din demektir. Hristiyanlıkta hükûmet yoktur. Bugün hiçbir durumda cihat ilan

---

[76] Abdülhak Adnan Adıvar (1881-1955): 1881'de Gelibolu'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da Numuneyi Terakki Mektebi ve Mülki İdadide tamamlamış, 1905'te Tıbbiyei Mülkiye Mektebinden mezun olmuştur. Berlin Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kürsüsünden uzmanlığını almış, Meşrutiyet'in ilanından sonra yurda dönerek, Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Müderris Muavinliğine atanmıştır. Hilali Ahmer Müfettişliği ve Genel Sekreterliği ile Tıp Fakültesi Müdürlüğü yapmış, Birinci Dünya Savaşı sırasında Sıhhiye Umum Müdürlüğü Vekilliğini üstlenmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde İstanbul Milletvekili seçilmiş, Meclisin feshinden sonra, eşi Halide Edip'le Ankara'ya gelerek TBMM'ye katılmıştır. Meclis İkinci Başkanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yapmış, vekaleten Dâhiliye Vekilliği ve Nafıa Vekilliği görevini üstlenmiş, Meclisin İstanbul Dışişleri Temsilcisi olmuştur. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kurucuları arasında yer almış, partinin kapatılması sonrası 1926'da İngiltere'ye gitmiş ve oradayken Atatürk'e suikast olayından dolayı Ankara İstiklâl Mahkemesince yargılanmış ve beraat etmiştir. 1939'da yurda dönünceye kadar Londra'da "Encyclopaedia Britannica"da Türkiye'nin Yeni Zaman Tarihini yazmış, Paris'te "Doğu Dilleri Okulu"nda Türkçe öğretmenliği yapmıştır. 1939'da Millî Eğitim Bakanlığınca "İslam Ansiklopedisi" Çeviri ve Yazım Kurulu Başkanlığına getirilmiştir. 1946'da İstanbul bağımsız Milletvekili seçilmiş, 1947'de "Doğu Araştırmaları Derneği" başkanı olmuştur. 1955'te İstanbul'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.491-492.

edilemez. Aramızda bulunan gayrimüslim unsurlar, imtiyazlarla kendi kabuklarına çekilmişlerdir. Millet demek, millet idaresi demektir. Dört senedir harp yüzünden devlet gibi yaşayamadık. Ne yapsak onlara verilen imtiyazları geri alamayız. Ermenilerin Meclisi Mebusanı vardır. Biz bunlara dokunamayız. Medeni bir devlet gibi davranmalıyız. Doğal olarak ortaya çıkmayan kanunlara uyulmaz. Şimdilik gayet samimi görünerek, bizimle yaşamaya mecbur olan milletlerin dinî ve siyasi haklarını söz konusu edip, bizi parçalanmaya götürecek sözlerden kaçınmalıyız. Çünkü bizi parçalamak istiyorlar, biz ise parçalanmak istemiyoruz. Parlamentoların yürütme gücünü temsil eden hükûmet, derhâl icraata başlamalıdır. "Burası ve İzmir Yunanistan'dır, gibi anlamsız sözler ediyorlar." demeli, "Siyasi ve dinî hakları gözetilecektir ve garanti altına alınacaktır." deyip geçmeli.

Mustafa Kemal Paşa: Başka görüşü olan var mı? Bu 4'üncü madde önemle dikkate alındığında çabamız Rauf Bey'in dediği gibi siyasi hâkimiyet ve iç bağımsızlığımıza dokunulmamasıdır. O da olmuştur. Grup olarak bu maddenin açıklığa kavuşturulmasında hiçbir sakınca yoktur. 7'nci madde hakkında başka görüş var mı?

Şeref Bey: Sadece medeni bir girişim ve düşünce olarak değil kongrenin kabul ettiği tamamen doğrudur. Yalnız hükûmetin son bir teşebbüsü oldu. Kuvayı Milliye İstanbul Hükûmeti ile anlaşmıştı. Millî Meclis kurulmadan İstanbul Hükûmeti siyasi bir girişimde bulunmayacaktı.

Mustafa Kemal Paşa: Biraz açayım. Ferit Paşa Hükûmetinin düşmesinden sonra Ali Rıza Paşa sadrazam oldu. Bunda kesinlikle bizim etkimiz yoktu. Şunu da arz edeyim ki kim sadaret makamına geçebilir diye birçok ismi düşündüğümüz hâlde Ali Rıza Paşa akılımıza gelmedi. Ali Rıza Paşa Hükûmetinde de eski hükûmet üyelerinin bulunduğunu gördük. Sadrazamı telgraf başına istediğimizde biraz çekindikten sonra geldi. Bize ilk sorusu "Ne istiyorsunuz?" oldu. Biz de cevap olarak "Sizin oluşturduğunuz hükûmet bizi tatmin etmedi. Size güvenebilmemiz için bazı şartlarımız var." dedik. Üç şey önerdik. Müdafaai Hukukun tanınması, Meclis kuruluncaya kadar siyasi girişimlerde bulunulmaması ve delegelerin belirlenmesi. Salih Paşa Amasya'ya gönderildi. Yaptığımız görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Neticede imza edildi. Bu esaslar kabul edilmiş oldu. Ali Rıza Paşa ayrıca Meclisin İstanbul dışında toplanması meselesi hariç, diğer tekliflerimizin hükûmet tarafından kabul edildiğini söyleyerek memnuniyetini bildirmişti. Görünüşte hükûmetle beraberiz; fakat, işin iç yüzüne bakacak olursak hükûmet, uygulamalarıyla bu anlaşmaya uymamıştır. Son olarak yayımlanan bildiriyle, anlaşmayı büsbütün bozdular. Bu bildiri yayımlanmadan önce bize geldi. Biz bunu uygun bulmadık. Bunun yayımlanmamasını istedik. Aldığımız cevapta "Bizim yayımlayacağımız bildiri sizin bize gönderdiğiniz değildir. Yarın yayımlamak mecburiyetindeyiz." denildi. Bir emrivaki karşısında kaldık. Burada iki noktayı dikkate değer bulduk. Birincisi bize verdikleri sözden dönmeleri, ikincisi kontrol ve himayeyi öngören bir anlamın söz konusu olmasıydı. Daha fena gördüğümüz nokta ise şimdiden İtilaf temsilcilerine

verilen sözlerdir. Onların kabul ettiği bu noktaları acaba milletvekilleri kabul edecekler miydi? Bu noktayı sormalıyız. Bundan dolayı bizimle anlaşan İstanbul Hükûmeti bu davranışıyla anlaşmayı bozmuştur.

Cami Bey: Şimdiye kadar yapılan kongrelerde hâkim olan fikri bilmemiz gerekir. Bu konuda biraz açıklama yapmanızı rica ediyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Bu madde diğer maddelerle birlikte Erzurum Kongresi'nde açıklanmıştır. Erzurum Kongresi'ni gerçekleştirenler, kayıtsız şartsız istiklâl taraftarıdırlar. Manda meselesi konusuna karşıydılar. Erzurum'da manda kelimesi çok kötü bir biçimde değerlendirildi. Mandayı, himaye, vesayet gibi kabul edip yorumlayanlar vardı. Buna karşılık "Ya istiklâlimizi müdafaa edeceğiz ya da öleceğiz." diyenler vardı. Bazı kişiler de istiklâlimizin korunmasını çok önemli görmekle beraber, içinde bulunduğumuz siyasi durumun çok acı olduğunu, bundan çıkabilmenin mümkün olup olmayacağını ve bu durumdan kurtulabilmek için zararsız müdahalelerin kötü olmayacağını düşünüyorlardı. Bu bakış açısıyla korunmaya, yardıma muhtaç olduğumuzu söyleyenler vardı.

"XV. asrımızı yaşayalım." diyenlerin yanı sıra "Bu şekilde yaşamak insani olmayacaktır, medeni, çağdaş bir hayata geçelim. Bunun için de bir yardımcı bulalım. Bağımsızlığımıza karıştırmayalım." diyenler, yardım kabul edilmesini ve bunun himaye olmayacağını söylüyorlar. Bunlar "Manda demek bizi kayıtsız şartsız almak, topraksız, vatansız bir millet gibi idare etmek demek değildir. Bize birtakım kayıt ve şartlarla yardım edilsin. Doğrudan doğruya Amerika kastedilerek yardım kelimesi konmuştur." diyorlardı. Hatta o kadar kesin inançlıydılar ki "Herhangi bir devlet denilmeden "bir" kelimesini kaldıralım." dediler. O zaman böyle düşünülüyordu. Yani mandayı düşünüldüğü gibi kabul etmiyorlardı. Manda taraftarları Sivas Kongresi'nde daha cesur hareket ettiler. Amerika adının yer almasını söylediler. Fakat bu, destek bulmadı. Zira Amerika'nın kabul edip etmeyeceği belli değildi. Biz talep ettiğimizde eğer Amerika kabul etmezse, diğer devletlere karşı durumumuz ne olur? Fakat Amerika bize yardım elini uzatırsa memnuniyetle kabul ederiz. Olmadığı takdirde biz, başka devletlere düşman değiliz, Amerika dışında herhangi bir devletle anlaşabiliriz. O zaman Sivas'a bir Amerikalı gelmişti. Bütün görüşmelere katıldı. Bu maddeyi Amerika'nın yardımını kazanmak için yeterli gördü. Amerika Senatosuna bir telgraf yazıp "Gelin, durumumuzu görün." demiştik.[77] Harbord'a da yazdık. Bütün bunları toplayacak olursak Amerika'yı tercih sebebi anlaşılır. Hatta onlar da aramızda görüşürken mandayı kaldırdılar. "Ne derseniz deyin. Biz size yardım edeceğiz; ancak, birtakım şartlar öne süreceğiz, mesela iki müttefik deyiniz." diyorlar. Bu sizin de tahmin ettiğiniz gibi belirsiz bırakılmıştır. Yardım meselesi kısmen sanayi ile ilgilidir. Özellikle askerî hususları hiç uygun görmedik. İçişlerimize, orduya, jandarmaya ve adliyeye el koyarlarsa istiklâlden söz etmek şüphelidir.

---

[77] İlgili telgraf için bk. Ek-5.

Adnan Bey: Bağımsızlıktan kastedilen nedir?

Mustafa Kemal Paşa: İçte ve dışta bağımsızlıktır. Dış bağımsızlıktan kasıt, elçilerimizin olması ve onların devleti tanıtıcı siyaset yapmalarıdır. İç siyasete gelince; bir milletvekili meclisi olacak, hükûmet meclisten çıkacak ve bu hükûmet ülkeyi idare edecektir. Bir iç otorite düşünelim. İçişleri bizim elimizde olmazsa Millî Meclise karşı sorumlu bir makam yok demektir. Mesela İçişleri Bakanı Millî Meclise karşı sorumludur. Bu temel çerçevede iyileştirme yapabiliriz. Üç-beş senelik sözleşme süresince İçişlerinde bulundurabiliriz ve sorumlu amir değildir. Bir icra kuvveti olan jandarmayı kullananlar da Millî Meclise karşı sorumludur. Bununla beraber, anlaşabileceğimiz devletten subay alabiliriz ve onlar Osmanlı üniforması giyer, bizim askerimiz olur gibi şeyler… Bir İngiliz'i ya da Amerikalıyı Genelkurmay Başkanlığında görevlendirmeliyiz. Buradan yola çıkarak ekonomik, teknik, sanayi ile ilgili yatırımlarda bulunacak bir devleti kabul etmeliyiz. Fakat buna da razı olamayacağız. Çünkü buraya büyük bir kuvvet girerse…

Adnan Bey: Bir şey daha soracağım. Tam bağımsızlık demek, kapitülasyonsuz bir bağımsızlık mı?

Mustafa Kemal Paşa: Evet, kapitülasyonsuzdur. Biz ya bağımsızız ya da değiliz. Tam bağımsızlık için özellikle kapitülasyonların olmaması gerekir.

Adnan Bey: Adli, teknik, ekonomik ve sanayi ile ilgili yardım, manda demek değildir. Bir dost hükûmetin kaynaklarından yararlanmak demektir ki tartışılamaz.

Mustafa Kemal Paşa: Teknik, ekonomik ve sanayi ile ilgili yardım vadeden devletin bize güvenmesi gerekir, bunu sağlamak lazımdır. Bu durumda bizim de birtakım esaslara tâbi olmamız gerekir ki bunları toptan reddetmek de geçerli değildir. Mademki yardımdır; karşılıksız olması çok önemli bir meseledir ve bu da siyasetimize bir darbe teşkil etmemelidir.

Cami Bey: Madde açık değildir. Manda meselesinin tam anlamıyla anlaşılması gerekir. Bir cemiyet olalım. …(?) Avrupa'ya yayıldı ve uygulanmasına başlandı. Cemiyeti Akvama bütün milletlerin eşit seviyede girmesi İngiltere ve Fransa gibi emperyalist milletlerin işine gelmiyordu. "Yeterli seviyeye gelenler Cemiyetin üyesidir, gelmeyenler ise üyesi değildir." diyorlardı. Bu sebeple de bu devletler gelecekte Cemiyeti Akvama girecek milletleri bu seviyeye getirmek için o millete himaye hatta manda kelimelerini ileri sürmüşlerdir.

İzmir ve Antalya meselesi ortaya çıkana kadar Türkiye için bir manda meselesi söz konusu değildi. Ne zaman ki Türkiye'yi dokuz mandaya ayırmışlardı. Geçirdiğimiz şu zor zamanda bize zorla dokuz manda kabul ettireceklerdi. Mandayı isteyenler "Birliğimizi korumak için hiç olmazsa tek bir devletin mandası olsun." diyorlardı. Başlangıçta herkes, yanan gemide

tahtaya sarılmak misali mandayı kabule taraftardı. Daha sonra kabul etme ümitleri boşlukta kalınca…

Cemiyeti Akvam, anlaşmazlıkları silah kuvvetinden başka bir şeyle çözecekse biz de orada bulunabiliriz. Eğer Cemiyeti Akvam söz konusu olmazsa ve eski diplomasi yöntemlerinin kullanılması yoluna gidilir. Şark meselesinin çözümünde anlaşma yapan devletleri aramayız. Asırlardan beri savaşlarla son derece zayıf düşülmüştür. Şark meselesinin devam etmesi konusunda anlaşmış olmasalardı, İsviçre'deki gibi totaliter bir idareyi isterdim. "Hiç olmazsa yarım asır silaha başvurmayacağız." derdim. Bundan önceki devirlerde bir dış kuvvete dayanarak …(?) … bunun için ne kadar yaşayabileceksek …(?) kullanacağımız bir şey aramaya mecburuz, o da Amerika'dır. Diğerlerinin hiçbirinden gerçek bir yardım beklemek uygun değildir. Gerçeği ve olayları dünyaya olduğu gibi anlatmak zorundayız. Dışarıdan bir destek noktası bulmalıyız. Fakat bu İtilaf devletlerinden olamaz. Şark meselesinden onlar faydalanırlar. Bizim için olsa olsa Amerika olur. Bizim kimsenin toprağında gözümüz yoktur, kimsenin de bizim toprağımızda gözünün olmaması gerekir. Tek devletin yardımı alınmalıdır. Gerek nüfuz ve gerekse hüküm bölgeleri dolayısıyla bunun Üçlü İtilaftan olamayacağı şüphesizdir. Biz yardıma muhtacız. Bu yardım, millî ve medeni gelişmemizi sağlayacak ve bize barış getirecek şekilde olmalıdır. Biz, paraya, tekniğe muhtacız. Bu söylediklerimle şark meselesini alevlendirmeyecek güçlü bir devletin burada bulunarak bu buhranı sona erdirmesini kastediyorum. Ben de bu maddenin daha açık olmasını teklif ediyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Bu durumda Amerika'nın isminin yer almasına taraftar olduğunuz anlaşılıyor.

Cami Bey: "Medeni seviyemizin gelişmesi" şeklinde açıklanması taraftarıyım. Ben fikirleri beğendim. Fakat yeterli derecede açık bulmadım.

Mustafa Kemal Paşa: Belirsizliğin bir kısmını açıkladım. Diğer bir kısmı daha söz konusu. Burada himaye ve vesayet anlamlarından kaçındık. O zaman İstanbul Hükûmeti de "Osmanlı Devleti hiçbir mandayı kabul etmez." dedi. Hükûmet bu fikri üstü kapalı belirtseydi bunu bizim aleyhimizde kullanabilirdi. Sivas'ta bunları düşündük, kabul edildi. Böyle bir şeyi sağlayabilirsek iyi, sağlayamazsak ne kötü.

Cami Bey: "Bir devlet bizi doğrudan doğruya dış saldırılardan korumalı ve şark meselesini bitirmeli." demeliyiz, diyorum. Fransızlar, bağımsız olmamızdan yanalar; çünkü, şark meselesiyle ilgililer.

Mustafa Kemal Paşa: Değerlendirmelerinizden şu sonuç çıkıyor: Yardım Amerika tarafından geliyorsa kabul edilir. İngilizlerden daha müsait bir surette gelse bile kabul etmeyiz.

Bu konuya dair başka görüşü olan var mı? O hâlde 7'nci maddede prensip olarak anlaştık. Gerekli kişilerle anlaşmak için hiçbir engel yok.

Adnan Bey: İstanbul'da bulunan aydınlardan bazıları kapitülasyonların devam ettiği bir bağımsızlığı istememektedirler.

Mustafa Kemal Paşa: İstanbul kamuoyunun yanı sıra Anadolu ve Rumeli kamuoyunu da dikkate almak gerekir. Bizim milletimizde bağımsızlık düşüncesi vardır. Bunu zedelememek gerekir. Yabancılar da bu düşünceye katılıyorlar ve mandayı yine yardım olarak kabul ediyorlar.

Cami Bey: Kabul ederseniz burada açıklamaya çalışacağız. Wilson Prensipleri dâhilinde, Batıya bölgesel bir bütünlük sağlayacak hükümler içeren yardım teklifleri kesinlikle reddedilir. Bir devleti şu şekilde formüle etmek…

Mustafa Kemal Paşa: Bir devleti de açıklayınız.

Mustafa Kemal Paşa: Grubun ismi meselesine gelince; Müdafaai Hukuk denebilir. Bu maddeye kadar tespit edilen esaslar barış sağlanana kadar beraber çalışmak için oluşturulacak gruba yetecek mi?

Bekir Sami Bey: Yeterli.

Cami Bey: İstanbul'daki arkadaşlarımız Meclisi Mebusanın eski dönemlerinin hesaplarını kapatmaya mecburdur. Kuvayı Milliyenin temsilcileri tarafından yapılan kongreler, bütün memleket dâhilindeki acil ve mühim meseleler içindir. Meclisi Mebusan siyasi varlığına ek olarak meselelerin sorumluluğunu da almak mecburiyetindedir. Bildiğiniz gibi beş on senelik siyasi tarihimizde memlekette yabancı entrikalar ve şahsi ihtiraslar görülmektedir. Bu faaliyetleri gerçekleştirenlerin sayısı artmıştır. Bunlar İttihatçıdır ve bu devri kapatmak lazımdır. Bu, şahsi sorumlulukla ilgili bir meseledir ve grup programına dâhil edilmelidir.

Şeref Bey: Bu konuda anlaşmazlık yok. Bir görevi üzerine alan, onun sorumluluğunu da kabul etmiş demektir ve hesabını da vermeye mecburdur. Memleketimizde ekonomik sorunlar olmakla birlikte huzur ve adalet sağlanacaktır. Bu gerçekleşirse gayet iyi olur. Divanıharpler ve diğerleri kalkar, kanun hâkim olur.

Mustafa Kemal Paşa: Burada söz konusu olan mesele genel midir yoksa savaşla mı ilgilidir? Mesela Malta'ya gidenler.[78] Eğer bunlar sorumluysa biz yargılayabilirdik. Harp kabineleri…

Rauf Bey: Vekillerin sorumluluğu.

---

[78] Mondros Mütarekesi sonrasında İngilizlerin isteği üzerine 150 kadar Türk devlet adamı, askeri, idarecisi ve aydını 28 Mayıs 1919'da tutuklanarak İngiliz sömürgesi olan Malta'ya sürülmüştür. Sürgün 1 Kasım 1921 tarihine kadar devam etmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Bilal N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yayınları, Ankara, Olgaç Basımevi, 1985.

Şeref ve Hüsrev[79] Beyler: Balkan Savaşı da dâhil.

Cami Bey: Savaş dönemindeki hükûmetler ve savaş suçları.

Rauf Bey: Savaş suçları nedir?

Cami Bey: Savaş sırasında yapılan şeylerdir. İngilizler Almanlardan komutanlarını istiyorlar.

Mustafa Kemal Paşa: Yetkisini(?) ve yürürlükteki kanunları suistimal etmiş.

Milletvekili: Paşa Hazretleri, hükûmet ile beraber memurlardan da çok …(?) bir şekil aldı.

Adnan Bey: Savaş hükûmetleri hakkında soruşturma yapılacaktır. Bunlara savaş hükûmetleri demek de doğru değildir. Mütarekeden önce ve sonraki hükûmetler söz konusudur. Onların da tarif edilemeyecek kadar büyük suçları vardı.

Mustafa Kemal Paşa: Yani bugüne kadarki, Kanunuesasi'ye dayanan meşruti hükûmetler, milletin emniyetini suistimal etmiş hükûmetler.

Cami Bey: Belki seçimlerin sonucunu İttihatçı diye …(?) idiler. Bunlar, küçük korkularından ihtiraslarına ve dışarıdan düşman devletlerin telkinlerine tâbi olanlardır. Bunun için Meclisi Mebusan, hürriyet göstergesi olarak bir jest yapmalıdır. Adaletin sağlanması ve sonuçları itibarıyla bu son madde önemlidir. Şu sorumluluğu üzerine alarak savaş için imza atan ya bir kişidir ya da gizlidir.

Rauf Bey: Adaletin sağlanmasında hemfikiriz. Siyasetin gerekliliği konusuna gelince, önümüzde yakın geçmişten örnekler var. Bulgaristan'da Stambolisky Hükûmeti[80] bir kanun yayımladı. Bu kanun o kadar kapsayıcıydı ki harbe oy veren milletvekillerinin cezalandırılmasına bile sebep oluyordu. Bu, Bulgaristan'a Bolşevikliğin gelmesine zemin hazırladı.

---

[79] Hüsrev Gerede (1884-1962): 1884 yılında Edirne'de doğmuştur. 1903'te Harbiyeyi, 1908'de Harp Akademisini bitirmiş, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti 2 nci Şubesinde ve 7 nci Tümen Kurmaylığında çalışmıştır. Adana olaylarının bastırılmasında görev almış ve Balkan Savaşı'na katılmıştır. 1914'te Atina Askerî Ataşeliğine tayin edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda 3 ncü Ordu emrinde Doğu Cephesi'nde savaşmıştır. 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Samsun'a çıkmış, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne katılmış, Temsil Heyeti Başkâtibi olmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Trabzon Milletvekili seçilmiş, Meclisin feshinden sonra TBMM'ye katılmıştır. Millî Savunma ve Dışişleri Komisyonlarında çalışmış, Londra Konferansı'na gönderilen TBMM Heyetinde yer almıştır. II. Dönemde Urfa'dan milletvekili seçilmiştir. 1924'te Budapeşte Elçiliğine, 1926'da Sofya Elçiliğine atanmış ve 1930'da Tahran Büyükelçisi olmuştur. TBMM'nin V. Dönemi için yapılan seçimde Sivas Milletvekili seçilmiştir. 1936'da Tokyo Büyükelçiliğine, 1939'da Berlin Büyükelçiliğine atanmış, 1942'de bu görevden ayrılarak 4,5 yıl merkezde büyükelçi olarak görev yaptıktan sonra, Rio de Janeiro Büyükelçiliğine atanmıştır. 1949 yılında emekliye ayrılmış, 1962'de İstanbul'da vefat etmiştir. Cepheden Meclise; s.93. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.934-936.

[80] 1919 yılında Bulgaristan'da Aleksandr Stambolisky'nin Çiftçi Partisi iktidara geçmiştir. Stambolisky geniş bir toprak reformu yapmış, hatta krallığın topraklarını da köylülere dağıtmıştır. Ancak 1923 Haziranında yapılan bir hükûmet darbesiyle iktidardan düşürülmüş ve kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Armaoğlu; s.185.

Mustafa Kemal Paşa: Grubun ismi meselesi vardı. Biraz bahsedildi.

Reşit Bey: Müdafaai Hukuk Grubu.

Rauf Bey: Bildiğiniz gibi Müdafaai Hukuk Cemiyeti siyasi bir parti değil düşmanların mütarekeye aykırı davranışlarından doğan bölgesel cemiyetlerin katıldığı ve ordunun da dâhil olduğu bir kuvvettir. Siyasi partilerle iş birliği yoktur. Her Müslüman, üyesidir. Barışa kadar bu şekilde kabul etmiş ve herkesi buna ikna etmiştir. Bu cemiyetin Temsil Heyeti vardır. Millî Meclisin tam bağımsız olarak görev yapmasıyla birlikte bunun görevi bitiyor. O onaylayınca, Temsil Heyetinin bir görevi kalmıyor. O zamana kadar teşkilatını sürdürecektir. Millî Meclis asıl kuvvettir. Başka türlü olursa memlekette anarşi, belki de ihtilal olur. Alınan raporlarla şimdiye kadar cereyan eden görüşmelerde bir nokta var. Görünüşte doğrudur. İttihat ve Terakki Cemiyeti Meclise İttihat ve Terakki Partisi olarak girince kendi üyesi olmayanlara hain olarak baktı. Sonuç itibarıyla suçlulara vesaireye ayrıldı. Müdafaai Hukuk Cemiyeti Meclise bir parti olarak değil grup olarak giriyor. Parti olmadığından Müdafaai Hukuk Grubu adından başka bir isim vermeyin. Başka bir isimle gelse bu kuvveti kullanacak. O hâlde başka bir isim koymakta ne mana var? Ben diyorum ki cemiyet adını vermemek şartıyla Müdafaai Hukuk Grubu olmalıdır. Görevi de barış imzalanana kadar sürmelidir.

Cami Bey: Bu konu üzerinde bir gece daha düşünsek iyi olur.

Görüşmeler Bitti.

Toplantı[81]

18 Ocak 1920 Pazar
Saat: 14.30

Mustafa Kemal Paşa	Bekir Sami Bey
Rauf Bey	Rüstem Bey
Cami Bey	Hacim Bey
Adnan Bey	Ali Bey[82] (Kütahya)
Şeref Bey	Hüseyin Bey[83] (Burdur)
Hüsrev Sami Bey	Yusuf Bey
Mazhar Bey	

Mustafa Kemal Paşa: Şimdi grup programına esas olmak üzere… maddelerin bazı noktalarının özel görüşülmesi uygun görülmüştür. Arzu ederseniz bunu içimizden oluşturacağımız bir komisyona havale edelim.

Şeref Bey: Görüştüğümüz şu maddeleri özetleyelim.

Mustafa Kemal Paşa: Kendi görüşlerini de yazmışlardı. Uygun bulurlarsa…

Cami Bey: Rauf Bey'i uygun buluyorum. Rauf Bey, Şeref Bey ve Adnan Bey'in yeterli olacağını sanıyorum. Diğer dostlar da… Boğazlar hakkındaki…

Rauf Bey: İzin verirseniz bir şey sorayım. Bundan sonra ne yapılacak?

---

[81] Aynı toplantı iki farklı kâtip tarafından yazıldığı için yorum farkı vardır.

[82] Mehmet Ali Cevdet İzrab (1891-1960): 1891 yılında Gaziantep'te doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep Rüştiyesinde ve Amerikan Kolejinde tamamladıktan sonra, 1910'da Galatasaray Lisesini bitirmiş ve Paris'te Yüksek Öğretmen Okulundan mezun olmuştur. Konya ve Kütahya Öğretmen Okullarında idarecilik yapmış, 1920'de Ankara Hükûmeti tarafından Kütahya Sultanisi Fransızca Öğretmenliğine getirilmiştir. TBMM I. Dönem seçimlerinde Kütahya Milletvekili seçilmiştir. Tutanakları İnceleme, Millî Eğitim, Dışişleri ve Anayasa Komisyonlarında çalışmış, Ankara İstiklâl Mahkemesi üyeliği yapmıştır. 1931'de öğretmenliğe dönmüş, 1951'de emekliye ayrılmış ve 1960'ta vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.702-703.

[83] Hüseyin Baki Çelikbaş (1885-1949): 1885 yılında Burdur'da doğmuştur. Burdur Rüştiyesini bitirmiş, medreseye devam etmiştir. Hukuk Mektebine dışarıdan devam etmiş, Burdur Maarif Komisyonunda ve İdare Meclisi Üyeliğinde bulunmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Burdur Milletvekili seçilmiş, Meclisin feshinden sonra Ankara'ya gelip TBMM'ye katılması geciktiği için, I. Dönem TBMM üyeleri arasında yer alamamıştır. Tarım ve ticaretle uğraşmıştır. 1923'te TBMM II. Dönemi için yapılan seçimlerde Burdur'dan milletvekili seçilmiştir. 1949'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: TBMM II. Dönem 1923-1927, s.165-166.

Mustafa Kemal Paşa: Grupça da görüşüldükten sonra … Ortaklaşa kabul ettiğimiz ve diğer arkadaşların da kabul ettiği … Kongre beyannamesini ayrıca bir kâğıda yazıp sor.

Adnan Bey: Hayır, bu bir öneridir izin verirseniz; hatta Yusuf Kemal Bey orada müzakeredeyken bu görüşmeler boşa gidiyor. Böylece tespit ederiz.

Mustafa Kemal Paşa: Yani esasları yeniden belirleyecek değiliz.

Hacim Bey:[84] Şirez(?) Paşa Hazretleri İstanbul'da… Tespit edilirse uygun olur.

Rüstem Bey: Sivas ve Erzurum Kongreleri'nin belirledikleri esaslar içinde şekli daha…

Cami Bey: Bazı maddeler var ki … yerler(?) var.

Mustafa Kemal Paşa: Bu maddeler belirlenirken görüşmelerde bulunan arkadaşlar…

Rüstem Bey: Esasa bakılmalıdır.

Rauf Bey: Yorumlanacak.

Hacim Bey: Tespit edilecek bazı noktaların yorumlanması gereklidir.

Rauf Bey: Boğazlar meselesi tespit edilir. Yorumlanması imkânı yoktur. Herkesin fikrini alarak tespit etmek gerekir.

Mustafa Kemal Paşa: Komisyonda görüşürsünüz.

Cami Bey: Bazıları var ki… bugün kongre kararları hedeflerine ulaşarak esaslar belirlenmiştir. Müdafaa belgeleri oluşturulmuştur. Bu sözleşmede ihtilaf çıktığı zaman … Bunu ben de görüyorum.

Bekir Sami Bey: Hayır.

---

[84] Hüseyin Hacim Muhittin Çarıklı (1881-1965): 1881 yılında Uşak'ta doğmuştur. Urla İbtidai Mektebi ve İzmir Mülki İdadisini bitirdikten sonra, 1904'te Mülkiye Mektebinden mezun olmuş ve Aydın Maiyet Memurluğuna atanmıştır. Denizli, Saruhan (Manisa) Maiyet Memurluğu, Kula'da Kaymakam Vekilliği, Burhaniye, Gönen, Bergama, Tavas ve Çeşme Kaymakamlıkları yapmış, 1914'te İzmir Polis Müdürü olmuştur. 1915'ten itibaren Akhisar Kaymakamlığı, Havran Mutasarrıflığı yapmış, Halep'te göçmenlerin sevki işi ile meşgul olmuştur. 1919'da İzmir'in Yunanlar tarafından işgalinden sonra Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri'nin toplanmasına öncülük etmiş, Balıkesir Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Başkanlığına getirilmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Karesi Milletvekili seçilmiş, Meclisin feshinden sonra TBMM'ye katılmıştır. Milletvekilliği görevi sürecek şekilde Bursa Valiliğine tayin edilmiş, Bursa'nın Yunanlar tarafından işgali üzerine TBMM'ye dönmüştür. 1921'de Konya İstiklâl Mahkemesi, 1923'te El-Cezire İstiklal Mahkemesi, 1925'te Doğu İstiklâl Mahkemesi Başkanlıkları yapmıştır. II. ve III. Dönem TBMM'sinde Giresun Milletvekilliği, IV.-VIII. Dönemlerde Balıkesir Milletvekilliği yapmıştır. 1950'de politikadan çekilmiş, 1965'te vefat etmiştir. Zekeriya Özdemir; Balıkesir Bölgesi'nde Millî Mücadele Önderleri, Ankara, 2001, s.37-43. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.595-596.

Cami Bey: Hayır.

Mustafa Kemal Paşa: Mutabıkız değil mi?

Mustafa Kemal Paşa: Hükûmet meselesi esas itibarıyla görüşülecektir. Genel olarak hükûmet görüşünü…

Mustafa Kemal Paşa: Sizi sıkmak istemem. Öğleden sonra meselenin görüşülmesi biter sanırım. Yarın toplanamayız. Ankara'yı ziyaret edelim. Yalnız bu formül için bir daha toplanmamız gerekir. Konuyu görüşürüz.

Mustafa Kemal Paşa: Pekâlâ. Komisyonda bulunan arkadaşlar bu işi hâllederler sanırım. Şimdi meseleyi daha basit görüyorum. Bir mektup var. Oluşturulacak grup iktidara gelecek hükûmete güven oyu verecek mi vermeyecek mi?

Hacim Bey: Ben İstanbul'dan geliyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Beyefendi'yi çağıralım. Yarım saat daha bekleyelim. Ben şahsen Ankara'yı görmek için yarım saatimi feda ederim.

Mustafa Kemal Paşa:

Şeref Bey: Yararlanılmayacak bir şekilde bırakmak da uygun olacaktır. Millî Meclisin başında bulunmak üzere karşımıza çıkacak hükûmet, millî iradenin dışında olacaktır. Böyle olunca da Sadrazamla ilgili büyük bir tereddütten bahsetmek istiyorum. Gittiğini düşünelim. Padişahın bulunduğu durumda İngilizlerin ve diğerlerinin kötü etkisini silmek kuvvetine sahipsiniz. Geç de olsa yapılabilir. Maalesef kişiler üzerinde oynuyoruz. Mevcutların arasında İzzet Paşa da var. İzzet Paşa'nın kuracağı hükûmet ve onunla beraber olan millet şu işi yapabilecek!.. Bilmem ne dereceye kadar hizmeti olabilir. Bugünkü hükûmette Adalet, İçişleri bakanları ve daha birkaç arkadaş bu icraatı yapabilirler. Bu hükûmeti kurmak üzere kime gideceğiz? O zaman Ali Rıza Paşa'yı desteklemek, onunla anlaşmak gerekiyor. Millî Meclisin kabul edeceği şahıslarla … Eğer buna imkân yoksa iş Dışişleri Bakanına kalır. O durumda hükûmet kurulmuş olur. Ali Rıza Paşa ne kadar dayanacak ve yaptığı işten geri dönmeyecek? Etrafınızda toplanan çoğunlukla birlikte bu meselenin halledilmesini daha uygun görüyorum. Bunu mutlaka tespit ederek bu şart dâhilinde bir hükûmet kurmak gereklidir. Bu …(?) daha Avrupa'da arkadaşlarınızda… grubun kurulması sırasında bu meseleden söz edilmişti.

Rauf Bey: Bundan biraz önce aynı ifadeler arasında bir noktayı işaret ettiler. Onu da İçişleri Bakanının bir özelliği olarak kabul diyorum. Onu tatmin edecek şekilde… Bir Osmanlı Devleti, bir de bakanı vardır. Bunu uygulayacak adam değildir. Hâlbuki İçişleri Bakanı devletçi değildir. Onun, bu millet için zararlı ve Saray yanlısı olduğunu bir kanaat olarak belirtmek isterim.

Hacim Bey: Şeref Bey'in söyledikleri çok doğru. Ben de öyle sanıyorum… hükûmet meselesi sorunuyla karşı karşıya kalacağız. Eğer vakit uygun olursa görüşmenin ikinci günü tartışılsın.

Cami Bey: Her durumda Bakanlar Kurulu ve hükûmet krizi meselesi, hükûmetin güvenoyu almasında düğümleniyor. Bu krizin idaresinde Meclis Başkanı ve hükûmet, mazbataları inceleme yetkisine sahiptir. Eğer kısmi veya genel bir bunalım çıkarsa hükûmet başkanının hangi şartları taşıması gerekir? Hükûmet bunalımını ortadan kaldırmalıdır. Hükûmet programı çerçevesinde çoğunluğa sahip parti ile bunalımı süratle ortadan kaldırmak için kime güvenoyu vereceğimizi Başkana sormalıyız. Divan Başkanlığı oluşturulmalıdır. Padişaha hükûmet meselesi ve yeni kurulan meclisin kime güvenoyu vereceği hakkında bilgi verilmelidir. Ayrıca Temsil Heyeti üyelerinden Mecliste bulunacak kişiler hükûmet başkanı… ne şekilde hükûmet kurulur?

Şeref Bey: Her ne kadar anayasamızda açık değilse de… tespit edilen bir kural vardır. O da padişahların bunalıma son verme zorunluluğudur. Görüşmek ve danışmak için bu bir teamüldür. Kendi Padişahımıza Meşrutiyet taraftarı diyeceğim. Padişah mutlaka çoğunluğu oluşturanları uygun bir şekilde kabul etmekten başka bir şey yapamayacağını görecektir. Çoğunluğu mu sağlayalım? Grup oluşturulduktan ve o bildiriyi okuduktan sonra, mesele basitleşecektir. Adım adım gidersek çok iyi olacaktır. Grupta da bir karışıklık ortaya çıkacaktır. Bunun için önce grubu oluşturalım.

Mustafa Kemal Paşa: Açıklamalarla Hacim Bey'in tereddüt ettiği nokta ortadan kalkıyor.

Hacim Bey: İnşallah ortadan kalkar.

Mustafa Kemal Paşa: Bu hükûmetin güvenilir olmadığını bütün arkadaşların kabul etmediğini görüyorum.

Hacim Bey: Mevcut şeklini koruyamayacağız… yeniden incelerlerse düşünülecek bir nokta yok. Ferit Paşa Hükûmeti iktidara gelirse ne yapacağız? Kötü bir sonuç.

Mustafa Kemal Paşa: Bu iki safhayı birbirinden ayırayım. Tekrarlanması meselesi söz konusu olur. Ancak bunu kişiler böyle kabul ettikten sonra belirttiğiniz noktaya geçebiliriz. Kendisinin güveneceği… Ona karşı ne yapılabilir?

Şeref Bey: Hacim Bey'in söylediği meşruti yönetimlerde meclis oluşmuştur. Seçim görevi kabul edilecektir. Bu bir kere …(?) hâline geldi. Divan Başkanlığının oluşmasından sonra korkumuz kalmayacak. Bu seviyeye gelinceye kadar hükûmeti düşürme hakkı Millî Meclise aittir. Bu Meclis, Ali Rıza Paşa Hükûmetini düşürüp Ferit Paşa'yı getirebilir. İkinci bir mesele daha var. Grup kuruldu, Divan Başkanlığı oluşturuldu. Bu hükûmete güvenmediğini belirterek Ferit Paşa'yı … Ferit Paşa hükûmeti kurana kadar

bir süre geçecek. Çoğunluk grubun elindedir. Aslında o zaman Millî Meclis üyelerinin yapacağı iş, beraber hareket edip kendi kaderini kendisinin çizmesidir.

Hacim Bey: Bu meseleler açıklığa kavuşturulsun.

Mustafa Kemal Paşa:

Mustafa Kemal Paşa: Sonuç olarak hükûmet meselesi hakkında hepimizin onaylayacağı hareket tarzına karar vermiş oluyoruz.

Rauf Bey: Komisyonda beraberdik. Bu hüküm için Osmanlı yönetiminde bulunması meselesi konusunda "sınırlar içinde kalan" ibaresini, ilave ettik. Bunda amaç bilmediğimiz bir noktadan … Orada Osmanlı Hükûmeti temsilcileri bulunamamış olabilir. Fiilen kendisini çıkardık.

Cami Bey: Uygundur.

Şeref Bey: İyi bir prensip. Onu sizin … ve hâkimiyet onda bulunur.

Adnan Bey: Hatta Adana için … altında bırakacağız hükmü uygulama demektir. Haklı değil mi? Bir açıklık yok.

Cami Bey: Siyasi dengeyi bozmayacak şekilde.

Şeref Bey: Evet. Zaten sahip. Doğruluyor. Onlara hâkim olarak dedik ki…

Hüsrev Bey:[85] Vatandaşın siyasi hakları.

Cami Bey: Bağlayıcı kayıtlar var.

Rauf Bey: Programımızdaki ifade tarzı bize dengeli bir toplantı ve siyasi hâkimiyetimize aykırı bir davranışı teklif eder … mevcudu onaylayarak ifade edilmek isteniyor. Aynı maksat, aynı tabirle ifade ediliyor.

---

[85] Hüsrev Sami Kızıldoğan (1884-1942): 1884 yılında Gümülcine'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Gümülcine ve Edirne Askerî İdadisinde tamamladıktan sonra 1900'de Mühendishanei Berriyi Hümayuna girmiş, 1904'te Topçu Teğmen rütbesiyle mezun olarak 2 nci Ordu emrine verilmiştir. Özgürlükçü fikirleriyle II. Abdülhamit yönetimine karşı çıkarak 1907'de Avrupa'ya kaçmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin dış merkezi üyesi olarak Paris'te faaliyette bulunmuştur. Avrupa'ya firarı nedeniyle altı ay hapsine ve askerlikten uzaklaştırılmasına dair verilen Divanıharp kararı 1907'de padişah tarafından onaylanmış, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra hükümlülük kararı geçersiz sayılarak üsteğmenliğe yükseltilmiş ve 3 ncü Ordu emrine verilmiştir. 1913'te siyasetle meşgul olduğundan askerlikle ilişkisi kesilmiştir. Millî Mücadele'nin başında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak Sivas Kongresi'nde Eskişehir delegesi olarak bulunmuş ve Temsil Heyeti üyeliğine seçilmiştir. 1920'de Isparta İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçilmiş, 1921'de Millî Savunma Bakanlığınca gösterilecek vatan hizmetinde görevlendirilmek üzere Meclis kararıyla izinli sayılmıştır. Yunanistan'a sığınan Çerkez Ethem ve arkadaşlarıyla temas kurarak hükûmeti devirmek için gizli örgüt kurmaktan sanık olarak hakkında soruşturma açılan Hüsrev Sami Bey 1925'te tutuklanmış, Ankara İstiklâl Mahkemesinde yapılan yargılaması sonunda 1926'da beraatına karar verilmiştir. V. ve VI. Dönemlerde Kars'tan yeniden milletvekili seçilmiş, 1939'da emekli olmuştur ve 1942'de Osmaniye'de vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.414-415.

Cami Bey: Biz onlara haklar verdiğimiz zaman hangi tehlikelerle karşılaşırız? Zaten önceki maddede… siyasi haklar, mülki bütünlüğü, siyasi dengeyi ihlalden kasıt, onların dinî azınlık olmalarına rağmen çoğunluğa hükmetmeleri… o zaman ihlal edilmiş olur. Aramızda yaşayan azınlıklar çoğunluğa hükmetmek hakkına sahip olamazlar. "Siyasi dengeyi bozmamak şartıyla" kaydı… siyasi haklar… Burada şüphem var. Ferit Paşa hükûmetleri ilan etmek için bazı yollardan… tavizler verdi. Acaba mütarekeden sonra… belirttiğiniz tehlike söz konusudur. Aramızda yaşayanlara ait bir meseledir. Böyle bir yetki vermeye hakkı yoktur. Millet olarak, Avrupa devletlerinden alınacak güvenceyle onların yapmış oldukları hataları düzeltebiliriz. Hükûmet siyasi bir hata yaparsa onu reddetmeliyiz. Çünkü mütarekeye yapmış olduğunuz ek üzerine hareket ediyoruz.

Cami Bey: Mütareke, düşmanlığın bitirilmesine dair askerî şartlardır. İncelendiği takdirde hükûmet aşırı bir tahliye hakkı kabul etmiştir.

Cami Bey: "Toros meselesi"[86] çıkarmak gibi bir suç işlemiştir. Meclisi Mebusanın onayı ile bu mümkündür. Orada çeşitli görüşler, çok aşırı taraftarlar ortaya çıktı. Bundan dolayı esaslı bir şeyler olamaz. Bunları talep etmeye mecburuz. Anlaşmalar varsa bunları istemek hakkımız. Mütareke savaşı sona erdiren askerî şartlardır. Bütün dünya kanunlarında bu vardır. Mütareke bu demektir. İkinci bir mütareke imzalanırsa Ferit Paşa'nın yahut başkasının bir hakkı olabilir … sanıyorum. Bunu örnek olarak anlattım. Bizim İtilaf devletleriyle imzaladığımız mütarekeyle, o zamanki bütün isteklerini barış anlaşması imzalanana kadar aldılar.

Şeref Bey: Yine bir sebep ortaya çıkmış durumda.

Rauf Bey: Uzun süreli değil.

Mustafa Kemal Paşa: 3'üncü maddeyi bir daha okur musunuz?

Adnan Bey: Bu madde açık değildir ve öyle kalmasını isteriz. Üzerinde en fazla pazarlık edilecek madde budur. Bir de çeşitli şeyler var. Bu noktada ben de aynı fikirdeyim. Bu kadarı yeterli. İşgaller tasdik edilirken… Bugün Hristiyan unsurlara verilenlerin boşa olduğunu … hükûmetin idare şeklini genel olarak tespit ediyoruz. Tekliflerde bulunabiliyorlar.

Adnan Bey: Bundan bizim dinî imtiyazlar sözü anlaşılmasın. "Sanırım siyasi hakları destekleyeceğiz." diyoruz.

Şeref Bey: Dinî imtiyazlara gelince… Bu konuya pek dokunmasak. Fırsat vermiş olacağız.

Mustafa Kemal Paşa: Bundan dolayı onu hedefleyerek meseleyi tartışalım.

---

[86] Mondros Mütarekesi'nin 10'uncu maddesine dayanarak Toros tünellerinin işgal edilmesi kastedilmektedir. Bk. İSH; Kutu:7, Gömlek:80, Belge: 80-1.

Rauf Bey: Bildiğimiz üzere şimdiye kadar bizden Araplar hakkındaki düşüncelerimizi soruyorlardı. Suriye de dâhil olmak üzere, Wilson Prensipleri'ne dayanarak kendi geleceklerine hâkim olmalarını kabul ediyoruz. Arada büyük bir fark var. Batı Trakya Bulgaristan'dan alınmış bir parçadır.[87] Batı Trakya'nın geleceğini… bunu bizim durumumuzla ilgili gördük.

Hüsrev Bey: Elviyei Selase hakkında… mütareke… askerlerimiz oradan bulunduğu… bunu da arz etmeye sebep olacak. Elviyei Selase'nin durumu… bugün bir sebep oluşturmuyor. Brest-Litovsk Anlaşması[88] yürürlükten kalkmıştır. Ve bu feshedilmiş kabul edilirse Elviyei Selase bizden çıkmış demektir. Gürcistan ve Ermenistan delegelerini oraya göndermiştir. Bütün kuvvetleri kendi ellerinde bulunduran ahalinin temsil yetkisini bize devreden akdi bile kabul etmemişler. Bu durumda bir fazlalık söz konusudur. Bildiğiniz üzere Gürcülerle diğer Müslümanlar arasında büyük bir fark vardır. Batum'un bazı kısımlarının Gürcistan'a ilavesi için uğraşıyorlar. Bugüne kadar bu düşüncelerini açıkça söylemiyorlardı; ancak, çoğunluk burada yerleşen Müslüman halktadır.

Mustafa Kemal Paşa: Bir düşünceniz var mı?

---

[87] Trakya; Karadeniz, Marmara Denizi, Adalar Denizi, Balkan - Rodop dağ silsilesi, Mesta - Karasu nehirleri ile çevrili bölgedir. Türkiye ile Yunanistan sınırını oluşturan Meriç Nehri, Trakya'yı Doğu Trakya ve Batı Trakya olarak iki coğrafi bölgeye ayırır. 8578 km² olan Batı Trakya bugün tamamen Yunanistan'ın idaresinde bulunmaktadır. Batı Trakya'nın verimli toprakları, yüzyıllar boyunca pek çok kavmin buralara akın etmesine neden olmuş, bölgede savaş ve çatışma hiç eksik olmamıştır. Batı Trakya 1364'te Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra 1878'deki Yeşilköy Anlaşması'na kadar Türklerin elinde kalmıştır. Balkan Savaşı sonrası Bulgaristan tarafından işgal edilen Batı Trakya'da Bulgar çetelerinin mezalim yapmaları üzerine 15 Ağustos 1913'te Kuşçubaşı Eşref komutasında bölgeye gönderilen 116 kişilik birlik, kısa zamanda Batı Trakya bölgesini işgal etmiştir. 31 Ağustos 1913'te "Batı Trakya Geçici Hükûmeti" kurulmuş, daha sonra bu oluşum Bağımsız Batı Trakya Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Batı Trakya İstanbul ve Bükreş Anlaşmaları'yla Bulgaristan'a verilince tarihteki "İlk Türk Cumhuriyeti" 25 Ekim 1913'ten itibaren sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası İtilaf devletleriyle Bulgaristan arasında imzalanan Neuilly Anlaşması'yla Batı Trakya Bulgaristan'ın elinden çıkmış, 15 Ekim 1919'dan 23 Mayıs 1920'ye kadar "Müttefiklerarası Trakya Hükûmeti"nce idare edilerek Yunanistan'a verilmiştir. 1923 Lozan Konferansı'nda ise Batı Trakya kesin olarak Yunanistan'a terk edilmek zorunda kalınmıştır. İsmet Görgülü; Batı Trakya Mücadeleleri, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1991, s.1-17. Cemalettin Taşkıran; Batı Trakya Türkleri ve "Yunanistan'daki Türk Azınlığı" Konulu Panel, Ankara, 1997, s.1-6.

[88] 3 Mart 1918 tarihinde, bugün Beyaz Rusya'nın Polonya sınırında bulunan Brest-Litovsk kentinde, Rusya ile İttifak devletleri; Almanya, Osmanlı Devleti, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan arasında imzalanan barış anlaşmasıdır. Bu anlaşmayla Rus ordusu, Doğu Anadolu'yu boşaltacak, Türk ordusu kontrolü ele alana kadar bölgede güvenliği sağlayacaktır. Ermeni çeteleri silahsızlandırılarak dağıtılacak, Kars, Ardahan ve Batum'un geleceği burada yaşayan halkın isteğine göre belirlenecek, şimdiye kadar Rusya ile imzalanmış bütün anlaşma hükümleri yürürlükten kalkacaktı. Anlaşmayı Osmanlı Devleti adına Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa ve Berlin Türk Askerî Ataşesi Zeki Paşa imzalamışlardır. Kurat; s.339-395. Brest-Litovsk Anlaşması'nın tam metni için bk. Nihat Erim; Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları), c.1, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s.503-517.

Hacim Bey: Hüsrev Beyefendi'nin dikkatini çekmek isterim. Burada belirttiğimiz hususlar dâhilinde oradaki Müslüman halkın millî iradesi başlı başına bir meseledir. Ancak düşmanlarımız bunu kabul etmiyorlar. Eski hudut, hudut olarak kabul edilmiş.

Adnan Bey: Uygundur.

Şeref Bey: Uygundur.

Hacim Bey: Uygundur.

Mustafa Kemal Paşa: Evet.

Rauf Bey: Cami Beyefendi'nin anlatımlarında Cemiyeti Akvamın adı geçiyor. Bugün dünya siyaseti de Cemiyeti Akvam üzerinde uzlaşmış durumdadır. Ortada bir Cemiyeti Akvam projesi var. Bu projenin gerçekleştirileceği kabul edilmişti. Bu fikir etrafında yirmi devleti kendi taraflarına çeken Wilson'dur. Bu prensipleri Amerika bile kabul etmiyor. Kendi teklif ettiği ve sonra millet tarafından kabul edilemeyen prensiplerin gereği olarak ne yapılması gerekir? Hatta Wilson'un teklifleri amacımıza uygun görünüyor. O tarzda bir Cemiyeti Akvama biz kendimizi tabii üye olarak kabul ederiz.

Şeref Bey: Uygundur.

Rauf Bey: Yalnız dış politika konusunda Erzurum ve Sivas Kongreleri'ndeki düşünceleri biliyorsunuz. Gerginlik kışkırtılmıştır. Bugün buna gerek görmedik. Yabancılarla görüşmelerimizde "Biz size yardım edeceğiz. Ama siz buna karşı ne gibi karşılık vereceksiniz?" diyorlar. Bunun için hükûmete yetki verdik. Burada belirtilenleri sadece kendimiz için kabul etmeyip memleketteki diğer kısımlara da aynı yardımı söz konusu ettiğimize dair daha önce fikirlerimizi açıkladık.

Mustafa Kemal Paşa: Diğer kısımlar geleceklerini kendileri belirleyeceklerdi. Ben yardımı temenni ettiğinizi anlıyorum. Onların da takip ettiği gaye…

Rauf Bey: Bahsedildi. Doğu ve Orta Doğu milletleri bu beyanatta geçmekle kalmıyordu. Biz bunu ne şekilde kabul ettik? Bizim onların himaye ve idare tarzı hakkında düşünce belirtme hakkımız yoktu. Arabistan'a gelince; bizi silahla memleketlerinden çıkardıktan sonra düşman tarafına katılmışlardı. Bir millet ve bundan da anlaşılıyor ki millet de …(?) bundan kastedilen Amerika'dır. Acaba dış politikamızda bir sarsıntı olmaz mı? Biz Suriye yararı için bu kelimeyi sarf edersek Suriye yüzünden aynı sakıncalara maruz kalınır. "Temenni edilebilir." gibi bir madde düşünülebilir. Diğer birinin isteklerini kendi programını… Bekir Sami Beyefendi'nin söyledikleri doğrudur. Başka bir açıdan da milliyetler esasını gözetiyoruz. Wilson Prensipleri'ne dayanarak onların isteklerini yerine getirmek için tercüman durumunda bulunuyoruz sanıyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Bu, grup programıdır. Bir bildiri, bir şey olsa şahsen olabilir.

Cami Bey:

Mustafa Kemal Paşa: Bu madde hakkında başka bir görüşünüz var mı? Bir şey vardı; hangi devletin yardımını … vesika olarak kullandığınız. Burada bir de milliyetler vardı.

Hacim Bey: Madde bir defa daha okunsun.

Mustafa Kemal Paşa: Çünkü herhâlde bir kasıt var. Buna karşı bir açıklamanız var mı?

Hacim Bey: Pek kısaltılmış değil mi?

Şeref Bey: Kişisel haklara müdahale etmeyelim.

Mustafa Kemal Paşa: "Anayasaya tecavüz eden" yerine, "girişimde bulunan" ifadesi daha açık olur sanıyorum. Rauf Beyefendi o konuyu ortaya koymuşlardı. Burada bir şeyi taahhüt ediyordu. İstanbul hücuma uğramak üzere. Savaşa girmeyen milletlerin ekonomik kazançları oraya akacaktır. Bunun için de başkentin emniyet altında olması şarttır.

Cami Bey: Aslında savaş öncesindeki durum bile açık bir şekilde tespit edilmemiştir. Belki Boğazlar'ın korunmasını yine bize bırakacaklar. Böyle bir ihtimali de uzak tutmamak gerekir. Daha önce bir maddede "Biz dış güçlere başvurmak amacında değiliz." diyerek ülkenin tarafsız olmasını şart koştuk. Boğazlar hakkında genel bir formül ortaya koymalıyız. Boğazlar'la ilgili görüşmeleri millî varlığımızın tanınması ve Boğazlar'ın kayıtsız şartsız açık olmasına bağlamalıyız.

Mustafa Kemal Paşa: Evet. Düşmanlar tarafından yapılacak teklifleri hükûmet görüşmelerine bırakacağız.

Mustafa Kemal Paşa: On gün önce bu sorunun görüşülmesinde dokümanlar başkaydı. Şimdi başka bir hâl aldı. Hükûmetin sorumluluğu sırasında genel merkezi de sorumlu tutmak mümkün değil mi?

Cami Bey: İttihat ve Terakki Genel Merkezi zannediyorum. Hükûmet sorumluluk altında kalır; çünkü, bugünden ve yarından hükûmetin kendisi sorumludur. Nihayet sorumluluk meselesi Meclise ait bir teferruattır.

Rauf Bey: Genel Merkezi, kamuoyunu tatmin etmek için önemli etkenlerin başında görüyorum. Bu belaları çıkaranlardan biri de benim. İttihat ve Terakki Hükûmetleri kötü işler yapmıştır. Bunu kabul edip uygulayanlar sorumludurlar.

Mustafa Kemal Paşa: Doğrudan doğruya yine o hükûmetleri sorumlu tutmak lazımdır.

Hacim Bey: Bu şekil iyi.

Rauf Bey: Bizim programımızda millet iradesini hâkim kılmayı destekleyen bir madde var. Bunun programa aktarılmasını arzu ediyorduk. Bu da Meclisi Mebusanın toplantısında uygulanacak bir mesele idi. Buna rağmen bunu koymak, Anayasa'mızda değişiklik yapmak zorunluluğunu ilan etmek meselesini ortaya çıkarır. Öncelikle mezhep meselesi bu konuyla ilgilidir.

Cami Bey: Tabiatıyla söz konusu olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa: Hilafet makamının dokunulmazlığını açıklamak.

Adnan Bey: Fazla güçlendirmek doğru değil.

Mustafa Kemal Paşa: Başka görüşünüz var mı?

Hacim Bey: Yok.

Mazhar Bey: Sivas ve Erzurum Kongreleri'nde bir bildiri hazırlandı. Müdafaai Hukuk adı altında kurulacak grubun bildirilere madde ekleme yetkisi yoktur. Arabistan meselesi gibi bazı maddeler programa ilave ediliyor. Bir defa okunmalı izin verirseniz. Hazırlananları incelemem için izin verilmesini rica ediyorum.

Rauf Bey: Bir noktayı sanırım kabul ediyorlar. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin… Meclisi Mebusanın feshedildiği ve Anayasa'ya bu kongrelerin … Millî Meclis hür ve bağımsız olarak çalışmaya başlayınca ayrıca çalışma şekli bakımından… herkesin üstünde olduğunu kabul ediyoruz. Görüşmelere başlandıktan sonra… Millî Meclis hürdür. Bizi seçenlere karşı sorumluyuz ve yükümlüyüz. Kongreyle görevimize son vermeye aynı şekilde mecburuz.

Mustafa Kemal Paşa: Bir yanlışlığı düzeltmek istiyorum. Milletvekili gibi düşüncelerini söyleyeceklerdir. Bu program cemiyetin teşkilatına aittir. Meclisi Mebusan bu programı uygularsa size lüzum yoktur. O program hakkında kişisel değerlendirmeler vardır. Ben de bunu bir grup olarak kabul ediyorum. Grup kendini bu programa bağlıyor. Tekrar bir defa daha okusak.

Şeref Bey: Oradaki arkadaşlara göre muhtemelen bu değişebilir. Daha görüşülecek çok yerleri vardır… Bu grubun dilinden başka ruhu da aynı olmalı. Bunu aynen uygulamaya mecburuz.

Şeref Bey: Kimsenin hakkı yok. Daha önemli bir mesele var ki şimdi onu görüşmedik. Şöyle bir cümle veya madde koymak zorundayız: Barış Anlaşması'na kadar çalışmak üzere birleşmişlerdir.

Adnan Bey: Bu yapılır. İstanbul'da… ikinci mesele ki bence önemlidir. Fakat burada ona ait bir konu açmadık. Bütün dünyanın aleyhimizde kullandığı Ermeni meselesidir. Meselenin anlatıldığı siyasi toplantılarda Türkiye sınırları içinde bir Ermenistan kurulmasına gerek olmadığı kanaati oluşmuştur. Bu, büyük yardımları gerektiriyor. Acaba düşmanlarımız bu

tehlikeyi aleyhimizde kullanacaklar mı? Ben iki türlü tehlikeden korkuyorum. Tüzükte bir Ermeni cumhuriyetini kabul ettik ve onun yaşamasını temenni ediyoruz. Bu bize ait bir mesele değildir. Bu vilayetler meselesi doğrudan doğruya Ermenistan'a… fakat bana göre bunu kararlaştırmalıyız. Ermenistan ancak Kafkasya'da kurulabilir. Bu vilayetlerde hak iddia edemez. Mevcudiyet hakkı diğerlerine emsal teşkil eder. Zannediyorum ki bunu bırakarak… mücadele eder… Türk siyaseti son asırda başka türlü bir vaziyet alarak kendi kendini müdafaa ederek düşmana karşı kabul edebileceğimiz fedakârlık ne ise onun hudutlarını çizerek… onun için Ermenistan meselesinin önüne geçersek… Şu noktada buna ait gereksiz bir mesele. Bizimle temas kurmaya gelen Amerikalılar bunu özel bir mesele olarak anlamak istemişlerdir. Kendileriyle görüşmeden önce kesin olarak görüşümüz, sınırlarımızın dışında bir Ermeni cumhuriyetini memnuniyetle karşıladığımız; fakat, sınırlarımızın içinde bunu kabul etmemizin mümkün olmadığıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Belirecek duruma göre gerek görülürse İstanbul'da da bu konu gündeme getirilebilir. Hükûmeti kendi inisiyatifine bırakmaktansa direktif olarak bir şey verilebilir.

Mustafa Kemal Paşa: Bundan sonra önemli bir şeyimiz kalmıyor.

Reşit Bey: Belki vardır.

Şeref Bey: Yarın şehre gideriz.

Görüşmelere son verildi. Saat 17.00

Mustafa Kemal Paşa: Zannederim memleketimizin sınırlarını tayin ve tespit ettik. Ayrıca açıkça söyledik. Sanıyorum bu üç maddenin hepsini kapsar. Fakat detaylara gelince anlaşmalar vardır. Bütün bunların hepsinin özeti olarak sınırlarımız dâhilinde bir Ermenistan'ın olamayacağı anlaşılmıştır. Şu hâlde biz, başlı başına Ermeni meselesini söz konusu etmeyelim.

Mustafa Kemal Paşa: Böyle bir meselenin mevcudiyetini kabul etmeyelim. Eğer heyetiniz bunda ittifak buyuruyorsanız ben ısrarcı değilim. Gelişmelere göre gerek görülürse yabancı diplomatlarla, hükûmete Dışişleri Bakanı ve Sadrazam konusunda bir şey söylemeyelim. Şimdi bundan sonra görüşülecek önemli bir konu var mı? Akla gelen her şey için yine görüşmeye açığız.

İKİNCİ CELSE

ANKARA (Ziraat Mektebi) 18 Ocak 1920

Görüşmelerin Başlaması: Saat:14.30

Görüşmelerin Sonu:

Mustafa Kemal Paşa: Grupta yapılan görüşmeler sonucu kabul edilen maddelerdeki bazı noktaların açıklanması uygun görülmüştü. Cami Bey "Bu konuyu içimizden bir komisyon oluşturarak ona havale edelim." demişti. Ne şekilde açıklanacağına dair kendi değerlendirmelerini yazmış bulunmaktadır. Uygun görürseniz okuyayım.

Cami Bey: Komisyona havale edelim ve komisyona Rauf Bey'i teklif ediyorum. Ayrıca Şeref Bey'i ve Adnan Bey'i.

Rauf Bey: Benim biraz işim var.

Cami Bey: Yemek kısa sürede biter. Ondan sonra okursak çalışmalar kolay geçer.

Mustafa Kemal Paşa: …(?) Boğazlar ve İstanbul'daki formülü size teslim edelim.

Rauf Bey: Bu konulara görüşmelerde karar verilir. Belirlenecek birkaç nokta üzerinde daha görüşülebilir.

Mustafa Kemal Paşa: Gruplara olan kuvvet …(?) olsa …(?) bu esas maddeler olacaktır.

Rauf Bey: Üç madde.

Mustafa Kemal Paşa: Üç veya dört madde. Bunu ayrı bir kağıt üzerine grup programı olarak yazalım.

Adnan Bey: Bekledik.

Cami Bey: Yusuf Kemal Bey orada bir müzakerededir. Bizim aldığımız kararlar boşa gidiyor. Öneride bulunanlar fikirlerini açıklasınlar, imza atarız ve esasları takip ederiz. Bunu kesinlikle empoze edecek değiliz. Bu taslak projedir.

Mustafa Kemal Paşa: Yeniden teklif yapmayacağız.

Hacim Bey: İstanbul'a gidince "Sizin esaslarınız nedir?" diye bir soruyla karşılaşacağız.

Rüstem Bey: Sivas ve Erzurum Kongreleri bildirilerinde ortaya konulan esaslar çerçevesinde olacak.

Cami Bey: Boğazlar'ın sorumluluğu ve sınır dışı kalan yerler.

Mustafa Kemal Paşa: Bunların hepsi izah olundukça bizim programımıza dâhildir. Fakat bu esasları beklesinler. Tam anlamıyla bilemezler.

Rauf Bey: Demek ki yorumlanacak.

Hacim Bey: Açıklanıp yorumlanarak tespit edilecek. Mesela istiklâl konusunda kapitülasyonlar yeterince görüşülmedi.

Rauf Bey: Boğazlar meselesi kararlaştırılır. Yorumlama meselesine girilmesine imkân yok. Zira her şahsın fikrine göre değişir.

Mustafa Kemal Paşa: Bir defa komisyonda görüşülürse fena olmaz.

Cami Bey: Rauf Bey'in söyledikleriyle ilgili olarak bir noktada düşüncemi arz etmek istiyorum. Kongre kararları bugünkü hedefine ulaşmıştır. Meclisi Mebusan kurulmuştur. Meclisi Mebusanda çoğunluğu oluşturacağız. Yeni bir anlaşma var. Bunu tespit edersek ilerideki anlaşmazlıklara karşı iyi bir şey olur.

Rauf Bey: Bunu anladım. Bunlar ayrıntı değil.

Bekir Sami Bey: Komisyon oluşturulsun ve gitsin.

Mustafa Kemal Paşa: Bundan sonra hükûmet hakkındaki görüşlerimizi birbirimize anlatalım.

Hacim Bey: Yarın toplantı yapılacak mı?

Mustafa Kemal Paşa: Sizi sıkmam, görüşülecek çok şeyimiz yok.

Hacim Bey: Öyleyse hükûmet meselesini okuyalım.

Şeref Bey: Yarın toplanmayalım.

Mustafa Kemal Paşa: Yalnız bu formül için bir defa toplanalım. İsterseniz hükûmet meselesini bir kenara bırakalım. Yarın bu formülleri gözden geçirirken yazdıralım.

Cami Bey: Yarına kalmaz. Bir saatte biter. (Komisyon üyeleri Rauf, Adnan, Şeref Beyler giderler.)

Rüstem Bey: Mademki yarım saatlik iş, tamamlayalım arkadaşlar.

Mustafa Kemal Paşa: Meseleyi gayet basit görüyorum. İktidarda bir hükûmet var. Oluşturulacak grubun bu hükûmete güvenoyu vermesi uygun mudur? Vermediği takdirde ne yapılacak?

Hacim Bey: Bizim fikirlerimiz bu noktada açığa kavuşmuştur. Cami Bey buna dair bir açıklama yaparsa fena olmaz.

Mustafa Kemal Paşa: Rüstem Bey'in teklifini kabul ediyorum. Şeref Bey'i çağırsak.

Hacim Bey: O hâlde yarım saat ara verelim.

Mustafa Kemal Paşa: Yarım saat ara.

Görüşmelerin Bitimi	**Görüşmelerin Başlaması**
Saat:14.40	Saat:15.55

Şeref Bey: Bu hükûmet ile radikal olarak uygulayacağımız şeyleri bu grubun ve kongrenin kabul ettiği esaslar çerçevesinde birlikte yaparız. Öncelikle görüşülmesi gereken en önemli konu memleketimizde Meşrutiyet'in kurulduğunu ve Millet Meclisinden başka kuvvet olmadığını kabul etmektir. Mesela siz sadrazam olunuz. Bunu size teklif ettiğim dakikadan itibaren Kuvayı Milliyenin kurulmasındaki maksat hakikat olacaktır. Millî Meclis kurulunca Kuvayı Milliyeye lüzum kalmayacaktır. Siz Sadrazam olunca dedikodular olacağından sizi tenzih etmek isterim. Sizin Millî Meclisin başında bulunmanız şartıyla çevrenizdekilerle birlikte karşınızda bulunacak hükûmet, millî iradenin dışında hareket edemeyecektir. Fesih ya da başka bir darbe olmayacaktır. Millî Meclisin sinesinden doğmuş bir hükûmetin teşekkülü ile Padişahın tereddütlerinin sona ermesinde şahsınızın çok büyük tesiri olacaktır. Ümit ediyorum ki Padişahı bu kötü etkilerden kurtarabilirsiniz. Hükûmet için maalesef şahıslar üzerinde oynamak istiyorum. Bu milleti doğrudan doğruya yönetecek güçlü şahıslar yoktur. Mesela İzzet Paşa Padişahın güvenini kazanarak bu işi başarabilecek mi? Sonuç olarak bugünkü hükûmette küçük bir ıslahat yapmalı. Ali Rıza Paşa'yı yerinde bırakmalı, bakanlıklarda değişiklik yapmalıyız. Padişahı hangi mevkiye getireceğiz? Padişah bunu kabul edecek mi? Zira Anayasa bu yetkiyi yalnız ona vermiştir. Bu nedenle Ali Rıza Paşa'yı yerinde tutmak gerekiyor. Ali Rıza Paşa Millî Meclisin arzu ettiği şahıslar ile hükûmet kuracak olursa hiç durmayalım. Olmazsa sadece Dışişlerine iyi bir bakan getirmekle istenilen elde edilir. Fakat Ali Rıza Paşa bu işte ne dereceye kadar dayanacak ve caymayacak? Önce grubun teşekkülü, sonra sizin emniyet içinde İstanbul'a gelmeniz gerekir. Bunun için bu meselenin halledilmesini düşünüyorum. Hükûmet meselesini burada mutlaka kararlaştırıp gruba karşı "Bizim görüşümüz budur." demek, zannederim grubu olumsuz etkileyecektir. Onun için grubun teşkilinden sonra bu konu gündeme getirilmelidir.

Rauf Bey: Şeref Bey bir noktaya işaret ettiler. O da İçişleri Bakanının devletçi olmasıdır. Bunu da İçişleri Bakanının ayrı bir özelliği olarak aktarıyorum. Ben devlet yanlısını, devleti milletin çıkarlarına göre yöneten kişi olarak düşünüyorum. Aksi durumda milletin çıkarlarını göz önüne almadan bilmeden icra eden kişi olur. Bu İçişleri Bakanı böyle değildir. Yani devletçi değildir. Ancak kendine söylenenleri yapması dolayısıyla devletçi sanılıyor. İçişleri Bakanı devlet adamı olarak görevini yapmıyor.

Hacim Bey: Şeref Bey'in söyledikleri doğrudur. Fakat zaman müsait mi? Zira Meclisi Mebusan görüşmelere başladığının üçüncü günü hükûmet meselesi gündeme getirilecektir. Bu müddet zarfında bunlar düşünülebilecek mi?

Cami Bey: Herhâlde hükûmet bunalımı, hükûmetin güvenoyu istemesiyle ortaya çıkar. Güven oylaması, mazbatalar incelenip milletvekilliklerinin onaylanması ve Divan Başkanlığının teşkilinden sonra olur. Meclis Başkanının önemi büyüktür. Kısmen veya umumiyetle hükûmet bunalımı olacağını düşünüyorum. Bunalımı ne şekilde çözeceğiz? Padişaha haber verebiliriz. Yoksa çoğunluk grubunun siyasi programı, memleketin ne şekilde idare edileceğini gösterebilir. Padişahın görevi bunalımı süratle gidermektir. Bu hususta öncelikle çoğunluğu oluşturan parti başkanının düşüncesini sorar. Onun için öncelikle Padişah üzerinde etkili bir başkan seçmek gerekir. Ümit ederim Padişah Meclisi Mebusanın kime oy vermeyeceğini bilir. Gerek Temsil Heyeti gerekse buradaki arkadaşlar grubun içindeki çoğunluğu oluşturabilir. Biz bir başkan seçebilirsek mesele halledilmiş olur.

Şeref Bey: Her ne kadar Anayasa'da yoksa da teamül olarak Padişah bunalıma son vermek istediğinde, hükûmet meselesini Meclisi Mebusanla görüşüp halleder. Meşrutiyet taraftarı bir Padişahın böyle yapması gerekir. Fakat ben Padişaha Meşrutiyet taraftarı demeyeceğim. Divan Başkanlığının kuruluşundan sonra çoğunluğun kimi Sadrazam istediği uygun bir dille anlatılırsa sanıyorum ki durum değişir. Öncelikle grubu kuralım. Sonra hükûmet programını okuyacaktır. Ondan sonra işler kolaylaşır. Adım adım gidersek daha iyi olur. Eğer daha önce yaparsak grupta tekrar gündeme getirmek gerekir ki bu da karışıklığa sebep olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa: Beyefendilerin yaptığı açıklamalarla Hacim Bey'in tereddüt ettiği nokta aydınlatılmış oldu. Divan Başkanlığı oluşmadan hükûmetin programını okumayacağı ortaya çıkıyor. Hükûmetin kabule değer olmadığı anlaşılıyor.

Hacim Bey: Şimdi Padişah, bir hükûmet teşkili için çoğunluğu oluşturan grubun oyunu sorarsa mesele gayet basit. Fakat şimdiye kadar olduğu gibi yine Ferit Paşa Hükûmeti gelirse ne yapacağız?

Mustafa Kemal Paşa: Bu iki aşamayı ayıralım. Önce Padişahın Meclisi Mebusanın kararını kabul edeceğini düşünelim. Ardından ikinci noktaya geçeriz. Kendisinin güveneceği ve kendi görüşleri doğrultusunda hareket edecek birisini hükûmetin başına getirirse ne yapacağız?

Şeref Bey: Hacim Bey'in sözlerine göre hareket edecek olursak sonuca ulaşırız. Milletvekilleri toplanacak, mazbatalar incelenecek, oylar tasdik edilecek, ondan sonra Divan Başkanlığı teşekkül edecek ve hükûmet programını okuyacak. O zamana kadar bir korkumuz yok. Bu noktaya gelinceye kadar Padişah bu hükûmeti görevden alamaz. Hükûmeti düşürme hakkı Millî Meclise aittir. Bunun için Ali Rıza Paşa Hükûmeti düşünce Ferit

Paşa'nın gelmesi söz konusu değildir. Bu, ancak hükûmet istifa ederse olabilir. Bizim için diğer bir mesele de grup oluşturuldu ve Divan Başkanlığı kuruldu. Padişah hiç kimseyi dinlemeden Ferit Paşa'yı hükûmet başkanı olarak atadı. Padişah milletiyle mücadele etmeye başladı. Ferit Paşa programını okuyuncaya kadar süre geçecektir. Millî Meclisin üyeleri Padişaha "Gel, sen de bizimle beraber ol. Yoksa millet kendi kendini idare edecektir." demelidirler.

Hacim Bey: Şeref Bey'e bunu söylettirmek istiyordum.

Mustafa Kemal Paşa: Hükûmet meselesi hakkında sonuç itibarıyla nasıl davranacağımıza dair kararımızı vermiş oluyoruz.

Mustafa Kemal Paşa: (Adnan Bey'e hitaben) Komisyonun kararını okur musunuz?

Adnan Bey: (Okur.)

Rauf Bey: Bu hükme "Osmanlı Devleti yönetiminin sınırları dâhilinde kalan" ibaresini koyduk. Bundan da maksadımız belki bir noktada yerel zorunluluktan dolayı mülki ve askerî görevlilerin tahliye edilmeleri sakıncasını önlemektir.

Şeref Bey: Girit ve özellikle de İzmir için bir kayıt daha koyduk ki bunu Cami Bey söylemişti.

Adnan Bey: Adana için, Fransızlar "Biz Adana'yı suzereniteniz[89] altında bırakacağız." diyorlar. Bunun hükmü yoktur. (Okur.)

Mustafa Kemal Paşa: 3'üncü maddedeki siyasi hakları mı diyorsunuz?

Şeref Bey: Hâkim olan düşünceyi iki kelime ile açıklayayım. Siyasi haklara sahiptirler. Bu haklarını kabul ediyoruz. Mesela Meclisi Mebusan seçimlerine katılıp milletvekili seçemezler miydi?

Cami Bey: Altında takip eden kelimeler var.

Rauf Bey: Programımızda idare şeklimizi, sosyal eşitliğimizi ve siyasi hâkimiyetimizi bozan bir kayıt kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Burada yazıldığı şekliyle kabul edilmiştir.

Cami Bey: Bu husus biraz hassas olduğu için fikir alışverişinde bulunmak iyi olur. Biz azınlıklara haklar verirsek ne olur? Samsun, İzmir, doğu illeri gibi bazı yerlerde önceki madde gibi bir hükmü kabul edemiyoruz. Bu haklar, millî birlik ve siyasi dengemizi bozmaz. Bu ihlal tehlikesi, onların başka bir dine mensup olmaları dolayısıyla başka taraflardan alacakları yardımdır. Belki çoğunluğun haklarına sahip olacaklardır. Bundan dolayı "Siyasi dengemizi bozmamak şartıyla" kaydı bunlara engel olur.

---

[89] Suzerainetè: Fransızca bir kelime olup egemenlik, üstünlük anlamına gelmektedir. Tahsin Saraç; Büyük Fransızca - Türkçe Sözlük, Adam Yayınları, İstanbul,1994.

Ali Fuat Paşa:[90] Bir konuda şüphem var. Mütarekeden sonra Tevfik[91] ve Ferit Paşa Hükûmetleri, ilan etmeksizin daha fazla şeyler verdiler. Şimdi bu hakları kabul edersek her Osmanlıdan daha fazla haklara sahip olmaları tehlikesi doğmaz mı?

Cami Bey: Doğrudur. Fakat Tevfik ve Ferit Paşa Hükûmetleri böyle yetkilere sahip değillerdir. Meclis açılınca onların yapmış oldukları hataları giderebiliriz. Onun için bu tehlikenin önüne geçebiliriz.

---

[90] Ali Fuat Cebesoy (1882-1968): 1882'de İstanbul'da doğmuştur. I. Dönem Yozgat Milletvekili İsmail Fazıl Paşa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Erzincan ve Beşiktaş Askerî Rüştiyelerinde, lise öğrenimini Kadıköy Senjozef Fransız Lisesinde tamamladıktan sonra 1902'de Harbiyeden, 1905'te Harp Akademisinden mezun olmuş, kurmaylık stajını yapmak üzere 5 nci Ordu emrine verilmiştir. 1907'de Karaferya Bölge Komutanlığına tayin edilmiştir. 1908'de Roma Elçiliği Askerî Ataşeliğine gönderilmiştir. Balkan Savaşı'na katılmış buradaki fedakârlık ve başarılarından dolayı yarbaylığa yükseltilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda, 8 nci Kolordu 25 nci Tümen Komutanlığına tayin edilmiştir. Kanal, Kafkas ve Filistin cephelerindeki muharebelere katılmış, üstün başarılar elde etmiştir. Amasya Genelgesi'ni imzalayanlar arasında yer almış, 1919'da Sivas Kongresi'nin kararıyla "Batı Anadolu Genel Kuvayı Milliye Komutanlığı"na atanmıştır. TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Ankara Milletvekili seçilmiş ancak Geyve cephesinde görevde olduğu için Meclise katılamamıştır. 1920'de Batı Cephesi Komutanlığı yapmış, 9 Kasım 1920'de Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır. 1922'de TBMM'ye katılmış ve TBMM İkinci Başkanlığı yapmıştır. II. Dönemde yeniden Ankara Milletvekili seçilmiş, 1923'te korgeneralliğe yükselmiştir. 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin kurucuları arasında yer almıştır. IV.-VIII. Dönemlerde Konya, IX. Dönem Eskişehir, X. ve XI. Dönemlerde İstanbul Milletvekilliği yapmıştır. 1948'de TBMM Başkanı olmuştur. 1960'ta politikadan çekilmiş, 1968'de İstanbul'da vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.73-77.

[91] Ahmet Tevfik Paşa (1845-1936): 1845 yılında Üsküdar'da doğmuştur. İlk öğrenimini bitirdikten sonra askerî okula devam etmiş, süvari mülazımı iken askerlikten ayrılarak Babıâli Tercüme Odasına girmiştir. 1872'den 1895'e kadar Roma, Viyana, Berlin, Atina ve Petersburg elçiliklerinde ikinci kâtiplik ve maslahatgüzarlık yapmıştır. 14 yıl Hariciye Nazırlığı yapan Tevfik Paşa, II. Abdülhamit'in güven ve takdirini kazanmış, 1908'de Âyan Meclisi üyeliğine atanmıştır. "31 Mart Olayı" ile ortaya çıkan hükûmet bunalımı üzerine yeni hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir (14 Nisan 1909). II. Abdülhamit'in tahttan indirilerek V. Mehmet'in padişah olması üzerine 6 Mayısta Sadaretten ayrılarak Londra Elçisi olarak tekrar İngiltere'ye gitmiş, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar bu görevde kalmıştır. Savaş sonunda Talat Paşa'nın yerine hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş; ancak, İttihat ve Terakki Partisinin devam eden müdahaleleri yüzünden görevi kabul etmemiştir. Buna karşılık Vahdettin tarafından Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra istifa eden İzzet Paşa'nın yerine Sadarete tayin edilmiştir. Tevfik Paşa'nın sadrazamlığının ikinci günü İtilaf devletleri gemileri İstanbul'a girmiş, Padişah çeşitli sebeplerle 21 Aralık 1918'de Meclisi feshetmiştir. Tevfik Paşa hiçbir iş göremeyerek istifaya mecbur olmuş, yerine Damat Ferit Paşa, hükûmeti kurmakla görevlendirmiştir. Bundan sonra iki yıl Âyan Reisliği ve Paris'te toplanan Sulh Konferansı'nda delegelik yapmıştır. Daha sonra Sadaretten çekilen Damat Ferit Paşa'nın yerine 21 Ekim 1920'de Osmanlı Devleti'nin son hükûmetini kurmuştur. 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra'da toplanan konferansa, Ankara Hükûmetinin yanı sıra İstanbul Hükûmetini temsilen katılmıştır. Kendisine söz hakkı verildiğinde, "Söz asıl milletin vekillerine aittir, binaenaleyh Anadolu Heyetine söz verilmesini teklif ve rica ederim." diyerek sözü Ankara temsilcilerine bırakmıştır. 1 Kasım 1922'de saltanat resmen kaldırılınca istifa ederek idareyi Ankara Hükûmetinin temsilcisi Refet Paşa'ya bırakmıştır. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra "Oktay" soyadını alan Tevfik Paşa 1936 yılında vefat etmiştir. Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, s.688-689.

Ali Fuat Paşa: Bazı yabancılardan aldığım haberlere göre mütarekeye bazı ekler yapmışlar.

Cami Bey: Bence mütareke demek, savaşı sona erdiren askerî şartlar demektir.

Cami Bey: Toros meselesini çıkararak suç işlemişlerdir. Almanya, Avusturya ile olan anlaşmaları gördük. Hükûmetler düştü. Yeni hükûmetler kuruldu. Bu açıdan o paşalar esaslı bir şey veremezler. Her şeyi talep edemeyiz.

Şeref Bey: Mütareke süresinin uzatılması ve kısaltılması kanunlar çerçevesinde belirlenir. Gerekirse o mütareke ya uzatılır veya muharebeye başlanır. Ondan sonra bir yenilik olursa mütareke maddeleri değiştirilir. Millî Meclis istediği her an mütarekeyi paçavra gibi Ferit Paşa'nın yüzüne atar.

Rauf Bey: Mütarekenin süresi meselesi gündeme geldi. Bana göre de imzaladığım mütarekenin süresi meselesi en can alıcı noktadır. Bizim imzaladığımız mütarekenin barış imzalanana kadar hiçbir maddesi değiştirilemez. Belirli bir süresi yoktur.

Mustafa Kemal Paşa: 3'üncü maddeyi bir kere daha okur musunuz?

Adnan Bey: (Okur.) Müsaade eder misiniz? Bu madde açık değildir. Öyle kalmasını arzu ettik. Boğazlar meselesi gibi önemlidir. Avrupa bunun için çok uğraşacak.

Rauf Bey: Bu noktada ben de aynı fikirdeyim. Bu kadar yeterli. Dün Cami Bey'in söylediği gibi Yugoslavların istiklâli tasdik edilirken verilen imtiyaz bizim Hristiyanlara verdiğimiz imtiyazlardan çok değildir. Bu görüşümüzü genel olarak gösteriyoruz. Hükûmet buna göre istediği teklifte bulunabilir.

Adnan Bey: Komisyonda aklıma gelmedi. Bundan dinî imtiyazları anlaşılmasın.

Mustafa Kemal Paşa: Siyasi hakları kabul ediyoruz.

Şeref Bey: İdari meseleler çoktur. Dinî imtiyazlara gelince, eğer bizde de Yugoslavlardaki gibi olursa razıyız. Bu konuya girmeyip böyle bıraksak iyi olur.

Mustafa Kemal Paşa: Burada şu nokta amaçlanabilir. Paris Sulh Konferansı'nın bütün azınlıkların imtiyazları için kabul ettiği bir prensip var. Bu madde uygundur.

Adnan Bey: (4'üncü maddeyi okur.)

Rauf Bey: Bu iki noktayı açıklayayım. Biz ve gruplar hakkındaki düşüncelerden aynı zamanda Ferit Paşa Hükûmeti, Irak ve Suriye'den bahsediyorlar. Buna karşı Wilson Prensipleri'ne dayanarak Arapların kendi geleceklerine karar vermesini kabul ediyoruz. Batı Trakya meselesine

gelince bu mesele hakkında yetki iddiamız yok gibi görünüyor. Ancak İtilaf devletlerinin Bulgaristan'la imzaladıkları anlaşmada Trakya meselesi Türkiye ile barış yapılıncaya kadar ertelenmişti. Batı Trakya'nın bizimle yapılacak barış anlaşması ile ilgisi olduğundan bu şekilde yazdık.

Hüsrev Bey: Elviyei Selase hakkında…

Rauf Bey: Barış Anlaşma'mızda bir madde ile Brest-Litovsk Anlaşması feshedilmiştir. Böyle olunca Elviyei Selase bizden çıkmıştır. Bizim, sizin de bulunduğunuz konferansta takip ettiğimiz gaye Azerbaycan vesaire delegelerini Maverayı Kafkasya'daki halkın temsilcileri olarak hitap ettirmekti. (Çhndklli) ile imzalanan anlaşmada Brest Litovsk feshedilse bile oraların halkı kabul etmiş ve oralar bize verilmiştir. Ancak bu halk arasında bulunan Gürcülerle Müslümanlar arasında büyük bir anlaşmazlık vardır. Acara Müslümanları ile Hristiyanlar Batum'un bazı kısımlarının Gürcistan'a ilhakına çalışıyorlar. Gerçekten Kars'takiler, Acara'dakiler Osmanlı Devleti'ne ilhakı arzu ediyorlar. "Bizimdir." deriz, hayır derlerse halk oylamasına müracaat edilir.

Hacim Bey: Hüsrev Bey, Elviyei Selase hakkında bir kayıt istiyorlar.

Hüsrev Bey: Var.

Mustafa Kemal Paşa: Var.

Mustafa Kemal Paşa: Hüsrev Bey'in istediği şey bizim programımızda açık olarak bahsedilmemişti. Burada açıklık var. Zannederim Hüsrev Bey ona biraz itiraz ediyor. Çünkü açıkça belirtmediğimiz sınırlar içinde Elviyei Selase de var. Fakat düşmanlarımız kabul etmiyorlar. Biz de Elviyei Selase'deki askerimizi eski hududumuza çektik. Bu bakımdan da açıklanması lazımdır.

Toplantıdakiler: Uygun.

Adnan Bey: (5'inci maddeyi okur.)

Rauf Bey: Açıklayayım. Cami Bey'in önergesinde Cemiyeti Akvam arka plandaydı. Siyaseti bilenlerin Cemiyeti Akvam meselesi üzerinde ve kararlarında katıldığı nokta bu şekildeydi. Bunun için bir cemiyet programı vardır ve hayata geçirilecektir. Bu projeyi ileri süren ve yirmi küsur devleti kendi tarafına çeken Amerika veya Wilsonlar bulunur ise… Oysa Wilson kendi teklifini Amerika'ya kabul ettiremiyor. Bu durumda bizim böyle bir Cemiyeti Akvama taraftar görünmemizin ne faydası olur. Şu da var ki kamuoyu Cemiyeti Akvam lehine dönüyor. Cami Bey Cemiyeti Akvamı lehimizde bulmuyor. Bizim isteklerimiz doğrultusunda teşekkül edecek Cemiyeti Akvamın tabii üyesiyiz diyor.

Cami Bey: Bir jest, bir ideal.

Adnan Bey: (2'nci maddeyi okur.)

Rauf Bey: Bu fıkra programımızın ruhunu ihtiva ediyor. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde teknik, sanayi ve ekonomik sınırlamalar koymak zorunda kalmıştık. Zira düşünce öyleydi. Bugün bunu bu kadar sınırlamayı gerekli görmedik. Çünkü yabancılar "Size böyle yardım edersek, bize ne güvence vereceksiniz?" diyorlar. Bunun için hükûmete yetki verdik.

Bekir Sami Bey: Batılı memleketler hakkında aynı yardımı arzu ettiğimizi üstü kapalı anlatırsak fena mı olur?

Mustafa Kemal Paşa: Bir defa o kısımlar hakkında "Geleceklerini kendileri belirleyeceklerdir." dedik. Ayrıca yardımın onları kapsaması nasıl olur?

Rauf Bey: Bu mesele gündeme getirildi. Cami Bey'in "Yakın Doğu milletleri" ibaresi sadece Arabistan'ı değil Azerbaycan'ı, Ermenistan'ı, Gürcistan'ı vesaireyi içeriyordu. Bu hükûmetler kendi kanunlarını yapmakla meşguldüler. Bizim onları korumamıza ihtiyaç duymuyorlardı. Arabistan'a gelince, bizi silahla memleketlerinden çıkardıktan sonra düşmanlarımızla bağımsızlıkları hakkında görüşmeye başlamışlardır. Buna karşılık bazı haklarla "Arabistan'ın arzu ettiği Amerika'dır" desek dış politikamızda bir sarsıntı olmaz mı? Suriye'de de Fransız ve İngilizler var. Bu yüzden bir de Suriye meselesi için Fransızlarla İngilizlerin muhalefetine maruz kalmaz mıyız?

Mustafa Kemal Paşa: Bu konu bizim programımızda zayıf bir noktadır.

Adnan Bey: Bekir Sami Bey'in bulunduğu doğrudur.

Mustafa Kemal Paşa: Fakat diğer açıdan bizi çürütüyor. Zira milliyet esaslarına dayanarak hareket ediyoruz. Onların tarafından taleplerde bulunuluyorsa esasları bozmuş olur.

Bekir Sami Bey: Mademki bir temenni, sakınca görmüyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Bu bir grup programıdır.

Cami Bey: Bekir Sami Bey'in arzu ettiği şey ileride bir bildiriyle gerçekleştirilebilir.

Mustafa Kemal Paşa: Bu madde hakkında bir görüşünüz var mı? Orada "Hangi devletin medeni milliyet esaslarına riayetkâr olan" kelimesi vardı.

Adnan Bey: (Maddeyi bir daha okur.)

Mustafa Kemal Paşa: "Milliyet esaslarına riayetkâr" cümlesini koyalım. (O şekilde düzeltilir.)

Adnan Bey: (6'ncı maddeyi okur.)

Mustafa Kemal Paşa: Bu, hükûmet kelimesinin yerine mi konulmuş?

Adnan Bey: Daha doğrusu saltanat ile beraber konmalıdır.

Şeref Bey: Hilafet ve saltanat makamı ve Osmanlı hükûmet merkezi şeklinde olmalıdır. (Madde o şekilde düzeltilir.)

Adnan Bey: (7'nci maddeyi okur.)

Mustafa Kemal Paşa: Bu madde hakkında görüşü olan var mı?

Hacim Bey: Kısa değil mi? Bir prensip meselesi vardı, hangi hükûmetleri…

Adnan Bey: (Maddeyi tekrar okur.)

Mustafa Kemal Paşa: Anayasaya tecavüz eden.

Hacim Bey: "Dâhil olan" kelimesi yerine "tecavüz eden" desek.

Rauf Bey: Evet, doğru.

Mazhar Bey: Maddeler bittiyse arz edeceklerim var.

Mustafa Kemal Paşa: Müsaade eder misiniz!

Cami Bey: Boğazlar meselesinde "Açıktır" diyerek, daha önceki hâli mi ifade etmiş oluyoruz? Biz İstanbul'a bir saldırı yapılmamak şartıyla harpte de Boğazlar'ı kapatmayacağız. "Mare Fermeture"[92] bunu tamamen ifade etmiyor.

Mustafa Kemal Paşa: İstanbul güvenli kalmak şartıyla Boğazlar açıktır. Aksi durumda değildir.

Bekir Sami Bey: "Açıktır" dediğimiz zaman savaş öncesinde açık olmasını kastediyoruz. Yeni bir hak vermiyor. Bu daha anlaşılır bir şekilde ifade edilmelidir.

Mustafa Kemal Paşa: Bu konuda açıklık göstermedik. Muhtemeldir ki Boğazlar'ı yine bize teslim edecekler. Muhtemel ifadesi de meseleyi tamamen ortadan kaldırmış olmamak için kullanılmıştır.

Rauf Bey: Öncelikle biz bu maddeyi bir başka devletin hesabına genişletmek amacında değiliz. Memleketimizin tarafsızlığını sağlamak kaydını koyduk. Bu yönden formül koymayı Boğazlar'la ilgili görüşmelerde millî varlığımız ve bağımsızlığımız için mecburi görüyoruz. Aksi takdirde hilafet ve saltanat merkezi tehlikeye düşer. Bu meselede memleketimizin tarafsızlığını sağlayabilirseniz her şey halledilmiş olur.

Mustafa Kemal Paşa: Dikkat edilirse on gün önce bu meseleyi görüşürken fikir başkaydı. Bugün daha fazla cesur davranıyoruz. Çünkü Fransızların ve İngilizlerin düşünceleri anlaşılıyor.

Reşit Bey: Hükûmetlerin atanması meselesinde İttihat ve Terakki Genel Merkezi meselesini de gündeme getirmek uygun olmaz mı?

---

[92] Mare: İç deniz, göl. Fermeture: Kapama, kapatma, kapanış, kapatış. Tahsin Saraç; Fransızca-Türkçe Sözlük, Adam Yayınları, İstanbul, 1994.

Mustafa Kemal Paşa: Küçüklük olur.

Cami Bey: Her şey bir hükûmetin sorumluluğundadır. Zira kanunsuz kuvvet ve fiillere razı olursa kendisi sorumlu olur. Meclis yalnız hükûmetle meşgul olur.

Rauf Bey: İttihat ve Terakki Genel Merkezini memleketin başına gelen felaketin en büyük sebebi olarak görenlerden biriyim. Hâlbuki kanun huzurunda mahkemeye davet edilseler ve "İttihat ve Terakkinin hükûmeti bu işi yapmıştır. Bunu siz teklif etmişsiniz." dense, buna cevaben "Evet teklif ettim, fakat icra etmedim. Teklif suç değildir." derlerse hiçbir şey yapılamaz.

Adnan Bey: (Yeni şekliyle maddeyi okur.)

Rauf Bey: Programımızda "Millî hâkimiyet esasıyla Kuvayı Milliyeyi doğuran millî iradeyi hâkim kılmayı teyit eder." diye bir madde var. Bunu da koymak istedik. Millî Meclis toplanıncaya kadar… toplanınca millî iradeyi hâkim kılmak Millî Meclisin esas görevlerindendir. Anayasada değişiklik yapılmasının arzu edildiği gösterilmelidir; fakat, bu hareketimiz Padişahı ilk hamlede korkutacaktır.

Mustafa Kemal Paşa: Padişahı korkutmamak için hilafet makamının dokunulmazlığı hakkındaki maddeyi koymak istemiştim.

Adnan Bey: Lüzum yok, girmeyelim.

Mustafa Kemal Paşa: Başka görüşü olan var mı? Bunu grup için kabul ediyoruz.

Toplantıya Katılanlar: Kabul.

Mazhar Bey: Erzurum ve Sivas Kongreleri bildiriler hazırlamış, uygulanması için bize göndermişti. Şimdi Mecliste teşekkül edecek grup kendisine bir program hazırlıyor. Bu programa azınlıklar meselesi gibi birtakım maddeler koyuyor. Ben de o gruba gireceksem bu programın derhâl kabulünde çekimserim. Önce düzenlenen programla elimizdeki bildirinin ne derece birbirine yakın olduğunu inceleyelim.

Şeref Bey: Mazhar Bey sanırım bir noktayı başka türlü anladı. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin yapılmasının sebebi bir Millî Meclis olmamasıdır. Kongreler, Millî Meclis feshedildiğinden delegeler tarafından teşkil edilmiştir. Kongremizin bir maddesinde diyoruz ki "Millî Meclis hür ve bağımsız olarak toplanınca durumumuz ayrıca bir kongreyle belirlenecektir." Bugün Millî Meclis toplanmıştır. Bu meclis programın dışında başka bir program takip etse biz hangi hakla onu uygulamayın diyeceğiz. Fakat Meclisi Mebusan hür ve serbest olarak çalıştığı takdirde kongre ile görevimize son vermek mecburiyetindeyiz.

Mustafa Kemal Paşa: Bir şey ekleyeyim. Bu yanlışı düzeltelim. Burada toplanan kişiler doğrudan doğruya milletvekili gibi toplanmışlardır. Mecliste de aynı şekilde hür olarak konuşacaklardır. Bu program Cemiyetin

esaslarını içerir. Bu Cemiyete lüzum kalmayıncaya kadar bu programı takip ederiz. Millî Meclis "İşiniz bitti." derse programa da lüzum kalmaz.

Mazhar Bey: Bir grup teşekkül ediyor, ona da katılacağım. Onu bir defa daha okuyalım. Yarın öğleye kadar bitiririz.

Şeref Bey: İstanbul'daki arkadaşlara gösterince oradakiler de öyle değerlendirip öğrendik ve itaat ettik diyecekler. Daha üzerinde konuşulacak çok yeri var. Yeter ki işin sınırlarını çizelim.

Mustafa Kemal Paşa: Ruh aynıdır.

Mazhar Bey: Anlamakta güçlük çekiyorum. Programı bir daha okumak istiyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Haklısınız. Değil bir defa, birkaç defa daha okunabilir. Aynı zamanda Mecliste kimseye "Bu programı kabul ediniz." demek doğru değildir. En son ve kesin şekli grupça görüşüldükten sonra belli olacaktır. Bundan dolayı bu gece inceleyerek yarınki görüşmelere koymaya lüzum var mı?

Cami Bey: Daha önemli bir mesele var ki, ona girmeden bu programın başına bir cümle koymuşlar, iyi açıklamamışız. "Milletvekilleri barış imzalanana kadar Müdafaai Hukuk adında bir grup teşkil edeceklerini taahhüt etmişlerdir." Bu madde programa konmalıdır.

Mustafa Kemal Paşa: Uygundur.

Cami Bey: Görüşmelerimizde söz konusu edilen ve kayda geçirilen bir mesele de bütün dünyanın aleyhimizde olduğu Ermeni meselesidir. Amerika da bu konuda aleyhimizdeydi. Konuyu inceledikten sonra madalyonun tersini gördü. Türkiye'de bir Ermenistan teşkiline imkân olmadığına kanaat getirdi. Bu tehlike kısmen bertaraf edilmiştir. Acaba düşmanlarımız bu meseleyi yine aleyhimizde kullanmayacaklar mı? Meclisi Mebusan bu hususta gayet açık ve net olmalıdır. Biz Brest-Litovsk Anlaşması'yla Kafkasya'da bir Ermeni Hükûmetini kabul ettik.[93] Varsın

[93] Gürcü Menşevikler önderliğinde Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan temsilcilerinin yer aldığı ve bir çeşit konfederasyon olan Maverayı Kafkas Hükûmeti, 28 Kasım 1917 tarihinde Tiflis'te kurulmuştur. Brest-Litovsk'ta müzakereler sürerken Maverayı Kafkas Hükûmeti ile Osmanlı Devleti arasında 18 Aralık 1917 tarihinde Erzincan Mütarekesi imzalanmıştır. Böylece Türk-Rus Savaşı sona ermiş, Rus kuvvetleri işgal ettikleri bölgelerden çekilmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti tarafından Tiflis'teki Maverayı Kafkas Hükûmeti ile bir mütarekenin yapılması, hükûmet olarak tanınması anlamına gelmiş, ancak Gürcülerin, Ermenilerin ve Azerîlerin bir arada devlet düzeni içinde yaşamaları olanaksız olduğu görülmüştür. Konfederasyonu oluşturan milletlerin, millî menfaatleri birbirlerine ters düştüğü için, bu üç zümrenin de birer müstakil hükûmet hâline gelmeleri şarttı. Bu görüş Osmanlı Devleti tarafından Batum Konferansı'nda ileri sürülmüş ve ancak ayrı ayrı hükûmetlerle kesin barışın yapılabileceği belirtilmiştir. Maverayı Kafkas Hükûmeti Seymi (Meclisi) Tiflis'te yaptığı son toplantısında (26 Mayıs 1918) kendisini feshetmiş ve Cumhuriyet'in sona erdiğini bildirmiştir. Maverayı Kafkas'ın dağılmasının hemen ardından; 26 Mayıs 1918'de Gürcüler ve Ermeniler, 28 Mayıs 1918'de de Azerîler bağımsızlıklarını ilan etmiş ve üç ayrı cumhuriyet kurulmuştur. İzzet Öztoprak; "Maverayı Kafkas Hükûmeti", Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, c.1, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003. s.127-136.

yaşasın. Vilayatı sitte, Ermenistan'a dâhil olmamakla beraber, ayrı bir idare de olmasın. Onun için Ermeni meselesinde net bir tavır almalıyız.

1. Ermenistan Kafkasya'da kurulmuştur.

2. Ermenilerin Türkiye'de bir hak iddiası yoktur.

Ermenilerin sayısı bellidir, azdırlar. Diğer azınlıklar kadar haklara sahiptirler. Onun dışında hiçbir şey kabul edilemez. Bunu böyle açık söylemezsek mücadeleye girmiş olacağız. Öteden beri Türk siyasetinde var olan "Düşman teklif etti, biz pazarlık edelim." düşüncesine katılmıyorum. Önce biz teklif edelim. Bunun dışında olursa teklif zorla ve şiddetle kabul ettirilmiş anlamına gelir.

Mustafa Kemal Paşa: Bu mesele söylediğiniz gibidir. Bizimle görüşmeye gelen Harbord, (Sykd) vesaireye de bu meseledeki görüşümüzü açık olarak anlattıktan sonra kanaatlerinde büyük değişiklik olmuştur. Erivan'da Ermeni Cumhuriyeti'ne karışmayız. Fakat memleketimizde bir Ermenistan'a razı değiliz. Bunu bir madde olarak koymak veya koymamak Mecliste yapılacak görüşmelere bağlıdır.

Rauf Bey: Biz memleketimizin sınırlarını belirledik. Hristiyanların sahip olacakları hakları söyledik. Bu maddeler genel itibarıyla bunların hepsini kapsamakta ve sakıncaları gidermektedir. Ayrıntılara gelince gerek dışarıda gerek içeride konuşmalar olmuş ve neticede Osmanlı Devleti dâhilinde bir Ermeni devleti kurulmasının imkânsız olduğu anlaşılmıştır. Erivan'daki Ermeni Hükûmeti bile bunu anlamıştır. Şimdi Ermeni meselesinden bahsetmeyeyim.

Cami Bey: O zaman yine hükûmet meselesi kalır. Eğer heyetimiz bu noktada ittifak ederse ısrarcı olmam.

TEBLİGAT YAPILANLAR

1	GELİBOLU Şakir Bey	
2	SİNOP Rıza Nur Bey	
3	ERTUĞRUL Mehmet Bey	Özrünü bildirdi.
4	ÇANKIRI Müftü Tevfik Bey	
5	NİĞDE Ata Bey	Özrünü bildirdi.
6	TEKİRDAĞ Faik Bey	Özrünü bildirdi.
7	KAYSERİ Rıfat Bey	Özrünü bildirdi.
8		
9	YOZGAT Bahri Bey	
10	MARAŞ Tahsin Bey	
11	SARUHAN Muvaffak Bey	
12	BAYEZİT Şefik Bey	
13	KIRKKİLİSE Bahaettin Bey	
14	BİTLİS Sadullah Bey	
15	CANİK Emin Bey	
16	BİGA Süleyman Bey	
17	ÇATALCA Hayrettin Bey	
18	CANİK Cavit Paşa	
19	CANİK Mehmet Ali Bey	
20	İZMİR Mehmet Nebil Bey	
21	ANTALYA Yusuf Bey	
22	KASTAMONU Yusuf Kemal Bey	
23	CANİK Ahmet Bey	

GELENLER

1 BURSA Hasan Fehmi Bey
2 YOZGAT İsmail Fazıl Paşa
3 ESKİŞEHİR Abdullah Azmi Bey
4 ISPARTA Seyfullah Bey
5 KONYA Kazım Hüsnü Bey
6 İZMİT Sırrı Bey
7 KIRŞEHİR Rıza Bey
8 ERTUĞRUL Ahmet Bey
9 VAN Haydar Bey
10 KASTAMONU Suat Bey
11 ESKİŞEHİR Hacı Veli Bey
12 SARUHAN Reşit Bey
13 BALIKESİR Hacim Bey
14 EDİRNE Galip Bahtiyar Bey
15 BURSA Osman Nuri Bey
16 BOLU Cevat Bey
17 ÇANKIRI Tevfik Bey
18 ÇANKIRI Tevfik Bey
19 ANKARA Hoca Atıf Bey
20 ANKARA Mümtaz Bey
21 BURDUR Hasan Baki Bey
22 KÜTAHYA Ali Bey
23 İZMİR Cami Bey
24 İSTANBUL Adnan Bey
25 EDİRNE Şeref Bey
26 AMASYA Bekir Sami Bey

BURADA BULUNANLAR

1 HAKKARİ Mazhar Bey
2 SİVAS Rauf Bey
3 ERZURUM Mustafa Kemal Paşa
4 TRABZON Hüsrev Bey

GELECEKLER

1 TOKAT Mehmet Bey
2 ŞARKÎKARAHİSAR Fazıl Bey
3 KASTAMONU Besim Bey
4 KARESİ Hacim Bey
5 DENİZLİ Emin Bey
6 GÜMÜŞHANE Zeki Bey
7 İÇEL Ali Gani Bey
8 Doğruca kişiye yazılmıştır.
9 SİVAS Ethem Bey
10 –
11 KARAHİSAR Mustafa Hulusi Bey
12 DERSİM Hasan Hayri Bey
13 TRABZON Eşref Bey
14 –
15 ELAZIĞ Muhittin Bey

1	GELİBOLU Milletvekili Şakir Bey	Tebligat yapılmıştır.
2	SİNOP Milletvekili Rıza Nur Bey	Tebligat yapılmıştır.
3	ERTUĞRUL Milletvekili Mehmet Bey	Özrünü bildirmiştir.
4	TOKAT Milletvekili Mehmet Bey	Geliyor.
5	BURSA Milletvekili Hasan Fehmi Bey	3 Şubat 1920'de hareket etmiştir. Geldi gitti.
6	YOZGAT Milletvekili İsmail Fazıl Paşa	Buradadır.
7	ŞARKÎKARAHİSAR Milletvekili Fazıl Bey	Geliyor.
8	ESKİŞEHİR Milletvekili Abdullah Azmi Bey	Geldi gitti.
9	ÇANKIRI Milletvekili Müftü Bey	Tebligat yapılmıştır.
10	NİĞDE Milletvekili Ata Bey	Özrünü bildirmiştir. Başkasını gönderecek.
11	ISPARTA Milletvekili Seyfullah Bey	Geldi gitti.
12	KASTAMONU Milletvekili Besim Bey	Geliyor.
13	KARESİ Milletvekili Hacim Bey	1 Ocak 1920'de hareketi bildirilmiştir. Geliyor.
14	DENİZLİ Milletvekili Emin Bey	Geliyor.
15	TEKİRDAĞ Milletvekili Faik Bey	Şimdi gelemiyor. Daha sonra gelecek.
16	KONYA Milletvekili Kazım Hüsnü Bey	Geldi gitti.
17	GÜMÜŞHANE Milletvekili Zeki Bey	Geliyor.
18	KAYSERİ Milletvekili Rıfat Bey	Kendisine tebligat yapılmıştır.
19	EDİRNE Galip Bahtiyar Bey	Tebligat yapılmıştır.
20	İZMİT Milletvekili Sırrı Bey	Buraya geldi.
21	KIRŞEHİR Milletvekili Rıza Bey	Buraya geldi.
22	YOZGAT Bahri Bey	Tebligat yapılmıştır.
23	BURSA Milletvekili Ahmet Bey	Geldi gitti.
24	VAN Milletvekili Haydar Bey	Geldi gitti.

25	KASTAMONU Milletvekili Suat Bey	Geldi gitti.
26	İÇEL Milletvekili Ali Bey	Tebligat yapılmıştır.
27	MARAŞ Milletvekili Tahsin Bey	Tebligat yapılmıştır.
28	SARUHAN Milletvekili Muvaffak Bey	Tebligat yapılmıştır.
29	KARAHİSAR Milletvekili Fazıl Bey	Geliyor.
30	ESKİŞEHİR Milletvekili Hacı Veli Bey	Geldi gitti.
31	Bekir Sami Bey	
32	SİVAS Ziya Bey	Gelecek.
33	SİVAS Ethem Bey	Gelecek.
34	BURDUR Hasan Baki Bey	Geliyor.
35	BAYEZİT Şefik Bey	Tebligat yapılmıştır.
36	BURSA Osman Nuri Bey	Geliyor.
37	KIRKKİLİSE Bahaettin Bey	Tebligat yapılmıştır.
38	BİTLİS Sadullah Bey	Tebligat yapılmıştır.
39	İÇEL Gani Bey	Geliyor.
40	HAKKARİ Mazhar Bey	Burada.
41	CANİK Emin Bey	Tebligat yapılmıştır.
42	AFYONKARAHİSAR Mustafa Hulusi Bey	Geliyor.
43	BİGA Süleyman Bey	

BELGE NO: 153

Mustafa Kemal Paşa'ya,

Kuşcalı(?)

Ben Yunus Nadi[94]. Saygılar sunarım. Son iki gün içinde önemli bir durum dikkatimi çekti. Anadolu'nun İstanbul ile daha epeyce bir müddet ve mümkünse kesintisiz devam etmesi gereken teması, ciddi, emin ve devamlı emniyet altında bir teşkilata dayanmamaktadır. Çalışan arkadaşlar iyidir; fakat, imkân yeterli değil hatta yok gibidir. Kısacası para yok. Özellikle Marmara ile Karadeniz arasında, İstanbul ile Anadolu'nun devamlı temasını sağlayacak teşkilat özel bir konuma sahiptir. Bunun için yeterli miktarda para gerekmektedir. Para da olsa olsa Anadolu'dan gönderilebilir. Başka çare yok. Bana göre bu mesele çok önemli ve acildir. Oraya gelmeden arz edeceğim iki önemli mesele var. Birincisi hiçbir etki altında kalmadan Yunan cephesine vereceğimiz önem, diğeri de Erzurum'da bulunduğu söylenen telsiz telgrafın bir an önce kullanılması ve faaliyete geçirilmesidir. Bu iki nokta hakkında beni aydınlatırsanız gönül rahatlığı ile geleceğim. Takip etmekte olduğumuz seyahat güzergâhı hakkında net bir bilgi sahibi değiliz. Sizin bu konuda bir fikriniz varsa lütfen bildiriniz.

27 Mart 1920

Yunus Nadi

[94] Yunus Nadi Abalıoğlu (1880-1945): 1880'de Muğla'da doğmuştur. Rodos İbtidai Mektebi ve Süleymaniye Medresesini bitirdikten sonra Galatasaray ve Saint Benoit Liselerine devam etmiştir. Hukuk öğrenimi yaptığı sırada "Malumat" dergisinde gazeteciliğe başlamıştır. II. Abdülhamit'e karşı dernek kurduğu gerekçesiyle Midilli'ye sürülmüş, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelmiş, İttihat ve Terakki Fırkasına girmiştir. "İkdam", "Tasviri Efkâr", "Rumeli" gibi gazetelerde çalışmıştır. 1912'de Mebusan Meclisine Aydın Milletvekili olarak girmiş, son Mebusan Meclisi seçimlerinde İzmir Milletvekili seçilmiştir. Sevr Anlaşması'nın ağır şartlarına karşı mücadele için "Yeni Gün" isimli gazeteyi çıkarmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra gazeteyi Ankara'da çıkarmış ve İstiklâl Savaşı'nın savunucusu olmuştur. TBMM'de I. Dönem İzmir, II. Dönem Menteşe, III.-VI. Dönemlerde Muğla Milletvekilliği yapmıştır. Mecliste Tasarı, İktisat, İrşad, Anayasa ve Dışişleri Komisyonlarında çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1924'te "Cumhuriyet" gazetesini çıkarmıştır. 1945'te Cenevre'de vefat etmiştir. İnuğur; s.59-62. Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, s.530-531.

BELGE NO: 154

27 Mart 1920

Yunus Nadi Bey'e

Hürmetle gözlerinizden öperim. Arkadaşlarınız kimler? Söylediğiniz şeyler önceki arkadaşlarımız tarafından da haber verilmişti. Çareler arandı. Yunan cephesi göz önünde tutuluyor. Erzurum'daki telsiz telgraf faaliyete geçirilmiştir. Bazı Alman tebliğlerini aldı. İzmit hattını geçinceye kadar oradaki İngilizlerin varlığına ve düzenlemelerine karşı tedbirli hareket etmek gerekir. Siz Adapazarı'nın doğusunda bulunan Hendek'e gideceksiniz. Orada tekrar gideceğiniz istikamet hakkında görüşürüz. Celalettin Arif Bey ve arkadaşları dün geceyi orada geçirdiler. Eskişehir'den kovduğumuz İngilizler kuzeye çekilmeye devam ediyorlar.

Mustafa Kemal

Cevap. Arkadaşlarımız, İzmit Milletvekili Sırrı, Erzurum Milletvekilleri Necati, Zihni ve Hüseyin Avni Beylerle Necati Bey'in kardeşi Necip Bey'dir. Şimdi hareket ediyoruz efendim.

Yunus Nadi

Cevap. Hepinizin gözlerinden öperim. Bir an önce gelmenizi bekliyorum.

Mustafa Kemal

BELGE NO: 155

Millî hâkimiyetin sağlanmasına dair Büyük Millet Meclisindeki görüşmeler.

1 Kasım 1922'de millî hâkimiyete dair Büyük Millet Meclisinde gerçekleşen tarihî oturumda Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması

"Arkadaşlar!

İstanbul'da yasal olmayan bir sıfatı kendisine yakıştıran Tevfik Paşa önce özel ve gizli olarak ordularınızın Başkomutanına, arkasından da onu ihbar eder tarzda açık bir telgrafla, yüce Meclise başvurdu. Dikkat edilirse bu telgraf ile İslam dünyası karıştırılmak isteniyor. Bu telgraftaki zihniyet, bağımsızlığımızı imha etmeye çalışan düşmanlarımıza karşı, kutsal davamızı savunmada fiili ve hukuki olarak başarıya ulaşan Millî Hükûmetimizi zayıflatmaya yöneliktir. Anlam ve mantıktan yoksun olan bu telgrafın içeriği, yüce Meclisinizin varlığıyla gerçekleşen bir şekli, bir gerçeği tekrar dile getirmemizi gerektirdi. Bizim yönetimimizin temeli, Türk halkının geleceğinin bizzat kendi elinde ve fiilen belirleyecek olması, millî hâkimiyetini üç yıldan beri kendi elinde bulundurarak kutsal davasını savunmasıdır.

Bu gerçeğin ortaya çıkması, bir yalanı sona erdirdi. Bu yalan, gayrimeşru. Anlamsız olan şey, bir milletin hukuk ve hâkimiyetinin bir şahıs tarafından kullanılmasına izin verilmesiydi.

Bu noktada, bütün milletin ve milletin isteği doğrultusunda seçilen milletvekillerinden oluşan yüce heyetinizin verdiği kararı, birçok defa, birçok arkadaşımız çeşitli vesilelerle belirtmelerine rağmen, ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim.

Beni 5-10 dakika daha dinlemenizi rica ediyorum. (Hay hay sesleri)

Arkadaşlar! Gerçeğin ortaya çıkması için hep birlikte Türk tarihi ile İslam tarihine kısa ve hızlı bir şekilde göz atmamızı uygun bulur musunuz?

Arkadaşlar! Bu dünyada nüfusu 100 milyondan fazla olan büyük bir Türk milleti vardır. Bu milletin yeryüzündeki genişliği oranında tarihte de bir derinliği vardır.

Arkadaşlar! Bu tarihi derinliği isterseniz iki karşılaştırmayla ölçelim. Birincisi, tarih öncesi devirlere ait ölçüdür. Bu ölçüye göre Türk milletinin ilk atası "Türk" adlı insan, ikincisi insanlığın atası Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in oğludur.

Devrinin belgelerinin temininde pek hoş görülü olan tarihin bu ilk devirlerine biz de hoş görülü yaklaşalım. Fakat en açık, en somut ve en kesin tarihî delillere dayanarak açıklayabiliriz ki, Türkler 15 asır önce Asya'nın göbeğinde çok büyük devletler kurmuş ve insanlığın her türlü gelişim evresini görmüş bir millettir. Elçilerini Çin'e gönderen ve Bizans elçilerini kabul eden bu Türk Devleti, atalarımız olan Türk milletinin oluşturduğu bir devletti.

Arkadaşlar! Yine bildiğiniz gibi dünya üzerindeki 100 milyonluk Arap topluluğunun büyük bir kısmı Arap Yarımadası'nda yaşar.

Peygamber Efendimiz bu Arap topluluğu içinde Mekke'de dünyaya gelmiş mübarek bir kişiydi.

Arkadaşlar! Tanrı birdir ve büyüktür. Tanrının takdirine bakarak diyebiliriz ki insanlar iki sınıfta, iki devirde değerlendirilir. İlk dönem insanlığın çocukluğu ve gençliği; ikinci dönemi de olgunluk devresidir.

İnsanlık birinci devrede, tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi kendisiyle meşgul olunmasını gerektirir. Allah'ın, kullarının yeterli olgunluğa ulaşmalarına kadar, içlerinden vasıtalarla kullarıyla ilgilenmesi onun yüceliğindendir. İnsanlara Hazreti Adem'den itibaren bilinen ve bilinmeyen çok sayıda peygamber göndermiştir. Peygamberimiz aracılığı ile son hak dinini verdikten sonra artık insanlarla aracı ile temas kurmayı gerekli görmemiştir. İnsanlığın idrak derecesi her kulun doğrudan doğruya ilham ile temas kabiliyetine ulaşabildiğini kabul etmiştir. Bunun içindir ki peygamberimiz son peygamberdir, kitabı da en mükemmel kitaptır.

Son Peygamber olan Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) 1394 sene önce Rumî takvime göre nisan ayı içinde ve Rebiyülevvel ayının 12'nci Pazartesi gecesi[95] sabaha karşı tan yeri ağarırken doğdu. Gün doğmadan! Bugün o gündür. Esasında Arabi tarihlerde bu akşam, onun doğum gününe rastlıyor. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. (İnşallah sesleri) Hazreti Muhammed çocukluk ve gençlik günlerini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurlu, sözü ruhani, olgunlukta ve anlayışta eşsiz, sözüne güvenilir ve yumuşak huylu idi. Bu özel vasıfları ile kabilesi içinde "Muhammed-ül-emin" oldu. Muhammed Mustafa, peygamber olmadan önce kavminin sevgisini, saygısını ve güvenini kazandı. 40 yaşında peygamber oldu, 43 yaşında kendisine kitap indirildi.

Peygamber efendimiz pek çok tehlikeler, eziyetler ve güçlükler karşısında 20 yıl çalıştı. İslam dinini kurmak olan peygamberlik görevini yerine getirdikten sonra vefat etti.

Kendisinin doğru yolu gösterdiği bütün Müslümanlar, bilhassa sahabeler onun ardından pek çok gözyaşı döktüler. Fakat insanlığın gereği olan bu durum karşısında ağlamanın faydasız olduğunu anlayarak, peygamberin arkasından ağlamak değil gelecekte yapılması gereken işleri bir an önce güzel bir şekilde düzenlemek için toplandılar. Resulü Ekrem'e halife olacak bir emir seçiminden bahsedildi. Kendisi Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve son günlerini yaşarken Ebubekir'in halife olmasının uygun olacağını çeşitli tarzlarda ifade etmişlerdir. Buna göre toplanılıp resmî bir seçim yapmaktan başka bir iş kalmadığı düşünülebilir. Ancak bu seçim işi o kadar kolay olmadı. Aksine mesele pek çok görüşmelere, tartışmalara ve fikir ayrılıklarına maruz kaldı. Emir seçiminde üç önemli görüş ortaya atıldı. Bu

[95] Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) doğum tarihi 571'dir.

görüşlerden ilki, halifelik makamını hak etmek için ümmetin işlerini yerine getirmede gerekli olan güç ve kuvvetin temel olarak kabul edilmesiydi. Buna göre halifelik makamı en kuvvetli, en nüfuzlu ve en olgun kavmin olacaktı. Bu sahabenin görüşü idi.

İkinci görüş, o güne kadar İslamiyet'in yayılmasına hizmet eden kavmin halifeliği hak ettiği idi. Bu ensarın görüşüydü. Üçüncü görüş ise akrabalık seviyesine dayanıyordu. Bu da Haşimilerin görüşüydü. Oy birliği ile bu üç görüşten birini tercih etmek ve emir seçimini sonuçlandırmak mümkün olamadı. En sonunda karışıklık ve fetretin derhâl önüne geçmenin gerektiğini anlayan Hazreti Ömer'in etkisiyle Hazreti Ebubekir'in halifeliği kabul edildi. Görülüyor ki ilk halife seçiminde çoğunluğun fikrinden ziyade şahsi etki durumu belirlemiştir.

Arkadaşlar! Bu muhalefet ve tartışmaların yersiz olduğunu zannetmeyelim. Gerçekten halifelik, Müslüman milletler için önemli bir görevdir. Çünkü Peygamberin halifesi Müslümanlar arasında birliği sağlar. Müslümanların tek birlik altında toplanmalarını sağlayan bir emirliktir.

Emirlik, Cenabıhakk'ın bir sır ve hikmetidir. Kurulması için daima kuvvet şarttır. Temel amacı karışıklığı gidermek, şehirlerin güvenliğini sağlamak, cihat ve kamu işlerini güzel bir şekilde düzenlemek olan emirlik, her zaman güç ve kuvvet ister. Tanrının düzeni bu şekilde yürümektedir. Buna göre yukarıda açıkladığım üç görüşten ilkinin -ki bu gücü ve nüfuzu olan kavmin, hilafetin varisi olması noktasıdır- diğer görüşlerden üstün olması doğaldır. Hazreti Ebubekir'in etki ile halifelik makamına gelmesi doğru oldu. Böylece Saadet Devrinden sonra halife ünvanıyla bir İslam emirliği kuruldu.

Arkadaşlar! Peygamberin vefatıyla hemen her tarafta dinden dönmeler, irtica ve isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunların önüne geçti. Duruma hâkim oldu. Bir taraftan da İslamiyet'in sınırlarını genişletti. Ebubekir, son zamanlarına yaklaşınca kendi seçimi sırasında yaşanan güçlükleri hatırladı ve Hazreti Ömer'in halife olmasını vasiyet etti.

Hazreti Ömer'in halifeliği döneminde İslam ülkeleri hızla genişledi, zenginlik arttı. Hâlbuki bir milletin içinde servet ve zenginliğin ortaya çıkması, insanlık içinde dünyevi isteklerin oluşması ihtilal ve fitneye sebep olur. Bu, dünyanın gidişi ve fesadın sonucudur. İşte bu nokta Hazreti Ömer'in zihnini kurcalıyordu. Bir de Hazreti Ömer hatırlıyordu ki Resulü Ekrem ashabına şunu demişti:

"Ümmetim, düşmanlarına üstün gelecek, Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kisra[96] ve Kayserin[97] hazinelerini bölüşecektir. Fakat ondan sonra aralarında fitne, isyan ve gizli düşmanlıklar ortaya çıkacak, kendilerinden önceki hükümdarların durumuna düşeceklerdir"

---

[96] Eski İran hükümdarlarından Nuşirevan-ı Adil'in lakabı olup kendisinden sonra gelenler de bu ünvanla anılmışlardır. Ferit Devellioğlu; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2003.

[97] Kayser: Roma, Bizans ve Alman İmparatorlarına verilen ünvan. Türkçe Sözlük; TDK Yay., Ankara, 2005.

Hazreti Ömer, bir gün Harif bin Yeman (r.a.) Hazretlerine deniz gibi dalgalanacak fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta “Senin ondan korkmana gerek yok, senin zamanınla onun arasında kapalı bir kapı vardır.” dedi. Hazreti Ömer “Bu kapı kırılacak mı? Yoksa açılacak mı?” diye sordu. Harif, “Kırılacak.” dedi. Hazreti Ömer “Öyle ise artık kapanmaz.” dedi ve üzüldü. Gerçekten kapı kırılacaktı. Çünkü İslamiyet ülkelerinin sınırları genişlemiş, iş çoğalmıştı. Bu yönetim şekli ile her yerde adaletin tamamıyla sağlanması güçleşmişti. Hazreti Ömer bunu anlıyor ve sıkılıyordu. Allah’ına yalvararak diyordu ki: “Ya Rab! Ruhumu al!”

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu: “Nasıl ağlamayayım ki. Fırat kenarında bir oğlak kaybolsa korkarım ki Ömer’den sorulur.” diye cevap verdi. Evet, Hazreti Ömer (r.a.) artık halifelik ünvanı altındaki emirlik tarzının bir devleti yönetmeye yetmeyeceğini, bir kişinin ne kadar faziletli, ne kadar güçlü ve ne kadar muhabbetli olsa dahi bir devletin idaresinde yeterli olmayacağını tamamıyla anlamıştı. Hatta bu endişe ile idi ki Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman “Bir haneden bir kurban yetişir.” dedi.

Abdurrahman bin Avf’ı çağırdı. “Ben seni veliaht yapmak istiyorum” dedi. O da “Bana kabul et diye nasihat eder misin?” dediğinde Ömer: “Edemem, ya Rab!” dedi. Abdurrahman, “Vallahi ben de asla bu işe giremem” dedi. En sonunda Ömer, en mantıklı yolu bularak emaret, devlet ve millet işini “meşverete” havale etti. Ömer’den sonra “meşveret üyeleri” ve bütün halk mescidi tıka basa doldurdu. Orada yapılan görüşmelerden sonra ümmetin idaresini seçtikleri bir halifeye verdiler.

Hazreti Osman halife oldu. Fakat kırılmaya mahkum olan kapı artık kırılmıştı. İslam ülkelerinin her tarafında bin türlü dedikodu ve hoşnutsuzluk başladı. Zavallı Osman aciz ve naçiz bir duruma düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye ona, hayatını korumayı teklif etti. Bunu uygun görmeyen Hazreti Osman ona canını koruması için asker göndermesini teklif etti. Bunların hiçbirisine gerek kalmadı. Her tarafta isyan eden çeşitli bölgelerin halkı, Medine’de evinin içinde Hazreti Osman’ı kuşatarak eşinin yanında şehit ettiler. Birçok gürültülü ve kanlı olaydan sonra Hazreti Ali (Kerremallahü veche) halifelik makamına getirildi.

Tekrar edelim ki kapı kırılmıştı. Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey hatta Hicaz da bambaşka bir şey idi. Hicaz’daki halife, Suriye’de kuvvetine dayanan bir vali ile Sıffın’da karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali’nin (Kerremallahü veche) halifeliğini tanımıyor, bilakis onu Osman’ı öldürmekle suçluyordu. Görevi İslam âleminde Kuran’ın hükümlerini uygulamaktan ibaret olan halife, mızraklarına Kuran sayfaları geçirilmiş Emevi Ordusunun karşısında muharebeyi kesmek zorunda kaldı. Zorunlu olarak her iki tarafın hakemlerinin vereceği karara uymaya söz verdi. Muaviye’nin temsilcisi Amr İbn’ül As ile Hazreti Ali’nin temsilcisi Ebu Musa el Eş’ari anlaşma esaslarını düzenlemek için karşı karşıya geldikleri zaman Hz. Ali de orada hazır bulunuyordu. Muaviye’nin temsilcisi “Emir-ül-müminin Ali ile Muaviye

arasındaki sözleşmedir." diye yazılmış cümleye derhâl itiraz etti. "O emir-ül-müminin kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emiri olabilirsin, Şam halkının emiri değilsin" dedi. Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatın kaldırılmasını kabul etti. Bundan sonra iki taraf temsilcilerinin birbirlerine karşı kullandıkları adi hile herkes tarafından bilinmektedir. Bunda başarılı olan Amr İbn'ül As, Muaviye'ye halifeliğini müjdeledi. Diğer taraftan Hazreti Ali'de hakemlerin kararına sadık kalacağına söz verdiği hâlde biraz tereddütten sonra halifelik yapmaya devam etti.

Görülüyor ki Resulullah'ın vefatından 25 sene kadar kısa bir zaman sonra İslam âlemi içinde, İslam'ın en büyük kişilerinden ikisi halifelik iddiasıyla karşı karşıya geldiler. Arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta sakınca görmediler. En sonunda, hilesinde başarılı olan, saf ve nezih olanı mağlup ve çoluk çocuğunu mahv ve perişan etti. Böylece halifelik ünvanı altındaki "İslam emirliği" yine halifelik ünvanı altında "İslam saltanatına" dönüştü. Emevi saltanatı büyük istilalar yapmakla beraber baştan sona kadar kanlı ve elim olaylar ile ancak 90 seneyi doldurabilmiştir. Araplar, Hicret'in 132'nci yılında Emevi sultanlarını başlarından atmış ve yerine başka isimde bir devlet kurmuşlardır. Bu devlete Abbasi Devleti ve devletin başında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Faaliyet merkezi Irak'ta bulunan Abbasi halifesinin yanı sıra Endülüs'te bile "Halife-i Resulullah" ve "Emir-ül-müminin" ünvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar bulunuyordu. Konuşmama başlarken bundan 1500 sene önce yani Hicret'ten 2,5 asır önce Orta Asya'da muazzam bir Türk Devleti'nin mevcut olduğunu belirtmiştim. İslamiyet'ten önce var olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan 1000 sene önce İslamiyet'i kabul ettiler. Sınırlarını önce Doğuya doğru genişleterek Çin sınırlarına kadar hâkimiyet kurdular. Abbasi halifelerinin zamanında cömertlik, asillik ve yiğitlikle ünlenen Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Abbasi halifelerinin yönetiminde bulunan bu yerlerde nüfuz kazandılar. En yüksek idare ve komutanlık makamlarına yükseldiler.

Hicretin dördüncü yılında Selçuk Devleti adında muazzam bir Türk devleti kuruldu. Bu devleti kuran Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya, diğer taraftan güneye, İran, Irak ve Suriye'ye, batıya, Anadolu'ya hâkim oldular.

Bağdat'ta oturan Abbasi halifeleri bu muazzam Türk Devleti'nin etkisi altına girmişlerdi. Esasen bu Türk devleti beşnci asır ortalarında Maveraünnehir,[98] Harzem, Şam, Mısır ve Anadolu'nun büyük bir kısmını ve

---

[98] Maveraünnehr: Arapça bir tamlama olup "ırmağın ötesi" anlamına gelmektedir. Orta Asya'da Türkistan'da Ceyhun'un (Amu Derya) doğusunda kalan Türk illerinden Müslüman Arap fatihler tarafından ele geçirilen topraklara verilen özel bir coğrafi deyimdir. Günümüzde Özbekistan'ı ve Türkmenistan'la Kazakistan'ın bazı kesimlerini içine alır. Çoğunlukla Türklerin yaşadığı 660.000 km²lik bir bölge olan Maveraünnehr'e hayat veren, burasını tarihin pek eski çağlarından beri yaşanabilir bir alan, medeniyet merkezi hâline getiren Ceyhun Irmağı'dır. Bölge, bu ırmağa ve yatağına göre Orta Çağda genellikle beş bölüme ayrılmakta idi. Maveraünnehr'in asıl merkezî bölümü, en büyük tarım ve ticaret merkezlerinin de bulunduğu (Buhara, Semerkand vb.) Soğd (Sğdiana)'dur. Türk Ansiklopedisi, c.23, Millî Eğitim Yay., Ankara, 1976, s.333-334. Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi; c.22, Ana Yay., İstanbul, 1994, s.145.

birçok ülkeyi ele geçirerek sınırlarını Kaşgar'dan[99] ve Seyhun'un[100] kaynağından Akdeniz, Kızıldeniz ve Umman Denizi'ne kadar genişletti. Bağdat'ta bulunan Abbasi halifesini idaresi altına aldı.

Bağdat'ta, aynı merkezde Türk hâkimiyetini temsil eden Türk hakanı Melikşah ile Halife Muktedi Billah yan yana oturdular, akraba oldular. Bu durumu biraz incelemek isterim.

Muazzam bir Türk Devleti'nin hâkimiyet ve saltanatını temsil eden Türk Hakanı, yakınında bulunan halifelik makamını korumakta sakınca görmüyordu. Eğer böyle bir sakınca görseydi idaresi altına aldığı makamı ortadan kaldırması ve o makama ait sıfat ve yetkileri kendi makamında toplaması mümkündü. Yavuz Sultan Selim'in yaklaşık beş asır sonra yaptığını eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapabilirdi.

Melikşah'ın düşündüğü bir şey vardı, o da Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sadık ve halifelik makamına layık birinin halife Muktedi Billah'tan sonra halife olmasını sağlamaktı. Hakikaten Melikşah, Muktedi Billah'ın veliahdı olan oğlunu azledip onun yerine kendi torununu getirmek için halifeye baskı yaptı. Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Arkadaşlar! Halifelik makamı, korunarak, millî hâkimiyet ve saltanat makamıyla -ki Türkiye Büyük Millet Meclisidir- elbette ki yan yana durur. Elbette Melikşah'ın makamı karşısında zayıf ve değersiz bir makam sahibi olmaktan daha yüce bir konumdadır. Çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün gücüyle o halifelik makamının dayanağı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dinî bir görev olarak üstleniyor ve kefil oluyor.

Tarihî değerlendirmeler için birkaç adım daha atalım. Bu adımlarımız bizi bugünkü yönetim şeklimizin ne kadar doğal, ne kadar zorunlu, Türkiye ve bütün İslam âlemi için ne kadar yararlı ve isabetli olduğu sonucuna ulaştıracaktır.

Arkadaşlar! Orta Asya'da devlet üstüne devlet kurmuş olan Türkler, Batıdaki Selçuklu Devletlerinin yanı sıra Anadolu'da da Anadolu Selçuklu Devleti adı altında pek muazzam ve güçlü devletler kurmuşlardır. Hükûmet merkezlerini Konya'da kurmuş olan Anadolu Selçukluları bildiğiniz gibi 1299 senesine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bu Türk-İslam devletleri hüküm sürerken Cengiz Han adındaki cihangir Karakurum'dan[101] çıkarak 1163 senesinde sınırlarını Çin Denizi'ne, Baltık Denizi'ne, Karadeniz'e kadar genişletiyor. Cengiz'in torunu Hülagü 1258 yılında Bağdat'ı zapt ederek Abbasi Halifesi Mutasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya üzerinde fiilen halifeliğe son veriyor.

---

[99] Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin batısında yer alan tarihî şehir.

[100] Sirderya olarak da bilinir. Narin ve Karaderya ırmaklarının Fergana Vadisi'nin doğu kesiminde birleşmesiyle oluşur ve Aral Gölü'ne dökülür. Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan topraklarından geçmektedir. Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi; c.27, s.365.

[101] Günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde yer almaktadır.

Peygamberin vefatından sonra, birinci halife Ebubekir ne dünyayı istemiş ne de dünya ona güler yüz göstermişti.

İkinci Halife Hazreti Ömer, sosyal hayattaki dalgalanmaların durdurulmasının imkânsız olduğunu hayattayken yakından anlayarak ıstırap içinde vefat etti.

Hazreti Osman'a gelince, mukadder olan saldırılar içinde kanını Kuranıkerim'e akıtarak dünyayı terk etti.

Hazreti Ali, halifeliği tekrar elde edememek ve resulün akrabalarının haklarını koruyamamak talihsizliğiyle gözyaşı döktü.

Emeviler, halifeliği 90 seneden fazla koruyamadılar. Sonunda halifelik nüfuzunu Bağdat surlarına çekmeye mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasım, çoluk çocuğunu ve 800.000 kişiyle beraber Bağdat halkını da Hülagü'ye kurban verdi.

Abbasi halifelerinin zayıf taraflarını görmekle, "Halifei Resulullah" ve "Emir-ül-müminin" ünvanlarını almış olan ve halifelik yetkilerini Elhamra Sarayı'nın kapısından çıkarmamaya mahkum olan Endülüs'teki halifelerin de hicri V. asrın başlarındaki feci sonları bilinmektedir. Bağdat'ta Hülagü'nün yarattığı önemli olaylar sonucunda dünya üzerinde halife ve halifelik makamı ortadan kaldırılıyor. Bundan üç sene sonra, yani 1260 tarihinde Abbasi halifelerinin soyundan el Mustansır Billah isminde bir kişi Hülagü'den kurtulup Mısır Hükûmetine sığındı. Bu kişi Mısır meliki tarafından halife olarak tanındı. Bundan sonra 17 kişi halife ünvanını taşıdı; fakat, bunların hiçbir yetkisi, hiçbir tesir ve nüfuzu olmayıp doğrudan doğruya Mısır Hükûmetinin himayesinde birbirlerini takip ederek hayatlarını sürdürmüşlerdir. Selçuklu Devleti'nin dağılması üzerine Türkler, 1299 tarihinde Selçuklu Devleti'nin yerine Osmanlı Devleti'ni kurmuşlardır. Bu devletin büyüklerinden Yavuz Sultan Selim, 1518 tarihinde Mısır'ı ele geçirdiği zaman orada idam ettiği Mısır hükümdarlarından başka ünvanı halife olan bir kişi buldu. Yavuz, Halife sıfatının böyle aciz bir şahıs tarafından kullanılmasının İslam âlemi için ayıp olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devleti'nin gücüne dayandırarak tekrar canlandırmak ve yüceltmek üzere aldı.

Arkadaşlar! Osmanlı Devleti 1299'da kurulmuştu. Devlet, Halifeliği aldığı 1518 tarihinden ancak 50 sene sonrasına kadar dünya tarihinde yükselme dönemi denilen ve birbirini takip eden büyük başarılarla dolu takriben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra… Ondan sonra arkadaşlar çöküş, çöküş başlıyor. Arkadaşlar, çöküş devrinin her safhası Türkiye Devleti'nin sınırlarını biraz daha darlaştırıyor.

Türk milletinin maddi ve manevi kuvvetlerini biraz daha fazla kısıtlıyor. Devletin bağımsızlığını zorluyor. Toprak, servet, nüfus ve millî onur hızla mahvoluyor.

Sonunda Osmanlı Devleti'nin 36'ncı ve sonuncu Padişahı Vahdettin'in saltanatı döneminde Türk milleti en derin esaret çukurunun önüne getiriliyor.

Binlerce seneden beri bağımsızlık kavramının asıl örneği olan Türk milleti bir tekme ile bu çukurun içine yuvarlanmak isteniyor… Fakat bu tekmeyi vurdurmak için bir hain, şuursuz, akılsız, bir hain lazımdı. Nasıl ki kanunen idam edilmesi gerekenlerin bile ipini çekmek için kalp ve vicdanı insanlıktan yoksun bir mahluk aranırsa idam hükmünü verenlerin de böyle adi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilirdi? Türkiye Devleti'nin bağımsızlığına son veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamıyla kabul etmek kabiliyetinde kim olabilirdi?

(Vahdettin, Vahdettin sesleri, gürültüler...)

Maalesef bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin ... (Allah kahretsin sesleri) Vahdettin bu hareket ve gurursuzluğuyla, yalnız kendisinin layık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdettin bu hareketle kendini öldürdü. Temsil ettiği idarenin yok olmasını zorunlu kıldı. Fakat arkadaşlar, millet hiçbir vakit bu hain davranışın kurbanı olmaya razı olamazdı. Çünkü millet, öteden beri başında bulunanların hareketlerinin mahiyetini kolaylıkla anlayabilecek olgunluk ve yeteneğe sahipti. Millet; tarihin ortaya çıkışından, asırlardan beri uğradığı felaketlerin sebeplerini bir anda anlayabilecek hassasiyet ve uyanıklığa sahipti.

Millet, şahısların saltanat, hükmetme ve istila hırsları ile menfaat, rahatlık, düşkünlük, rezalet ve savurganlık gibi alçak amaçları için vasıta ve kuvvet almak yüzünden, kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin sona ermesini derhâl görebilecek olgunlukta idi. Artık milletin en mantıklı, en geçerli ve en insani yetkisini ele almasının zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı.

Dünya tarihinde bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmanlı Devleti kuran ve bunların hepsini olaylarla tecrübe eden Türk milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet kurarak bütün felaketlerin karşısında sahip olduğu kabiliyet ve kudretle yerini aldı. (Şiddetli alkışlar) Millet geleceğini doğrudan doğruya eline aldı. Millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil bütün millet tarafından seçilmiş vekillerden oluşan bir Mecliste temsil etti. İşte o Meclis, yüce Meclisinizdir, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Hâkimiyet makamının hükûmetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir saltanat makamı, bundan başka bir hükûmet heyeti yoktur ve olamaz.

Kendine halife sıfatını kazandıran bu şahsi mevki yıkılınca, "Halifelik makamı ne olacak?" sorusu akla geliyor.

Arkadaşlar! Abbasi halifeleri devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da halifelik makamının asırlarca saltanat makamıyla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla halifelik makamının yan yana bulunabilmesi doğaldır. Şu farkla ki Bağdat'ta ve Mısır'ın saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda milletin kendisi oturuyor.

Halifelik makamında Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi güçsüz veya mülteci bir aciz şahıs değil dayanağı Türkiye Devleti olan yüce bir şahıs oturacaktır. Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı modern ve güçlü bir devlet olarak her gün daha sağlam, daha mesut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, bir şahsın hainliği tehlikesine maruz kalmayacak, diğer taraftan halifelik makamında bütün İslam âleminin ruh ve vicdanının ve imanının bağlantı noktası, Müslüman kalpleri ferahlatacak bir kıymet ve yüceliğe ulaşacaktır.

Arkadaşlar! Türkiye Devleti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmetinin millet ve memleket için ne kadar kuvvet, bolluk, kurtuluş ve saadet vadettiğini açıklamaya gerek görmüyorum. Üç senelik icraatımız ve bunun olumlu sonuçlarının yeterli fikir ve kanaati verdiği inancındayım. Bundan sonra halifelik makamının dahi Türkiye Devleti ve bütün İslam âlemi için ne kadar yararlı olacağını da gelecek, bütün açıklığıyla gösterecektir. (İnşallah sesleri)

Türk ve Müslüman Türkiye Devleti, iki saadetin gerçekleşmesine kaynak olmakla dünyanın en bahtiyar devleti olacaktır. (İnşallah sesleri)

Bu açıklamalarıma son vermek için yüce heyetinize şunu arz edeyim ki bütün arkadaşlarımın vicdani ve fikri olarak bu mesele hakkında tamamen hemfikir olduğunu görüyorum. Bu durum milletimizin ve yüce heyetinizin sonsuz takdir ve tebriklerini gerektiren bir durumdur.

Demin ayrıntılı bir önerge okunmuştu. Şimdi okunan bir iki önerge daha var. Her üçünün içeriği belirttiğim gibi esas itibarıyla aynıdır. Bunun üzerine yapılacak şey, bu üçünü daha açık ve daha güzel bir şekilde tespit etmek ve yüce heyetinizin oyuna sunarak bir an evvel ilan edip düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere engel olmaktır. (Şiddetli alkışlar)

İKİNCİ BÖLÜM

BELGE NO:1

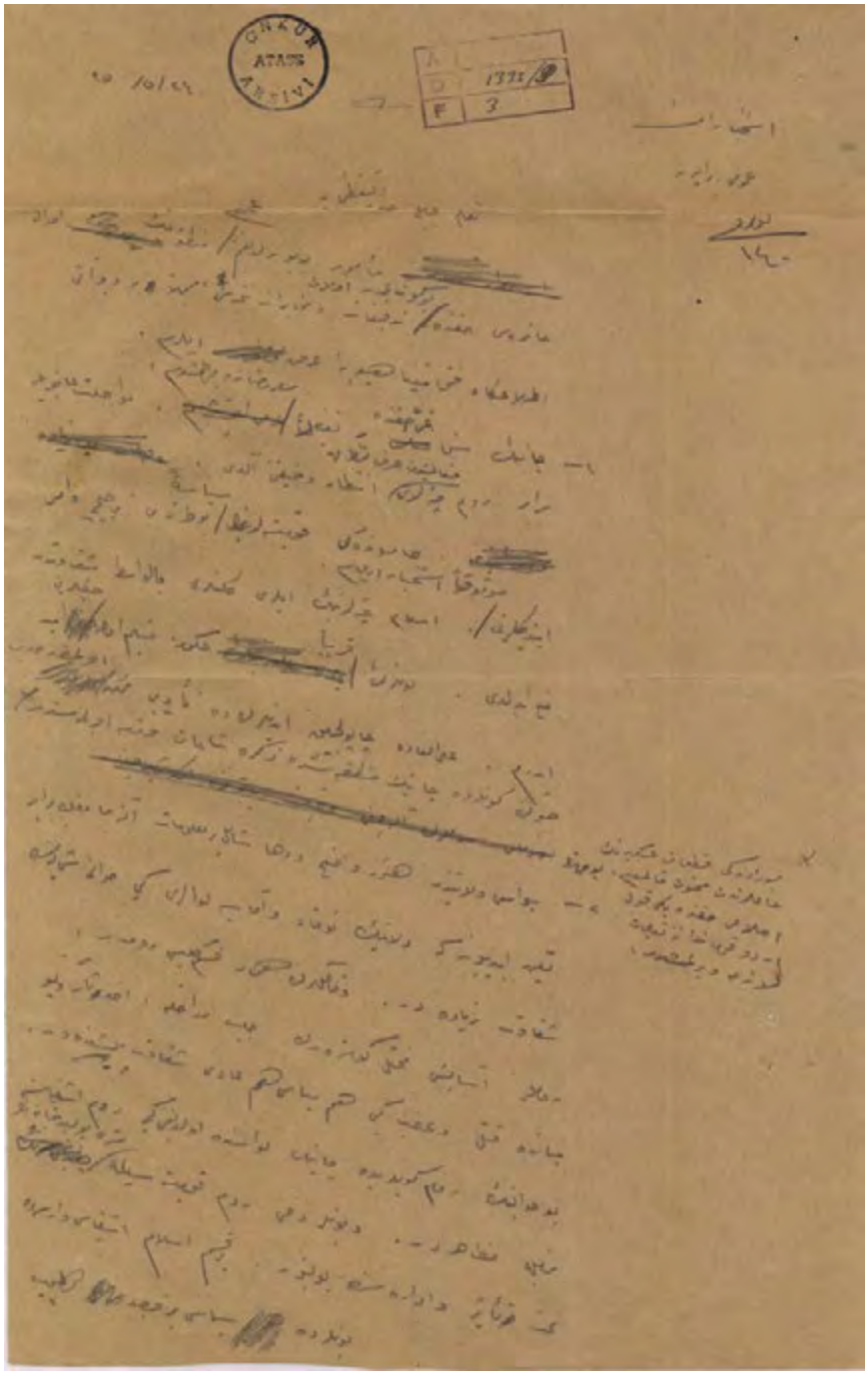

A
U 1335/9
F 3-1
ONER
ATASE
ARSIVI

ONKUK ATASE ARSIVI
A
D 1335/9
F 3-2

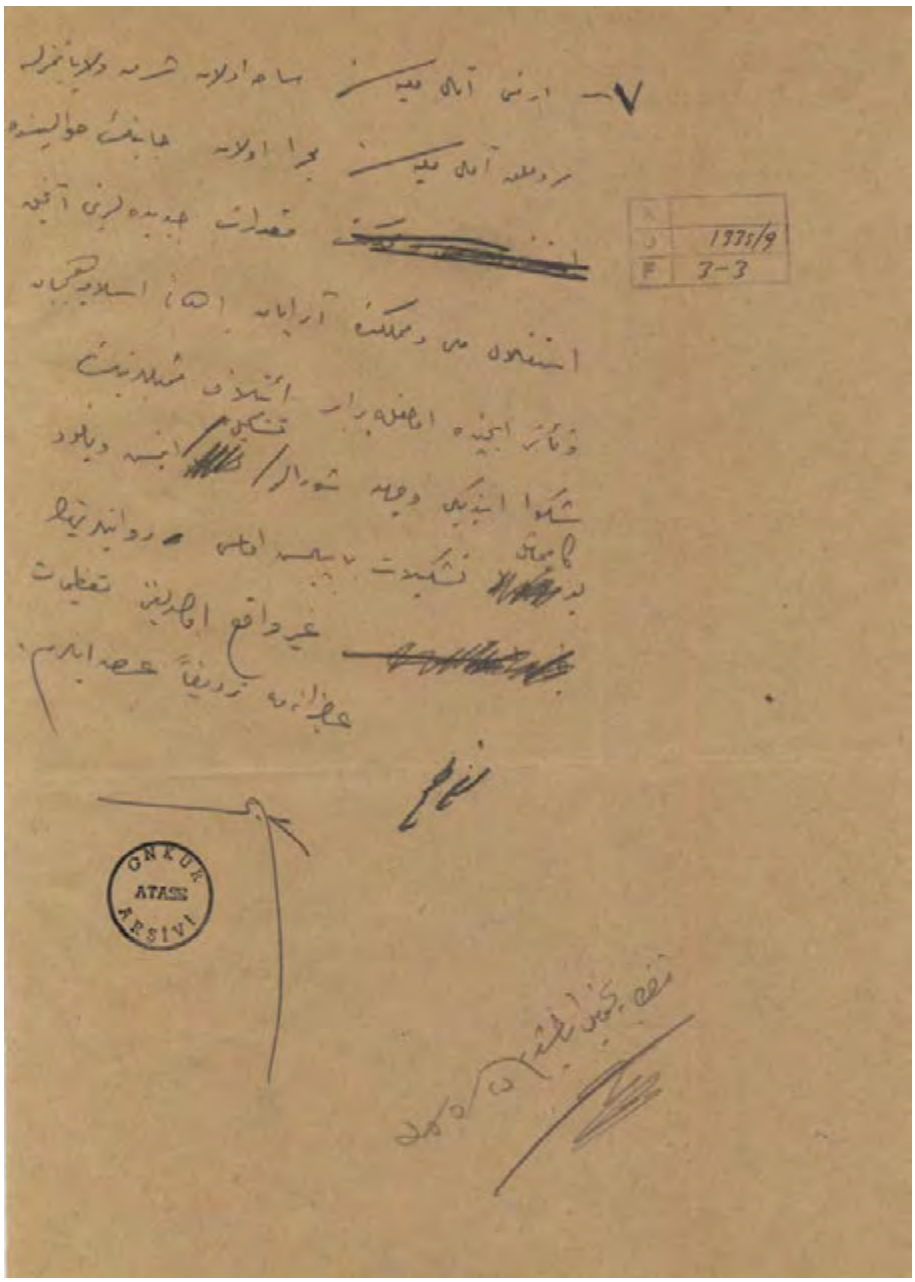

BELGE NO:2

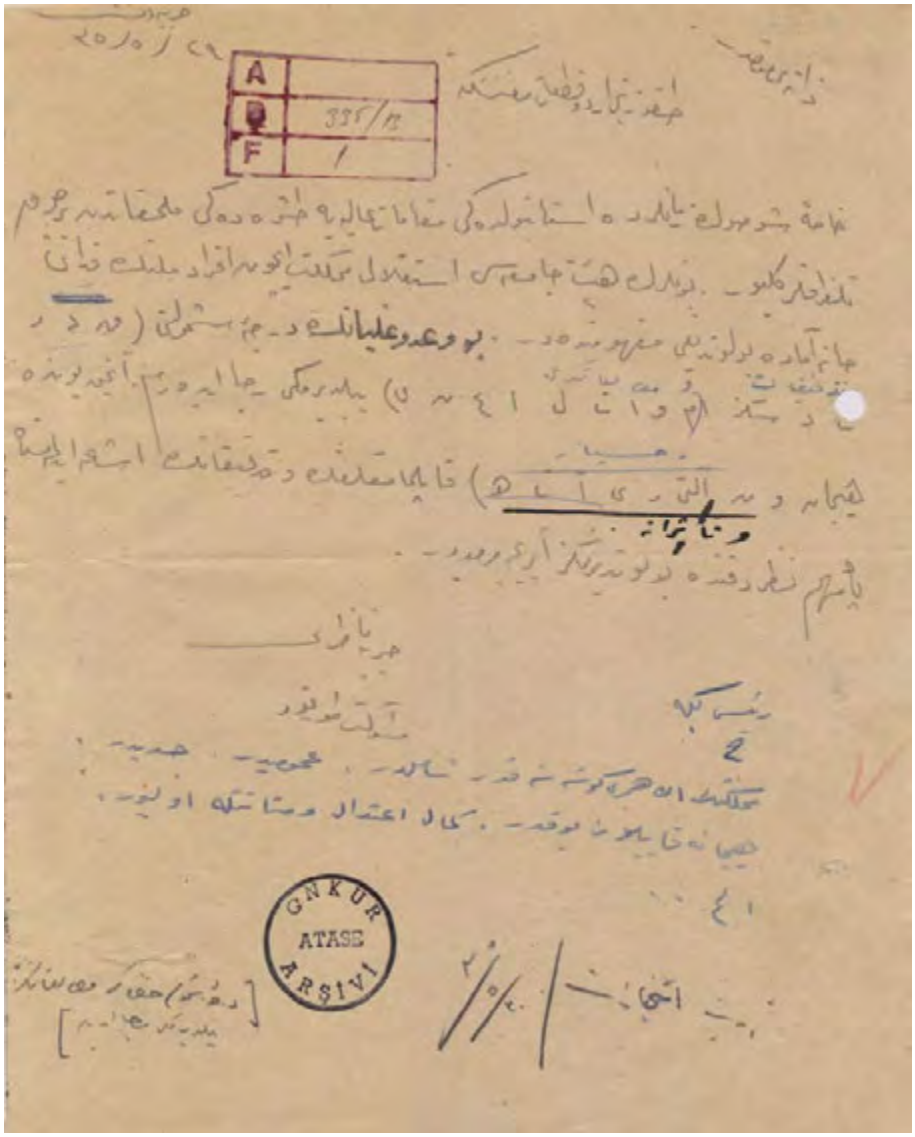

BELGE NO:3

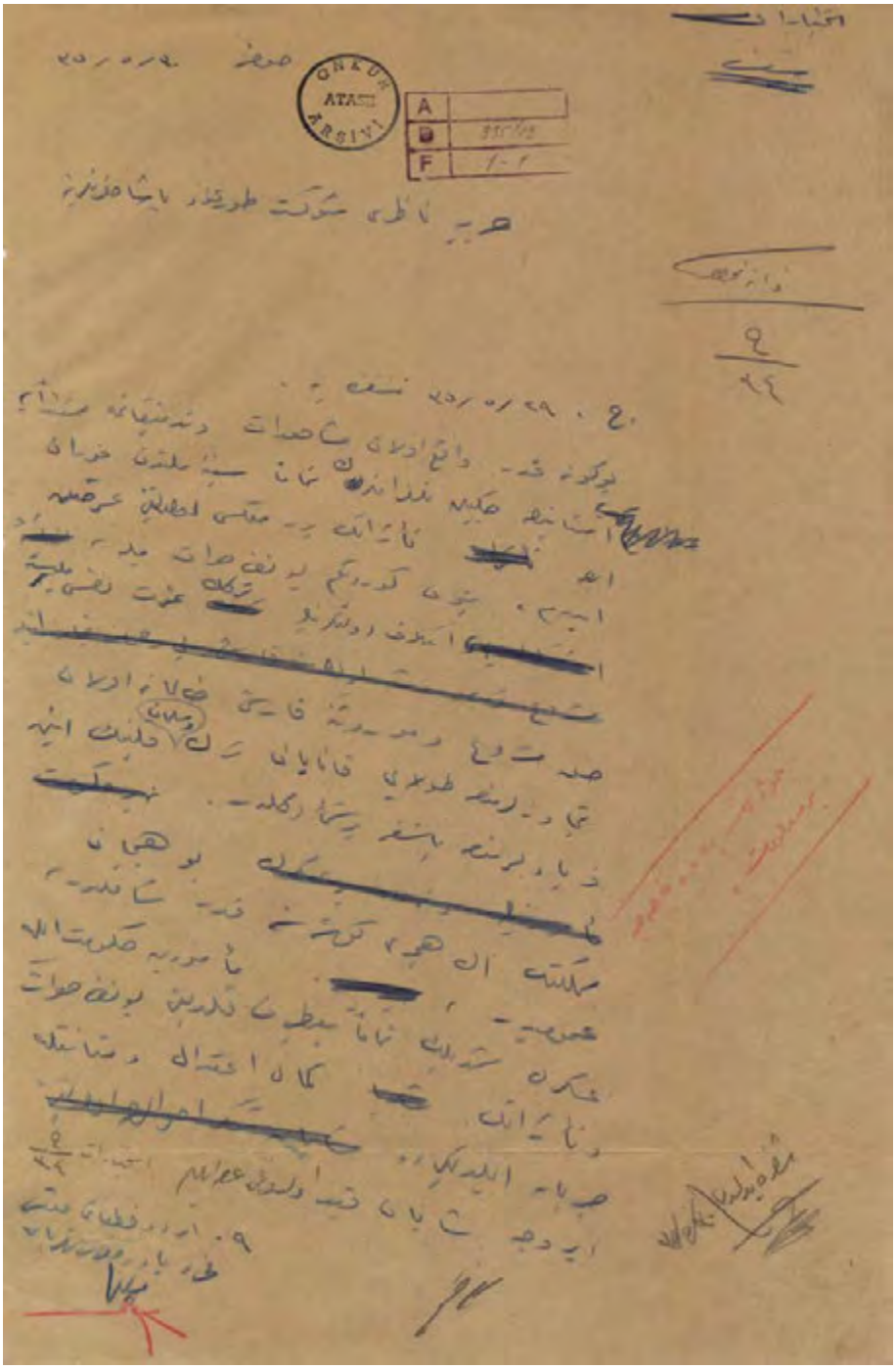

BELGE NO:4

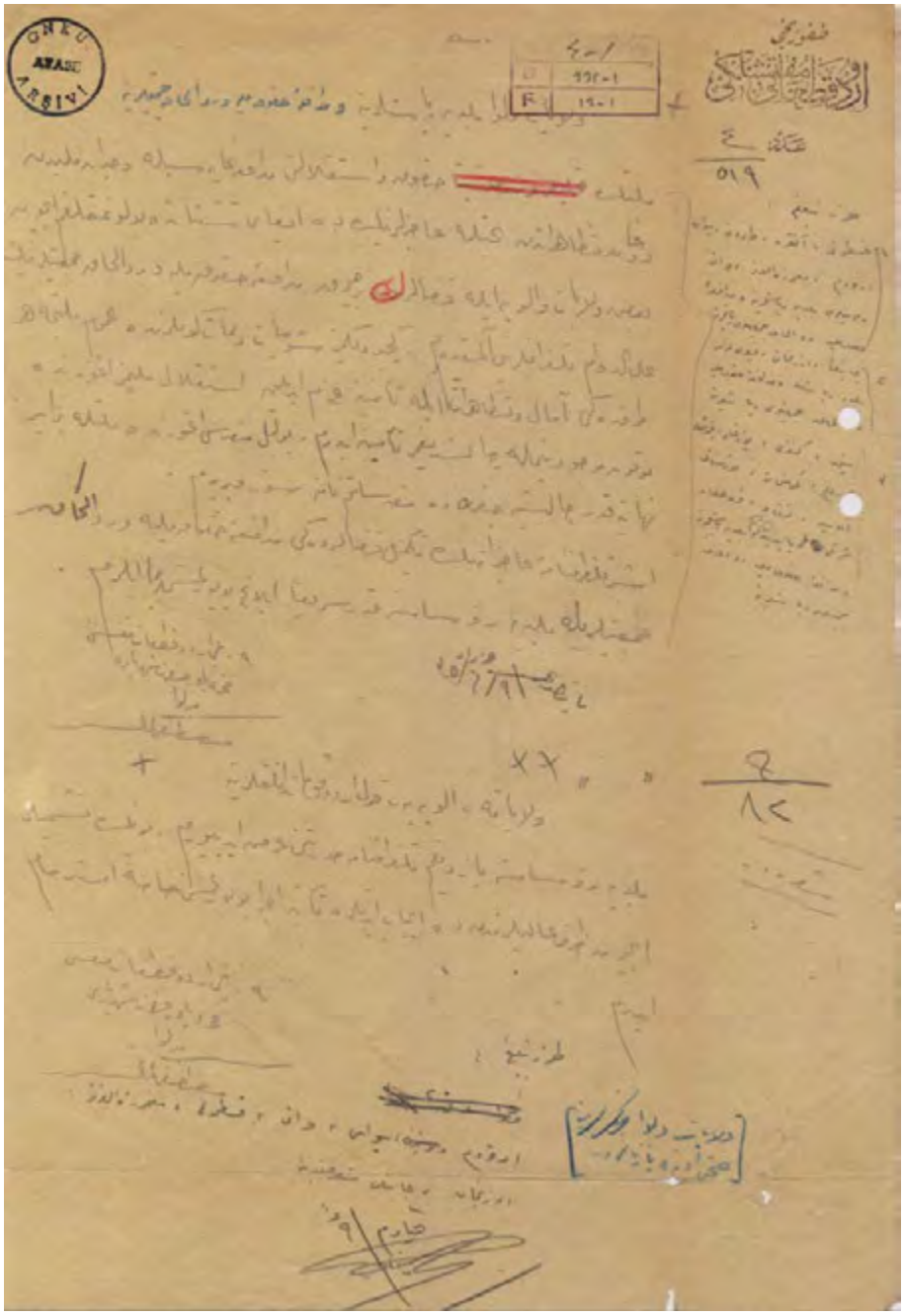

BELGE NO:5

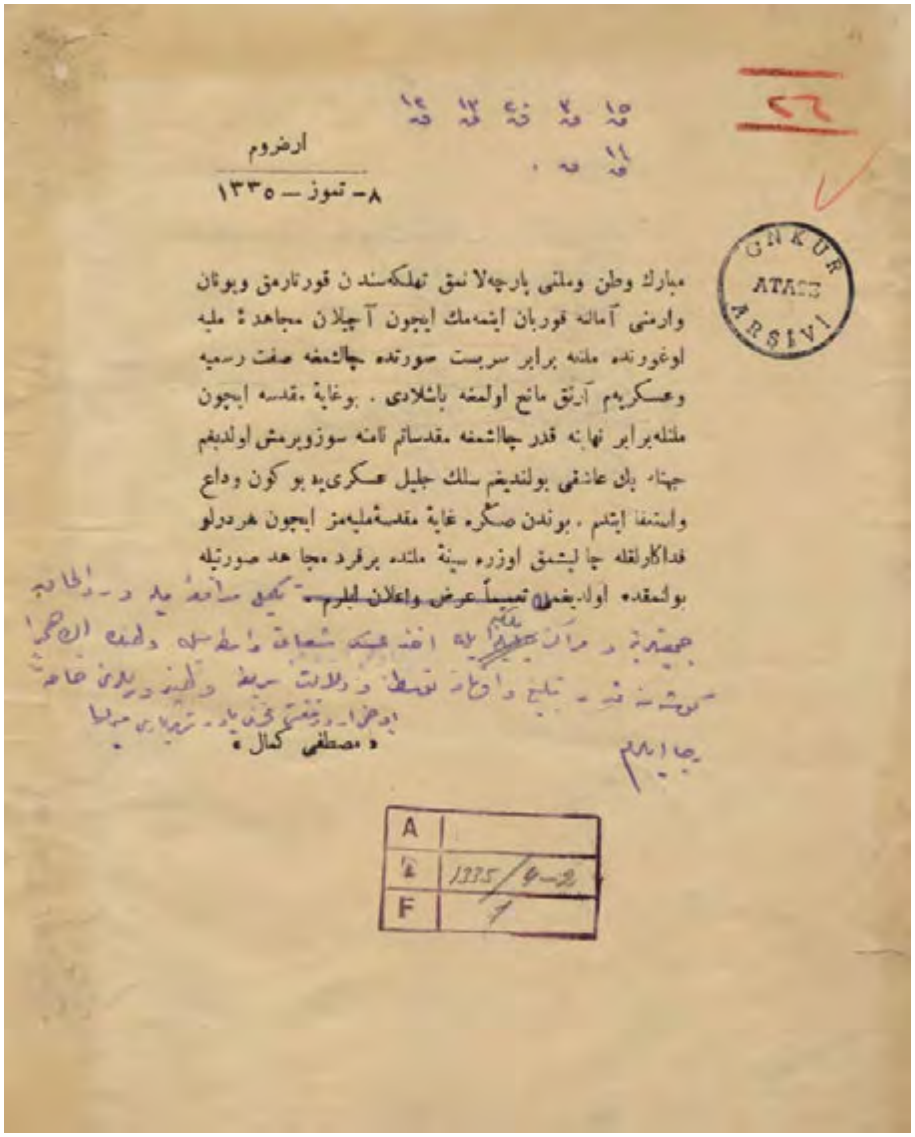

ارضروم

۸- تموز — ۱۳۳۵

مبارك وطن وملتی پارچه‌لانمق تهلکه‌سندن قورتارمق ویوتان وارمنی آمالنه قوربان ایتمك ایچون آچیلان مجاهدهٔ ملیه اوغورنده ملته برابر سربست صورتده چالشمغه صفت رسمیه وعسکریم آرتق مانع اولمغه باشلادی . بوغایهٔ مقدسه ایچون ملته برابر نهایه قدر چالشمغه مقدساتم نامنه سوزویرمش اولدیغم جهاد بلی عاشقی بولندیغم سلك جلیل عسکریده بو کون وداع وانتفا ایتدم . بوندن صکره غایهٔ مقدسهٔ ملیه‌مز ایچون هردرلو فداکارلقله چالیشمق اوزره سینهٔ ملته برفرد مجاهد صورتیله بولنمقده اولدیغمی تمییاً عرض واعلان ایلرم .

« مصطفی کمال »

ATATÜRK ARŞİVİ

BELGE NO:6

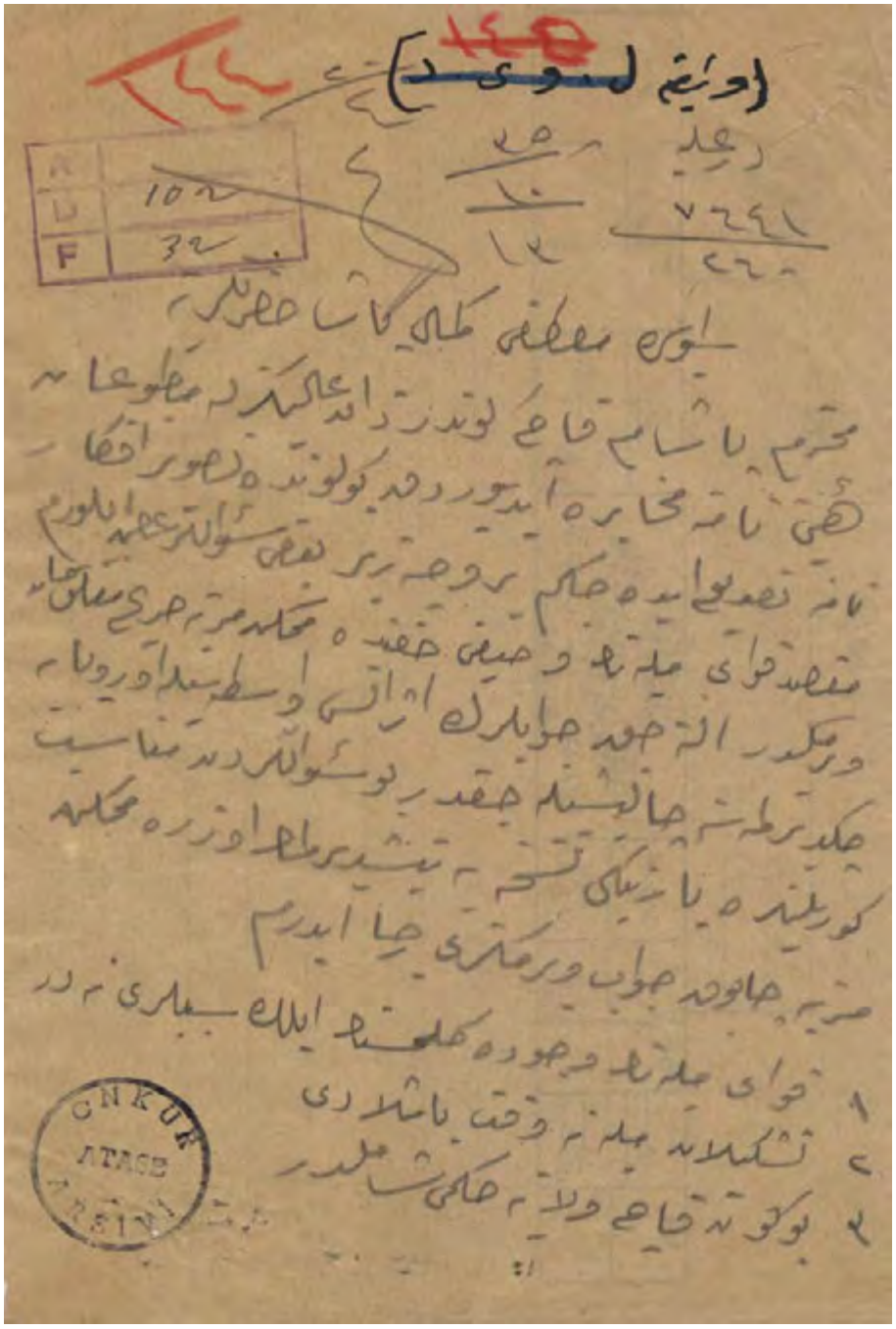

A U F 152 32-1

٤ تشکیلاتدن ملت یاشایه‌جاغی کلمکدر
٥ مقصد اصلیسی بودر
٦ مقصد اصلیسی استحصال ایچون یاشایه‌جاغی نشیماندر
٧ انتخاباتده حقیقه فکری بودر
٨ اناطولیده انتخاباتده عاملسز لیست یاپیلمیه‌جاقدر
٩ انتخاب تنسیقی قبول اولنمیور
١٠ اوروپا حرب تشکیلاتی مناطورا امنستا مدحدودی جمعه
نه دوشونورسیکز
١١ شرحه امنستا مدحدودی نه اولور بیلمیورز
١٢ حرکت هابورد ایله نه ملاقاته ایندیکز انجنده
١٣ قوای ملیه‌نک انکیزاجیسی درجه‌ده عضویلری انجنده
بعضه اتحاد جمعیت وارددر دیمیورسه‌نز درجه‌یه قدر
کوتورمیدر
١٤ اتحاد جمعیت قوای ملیه‌دن نه تأثیراتی قالمشدر
١٥ انتخاباتده جمعیت قوای ملیه‌نه شکلده حاکم‌در
١٦ مستقل حدودلر مز شرحه نه اولور بیلمیورز
١٧ تحصیلات ترجمه حالکزی بیلدیرمیسکز

GNKUR ATASE ARSIVI

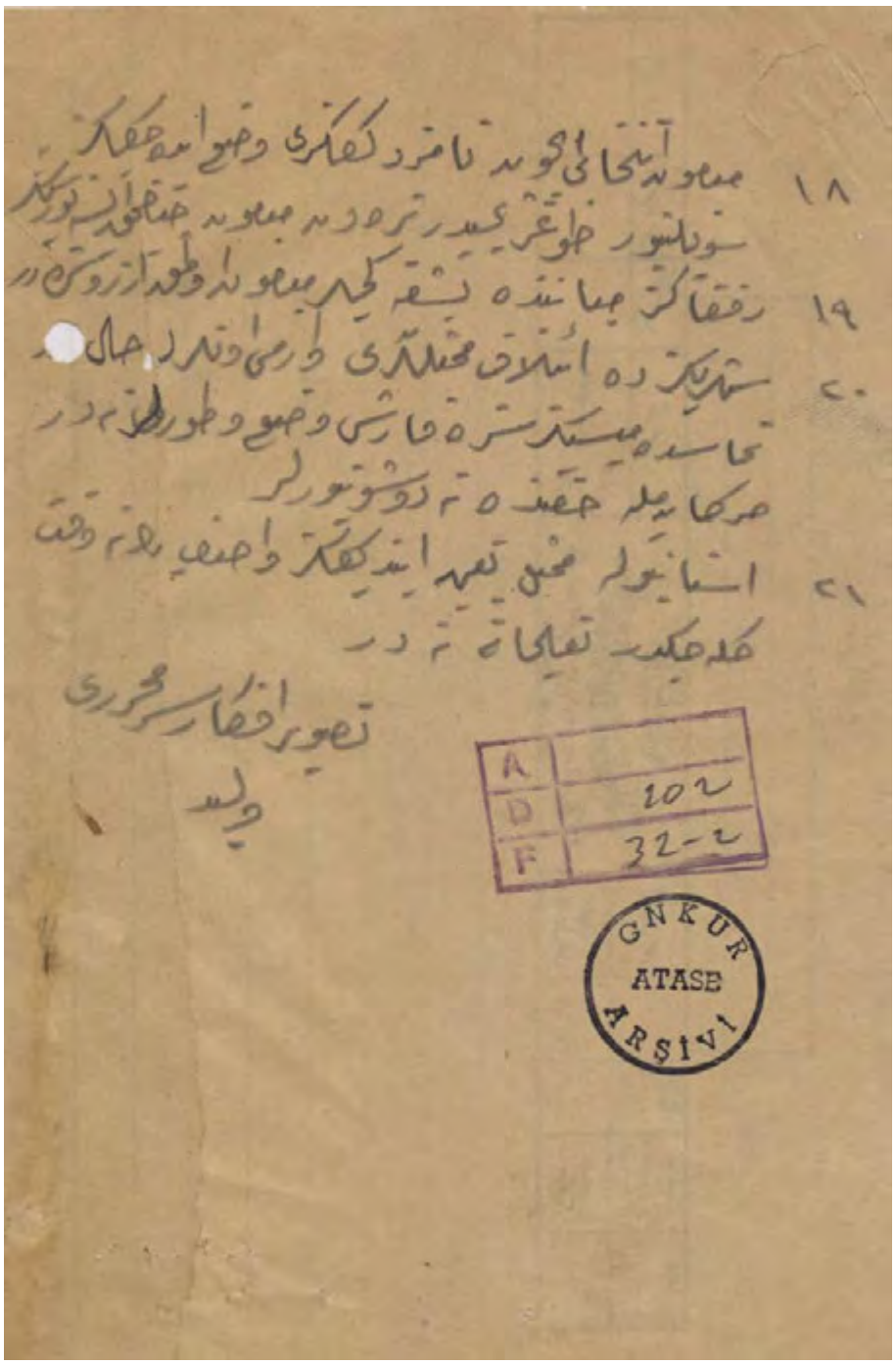

١٨ مبادله آنجاغی اولوب نامرد کفکری وضع ایده جکلر
سونلنور خلوغر یکیدر تردد مبادله جناحوه آنسونلر
١٩ رفقا کز جمانده تشقه کلمه مبادله وطوه ازروش در
٢٠ ستاریکز ده اتفاق مختلفه ی وارمی اوندر حال
تماسده میستکز سنره فارسی وضع وطور طاره در
صرکایه ملی حقنده تردوشونورلر
٢١ اشبو یولر محض تعمیه ایندیکلر واصغیه لازم وقت
کلدیکده تعلیمات ترده در

تصویر افکار سر محرری
ولید

A
D 102
F 32-2
GNKUR ATASE ARŞIVI

ONKUR ATASE ARSIVI

152
32-3

ONKON
ATATÜRK
ARŞİVİ

102
F 72-4

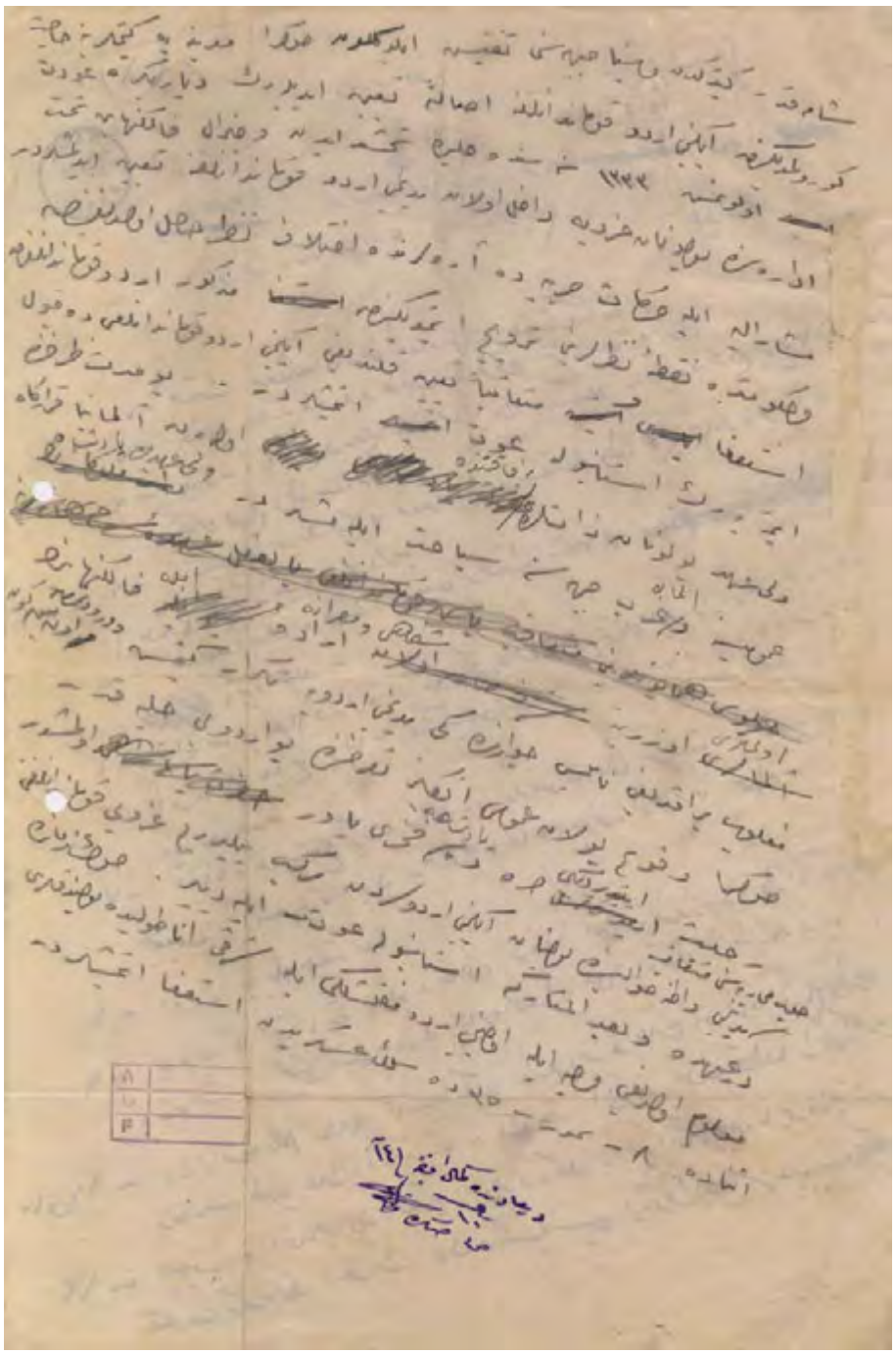

BELGE NO:7

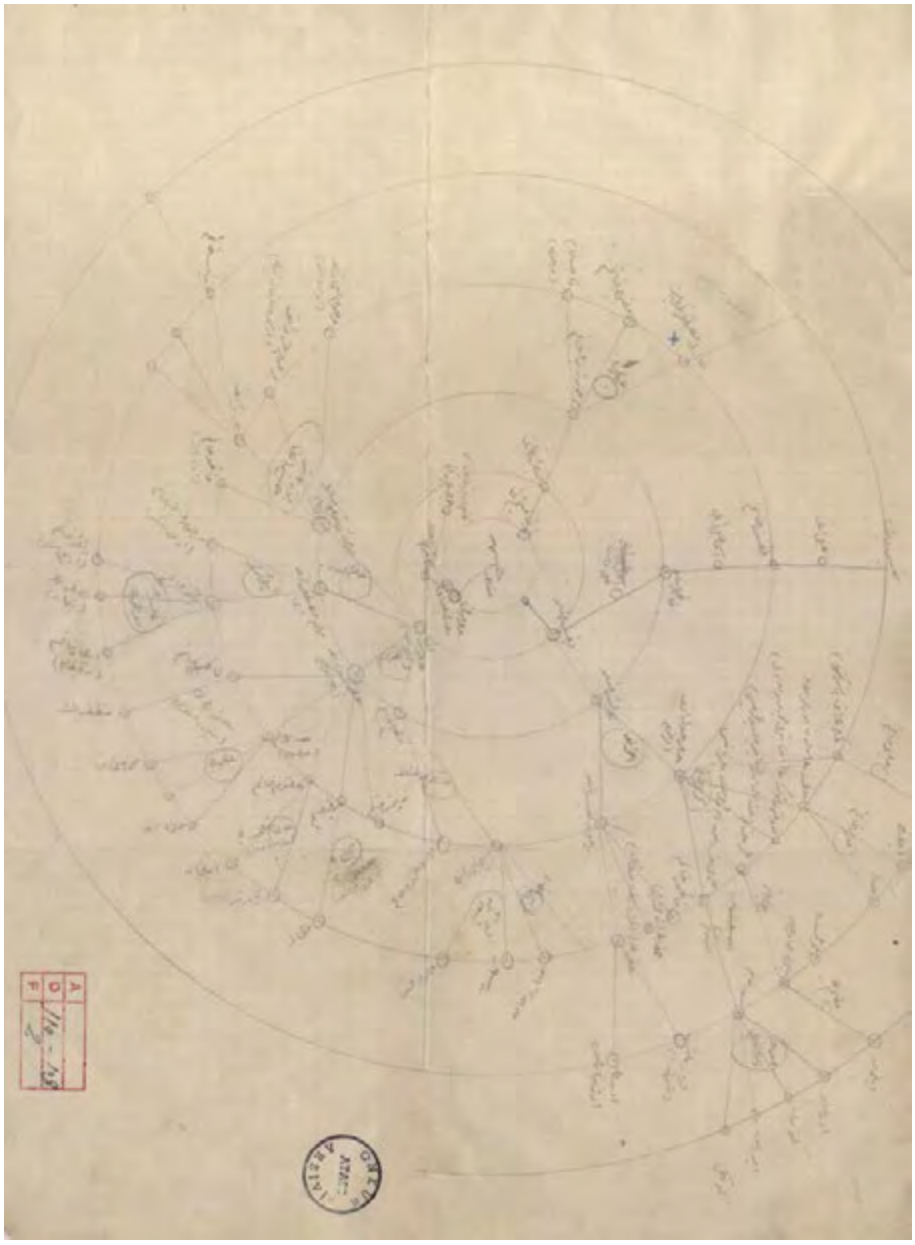

BELGE NO: 8-152

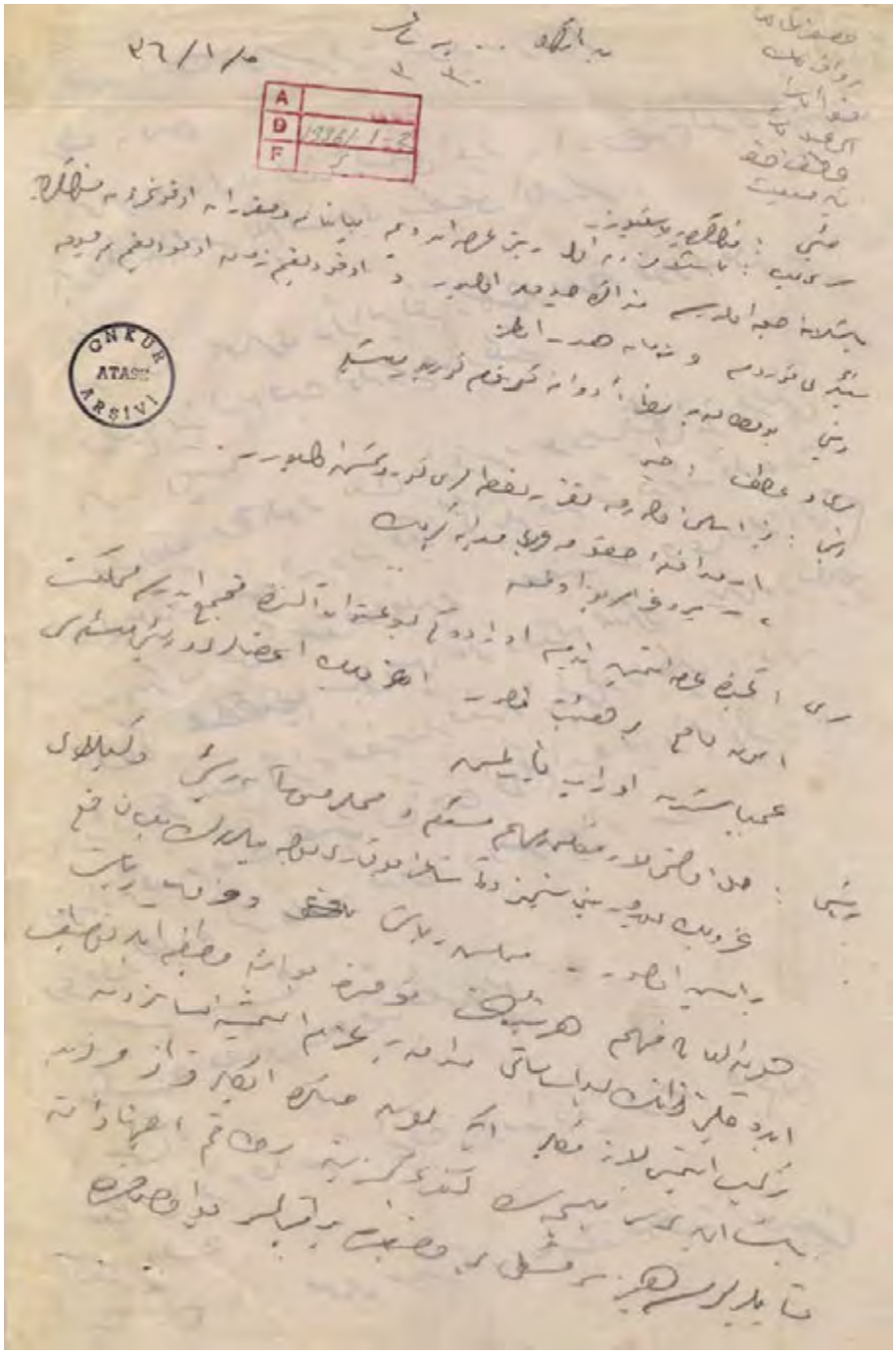

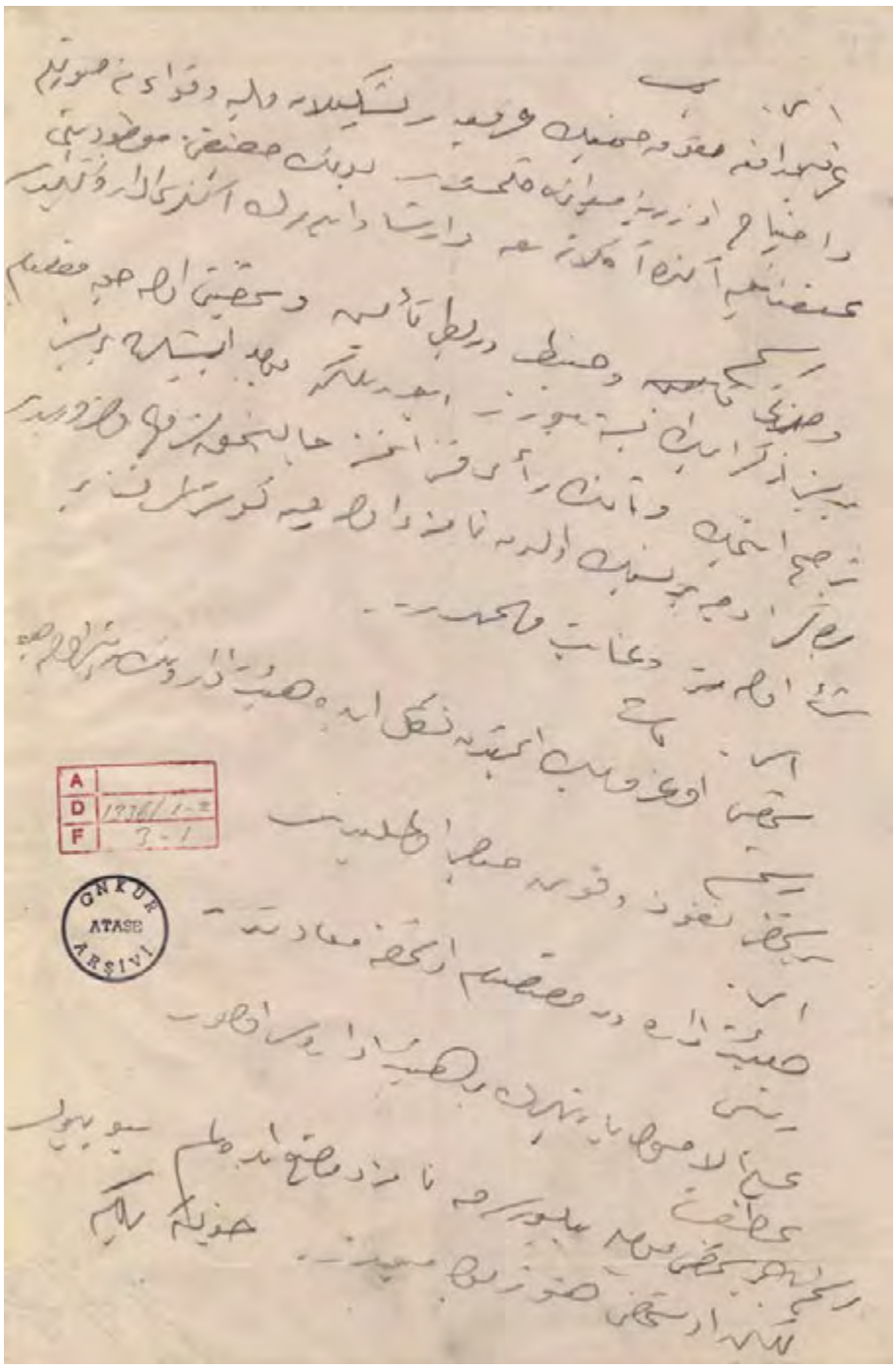

A
D 1936/1-2
F 3-1
ONUR ATASE ARŞİVİ

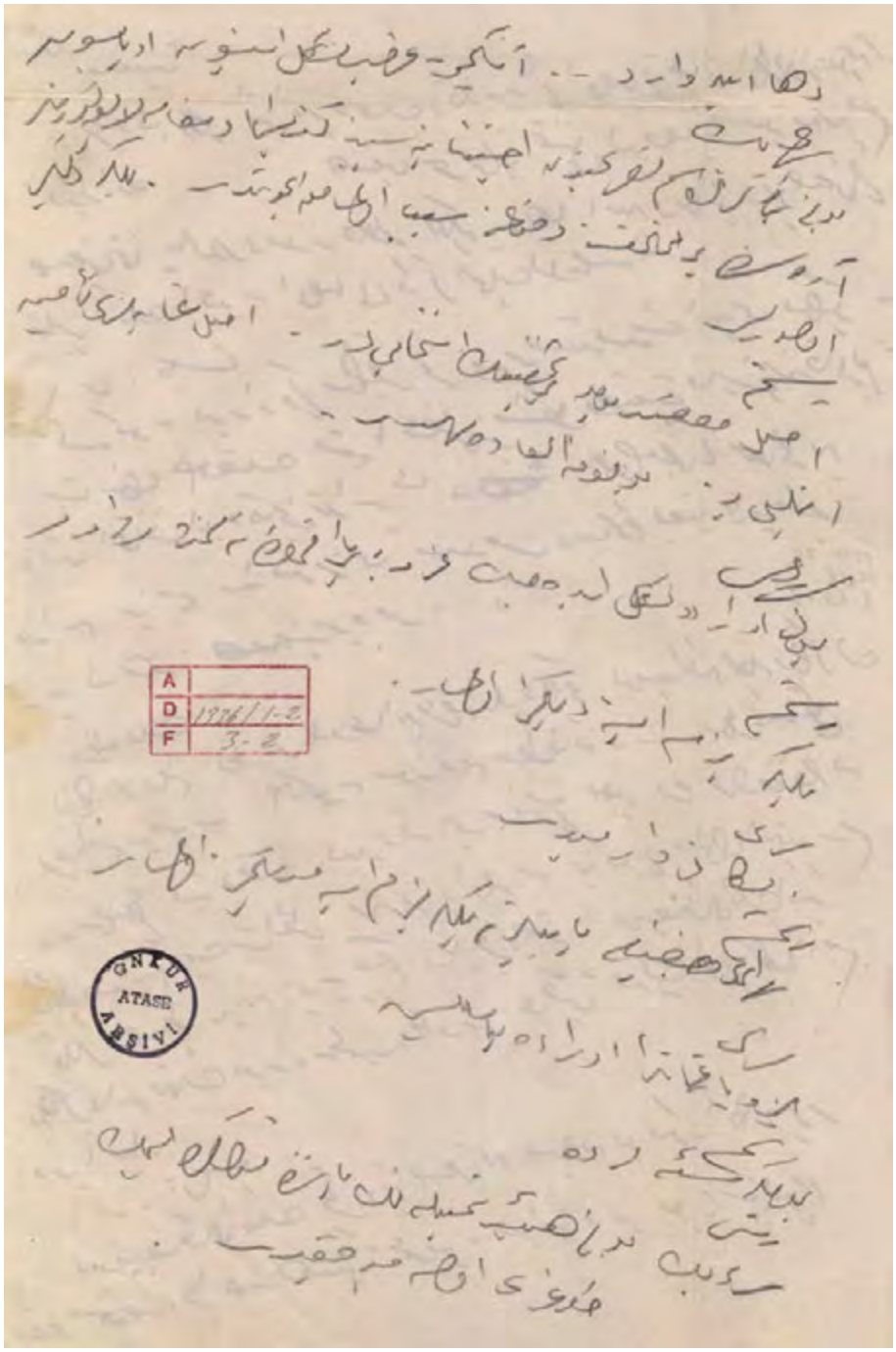

A
D 1976/1-2
F 3-2
GNKUR ATASE ARSIVI

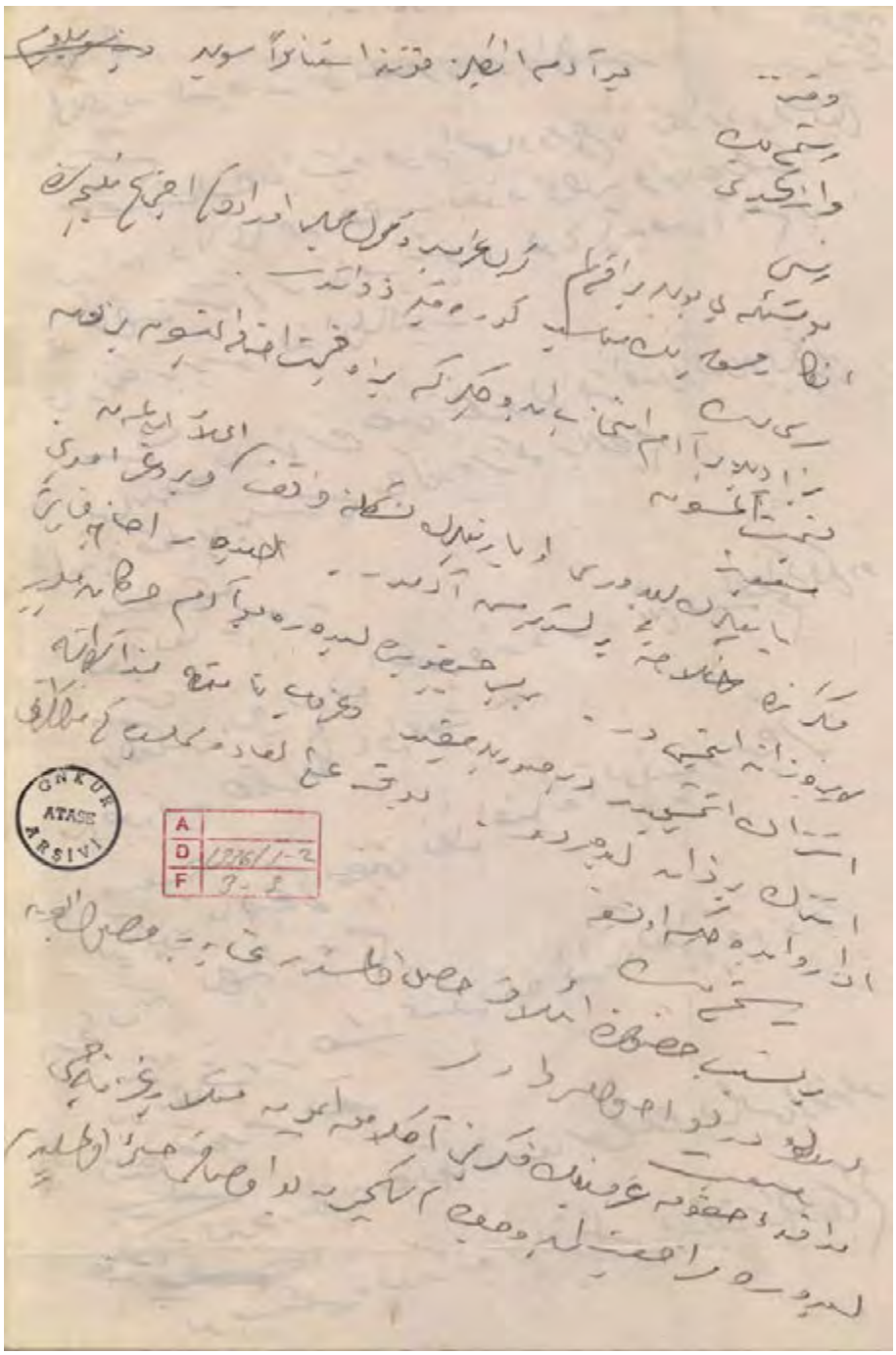

ONKUR ATASE ARSIVI
A
D 1276/1-2
F 9-8

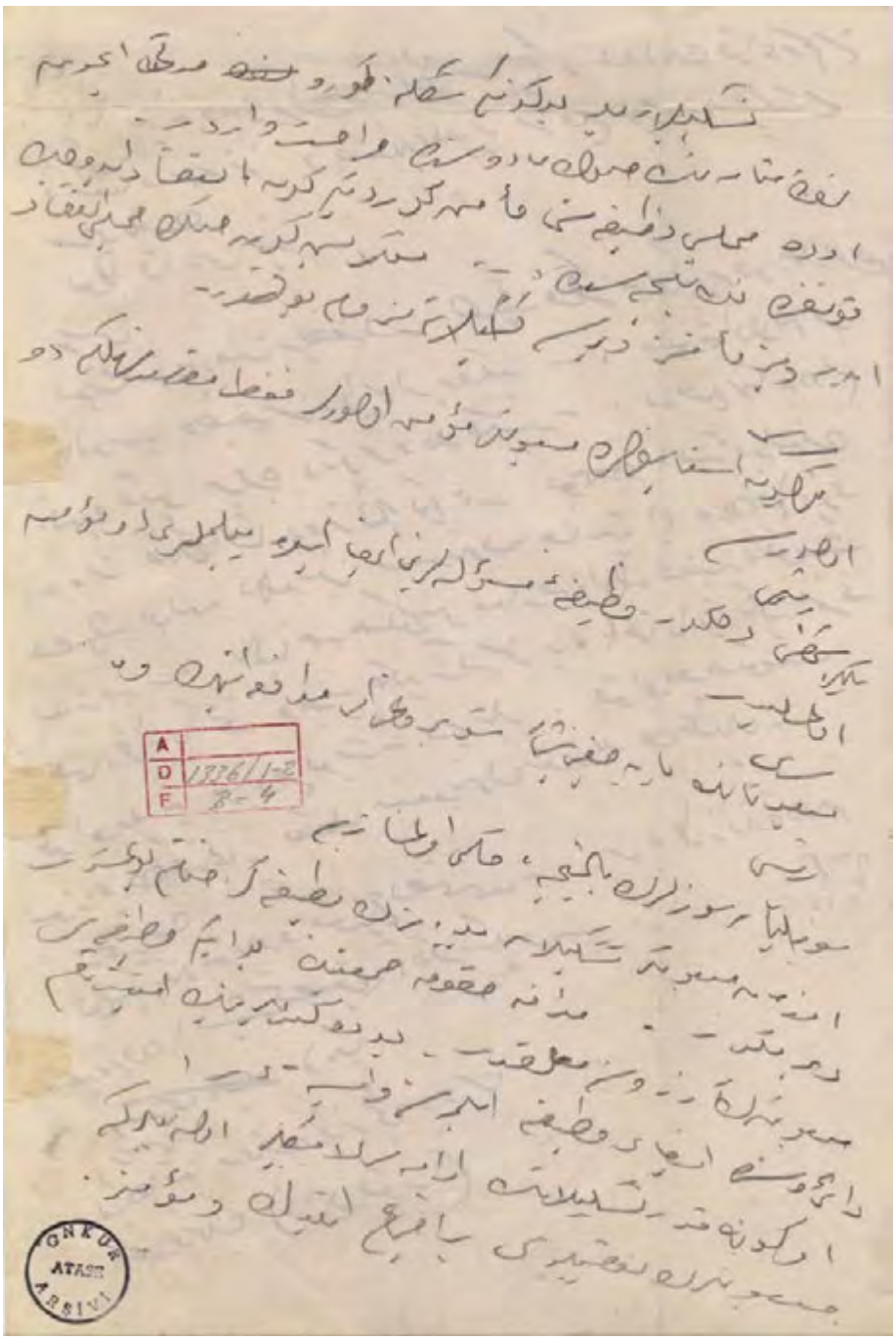

A
D 1376/1-2
F 3-4

ANKARA ATASE ARSIVI

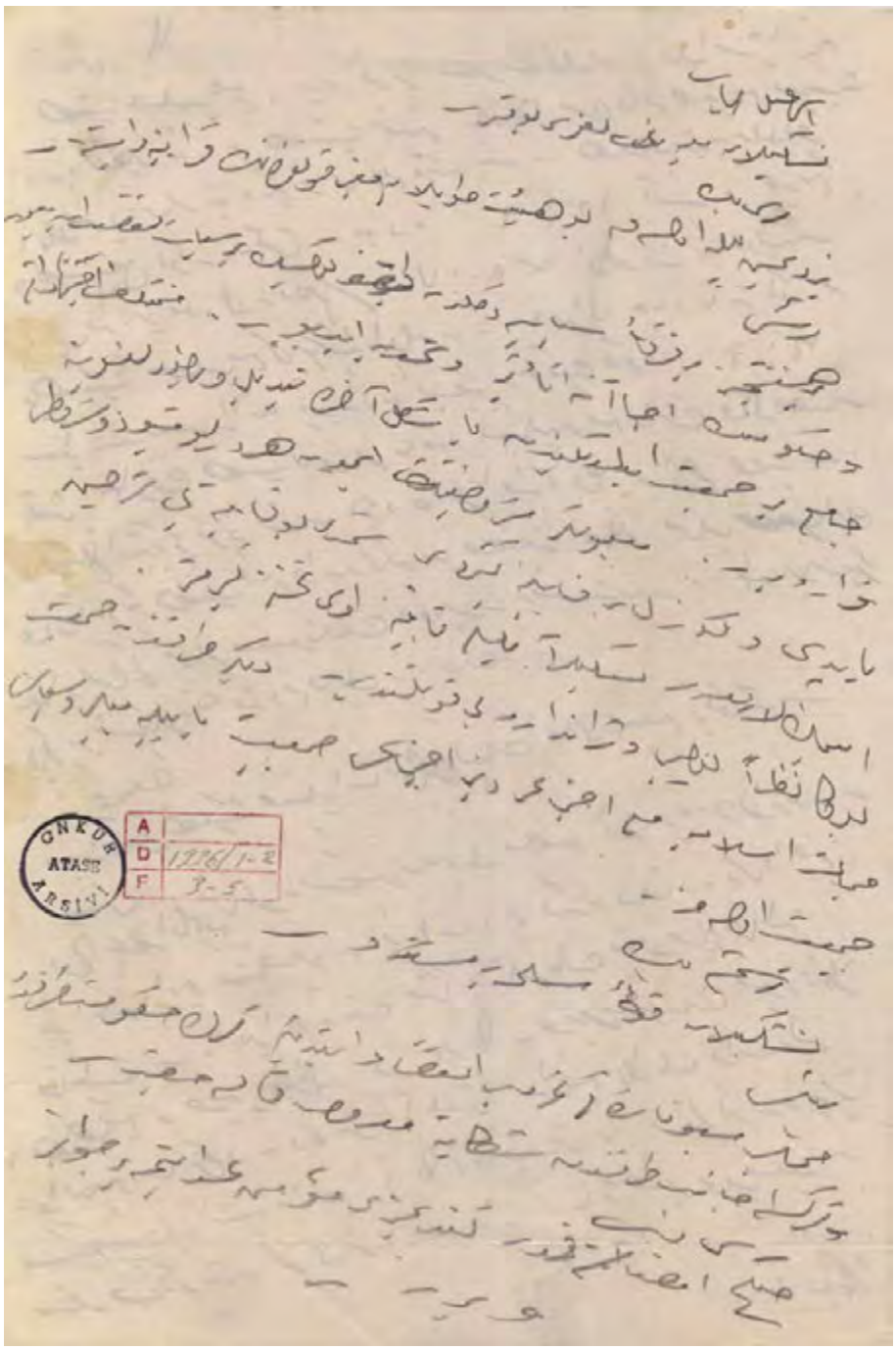

ONKUR ATASE ARSIVI
A
D 1996/1-2
F 3-5

A
D 1996/1-2
F 3-6

GNKUR
ATASE
ARSIVI

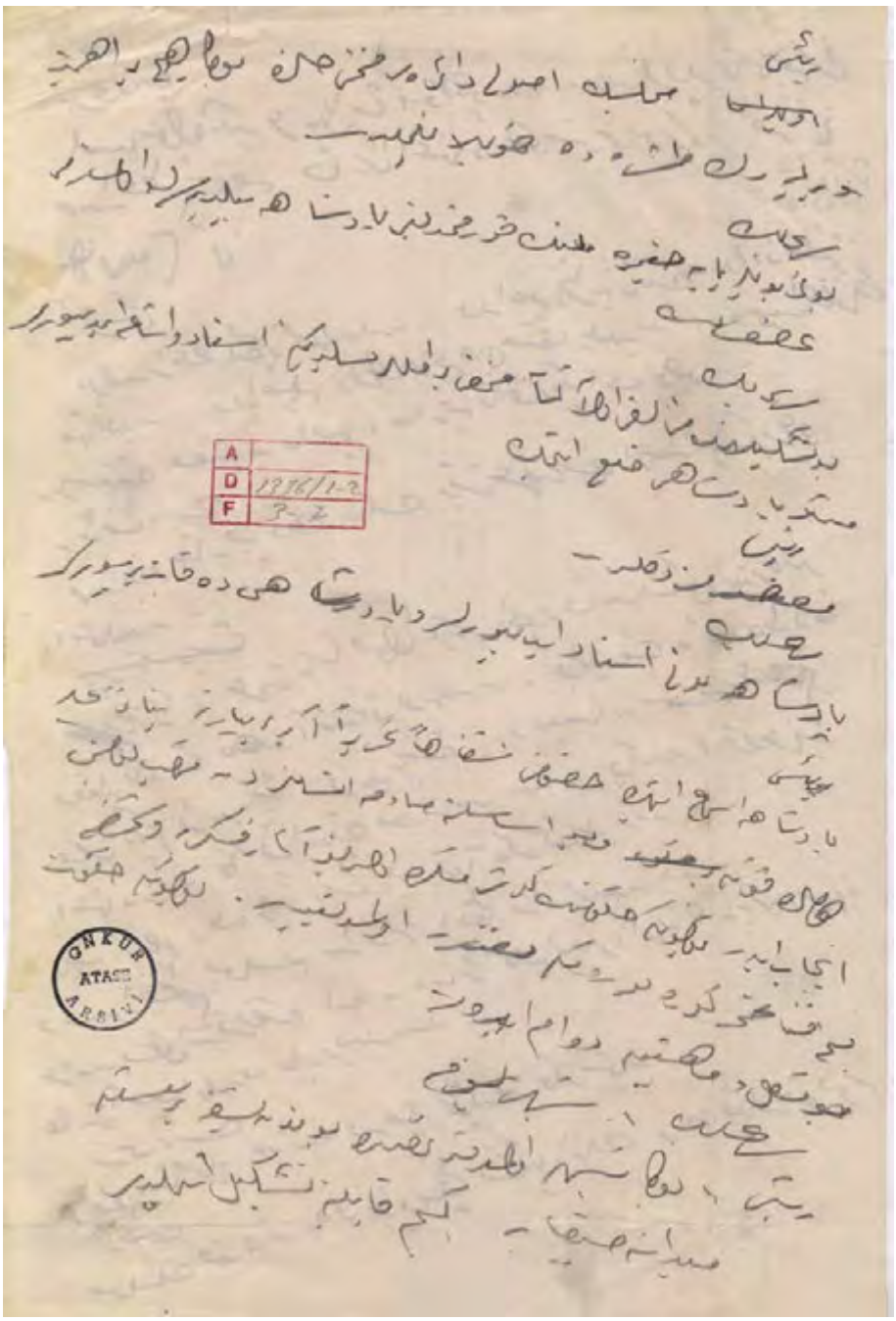

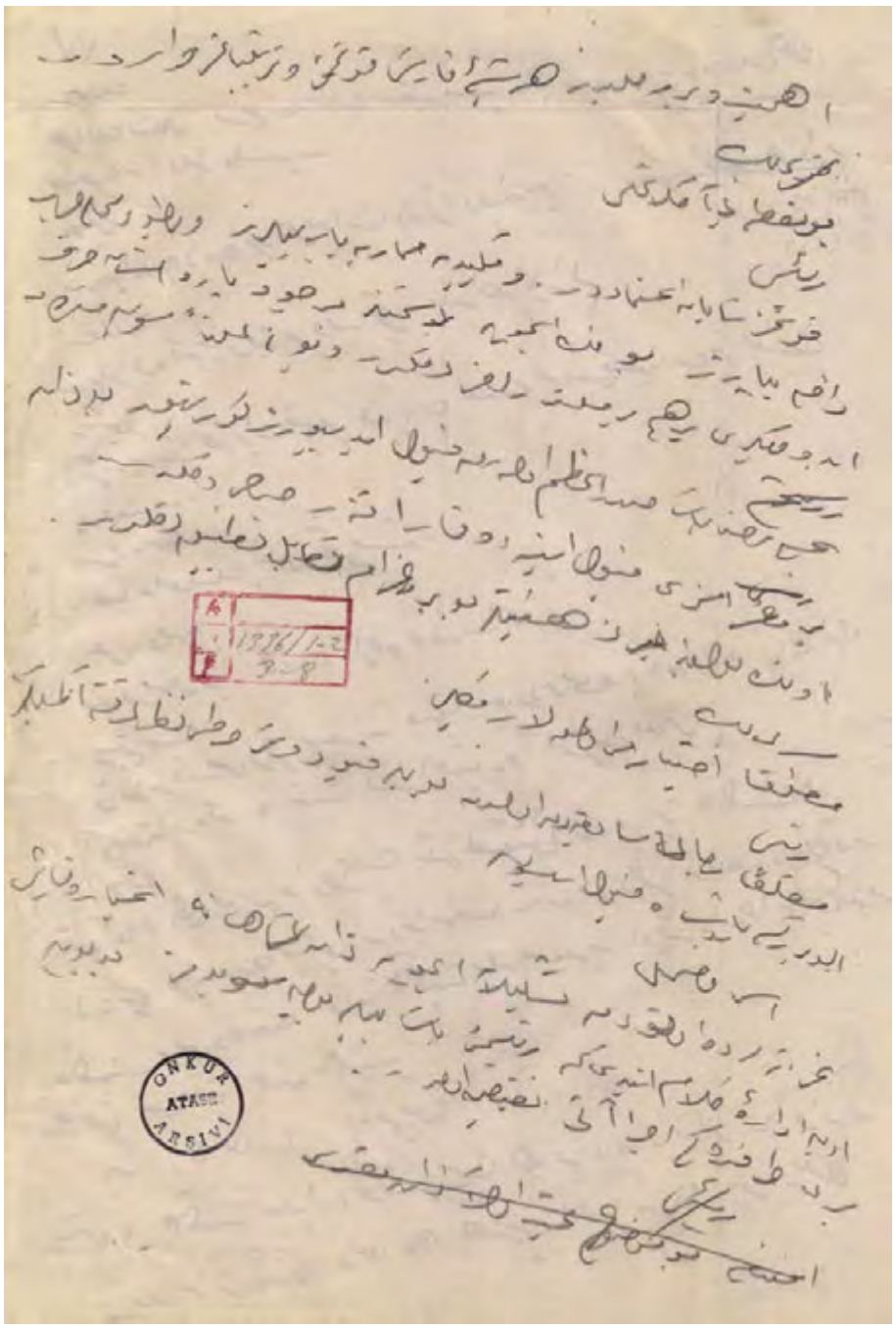

ONKUR ATASE ARSIVI

A
D 1996/1-2
F 9-9

ONKUR
ATASO
ARSIVI

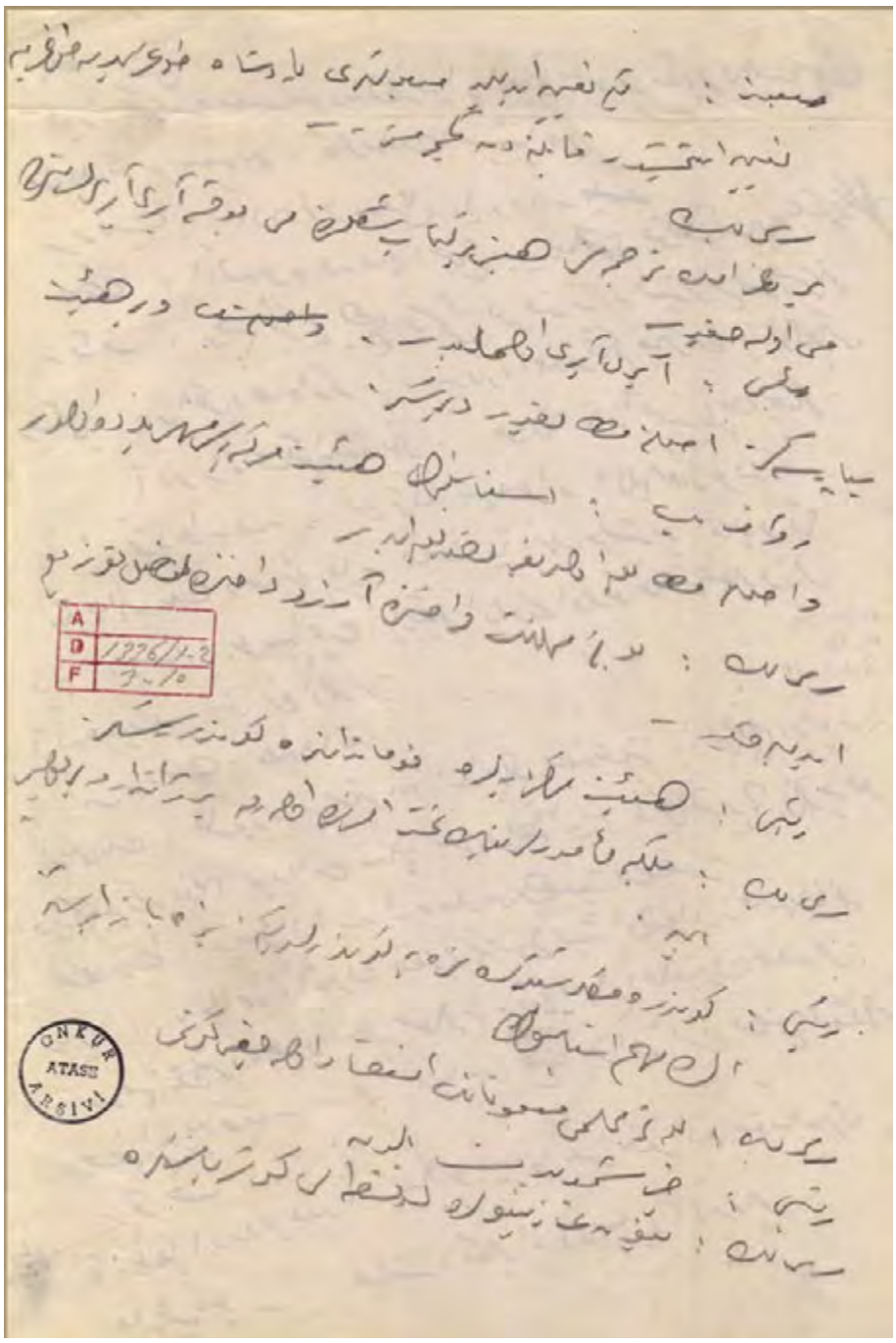

ONZÜR ATASU ARŞİVİ

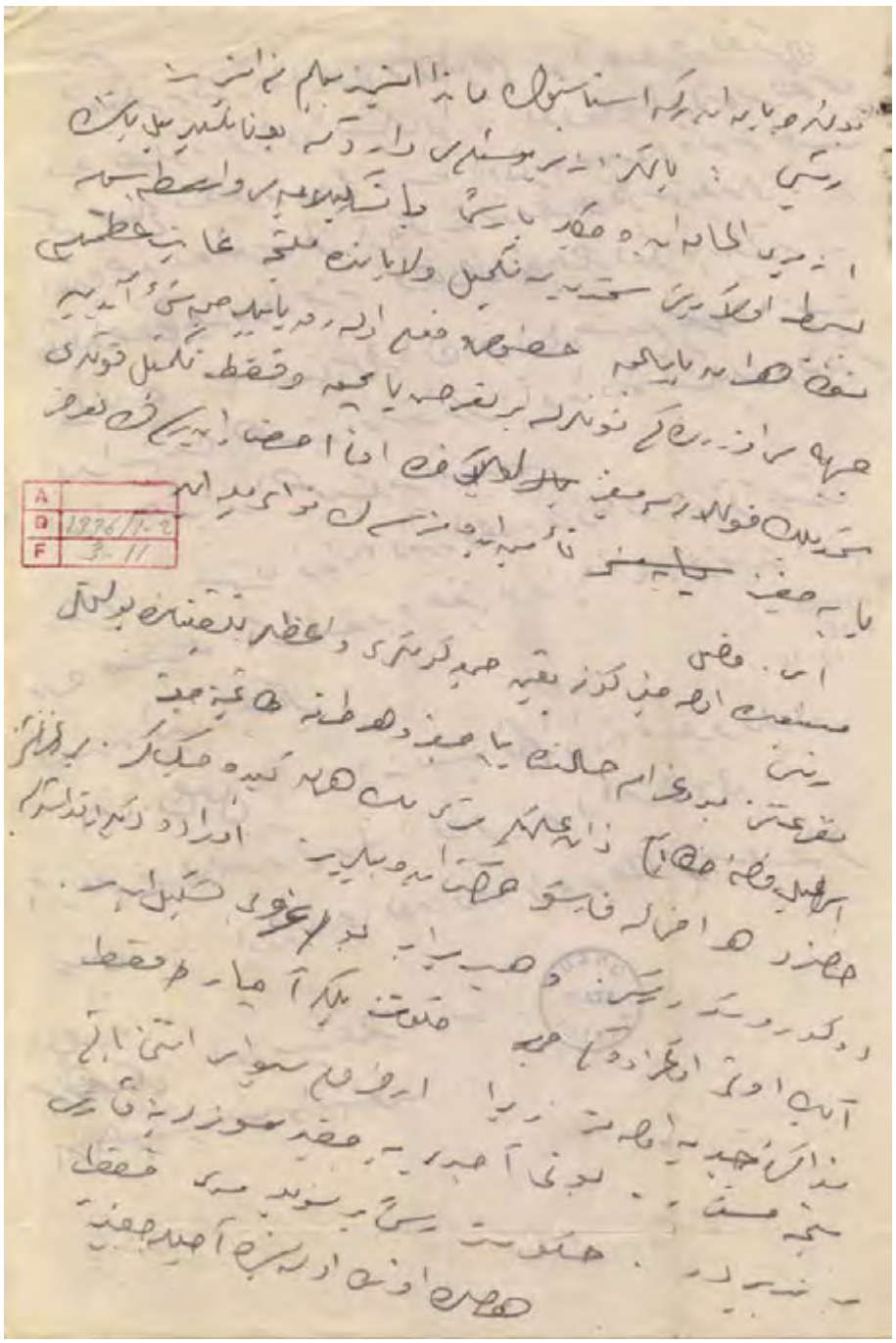

GNKUA
ATASE
ARŞİVİ

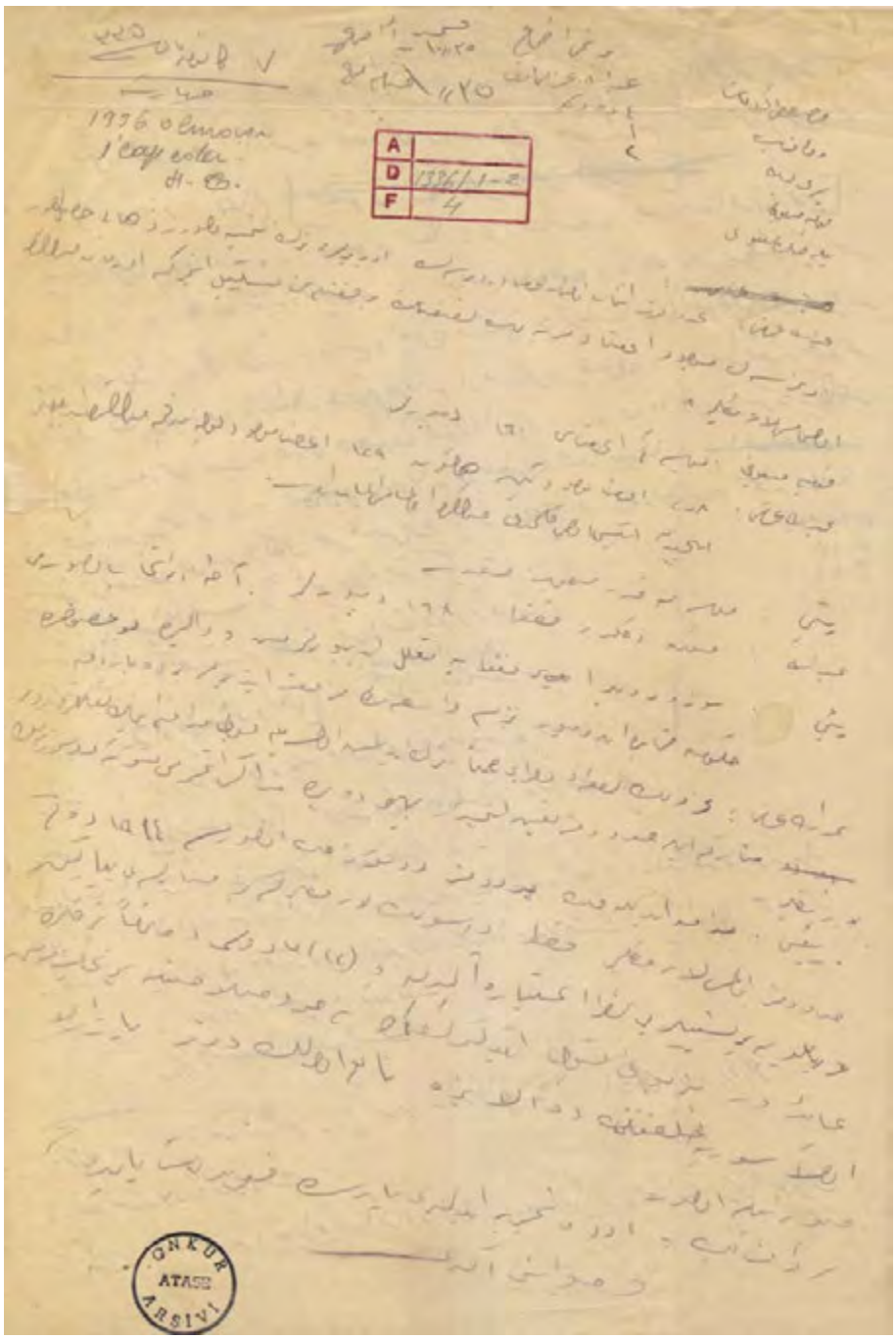

ONKUR ATASE ARSIVI

ATASE ARŞİVİ
A
D 1936/1-2
F 4-1

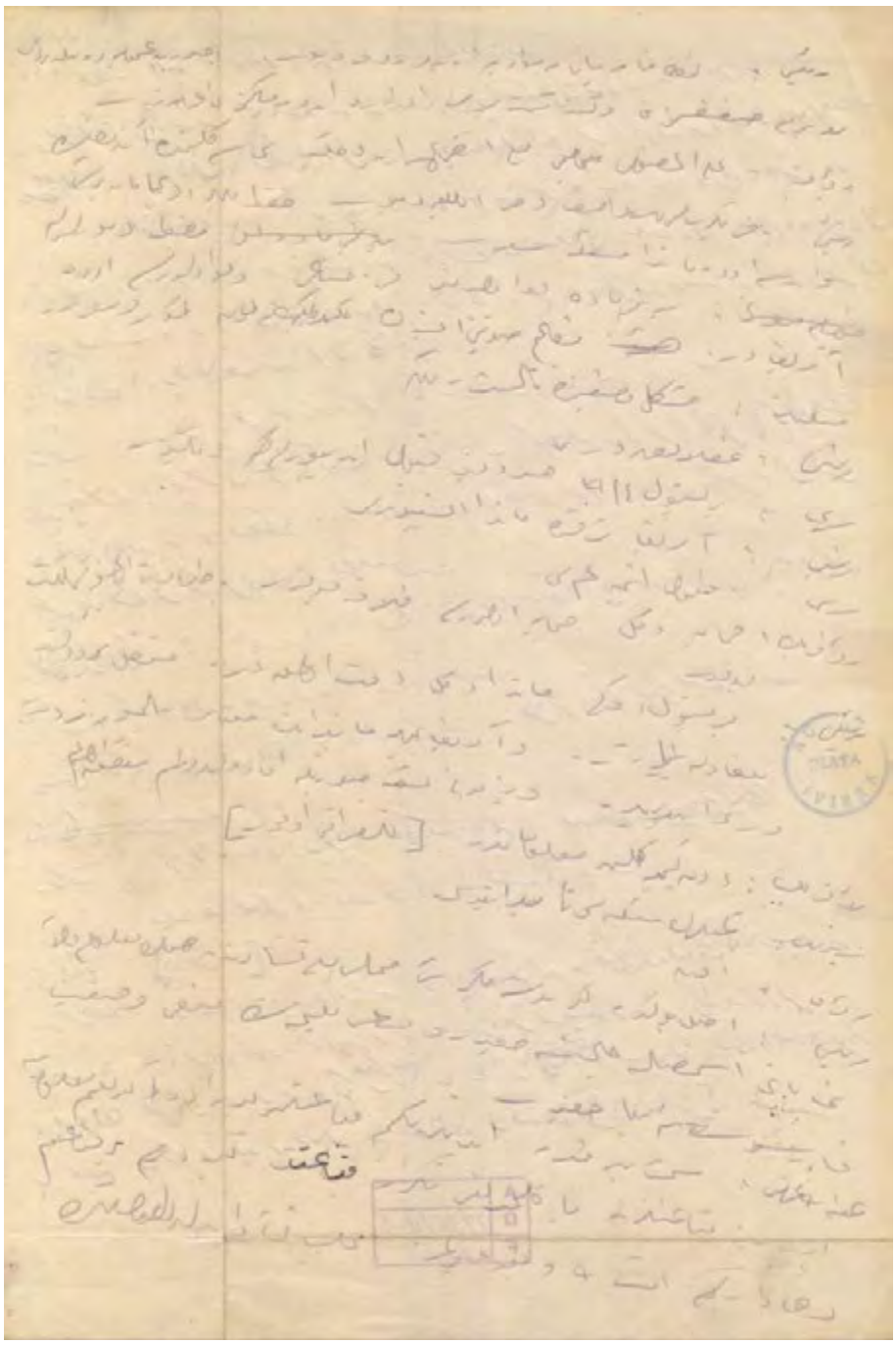

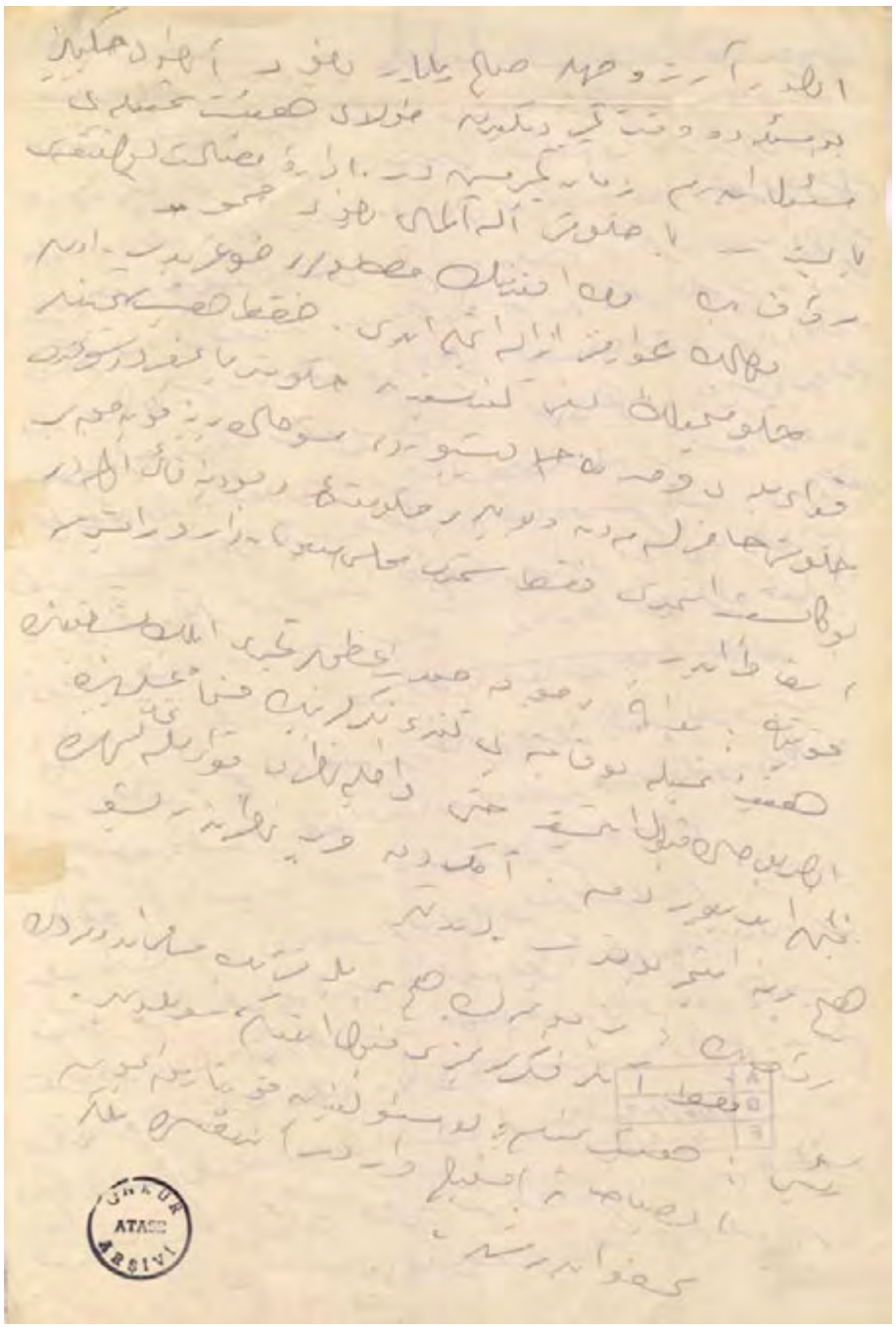

ATAM ARŞİVİ

A
D 1996/11-2
F 4-2

A
D 1976/1-2
F 4-3

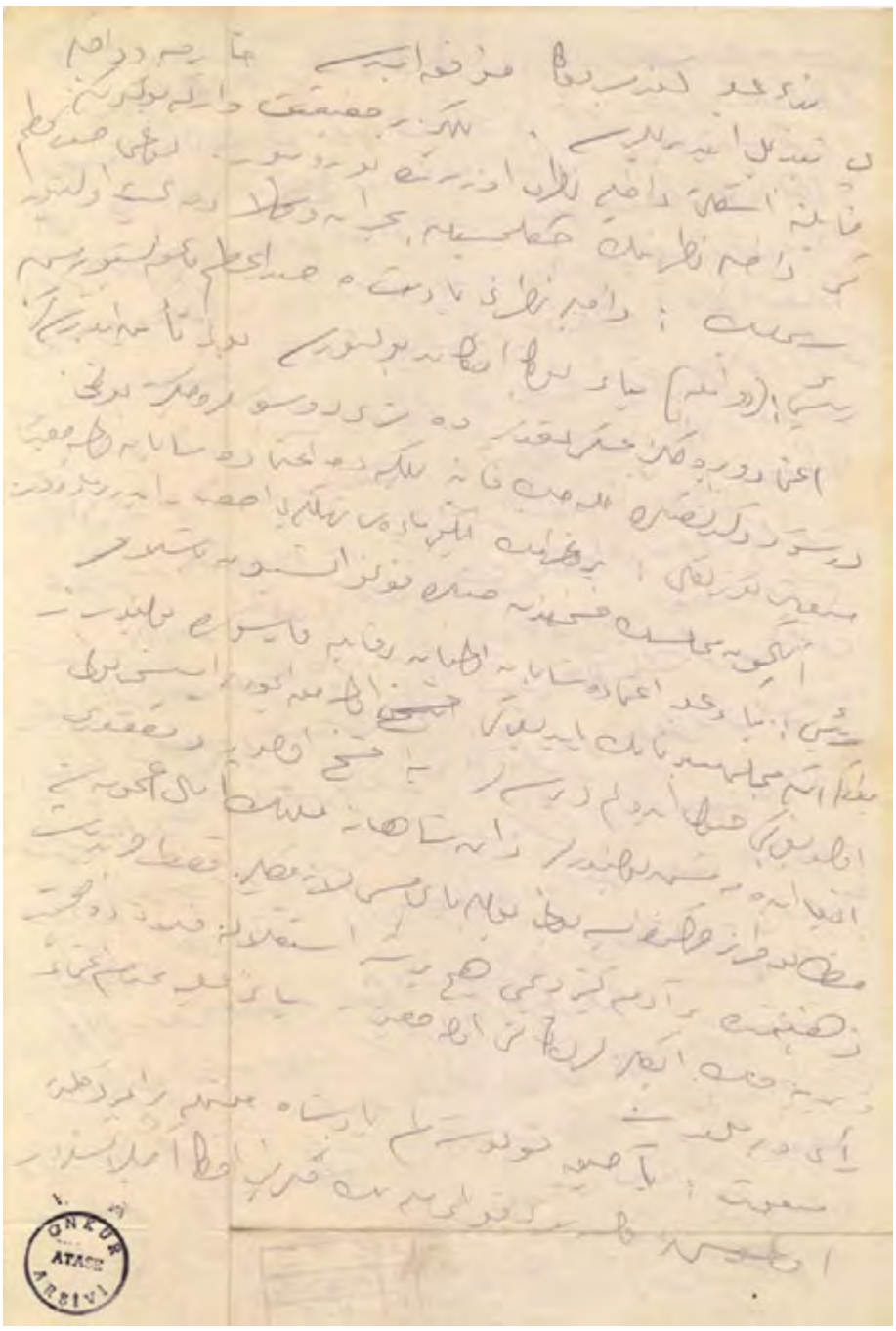

ONAUR ATAC ARSIVI

A
D 1926/1-2
F 4-4

GNKUK ATASE ARSIVI

A
1276/1-2
4-5

GNZUK
ATASE
ARSIVI

ONKUR ATASE ARSIVI
A
D 1976/1-2
F 4-6

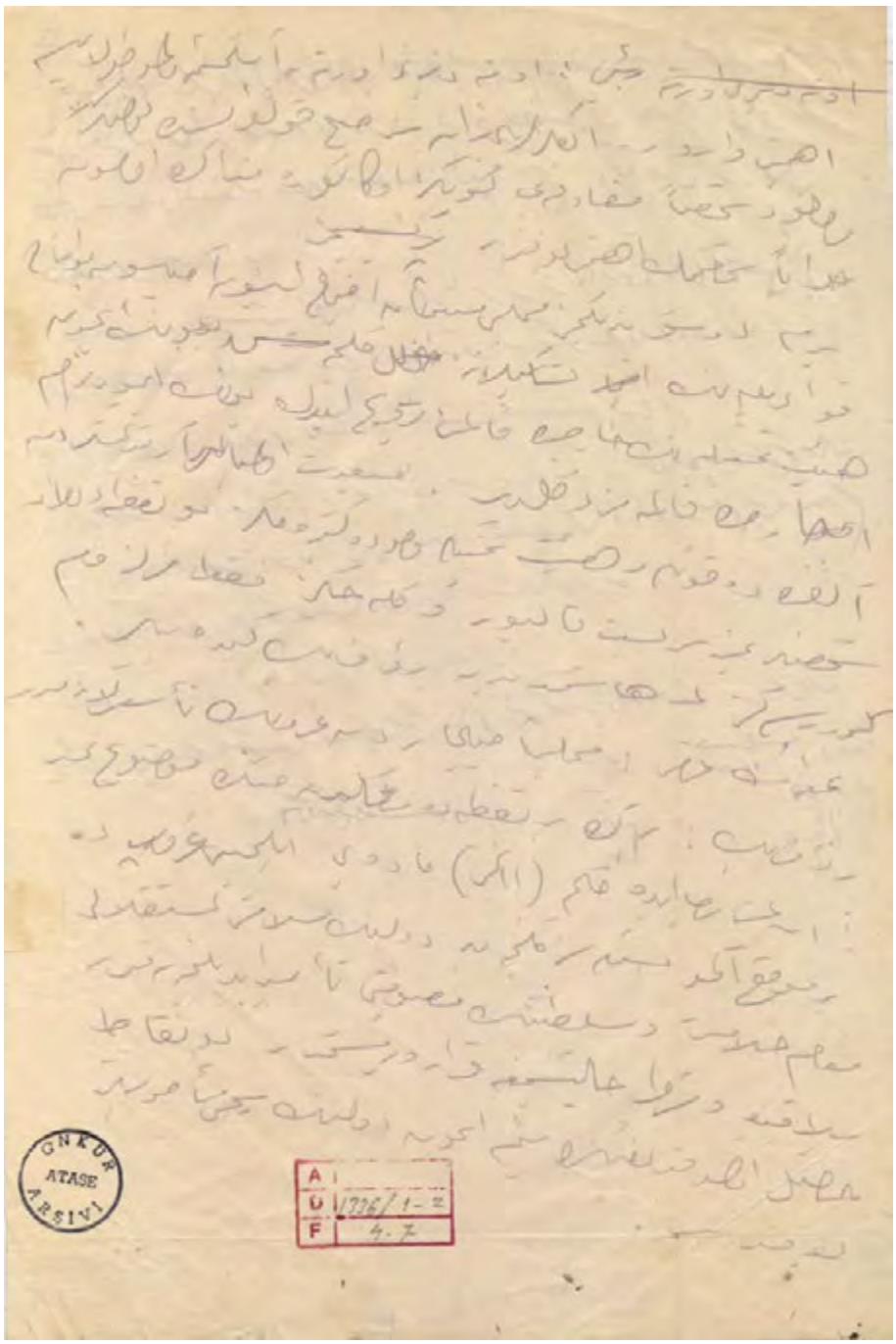

ANKARA ATASE ARSIVI
A
U 1736/1-2
F 4.7

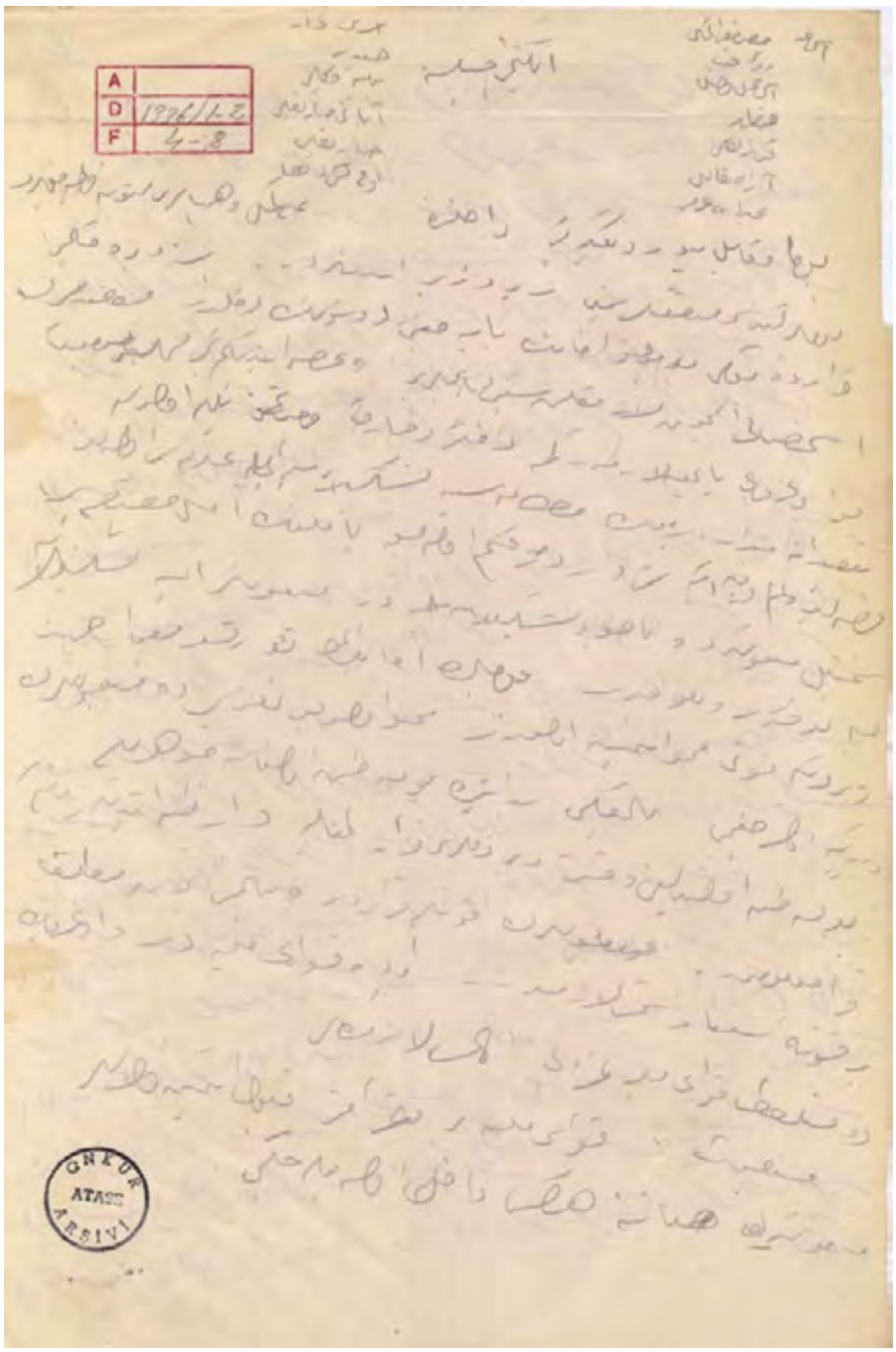

A
D 1996/1-2
F 4-8
GNKUR ATASE ARSIVI

A
D 1996/1-2
F 4-9

ONAUR
ATASE
ARSIVI

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

A
D 1286/1-2
F 4-14

A
D 1996/1-8
F 4-15

ONUR ATASEV ARSIVI

A
D 1936/1-2
F 1-16

ATATÜRK ARŞİVİ

A
D 1996/1-2
F 4-17

ONKUK ATASE ARSIVI

GNKUA ATASE ARSIVI
A
D 17411-2
F 4-18

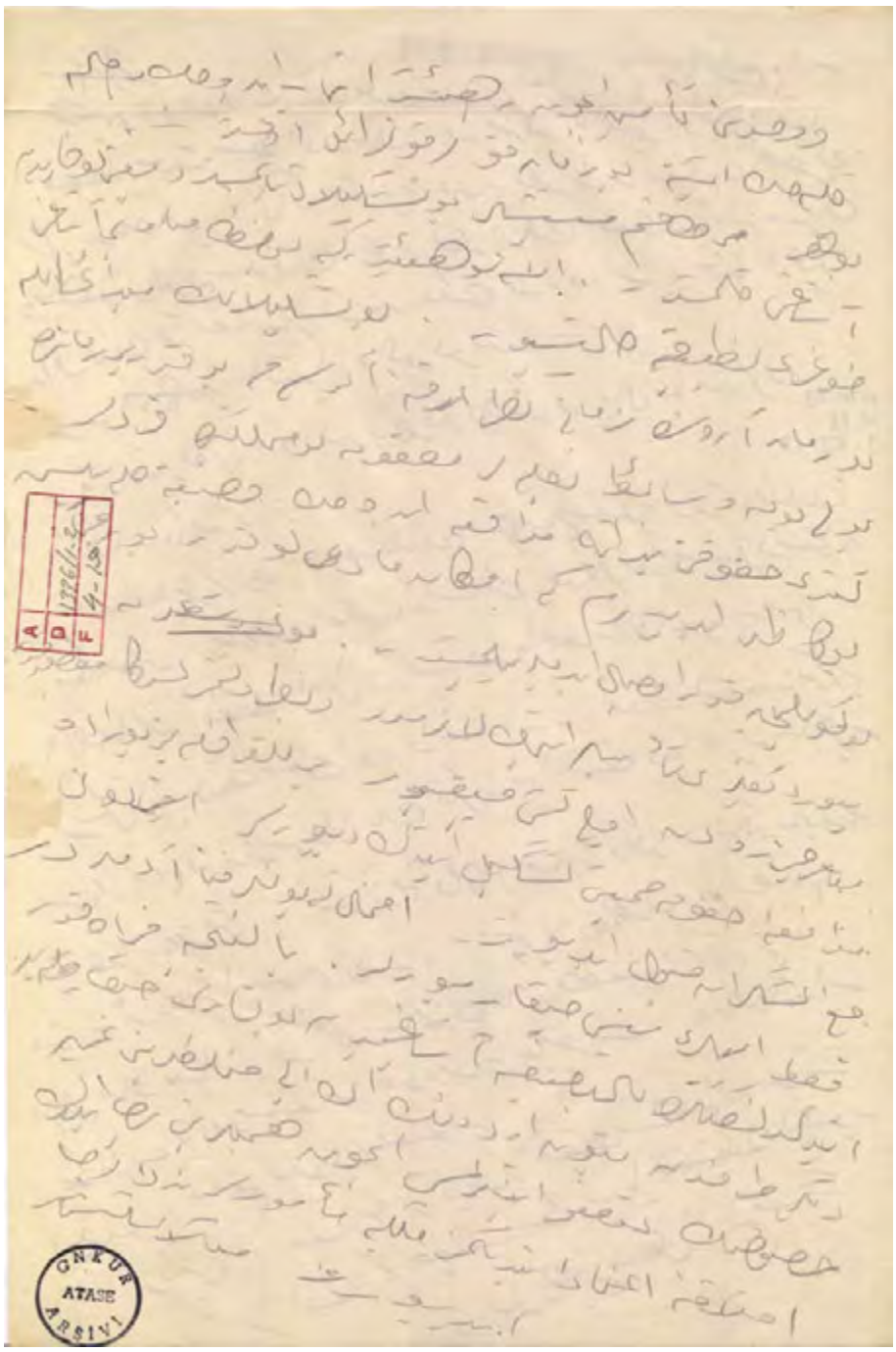

ONKUR ATASE ARSIVI

A
D 1996/1-2
F 4-20
ONKUR ATASE ARSIVI

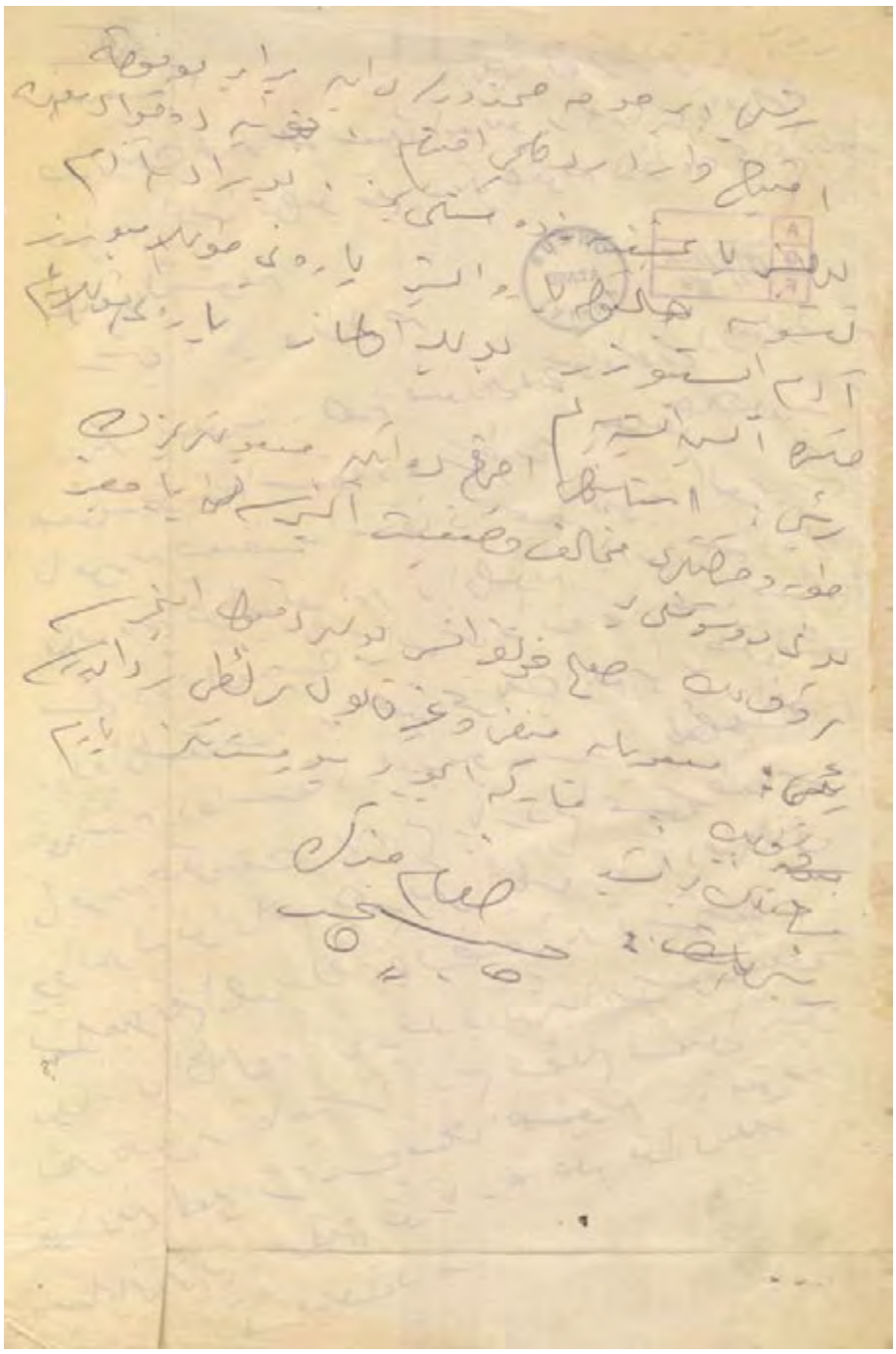

A
D 1776/1-2
F 4.21

ONKUR
ATASE
ARSIVI

A
D 1976/1-E
F 4-82
ONKUR ATASE ARSIVI

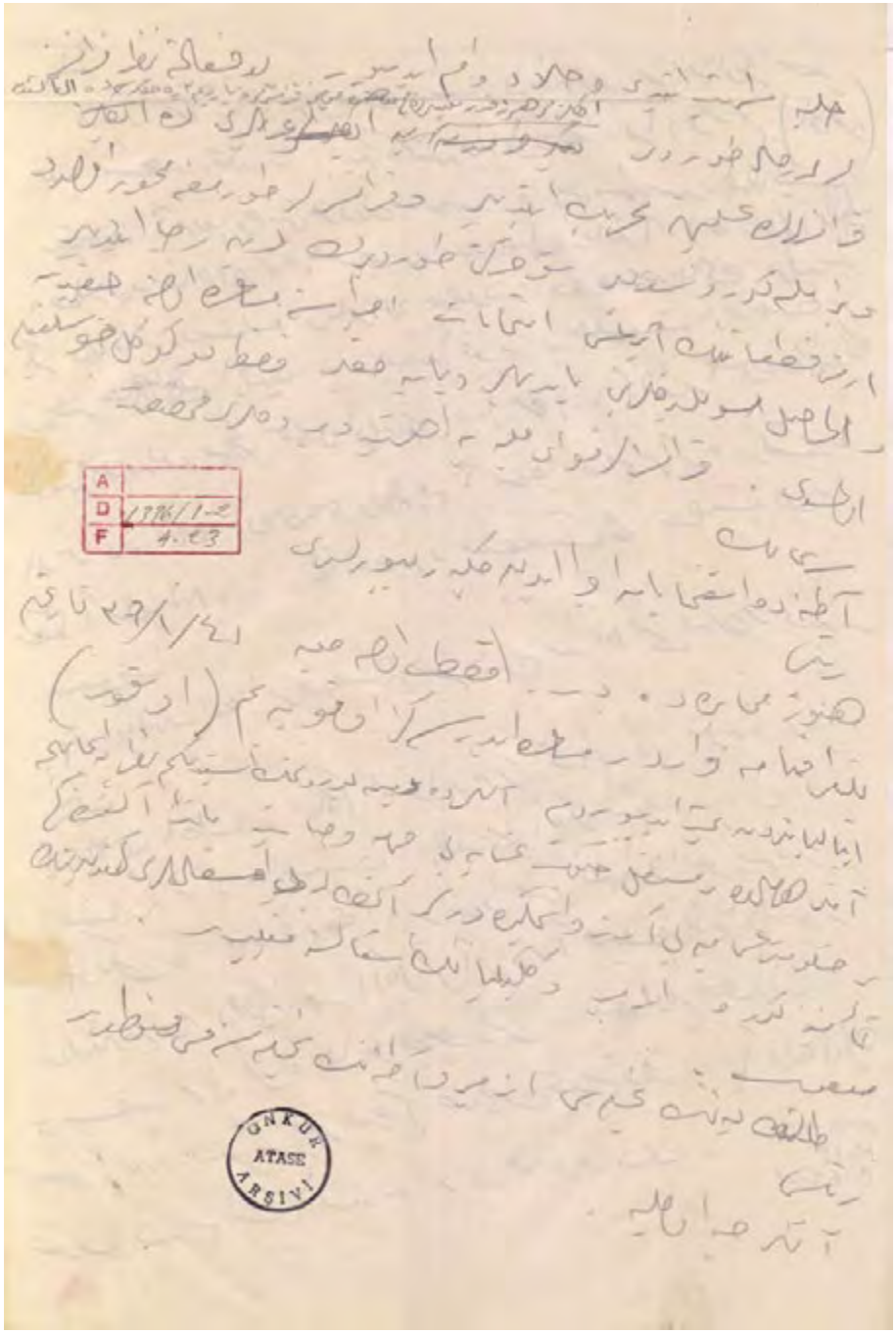

ONKUR ATASE ARSIVI

A
D 1776/1-2
F 4-24

GAZİ ATASE ARŞİVİ

A
D 1336/1-2
F 4-26

ONZUR ATAOĞLU ARŞİVİ

A
D 1996/11-2
F 4-27

ONKUR
ATASE
ARSIVI

A
D 1996/1-2
F 4-28

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

A
D 226/1-2
F 4-29

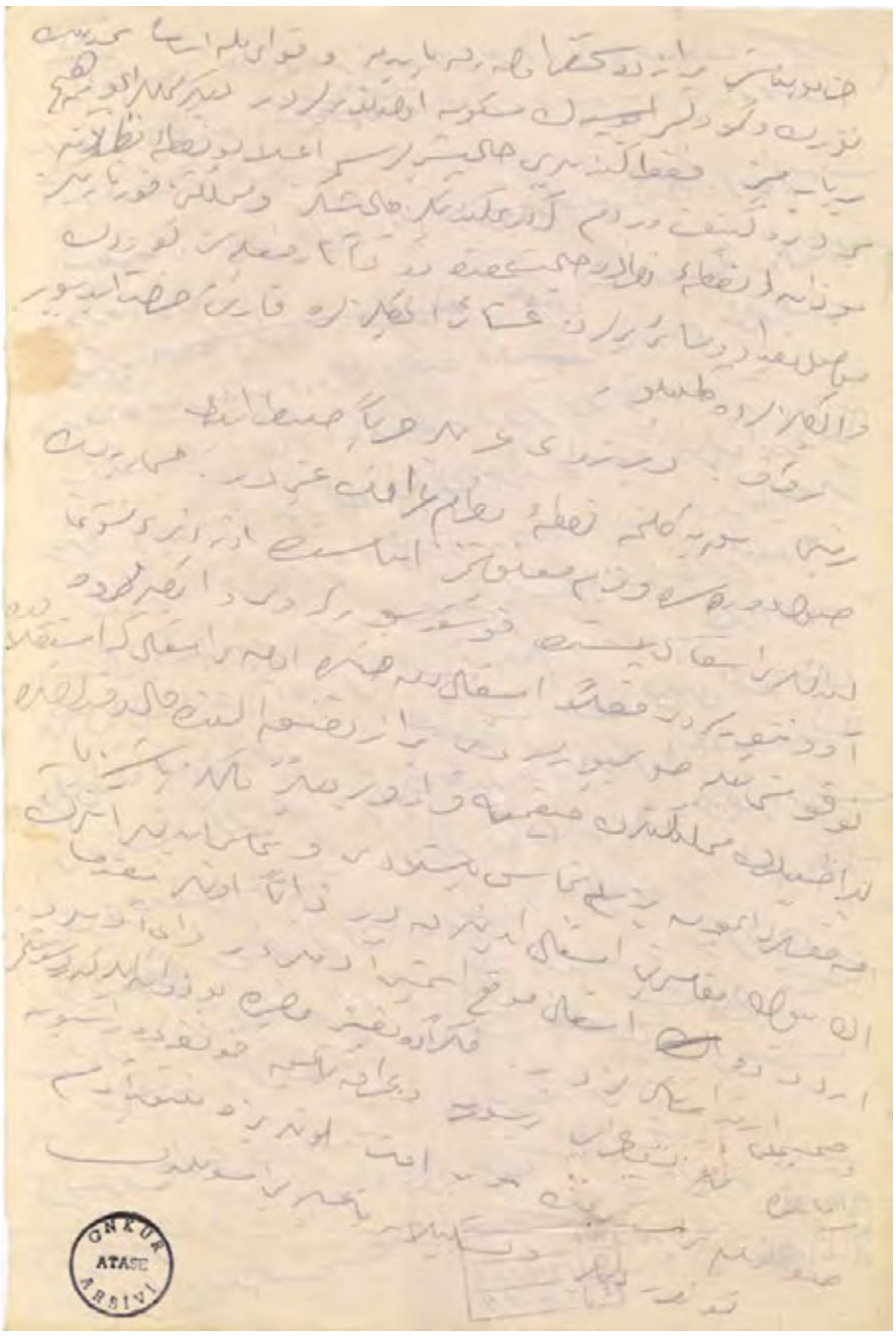

GNAUR ATASE ARSIVI

ONKUN
ATASE
ARŞİVİ

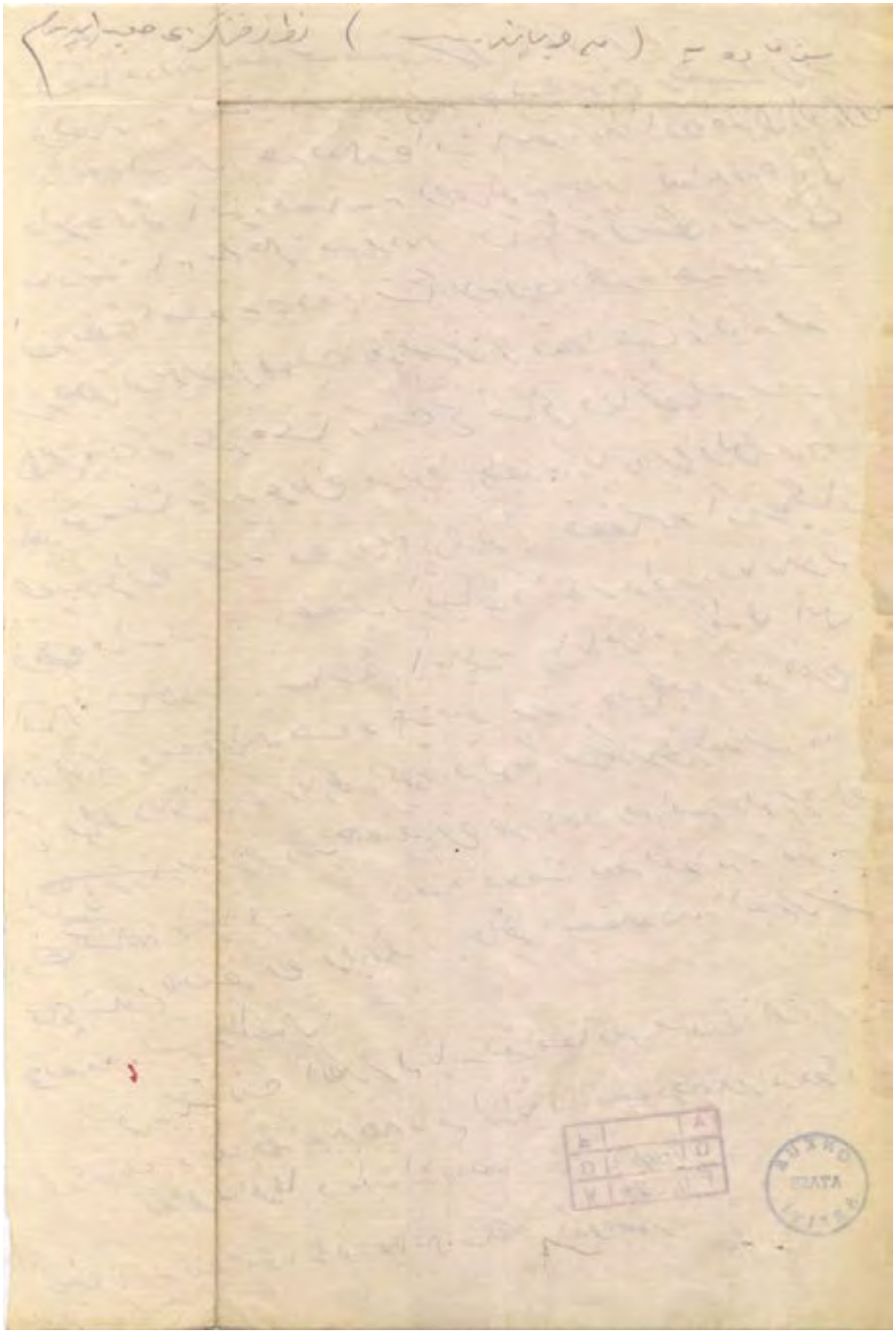

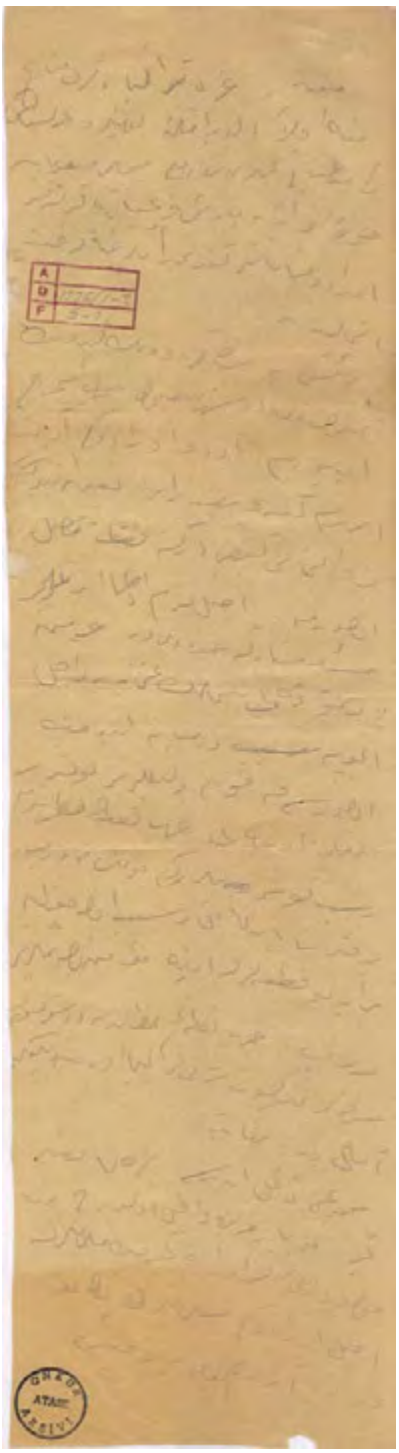

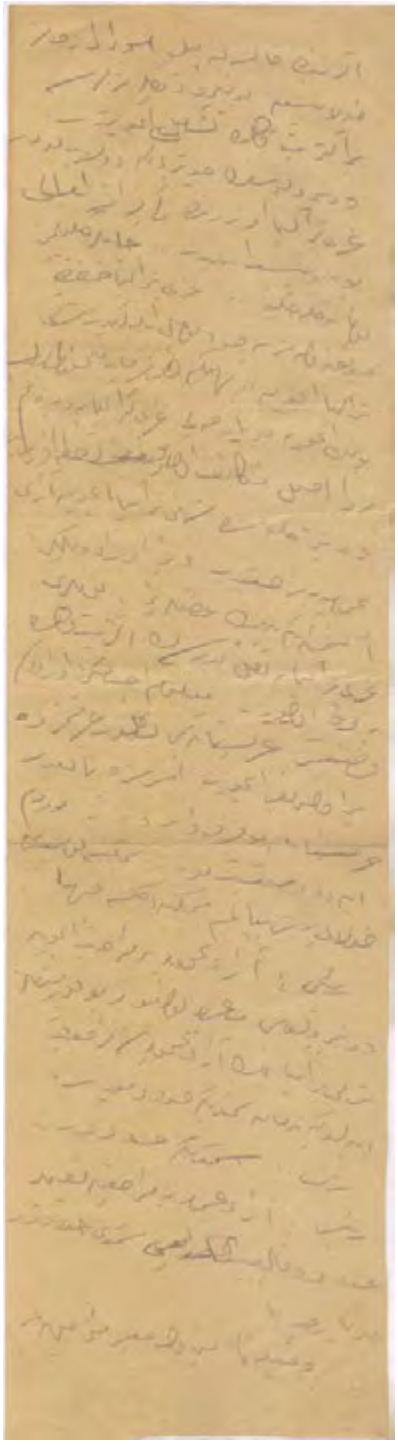

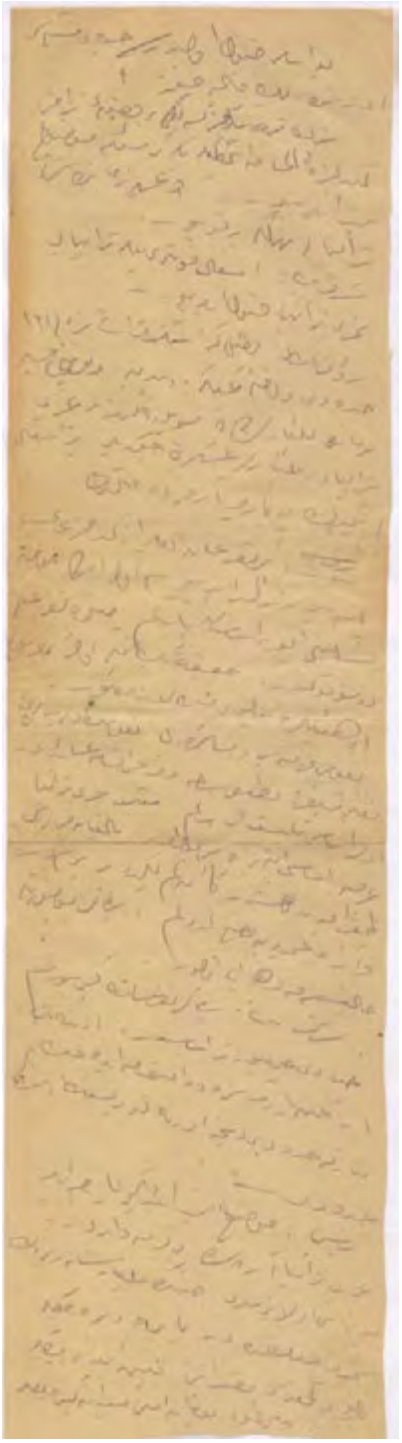

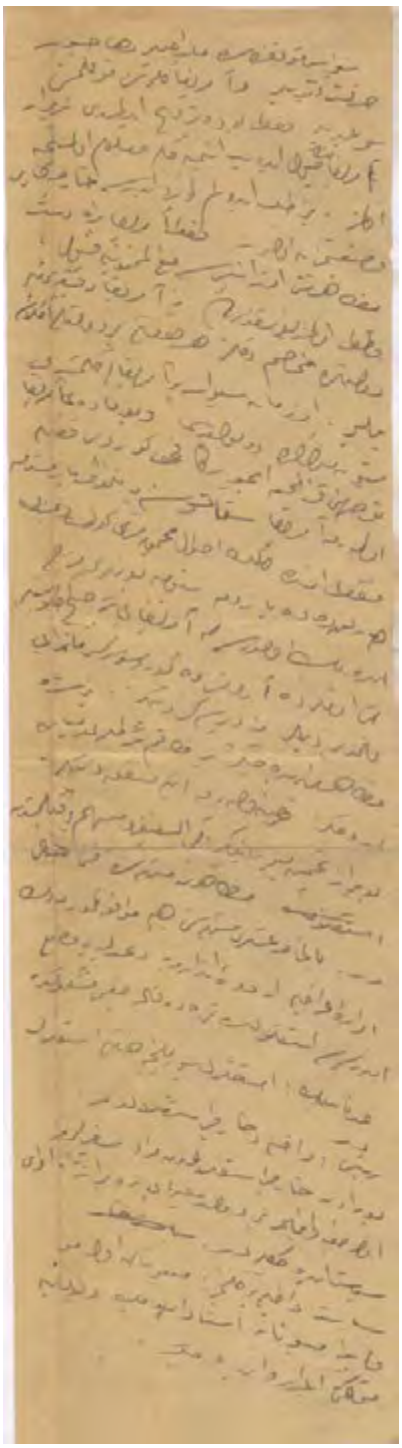

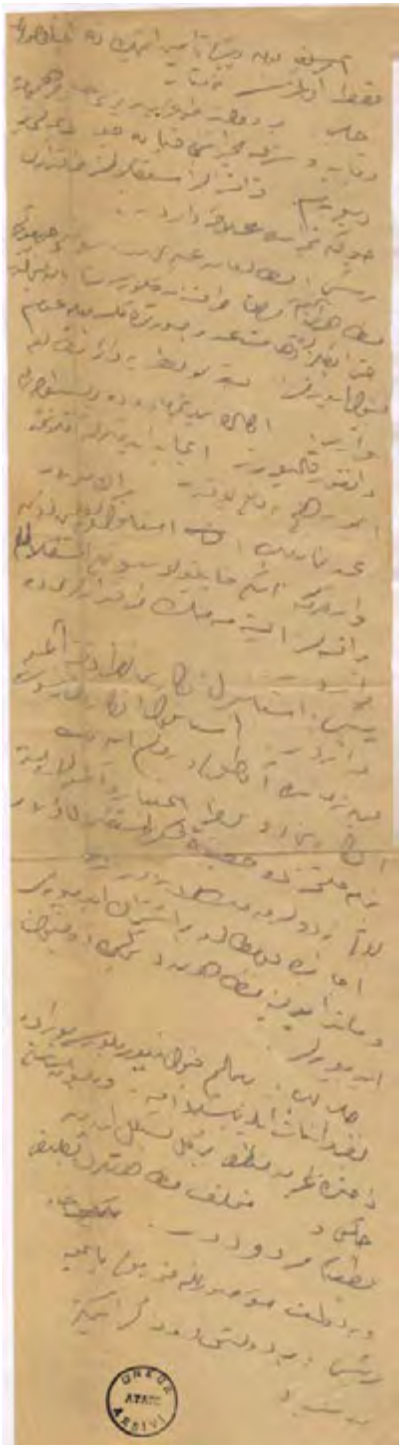

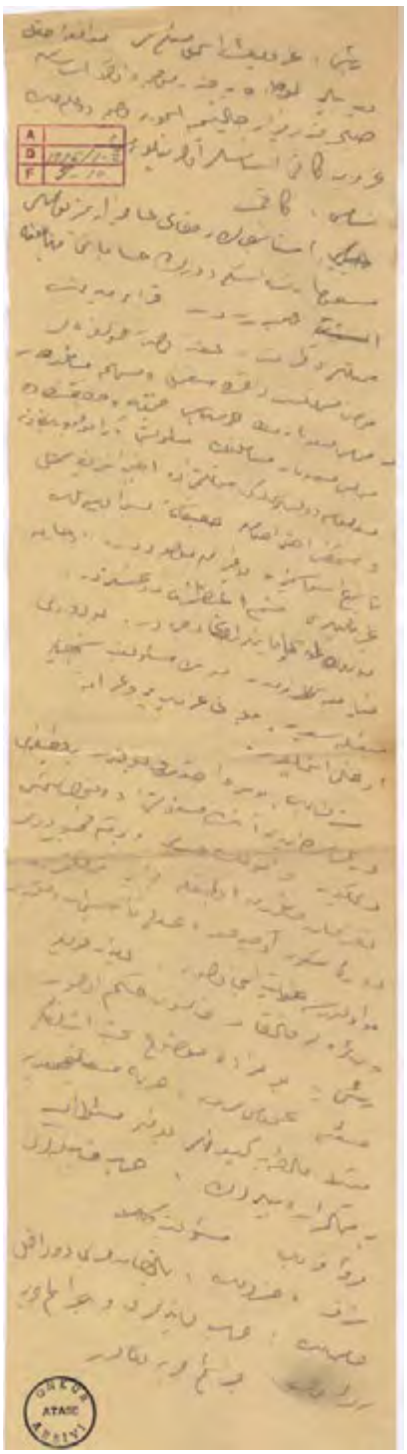

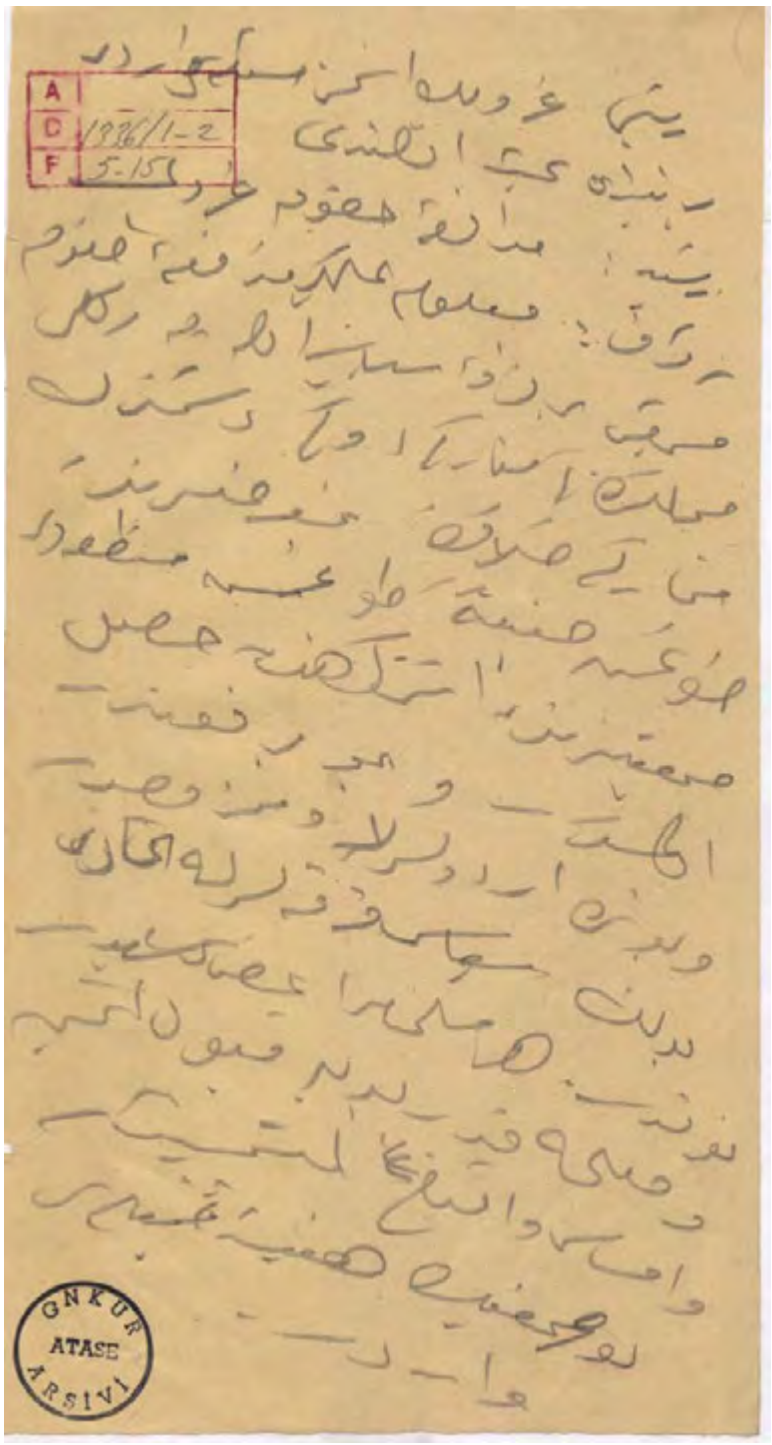

A
D 1936/1-2
F 5-15
GNKUR ATASE ARSIVI

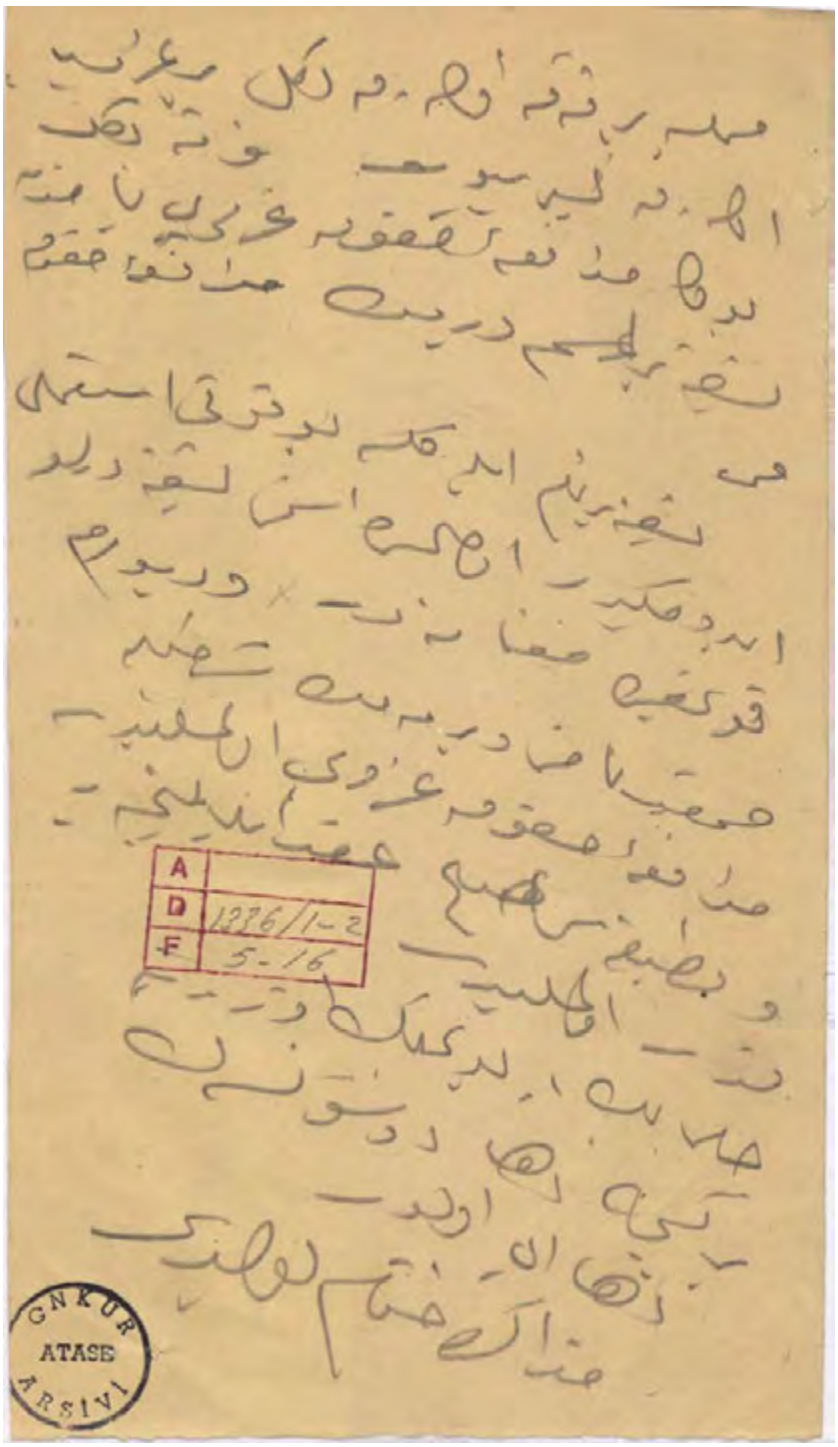

A
D 1336/1-2
F 5-16
GNKUR ATASE ARSIVI

ONZOR ARAIVI
A
D 1996/1-2
F 6

A
D
F
ONEUR
ATABE
ARSIVI

ONKUR ATASE ARSIVI

نطق نمود گوش کردم ... بوش مصطفی نجیب افندی ... شرط
رفاقت به ملت ترکیه ایشان . بویک جنابلرنا ادریا ده
انقطاع نمود ده خدایا جمله تکلیف بوئله بتا الحمد

سرت — مدینه یاز ایله عنانه اولاروک بر قطعه یا اشارت بولدم
دوره دافه ناظرینه برحقت مخابره سی تلقی ایدیورم اونی
نشر ایدوجه صورتنه زمانلری دولاداردر . بر تاطلی
طاردر . نظیر ایله آدم دکلدر . کلجک بو دافه ناظرلی
دیکنا دکلدر . بو حقیقت اهمیتلیدر . بو نقطه یا
ده مناسب اولدیغی اظهار ایتمکلیم .

A 1976/1-2 F 6-2

سایمه —

چهارم — شنه لی انقره یه رجعت سی ایچون دوشونی . بنه آدیم
قوله ایدیورم کلف مخصوصی فاشیستلر فالجقدر
اکر حقیقت مساعده سی مذاکره و مفاوضه ایدیلسونلر ، دوامدار
باشلسه نه یتلیه بیلیر کوره

پنجم — هیچ کمسه یه بلکه و کلک مخصوصی قابیم یاپ
اعتماد ایدیکم کبی نصفه بر بزنیا ده مضطر اولیلم

ORADA ATASE ARSIVI

A U F 1984/1-2 6-7

ATAM ARŞİVİ

A
D 1287/1-2
F 6-4

ONKOR ATASE ARSIVI

A
D 1996/1-2
F 6-5

[illegible]

جناب . [illegible]

[illegible]

[illegible]

[

GNKUR ATASE ARSIVI

A D F 1996/11-2 6-6

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

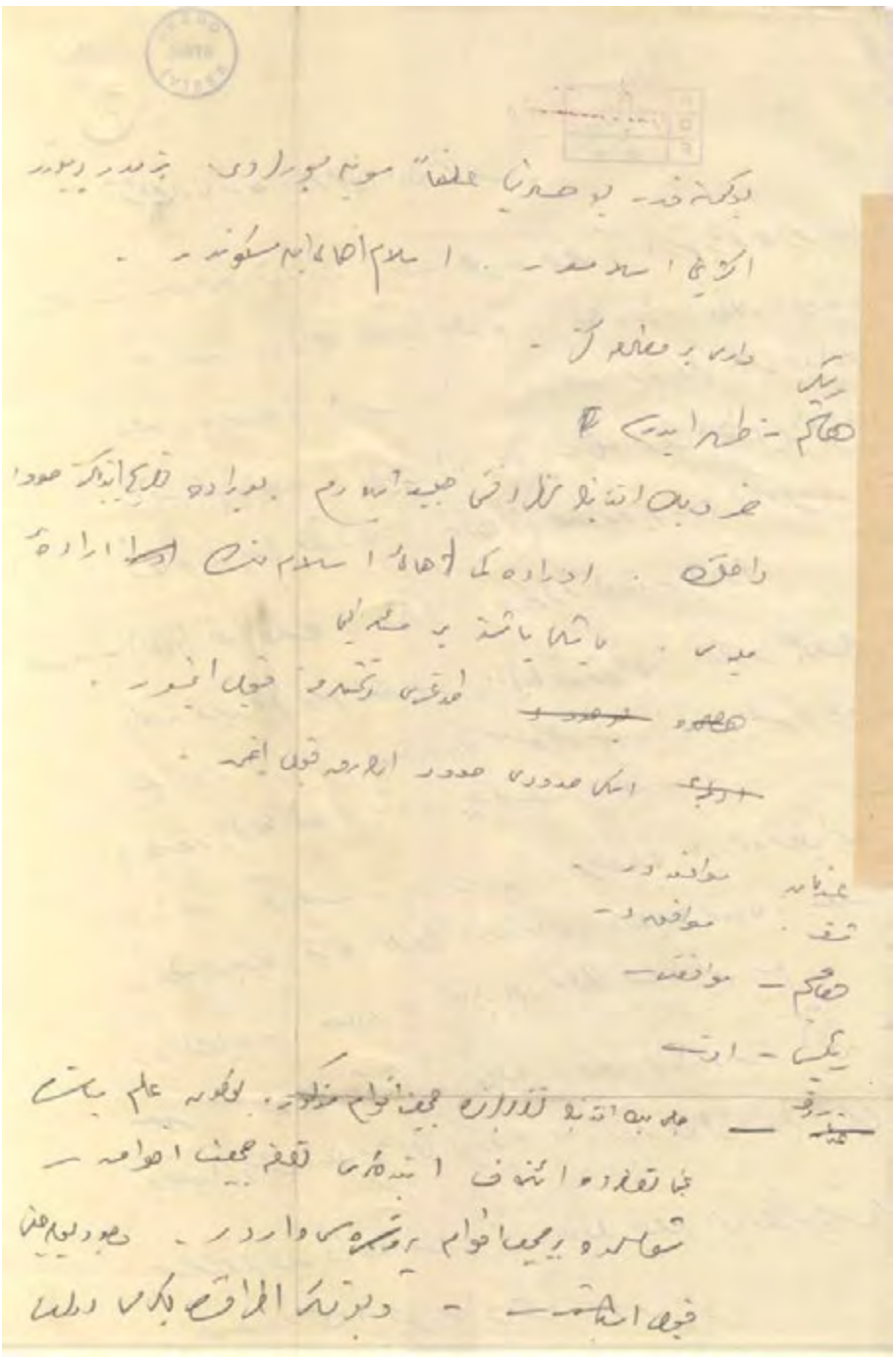

ONKUR ATASE ARSIVI

A
D 1974/1-2
F 2-7

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ONKUR ATASE ARSIVI

A
D 1991/12
F 6-8

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible] حق بلکه [illegible] دارید. [illegible]

[illegible] مخالفتنا [illegible]

[illegible]

هاشم [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] دارد.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

هاشم [illegible] [illegible]؟

شفیق [illegible] [illegible]؟

[illegible] [illegible] [illegible]؟

[illegible] [illegible] [illegible]

ONKUR ATASO ARSIVI

A D F 1996/1-2 6-9

[illegible]

فایز نه سؤال بیورمک مرکزی خوجه نیاز دکلدر ؟

اتاد [illegible] خطا ایدیورسه فایز سؤالینه این فایز .

جواب جنایت تکونی بازیلر فایز کذب سؤلدر . نهایت سؤالینه

بازیلر شتوده دیک تدعا اتده

مؤلف — مرکزی اطار کیم یا تنظیم ایدوب عاملرینه تشریح

کوستریرم . بو بلدار اطفا ایتمشدر . بو تدوین بو

اتاد نظر مکتبنه شوصورتله یاپیلمشدر . بونا جواب

ایچون تنظیم ایدن مؤلدر —

رئیس خوجه نه اوتایه لر نظر لاحظه سورمه —

~~[illegible]~~

حاکم یوشکل ایدر .

مؤلف — بنم یرینه اداره یی حاکم خوجه تایین

ایدن بیلمه دار — بو بنا یرینه اوغالی اوتر ایدیورلر

بونی بجلب بیوتانلر اجناد واحد التنظیم یرینه ایدی

ONKOR ATAM ARSIVI

A D F 1396/1-2 6-10

بونا نتیجه اینمالم . تلگراف مشعونا مرغم ایدوم .

برنجی - بر نقطه بوقدر ایدوم . نقل ایدیورلر . ارمغانم سلوی

خوتقه لرینه

بو نوقطه لرک صلاح

حرکت خصوصیلری آیرجه

وقف اراده باشلاوقدر مسئله دلیورغام

مجلس ده وسیله یاپمق . وحکومتک دیدیکی

اینجه حاضر سوزلر . تورقده ایم وظیفه مزه قدر ورمک

جناحدنده مجبورز . بزم ایچون بیوک

یکی - بوزقایده نصیحه انجق انیورم .

مجلسک اطاعت اظهار ایده جکدر - بیوروغام مجلسه

تکلیف حاشا بیوروغام اوزرنه بوردم

مجلس مبعوثانه نسل نه زمان تعدیل کرک نه وقت نه نوع

نوعنده - ادیبه روغام

شخصی عائد مطلبنا طاردر . بنا بونا .

بعضی نقل ایدیور . دیو بیلدیم کتدینی باغلایور .

نکا بر وقت رها اخراجه

ف — اداره‌یه ارسال شده ..

احتمال که رها کیشیسی . بیلمکی ارسال سه . رها چوجه

حرکتیوره جلب برلیه وارد —

بونا تحقیق لازم یکه

سلام بخ در .

[redacted]

[redacted] بونا فنا نظر ایله جوره کمک .

شفا صحه بوله‌جکم !

[redacted]

A
D 1976/1-2
F 6-11
ONKUR ATASE ARSIVI

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

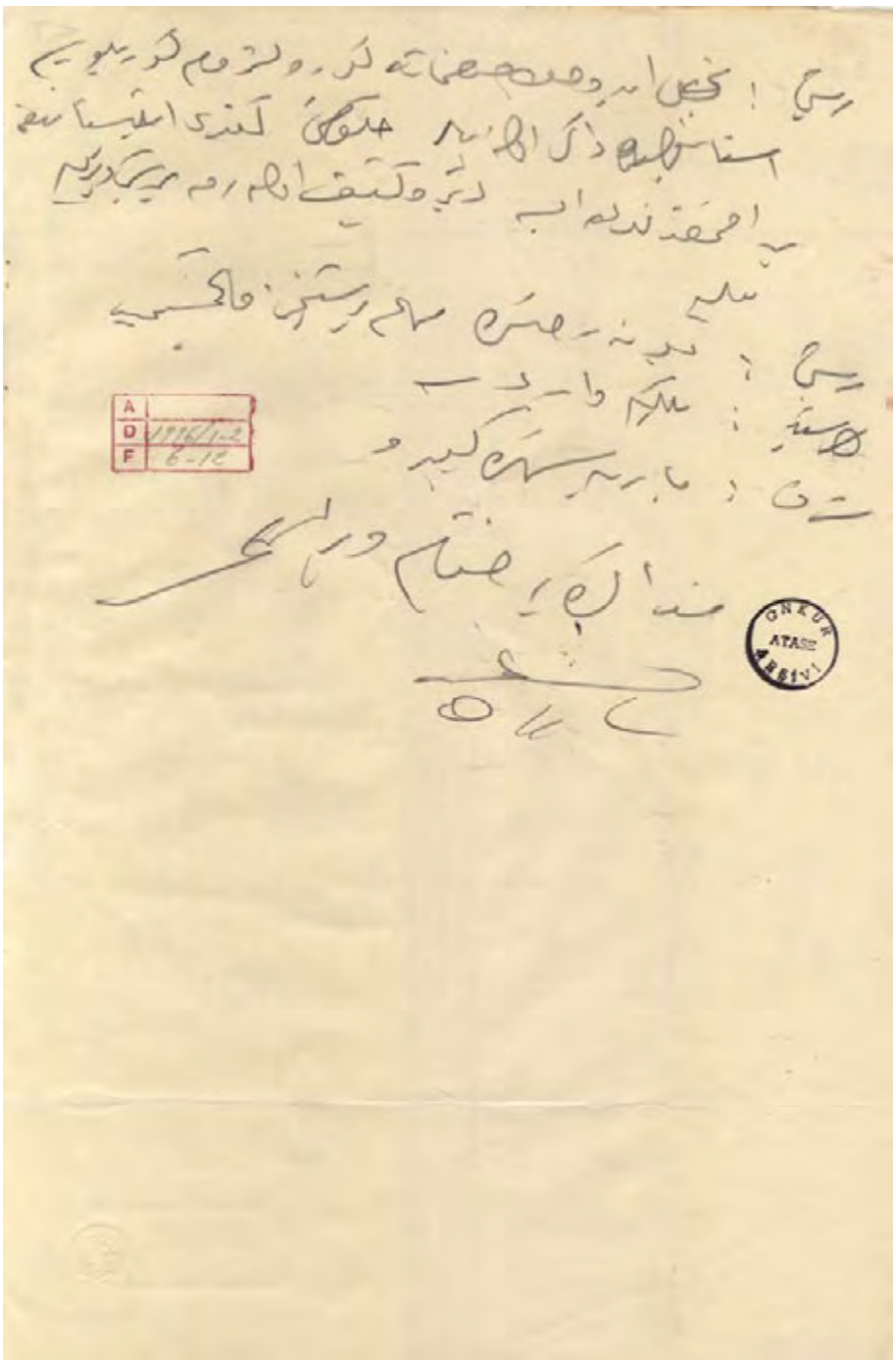

ONKUR ATASE ARSIVI

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

برغ وارد خط اولاً هفتمنا ایچون منه کوردکمز

خدمات

ONKUR ATASE ARSIVI

A
B 1776/1-2
F 6-14

A
1 1996/1-2
F 6-13

ONAUR
ATASE
ARSIVI

A
D 1936/1-2
F 6-16
ONKUL ATASE ARSIVI

ONKUR ATASE ARSIVI

A
D 1996/1-6
F 6-18

ONKUR
ATASE
ARŞİVİ

ONAUR
ATAÇ
ARŞİVİ

A
D 1996/1-E
F 6-19

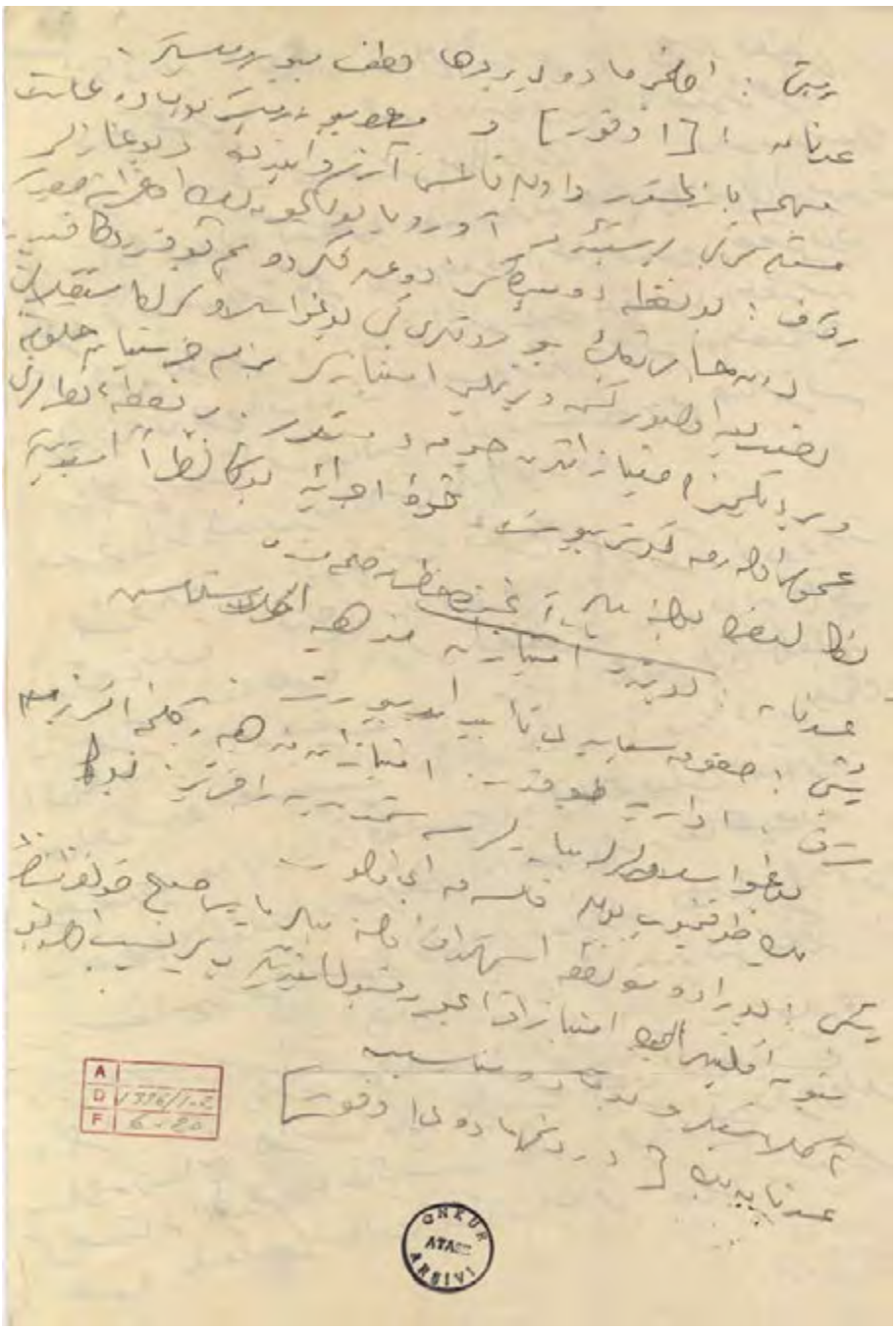

ONAUR ATASE ARSIVI

ONKUR ATATÜRK ARŞİVİ

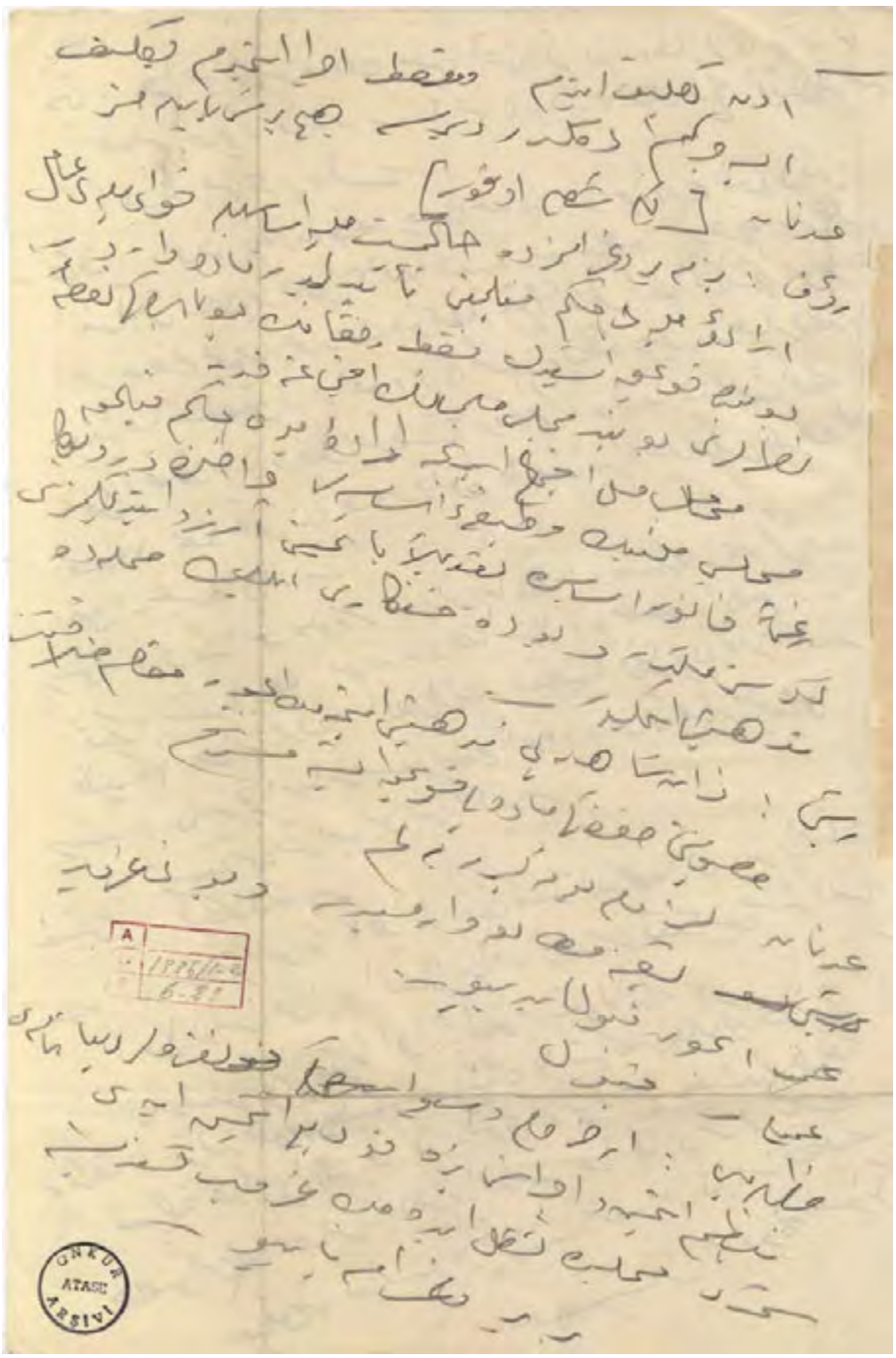

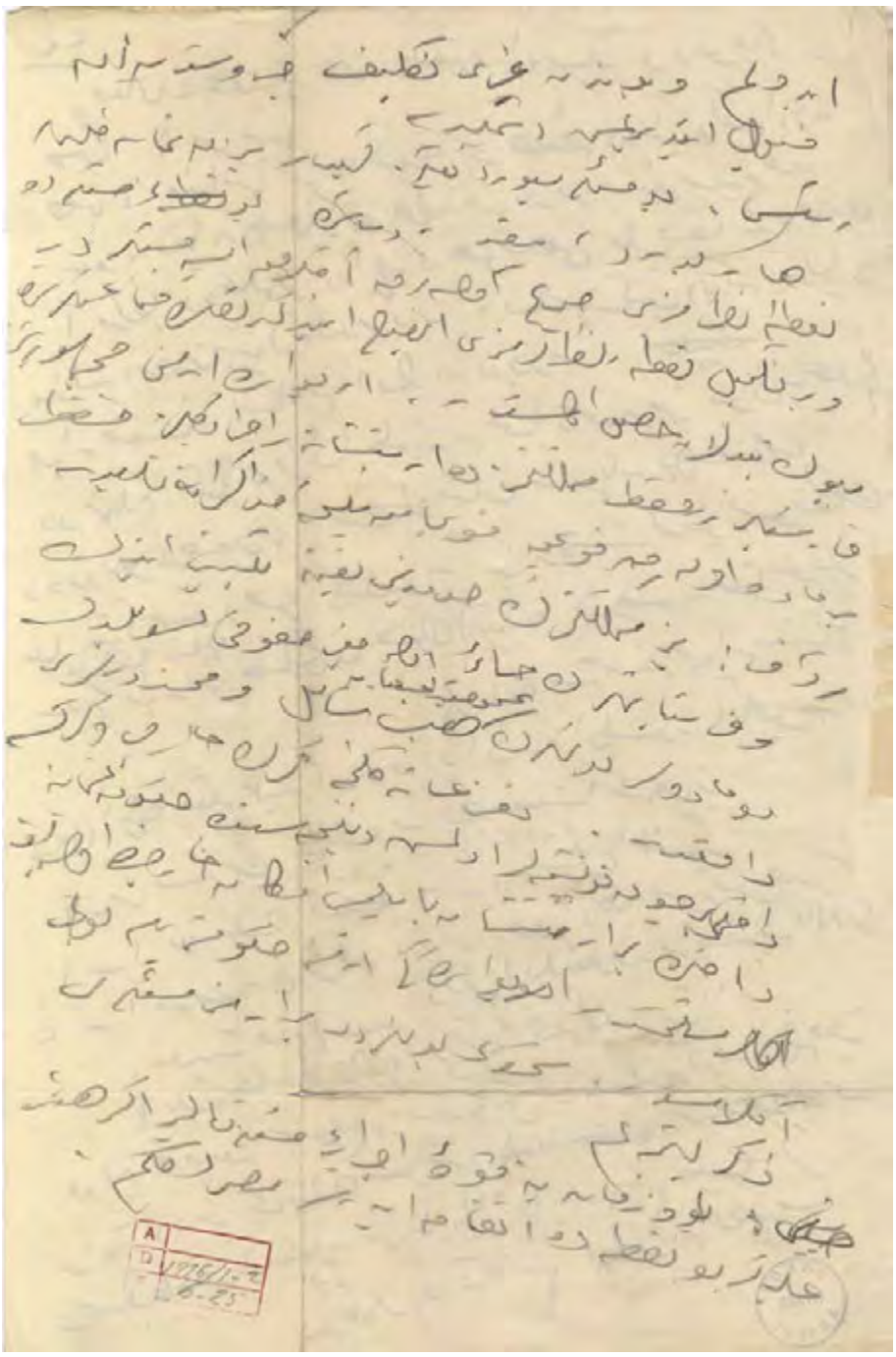

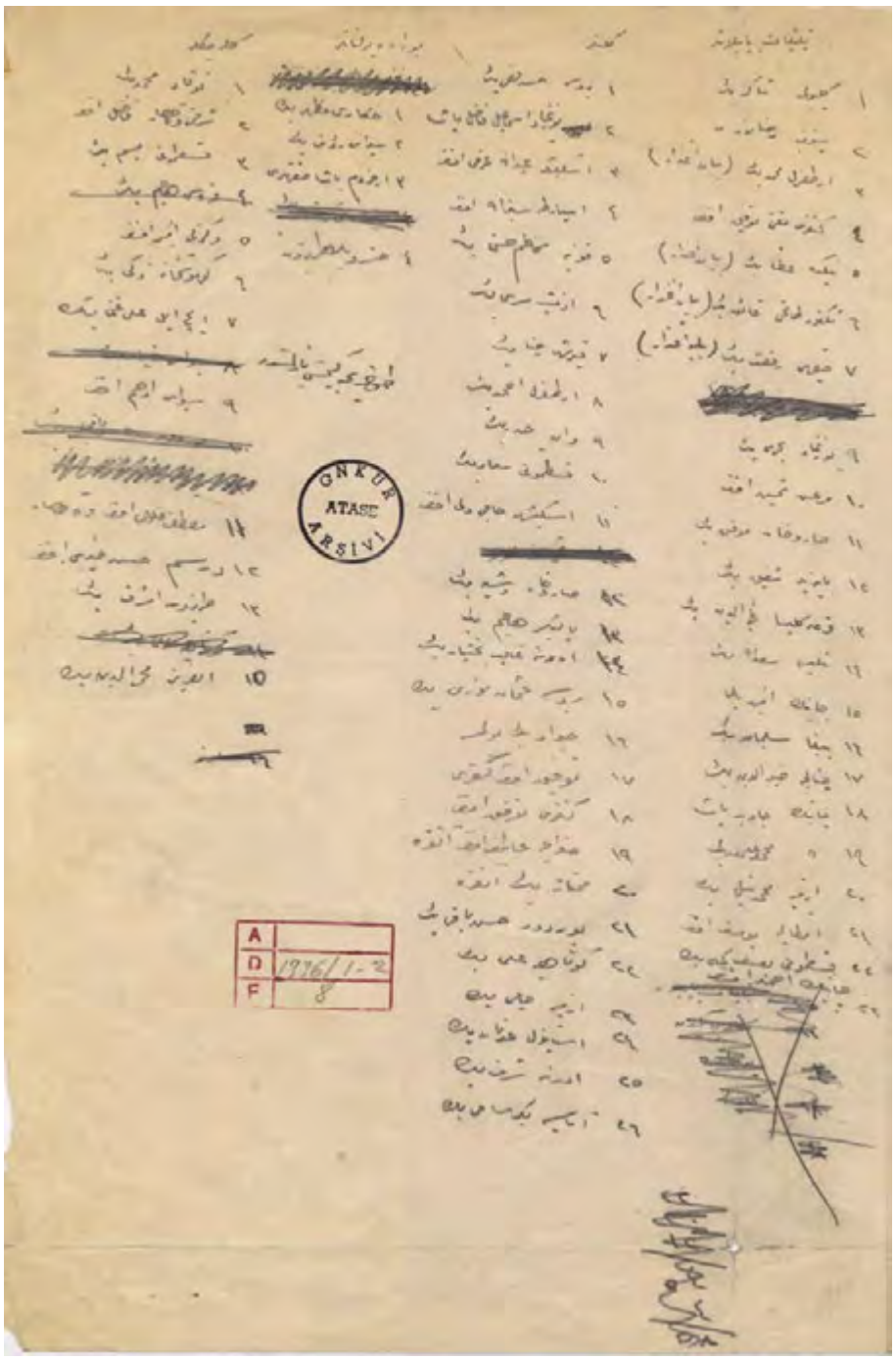
ANKARA ATASE ARSIVI
A
D 1976/1-2
F 8

ONKUR ATASE ARSIVI

A D F 1996/1-2 8-1

١ کلیوی مبعوث شاکر بك نیابت ایلیه
٢ جزیره مبعوث یمانوه بك
٣ ارطغرل مبعوث محمد بك (ایاله اعضاسنه)
٤ توقاد مبعوث محمد بك کلیوه
٥ × بورسه مبعوث حسن فهمی بك ١٧/٢/٢٥ ده قوندیغنه (کلمه کیده)
٦ × مبعوث ارزنجان/اسماعیل فاضل پاشا (بوزاوده)
٧ شرقی قره حصار مبعوث فاضل اوقطای (کلیوه)
٨ × اسکیشهر مبعوثی جراح فوزی بك (کلمه کیده)
٩ کستنده مبعوث حقی اوقطای نیابتنه یازیلمشدر
١٠ نیکده مبعوث عطا بك (ایاله اعضاسنه) (بوزاوده)
١١ × اسپارطه مبعوث سبغاق اوقطای (کلمه کیده)
١٢ قسطمونی مبعوث بیم بك کلیوه
١٣ هزمه مبعوث حاجم بك ٢٦/١/١ ده قوندیغنه (کلیوه)
١٤ دکرلی مبعوث ایمه اوقطای (کلیوه)
١٥ تکفورطاغی مبعوث فائق بك (مشورهٔ کلمه بوده) بوقوده
١٦ قونیه مبعوثی خالص حسن بك (کلمه کیده)
١٧ اولوقشلا مبعوث زکی بك (کلیوه)

ONKOR ATASE ARSIVI

A
Q 1996/1-2
F 8-2

BELGE NO:153

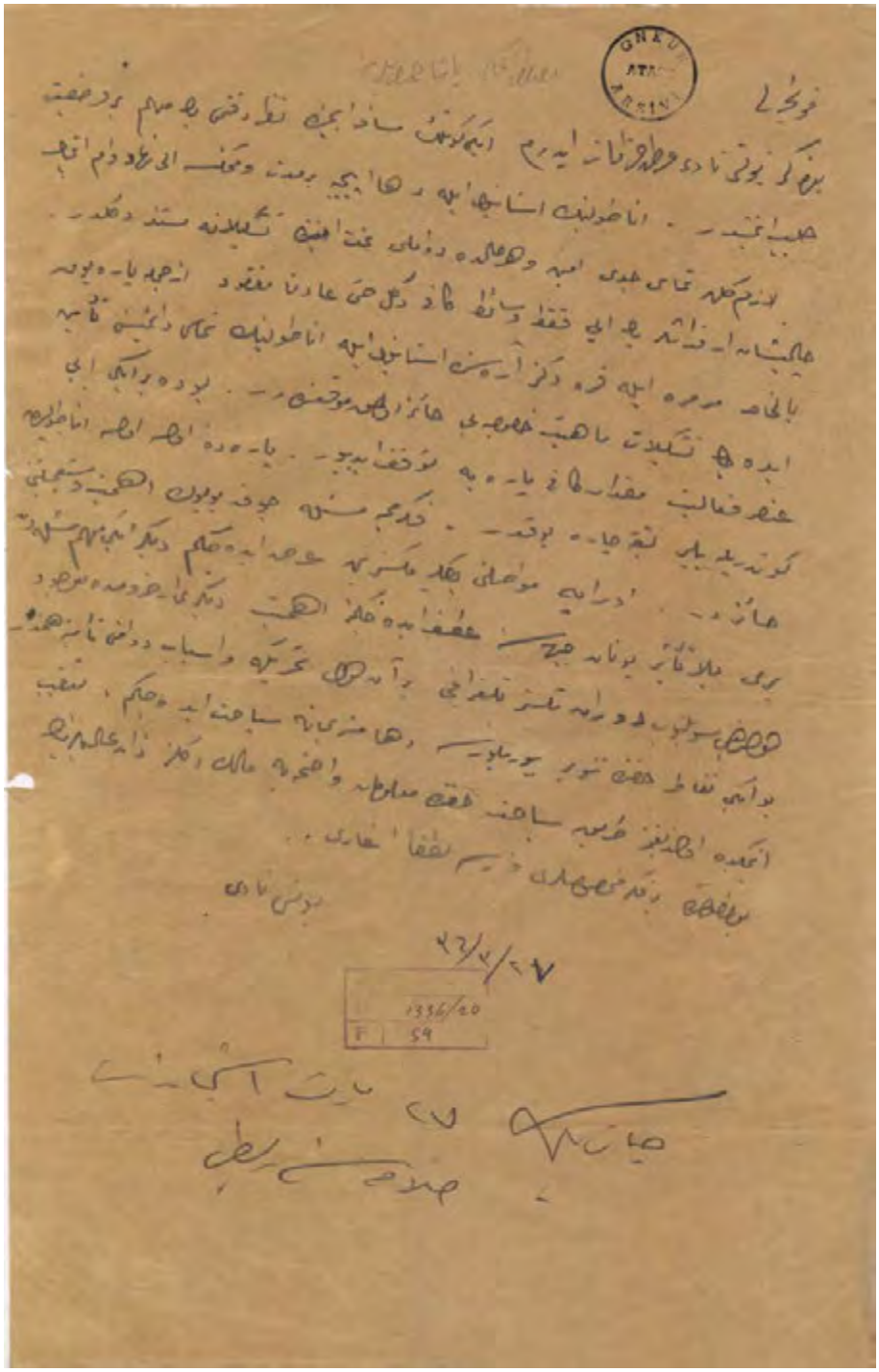

BELGE NO:154

BELGE NO:155

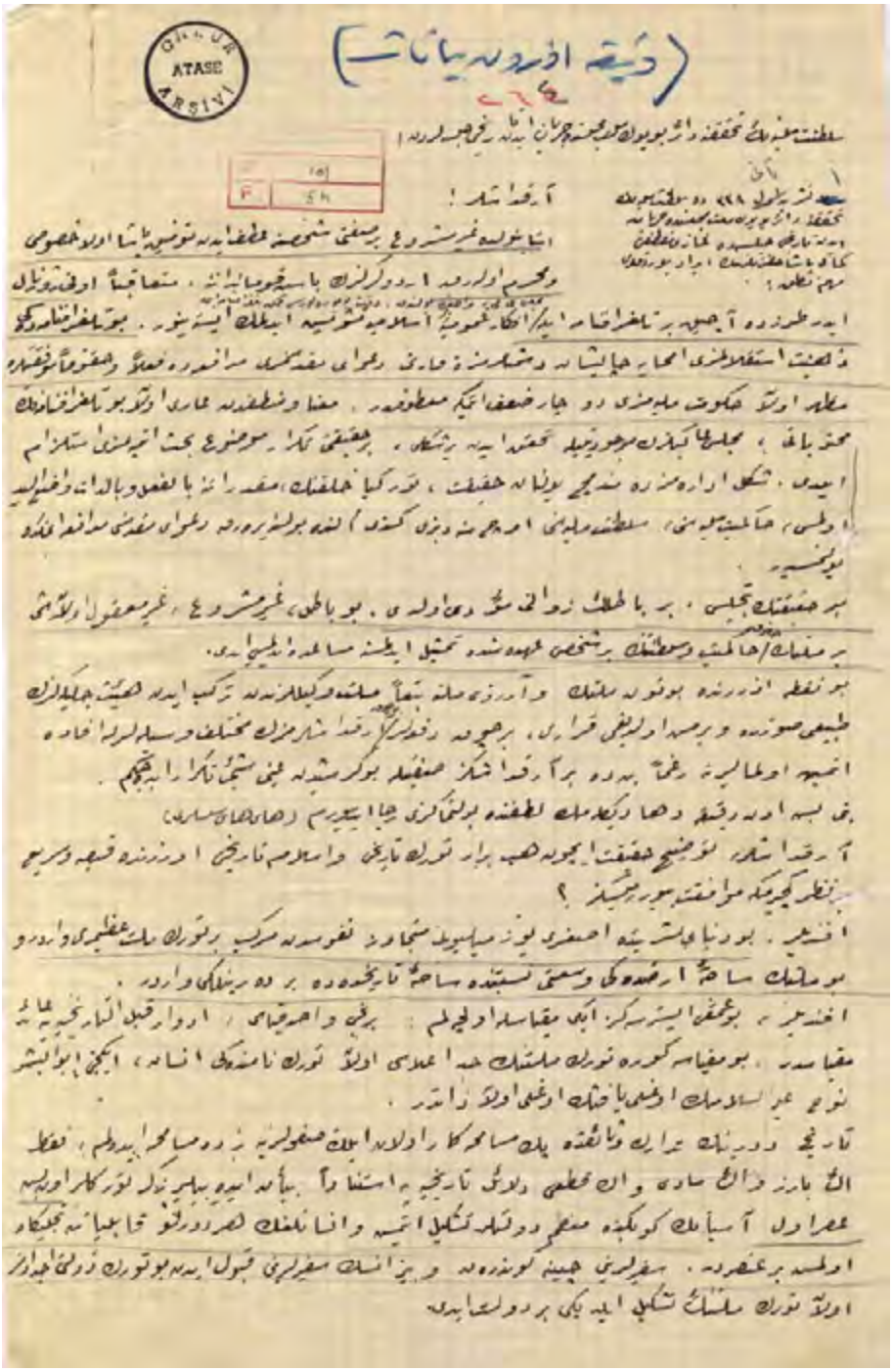

ATA-
ARSIVI
141
5401

افندیم، بو معلومدر که دنیا یوزنده یوز یلیونلرجه برعرب کندی وارد. و بو عرب آسیانک قسمی جزیرة العرب
نامنده اولوب عرب مرکزی موجود ایدی.

مظهر نبوت و رسالت اولان محمد عالم افندمز بو کسنه عرب ایچنده مکه ده دنیایه کلمه بر وجود جامع ایدی.
او آرقداشلر! نکری بردر، بو یوکسدر، عمارات الهیه نک تجلیاتنه باقدرمی دیه بیلرز که:
انسانلر ایکی صنفدر، ایکی دوردر مطالعه اولنه بیلر. ایلک دور، بشر بنک صباوت و شباب
دوریدر. ایکنجی دور، بشر بنک رشد و کمال دوریدر.

بشریت برنجی دوردر طبقی برجوجه کبی، طبقی برکنج کبی یقیندن و مادی واسطه لرله کندیسنه
اشتغال ایتمکه استلزام ایدر. الله قولرینک لازم اولان نقطه نظرنه وصولنه قدر ایجاز ایدن
واسطه لرله دخی قولرینه اشتغالی لازمه الوجهنده عدایلشدر. اوکره حضرت آدم علیه السلام
اعتبارا مضبوط و غیر مضبوط و ناشاهانه دینه جک قدر جوجه ایدی. پیغمبرلر و رسولر کوندرلشدر. فقط
پیغمبرلر واسطه سیله الله صوله حقایق دینه و مدنیه یه و بر کلدیکه صوله بشریت ایدر بالواسطه
تماسده بولونمغه لزوم کورلمشدر. بشریتک درجه ادراکی تنور و تکامل ایدرک صوله رسالت و رسالت
الامانات آلهیه ایله تماس قابلیتنه و اصول ایلیغی قبول ایدرمشدر. و بو سببله درکه جناب پیغمبر
خاتم الانبیا اولمشدر، و کتاب کتاب الله در.

صوله پیغمبر اولان محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم بشریتک جوجه لقنده ایکنجی سنه اول روی زمینه ایچنده و ربیع
الاول آیناک اولنجی پازارتسی کیجه سی صباح دوغرو طالع بری آغاریکه دوغدی. کوندوز طاوده
X بولونمه اولمشدر. فخر الخلق عرب نامنده بو آقشام بوم و سرور دنیا تمام شه دوردیسنه قصادف
ایدیور. انشاء الله بو خصوصی قصا دقت. (انشاء الله تعالی) حضرت محمد ایام صباوت و شبابی کچیردی.
فقط حضور پیغمبر اولماری. بوزی نورانی، سوزی روحانی، رشد و رویته لایق، سوزنده
صادق و صالح و سیرتجه سائره فائقه اولان محمد مصطفی اولدیغو اوصاف مخصوصه و ممیزه سیله خدیجه
ایچنده (محمد الامین) اولدی. محمد مصطفی پیغمبر اولمزدن اول، قومنک محبتنه، حرمتنه، اعتمادینه مظهر اولدی.
اوندن صوکرا آنجق قرق یاشنده نبوت و ۴۷ یاشنده رسالت کلدی.

فخر عالم افندمز نامناسب تهلکه لرا ایچنده بر بابانه محبت و شفقت قازانمشدر. ۲۰ سنه جالیشدی.
و دینه اسلامی تاسیس ایتمکه و خلقه بیان ایتمکه باشلادی. بو خصوصه اولان صوله اصول اعلامی علیه
اولدی.

کندیسنک مظهر ایشاراتی اولان بو نوع مسلمه بالخاصه اصحاب کرامه بر جوره کوز باشی و دکدر. فقط
مقتضای بشریت اولدیغو بو حال تاثرات بی فائده اولیغی رجال ادراک ایدن ارباب فطانت بیلیور
آرقدشلر آغلامه رکل، مصالحه ایتی بر آنه اول حسد تمشیتنه مظهر ایده جاک تدبیر آلمه
قناعتلر طوپلاندی. بیوک اکرم خلیفه اولمه بر امر انتخابی موضوع بحث ایدلدی. ابوبکر
شخصا چوق خوشلاندی و انفاس و ایستیغی یشاکه ابوبکرک کندیسنه خلیفه اولمسی موافق اولمغی

مختلف طرزده اشاره وحی بیورمشلردی. بونکا نظراً طویلونوب رسماً بر انتخاب یا بیعتدن بشقه بر ایشه قیام امسه اولسایدی حکم اولنه بیلیردی. حالبوکه بو انتخاب کیفیتی اوقدر بسیط اولماوی. بالعکس مسئله هیچ مناقشه لره، مناظره لره وهیچ اساسلی اختلافلره معروض قالمدی. اسم انتخابده مهاجرلر، انصارلر مختلف نقطهٔ نظر بیان ایتدی. بو نقطهٔ نظرلردن بریسی مقام خلافتک استحقاقنده، مصالح اجتماعیه ایجابنجه ایجوب لازم اولان قدرت وکفایتک قاعده اتخاذی ایدی. بونکا نظراً مقام خلافت اک قوتلی واک نفوذلی واک رشید قومک اولمقدی. بو نقطهٔ نظر جمهور صحابه نک ایدی.

ایکنجی نقطهٔ نظر، اگر وقتده نصرت اسلام خدمت ایدن قومک خلافته مستحق اولمسی ایدی. بو انصارک نقطهٔ نظری ایدی. اوچنجی نقطهٔ نظر ایسه قوت قرابتک التزامی ایدی. بو وقت هاشمیلرک نقطهٔ نظری ایدی. بو اوچ نقطهٔ نظردن انتخاب آرا ایله بر بنی ترجیح ایتمک وامر انتخابک اشاعه ایلمک ممکن اولوماز ایدی. اک نهایت تشتت وفتنه نک وخیال اولنکه کلمدن نزدمنه قانع اولان حضرت عمرک تأثیریله حضرت ابوبکره بیعت اولندی. کوریلیورکه ایلک خلیفه نک انتخابنده نمایلات عمومیه نک طبیعی تمرکز ندن باره شخص تأثیر تبعیت شکلنی آلمشدر.

اختیار! بو مخالفت ومناقشاتک نا بحق اولدیغنی قلمه آلیلم. حقیقتده امر خلافت مواد اسلامیه ایله بوبله بر مصالحه، چونکه افندیلر، خلافت نبویه، اهل اسلام آره سنده رابطهٔ اولمه بر امارتدر واهل اسلامک کافهٔ وحدتلرنده اجتماعلرینی تأمین ایدن بر امارتدر.

امارت ایشته جناب حقک بر سر وحاکمی درکه تأسیس واثباتی سطوت وقوت ایله مشروطدر. آنده مقصد اصلی ده دفع فساد وحفظ آسایش بلاد وتنظیم امور جرایاندر. مصالح عامه یی حفظ وتقویه دن عبارتدر. بو رضی آنجق سطوت وقوته منوطدر. عادت الله بو وجهله جاری اولمشدر. بونکا نظراً بو خلافت ایشنه ایلک اولمق اوزره بر نجیک، کرقومی ونفوذلی اولان قومک، ملتک وارث خلافت اولمسی نقطهٔ نظردن مرجح وغالب اولمسی طبیعیدر. وحضرت ابوبکرک بالتأثیر مقام خلافتی اشغال ایتمسی اصابت اولمشدی. ایشته بو صورتله زمانه مساعدتدن صوکرا خلافت عنوانله بر امارت اسلامیه تشکل ایتدی.

فقط افندیلر، پیغمبرک وفاتیله دهشتلی بر طرفدن ارتداد باشلادی، ارتجاع باشلادی، عصیان باشلادی... حضرت ابوبکر بونلری برطرف ایتدی، وضعیه حاکم اولدی. برطرفدن ده توسیع حدود امارت اسلامیه نی ترسم ایلدی. ابوبکرک صولت وسیاسیله بر طرفدن کندیسنی تجاوزدن محافظه ایتدی وحضرت عمری وصیتنامه ایله بالذات انتخاب ایتدی.

حضرت عمرک زمانه طوغرو حدود ممالک اسلامیه غوطه العاده دینجه درجه ده سرعتله توسع ایتمشدی، ثروت چوغالمشدی. حالبوکه بر ملتک ایچنده ثروت وغنا حصولی بهانلاس اغراضه رغبتنک حدوثنی ویوده اختلال وفتنه نک ظهورینی باعث اولمه بو عالم کونه وفسادک مقدماتی اولاندر.

ایشته بو نقطه حضرت عمرک ذهننی تحویسه ایتیوردی. بر، حضرت عمر تحظر ایتیوردی که رسول اکرم،

151
54.7

محرم اسرار اولان خواص صحابه شوری ایجنده: «امنی دشمنلرینه غلبه ایده جك، مکه، مدینه، قدس و شام فتح ایده جك، کسرا و قیصرك خزینه‌لرینی نفس ایله جکدر، و فقط اوزرینه حکومت آلرنده فتنه و اختلاف و نفسانیتلر حادث اولورسه ملوك سالفه‌یه مسلك کیدیه جکلردر.» حضرت عمر بر کون حذیفه ابن یمان رضی الله عنه حضرتلرینه، «کیمکه شو بو ایده جك فتنه‌لری صورولسه نیاده آکلیه‌جق جواب ویره: سنك ایچون آنده یأس یوق؛ سنك نیاز اولدك آنی سنده قایالی برقابیوار در.» دیدی.

حضرت عمر صوردی:

بو قاپو قیریلوب چیقمی؟ یوقسه آچیلوب چیقمی؟

حذیفه: قیریلاجق!.. دیدی.

حضرت عمر، اویله ایسه آرتیق قاپیلر خانه‌زیدی و اظهار تأسف ایتدی. حضرت قاپیو قیریلمه‌مقدردی. چونکه ممالك اسلامیه وسعت بولمشدی، ایسه چوغالمشدی. بو شکل امارت و بو طرز اداره ایله طوره‌رك عدالت کامله اجرای مشکل اولمشدی. حضرت عمر بولمق اوزره ایچیوره و حضیفه‌یی والله‌یه یالوارورك دیورکه: یارب! بو حمل قبضه ایت

عمر بر کون آغلارکن سبب صوردولسه:

«نصل آغلامیه‌یم که فرات کناره‌سنده بر اوغلاق ضایع اولسه خوفیله که عمردن صوردولور» دیه جواب ویردی.

اوت؛ حضرت عمر رضی الله عنه آرتیق خلافت عنوانی آلتنده‌کی طرز امارتك بر دولت اداره‌سنه ناکافی اولدیغنی، بو ذاتك کندی فضیلتنه، کندی قدرتنده و حتی کندی مراقبتنده اولسه وجه بر دولتك اداره‌سنه ناکافی اولدیغنی بولیورکه معنای شامله‌سی اوزره ایدمشدی. حتی بو اندیشه‌ایله ایدی که عمر کندندن صوکره آرتیق بر خلیفه‌نك شوراسی اولدی. کندیسنه اولمق توصیه ایتدکجه زمانه (برخانه‌ده بر قوپاق بیچیلور) دیدی. عبدالرحمن بن عوف جیاقیردی:

«بنی وطن علیه ایلك ایستیورم» دیدی. اوده: (بکا قبول ایت دیه‌رك نصیحت ایتمیسك) دیدکده عمر: (ایدرم، یارب!) دیدی.

عبدالرحمن: (والله بوده ابدیاً بوایشه کیرمم) دیدی. ان نهایت عمر، ان معقول نقطه‌یه نظراً ایدی، امارت، دولت و ملت ایشی شوری‌یه حواله ایتدی. عمر درحال صحابه شوری و بشوله عقد مجلس لیاقت دولسه‌دی، و اوراده بعضه شایان وقت و ضعیفلر ایله یه اداره امتی، انتخاب ایتکلری بر خلیفه‌یه تودیع ایتدیلر.

حضرت عثمان خلیفه اولدی. فقط قیریلمه‌مکلوم اولان قاپو، آرتیق قیریلمشدی. ممالك اسلامیه‌نك هر طرفنده بیك دورلو قیل و قال و عدم مشنودی باشلادی. نزد الهی عثمان عاجز و ناچیز بر وضعیت دوشدی. اوقدر که شام والیسی معاویه اونك حیاتنی محافظه ایچون نزد همایکاریه دعوت ایتدی. بو کا موافقت ایدیه‌یه حضرت عثمان طرف ولایتیاً حدیه محافظه نفسنی ایچون عسکر کوندرمکی تکلیف ایتدی. بونلرك ایچی بشه، بیاندقالمادی. هر طرفده عصیان ایله مختلف منطقه‌لر خلق ایتدیرده، اونك ایچنده

حضرت عثمان تحت محاصره‌یه آلنمش و زوجه‌سی محترمه‌سی یانده شهید ایدی. برحیوه کوردلسوطی وجانلی وقایعه صوکره حضرت علی (کرم الله وجهه)، مقام خلافته کیتدی.

کلدار ایدیلمکه خیر قیلمشدر. علمه طرفندن اولمقدیر. برابر طرفه باغدرمش، یمه باشقه برشی، معویه باشقه برشی نه خطای حجازیه‌دن بام باشقه برشی ایدی.

حجاز دن بر خلیفه، معویه ده فوق استناد ایدیر والی ایدی. صفیه ده فارس قارشو کلمکه مجبور اولدی. معاویه، حضرت علی (کرم الله وجهه) نک خلافتی طانیمیور. وبالعکس اوفی خود عثمانه‌ایدی نوالم جیوردی. وظیفه‌سی عالم اسلامده احکام قرآنیه نک تأمینه تطبیقاتندن عبارت اولان خلیفه، منزه قاریه مصالحه مشربنه کیرمیه‌سی امویه‌لردن وسنک قارشوسنده محاربه‌یه قطعه مجبور اولدی. بالضروره طرفینه حکمار نیات وبره‌جای قراره تبعیت سوز ویردی. معاویه‌نک مرضی عمرو بن العاص ایدی. حضرت علینک مرضی ابوموسی الاشعری تحکیمنامه‌یه تنظیم اجبور قارشو قارشویه کلدکلری زمانه حضرت علی جاهز بولونیوردی. (ابن ملجم علی ایله معاویه آره‌سنده تحکیمنامه‌ده) دیه یازیلمه جملهسی دخیال معاویه‌نک مرضی اغراضه ایدی. ویدیکه: (او ابن ملجمه کلدیکی اوراده قالیور. سه یاکلنز امکده بو فنالقلر امیری اولمیه‌سلر. شام اهالیسنک امیری دکلسلر)

حضرت علی، اصحابه باشندوک صفینک قالدیرلمسنه موافقت ایدی. بونده صوکره ایکی طرفه مرخصلر کیدیرمه قارشو قوللانیلمی عادی حیله جملهسی معلومدر. بونده موفق اولان عمرو ابن العاص معاویه‌یه خلافتی تبشیر ایدی. دیکر طرفده حضرت علی ده حکمارنک حکمه صادق قالمه‌سنه دیرکی حالده برآز تردد مشاهده اجرای خلافته دوام ایدی. کوجیوره که رسول الله‌نک دخاندن یکرمی بشسنه قدر قلیل بر زمانده صوکرا عالم اسلامیتا بیجنده، اسلامک الی بیوک ذواتندن آکیمن قارشو قارشویه اولمای خلافت ایدی آرقه‌سنده سورکلدکلری غیر دینی وغیر عرقی خانلر بیجنده بر قیمتده باش قورسیر. الی نهایت حیله سنده موفق اولان معاویه‌نک حیاتی و تربیه اولنمی مغلوب و اولاد و عیالنی محو و پریشان ایدی. وبو صورتله خلافت عثمانی آلتنده‌کی امارت اسلامیه‌یه خلافت عثمانی آلتنده سلطنت اسلامیه‌یه تحویل ایدی. سلطنت امویه، بویوک استیلالر یاپمقله برابر باشنده نظایر قدر خونیه والیم وقایعی ایله آچیلمشدر. سنه‌لری طولیسیله وهجریک ۱۲۰ نجی سنه‌سنده عرب ملتی، سلاطین امویه‌یه باشلیورلر آخیر ویرینه باشقه نامده بر دولت تأسیس ایتمشدر.

بو دولت، دولت عباسیه ودولتک اساسکار سنده بولونان انسانلره خلیفه دیرلردی.

مرکز فعالیتی عراقده بولنان خلافت عباسیه‌نک موجود رئیسی رسماً اندلسده دخی (خلیفه رسول الله) و (امیر المؤمنین) عنوانلرینه مالک بر سلطنت مورسه حکمدارسی موجود ایدی. بیانات مقدمه اولمه‌سی ایضاح ایتمشدم که بونده (۱۵۰۰) سنه اول، یعنی تقریباً بوندن ایکی بیوز سنه اول اورته آسیاده معظم بر ترکیه دولتی موجود ایدی. قبول الاسلام موجود اولان بو دولتلرک صاحبی ترکلر، بونده (۱۰۰۰) سنه اول اسلامی قبول ایتمشلر. اولاً شرقه دوغری توسیع مالک ایدرلر. جبهه حدودنه

قدر اجرای نفوذ ایدیلدی. خلفای عباسیه ایله بو هیچ نمود، اصالت و شجاعتلرینه مالک اولان تورکلر، عسکری اولارق سوریه، عراق قدر گلدیلر. خلفای عباسیه یک تحت اداره سنده بولنان بو بلاد و اکثریتله نفوذ ایتدیلر. اک بوگونکی اداری و امنیتی ماتمانه ارتقا ایلدیلر.

دوچی عصر هجریده ایدوکی سلجوق حکومتی نامی آلتنده عظیم بر تورک دولتی تشکل ایتدی. بو دولتک نامی آلتنده اجرای فعالیت ایدن تورکلر، بر طرفدن قافقاسیه و دیگر طرفدن جنوبه، ایرانه و عراق و سوریه، غربده آناطولیه نفوذ ایلدیلر.

بغداده اوطوران خلفای عباسیه بو تورک دولتلرینک دائره نفوذینه گیرمشدی. فی الحقیقه بو تورک دولتی تشکیلی عصرلر اسلامه مادر اولانلر و خوارزمی، شام و مصره و آناطولی قطعه سنک هیچ بر یرینه مالکی ضبط حدودینی کاشغرلرده و سیحون بوی اندن آمو دریا و بحر اخضر و بحر عمانه قدر توسیع ایتدی. و بغداده بولنان خلفای عباسیه یه اختیار و اداره سنه آلدی.

بغداده، عهد مرکزده (ملک شاه) نامنده تورک حاکمینی تمثیل ایدن بر ذات ایله خلیفه نامنی طاشیان مقتدی بالله یاننده یاننده اوطوردیلر. و اقربا اولدیلر. بو وضعیتی بر آز تحلیل ایتمک لازم

تورک خاقانی که عظیم بر تورک دولتک حاکمیت وسطنی تمثیل ایدیور، نماینده بر خلافت مقامک آیرجه محفوظیتنه ریاست کوردیور. اگر بویله بر محذور کورسیدی ذاتاً یه اداره سنه آلدیغی مقامی اورنده قالدیرمق و اوقاف عائله صفاتنه و حلال جباتی گنده مقامنده محروم بولندیرمنگه ایدی.

حضرت سلجوق نقریباً بسه شلر صوکرا یا یلیغی اگر ایسه سیدی. ملک شاه دها اوچ سنه بغداده یاشیه اولوردی.

مشار الیهک یکه یاکار دوشونکی برشی وار ایدیسه اوده، تورکیه سلجوق دولتنه دها صادق و مقام خلافت ایله دیگر برینک خلیفه مقتدی بالله خلف اولمق تأمینیدی.

فی الحقیقه مقتدی بالله نک ولی عهدی اولان اوغلی عزالدوله اونک یرینه گنده طور روغی اقامه ایچون خلیفه یه تضییق ایتدی. ملک شاه اولسیدی بو بویله اولمقدی.

شمدی اگلیلیم. مقام خلافت محفوظ اولدوقه اونک اینده حاکمیت و سلطنت مدعی مقامی (که تورکیه بویوک سلجوقیدر) البته یاننده یاننده و اکثریت ملک شاهلک مقامی قابشدیرمنده عاجز و قاصر برمقام صاحبی اولمقدن دها عالی بر طرزده بولنور؛ چونکه بوگونکی تورکیه دولتی تمثیل ایدن تورکیه بویوک سلجوقیدر. هیچ بر تورک تورکیه خلقی، بو تورک قوماندان اوقاف خلافتک استمرارکاهی اولمق دولتنده دولتنی یاکار وجدانی دینی بر وظیفه اولدوقنه و تکلیف ایدیور.

مطالعات تاریخیه سلسله سی اوزرنده بر قاچ جوآبدم دها بر آز علم:

بو آدیلمش یازی بوگونکی شکل اداره نه قدر طبیعی، نه قدر ضروری، و تورکیه سلجوق و بوتون عالم اسلام ایچون نه قدر نافع و مصیبا دینی نتیجه سنه ایصال ایدیجکدر.

اختیار بر اوزره آسیاده دولت اوسنه دولت تشکیلی اشبه اولان تورکلر، دها غربده ایرانی سلجوقیلر

وآناطولیده ده روم سلجوقیلری نامی آلتنده بیك مقتدر و بیك تمدن و تعمر تشکیل ایتمشلردر. قونیه ده
مرکز حکومتلری تأسیس ایتمشلر اولمکله روم سلجوقیلری، معلوم عالملرك اولدیغی اوزره (۶۹۹) سنه سنه
قدر محافظهٔ موجودیت ایدبلورلر.

مقصودمز اسلام ترك دولتلری اجراءات فعالیت ایدرکن چنکیزخان نامنده کی جرار بر قوه قوه ورودن
چیقه رك (۵۵۹) سنه سنده حدودلرینه چیه رکزیه، بحر بالطقه، بحر سیاه قدر توسیع ایدیور،
چنکیزك طوروغی هلاکو ایدی که (۶۵۶) سنهٔ هجریه سنده بغدادی ضبط ایدرك خلیفهٔ عباسی
مستعصم الله ایچون و بوصورتله دنیا یوزنده خلافت خاتمه ویریور. ارتکاب فخر عالم حضرتلرك
بر نجی خلیفهٔ رسول ابوبکر نه دنیایی ایستمسه، نه ده دنیا اوکا توجه ایتمشدر.

ایکنجی خلیفه حضرت عمر، حیات اجتماعیه ده کی موجباتك غیر حاجی توقیف اولنیغی قناعتی جانده یقیناً
اوراك ایدرك مضطر یا الروح اولدرق وفات ایتدی.

حضرت عثمان، کلام، مقدر اولان موجبات ایچنده خانه کتاب الله آتیه رحمه ترك دنیا ایتدی.

حضرت علی، خلافتی قبول ایتمشدر تقدیر ایتدیرمدك و اهلبیت رسولك حقوقی محافظه ایدرمدك
یه تحصیله کریان اولدی.

اوبیر قضایه سنده خلافتی محافظه ایدمیدك. الانهایت نفوذ خلافتی بغداد سوقاقلرینه قصر
محبوس اولان عباسی خلیفه لرینك صوکنجیسی مستعصم اولاد و عیالیله و مرکز بولنه بیك کشی بغداد
اهالیسیله برابر هلاکو قرنداشه ویردیلر.

خلفاء عباسیه نك ضعفی کوردکلر (خلیفهٔ رسول الله) و (امیر المؤمنین) عنوانلرینی آلمشلر اولدیغی
و نفوذ خلافتلری الحمرا سرایلرنك قیوشدرمه چیقاماسی مع محکوم قالمشلر اولمشدر کی خلیفه لرك ده
بشنجی عصر هجری ابتدا سنده کی عاقبت مجهولی معلومدر. بغداده هلاکو نك احداث ایتدیکی
رقعهٔ مرعبه تشکیل سنده کرك رصد اوزرنده خلیفه و مقام خلافت معدوم بر حالده کیتمیلیدر.

بونده ایچون هلاکو، یعنی ۶۵۹ تاریخ هجریسنده ایدی که خلفاء عباسیه نسلندن المستنصر بالله اسمنده
بر ذات هلاکودن قورتیلوب مصر حکومتنه التجا ایتدی و بو ذات مصر ملکی طرفندن خلیفه طانندی.
بونده هلاکودن ایدیدی ذات خلیفه عنوانی خائز اولدرق و حفظ هیچ بر صلاحیتی، هیچ بر تأثیر
و نفوذی اولمیه رق وظیفه وظیفه مصر حکومتنك حاضرلدیغی بیلدیکلری استفتاوی ایدر امرا جماعتی
ایدی شدر. سلجوقی دولتنك اداره سنده تشتت عمومی حاصل اولدیغی اوزره ۶۹۹ تاریخ
هجریسنده سلجوقی دولتلرینه عثمانلی دولتی احیاء تأسیس ایتدیلر. بو دولتك اولوسزده یاوز
سلطان سلیم ۹۲۲ تاریخ هجریسنده مصر ضبط ایدیکی حالده اوراده اعدام ایدیلمکله مصر حکمدارلرنده
باشقه عنوانی خلیفه اوزرنه بر ذات بولنمسه.

خلیفه صفتنك بویله بر شخص عاجز طرفندن تمثیل نامی عالم اسلام ایچون شیه اولیغنه [illegible]
اوصنعتی ترکیه دولتنك قوماندانلری اجبار و اعلاء ایلدکلری اوزره آلدی.

ONKUR ATASE ARSIVI
/51
F 56-3

افندیم، عثمانلی دولتی که (۱۹۹) ده تأسیس ایتمشدر. خلافتی آلدیغی (۹۶۶) تاریخنده آنجق اللهه صوکره سه قدر تاریخ بولانده دوره اعتلا دینلمه و موفقیات متوالیه و عظیمه ایله مالی اولمق تقریباً اوچ عصرلره بر دوره میشادی. اوندن صوکره... اوندن صوکره افندیم انحطاط، انحطاط، انحطاط باشلادی.

افندیم، دوره انحطاطک اهم صفحه‌سی تورک دولتنک حدود ارضی بر آز دها دارلاشه‌رق بیتمه‌سی. تورک ملتنک مادی و معنوی قوتلرینی بر آز دها محافظه تفصیر ایتمه‌سی. دولتک استقلالنی خرابه‌سی، اداره‌سی، ترقی، تعالیسی و هیئت ملیه اعظمی برابر ظلمه محو و نابود اولمه‌سی.

نهایت آل عثمانک اوتوز آلتی و صوکنجی پادشاهی و خلیفه‌سی دوره سلطنتده تورک ملتی ال دینه خطه اسارتک اوکنه کتیریلمه‌سی.

بیلدیکم قدر استقلال مفهومنک نشانه اصلیه‌سی تورک ملتی بر تکرار بو خطه‌ده ایچه بولوارلمق ایستمه‌سی... فقط بونکله‌بر اوده بر صورت ایچون برقاچ شعور ایچون برقاچ شعور ایچون برقاچ شعور لازمدر. فقط قانونلر احداث لازم کلدیکی یاخود اینی حیاتک ایچون قلب و وجدانی علویت انسانده مجبور و مخلوقدر آیرلر. اعدام حکمنی ویرنلرک بویله عادی بر واسطه‌یه احتیاجلری واردر، اوکیم اولوبیلیرمی؟! تورک دولتک استقلالنه خائن دیرمه، تورک خلقنک حیاتی، ناموسنی، شرفنی احیا ایدن، تورکلرنک اعدام قرارینی آیاغه قالقه‌رق بوینه اندیکی قبول ایتمک استعداده کیم اولوبیلیرمی؟

– (وحیدالدین وحیدالدین، کورولیسن..)

پاشا حضرتلری (دوامله) سؤالنا سف بو ملتنک حکمدارینه سلطانه، پادشاه دینه، خلیفه دینه باشنه بولندیرلیغی وحیدالدین... (الله‌دن اینسون حضرتلری) وحیدالدین بو حرکت و نانکارانه‌سیله یاکز کندینک دیوه‌لیغی برسعادتی قبول ایتمه‌سی اولمقدن باشقه بر شی یاپمه‌سی اولماز.

وحیدالدین بو حرکتک کندینی اولدوردی. و تمثیل ایلدیکی تشکلاره اندن اسنی ضروری قیلدی. فقط افندیم، ملت چیچی بر وقت بو حرکت خیانتکارانه‌نک قوربانی اولمغه راضی اولمازدی. چونکه ملت، ایجابه تعامل اولدرمه باشنده بولونانلرک ماهیت حرکتی سهولتله اوزاقدن دیشه و قابلیتده ایدی. ملت، تاریخک وضوحنده عصرلردنبری دوچار اولدیغی فلاکتلرک اسبابنی بر آنده خلاصه ایدوبیلمک حساسیتی و اقتدارنه صاحب ایدی.

ملت، شخصلرک حرص سلطنت، حرص تحکم، حرص استیلادن باشقه بر شی دکل ایمه منفعت و راحت و توسیع سفاهت و ضلالت، ابدال و اسرافات کبی هیچ مقصدلری ایچون واسطه و قوت اولمق یوزندن کندی بنکلی اولنلرک چوق مرتبه ده کیچیریکی غفلتلرک نتایجی آلچاق وخیال خلاصه ایده بیلمک رشدینه کلمه‌ایدی. آرتق ملتک الی معقول والی مشروع والی انسانی صلاحیتی استعمال ایتمک زمانی کلدیکنده تردد قالماشدی.

ONKUR ATASE ARSIVI

101

نایخ جلانده بر چنگیز. بر سلجوق، بر عثمانه دولتی تأسیس ایدن و بونلرك هپسنی حادثات ایله تجربه ایتمیه
قورالمش بولونمه طوغریدن طوغری یه کندی نام و منفعتنه بر دولت تأسیس ایدرك بونلره فلاکتلرك
قایشوسنده مغلوب اولسنلر قابیت و قدرتنه اخذ سوقع ایتدی. (شدتلی آلقیشلر)، ملت تعداتی
دوغریدن دوغری یه الی آلدی و مال سلطنت و حاکمیتی بر شخصده دکل، بوز افراد طرفندن منتخب
و قبیله دن ترکب ایدن بر مجلس عالیده تمثیل ایتدی. ایشته او مجلس، مجلس عالیکزدر؛ تورکیه بیوك
ملت مجلسیدر. و بو مقام حاکمیتك حاملنه، تورکیه بیوك ملت مجلسی حکومتی دیرلر. بونده
بشقه بر مقام سلطنت، بونده بشقه بر هیئت حکومت یوقدر، و اولمامالدر.

کذلك صفت خلافتی اضافه ایدن بو موقع شخصی منبعدن اولوب مقام خلافت نه اولوجقدر
سؤالی وارد خاطر اولور!.

افندیلر! خلفای عباسیه دورنده بغداده و اوندن صوکره مصرده خلافت مقامنك عظمتی
سنه سلطنت مقامیله یاندیاغه و نقطه آیری آیری بولنمقده کوردك. بر کونده دخی سلطنت
و حاکمیت مقامیله مقام خلافتك یاندیاغه بولنه بیلیسی اك طبیعی حالدندر. شو فرقدن که بغداده
و مصرك سلطنت مقامنده بر شخص اولدیغی کبی. تورکیاده او مقامده اصل اولان ملتك
کندیسی اولدیغی کبی.

مقام خلافتده دخی بغداد و مصرده اولدیغی کبی بر قدرت و یا ملتی بر شخص عاجز دکل، اعتقادکز
تورکیه دولتی اوستنه بر شخص غالب اولدیغی حالده. بو صورتده بر طرفدن تورکیه خلقی عصری بر
دولت سنه حالنده کوکسونه دهاء رحیم اولمیه، کوکسونه دهاء مسعود و مرفه اولمیه،
کوکسونه دهاء حیوه انسانلغی و بنلکی آکلامیه، اشتغالات خیالیه نه کندیسی معروضه
بولندیرمامیه، دیکر طرفدن مقام خلافتده بونه عالم اسلامك روح و حیاتنی
و ایجابنك نقطه رابطه سی، تمامیله اسلامیانك باوغ انتباهی اولابیلمك برعزت و
علو یتده تجلی ایدیوکور.

افندیلر! تورکیه دولتی، تورکیه بیوك ملت مجلسی و اونك حکومتی مفهومنده بیك ملت و مملکت
ایچون نه قدر قوت و فیض و خلاص و سعادت و هدایت بکلیه ایضاح لزوم کوردیلر. او دخی
سنه لك تجاربه فعلیه و بونك ثمراتنه مسعودی کاملجه و قناعت ویریه بیلور اعتقادنده یم.
بونه صوکره مقام خلافتك دخی تورکیه دولتی ایچون و بونه عالم اسلام ایچون نه قدر
فیضیا اولمه جغنی ده استقبال بونه وضوحله کوستریکدر. (انشاالله صداری).

تورك و اسلام تورکیه دولتی، ایکی سعادتك تجلی و تظاهرینه منبع و منشا اولمغه
دنیانك اك بختیار بر دولتی اولوجقدر. [انشاالله صداری]

بو معروضاتده ایضاحاتم نهایت و بردك ایچون هیئت عدلیه شوفی عرض ایدیوم که،
بونه رفقامك معروضاتی بحث اولنه جقدر. اساسنده تماماً متحد و متفق اولدیغم بیوك

قناعت وجدانیه و محاکمهٔ فکریه ایله برابر اولسیغنی کوریورم. بو حال ملتزمک جداً تشکرینی
موجب بر حالدر. شعبهٔ جلیلهٔ کزک نامشاهی تقدیرات و تبریکاتی استلزام ایدیه بر حقیقت،
ده بنده مفصل بر تقریر اوقونمشدی، شمدی اوقونانه بر ایکنقریر دهاوار. صرا و جنابک
محترباتی عرضه ایتدیکم کبی، نقاط اساسیه ده بردر. بناءً علیه یا بیله بیرمیشی، بو اوچنجی دهاً
صریح و دهاکوزل بر طرزده تثبیت ایتمک و شعبهٔ جلیلهٔ کزک رأی قطعیسنه اقتران ایتدیرمک
بر آنده اول اعلام ایتمک و بو مسایده بو تورلو دشنلرنک علیهنده آلدیغی تدبیرلره قارشی مانع
اولمقدر. (شدتلی آلقیشلر)

GRKUK ATASE ARSIVI
101
2-42

BELGE NO: 1

İstihbârât
Umûmî rapor

24-5-35

Makam-ı Celîl-i Sadâret-i Uzmâya

Me'mûr buyurulduğum umûm mıntıkanın ahvâl-i hâzırası hakkında bugüne kadar olan tedkikat ve muhaberât netîcesini mücmelen ber-vech-i âtî ıttılâ-gâh-ı fehâmet-penâhîlerine arz eylerim.

1- Canik sancağı hakkında tafsîlen ma'rûzâtda bulunmuşdum. Muvâsalat-ı âciziyle berâber Rum çeteleri fa'âliyyetden sarf-ı nazarla intizâr vaz'iyyetini aldı.

Samsun'daki komitelerinin siyâseten bu tarzı tercîh ve emr etdiklerini mevsûkan istihbâr eyledim. İslâm çetelerinin ileri gelenleri bi-l-vâsıta şekâvetden men' edildi. Bunların karîben hükûmete teslîm olacaklarını ümîd ederim. Ale-l-âde çapulculuk edenlerin de te'dîbi mümkin olmakdadır. Son günlerde Canik mıntıkasında zikre şâyân vak'a olmamışdır. Buradaki kıtaât-ı askeriyyenin hâllerinden memnûn kalmadım. Bu cihetin ıslâhı hakkında yeni kolordu kumandanına ta'lîmât-ı lâzıme verilmişdir.

2- Sivas vilâyetinden henüz vâzıh ve daha şâmil bir ma'lûmât alınamamakla berâber taayyün ediyoruz ki vilâyetin Tokad ve Amasya livâları gibi havâlî-i şimâliyyesinde şekavet ziyâdedir ve fâillerin hemen kısm-ı küllîsi Rum'dur. Rumlar âsâyişi muhtell göstererek celb-i müdâhele, ahz-i sâr ve bu miyânda katl ü gasb gibi hem siyâsî hem âdî şekavet peşindedir.

Bu havâlînin Rum köyleri de Canik livâsında olduğu gibi Rum eşkıyâsına tamâmiyle müzâhirdir ve bunlar dahi Rum komitesiyle Metropolid-hânenin taht-ı te'sîr ve idâresinde bulunuyor. Bir kısım İslâm eşkıyâsı varsa da bunlarda siyâsî bir kasd olmayıb gasb ve sirkati i'tiyâd edinmiş takımındandırlar.

Merkez ve Karahisar livâlarında şekavet derecesi hâiz-i ehemmiyyet değildir. Jandarma kadrosunun pek ziyâde noksân ve kuvve-i nizâmiyyenin de çok dûn oluşu ta'kîb ve tenkîl vezâifini halel-dâr ediyor.

3- Trabzon vilâyetinde sûret-i umûmiyyede şekavet-i âdiyye azdır. Kürdoğlu Hayrî nâm-ı müsteârıyla gezen Zarhalı Meydorti nâmındaki 30 kişilik Rum çetesi devâmlı sûretde hâl-i fa'âliyyetde ise de belli başlı hâdisât îfâına muvaffak olamayıb şekavet yalnız âsâyişi muhtell göstermek emeline ma'tûfdur. Bir iki de İslâm çetesi vardır.

4- Erzurum vilâyeti dâhilinde şekavet-i âdiyye pek mahdûddur. Kürd aşâirinin yek-dîgeri arasındaki münâzaâtı ba'zı def'a cinâyâta müncerr oluyorsa da câlib-i nazar mâhiyyetde değildir.

Jandarma kadrosunun noksânı ve müteaddid kazâ kaymakamlıklarının el'ân münhall bulunuşu idâre-i mahalliyyede sû-i te'sîr göstermekdedir.

5- Erzincan müstakill livâsı dâhilinde açlık yüzünden ba'zı soygunculuk hâdisâtı oluyorsa da hâiz-i ehemmiyyet değildir.

6- Diyarbekir vilâyetindeki şekavet pek mahdûd ve âdî olub yalnız son zamânlarda Ali Batı nâmındaki ser-gerdenin riyâseti altında iki yüz kişilik bir çetenin ba'zı harekât-ı bâgî-yânede bulunması ve bunların askerî müfrezeler arasından alenen firâra muvaffak olması ahâlî arasında bâdî-i heyecân olmuşdur. Bu bâbda Diyarbekir'deki 13 ncü Kolordu Kumandanıyla vâlî vekîline bazı vesâyâtda bulunulmuşdur.

Ankara vilâyetinde de Boğazlıyan ve Akdağmadeni havâlîsinde âsâyişi ihlâl eden ve siyâsî mâhiyyetde bulunan Samoil Çetesi mevcûd olub gerek bunun ve gerekse çapulculuk nevinden şekavetde bulunan birkaç İslâm çetesinin ta'kîbâtıyla vilâyet meşguldür. Şekavet eskisine nisbeten gitdikce azalmakdadır.

Van, Kastamonu ve Elaziz vilâyetleri hakkında henüz lâyıkıyla tenevvür edilememişdir.

Sinob sancağı dâhilinde Gerze kazâsının âsâyişsizliği câlib-i dikkatdir. Yeni ta'yîn edilib birliğimize gelmiş olan mutasarrıf bi-z-zât dolaşmak sûretiyle sarf-ı mesâiye başlamışdır.

Erzurum ve Van vilâyâtı hudûdlarından hulûl eden işbu yaz mevsiminde Ermeni çetelerinin mürûru pek me'mûldür. Buna karşı 15 nci Kolorduca tedâbîr-i mümkine ittihâz olunmakdadır.

7- Ermeni âmâl-i milliyyesine sâha olan şark vilâyâtımızla Rumluk âmâl-i milliyyesine mecrâ olan Canik havâlîsinde mukadderât-ı cedîdelerini ancak istiklâl-i millî ve memleketde arayan ahâlî-i İslâmiyye heyecân ve teessür içinde olmakla berâber İ'tilâf mümessillerinin şekvâ etdiği vechle şûrâlar teşkîl etmiş ve-yâhûd buna mümâsil teşkîlât yapılmış olması rivâyetlerinin gayr-i vâki' olduğunu ta'zîmât-ı âciz-âneme terdîfen arz eylerim.

Mustafa Kemal

ATA-ZB; Klasör: 8, Gömlek: 15, Belge: 15 (1:4)

BELGE NO: 2

Zâta mahsûsdur

Harbiyyeden
29-5-35

9 ncu Ordu Kıtaât Müfettişliğine

Hâsseten şu son zamânlarda İstanbul'daki makamât-ı âliyyeye taşradaki mülhakatdan birçok telgraflar geliyor. Bunların hey'et-i câmiası istiklâl-i memleket için efrâd-ı milletin fedâ-yi câna âmâde bulunduğu mefhûmundadır. Bu va'd ve galeyânın derece-i meşmûlünü tedkîkât ve mütâlebâtınızı bildirmeyi ricâ ederim. Ancak bunda heyecân ve hissiyyât ve te'sîrâta kapılmamaklığın ve tedkikatın işâa edilmemesini pek mühimm nazar-ı dikkatde bulundurmanız ayrıca mercûdur.

Harbiyye Nâzırı
Şevket Turgud

Reîs Bey'e cevâb

Memleketin en hücra köşesine kadar şâmildir, ûmûmîdir. Ciddîdir. Heyecâna kapılan yokdur. Kemâl-i i'tidâl ve metânetle oluyor efendim.

Emniyyet İstihbârât 30-5-35

(Derece-i şümûlü hakkındaki mütâlaanızı bildirmenizi ricâ ederim.)

ATA-ZB; Klasör: 8, Gömlek: 44, Belge: 44-1

BELGE NO: 3

İstihbârât
Şifre

30-5-35

Harbiyye Nâzırı Şevket Turgud Paşa Hazretlerine

Zâta mahsûs
H.34

C. 29-5-35 şifreye

Bugüne kadar vâki' olan müşâhedât ve tedkikatıma müsteniden İstanbul'a çekilen telgrafların tamâmen sîne-i milletden feverân eden teessürâtın birer ma'kesi olduğunu arz ederim. Bütün gördüğüm bu tezâhürât-ı milliyyeye İ'tilâf Devletlerinin Türk'ün izzet-i nefs-i millîsine hakk-ı meşrû' ve mevrûsuna karşı zâlim-âne olan tecâvüzlerinden dolayı kanayan Türk ve Müslümân kalbinin enîn feryâdlarından başka bir şey değildir.

Bu heyecân memleketin en hücra köşesine kadar şâmildir, umûmîdir. Me'mûrîn-i hükûmet ile askerin şimdilik tamâmen bî-taraf kaldığı bu tezâhürât ve teessürâtın kemâl-i i'tidâl ve metânetle cereyân eylediği de ayrıca şâyân-ı kayd olduğunu arz ederim. İstihbarât H/34

9 ncu Ordu Kıtaâtı Müfettişi
Fahrî Yâver-i Şehr-yârî
Mîr-livâ
Mustafa Kemal

Cevâd Paşa'ya da kısaca ber-ma'lûmat

Şifre edildi./ 30-5-35

ATA-ZB; Klasör: 8, Gömlek: 44, Belge: 44-2

BELGE NO:4

Vilâyât ve Livâ' Belediyye Riyâsetlerine ve Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliyye ve Redd-i İlhâk Cem'iyyetlerine

Milletin hukuk ve istiklâlini müdâfaa gayesiyle vicdân-ı millîden doğan tezâhürâtdan bahsle âcizlerinin de îfâ-yi teşebbüsâtda bulunmaklığım için ba'zı vilâyât ve elviye ile kazâların birçok Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliyye ve Redd-i İlhâk Cem'iyyetlerinin ale-d-devâm telgraflarını almakdayım. Geçirdiğimiz şu hayât ve memât günlerinde umûm milletce her tarafdaki âmâl ve tezâhürât ile te'mînine azm edilen istiklâl-i millîmiz uğrunda bütün mevcûdiyyetimle çalışdığımı te'mîn ederim. Bu emel-i mukaddes uğrunda milletle berâber nihâyete kadar çalışacağıma da mukaddesâtım nâmına söz veririm.

İşbu telgraf-nâme-i âciz-ânemin tekmîl kazâlardaki Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliyye ve Redd-i İlhâk Cem'iyyetleriyle belediyye rüesâsına kadar seri'an iblâğ buyurulmasını ricâ eylerim.

9 ncu Ordu Kıtaâtı Müfettişi
Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehr-yârî
Mîr-livâ
Mustafa Kemal

Yazıldı. 9-6-35

Vilâyâta, Elviyeye ve Kolordu Kumandanlıklarına

H-82
Şifredir

Belediyye rüesâsına yazdığım telgraf-nâme sûretini arz ediyorum. Bunun teşmîli için taraf-ı âlîlerinden de îcâb edenlere te'sîr-i icrâ' buyurulmasını hâssaten istirhâm ederim.

9 ncu Ordu Kıtaâtı Müfettişi
Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehr-yârî
Mîr-livâ
Mustafa Kemal

Tarz-ı teblîg

Erzurum, Sivas, Van, Kastamonu, Ma'müretü'l-azîz, Erzincan, Canik Mutasarrıflarına

Kapadım 9 minh

Vilâyât ve livâ' merkezlerine sıhhati üzre yazıldı.

Tarz-ı teblîg

Kastamonu, Ankara, Trabzon, Sivas, Erzurum, Ma'müretü'l-azîz, Van Vilâyetleri Belediyye Riyâsetlerine ve Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliyye, Redd-i İlhâk Cem'iyyetleri Riyâsetlerine, Canik, Erzincan, Kayseri Livâsı Belediyye Riyâsetine ve Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliyye Redd-i İlhâk Cem'iyyetleri Riyâsetlerine, Sinob, Kengri, Yozgad, Kırşehir, Erzurum, Gümüşhane, Lazistan, Amasya, Tokad, Karahisar-ı Şarkî, Bâyezid, Dersim Livâ' Belediyye Riyâsetlerine ve Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliyye, Redd-i İlhâk Cem'iyyetleri Riyâsetlerine.

ATA-ZB; Klasör: 1, Gömlek: 1- 8, Belge: 1 - 8

BELGE NO: 5

15.K., 3.K., 20.K., 13.K., 12.K., 14.K. K.

Erzurum
8 Temmuz 1335

Mübârek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni âmâline kurbân etmemek için açılan mücâhede-i milliyye uğrunda milletle berâber serbest sûretde çalışmaya sıfat-ı resmiyye ve askeriyyem artık mâni' olmaya başladı. Bu gaye-i mukaddese için milletle berâber nihâyete kadar çalışmaya mukaddesâtım nâmına söz vermiş olduğum cihetle pek âşıkı bulunduğum meslek-i celîl-i askerîye bugün vedâ' ve isti'fâ' etdim. Bundan sonra gaye-i mukaddese-i milliyyemiz için her türlü fedâ-kârlıkla çalışmak üzre sîne-i milletde bir ferd-i mücâhid sûretiyle bulunmakda olduğumu tâmîmen arz ve i'lân eylerim.

Tekmîl Müdâfaa-i Milliyye ve Redd-i İlhâk Cem'iyyetlerine ve merâkiz-i mülkiyye ile ahz-ı asker şuâbâtı vâsıtasıyla vatanın en hücra köşesine kadar teblîğ ve ifhâmına tavassut ve delâlet-i serîa-i vatan-perverîlerini hâsseten ricâ eylerim.

3 ncü Ordu Müfettişi
Fahrî Yâver-i Şehr-yârî
Mîr-livâ
Mustafa Kemal

ATA-ZB; Klasör: 4, Gömlek: 92, Belge: 92-1

BELGE NO: 6

Der-i Aliyye

7641
260

13-10-35

Sivas'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Paşam! Kaç gündür zât-ı âlînizle Matbûât Hey'eti nâmına muhâbere ediyorduk. Bugün de Tasvîr-i Efkâr nâmına tasdî' edeceğim. Ber-vech-i zîr ba'zı suâller arz eyliyorum. Maksad Kuvâ-yi Milliyyenin vaz'iyyeti hakkında mümkin mertebe sarîh ma'lûmât vermekdir. Alınacak cevâbların ajans vâsıtasıyla Avrupa'ya çekdirilmesine çalışılacakdır. Bu suâllerden münâsib görülenlere yarınki nüshaya yetiştirilmek üzre mümkin mertebe çabuk cevâb vermenizi ricâ ederim.

1. Kuvâ-yi Milliyyenin vücûda gelmesinin ilk sebebleri nedir?

2. Teşkîlât-ı Milliyye ne vakt başladı?

3. Bugün kaç vilâyete hâkim-i şâmildir?

4. Teşkîlât-ı Milliyyenin başlıca erkânı kimlerdir?

5. Maksad-ı aslîsi nedir?

6. Maksad-ı aslîsini istihsâl için başlıca teşebbüsâtı nedir?

7. İntihâbat hakkında fikri nedir?

8. Anadolu'da intihâbat tamâmiyle serbest yapılabilecek midir?

9. İntihâb-ı nisbî esâs kabûl olunur mu?

10. Avrupaca teşkîli mutasavver Ermenistan hudûdu hakkında ne düşünüyorsunuz?

11. Sizce Ermenistan hudûdu ne olabilir?

12. General Harbord ile ne mülâkat etdiniz?

13. Kuvâ-yi Milliyyenin ikinci ve üçüncü derecede uzviyyeleri içinde ba'zı İttihâdcılar vardır, deniliyor. Ne dereceye kadar doğrudur?

14. İttihâdcıların Kuvâ-yi Milliyye üzerine te'sîr etmesi kabil midir?

15. İntihâbatdan sonra Kuvâ-yi Milliyye ne şekilde kalacakdır?

16. Müstakill hudûdlarımız sizce ne olabilir?

17. Muhtasaran terceme-i hâlinizi bildirir misiniz?

18. Meb'ûs intihâbı için nâm-zedliğinizi vaz' edeceğiniz söyleniyor, doğru mudur? Nereden meb'ûs çıkmak istiyorsunuz?

19. Rüfekanız miyânında başka kimler meb'ûs olmak ârzûsundadır?

20. Şehrinizde İ'tilâf mümessilleri var mı? Onlarla hâl-i temâsda mısınız? Size karşı vaz' ü tavırları nedir? Harekât-ı milliyye hakkında ne düşünüyorlar?

21. İstanbul'a mümessil ta'yîn etdiğiniz Vâsıf Bey ne vakt gelecekdir, ta'lîmât nedir?

Tasvîr-i Efkâr Ser-muharriri Velîd

Velîd Beyefendi'ye

Paşa hazretlerinin telgraf-nâmeniz muhteviyyâtına numro sırasıyla ber-vech-i âtî not etdirdiği cevâbları arz ediyorum.

Cevâd

1. Milletin ma'rûz kaldığı muâmelât-ı hakk-şikenâne.

2. Akîb-i mütârekede ve vatanın her tarafında hemân aynı zamânda.

3. Bugün Anadolu ve Rumeli vilâyâtında Teşkîlât-ı Milliyyeden mahrûm bir yer kalmamışdır. Hükmü umûm vatana şâmildir.

4. Teşkîlât-ı Milliyyenin erkânı masûniyyet ve istiklâl-i vatan için kalbleri çırpınan milletin umûm güzîde evlâdlarıdır.

5. Maksad-ı aslî vatanın tamâmını ve milletin istiklâlini te'mîn etmekdir.

6. Kuvâ-yi Milliyyeyi âmil ve irâde-i miliyyeyi hâkim kılmaya azm-i kat'î ile karar vermiş olan ve bütün efrâd-ı milleti câmi' bulunan teşkîlâtımızdır. Nizâm-nâme ve beyân-nâmemizde aynen musarrahdır.

7. İntihâbata gayr-i meşrû' bir gûnâ müdâhalede bulunmayıb milleti serbest bırakmakdır. Yalnız cem'iyyetimiz, esâsâtını kabûl edenlerin intihâbda muvaffak olmalarını temennî eder.

8. Evet, yapılacakdır.

9. Bu def'aki intihâbatın mevcûd kanûna tevfîkan icrâsı zarûrîdir ve zâten bu yolda da başlanmışdır. Temsîl-i nisbî usûlü Meclis-i Millînin hall edeceği bir mes'eledir.

10 ve 11- 30 Teşrîn-i evvel 334 târihindeki hudûdumuz dâhilinde kalan aksâm-ı vatandan bir karış toprağın Ermenistan Hükûmetine ilhâkına millet kat'iyyen râzî değildir.

13. Cem'iyyetimizde İttihâdcı olarak kimse mevcûd değildir. İttihâdcılık târihe karışmışdır. Hükûmet-i merkeziyyenin, garbın hatâ-i siyâsîsi onların ihyâsına sebebiyyet vermediği takdîrde, millet bunun ihyâsını der-hâtır bile etmeyecekdir. Buna dâir Hey'et-i Temsîliyyenin yeni bir beyân-nâmesi bu gece Matbûât Cem'iyyeti Riyâsetine keşîde edilecekdir.

14. Kuvâ-yi Milliyyemizin hâkim-i müessiri ancak millet ve makâsid-i âliyye-i milliyyedir. Başka hiçbir ferd veyâ cemâat müessir olamaz.

15. Kuvâ-yi Milliyyenin şekl-i âtîsi, Meclis-i Millî emniyyet ve serbesti ile vazîfe-i teşrîiyye ve murâkabesini îfâya muvaffak oldukdan sonra bir kongre ile ta'yîn edilecekdir. Bu husûs nizâm-nâmemizin son mâddesinde musarrahdır.

16. Müstakill hudûdlarımız bizce 30 Teşrîn-i evvel 34 târihinde mütâreke akd edildiği günde fi'len sâhib kaldığımız hudûddur.

18. Meb'ûsluğa nâm-zedliğimi vaz' etmedim ve etmeyeceğim. Ve fakat millet herhangi bir yerden beni meb'ûsluğa intihâb ederse maa-l-iftihâr kabûl ederim.

19. Rüfekam da aynen benim gibi düşünmekdedirler.

20. Şehrimizde İ'tilâf mümessilleri yokdur. Ancak muvakkaten gelib geçen tekmîl Avrupa ve Amerika devletlerine mensûb me'mûrîn-i siyâsiyye ve askeriyye ile vuku' bulan husûsî mülâkatlarda teşkîlât ve harekât-ı milliyyemizin mâhiyyet-i meşrûasını tamâmen tasdîk ve takdîr eylemişlerdir.

17. Paşa'nın terceme-i hâli muhtasaran ber-vech-i ma'rûzdur:

Rûmî 1296 târihinde Selanik'de tevellüd ederek rüşdî tahsîlini Selanik'de, i'dâdî tahsîlini Manastır'da, harbiyye ve erkân-ı harbiyye tahsîllerini Dersaâdet'de ikmâl ile 320 senesi erkân-ı harbiyye yüzbaşılıkla neş'et etmiş ve 323 senesine kadar Suriye'de ve kolağası olduktan sonra 327 senesine kadar Makedonya'da bulunmuşlar, bu müddet zarfında ordu erkân-ı harbiyyesinde, redîf fırkası erkân-ı harbliğinde ve ordu ve kolordu erkân-ı harbiyyesinde ve Selanik Zâbitân Ta'lim-gâh Kumandanlığında ve Şimendüfer Hattı Müfettişliğinde îfâ-yi vazîfe eylemişlerdir.

31 Mart Hâdisesi üzerine Selanik'den Dersaâdet'e hareket eden kuvvetlerin erkân-ı harbiyye reîsliğinde ve 326'da Arnavutluk'da icrâ' edilen harekâtda Harbiyye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'nın erkân-ı harbi olarak bulunmuş ve 1910'da Pikardi Manevralarını ta'kîb için Fransa'ya azîmet etmişdir. 327 senesinde Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâiresine me'mûr edilmiş ve oradan İtalya Muhârebesi münâsebetiyle Trablusgarp'a giderek bu harbin nihâyetine kadar Sirenaik mıntıkasında Derne Kuvvetleri Kumandanlığını îfâ eylemiş ve bu esnâda Balkan Muhârebesi başlamış, Bulgarların Çatalca hattına geldikleri bir zamânda İstanbul'a avdet ederek Gelibolu'da Kuvâ-yi Mürettebe Erkân-ı Harbiyyesi Harekât Şubesi Müdîri ve Bolayır Kolordusu Erkân-ı Harbiyye Reîsi olarak Balkan Harbi'ne iştirâkle Edirne üzerine mezkûr kolordu ile hareket ve Dimetoka havâlîsinin istirdâdında bi-l-fi'l bulunmuşlardır.

Balkan Harbi'ni müteâkib Sofya, Belgrat, Çetine Ataşemiliterliklerini îfâ etmek üzre Sofya'ya me'mûr ve orada kaymakamlığa terfî' edilmişdir. Harb-i zâilin i'lânını müteâkib Tekfurdağı'nda yeni teşekkül eden 19 ncu Fırka Kumandanlığına ta'yîn olunmuşlardır. Maydos ve Havâlîsi Mıntıkası Kumandanlığını îfâ etdikden sonra mezkûr fırka ile bu mıntıkada bulundukları sırada Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığını der-uhde eylemiş ve bunun netîcesinde mîr-alâylığa terfî' etmişlerdir. Bil'âhire Anafartalar Grubu Kumandanı olmuş ve İngilizlerin çekilmeleri üzerine 16 ncı Kolordu Kumandanı olarak Edirne'ye ve orada bir ay kadar kaldıkdan sonra Diyarbekir, Bitlis, Muş havâlîsine aynı numro ile kolordu kumandanı olarak

gitmiş ve mezkûr cephede mîr-livâlığa terfî' etdirilmişlerdir. Tahaşşüd eden 2 nci Ordu dâhilinde Bitlis ve Muş'u beş gün muhârebeden sonra Ruslardan istirdâd eylemiş ve bir müddet sonra İkinci Ordu Kumandanlığı Vekâletine ve az bir müddet sonra Hicâz Kuvve-i Seferiyyesine Ordu Kumandanı olarak ta'yîn edilmiş ise de Şam'a kadar gitdikten ve Sînâ cebhesini teftîş eyledikten sonra Medîne'ye gitmelerine hâcet görülmediğinden 2 nci Ordu Kumandanlığına asâleten ta'yîn edilerek Diyarbekir'e avdet olunmuş, 1333 senesinde Halep'de tahaşşüd eden ve General Falkenhayn'ın taht-ı idâresinde bulunan Gruba dâhil olan 7 nci Ordu Kumandanlığına ta'yîn edilmişlerdir. Müşârün-ileyh ile harekât-ı harbiyyede aralarında ihtilâf-ı nazar hâsıl olduğundan ve hükümet de nokta-yi nazarlarını tervîc etmediğinden mezkûr ordu kumandanlığından isti'fâ' ve müteâkiben ta'yîn kılındığı 2 nci Ordu Kumandanlığını da kabûl etmeyerek İstanbul'a avdet etmişlerdir. Bu müddet zarfında velî-ahd bulunan zâtın refâkatinde olarak Almanya Karâr-gâh-ı Umûmîsine ve Alman Garb cebhesine seyâhat eylemişlerdir. Velî-ahdın pâdişâh olmaları üzerine şifâhî ve musirr-âne irâde ile Falkenhayn'ın mağlûb bıraktığı Nablus civarındaki 7 nci Orduya tekrâr gitmiş ve vürûdundan 15 gün sonra vuku' bulan umûmî İngiliz taarruzunda bu orduyu Haleb'e kadar ric'at etdirdiği sırada padişaha fahrî yâver olmuşdur. Haleb Muhârebesini müteâkib 7 nci ve Adana havâlîsinde bulunan 2 nci Ordulardan mürekkeb Yıldırım Grubu Kumandanlığını der-uhde ve ba'de-l-mütâreke İstanbul'a avdet eylediler. Son zamânda ma'lûm olduğu vech ile 3 ncü Ordu Müfettişliği ile Şarkî Anadolu'da bulundukları esnâda 8 Temmuz 35'de silk-i askeriyyeden isti'fâ' etmişlerdir.

Dersaâdet'de Kemâl Efendi'ye 14 minh

Sâat 10.30 sonra

ATA-ZB; Klasör: 34, Gömlek: 83, Belge: 83 (1:5)

BELGE NO: 7

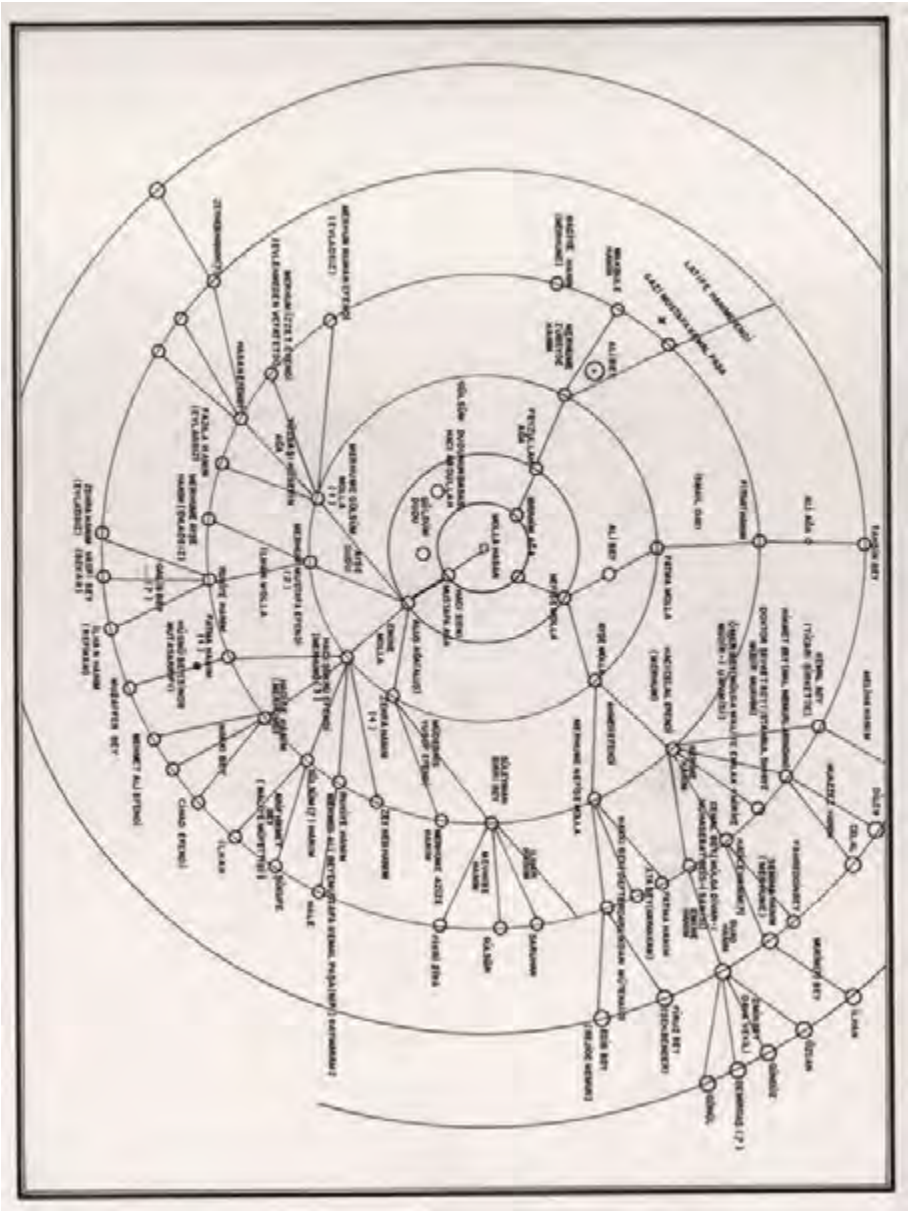

ATA-ZB; Klasör: 39, Gömlek: 83, Belge: 83-1

BELGE NO: 8-152

5-1-36

Bed-i Müzâkere

Sâat	:	Dakika
3		30

Mustafa Kemal Paşa

Raûf Bey

Fuâd Paşa

İsmâîl Paşa

Âtıf Efendi

Yine Meb'ûs

Reîs: Müzâkereye başlıyoruz.

Sırrî Bey: Başlamazdan evvel bir şey arz edeyim. Beyân-nâme ve mukarrerât okunmazdan müzâkereye başlanacak olursa müzâkere çok oluyor ve okuduğum zamân okuduğum bir çok şeyleri gördüm ve zamân heder olmaz.

Reîs: Bu mütâlaaya nazaran devâmına lüzûm görüyor musunuz?

Sırrî ve Âtıf: Hayır

Reîs: Biz esâslı olarak takarrür noktaları görüşmüş oluyoruz.

1. Müdâfaa-i Hukuk Grubu meydâna getirmek
2. Programı bu olmak.

Sırrî: Geçen de arz etmiş idim. Oradaki bu ünvân altında tecemmu' ederse memleket için nâfi' bir hey'et olur. Grubun a'zâları ve reîs mes'elesi acabâ neden oraya yazılmış.

Reîs: Hall olması lâzım gelen mühimm mes'ele ve Meclis-i Meb'ûsân reîs vekilleri grubun yürümesini beynimizde(?) aşağı yukarı bulabilirsek pek nâfi' bir iş olur. Meclis riyâseti ve grub riyâseti fevk-al-âde mühimm her şeyin fevkinde bu işe vazîfe ile tavzîf edeceğimiz zâtın bu esâsâtı müdâfaaya azm etmiş insanlardan terekküb etmesi lâzım gelir. İki gün sonra İngiliz, Fransız(?) ve Ferîd Paşa ile temâs netîcesinde kendi kendine birtakım ictihâdâta kapılırlarsa hepimizi müşkil bir vaz'iyyetde bırakırlar. Bu evsâfda kimleri tanıyorsanız söyleyebilirsiniz.

Sırrî Bey: İsimlerin zikri mahzûr teşkîl eder. O fazâili kendinde görenlerin ismi zikr edilmezse belki kendileri münfail olurlar.

Reîs: Burada isimleri zikr ile takarrür eylemek doğru değildir. Mevzû-i bahs edilecek olursa fenâ' değildir.

İsmâîl Paşa: Sırrî Bey'in mütâlaası pek doğrudur. Grub teşekkül etmeden reîsi kolaylıkla ta'yîn edemeyeceğiz. Evvelâ yapılacak şey buraya gelecek meb'ûslardan konuşdukdan sonra maksadımız ve gayemiz ve bu nâm altındaki maksadı tamâmiyle anladıkdan sonra reîs ve vekillerini orada grubun ârâ-yi hafiyyesiyle ta'yîn edilmesi lâzım gelir. İş buradan gidecek hey'etimizin onlara ifhâm edeceği merâm olur ve yine grubu vücûda getirdikden sonra yapar.

Rüstem Bey: Reîsden matlûb hasâil nedir?

İsmâîl: Bende-nize …(?) etmek orada Emîr Rızâ Halim Bey'i gördük.

Rüstem: Meclis-i Meb'ûsân riyâsetinden bahs etmiyoruz.

İsmâîl Paşa: Grub Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyetinin grubudur. Teşkîlât-ı Milliyye ve kuvâ ne sûretle ve ihtiyâc üzerine meydâna gelmişdir. Bunun hakikî mevcûdiyyeti an'anâtıyla anında anlatarak ve irşâd ederek onları idâre etmelidir.

Rüstem: Vahdeti ve zabt ü rabtı te'mîn ve şahsiyyeti olacak. Maksadım birisini zikr etmek istiyoruz, buyururlarken böyle işlerde birisini tercîh etmek ve onun re'y kazanmasına çalışmak meşrû' ve zarûrîdir. Bende-nizce de birisinin evvelden nâm-zed olarak gösterilmesi fenâ' bir şey olamaz ve gayet mühimdir.

İsmâîl Paşa: Şahıs o grubun içinden teşekkül eden hey'et-i idârenin reîsi olacakdır.

Rüstem: Bu şahıs nüfûz ve kuvvet sâhibi olmalıdır.

İsmâîl: Hey'et-i idâreden maksadım o şahsa muâvenetdir.

Reîs: Ale-l-usûl partilerin bir hey'et-i idâresi olur.

Âtıf: Rüstem Bey, bir şahsı böyle biliyorsak nâm-zed vaz' edelim buyrulsa lâkin o şahsı henüz bulamıyoruz, çünki belki daha iyileri vardır. Onun için grub teşekkül etsin o yapsın.

Sırrî Bey: Bunu bende-nizin isim tasrîhinden ictinâbıma sebeb kendisini o makama lâyık görenler arasında bir muhâlefet vukuuna sebeb olmamak içindir. Belki dil-gîr olurlar.

Rüstem: Asıl maksad böyle bir şahsiyyetin intihâbıdır. Asıl gayemizi te'mîn etmeliyiz. Bu fevk-al-âde mühimdir.

Sırrî: Bunu orada teşekkül edecek gruba bırakmakda ne mahzûr vardır?

Rüstem: Belki bizim istediğimiz olmaz.

Sırrî: İmkânı var mıdır?

Rüstem: Re'y vazîfesiyle yapılırsa belki bizim istemediğimiz olmaz.

Sırrî: Propaganda orada yapılsın.

Rüstem: Böyle mes'elelerde.

Reîs: Sırrî Bey bunu Hey'et-i Temsîliyyenin yanında müzâkere etmek doğru olamayacakdır.

Meb'ûs: Gruba riyâset edecek zâtın ne gibi evsâfı hâiz olması lâzım geldiği burada ... cem'iyyeti grubumuz temsîl edecek bütün bunların safahâtını bilmeleri lâzım gelir belki daha iyileri bulunur. Bu safahâtı bilir onun için evsâfı zikr etmek lâzımdır.

İsmâîl Paşa: Geçen gün buradaki müzâkerâtımızda bir mes'ele tahaddüs etdi. Bugün İstanbul halkının kısm-ı a'zamını bir müşkil vaz'iyyet karşısında kaldığımız vakt ittihâz edeceğimiz tedâbîri o vaz'iyyeti(?) bilmeyen zât, bizim müdâfaamızı silâhsız ve sâire nasıl yapacağız, diye zihnine sağdıramaz.

Sırrî Bey: Buna lüzûm olmadığını iddiâ' ile arz edeceğim. Yusuf Kemâl Bey'le bende-nizin ricâmız yokdur. Onun için sözlerim bî-tarafânedir. Doğru şekli de mevzû-i bahs değildir. Dedi ki bizim menâfi'-i milliyyemize muhâlif olarak teklîf edecek şerâiti ben ferd olarak yine bunu kabûl etmiyorum. Geliniz, zabt ediniz, diyeceğim ve bağıracağım. Yusuf Kemâl Bey ise bu fikri edinmek buradan geçmiş değildir. Âkıbetini müdrik her adam duyabilir.

İsmâîl Fâzıl Paşa: Yusuf Kemâl Bey'in geçirdiği safahât-ı hayât bu fikri ona verir, fakat şahsa vâhid hey'et-i umûmîyyeye cevâzdır bunu söylediler. Bu adam İngiliz kuvvetine istinâden söyler.

Rüstem Bey: Vaz geçdi.

Reîs: Bu mes'eleyi böyle bırakalım. Gerek grub ve gerek meclis oradaki ictimâ' netîcesinde efkâr-ı umûmiyyenin münâsib göreceği zevâtdır.

Sırrî Bey: Biz öyle bir adam intihâb edeceğiz ki bize kıymet izâfe etsin bizden kıymet almasın.

Meb'ûs: Partilerin lideri o partilerin teşekkülüne vâkıf i'lân edilmeden ve programlarını fikrinde hulâsaten yerleşdirmiş adamdır. Lider ecânibe karşı prezante etmesidir. Birisi çıkıb da lidere bu adam harekât-ı milliyyeye iştirâk etmiş midir, diye sorulacakdır ve grub nâmına müzâkerâta iştirâk bir zât liderdir. Yoksa ale-l-âde meclisdeki müzâkerâtı idâre edecekse o başka.

Rüstem Bey: Prensib husûsunda i'tilâf hâsıl olmuşdur. Gayeye husûl için her türlü usûller vardır.

Meb'ûs: Müdâfaa-i Hukuk Grubunun fikrini anlamak için meselâ bir gazeteci lidere mürâcaat edecek onun için bu evsâfı hâiz olmalıdır. Onun için lider müessislerden biri olmalıdır.

Rüstem: Şahsiyyetin bu işde fevk-al-âde mühimm te'sîri vardır ve kıymetli bir zât ve bi-l-hâssa sâhib-i nüfûz olub grubun vahdetini ve hareket-i müşterekesini te'mîn etsin. Bunu yapacak adam bir karakter bir personalite olmalıdır.

Sırrî: Memleketin karşısında sıkıntı her türlü ihtirâslardan kendilerini tecrîd edeceklerini bilsem bende-niz de sizinle birlikdeyim.

Meb'ûs: Bu angaryadır.

Sırrî: Bil-akis pek büyük ehemmiyyeti vardır. Belki sadr-ı a'zam gölgede kalacakdır. Herkes ona bakacakdır.

Meb'ûs: Bunun için mâzîdeki şahsiyyeti nazar-ı i'tibâra alınmalıdır. Bende-niz Raûf Bey'i tavsiye ederim.

Sırrî: Bu münâkaşa siz Hey'et-i Temsîliyyenin oraya gitmeyeceğine dâir gideceklerse başka.

Rüstem: Grub liderinin mutlaka İstanbul'da bulunması lâzımdır. Bu mes'eleyi de burada bırakalım başka bir şey görüşelim. Teşkîlât-ı Milliyye bugünkü şekline göre müddeti için nizâm-nâmenin son mâddesinde sarâhat vardır. O da meclis vazîfesini me'men gördüğü gün in'ikad edecek kongrenin netîcesindedir. Meselâ beş gün sonra meclis in'ikad eder ve biz me'meniz derse teşkîlâta lüzûm yokdur.

Sırrî: Bugün İstanbul'da meb'ûslar müemmen olurlar. Fakat maksad tehlikede olursa.

Reîs: Yalnız şahsî değildir. Vazîfe-i mes'ûlelerini îfâ edebilmeleri de müemmen olmalıdır.

Sırrî: Meb'ûsânın yapacağı şey şu programı müdâfaa etmekdir.

Reîs: Söylenen sözlerin bi-n-netîce hükmü olmazsa o zamân meb'ûslar Teşkîlât-ı Milliyyeye sizin vazîfeniz hitâm bulmuşdur demekdir. Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyetinin bu iki vazîfesi meb'ûsların ârzûsuna muallâkdır. Bu da kendilerinin emniyyet-i tâmm dâiresinde îfâ-yi vazîfe eylemesine vâ-bestedir. O güne kadar teşkîlâtın idâmesi lâzım gelir. Olabilir ki meb'ûsların ba'zıları bir ictimâ' etdik ve müemmeniz ne te'sîr edebilirsek vesâit-i siyâsiyyeye ve devletin kavâid-i resmiyyesine istinâd ederiz ve Teşkîlât-ı Milliyyeye lüzûm yokdur derlerse.

Sırrî Bey: Buna karşı hayır.

Reîs: Bu şâyân-ı dikkat bir noktadır. Hey'et bugüne kadar hâricde kalıb vazîfesine devâm edecekdir. Meb'ûs olanlarımız gideğiz. Yerimize diğerleri gelecekdir. Bu ilâ-nihâye devâm edemez sonra İttihâd ve Terakkîye

benzer. İşde bu işin husûl bulub bulmadığını meb'ûsların gayet iyi mütâlaa etmeleri lâzımdır. Bi-l-hâssa hükûmetler muârız olacakdır. Hükûmet i'timâd karârı alınca diyecekdir ki siz bize i'timâd etdiniz, şimdi Kuvâ-yi Milliyyeye lüzûm yokdur diyebilir. Kuvâ-yi Milliyye hükûmetin sözüyle dağılmaz. Fakat meb'ûsların sözüyle dağılır.

Rüstem Bey: Bu yüzden bu mâdde muhtâc-ı tashîhdir. Size tarz-ı ifâdeden meb'ûsların emniyyet-i şahsiyyeti anlaşılıyor.

Reîs: Nizâm-nâmenin 11 nci mâddesi.

Sırrî Bey: (Okur.)

İsmâîl Paşa: Teşkîlât-ı Milliyyenin lağvı yokdur.

Sırrî Bey: Biz demiş bile olsak bu hey'et topladığı kongrenin karârına vâ-bestedir.

Reîs: Hey'etimiz bir fırka-yi siyâsiyye değildir. Fakat yüksek bir siyâset ta'kîb ediyor ve hükûmetin icrââtına te'sîr ve tahdîd ediyor. Muhtelif ictihâdâtı câmi' bir cem'iyyet edildiğinden ya şekl-i ahere tebdîl ve-yâhûd lağvına karâr verir. Meb'ûslar Meşrûtiyyet için her türlü kuyûd ve şurûtu yapdı ve güzel bir kabine getirdi. Şimdi bu kabineyi tarsîn etmek lâzımdır. Teşkîlât nâmıyla kabine emr-i tahtına girmez. Buna nazaran polis ve jandarmayı kuvvetlendirir diğer tarafdan cem'iyyet cemâât-i İslâmiyye maa-ictimâ' ve bir ictimâî cem'iyyet yapılabilir ve siyâsî cem'iyyet olamaz.

Rüstem Bey: Teşkîlât kuvve-i müsellâhaya müsteniddir.

Reîs: Meclis-i Meb'ûsândaki grub in'ikad etdiği gerek hükûmet tarafından ve gerekse ecânib tarafından şikâyete ma'rûz kalacakdır.

Sırrî Bey: Sulh imzâsına kadar kendimizi müemmen add etmeye cevâz verir.

Reîs: Hey'et-i Temsîliyyeye gelince: Bizim ekserîmiz meb'ûs olduk ve meclise iştirâk edeceklerdir. Hey'et-i Temsîliyye …(?) hâricde kalacağından meb'ûs olanların yerlerine diğerleri gelecekdir. Her vilâyetden yolladığı ve müstakill livâdan bir kişi bu da 9-16 kişiden çok. Hepsini toplamak lâzım gelirse 70-80 kişi olur. Bu kadar bir hey'et Meclis-i Millî bir şey olur. Ahvâl-i hâdisâta göre Sivas'dan buraya buradan başka yere gideceğiz. 9-16 kişi hâricde Hey'et-i Temsîliyye nâmıyla teşkîlât riyâsetinde kalacakdır. Îzâh etdiğim güne kadar bu da i'tirâza dûçâr olacakdır. Âdetâ iki Hey'et-i Temsîliyye var demekdir. Zaîf mümessiller Meclis-i Meb'ûsân da hâricdeki Meclis-i Meb'ûsânın toplanamamasındandır. Toplansaydı belki bu teşkîlâta lüzûm kalmazdı.

Sırrî Bey: Buradaki Hey'et-i Temsîliyye İstanbul'dakinin âmâlini temsîlî bir kuvvetdir.

Reîs: Buna hâzır bulunmak için Teşkîlât-ı Milliyyeyi taazzuv etdirmek lâzımdır. Bu i'tibâr ile Teşkîlât-ı Milliyye orduya kendi kadrosu dâhiline

kalmışdır. Bu ordunun kısmen teşkîlâtın hâricinde kalmasına herhangi bir harbe doğru ve Erkân-ı Harb Reîsinin sözü olmaz ve iş ve sâireden de söz alınmaz. Dâhiliyye Nâzırı vardır ki teşkîlât istemez biz ona da karşıyız. Vâlî gönderir istemeyiz, mutasarrıf gönderir geri göndeririz. Binâen aleyh Meclis-i Meb'ûsân i'timâd verdiği nâzırlarıyla bu yolda uyuşabilmelidir.

Sırrî Bey: Biz burada taazzuv eden bir hey'et-i kuvvetle ve Müdâfaa-i Hukuka göre orada cesâretimiz fazla olacakdır.

Reîs: Bu teşkîlâtın zamânına kadar idâmesini taahhüd eden insanlar, biz de bunların içerisinde dâhiliz. Bizim şahsen düşündüğümüz bu gayenin istihsâlinden başka bir şey değildir. Bir insan durub dururken hiç mihen ü meşakka arz etmekden zevk almaz. Hakikatte vaz'iyyeti te'mîn etdikleri gün bize söyleyecekleri söz bizim için bir beşâret olacakdır ve yeni bir program yapmak isteyenlere karşı mikdâr-ı kâfî müdâfaaya mâlikiz. Meselâ Ferîd Bey'in programından bizimki iyidir. Meb'ûsânın İstanbul'da meb'ûsların dûçâr olmaları muhtemel olan tecâvüzâta karşı gerek İstanbul ve gerekse taşra birtakım tertîbât yapdık. Fakat meb'ûslar da ferden kendilerini muhâfaza etmelidir ve ufak bir taarruza dûçâr olacaklarını hiss etdikleri İstanbul'dan hârice çıkmalıdır ve derhâl oralarda toplanmalıdır. Meselâ burası müsâiddir.

İsmâîl Paşa: Bende-niz de umûmiyyetle iki şekilde tasavvur ederim. Birisi ansızın tecâvüze ma'rûz kalmakdır. Bu esnâda cebânet gösterirlerse pek fenâ' olur. Bu ciheti meb'ûslar bilmelidirler ki kendi kendilerini muhâfaza edecekler. Bugün de vatanın bulunduğu vaz'iyyet-i elîmeye karşı ...(?)

Rüstem: Meselâ baskın oldu. Hemen ertesi günü taşraya çıkmakdır.

Sırrî Bey: Meb'ûsân dâiresini ihâta etmek ve hey'et-i umûmiyyesini habs etmek var mıdır? Meselâ oradaki kuvve-i askeriyyeyi takviye etmelidir.

Reîs: Benim en birinci gördüğüm tehlike meclisi usûlüne tevfîkan dağıtmakdır. En büyük … ecnebiler mükemmel bir grub görürler de meclis dâhilinde menfî mütâlaâtın adem-i kabûlüne gidileceğini anlarlarsa birtakım hîlelere mürâcaat edeceklerdir. Meselâ Meclis-i Meb'ûsân bugün hükûmete adem-i i'timâd re'yi verirse bunun yerine öyle bir kabine getirirlerse kendi emellerini ta'kîb etsin, meclis buna da adem-i i'timâd re'yi verirse o zamân meclisi belki dağıtırlar. Meselâ Ferîd Paşa gibi bir zâtı riyâsete getirirlerse meclis bilmeli ki dağılmaya mahkûmdur ve-yâhûd onun dediğini kabûl etmek lâzımdır.

Sırrî Bey: Hükûmet bizden ayrılmış zevâtdan olursa bizim için tehlike kalmaz. Meselâ Ferîd Paşa olsa ve ilk celsede kimse bulunmaz.

Reîs: Meclisin usûlü dâiresinde feshi hâlinde buna hiçbir ehemmiyyet verilmeyerek taşrada toplanmalıdır.

Sırrî Bey: Bunu böyle yapacağımıza milletin korkmadığını Pâdişâha bildirirsek olmaz mı?

Âtıf Bey:

Sırrî Bey: Bu teşkîlâtın muhâlifi olan kesân menfi' bir emeller beslediğine isnâd ve işâa ediyor. Meselâ Pâdişâhı men' etmek.

Reîs: Maksadımız değildir.

Sırrî Bey: Pâdişâha bunu isnâd ediyorlar ve Pâdişâhı da kandırıyorlar.

Reîs: Pâdişâha ismâ' etmek husûsunu şifâhen tahrîren ayrı yaparız. Binâen aleyh her hâlde kuvvete ve bu esâsâta sâdık insanlardan mürekkeb bulunması îcâb eder. Bugünki hükûmetin göstermekde olduğu âsâr-ı fikriyye ve şahsiyye benim kanâatime göre yürümeye muktedir olmadığıdır. Bugünki hükûmet bu şekl ve mâhiyyetde devâm etmez.

Sırrî Bey: Şübhe yok

Reîs: Buna şübhe olmadıktan sonra bundan başka bir mes'ele meydâna çıkar. Kim kabine teşkîl etmelidir?

Sırrî Bey: İstanbul'da iken İzzet Paşa söyleniyordu. Ba'zılarıyla temâs netîcesinde Sadr-ı a'zam şahsına karşı i'timâd gösteriyorlar (Mahrem-âne Câmi Bey) gibi.

Reîs: Bu Sadr-ı a'zamın kıymeti mahdûddur ve Dâhiliyye Nâzırına ve onun meslek ve zihniyyetine mütemâyildir ve Dâhiliyye Nâzırı be-heme-hâl çıkarılmalıdır ve bu Sadr-ı a'zamın riyâsetinde muktedir Dâhiliyye ve Hâriciyye Nâzırları iyi olur.

Raûf Bey: Sadâretle Hâriciyye Nezâretinin bir kişi uhdesinde tevhîd etmemeye müsâade etmelidir.

Reîs: İzzet Paşa kabûl ederse iyi bir kabine teşkîl etdirebilir. Fakat Pâdişâhla anlaşmak lâzımdır ve Pâdişâh bu noktada musirr yalnız Ferîd Paşa, Ferîd Paşa ve Meb'ûsân şimdiden adem-i i'timâd re'yini te'hîr etmek lâzımdır. Ve ondan sonra İzzet Paşa ve-yâhûd Ali Rızâ Paşa ile mi anlaşmak lâzımdır? Ve Sadr-ı a'zam Meclisle müdâvele-i efkâra mecbûrdur. Grub teşekkül etdikten sonra lider ve sâir îcâb edenler zât-ı şâhâneye gitmeli ve mes'eleyi gayet açık olarak bildirmelidir.

Sırrî Bey: Nutk-i iftitâhîye cevâb da derece-i tecellüdümüzü gösterir.

Reîs: Meclisin kuvveti derhâl grubu teşkîl etmek ve dağılması korkusuna ehemmiyyet vermemelidir. Her şeye karşı kuvvetimiz ve tertîbâtımız vardır.

Sırrî Bey: Bu noktayı anlatmalı.

Reîs: Kuvvetimiz şâyân-ı i'timâddır ve yeniden muhârebe yapabiliriz ve-yâhûd bir mahalli harb-i dâhilî yaparız. Bunun için düşmânlar bir çok para, insan sarf edecekleri hiçbir millet râzî değildir ve bunu alenen söylemekdedir.

Rüstem: Ali Rızâ Paşa sadr-ı a'zam olarak kabûl ediyoruz görünüyor. Bu zât programımızı kabûl etse de karakter sâhibi değildir. Onun bulunacağı zihniyyetle, bu program kabil-i tatbîk değildir.

Sırrî Bey: Mutlaka ihtiyâr mı olmak lâzım gelir?

Reîs: Mutlaka ricâl-i sâbıkadan olsun böyle kuyûd ve şurûtu nazar-ı dikkate almalıyız. Elverir ki Pâdişâh kabûl etsin.

İsmâîl Fâzıl: Gazetelerde okuduk. Teşkîlât için zât-ı şâhâne agyâra karşı öyle idâre-i kelâm etdi ki Reîsimiz Paşa bile böyle söylemez. Bu böyle beri tarafdaki icrâât tazyîk olur.

Sırrî Bey: Grubun teşekkülünü tesrî' edecek başka sebeb vardır. Beyân-nâmenin hemen meb'ûsâna okudulmasıdır.

Reîs: Yarın ilk vâsıta ile hemen İstanbul'a teşrîf ediniz.

Sırrî Bey: Bende-nizin gidişime kadar vakt geçer, telgrafla yazalım.

Reîs: Diğer bir mes'ele daha var. Meclis-i Â'yânın adedi Meclis-i Meb'ûsânın sülüsü nisbetinde olacakdır.

Sırrî Bey: Â'yân, Meclisin sülüsünü geçmemişdir.

İsmâîl Fâzıl: Meb'ûslarımız 127 olacakdır.

Rüstem Bey: Kanûn-ı Esâsî kaç meb'ûs çıkarıyordu? Muhârebeden evvel 210 idi. O mikdâra göre sülüs nazar-ı i'tibâra alınması lâzım gelir.

Reîs: Hayır öyle değil. Mevcûd olanın sülüsü nisbeti üzre biz hâkimiyyet-i milliyye üzerinde yürümek istiyoruz ve bizim esâsât-ı meşrûiyyemiz(?) bu noktada olmalıdır. Hâkimiyyet-i mevcûdenin tamâmen hâkimiyyet-i milliyye midir yoksa zât hâiz-i hâkimiyyetden bir kısmını mı millete bahş eylemişdir?

İsmâîl Fâzıl: İkinci şık.

Reîs: Hâkimiyyet-i milliyye ile vaz'iyyet-i şâhânede bir muvâzenet vardır ve bu muvâzenetin delîl-i zâhirîsi â'yân ve meb'ûsân beyninde nisbetdir. Müsâvî veyâ noksan ve-yâhûd memzûc olursa ki bir şey işiddim ki sulh mesâilini Â'yân ve Meb'ûsân Meclis-i Millî hâlinde ictimâ' ederse bu iyi bir şey değildir ve millet âmâlini gaib eder.

İsmâîl Fâzıl: Usûl böyle mi imiş?

Reîs: Hayır, buna kat'iyyen yanaşmamak lâzım gelir. Meb'ûslar karârını vermeli ve hâkim onlardır ve fazla â'yânı kabûl etmemek lâzımdır.

Sırrî Bey: Ne sûretle?

Reîs: İsti'fâ' sûretiyle.

Sırrî Bey: Yeni ta'yîn olunan tahlîf edilmeyib tasdîk edilmediğinden maâş bile alamıyorlar ve sulh akd olununcaya kadar meb'ûsânın adedi tamâmen taayyün edemeyecekdir. Meselâ Musul ve mülhakatı meb'ûsları gelecekdir ki 125 değil belki daha ziyâde olacakdır. Kilikya'da böyle binâen

aleyh â'yân ile meb'ûsânın beynindeki nisbeti hakikî olarak bilmeli ki â'yânın adedi taayyün etsin.

Reîs: Bu sefer resmen ictimâ' eden meb'ûsların adedini tesbît etmek lâzım gelir. Meselâ yüz meb'ûs toplanırsa ve bunların mukarrerâtı memlekete te'sîr edecektir ve bu te'sîre â'yân da iştirâk edeceğinden bunda hâkimiyyet milletde kalmalıdır. Bunu da düşünmek lâzım gelirse kanûnî hareket etdiğimiz için sülüsünden fazlasının adem-i kabûlü cihetine gideriz ve onlar da bize derse ki şimdiki Meclis-i Meb'ûsân gayr-i kanûnîdir. Zîrâ elli binde bir nüfûsdur ve bugün ona riâyet edilmemişdir. Zîrâ intihâb, harbden evvelki nüfûsa ve adede göredir.

Sırrî Bey: Bu bizim hâtırımıza gelmedi ve başkalarının hâtırına gelmez.

Reîs: Gelir ve gelmişdir ve silâh olarak saklıyorlar. Bunun çâre-i mürâfaa-i müdâfaalarını düşünürsünüz. Ya'nî siz anlatırsınız ki biz dağılacağız ve dağıldık diyebilirsiniz, fakat bizce mesmû' olmayacakdır. Düşmânların te'sîrâtıyla muallâkda bırakabilirler. Fakat millet yine bizim meb'ûslarımızdır. Bir de şu noktayı da hâtırda tutmak lâzım gelir ki fevk-al-âde ahvâlde Meclis-i Meb'ûsân hâricde Â'yân İstanbul'da toplanabilir. Ya'nî bu toplanma ile mukarrerâtımızı Avrupalılara kabûl etdirebilir.

Sırrî Bey: Pâdişâh kendi âmâli yerine milletin âmâlinin kabûl edileceğine kanâat ederse milletle berâberdir.

Raûf Bey: Millet ölmüşdür, çökecekdir, ne koparırsam kârdır diye serfürû edecekdir. Pâdişâha anlatılacak nokta millet ölmemişdir. Â'yânın â'yân olması, hükûmetin arzı, â'yânın kabûlü, Pâdişâhın irâdesi iledir.

Meb'ûs: Yeni ta'yîn edilen meb'ûsları Pâdişâh doğrudan doğruya ta'yîn etmişdir. Kabineden geçmemişdir.

Sırrî Bey: Programın tercemesini hepsini bir kitâb şeklinde mi yoksa ayrı ayrı kitâblar mı olacakdır?

Reîs: Ayrı ayrı olmalıdır ve bir hey'et-i siyâsiyyeniz aslına mutâbıkdır dersiniz.

Raûf Bey: İstanbul Hey'et-i Merkeziyyesi mührüyle de olur ve aslına mutâbık olduğu tasdîk edilir.

Sırrî Bey: Bunu memleket dâhilinde ârzû dâhilinde nasıl tevzî' edilecekdir?

Reîs: Hey'et-i merkeziyyelere kumandanlara gönderirsiniz.

Sırrî Bey: Mülkiyye me'mûrlarının taht-ı emrinde olarak bir jandarma bir polis ile.

Reîs: Gönderecekleri şeylerin nereye gönderildiğini bize yazarsınız. En mühimm İstanbul.

Sırrî Bey: Bunu Meclis-i Meb'ûsânın in'ikad olacağı gün mü?

Reîs: Hayır, şimdiden elden.

Sırrî Bey: Bütün gazinolara, lokantalara, köşebaşlara.

Reîs: Buraya gelecek meb'ûslardan her livâdan biri geliyor, diğerleri İstanbul'da sizinle görüşsünler. Gelmemek isteyenler…

Sırrî Bey: En ziyâde âmil paradır.

Reîs: O gibilere derhâl ictimâ' yaparsanız, konferanslara başlarsınız.

Raûf: Bizim gizli hiçbir şeyimiz yokdur, ne isterlerse sorsunlar.

Reîs: Bir şey daha var ki biz meb'ûslara aslâ tahakküm fikrinde değiliz. Bil-akis onlar bize tahakküm etsinler. Fırka nâmına kimseyi tanımayınız, ferd vardır. Millî Türk, Millî Ahrâr öyle şeyler yokdur. Belki Câmi Bey ve sâire yapar, fakat biz onlarla birleşemeyiz. Zîrâ fırka diye alırsanız grub içinde partiler olursa evvelâ görüşecekler karârlar alacaklardır. Müzâkere olamaz.

Sırrî Bey: Matbûâta.

Reîs: Trabzon'dan başladılar. İstanbul matbûâtına bir ültimatom veriyor ve diyor ki böyle bir zamânda menâfi'-i milleti muhâfaza edenler aksi takdîrde okumayacağız.

Sırrî Bey: Bir suâl îrâd edebilir mi bu hey'et-i murahhasaya?

Reîs: Bi-l-hâssa akalliyyetlerin hukuku mevzû-i bahs olunduğu zamân bi-l-hâssa İslâm olanların hükûmât-ı gayr-i müslim nezdindeki müsellem akalliyyetlerin hukuku muhâfaza edilecekdir ve Paris Sulh Konferansında mevzû-i bahs olacak.

Raûf: Amerika Avrupa'dan ayrılıyor ve telsiz telgrafla bütün gemileri çağırıyor. Bolşevikler Odessa'yı aldılar. Bunlar cereyân ederken İstanbul'da manda isteriz, bilmem ne isteriz.

Reîs: Yalnız İzmir mes'elesi vardır ki Yunanlılar yıl başında İzmir'i ilhâk edecekler ya resmen veyâ teşkîlâtları vâsıtasıyla basît olan bir şeyi şimdiden tekmîl vilâyâtda milletce gayet azametli tezâhürât yapılmak husûsu ve fi'lî olarak yapılacak şey Aydın cebhesi üzerindeki kuvvetlerle bir taarruz yapmak ve fakat tekmîl kuvvetleri şimdilik kullanamayacağız. Bil'âhire onu ihzâr edersek taarruz yapacağız te'mîn edemezsek Kuvâ-yi Miliyye ile.

İsmâîl Fâzıl: Mitingin olacağı güne yakın cum'a günleri vâizler telkînâtda bulunmalı.

Reîs: Teferruâtını program hâlinde yapacağız ve her tarafa dağıtacağız. (İsmâîl Fâzıl'a hitâben) Zât-ı âlîniz Sırrî Bey hemen gideceksiniz. Programımız hâzır ve her ihtimâle karşı hareket edebiliriz. Orada diğer arkadaşlarla da görüşürsünüz ve hep berâber bu grubu teşkîl

eder. Ayın onu önümüzdeki cum'a hükûmet belki açar. Fakat müzâkere-i ciddiyye olamaz, zîrâ Erzurum Sivas intihâbatı bitmemişdir. Bunu açdırmayacaklar sözlerine karşı bir tedbîrdir. Hükûmet resmen yer söylemedi, fakat her hâlde onunda on beşinde açılacakdır. Açılıncaya kadar hâricde temâs yapmalı ve açıldıkdan sonra da her gün orada istikmâli. Bu nizâm-nâmenin lâhikası ki müsellâh teşkîlâta âiddir. Onu da meb'ûslara göstermesi ilk cum'ada gösterilmez, anlaşdıkdan sonra gösterilebilir. Kilikya hakkında planlarımız var ve her tarafda hazırlıklar yapılmışdır.

Sırrî Bey: İstanbul'a en yakın olması hasebiyle İzmit livâsına pek ehemmiyyet veriyorlar. Orada teşkîlât yokdur, oraya biraz ehemmiyyet vermelidir.

Reîs: Şimdi oraya ta'yîn olunan Fırka Kumandanı Rüşdü Bey çıkdı. Araştıracağız, oraya iyi bir kumandan ta'yîn etdireceğiz.

İsmâîl Fâzıl: İzmit iki dane mikrobları arasında bulunuyor ki biri İngiliz biri İstanbul.

Reîs: Orada muhâlifler ve sâire birtakım safsatalar oldu.

Sırrî Bey: İzmit âcizdir.

Birinci ictimâ' 7 Kânûn-ı sânî 336

10,35 Bed-i ictimâ' Çehâr-şenbîh

1,35 Hitâm-ı ictimâ'

Mustafa Kemal Paşa

Raûf Bey

Sırrî Bey

Konya Meb'ûsu

Bilecik Meb'ûsu

Abdullah Azmî Efendi

4 de diğer

Abdullah Azmî: Aded-i müretteb intihâb olunan a'zâdır dersek öbür yerleri terk etmiş oluruz zehâbı hâsıl olur, demezsek mevcûd a'zâ-yi mürettebenin nısfının bir fazlasını teşkîl etmez ki o zamân müzâkere olunmaması lâzım gelir.

Konya Meb'ûsu: Bu seneki a'zâsı 160 diyorlar.

Abdullah Azmî: 258 a'zâ mevcûd iken her gün 129 a'zâ mevcûd bulunamadıkca müzâkere edenler içinden ikisi üçü gelmedi müzâkere olmaması îcâb eder.

Reîs: Bu sene ne kadar meb'ûs mukayyeddir?

Abdullah: Muayyen değildir, müttefikan 168 diyorlar. Adana'dan intihâb mutasavver mi?

Reîs: Söz verdiler idi. Fakat yine taallül ediyorlarmış ve vâlî de bu husûsda hükûmetle muhâbere edemiyor, bizim vâsıtamıza mürâcaat etdirilse biz de yazdık.

Abdullah Azmî: Grubun nokta-i nazarı zımnen terk edilmiş olsa bile bunu müdâfaa etmek taalluku vardır. Mütâreke ile hudûdumuz taayyün etmişdir, beyhûde yere müzâkerâtımızı teşevvüşe düşürmemek lâzım gelir.

Reîs: Müdâfaa edilecek hudûdumuz düşünecek olursa 1914'deki hudûdumuz olması lâzım gelir. Fakat düşünmek lâzım gelirse ki biz mübâdeleyi yaparken Vilson Prensiblerini nazar-ı i'tibâra aldık ve (12) mâddesi de tamâmen Türklere âiddir. Biz bunu kabûl etdikten sonra ne hak ü salâhiyyetle bizi istememiş olan Suriye halkına da illâ bize tâbi' olun deriz. Pazarlık sûretiyle olur.

Raûf Bey: O da tecrübe edildi. Paris'de Ferîd Paşa yapdı ve cevâbını aldı.

Reîs: Amerika'yı nazar-ı dikkate almaksızın Avrupa devletleri Şark-ı Karîb mesâilini nazar-ı dikkate alamayacaklarını dün arz etmişdim. İşte biraz gazete havâdisine de bakalım. (Kânûn-ı evvel 335 târihli numrolu Tasvîr-i Efkâr gazetesinin baş makalesini okur.) Buna dâir bir mütâlaa yürütülüyor. Peyâm-ı Sabah da Harbor'un fikrini yazıyor ve bu fikre nazaran değil Türkiye Rusya dâhilinde müstakill bir Ermenistan olamayacağını tekrâr ediyor. Hâl-bu-ki Harbord Anadolu'ya geldiği zamân Ermenileri son derece müdâfaa ediyordu. Fakat bizimle temâsdan sonra hakikati kabûl etdi ve bizimle görüşdü ve kâğıd üzerine koydu ve bize bu sûretle yazacağını va'd etdi. Size raporumuzu okuyorum. İngilizler aleyhinde biraz mütâlaa olduğundan şimdilik neşrini te'hîr eyledik. (Raporu okur.)

Raûf Bey: Açıkdır her şey, gizli kapaklı bir şey yokdur.

Reîs: (Okumaya devâmla) İngilizlerin oyuncağı Ferîd ve rüfekasıdır.

Raûf: O zamân Ferîd Paşa Hükûmetiyle kat'-ı münâsebetde bulunuyorduk.

Reîs: (Okumaya devâmla) Bolşeviklik olduğu ve sâire.

Raûf Bey: Ferîd Paşa bunu resmen Anadolu'ya i'lân etdi.

Reîs: (Okumaya devâmla) Ermeniler top atdı ve İngilizler de taarruza bizi teşvîk etdi.

Raûf Bey: Aynen bunu yapmışdır İngilizlerin resmî me'mûrları.

Reîs: (Okumaya devâmla) Bitdi.

Diğer bir meb'ûs geldi.

Raûf Bey: Zann ediyoruz ki mühimm te'sîr olmuşdu. Harbord geldi. Onlara şehîdleri gösterdik.

Reîs: Harbord bu raporu almazdan evvel şifâhen görüşülmüşdür. Şarka doğru hareket etdi ve avdetinde bu mektûbu gösterdi.

Raûf Bey: (Okur.) Samsun'dan Marta Vaşington Vapuruna binebildim.

Reîs: Bunlar Anadolu'ya girmezden mukaddem gitmeyin sizi öldürecekler diye tehdîd etmişlerdir. Amerikalılarla benim münâsebetim vardır. Bizim hakkımızda Amerika, Rum ve Ermeni propaganda netîcesinde bizi katil biliyorlar ve bizim de paramız olmadığından propaganda yapamıyoruz ve adam da gönderemiyoruz. Bu raporun te'sîri o propagandalara kâfîdir.

Reîs: Bir gazeteci göndereyim ne isterseniz yazsın dedi.

Abdullah Azmî: Bizim temâsla Amerikalılar tamâmiyle anlıyorlar. Bizim lehimizde ilk hâsıl oluyor ve fakat demokrat bir hükûmet olduğu için efkâr-ı umûmiyyeyi kazanmaları lâzım geliyor.

Gözlüklü: Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini tenvîr için Avrupa hükûmâtına da ayrıca rapor verilmiş midir?

Reîs: Şifâhen yapılmışdır. Tahrîren yapılmamışdır.

Raûf: Buna alâkalı bir şey göstereyim. Malatya Mutasarrıfı kendi el yazısıyladır.

Gözlüklü: (Okur.)

Raûf Bey: Daha birçok varsa da bu doğrudan doğruya kendi el yazısıdır.

Reîs: Amerikalılar el-yevm bizim mukadderâtımızla alâka-dâr olmakdadırlar. Bu son günlerde Bristol, hükûmetin bir beyân-nâme neşr etdirmesini münâsib görmüş ve müsveddeler yapmış ve bize bildirdiler, biz muvâfık bulmadık. (Okur.)

Reîs: Nizâm-nâme, beyân-nâme mevâdına uydurduk diyorlar. Sûret-i umûmiyyede bildirdi. Bu bizim za'fımızı ve kendi kendimizi idâre edemeyeceğimizi i'lândır.

Raûf: Ale-l-usûl Meclis-i Millî ictimâ' edecekdir. Temâsa gelinmek ondan sonra.

Reîs: Hattâ Bekir Sami Beyefendi dahi öyle diyor. Fakat yalnız uymayan bir şey varsa o da manda mes'elesidir. Fakat diyorlar ki yedinci mâddede olduğu ...(?) ve bu olursa o da Amerika'dır. Bakalım sûretini istedik geldiği zamân görürüz.

Meb'ûs: Müşkil vaz'iyyetde kalırız belki.

Reîs: Ukalâlıkdır.

Sırrî: Bristol 1914 hudûdunu kabûl ediyorlar, demekdir.

Reîs: Amerika şarkda manda istiyorlar.

Sırrî: Kabûl etmeyelim mi?

Raûf Bey: Himâye değil. Himâye olursa hilâfet yokdur. Hilâfet olmaz memleket yokdur.

Reîs: Bristol'deki manda değil dost olmakdır. Müstakill bir devlet mukavele yaparız ve Amerika aleyhine mandanın ma'nâsını bilmiyoruz dedi ve redd etdi ve biz bunu başka sûretle ifâde edelim. Mantıklı olalım.

Raûf Bey: Dün gece gelen ma'lûmâtdır. (Telgrafı okur.)

Sırrî Bey: Gemilerin mes'elesi te'yîd etdi.

Raûf Bey: Evet.

Reîs: Aslı yokdur. Görüşeceğimiz şey Meclis-i Millî güşâdından sonra ma'lûm olur. Gayâtı istihsâle çalışacakdır ve mesâî netîcesinde menfî vaz'iyyet karşısında ne yapacakdır.

Abdullah: Şimdiye kadar edindiğim kanâatler burada aldığım ma'lûmât üzerine kanâatlerimde yanılmadığıma tekrâr kanâat getirdim. Bir kanâatim daha var ki in-şâ'-Allah vuku' bulmaz. Meclis güşâd edildikden sonra olur. Ârzû-yi vechle sulh yapar yâhûd Anadolu çekilir. Bu mes'elede vakt geçirdiğinden dolayı Hey'et-i Temsîliyyeyi mes'ûl ederim. Zamân geçirmişdir. İdâre-i maslahat politikası yapmışdır. Ya hükûmeti ele almalı yâhûd mahv.

Raûf Bey: Beyefendinin mütâlaaları doğrudur. Onlar bu hâlin avârızını izâle etmeli idi. Fakat Hey'et-i Temsîliyye hükûmetcilik ya'nî kendisinden hükûmetler yapmayı düşünmedi. Kuvâ-yi Milliyyeyi vahdete çalışıyoruz. Şu hâlde yerine koyacak bir hükûmeti hazırlamadan ve böyle bir hükûmetin mevcûdiyyetine kail olmadan buna teşebbüs etmedi. Fakat şimdi Meclis-i Meb'ûsân vardır. İsterse ıskat eder.

Konya: Buraya birçok sadr-ı a'zamlar geçti. İlk teşebbüslerinde Hey'et-i Temsîliyye bu kabineyi kendi fikirlerinin kısmen aleyhinde olduğu hâlde kabûl etmişdir. Hattâ Dâhiliyye Nâzırı Kuvâ-yi Milliyyenin tamâmen lehinde zann ediyorduk. Onlardan Harbiyye Nâzırından başka hiçbirine emniyyetimiz yokdur dediler.

Raûf Bey: Biz bunların hiçbiriyle teşrîk-i mesâî edemezdik. Fakat onlar fikirlerimizi kabûl etdiğini söylediler.

Reîs: Hey'et-i Temsîliyyeyi bu mes'ûliyyetden kurtarmak için îzâhâta ihtiyâc vardır. Ondan sonra belki afv edersiniz. Meclis bu hükûmetle kabil değil çalışamaz. Başka bir kabine teşekkül edecek, kabine teşkîli zât-ı şâhâneye âiddir. Bende-nize öyle geliyor ki Ali Rızâ Paşa'dan daha fenâ' kabine reîsini teşkîle me'mûr edecek vardır. Arkadaşlarını kendilerinden teşkîl edecek ve bu def'a vuku' bulacak adem-i i'timâdın meclisin feshini intâc edecek ve tekrâr intihâb olunamayacak. Benim(?) kanâatim de budur. Bu melhûz %80 değilse bile %50 derecesidir. Buna karşı ne yapılmak lâzım gelir? Meclisin muhâfazası bu demekdir. Esâs mes'ele hükûmet teşkîli mes'elesidir. Bunu hiçbir türlü setr edemedim. İki şekil buldum. Şeklin biri meclis a'zâlarıyla görüşdükden sonra hepsi müttefikan ve-yâhûd ekseriyyet-i a'zamiyye ile savuşarak obstüriksiyon yapar gibi gideceğimiz mahalle gidib ictimâ' ile orada müzâkerâta devâm etmek. Bunu da münâsib görmedim. Bu zamân belki İngilizlerin ekmeklerine yağ sürmüş oluruz. Orada kalıb fesh edecekse eder âkıbete muntazır olub nefy ve habs şahsına münhasır kalsın. Fakat dışarıda millet müdîr olsun harekâtı ona göre yapsın, bundan başka çâre bulamadım.

Bilecik: Efendi hazretleri, bu hükûmetle geçinemeyeceğini söylediler. Fakat burada cereyân eden müzâkerâta nazaran Ali Rızâ Paşa kabinesi her ne kadar pek mükemmel değilse bile bu sulh akd olununcaya kadar hey'et-i hâzıra ile teşrîk-i mesâî imkânı var mıdır? Varsa edelim. Sulh akd olundukdan sonra istediğimizi yapalım.

Konya: Mehmed Bey'in fikrine iştirâk ediyorum. Ya hep ya hiç, ya'nî hükûmet tamâmen Kuvâ-yi Milliyyeden Ferîd Paşa'nın kabinesini ıskat için yirmi gün kadar fırsat muallâkda kalındı bu müddet zarfında bizim için bir çok müşkilât olduğu gibi kabine ile inkıtâ-i münâsebât etdiğimizi dâhilden tenfîr etmeye başladılar. Sonra bugüne kadar hükûmet-i merkeziyye gûyâ her ay vilâyetlere muntazaman para verirmiş de şimdi vermiyormuş gibi dedikodulara sebebiyyet verdi. Hâl-bu-ki biz milletin âmâline istinâden kuvvet yapıyoruz. İstinâd etdiğimiz kuvvetin içinde dedikodu başlarsa böyle idâme edemezdik bu gibileri etrâf-ı eknâfa telgraflar yağdırmaya başladılar. Biz işte bu sefer o zamân onunla iktifâya mecbûr olduk ve bu kabineyi düşürmek için belki yirmi gün daha uğraşmak lâzım gelirdi bu olabilirdi. Fakat devâm için vaz'iyyetde hiçbir menfî hareketin görülmemesi lâzım gelirdi. Yanlış nazariyyâta başladılar. Hükûmet-i muvakkata teşkîl ediyorlar dediler ve sâire Abdullah Azmî Efendi'ye cevâben ilk hatvede meclisin mevcûdiyyeti bir tehlikeye ma'rûzdur. Bu hükûmet evsâf-ı matlûbeyi hâiz bir hükûmet olsaydı birinci tehlike olmazdı şimdi iki sûret-i hâl vardır. Sadr-ı a'zam Ali Rızâ Paşa'nın şahsını tutmak. Bu zât muktedir değildir, belki saraya da irtibâtı fazla buna rağmen bu zâtı tutmak, fakat kabinesini kendi eliyle tasfiye etdirmek ondan sonra i'timâd beyân etmek binâen aleyh kendisi buna muvafık ederse Hâriciyye ve Dâhiliyyeyi tebdîl ettirilirse. Yalnız bir hakikat var ki bugün kabine iskeleti Dâhiliyye Nâzırı üzerinde duruyor. Bunu sadr-ı a'zam gibi Dâhiliyye Nâzırının çekilmesiyle buhrân-ı vükelâdan bahs olunuyor.

Sırrî Bey: Dâhiliyye Nâzırını Pâdişâh sadr-ı a'zam yapmak istiyormuş.

Reîs: (Devâmla) Binâen buna imkân bulunursa bunu te'mîn ederseniz i'timâd vereceğiz, aksi takdîrde sizi düşüreceğiz. Bunu düşürdükden sonra gelecek kabine belki de i'timâda şâyân olmayacakdır.

Meb'ûs Gözlüklü: Programın ikinci mâddesi tehlikeyi ihzâr eden bir mâddedir. Onun için meclisin feshinden sonra konvansiyon başlar.

Reîs: Binâen aleyh i'timâda şâyân olmayan bir kabine karşısında bulunuyoruz. Bizdeki iki Meclis-i Meb'ûsânın yapdığı gibi fesh olmamak için işimiz bunu olduğu gibi kabûl edelim, derseler yine fesh olur ve maksadı îfâ edememiş bulunurlar. Zât-ı şâhâne milletin âmâl-i umûmiyyesine mutâbık tarz-ı hareketde ise bunu böyle yapmaması lâzım gelir. Fakat Ferîd Paşa zihniyyetinde bir adam getirdi mi hiçbir şeye istiklâle falan da ehemmiyyet vermeyecek İngilizlerin âleti olacakdır. Binâen aleyh adem-i i'timâd re'yi vermelidir.

Meb'ûs: Açık konuşalım Pâdişâh milletle berâber değildir. Olmuş olsaydı Kuvâ-yi Milliyyenin fikrini ona anlatmışlardır. Bunun taraf-dârı olmalı idik.

Reîs: Mutlaka zât-ı şâhânenin Kuvâ-yi Milliyyenin mürevvici olması şart değildir.

Meb'ûs: Bütün sebât eder gerek hâl-i hâzır kabine ve gerekse gelecek olan kabine bu fikirde ısrâr ederse biz onu ıskatla berâber diğerini getirmek için bu mevkide îfâ-yi vazîfe edebilecek miyiz yoksa taşrada mı cihet-i meşrû'su makam-ı meşîhata âiddir o zevâtı elde edebilecek miyiz?

Sırrî Bey: Sulh mes'elesini düşünüyor.

Abdullah Azmî: Bu müzâkerenin açılması taraf-dârı değilim.

Meb'ûs: Bu müşkil mevkide kaldığımız zamân Pâdişâh ısrâr edecek. Kalmak mı taşrada mı toplanmak mı lâzım?

Abdullah Azmî: Ali Rızâ Paşa'yı yakından tanırım ve görüşürüz. Ali Rızâ Paşa ile tamâmiyle âmâl-i milliyye ile hareket edib muvaffakiyyet hâsıl olmaz. Zâten Pâdişâhın kabineyi teşkîle me'mûr etmez ise evvelâ münâsebetdendir. Kendisi Kuvâ-yi Milliyyeye muvâfık olmadığından Kuvâ-yi Milliyyeye gelmesi âdetâ riyâ-kârlıkdır. Belki idâre için getirilmişdir. Bizim gocunduğumuz gizli bir şey yapılmış. Onun için bu cihete gelen meclisin idâre-i maslahat taraf-dârı olduğu Pâdişâha ihsâs etdirmiş olur. İlk temâsda bıçak gibi keser ve kimi getireceğini düşünmez ve netîcesine katlanmak lâzım gelir. İdâre-i maslahat meclisin otoritesini düşürür ve mecliste de taraf-dârlıklar uyanır. Onun için meclis ilk te'sîrde şiddetli hareket edib kabineyi düşürüb … yalnız meclisi fesh etmemek için kendimce bir şey düşündüm. Meselâ hârice gidersek hükûmet ve erkân merkezde olduğundan ne sûretle olacağını toplayamadım. Onun için İstanbul'da toplansın ve şiddetle hareket etsin. Netîceye müsbet veyâ menfî intizâr etmeli.

Konya: Pâdişâhın meclisi fesh edeceğini anlayınca Anadolu meb'ûslarının çekilmesini taleb ediyorum. Ya'nî fesh edilmeden evvel dağılmak bir hafta ta'tîl Anadolu'ya çekilmek.

Gözlüklü: Bende-niz de bu fikirdeyim.

Reîs: Bunlarda mevcûd mehâzîr ve fevâidi düşünelim. Zât-ı âlîniz buyurduğu bende-nizce de esâslıdır. Bu ictimâ' eden meclis gayet kuvvetli ve azm-kâr olduğunu ilk vaz'iyyetde göstermelidir ve maksadlarını istihsâlde hiçbir kuvvetin zebûnu olmayacağımızı göstermelidir. Buna nazaran bu hükûmeti ıskat edeceğiz diyelim. Bugünkü vazîfeye nazaran kabineyi kim teşkîl edebilir? Onunla görüşmeli ve muvâfakatını aldıkdan sonra Pâdişâha gitmeli ve bu kabineyi ıskat edeceğiz ve falanı münâsib gördük onu ta'yîn ediniz ve Pâdişâh meclisi fesh etse de fâide yok ve sâire bu husûsda yalnız Pâdişâhın bunu kabûl eder zann ediyorum. Aksini de düşünelim Pâdişâhın

aldandığını zann edelim başka birisini getirirse derhâl ıskat edelim ve adem-i i'timâd göstermeden obstrüksiyon yapmalı ve derhâl İstanbul'u terk edib hârice çıkmalı ve bu takdîrde Pâdişâh milletvekillerinin i'timâdına mazhar olmayan bir hükûmeti mevki'-i iktidâra getirir ve son kozu oynamazdan meb'ûslar hâricde toplanır ve beyân-nâmelerini ecânibe ve sâireye verir ve der ki gayr-i meşrû' olan bu hükûmetin karârlarını kabûl etmeyeceğimizi söylersek Avrupalılar düşünür. Pâdişâh ve yeni kabine reîsi bu hâle ma'rûz kalacaklarını anlarsa bu gibi şeylere teşebbüs edemezler.

Meb'ûs: Hârice çıkarlar mı?

Raûf Bey : Evet çıkarlar, fesh etmeden tevkif edemezler.

Reîs: Böyle bir plan yapdınız ve plânı tatbîk etdiremediniz ki olabilir ki onlar kalır ki ve okur ve fesh ederlerse bu gayr-i meşrû' add ediniz ve meb'ûslar yine hâricde toplanmalıdırlar.

Raûf Bey: Meclis-i Meb'ûsân da müzâkere için ekseriyyet hâsıl olmadan açılamayabilir.

Abdullah Azmî: Muhtar Paşa meclisde kimseyi bulmadı ve fesh karârını okudu. Kapılarını kapadılar ve fakat Kanûn-ı Esâsîye gayr-i muvâfık ve gayr-i meşrûdur.

Reîs: Meclis-i Meb'ûsânın hâricde ictimâında ne gibi şeyler olabilir? Â'yân iştirâk etmez. Eğer bir kısmını iştirâk etdirebilirsek pek mükemmel olur. Hiç gelmediği takdîrde bu ictimâ' bir Meclis-i Millî ictimâı değildir. Binâen aleyh öyle dahi olsa ona bir ictimâ-i millî denir ve Pâdişâhla anlaşılırsa meb'ûslar İstanbul'a gider aksi takdîrde ictimâ-i millî meclis-i müessesâna inkılâb eder. Orada herhangi bir menfî kabinenin taht-ı te'sîrinde muzırr mukarrerât ittihâzı fenâ' şeydir buna mukabil hâricde bi-l-ictimâ' iyi anlaşmak olduğu takdîrde meclis-i müessesân yapmak ve Avrupa ile münâsebâta girişir ve sulhü yapar. Şimdi hükûmet mes'elesinin hall olunduğunu zann edelim. Hepimiz müttehiden çalışıyoruz. Bu def'a müşkilât garbden gelirse ya'nî gayr-i kabil-i şerâit der-miyân ederlerse.

Konya: Adem-i kabûl ile protesto ve derhâl Anadolu'ya çekilmek.

Reîs: Doğrudan doğruya hayâtımıza sû-i kasd tekâlîfi imzâya mecbûr kıldılar. Hükûmet kabûl edemedi ve meclis redd etdi. Lâkin tekâlîfi onlar kuvve-i cebriyye ile yapacaklar. İstanbul İzmir kontrol hakkındaki karârlarını biz kabûl etmeyince onlar kuvvetle hareket edecekler biz de buna mukabil elimizdeki kuvveti isti'mâl edeceğiz. Avrupa böyle bir mecbûriyyet karşısında kalacağını hiss ederse milletler râzî olacak mı? Ne yaparlarsa yapsınlar fakat biz kendi imzâmızla tasdîk etmeyiz. Bunu yaparsak Avrupa mümâşât edeceğine emînim. Binâen aleyh redd olunduğu takdîrde İstanbul'un fi'len tecâvüze ma'rûz kalacağı hiss olunursa Pâdişâh hükûmetiyle oradaki meb'ûsların Anadolu'ya çekilmesidir.

Sırrî Bey: İstanbul işgal altına alınınca hükûmeti de tazyîk etmezlerse.

Bilecik: Deminden beri cereyân eden müzâkere hükûmetin aleyhinde adem-i i'timâd beyân etdiği hâlde adem-i i'timâd re'yi mağlûb olursa.

Reîs: Kuvvetli bir hükûmet daha fenâlık yapar.

Bilecik: Adem-i i'timâdcıların ekseriyyeti hâiz olması lâzım gelir. Hâiz olamazsak.

Reîs: Biz bu hükûmeti niçin ıskat edeceğiz? Değil doğrudan doğruya menfî mukarrerâtı kabûl eden hükûmetdir. Hükûmete beyân-ı i'timâd etmeden evvel meb'ûsların anlaşması lâzım gelir. Bugünkü hükûmetin bir çok esbâbdan dolayı şâyân-ı i'timâd olmadığı yerine başka bir hükûmetin getirilmesi olduğudur. Beyân-nâmesini iyi yapar ef'âlde olması.

Abdullah Azmî: Bunun içindir ki Meclis-i Meb'ûsândaki grubu te'sîs etmek demekdir.

Reîs: Meclis-i Meb'ûsânda başka bir ekseriyyet grubu teşekkül etmiş, bu da himâye, kontrol ve ilhâk kabûl ediyor. Böyle bir grubun karşısında kalırsak ne yapacağız? Bunu mu görüşelim? Millet böyle bir Meclis-i Meb'ûsânı hoş görsün mü?

Abdullah Azmî: Bugünkü müzâkerât dünkü müzâkerâtın esâsıdır ve bunları 70:80 kişi ile yapmalıyız. Bize ne kadar doğru gelirse gelsin oradaki arkadaşları iknâ' güçdür. Öteden beri otorite sâhibi Fuâd başda bulunmuş ve tedvîr etmiş işte onun için Meclis-i Meb'ûsânda da şahsiyyet lâzımdır. Böyle bir şahsiyyet olmazsa meselâ benim tarâfımda kimse toplanmaz.

Reîs: İlk hatvede rehberlik edecek bir adam bulunması lâzım gelir.

Abdullah Azmî: (Devâmla) Fakat o tahakkümleri izâle ederiz. Böyle esbâb-ı husûsî … bende-niz öteden beri zât-ı âlînizin oraya gitmesi taraf-dâr değilim. Belki fesh olur falan bu teşkîlât size medyûndur. Buradan ayrılmak oralara da te'sîr eder. Raûf Bey imzâ' için de vardır. Onun için ikinizden birinizin fedâ' edilmesi de vardır.

Reîs: Mukaddesâtımızla te'mîn ederim ki dünyâda hiç gayemiz yokdur. Yegâne millete hürmetdir. Fakat buyurduğunuz mes'ele ifnâ-yi hayât edilmek lâzım gelirse fedâ' ederiz. Ben zann ediyorum ki fedâya lüzûm yokdur. Hiçbir şey yapamayız.

Abdullah Azmî: Birçok muhâberât lâzımdır. Hüseyin Kâzım yine grub reîsi.

Reîs: Öteden beri ortaya atılmış olması dolayısıyla ehemmiyyeti vardır. İngilizler bi-z-zât siz Sulh Konferansında bulununuz, mevcûd şahsen mukaveleyi görünüz ona göre müzâkere olsun cevâben şahsımın ehemmiyyeti yokdur. Bizim düşündüğümüz Meclis-i Meb'ûsân ictimâ' etsin açılsın bu esnâda Kuvâ-yi Milliyyenin teşkîlâtına halel gelmemesini ve bunun için Hey'et-i Temsîliyyenin hâricde kalmasını tervîc etdik. Bunun için bizim hâricde kalmamız değildir, meb'ûs olmayan arkadaşlardan Ankara'da

kuvvetli bir Hey'et-i Temsîliyye vücûda getireceğiz. Bu nokta-i nazardan şahıslarımız serbest kalıyor ve geleceğiz. Fakat bir lüzûm görürseniz daha şimdiden Raûf Bey gidebilir.

Abdullah Azmî: Meclis açılmazdan grubun teessüsü lâzımdır.

Raûf Bey: Bir kerre bir noktada müzâkereden(?) sonra mevzû-i bahs edilmesini ricâ edeceğim. 11 nci mâddeyi ikinci grubda bir mevki' almak mes'elesine gelince ben devletin selâmeti, istiklâli makam-ı hilâfet ve saltanatın masûniyyeti te'mîn edilinceye kadar bilâ-kayd ü şart çalışmaya karâr vermişimdir. Bu nikat hâsıl oldukdan sonra benim için devletin resmî me'mûriyyeti yokdur. Şu hâlde oradaki grubun toplanması ve benim işde bulunmam lâzım ise benim için re'y falan yokdur ve bu vazîfeyi mübellig oluncaya kadar meb'ûslukdan da isti'fâ' edeceğim. İkincisi derhâl gelmeme mahdûddur.

Reîs: Reşîd Paşa telgraf yazarız. İntihâbatı ta'cîl eder. Der-saâdet'de arkadaşlardan Bekir Sami Bey vardır.

Abdullah Azmî: Raûf Beyefendi meb'ûs sıfatıyla gidemez.

Raûf Bey: Oradaki rüfeka' bunu muvâfık görür ve intihâbat yaparsa Bekir Sami Bey vaz'iyyeti tenvîr eder. Ben de mazbatamı aldığım zamân iltihâk ederim.

Bilecik: Bekir Sami Bey'in lisânında rekâket vardır.

Meb'ûs: Zât-ı âlîniz gelemez misiniz?

Reîs: Ba'zı sû-i tefehhümâta mâni' olmak için olamaz.

(İkinci celse)

Hitâm

11.50

İKİNCİ CELSE

Mustafa Kemal	Sırrî var
Raûf	Haydar
İsmâîl Fâzıl	Bilecikli
Mazhar	Abani Sarıklı
Gözlüklü	Sarıklı
Az sakallı	Üç kişi daha
Abdullah Azmî	

Raûf Bey: Buna mukabil buyurduğunuz gibi dâhilinde … Ali Kemal ve hem-pâları memnûn olmayacakları bunlar kendi menfaatlerini zîr ü zeber edenlerdir. Biz vereceğiz ve arada bu gibi mevcûd ihânet yapacağını düşünmek değildir. Maksadların istihsâli için lâzım gelen şeyi yapmalıyız ve arz etdiğim gibi Meclis-i Meb'ûsân kuvâ-yi grubu yapmak lâzımdır ki dâhilen ve hâricen vahdetimiz belli olsun. Tenkidâta meydân vermemek mütâlaasıyla Teşkîlât-ı Milliyye ile alâkası olmadığını farz edelim. Ayrıca(?) iki şey vardır ve hükm olunacak ya milletin âmâl-i hakikiyyesini temsîl meb'ûslarda yâhûd Teşkîlât-ı Milliyyedir. Meb'ûslar ise Teşkîlât-ı Milliyye yokdur ve blöfdür. Bu hâlde ecânibin korkduğu ehemmiyyet verdiği kuvveti mahv etmiş oluruz. Mahv olduğu takdîrde meb'ûsların dediği olacak mı bil-akis bidâyetde yok zann olunan mevhûmlar yok zann olunduğu vakt verdikleri karâr zannıyla var zann etdiği ma'lûmdur. Meb'ûsların kuvvetle karâr verebilmesi için mutlaka bir kuvvete istinâd etmesi lâzımdır. O da Kuvâ-yi Milliyyedir ve o grubun da mutlaka Kuvâ-yi Milliyye grubu olması lâzım gelir.

Meb'ûs: Kuvâ-yi Milliyye programımızı kabûl etmiş olabilir. Meb'ûsların hey'âtına herkes dâhil olabileceği.

Reîs: Tasavvur etdiğiniz grub bir fırka-i siyâsiyye mâhiyyetinde olamaz. Çünki ortaya koyduğumuz ictihâd herkesin kabûl edeceği basît nokta-i gayedir. Bu gayede siyâsî fırkalar birleşir ve memleket teferruâtında muhtelif fırkaların hey'et-i umûmiyyesi bir ve … bu grub teşekkül etdikden sonra onun dâhilinde bir fırka-i siyâsiyye cem'iyyeti gelir. O da maksad istihsâl edildikten sonra düşünülecek şeydir. Bugün böyle grubun vücûduna çalışmamız arz etdiğim gayelerde muvaffakıyyeti te'mîn içindir. Gayenin…

Diğer Bir Meb'ûs: Azmî Beyefendi birâderimizin ictihâdâtında vâki' olan tecrübem netîcesi olarak ma'rûzâtda bulunacağım. Meclisde on sene kadar bulundum. Muhtelif fırkalar teşekkül etdi. Fakat şimdiki vaz'iyyetimiz öyle değildir. İttihâd ve Terakkînin programı ve Merkez-i Umûmîsi vardır. Merkeze gelen emr mutâdır. Bende-niz ba'zı kerre ayrılırdım. Çünki milletin

âmâline muvâfık değildi. Meclis iki hükûmetin istediği re'yin hilâfına verdi. Bize şimdi vahdet-i milliyye lâzımdır. O da bu şekilde tebârüz etmişdir. Ama diyecekler ki ocakcılar ocağı yakmaya başladı. Biz o eski ocakcılardan değiliz. Bu ocak da vatanın ocağıdır. Binâen aleyh vahdet-i milliyye teşkîl edeceğiz ve memleketin menâfiini muhâfaza eden bir grub teşkîl edecekler ve İttihâd ve Terakkînin ruhunu ihyâ' için fırka teşkîl etmeyeceğiz. Netîce aynı sûretle hareketi muvâfık görürüm.

Diğer Bir Meb'ûs: (Az sakallı) Esâs i'tibâriyle kabûl ediyorum. Bendeniz bu grubu Meclis-i Meb'ûsân doğursun ve ismini de başka bulalım.

Sırrî Bey: Böyle bir grub maddî bir kuvvete istinâd ederse Avrupa nazarında daha büyük iş görürüz ve muhâlifler meb'ûsları ona müzâhir görürse elbetde susacaklardır.

Reîs: Bir kuvvet mevcûddur. Teşkîlât-ı Milliyye. Bu kuvvetin sıhhat-i vücûdu ve maksad-ı teessüsü cümlemizce ma'lûmdur. Bu kuvvetin lüzûmu ve ademî mebûslara âiddir.

Sarıklı Meb'ûs: Kuvâ-yi Milliyyenin esâsı kabûl edildikten sonra onu meclisde temsîl edecek, âsâr-ı fi'liyyesini gösterecek bir grub Meclis-i Meb'ûsânda pek lâzımdır.

Reîs: Demin arz etmişdim ki ecnebî devletleri Kuvâ-yi Milliyye ile anlaşmak lüzûmunu kabûl ediyor. Eğer böyle bir grub teşekkül etmezse ve-yâhûd Teşkîlât-ı Milliyye ile alâka-dâr görünmezse ecânib yine Teşkîlât-ı Milliyye ile temâs edib de meb'ûslara ehemmiyyet vermezse gerek meb'ûs ve gerek teşkîlâtın vaz'iyyeti ne olabilir?

Gözlüklü: Hükûmet de Kuvâ-yi Milliyyeye müzâhir olmalıdır. Meclis-i Meb'ûsâna.

Reîs: Hükûmet doğrudan doğruya Kuvâ-yi Milliyyenin sâhibi olmalıdır ve Kuvâ-yi Milliyye de ona zahîr olmalıdır. Fakat o hükûmet meb'ûsânın hakikî i'timâdına mazhar bulunmuşdur ve meb'ûslarla da Kuvâ-yi Milliyyenin gayet iyi anlaşması lâzımdır ve bu cihetden de grub lâzımdır.

Gözlüklü: Bu keyfiyyet için bu grub kâfî midir? Kuvâ-yi Milliyyenin ta'kîb etdiği maksadı diğer fırkalar ta'kîb etmeyecek midir? İstiklâlci…

Reîs: Kuvâ-yi Milliyye bir cem'iyyet-i siyâsiyye olmadığından intihâbata müdâhale etmemişdir. Doğrudan doğruya cem'iyyetin meb'ûsları yokdur. Meb'ûslar kendiliklerinden T.M. esâslarını muvâfık görüb bu gayenin mürevvici olsunlar.

Az sakallı: Benim istediğim odur.

Reîs: (Devâmla) Farazâ, Hürriyyet-i İ'tilâf, Sulh ve Selâmet ve sâireden meb'ûslar vardır ki şahsen bu vaz'iyyeti memleketin menâfiinde görmüşlerdir ve bu noktada birleşmişlerdir ve kendi kuvveti olması lâzım gelir.

Seyfullah Bey: Hey'et-i Temsîliyyenin fikri bu mudur?

Az sakallı: Bütün maksad memleketi kurtarmakdır ve rehberleri sizi gördük.

Reîs: Teşekkür ederiz.

Az sakallı: (Devâmla) Meclis-i Meb'ûsânda grub olacak ve doğruca Kuvâ-yi Milliyyeci olacak.

Reîs: Sûret-i mahsûsada mevzû-i bahsdir. Akalliyyetlere karşı şimdiye kadar verilmiş birtakım hukuk vardır. Fakat bu hukuk o kadar fazla ve bizim muvâzenet-i ictimâiyyemizi bozuyor ve biz istiyoruz ki radikal hareket edelim. Her vatan-dâş neye mâlikse o hâlde de öyle olsun.

Abdullah Azmî: Bu bâbda hudûd-ı esâsiyyeyi çizdiler ve akalliyyetin hukuk-i tâmmı altında bir makale yazdılar. Gazetede gördüm. Hâtırımda kalmadı. Fakat bizim mevcûd imtiyâzâtdan fazla bir şey değildir.

Reîs: Ecânibe birçok muhtâriyyet ve imtiyâzât vermek isteyecekler biz o tekâlîf karşısında esâslı şeyle …(?) bilmeliyiz belki bugün program olarak bunu kabûl edersek esâslı bir da'vâdır. Öteki haksızlıkdır. Bizim için fedâ-kârlıkdır.

Raûf: Belki meclisde şöyle bir i'tirâz vârid olabilir. …(?) Kanûn-ı Esâsimizde(?) böyle bir imtiyâz bahs olunmuşdur. Bunu vermeyiz derlerse.

Reîs: İstihsâli matlûb bir gaye olarak bir mâdde koruz ve en çok verilmiş olan şeyleri kabul ederiz. 5 nci mâdde teşkîlâta âiddir ki o da nizâm-nâmede görülebilir. 6 ncı mâddeyi kabûl etmiyoruz. 7 nci mâdde siyâset-i hâriciyyeye âiddir ki dâhilî ve hâricî istiklâl istiyoruz. Meselâ himâye kabûl edemiyoruz. Müzâheret kabûl edebiliriz. Fennî medenî iktisâdî ve bize müzâheret edecek devletin memleketimizde gözü olmamak şartıyla.

Bilecik: Mandayı îzâh buyursanız.

Reîs: Mandayı kabûl etmeyeceğiz.

Gözlüklü: Bu gayeyi kim kabûl ederse bir blok değil mi?

Reîs: Bu mâddeleri İstanbul'daki zevât nazar-ı dikkate almadıkları için bir yeni program vücûda getirmeye sarf-ı himmet ediyorlar. Meselâ Ferîd Bey'in İttifâk-ı Millî Programını okuyalım. (Okur.) İlk noktada bizim ictihâdâtımızla mübâyenet vardır. (Mâdde 2) (Okur.) (Beyân-nâmedeki 6 ncı mâddeyi okur.) (3, 4, 5 nci mâddesini okur.)

Raûf Bey: Bu mevcûdu kabûl etdikden başka Cem'iyyet-i Akvâmı da kabûl edecek bu belki muzırrdır.

Reîs: (Yedinci mâddeyi okur, İttifâk-ı Millî.) Sekizinci mâddeyi dahi okur, 9 ncuyu okur.

Bilecik: İttifâk-ı Millî kim?

Reîs: Ahmet Ferîd Bey yazıyor. Şimdi efendim zann ediyorum aynı noktada müşterek ictihâdda bulunuyoruz ve grubun teessüsü için esâslı nokta istiyoruz. Teferrûatını erbâb-ı ihtisâs yapar.

Bilecik: Bende-niz Abdullah Azmî Efendi'ye bir şey soracağım. (Hitâben) Eski fırkamız inhilâl etdiği zamân yerine başkası geldiği zamân kabûl etmedikdi bunu kabûl ediyor mu?

Abdullah Azmî: Zâten maksad şu beyân-nâmenin ta'yîn etdiği nokta-i esâsiyye bunu intizâm içinde ta'kîb edebilmek için bir grub Meclis-i Meb'ûsânda bir araya gelebilmek mes'eleleri vardır ki şu esâsâtı müdâfaa edebilmek için Meb'ûsânda bir teşkîlât yapılır. Her ferd bu esâsa ittibâ' ederken bu esâsları müdâfaa ederken başka başka yollardan gitmek keyfiyyeti vardır. Grub keyfî, bizde şahsiyyetler âmil olmuşdurlar. Meclis-i Meb'ûsânda bir şahsiyyetin vücûdu lâzımdır ve o şahsiyyet toplanılsın o toplandıkdan sonra bunu ne sûretle müdâfaa edeceğiz diye düşünülür. Birisi kalkar falan yerlerde Kuvâ-yi Milliyye nâmına para alınmış, isdid'âsı da var. Kuvâ-yi Milliyye ne demekdir? Bir hükûmet varken bu grub hakikatte yapılan fi'l bir cürm. Grub bunu nasıl müdâfaa edecek işte esâsen o grub bu esâsâtı karârlaşdıracak. Âsâyişi tanzîm etmek için köylerde teşkîlât vardır. Hakikatte bir cürme ittibâ' eden varsa ta'kîbât-ı kanûniyye îfâ eder.

Reîs: Teşkîlât-ı Milliyyeye yeniden nizâm-nâmeye hiç imkân yokdur ve hem de cevâz yokdur. Köylüyü döğmüş, para almış. Her hâlde her iki tarafdan tecziye edilmelidir. Fakat bunu yapan adam ne bu nizâm-nâmeye istinâd eder ve Teşkîlât-ı Milliyyeye. T.M. onları bulsa derhâl tecziye eder. Vâkıa T.M. nâmına para toplayan, fenâlık yapan mevcûddur. Onları tecziye etmek lâzımdır. Para mes'elesi burada bir mâdde vardır. (Okur.)

Raûf Bey: Abdullah Azmî Efendi grubun esbâb-ı teşekkülünden bir nokta olarak bahs ediyordular ve misâl olarak söylediler.

Abdullah Azmî: Bu grub bu esâsâtı ta'kîb edebilmek için bu esâsâtı kavânîn-i mevcûdeye ircâ' edebilecek bir nizâm-nâmesi olmak lâzım gelir. Meselâ ba'zıları diyecek ki meclis teşekkül etdi. Hükûmet kuvvetinden başka bir kuvvet tanınamaz. Kuvâ-yi Milliyye ne demekdir? Meb'ûs sıfatıyla bir adam evet, hükûmetden başka bir Kuvâ-yi Milliyye mevcûddur, diyemez. Misâl olarak arz etdiğim gibi memleketi hırsızdan şakîden ve sâireden kurtarmak için bir teşkîlât yapmış ve sâire diyebilmek için bir dâhiliyye nizâm-nâmesi olmak lâzım gelir.

Reîs: Bu mütâlaaları Teşkîlât-ı Milliyye mevzû olduğu zamân hakikaten müsellâh bir kuvvet gözünüzün önüne geliyor. Bu nizâm-nâme öyle değildir. Bu bir cem'iyyetdir. Yapılmış ve hükûmetden müsâadesi alınmışdır. T.M., K.M. ta'bîrlerini unutalım. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti vardır. Nizâm-nâmesi vardır ve bu nizâm-nâme kanûnîdir ve bir meb'ûsân hey'eti bizim Hey'et-i Temsîliyyemiz dahi teşkîlâtdan bahs edildiği zamân tamâmen medenî kısmıdır. Fakat orta yerde birtakım müsellâh kuvvetler vardır. Bunlar kime merbûtdur? Evet, bu cem'iyyete

merbûtdur. Bunlar nerededir? Düşmân Vilson Prensiblerine mugayir ve hakk-şikenânede bulunmuş ise oradadır. Devlet bu kuvvetleri kaldırmak için kuvvet isti'mâl edelim. Fakat(?) siz haksızlığınızdan vazgeçiniz. Zann ediyorum siz o nokta-i nazardan görüyorsunuz.

Abdullah Azmî: Evet.

Reîs: Bu nizâm-nâme resmî ve kanûnîdir. Hükûmetin tasdîkine iktirân eder. Bu nizâm-nâmeye para alınmış ve alınmakda ise biz ber-taraf etmeye mecbûruz.

Abdullah Azmî: Meb'ûslar biraraya gelebilmek için mutlaka bir nizâm-nâme-i dâhilî olmalıdır.

Reîs: Bu nizâm-nâmeye lâhika olarak bir mübhem nizâm-nâme vardır. Bunda Kuvâ-yi Milliyyenin silâhlı kısmından bahs vardır. Maa-mâ-fîh bir nizâm-nâme-i dâhilî yapmaya mâni' değildir.

Abdullah Azmî Efendi: Böyle bir grub yapılması elzemdir ve kanâat hâsıl olmuşdur. Bunun için evvelâ bir şahsiyyet lâzımdır ve millet(?) o şahsiyyet etrâfında toplanmış müzâkere netîcesinde bir dâhilî nizâm-nâme husûle getirilir ve onda şu esâsâtı müdâfaa için neler yapılması ve hükûmet nasıl teşekkül edecek bu grubdan mı yoksa bir fırkadan mı ve sâireden bahs olmak üzre bir nizâm-nâme-i dâhilîdir. Böyle bir şahsiyyete lüzûm var mıdır yok mudur?

Haydar Bey: Bence lüzûm yokdur. Fikr etrâfına toplanmalıdır.

Abdullah Azmî: Bir grub da olsa Meclis-i Meb'ûsânda mütekabil olan şeklinde cereyân edecekdir. Pâdişâh fırka reîsini çağırır, hükûmete o geçer. Bunlar takarrür etdikden sonra da ne türlü tefsîr olunursa olunsun orada bir fırka-i siyâsiyyedir. Meclis-i Meb'ûsânda bir kitle hâlinde bulunan şeylere bir fırka-i siyâsiyye derler. Hakikatde bu olunca teşkîlât da buna mümâsil olması lâzım gelir. Bil-cümle meb'ûsân bunun etrâfında toplanmaz. Bu esâsı ârzû etmekle berâber başka türlü cereyânlara tâbi' olur ve kabûl etmem der. Meselâ Lütfi Fikri Bey'in isti'fâsı ve bi-l-hâssa Kuvâ-yi Milliyyenin meb'ûsu değilim dedirtmek için fuzûlî kendisini gösterenler olur. Bi-l-hâssa muhâlefet değil kendisini göstermek için îrâd-ı hutbe edenleri bilirim. Bu ayrılıklara karşı bu grubun alacağı vaz'iyyet hâricdeki hukuk-ı cem'iyyetin dâhilinde fırkasıdır, vaz'iyyet de budur.

Reîs: Câmi Bey'in raporunu okur. İstanbul'da ictimâ' edenlerin nokta-i nazarları da budur.

Abani Sarıklı: T.M. nin İstanbul'da teşkîlâtı yok mudur?

Reîs: Vardır, fakat hafî tutuyoruz.

Sırrî Bey: Câmi Bey bu raporunu İstanbul'daki celsede mevzû-i bahs olan efkârdan hulâsadır.

Abdullah Azmî Efendi: Taazzuv fırkalar olsa herkes kendi fırkasında olmak üzre zamânına kadar bu T.M. beyân-nâmesini kabûl eder. Fakat öyle taazzuv fırkalar yokdur. Şimdiki fırkaların adamı pek azdır. Herkes müstakildir. Hiçbir fırka reîsi çağrılarak değil şunun etrâfında toplanalım diyemez. Ferdiyyet nazar-ı i'tibâra alınacak diye toplandılar mı fırka-i siyâsiyye olur.

Reîs: Bi-n-netîce grubun bir reîsi olmak lâzım gelir diyorsunuz.

Abdullah Azmî: Evet.

Haydar Bey: Evvel-emirde cem'iyyet olsun ki sonra reîs olsun.

Sırrî Bey: T.M. teşkîl edeceğimiz grub mesâil-i sulhiyyede ortaya çıkıb millet nâmına beyân-ı mütâlaa edeceğiz. Kavânîn-i sâirede herkes istediği gibi idâre-i kelâm edecekdir. Burasını ayırmak lâzım değil mi acabâ? Maksadım teşvîş değildir.

Reîs: Ya'nî müştereken mevzû-i bahs olunacak mesâil hakkında. Meselâ hudûd ve sâire gibi ve meclise girilmeden bu esâsât dâhilinde toplanılacak ve konuşulacak diğer şeyler hakkında.

İsmâîl Fâzıl: Meclis-i Meb'ûsânda iştigal olunacak mes'ele-i mühimme binânın istiklâlidir. Her kim ki şu noktaya iştirâk ederse bloka dâhildir demekdir. Nizâm-nâme-i dâhilî demek hey'et-i umûmiyyemiz aynı noktada iştirâk ederek … üss-ül-esâs şu beyân-nâmedir. 2 nci mes'ele: Şahsiyyet mes'elesidir. O bloğun ârâ-yi umûmiyyesiyle bi-z-zât yapılacakdır.

Reîs: Onlar oradaki hey'et-i umûmiyyenin fikriyle.

Az sakallı: O grubu toplamak için bir şahsiyyet lâzımdır.

Abdullah Azmî: Buradan toplu gitdik. Yeni intihâb edeceğimiz reîs mes'elesi blok teşkîlinde müessirdir. Öyle bir reîs geçer ki bir münâsebetsiz herif gelir ki. (Açık kalmışdır.)

Meb'ûs: Bu servetiyle mütenâsib bir âsâr-ı hamiyyet göstermemişdir. İâne toplanıyor diye halk dedikoduyu tevsî' etmekden ise Bursa ehemmiyyetlidir. Bunu bilâ-ihtiyâr tavsiye ederler, zehâbına düşdüler ve eşrâfdan elli kişi kadar kırk bin lira … onlar da müzâkere edildi. Muvâfakat etdiler. Elli kişi içinde on kişi intihâb etdiler. Bu on kişi kırk bin lirayı otuz üç kişiye taksîm etdiler. Meselâ Fabrikatör Osmân Efendi bunlar kemâl-i memnûniyyetle yirmi dört sâatde i'tâ' ederiz, dediler. Hey'et-i Merkeziyye tekrâr etmeye mecbûr oldu. Hey'et tenkide ma'rûz kalmamak için kendilerinin intihâb etdiği adamlar … para verilmekde iken vermemek cihetine temâyül edenler de var ve bunlara vermek isteyenlere de te'sîr etdiler. Vilâyete şikâyet vâki' oldu. Harbiyye Nâzırı Kuvâ-yi Milliyyenin bu tarzda iâne ile halkı yormakda aleyhinde olduğunu söylemiş vâlî de men' etmemekle berâber hükûmetin de bu zehâbda olduğunu ihsâs etdiğinden bu paranın kısm-ı mühimmi bende-niz hareket ederken verilmemişdi.

Reîs: Aydın ve civârındaki kuvvetler idâme edilmek için paraya ihtiyâc vardır. Biz de buna şahsen mümânaat edemezdik. Fakat ahâlîden zorla para toplanması taraf-dârı değiliz. Fakat para olmazsa kuvvetler dağılır, Yunanlılar işgal eder.

Abani Sarıklı: Bütün livâya tevzî' etdik. Ahâlînin para vermeye ârzûsu yokdur.

Reîs: Balıkesir'e gelecek olan düşmânı men' etmek için Kuvâ-yi Milliyye vardır. Bunlar çekilirse kendileri mahv olurlar.

Bilecik: Paşa hazretleri ma'rûzâtım güme gitti. Bu parası verilmiş diyemem. Bu parayı toplamak Bursa'da yapıldığı gibi olamaz. Kırk bin lirayı otuz üç kişiye taksîm etmekdense beş kişiye taksîm etsinler.

Reîs: Fakat herkese teşmîl etmekdense verebileceklere tevzî' etmek iyidir.

Raûf Bey: Eğer hükûmet cebheleri te'sîsâtını muhâfaza etmek için hükûmet tahsîsât verirse sû-i isti'mâlâtın önü alınmaz ve düşündük(?) reddini(?) Cem'iyyetin dört yüz bin lirası vardır. Bunu düşündük(?) fakat hükûmet bunu oradan almış sarf etmiş ve yine sû-i isti'mâlâtı men' için hükûmet para vermemeli.

Bursalı: Ben yedi kişi nâmına me'mûrum. Tatar Sâdık nâmında bir ufak uncuya bin lira istiyorsunuz. Yanında Hacı Sâdık Bey'e yanında beş yüz lira ve Hacı Sâdık Bey'e daha başka şey koymuşsunuz. Muvâfık-ı ma'delet değildir.

Reîs: Biz bu gibi şeyleri Bursa Hey'et-i Merkeziyyesine ve kumandanına yazarız.

Abdullah Azmî: Burada nazar-ı dikkate alınması lâzım gelen Hey'et-i Merkeziyye nizâm-nâmeye muvâfık mıdır?

Meb'ûs: Hayır.

Abdullah Azmî: Bende-niz görüyorum ki her yerde böyledir. Bu olmaz. Evvelâ Hey'et-i Merkeziyyeler nizâm-nâmeye muvâfık sûretde teşekkül etmelidir. Hâl-bu-ki doğrudan doğruya temâsda bulunan me'mûrîn bu hâlden istifâde ederek istifâde tarîkine gidiyor. Mutlaka bunlar nazar-ı dikkate alınmalıdır. Kuvâ-yi Milliyyenin kuvve-i müsellâhası köylülere anlatmalıdır ki bu memleketi müdâfaa için silâhlanmışdır. Birçok siperlerde silâh tutabilen ahâlîyi korkutanlar toplanmış bunlarsa idâre-i maslahat ediyorlar. Bunlar köylüleri yavaş yavaş o kadar havf(?) ediyor ki ufak bir kuvvete mazhar olunca bunlara karşı hasım vaz'iyyetini alacak bir hâle geliyor ve mahallî teşkîlâtı Kengiri köylülerinden teşkîl etmek lâzım gelir. Ba'zı köylerde dedim ki siz bu teşkîlâtı câna minnet bilmelisiniz. Ahvâl-i tabîiyyeye avdet etse bile her zamân için lâzımdır. Zîrâ(?) hükûmet o sûretde(?) jandarma bulundurmaya vakti yokdur. Siz hırsızdan uğursuzdan

muhâfaza için yine bu teşkîlâtı idâme ettirebilirsiniz. Bu elîm mes'ele gayet mühimdir.

Bilecikli: Abdullah Azmî Efendi'nin beyân etdiği mes'eleyi nizâm-nâmeye muvâfık sûretde yapdık ve ahâlî bundan çok memnûn oldu.

Reîs: Şimdi bütün îzâhât-ı aliyyeleri nizâm-nâmenin rûhudur ve teşkîlât-ı müsellâhaya âid mes'ele mahrem lâyıhanın metnidir. Bu bir gayedir ki bunun husûlü de bu millet bütün ma'nâsıyla kendine sâhib olduğunu isbât etmiş olacakdır. Yine vakit ki bir meclis halkı kendiliğinden toplayacak ve vahdeti te'mîn için bir hey'et isbât edecek bir hâle gelecek işte bu zamân korkular zâil olacakdır. Bu birtakım müteşebbisler bu teşkîlâtı yapmışlar ve ya'nî yukarıdan aşağı gelmişdir. İşte bu hey'etdir ki bu nizâm-nâmeyi aşağı doğru tatbîke çalışıyor. Bu teşkîlâtın mebde' ile bu zamân arasında zamânı nazar-ı dikkate alırsak bu kadar bir zamânda yolu yok vesâit-i nakliyyesi mefkud bu memleketde ferdler kendi hukukunu bidâyeten müdâfaa edecek vaz'iyyete gelebilsin. Buna zann ediyorum ki imkân-ı maddî yokdur. Buna rağmen bu köylüye kadar îsâl edilebilmişdir. Buyurduğunuzu te'yîd etmek lâzımdır ve nazar-ı dikkatimiz buna mütevakkıfdır. Meselâ …(?) üç kişi çıkıyor. Bir telgraf-nâme biz burada Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti teşkîl etdik diyorlar bunu maa-ş-şükrân kabûl ediyoruz. İhtimâl ki bunlar fenâ' adamlardır. Fakat iyileri sesini çıkarmıyorlar. Bi-n-netîce …(?) kadar indikden sonra bi-t-tasfiye aşağıdan yukarı çıkabiliyor. Diğer tarafdan bütün ordunun en iyi zâbitlerini aynı husûsun taazzuv etdirilmesi için himmetlerini ricâ ederek ahlâkına i'timâd ettiğimiz mülkiyye me'mûrlarından ricâ ediyoruz. Meselâ Eskişehir Fatin Bey'e de ricâ ediyoruz. Vâkıa bu biraz yanlışdır. Fakat millet kendiliğinden harekete gelince bu gibi zevâta ricâ edeceğiz tâ ki köye kadar her ferd bi-zâtihi müteharrik ve mütehassis olsun. Bunun için her tarafda fa'âliyyet göstermek belki birtakım müfettişler göndermek lâzımdır. Bunu yapmak için iktidâr-ı mâlîmiz yokdur.

Abani Sarıklı: Vâlîler, mutasarrıflar bulunsun. Mâl me'mûrları, orman me'mûrları.

Abdullah Azmî: Devletin siyâsetiyle meşgul olan küçük me'mûrlar, mutasarrıf, kaim-makam ve sâire bunlar bu gibi şeylerle meşgul olabilirler. Fakat ikinci derecede me'mûr karıştırılmamalı.

Reîs: Nizâm-nâmemizde vardır. Millet Hey'et-i Merkeziyyesi lüzûm görürse vâlînin fikrinden istifâde için çağırır.

Abdullah Azmî: Sözüm mâzîye âid değildir. Bugün bir dereceye kadar organizasyon olmuşdur. Beşinci mâdde her yerde tatbîk olunuyor. Kuvâ-yi müsellâhayı da Hey'et-i Merkeziyye erbâb-ı nâmûsdan toplayabilir ma'lûmât-dâr olunsun, ta'mîm falan yapılsın.

Reîs: Ma'lûmâtımız var. Fakat müsâmaha ediyoruz. Zîrâ oradaki Hey'et-i Merkeziyye meşgul olmuyor ve-yâhûd hiç teşekkül etmemişdir.

Meb'ûs: Onun elinde fırıldağı entrikası çevirmek için bir şeyler ediyor. Erbâb-ı nâmûs ya'nî bir edebsiz bu sûretle diğer halûk zevâta tahakküm ediyor. Müfettiş gitsin.

Reîs: Paramız yok.

Diğer Meb'ûs: Her ne sûretle düşünülürse düşünülsün hükûmet kuvvetinden istifâde şartdır. Halk câhildir. Me'mûrîn sınıfından istifâde mecbûrîdir. Elverir ki me'mûrîn Kuvâ-yi Milliyye ile bir olsun. Bursa'daki mes'elede hükûmetin terâhîsi vardır. Aynı mes'ele de bizde olmuşdur. Biz cem'iyyeti tahrîk ile berâber hükûmet kuvvetinden de istifâde ediyoruz ve bunun için me'mûrîn-i hükûmetin T.M. ye yardım etmesi şartdır ve vâlîlerle Kuvâ-yi Milliyye hem-fikr olması ve adamı olması teşkîlât tamâm oldukdan sonra tasfiye ile aşağıdan yukarı olmalı. Binâen aleyh dönüb dolaşıb meb'ûs beylere geliyor. Kabinesini adam akıllı teşkîl etsin. Kuvâ-yi Milliyye ile teşrîk-i mesâî etsin. Bugün(?) bilmeliyiz ki memleketi kurtaracak Kuvâ-yi Milliyye teşkîlâtıdır.

Reîs: Birçok mahzûrlarıyla berâber bu kuvvete ihtiyâc vardır değil mi efendim. Konya'da Kuvâ-yi Milliyye de yolsuz yapmasından biz de müştekîyiz. Buradan adam gitsin, hâl-bu-ki para ister, parayı toplamıyoruz. Adam istiyoruz, böyle olmaz. Parayı yollayalım, sonra iş isteyelim.

Reîs: İstanbul'da ictimâda iken meb'ûslarımızın tavr ü hareketleri muhâlif vaz'iyyet alırsa ne yapacağız bunu düşünmeliyiz.

Raûf Bey: Sulh Konferansı bunları kabûl etmezse.

Reîs: Meb'ûsân menfî ve gayr-i kanûnî şerâiti redd ederse.

Raûf Bey: Mütâreke için buyurmuşdunuz. Yarım sâatlik bir işdir.

Hitâm-ı müzâkere

Sâat	Dakika
5	05

Reîs Paşa: Ve cidden böyle bir vaz'iyyetin te'mîni kendi menâfii i'tibâriyle fevk-al-âde hâiz-i ehemmiyyetdir. Ne yapdığımız temâsdan anlaşıldığına göre İngilizler şark mesâili hakkında ittihâz edecek karârları vermezden mukaddem Teşkîlât-ı Milliyye ile anlaşmak istemişlerdir. Bu husûsda mevsûk şeylerimiz vardır. Hiç olmazsa bize sulh konferansında mevzû-i bahs olacak şerâiti bize kabûl etdirmeden evvel anlaşmak istemişlerdir. Hâl-bu-ki İngilizlerin Kuvâ-yi Milliyye ile anlaşabilmek ihtimâli bizim için fevk-al-âde ümîd-bahşdır. Çünki İngilizler ve bütün cihân pek âlâ biliyor ki Kuvâ-yi Milliyyenin Erzurum ve Sivas'da tesbît etdiği mukarrerâtda var. Kuvâ-yi Milliyye esâsâtının hâricinde ecânib ile anlaşmaya imkân bulamaz. Onlar da bu esâsât dâhilinde Kuvâ-yi Milliyye anlaşmaya imkân görüyorlar.

Abdullah Azmî: İngilizler makam-ı hilâfetle anlaşarak Kuvâ-yi Milliyyeyi ezmek gayesini istihdâf etdikleri görülüyor ve Kuvâ-yi Milliyye ile anlaşmak isti'dâdını evvelâ zât-ı âlîlerinden işidiyorum. Bu küllî(?) hayrdır. İngilizlerin istihdâf etdiği gaye kuvvetleri zaîf düşürse ve makam-ı hilâfetle anlaşarak şu tasavvur etdiği şeyi meydâna koysunlar. Onların istihdâf etdiği gaye Tükiye'yi ...(?)

Reîs: Bunda hakk-ı âlîniz var ve İngilizlerin gayeleri nazar-ı dikkate alınacak olursa bundan başka hareketleri zann olunmaz. Binâen aleyh şarkda ve Türkiye menâfi'-i siyâsiyye ve iktisâdiyyelerini te'mîn için bu kitle-i umûmiyyeye bir şahsiyyet ararlar ki o da zât-ı şâhâne olabilir ve onun maksadına hidmet edecek bir kabine de olabilir. Meselâ Ferîd Paşa gibi. Onun sadâretde İngilizler sûret-i kat'iyyede millete iştirâk etmemişlerdi. Erzurum'da bulunduğumuz sırada oradaki İngiliz murahhası ile görüşdüğümüz zamân milletin menfaatine vâkıf olduğu fakat biz buna(?) vâkıf olmayan Ferîd Paşa ile onunla temâsda bulunan ricâl-i İngilizinin bunları bilmediğinden yanlış yola saptıklarını ve kendisinin doğrudan doğruya İngiliz harbiyye nâzırına yazdığını söylemiş ve giderken İstanbul'daki ricâl-i siyâsiyyenin tebeddül edeceğini söylemişdir. Bu adam bir müddet sonra İstanbul'a avdet eden onun avdetinden sonra İngiltere'nin Kuvâ-yi Milliyyeye fevk-al-âde ehemmiyyet verdiğini ve ondan başka anlaşacak bir hey'et olmadığını anladı.

Seyfullah Bey: Isparta. İngilizlerin nokta-i nazarlarının şimdiden tebeddül edeceği bilinmez ve fakat mevcûd bir kuvveti nazar-ı dikkate aldıkları vardır. Fransızlar dahi bu memleket üzerinde bir karâr ittihâz edebilmek için yine Kuvâ-yi Milliyye ile anlaşmak lâzım geldiğini anlamışlardır. Fransızlar Tan gazetesindeki yazıları sulhü taaccül lâzımdır, aksi takdîrde tehlike mevcûddur. Bu da Kuvâ-yi Milliyye nokta-i nazarlarındandır. Bu da ikidir. Ya inhilâl eder ya devâm. Birinci hâlde Şark Mes'elesi için bir muhâtab bulamayız. Çünki yegâne kuvvet odur ve biz bu

kuvvet-i müsâmaha eden anlaşmamak istersek iyi olmaz. Rusya'ya benzeriz. İle-l-ebed Şark Mes'elesi senelerce uzar. İtalyanlarla münâsebetimiz daha kadîmdir. Mösyö İskorça ile şahsen de dostluğumuz var. Onlar da şarkda a'zamî menâfi'-i iktisâdiyye te'mînini isterler ve onun için Türkiye'yi oldukça serbest görmek isterler.

Seyfullah: Şu mürâcaatları.

Reîs: Kuvâ-yi Milliyyeye ehemmiyyet verdikleri ve karârlarının Kuvâ-yi Milliyyece şâyân-ı kabûl bulunduğu kanâatindeyiz.

Diğer Bir Meb'ûs: Son bir şifre Fransızların Kuvâ-yi Miliyye aleyhine düşdüğü vardı. Böyle(?) böyle midir?

Reîs: Hayır, İ'tilâf Devletleri bidâyet-i emirde(?) mevcûdiyyetimiz atf-ı ehemmiyyet vermediklerinden beynlerindeki hafî muâhedâtı bu tatbîkata girişmezden Avrupalılar Vilson Prensiblerine riâyet edeceklerini i'lân etmişlerdi ve 12 nci mâdde ile bizim mevcûdiyyetimizi kabûl etmişlerdir ve bizimle de bir mütâreke yapdılar onda da milletlerimizin hukukunu, hâkimiyyetini kabûl etdiler. Bunlara rağmen birtakım tatbîkata girişdiler ki bunlar da beynlerindeki uhûdun tatbîkatıdır. Buna karşı milletimiz mukabeleye başladı ve ilk tezâhürâtdan sonra Avrupa'da bi-l-hâssa Fransa'da bu millet mevcûd imiş kanâatı hâsıl oldu bir aralık hükûmeti müşkilâtda bırakmamak için daha sâkinâne hareket etdik ki bu Fransa'da bizim dûçâr-ı za'f olduğumuz zannıdır. Diğer bir tasmîmimiz vardır ki İngilizler, Maraş, Ayntab, Urfa'yı tahliye etdikden sonra oraya Fransızlar geldiler. Mukavele yapdılar. O mukaveleye nazaran Harput, Mersin, Sivas idi ve bu sâhayı tedrîcen taht-ı işgale almak üzre yürüyorlardı. Biz biraz daha ciddî hareket etdik. Mühimm mes'ele gibi telâkki etdik ve menâbi'-i kuvâmızı nazar-ı dikkate aldık ve yapılan plâna göre ba'zı tedâbîr ittihâz edildi ve harekete geçildi. Bizim yapdığımız tedâbîr çizdiğimiz bu hudûd Haleb'e sirâyet etdi ve hâlâ devâm ediyor. Bu fa'âliyyete nazaran Fransızlar derhâl durdu. İngilizler her ne kadar beynlerindeki muâhede mûcibince Fransızlara yardım edeceklerse de el altından İngilizleri de Fransızların aleyhine tahrîk etdiler ve Fransızlar durmaya mecbûr oldu ve bizimle görüşdüler. Şu hareketi durdurun, diye ricâ etdiler. Ermeni kıtaâtının ayrılması intihâbat icrâsına müsâade olunacakdır, ve-l-hâsıl söylediklerini yapdılar ve yapacaklar. Fakat bu gönül hoşluğuyla oldu. Fransızlar Kuvâ-yi Milliyyeye ehemmiyyet verdikleri muhakkakdır.

Sırrî Bey: Adana'da intihâbat icrâ' edilecekdir, buyruldu.

Reîs: Henüz muhâberededir. Fakat olacak 4.1.335 tarihli telgraf-nâme vardır. Müsâade ederseniz okuyayım (Okur.) İtalyanlardan bahs ediyordum. Onlar da demin yürütmek istediği nazariyye îcâbınca onlar her hâlde bir müstakill Hükûmet-i Osmâniyye'yi himâye ve sıyânet, manda altındaki bir Hükûmet-i Osmâniyye'yi ârzû etmekdedirler. Antalya'yı işgalleri kendilerinin te'mînine göre İzmir ve Kilikya'nın işgaline müteallikdir.

Meb'ûs: Antalya'nın tahliyesi İzmir ve Adana'nın tahliyesine mi menûtdur?

Reîs: Onlarca öyle aynı zamânda İtalyanların vaz'iyyet-i dâhiliyyeleri bizimle uğraşmağa pek müsâid değildir. Yeni gelmiş bir telgraf vardır. Okuyayım. (Okur.) Amerika vaz'iyyet-i mahalliyyenin ma'lûmudur ve Ermeni mes'elesinden dolayı efkâr-ı umûmiyye fenâ' hâlde bizim aleyhimizde idi. Son zamânlarda (Harbord) Anadolu'yu gezdi ve görüşdük ve milletimizin mevcûdiyyetine ve vahdet hâlinde bulunduğuna kanâat hâsıl oldu ve Ermeniler için bir hükûmet yapmanın mümkin olamadığı kanâati hâsıl oldu ve yanında (60) kadar mütehassıs vardı ki onlar da öyle onların netîcesi olarak Amerika bizim lehimizde bulunmuşdur. Fakat Amerikalılardan daha fazla bir menfaate hâcet yokdur.

Meb'ûs: Amerika'lıların Şark Mes'elesine adem-i müdâhalesi sonradan mıdır?

Reîs: Yeni hâsıl olmuşdur. Memâliki ihtivâ' eden şark mesâili değil bütün Avrupa işlerinden de müctenib bulunduğu anlaşılıyordu. Bugünlerde müdâheleyi ârzû etmesi zann olunuyor ki Avrupa devletlerinden ve bi-l-hâssa İngilizler arası açıldığı zann olunuyor ve sefînelerini geri çağrıyorlar. Ma'lûm-ı âlîleri şimdiye kadar şarkdaki sulhün adem-i takarrürü Amerikalıların sırf adem-i iştirâkinden ileri geliyordu. Para mes'elesinden dolayı İngiltere de dâhil olduğu hâlde bütün Avrupa âdetâ Amerika'nın taht-ı te'sîrindedirler ve bu yüzden ittihâz olunan mukarrerâtın onların nokta-i nazarından uzak bulunmasını zann etmez. Amerikalılar fi-l-hakika bize dost-âne hareket ediyorlar ve dâimâ münâsebet tavsiye hattâ menâbi'-i iktisâdiyyemizden bahsle işde bulunmamaklığımızı da söylüyorlar. Devletimiz tamâmen müstakill kaldıkdan sonra Amerikalılar bizimle dost-âne muâmeleye girişebilir. Amerikalıların Avrupalılar bütün ma'nâsıyla iştirâk-ı bi-l-fi'l Avrupa efkârına tetâbuk ve-yâhûd Avrupa onların efkârına tetâbuk etmek lâzım gelecek ve buna imkân yok olduğu iş ihtilâf bitince aralarında uzlaşmak imkânı yokdur. Şimdi büsbütün çekilerek buyurunuz, hall edeniz diyorlar. Avrupalılar anlaşmak için yegâne Kuvâ-yi Milliyye ile anlaşmak istiyorlar ve bu da Amerika Devletinin dâhilî siyâsiyyesine yapdığı temaslarla anlaşılmışdır.

Sırrî Bey: Bu mes'eleyi akşam mevzû-i bahs etdim ve efkârda bir tesânüd husûle geldi. Aynı zamânda müttehid bir fikr ortaya koyduk. İngilizlerin bize evvelki te'mînâtı şifâhîdir. Vatan-ı hamiyyet ile titremiş kalınız. Bizi teşcî' için ba'zı fikirleri … sizin sözünüzü sened olarak kabûl ediyoruz ve söylediğimin sözlerin bir vesîkaya müsteniddir. Bu husûsâtda tafsîlâtla ma'rûzâtda bulunmakdan sarf-ı nazar ediyorum ve ba'zı şeyler olmuşdur ki şahıs ve nâmûs üzerine verilen söz üzerine yapılmışdır.

Meb'ûs: İngilizler Pâdişâhla anlaşmışlar bu bizi pek müteessir etdi. Buna dâir ma'lûmât-ı devletleri var mıdır, lütfen îzâhı.

Reîs: Ma'rûzâtımızın gayesi arkadaşlarımızı gayr-i vâki' husûsâtı söylemek ile lüzûmsuz teşcî' değildir.

Raûf Bey: Vakayi'-i hâl aynen.

Reîs: Kuvâ-yi Milliyyeye atf-ı ehemmiyyet ediyorlar ve maksadları Kuvâ-yi Milliyye ile anlaşarak te'mîn etmek istiyorlar. Fakat bundan bizim nokta-i nazarımızın kabûlü anlaşılmasın. Belki kendi nokta-i nazarlarını bize kabûl etdirmek istiyorlar. Şimdi okuduğum satırlar İngilizlere âiddir. Kuvâ-yi Milliyyeyi temsîl edenler Sulh Konferansında bulunmalıdır ve şimdiden hiç olmazsa mutâbık gelmeye çalışmalıyız. İngilizler esâsen kavrayıcı ve imhâ' edici kuvvetdir ve bizi imhâ' için zât-ı şâhâneyi gördüler ve anlaşmakda ve mevki'-i tatbîke koymakda Ferîd Paşa kabinesini idi. Mesmûâtımıza nazaran Ferîd Paşa İngilizlerden iki üç maksadla hafî bir anlaşma yapmışlar. Anlaştıkları mevâdd bizce ma'lûmdur. Fakat aslını elde edemediğimiz için…

Meb'ûs: Hükûmet Kuvâ-yi Milliyye ile anlaşabildi mi?

Reîs: Ferîd Paşa'nın sukutundan sonra Ali Rızâ Paşa geldi ve müşârün-ileyh hiç hatırımdan geçmedi idi tabîî biz mutlaka Ferîd Paşa kabinesini ıskat ile falanın kabine teşkîl etmesi ârzûsunu izhâr etmediğimiz, yalnız Ferîd Paşa kabinesinin ıskatıyla birincisi için bir kabine getirilmesini isterdik ve şahsiyyâta girişmedik ve zât-ı şâhânenin hukukuna da tecâvüz etmeyelim dedik. …(?) iki nokta-i nazar birisi Ali Rızâ Paşa devlet ve milleti bulunduğu bâdireden çıkarılması için lâzım gelen evsâf ve şerâiti hâiz değildir. Fakat nâmûsludur fenâlık yapmaz aynı zamânda bunun kabinesi yarıdan ziyâde Ferîd Paşa kabinesinin devr etdiği zevâtdan ibâretdir. Kabineyi teşkîl etdikden sonra telgrafla görüşdük ve biz de bu kabineyi hey'et-i umûmiyyesiyle şâyân-ı i'timâd görmedik ve bunu açıkdan açığa kendisine söyledik ve dedik ki sizin şahsen nâmûsunuzdan şübhemiz yokdur. Fakat rüfekanızın ba'zıları şâyân-ı emniyyet değildir. Size emniyyet etmek için ba'zı şerâitimiz vardır.

1. Kuvâ-yi Milliyyeyi tasdîk ve lâzım-ı meşrûdur.

2. Kuvâ-yi Milliyyenin esâsâtını program olarak kabûl etmeli.

3. Meclis-i Millînin güşâdına devlet murahhaslığının mukarrerâtına âid kat'î bir teşebbüsâtda bulunmayacağım.

4. Paris Sulh Konferansına gönderilecek zevâtın evvelki gibi olmaması.

Onlar bu tekâlîfimiz karşısında düşündüler ve nihâyet kabûl etdiler ve söz verdiler. Bundan sonra ba'zı teferrûât üzerinde konuşduk. Onlar kabine nâmına Sâlih Paşa'yı gönderdiler ve birkaç gün olan müzâkeremizde beyân-nâme nizâm-nâmemizi başdan başa okuduk ve mutâbık kaldık ve bunun üzerine hareketden menfaat hâsıl olacağı kanâatı hâsıl oldu ve bu esnâda Meclis-i Millînin mahall-i ictimâı mes'elesi çıkdı ki buna da Sâlih Paşa'nın verdiği îzâhâtdır. Sâlih Paşa hükûmet nâmına hâricde olmasını kabûl etmişdi ve müzâkerâtımız zabt sûretiyle oldu ve imzâlandı. İstanbul'a

gitdikden ve bir çok muhâbereden sonra hâricde olamayacağını kat'î olarak bildirdi. Bunun üzerine muvâfakat edildi. Hükûmetle yapdığımız i'tilâf böyle idi. Bugüne kadar geçen müddet zarfında i'tilâf-nâme muhteviyyâtına tevfîkan hareket etmedi. Biz ise mümkin olduğu kadar samîmî olarak kaldık. Çünki Kuvâ-yi Milliyye meşrûdur. Bunun taazzuvunda ciddî mesâî ister ve hükûmet tarafından dûçâr-ı sekte olmamaklığımız lâzımdır. Ma'lûm-ı âlîniz bu sûretle Teşkîlât-ı Milliyyeye hiçbir hükûmet me'mûrunun muârız ve bî-taraf kalmaması lâzım gelir. Bî-taraf olamaz çünki mutlakiyyet-i idâre netîcesi olarak tahakküme alışmış(?), muârız aslâ olamaz. Hâl-bu-ki Dâhiliyye Nâzırı Kuvâ-yi Milliyyenin aleyhinde bulunan ba'zı insanları yine en nâzik en mühimm noktalara ta'yîn etdi. Burdur'a, Dersim'e, Isparta mutasarrıflar gönderdi ki bu adamların oralarda adem-i kabûle mazhar olur ve biz hükûmeti kuvvetli tutmak istiyoruz, falan der ki bütün ricâlarımıza rağmen Dâhiliyye Nâzırı bi-t-tab' hükûmet ısrâr göstermişdir.

Sırrî: Hey'et-i Vükelâ karârıyla bundan sonra hiçbir me'mûr kanunsuz azl olunamaz.

Reîs: Dâhiliyye Nâzırının gûyâ istinâd kanûndur. Fakat müzevvirdir. Meselâ Ankara Vâlîsi Muhiddin Paşa ile Bitlis'deki Ziyâ Paşa'ya millet izin verdi. Fakat bundan evvel Ziyâ Paşa'yı Ankara'ya ta'yîn etdi. Ziyâ Paşa'nın gözleri oradaki vaz'iyyeti gördü. Ben bu işi beceremem dedi ve gitdi şimdi buraya geliyor Ankara şehir ve vilâyetinin Teşkîlât-ı Milliyye i'tibâriyle bir vaz'iyyeti vardır. Bizimle iştirâk etmiş hükûmet Kuvâ-yi Milliyyeyi takviye etmek lâzım gelir. Bu nokta-i nazardan Şerîf Paşa Hükûmeti Ferîd Paşa'nın yapamayacağını yapmışdır. Zîrâ Ferîd Paşa'yı düşmân, bunları dost telâkki ile kuvetlerini dâhilde göstermeye çalışdık. Bir müddet sükûn etdik. Sonra bu gibi muzırr icrââtını tasvîb etmeyeceğimizi söyledik ve Dersim'e gönderilen Osmân Bey nâmında birini kabûl etmedik. Kendisi Ayvalık'da hüsn-i hidmet etmiş ya'nî Yunanlılarla birlikde hareket ile Ayvalık'ı teslîm etmiş. İşte bu adam İngilizden ve Dâhiliyye Nâzırından gizli ta'lîmâtla Trabzon ve dağ yollarından Dersim'e gidiyor orada vazîfe der-uhde etmezden mukaddem aşâirlerle görüşerek birtakım menfî propaganda yaparak merkez livâya geliyor ve geldiği gün Kürdler derhâl İstanbul'a bir telgraf çekiyorlar ve istiklâlin evvelce aleyhinde bulundukları hâlde şimdi o sözlerinden nükûl etdiklerini söylüyor.

Raûf Bey: Cem'iyyetde kanûnî olarak bir kongre ictimâ' ediyor. Galib Bey Sivas'ı basmak istiyor. Kaçırıyoruz ve şimdi mûmâ-ileyh İstanbul'da geziyor ve hükûmetle temâs ediyor İstanbul'a yazdık cevâben mûmâ-ileyhin kanûnî hareket etdiğini söylüyorlar.

Reîs: Galib, Refîk Hâlid, Halîl Bey'in kâğıd üzerinde o kadar hıyânâtı vardır ki meselâ Âdil Bey'e sâdıkane müsteşârlık eden kimse bugün yine odur. Me'mûrîn müdîri yine odur ve Ermenidir. Ferîd Paşa'nın hafiyyeleri hep mevcûddur. Bugün de aynı plândır.

Meb'ûs: Bunları yazmadınız mı?

Reîs: Yazdık. Birçokları cevâbsız kaldı bugünkü polis müdîri İngiliz Muhibleri Cem'iyyetinin hâmîsi ve onun be-heme-hâl kaldırılmış dediğimize mukabil ne diye kaldırılam, diye cevâb verdi. Harbiyye Nâzırının ısrârına mukabil kaldırmağa gûyâ karâr verdiler. Fakat nihâyet İngilizler râzî olmuyor dediler.

Sırrî Bey: Bende-nizin yakinen ma'lûmâtım vardır. Şahsen Nureddin Bey'in aleyhinde olduğunu ve Hâriciyye Nâzırına söylediği hâlde yine mümkin olmamışdır.

Reîs: Yine Mister Frur meb'ûslara(?) mektûblarında aman bunu kaldırmayın kalkarsa felâketdir. İ'tilâf-nâme yapıldığı hâlde i'timâd-ı nâmımız yokdur. Buna rağmen yine i'tilâf hâlinde yaşamak istiyor. Zîrâ Ferîd Paşa'nın sukutu için millet harekete geldi. Haydi bunu da düşürelim fakat bundan sonra kim gelecekdir, onun(?) böyle gidiyor.

Meb'ûs: Buna karşı Kuvâ-yi Milliyye ne düşünüyor?

Reîs: Meclis-i Meb'ûsânın nazar-ı dikkate alması … bir tarafdan İngilizler bu hükûmeti de beğenmediğinden bu hükûmeti almak yerine kendilerine muvâfık bir hükûmet getirmek istediler ve hattâ Ali Rızâ Paşa'ya zât-ı şâhâne isti'fâ' teklîf etdi. Fakat biz bırakmadık. Meclis-i Millî ictimâ' etdikden sonra bu hükûmete i'timâd adem-i i'timâd ona âiddir.

Meb'ûs: Ma'rûzâtım bu noktadadır. Meclis hâl-i hâzırı…

Reîs: Bizim bu husûsda düşündüğümüz her hâlde Ali Rızâ Paşa kabinesi bugünkü şekliyle maksadı ve i'timâd-ı umûmîyi tazmîn edecek derecede değildir. Muzırr bir hükûmet böyle anlarda memâta da götürebilir. Hükûmet millete sâdık ve liyâkatları da kâfî bulunması lâzım gelir. Şimdi Ali Rızâ Paşa … meb'ûslar ve intihâb edeceği kimseler her nokta-i nazardan anlaşmak netîcesinde belki Ali Rızâ Paşa veyâ birkaç kişi kalabilir ve o sûretle anlaşmalı ki kabinece ta'yîn edeceği zevât meb'ûslar eğer olmazsa Ali Rızâ Paşa isti'fâ' etmeli ve zât-ı şâhâne tekrâr Ali Rızâ Paşa'yı ta'yîn etmeli. Mes'ele şahsiyyetden çıkıyor. Kim makam-ı sadâreti icrâ' edecekse anlaşmak ve bunun mevki'-i iktidâra gelmesi için zât-ı şâhâne ile anlaşmak lâzımdır ve zât-ı şâhâne Kanûn-ı Esâsîye istinâd ederek kabûl etmezse ve aksini Ferîd Paşa ve emsâli gibi bir adam getirirse işte bu … şimdi biz ya bu memleketi kurtaracağız ve-yâhûd şunun bunun taht-ı esâretinde kalacağız. Birincisini te'mîn için zât-ı şâhânenin hey'et-i meb'ûsânın âmâli ile hem-fikr olması lâzım gelir ve bu takdîrde zât-ı şâhânenin anlaşması niçin olmasın yoksa zât-ı şâhâne şimdi okuyacağımız tarzda bir muâhede yapmak için ısrâr ederse meclisi derhâl fesh eder ve silâhı da Kanûn-ı Esâsîdir. Zât-ı şâhâneye şifâhen tahrîren turuk-ı vesâit-i muhtelife ile ma'rûzatda bulunan bütün bunlara rağmen Ferîd Paşa ve emsâli intihâb edildiğine göre …(?) vermek(?) lâzım gelir ki ya menfî şerâiti kabûl ya fesh. Ahvâl ve vaz'iyyetde en nâfi' ve müessir göstereceği bir tavr ü harekete tevessül edilmelidir. Isrâr takdîrinde o sizi dağıtacakdır ve murâkabesiz bir devlet kalır. İstediği sulhü yapar. Be-heme-hâl mukadderât-ı milleti milletvekilleri ta'kîb edecekdir. En

büyük mevânii göze almalıdır ve zât-ı şâhâne meclisin bu noktaya kadar gideceğini anlarsa zann etmem ki ısrâr etsin.

Sırrî Bey: Hüküm-dârlar kabine için fırak-ı muhtelife rüesâsı ile istişâre eder. Bütün milel-i mütemeddine de böyledir. Eğer böyle yapmazsa sû-i niyyeti olduğu anlaşılır.

Raûf Bey: Usûl-i meşrûtiyyetde azl veyâ isti'fâ' eden sadr-ı a'zam yeni kabine için reîs-i hükûmet ile görüşdüğü ve beyân-nâmenin altına imzâsını koyar.

Meb'ûs: Haleb'deki Kuvâ-yi Milliyye ile bu Teşkîlât-ı Milliyyenin aralarındaki münâsebet ne derecelerdedir?

Reîs: Uceymi Paşa hakikaten devlete ve makam-ı hilâfete sâdıkdır ve dâimâ müsbet çalışmamıza fâidesi dokunmuşdur.

Raûf Bey: Basra'da iki def'a ordumuzu kurtarmışdır.

Reîs: (Devâmla) Bu zât İngilizlerin Irak'da istikrâr bulmasını ârzû etmeyen zevâtdır ve İngilizlere mütemâyil zevât vardır. Orayı fi'len işgal ve kendi idârelerini vazîfeye başladıkdan sonra intibâh hâsıl oldu ve İngilizleri istememeye ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye merbût kalmaya karâr verdiler. Uceymi Paşa Basra Musul â'yân-ı âlî-i eşrâfının mühürleriyle Mardin'e geldi ve Diyarbekir'e celb etdik ve bu vaz'iyyeti söyledi ve zât-ı şâhâneye de arz etdi. Bir tarafdan da mazbataların sûretleri bize gönderdi. O zamân bende-niz zât-ı şâhâne ile de muhâbere ediyordum. Gerek zat-ı şâhâne ve gerek resmen hükûmet Uceymi Paşa ile münâsebâta girişmek doğru değildi ve hükûmetden müsbet bir cevâb almazsanız müteessir olmayınız. Ahvâl-i siyâsiyye gayr-i müsâiddir. Eğer bizimle teşrîk-i mesâî ederseniz görüşürüz. Hattâ bu münâsebeti biraz da şahsî olarak yapdık ve Kuvâ-yi Milliyye esâsen şimdilik Türk ve Kürdlerin meskûn olduğu yerlerdir. Diğer mahaller için hiçbir şey yapamayız. Fakat kendileri çalışırlarsa âlâ. Bu nokta-i nazardan bir direktif verdim. Kendi kendiniz çalışınız ve memleketi kurtarınız bu zât o nokta-i nazardan çalışmaktadır ve âsâr-ı fi'liyyesini gördük. Musul Bağdat ve sâir yerlerde aşâir İngilizlere karşı hareket ediyor ve İngilizler de çekiliyor.

Raûf: Deyr-i Zor'u Arablar harben zabt etdi.

Reîs: Suriye'ye gelince nokta-i nazarım Irak'ın aynıdır. Muhârebenin son devresinde ve bizim mağlûbiyyetimiz esnâsında öteden beri neşv ü nemâlandıkları işgal peşinde koşuyorlardı ve İngilizler de avutuyorlardı. Fi'len işgalden sonra öyle bir işgal ki istiklâlin kokusunu bile duymuyolardı. Biraz tazyîk altında kaldıkdan sonra bu ecnebilerin memleketlerin çıkmasına karâr verdiler. Yalnız başına yapamayacakları için bizimle temâs başladı ve temâs edenler onların en büyük makamlarını işgal edenlerledir. Zâten onlar mukaddemâ orduda işgal-i mevkî' etmiş adamlardır ve iyi adamlardır ve samîmî arkadaşlarımızdır. Fikren de yakiniz. Mâzîde bu zevât ile görüşdüğümüz zamânda ben doğrusu bir Suriye ve Irak yapmak

konfederasyon sûretiyle birleşdirmek …(?) evet onlar bize muktedir(?) adam gönderdiler ve teşkîlât yapmalarını söyledik. Fakat devlet ...(?) tutmak istiyorsanız anlaşamayız ve her yerde teşkîlât yapdılar. Haleb'de kuvvetli bir Hey'et-i Merkeziyye teşkîl etdiler. Aynı fa'âliyyetde işe başladılar. En son raporları vardı ki Adana ve Ayntab'dan murahhas gönderdiler. Kendilerine ne gibi muâvenet yapabileceğimizi sordular ve âtiyen ne gibi şekl vermeleri lâzım geldiğini Suriye'deki teşkîlât laf değildir ciddîdir şehir halkı böyle şeylerle pek uğraşmazlar fakat aşâir kuvvetlidir. Hacim Bey ki Aneze aşâirinin şeyh-ül-meşâyihi ve kaim-makamıdır. Bu bütün aşâiriyle Arablara merbût olmakdan ziyâde bana merbûtdur. Tabîî Irak'da Suriye'de böyle olduğu gibi Kafkas ve Azerbaycan'da da vardır ve zaîf bir irtibât vardır ve orada yapılan işler esâslıdır. Siyâseten yapılan beyânâtımızda biz tûl-i emel sâhibiyiz ve ma'kul bir hudûd çiziyoruz ve bu hudûd dâhilindeki mevcûdiyyetimizi kurtarmak için bugünkü teşkîlâtı yapdık. Mevcûdiyyet-i hakikiyyemize darbe vurmak isteniliyorsa bi-t-tab' daha keskin tertîbâtımız... Bir def'a hilâfet nokta-i nazarından bütün âlem-i İslâm halîfeye merbûtdur. Bunlar istiklâl peydâ ederlerse konfederasyon yapılır. Ferîd Paşa'nın İngilizlerle yapdığı mukâvele sûretini okur.

Raûf Bey: Demincek arz etdiğim vech ile bizim oraya gidecek murahhaslarımız bu nokta-i nazarları iddiâ' ve taleb edecekdir.

Reîs: Bunun muhteviyyâtına göre âmâl-i şâhâne anlaşılıyor. Şu mâddeye (millî cereyân) nazar-ı dikkatinizi celb ederim.

17 Kânûn-ı sânî 335

(1336 olması îcâb eder.)

Sâat: 4.30

Paşa: Bu mâdde tamâmen bu parçayı ihtivâ' edemeyecekse ... o hâlde bu parçayı ki Bulgarlara vermişdik. Buna nazaran memâlik-i Osmâniyyeye ilhâk görür başka esbâb der-miyânı lâzım gelir ma'kul esbâb bulabilirsek iddiâmızı serd ederiz.

Meb'ûs: Bu arz etdiğim nokta Trakya'ya dâhil değildir. Bulgarlara 1912 hudûdunu tahliye ediniz dediler. Dimetoka Bulgarlar, Kırcahalil(?) Bulgarlar idâre-i muvakkata te'sîs etdiler.

Diğer Meb'ûs: … 1912 hudûdunu iddiâ' edebilir. Bu hudûdun hâricinde kalan Garbî Trakya ahâlîsinin … olabilmesidir. Ve oradaki ehl-i İslâm … bizimdir. Sonra Garbî Trakya'da yaşayan insanlarda kendi mukadderâtlarına hükm olunmalıdır.

Reîs: Şeref Bey buyuruyor. Çirmen'e(?) kadar olan arâzîyi göstermeli. Edirne bugünkü hudûduyla sağlam bir vaz'iyyetde bulunuyor. Bu ayrıca bir iddiâ' olunması lâzım gelir.

Bekir Sami Bey:

Reîs: Raûf Beyefendi buyurdular ki 1914 tarihindeki hudûdun hey'et-i umûmiyyesinden bahs etmiyoruz. Bizim mâdde bir sarâhat görüyorum ki oda mütârekenin akd olunduğu gün fi'len sahib olduğumuz hatlar teşkîl etsin bundan başkasını iddiâ' edersek … hükûmetimiz Garbî Trakya mukadderâtını hâl buyurduğunuz parça memâlik-i Osmâniyye'dir. Bulgaristan aksâm-ı memâlikden ma'dûd olduğu İ'tilâf Devletleri tarafından tasdîk edilen parçayı nasıl iddiâ' ederiz? Yalnız Edirne bugünkü hudûdu i'tibâriyle müemmen değildir. Acabâ Çirmen'e(?) kadar olan mesâfe de bizde olsa te'mîn edilmiş sayılabilir mi?

Şeref Bey: Benim düşündüğüm şimendüfer hattının elimizdeki mi eski mi? Bu fazlalık(?) arasında Dimetoka vardır. Buradaki nüfûs-ı Müslime 290.000 kişi vardır. Bunlar da şimdi Edirne'nin civârında bekliyor. Geçin deyince geçecekler geçmezlerse Rumlar Dimetoka'yı zabt edecekler. Garbî Trakyalıların iltihâkına Fransızlar mâni' oluyor. Çare-i hâl Karaağac'ı bize bırakmak şartiyle ve-yâhûd doğrudan doğruya Garbî Trakya'ya terkidir ve bu mevcûdu karşıya geçirmek şartıyla. Bu sûretle hall olunabilir. Bundan sonra izhâr eden ârzû-yi umûmiyye Osmanlı İmparatorluğuna iltihâkdır. Yunanlıların tarafına geçenlerden altı kazâya istiklâl verecek bu hudûd böyle olur.

Meb'ûs: Garbî Trakya ve gerek münâzaun-fih olan Elviye-i Selâse bunlar da Arabistan'daki müddeayâtı ileri sürmeli Meclis-i Meb'ûsân kuvve-i

icrâiyyeye karşı …(?) girişemez orada yaşayanlar kendi re'ylerine mürâcaat etmelidir.

Reîs: Bende-niz de beyefendinin ma'kul mütâlaasından bu netîceyi istimzâc ediyorum. O da oradaki ekseriyyet-i İslâm kendi mukadderâtını ta'yîn etdirirken bize iltihâkı keyfîdir ki fakat hâsıl olur mu? Asl bizim iddiâ' etdiğimiz mes'ele mütâreke hudûdudur Çirmen ve Dimetoka'yı memâlik-i Osmâniyye'ye dâhil için sebeb der-miyân edecek olursak kuvvetli delîllerimiz yokdur. Yalnız Edirne'yi harb nokta-i nazarından bir sebeb gösterebiliriz ki bunun ne dereceye kadar şâyân-ı teemmül bir sebeb olacağı ile berâber bu kıt'alarla Edirne müemmen olabilir mi?

Sırrî Bey: Harb nokta-i nazarından düşünmüyorsak bende-nizi …(?) Şarkî Trakya üzerine dikilen âmâldir. Nihâyet … mecmûunu dâhil ederse %75 fazla geçer bu parça bize dâhil olursa bizde mevcûd olan kurâ oraya geçecek Müslümânlarla asıl oradaki Müslümânların tekâsüfüdür. Ârâ-yi umûmiyyeye mürâcaatda ekseriyyetde kalsak bile sû-i idâremiz dolayısıyla bunları dinlemezlerse bir ekseriyyet-i kahire teşkîl içindir. Venizelos'un çevirdiği dolab budur. Garbî Trakya üzerindeki Fransız işgali Yunan pîş-dârıdır. Çekilir çekilmez Yunan gelecekdir. Garbî Trakya hakkında muvaffak olamazsak ve bu hâl ile gidersek Trakya için bu tehlike her zamân melhûzdur. Bunun için bu parçayı Garbî Trakya'ya vereyim. Zîrâ asıl mütekâsif olan nokta orasıdır. Venezilos da Şarkî Trakya için ârâ-yi umûmiyyeye mürâcaatdır ve biz orada yalnız altmış iki bin fazlayız. Bunları Garbî Trakya'ya nakl edersek ekseriyyet-i kahire bizde olur. Ma'lûm-ı ihsânınız oradaki vaz'iyyetimiz Arabistan gibi değildir. Irkımız da bir olduğu için emrimize tâbidir. Arabistan'la bu fark vardır. Bu Rumeli'de vaz'iyyet budur. Mümkinse bu sebebden dolayı bir şey yapalım mümkin değilse, febihâ.

Reîs: Ârâ-yi umûmiyyeye mürâcaat için Venizelos müsâade bulunur buyurmuşdular. Şarkî Trakya'nın ârâ-yi umûmiyyesine mürâcaat edildiği zamân şimdiki hudûd mudur?

Şeref: Şimdiki hudûddur.

Reîs: Ârâ-yi umûmiyyeye mürâcaatla ta'yîn-i hudûda kalkışıldımı şimdi hudûddur. Bu parçaya … vaktiyle te'mîn olacağımız müemmendir.

Şeref Bey: Şu hâlde o ahâlîyi oradan nakl etmek îcâb eder. Elli dokuz bindir.

Reîs: Elli dokuz bini garbe geçirmekdense şarkında mütekâsif bir hâlde bulunursak daha iyi değil mi?

Şeref: İstihzârât-ı Sulhiyye Komisyonunun fikri budur. Bunun için bu halkı biz orada tutuyoruz. O da ayrı bir parçaya elli dokuz bin kişiyle yüz yirmi bin daha fazla oluyor. Şu kadar var ki ikinci bir tehlike baş gösteriyor. Koşukavak'a kadar aksâmı tahliye etmişler. Beri tarafa halk geçmiş ve perîşân olmuş. O kısım boş kalınca Yunanlılar bi-l-istifâde bir sürü serserî ile

nüfûsu çoğaltıyor. Giridli, Kafkasyalı Rumlar gibi. Bu cihete Garbî Trakya'yı tehlikeye düşürmeyelim.

Reîs: Garbî Trakya'da nüfûsun ekserîsi kimdedir?

Sırrî: İslâmda.

Reîs: Binâen aleyh Garbî Trakya'nın hey'et-i umûmiyyesinin efkârına riâyet ve ekseriyyeti İslâmlar teşkîl eder. Elli dokuz bin kişiyi garbe geçirirsek Şarkî Trakya biraz tehlikeye girer. Binâen aleyh hudûdumuz dâhilinde kalan parçayı evvel-emirde nazar-ı i'tibâra almalıyız bil'âhire hudûd hâricindekileri düşünelim. Bu mes'ele hakkında evvelcede biraz iştigal edilmişdi. İlk safha serîan bunları garbe geçirmekdi. Şarkî Trakya'nın nüfûsu garbe geçirmeye biraz mütereddid kaldık. Bunun için prensib evvelâ Şarkî Trakya sonra Garbî Trakya. Bu esâs kabûl olunursa hudûd mes'elesi üzerinde pek kalmayacağız. Sizin tereddüdünüz ki belki bir kaziyye-i arâzî kendimize ilhâk etmekle yeni bir mes'ele mevzû-i bahs ediyoruz ve aynı zamânda Şarkî Trakya'yı tehlikeye koyuyor.

Şeref Bey: İşgal kuvvetleri bile Trakya'yı Garbî Trakya kabûl ediyor.

Raûf Bey: Nasıl ki İ'tilâf esâsen bize 1914 hudûdu dâhiline geçiniz dediler ve bunu aynı zamânda Bulgarlara da söylediklerinden Garbî Trakya'dan Bulgarlar askerini çekdiler. Biz işgal etmedik bu parça arada kaldı.

Meb'ûs: Bir teferruâtda biraz kendimizi kaybediyoruz zann ediyorum. Evvel-emirde blok teşkîli için esâsât yapalım, sonra teferruâtı düşünürüz. Hakikaten pek kıymetli olur. Teferruâtı o hey'etlere bildirmek lâzım gelir. Nüfûs farklarını ve sâireyi nüfûsun Edirne'ye Meriç'e nakli keyfiyyeti tatbîk-i sâha ve nüfûsun fer'î aksâma âiddir. Evvelâ esâsı tesbît edelim. Meselâ Garbî Trakya ırk esâsı ile bize merbûtdur. Balkan Muharebesi zafer için olmuşdur. Ke-en-lem-yekündür. Bizimdir ve ârâ-yi umûmiyyeye vaz' edelim. Bende-niz bu sûretle çalışırsak daha iyi olur.

Sırrî Bey: Bende-niz teferruâta girmiyorum. Hudûdu çiziyoruz esâsdır. Edirne'nin yanına gelen parça size de iltisâk edecek mütâreke hudûdu deyince Edirne köprüsünün başındaki hudûddur.

Reîs: Mevzû-i bahs etdiğimiz parça ile Garbî Trakya arasında bir fark vardır. Burası evvelâ bizimdi sonra Bulgaristan'a verdik şimdi muallâkdadır. Ya bize verecekler yâhûd kendi mukadderâtını ta'yîn etdirecekler ve-yâhûd Yunan emelini meydâna getirecekler. Bu parçayı almak için kuvvetli delîlimiz yokdur. Bu grub teşekkül etdikden sonra Sulh Konferansında müdâfaa edilecek program tahtında murahhaslar tarafından yapılır. Kezâlik şarkdaki Elviye-i Selâse hakkında da bir çok şeyler düşünülebilir.

Meb'ûs: Şeref Beyefendi mütâreke zamânı orası düşmân kuvvetleri tarafından işgal edilmemiş bulunuyordu.

Reîs: Evet tefsîrinde bir girîz-gâh bulabilirsek buna çalışırız bulamazsak başka esbâb taharrî ederiz. Hudûd mes'elesi bu birinci mâdde ikinci parçası da anâsır...

Meb'ûs: Mes'ele-i dâhiliyyemizi biz hall eder hârice bırakmayız. Bizim hukukumuzu hârice karşı müdâfaa kuvve-i teşrîiyye ile kuvve-i icrâiyyenin vazîfesidir. Millî bir kabinenin bu mesâille uğraşması çok iyidir. Yalnız biz bunun hudûd-ı esâsiyyesini tesbît etmeliyiz ve Kuvâ-yi Milliyyenin başladığı … Meclis-i Meb'ûsân sahnesine bu mücâdeleyi nakl edersek istemediğiniz zemîn ve belki de düşmân devletlerinin müdâhalesini mûcib olur.

Reîs: Biz zâten prensib mes'elesi olarak koyduk ve kendileriyle anlaşdık o hâlde bu noktada kâfîdir, tavazzuh etmişdir. Akalliyyetler hakkında başka mütâlaa var mıdır?

Şeref Bey: Bu siyâset-i dâhiliyyemize taalluk eden en mühimm mes'eledir. Biz eğer akaliyyetlere târihî hukuku ta'kîb edersek görürüz ki Osmanlı Hükûmeti kadar gayr-i müslimlere verilen hukuk hiçbir yerde verilmemişdir. Şu hâlde bunların istemediği bir şey varsa o da varlığımızdır ve onun da hâricinde bir noktaya istinâd etdiriyoruz. Mes'elenin en mühimi Câmi Bey'in dediği gibi en müdhiş İzmir mes'elesi karşısındayız, diğerlerini bırakalım. Onların belki bunda hakkı var, fakat hakkını isti'mâl etmiyormuş, nemize lâzım. İzmir öyle değildir. İzmir'de Yunanistan çekilmiş bile olsa bu mutlak bir şey yaparak çekilecek ve Girid vaz'iyyetine düşmesine sebeb olacakdır. Buna karşı bizim alacağımız tedbîr oradaki hakk-ı hâkimiyyetimizi te'mîn edecek mi? Her bir hukukumuz mahfûzdur ve Rumlar biz hâkim siz mahkûm olacaksınız, diyorlar ve biz gayet müşkil vaz'iyyet karşısında kalıyoruz. Orası acabâ bizim idâremizde mi kalacak yoksa ayrı bir idâre mi olacaksa bile(?) memleketde ve sâirede lisân-ı resmî Rumca olur. Böyle şey olmaz binâen ruh-ı mes'ele oraya tatbîk edeceğimiz usûl memâlik-i Osmâniyye'nin sâir mahallerine tatbîk edeceğimiz usûl mü olacak?

Reîs: Akalliyyetler hakkında umûmiyyetle kabûl edilmiş prensibleri bizim de kabûl etdiğimizi i'lân etmek demekdir.

Câmi Bey: Bende-niz de Şeref Bey'in buyurduğu gibi Avrupa neşriyyâtında akalliyyet-i Hristiyanın hukukunu muhâfaza etmek Türkiye'ye müdâhale. Bugün en mühimm oyunu İngiliz oynayacakdır. Bizim ise buna mukavemetden başka yapacağımız bir şey yokdur. İzmir ve Türk vilâyetleri dâhilde 12 nci Vilson Prensiblerine istinâd edecekler akalliyyetler hukukunda târihen vâki' olan lûtf-kâranemizi ileri sürersek olmaz. Bugün düşmânı kendi tokmağı ile vurmalıyız. Cenûbî İslav akalliyyete hürriyyet verilmişdir. Ancak onlara bir kilîsa hürriyyeti te'mîn ederek ve bu dînde alâkasından dolayı galibdir. Biz ise kilîsa hürriyyetlerinden ziyâde komünsal hürriyyetleri kabûl etmeyiz ve millet meclislerini de kabûl etmeyiz. Yugoslavlar gibi değil. Biz Versay Konferansında akalliyyetlere verilen hukukunu kabûl edersek belki imtiyâz emelinden birtakımını geri almış bulunuruz. Almanya'daki hareketler

Rusya'nın vaz'iyyet-i âhiresi belki bu müddeayâtımız hâricden gelecek şu gibi avâmil te'sîr ve müntic-i muvaffakiyyet olur. Mâ-dâm ki Versay Konferansı birtakım esâsât kabûl etmişdir bizim de verdiğimiz bu demekdir. Kuvve-i icrâiyyeden taleb edeceğimiz orada bir hürriyyet-i mezhebiyyeyi te'mîn edecekdir.

Bekir Sami Bey: (İşitilmedi.)

Reîs: Bu mütâlaâtdan şu netîceye vâsıl olmak istiyorum bu mâddede hâkimiyyet-i siyâsiyye ve ictimâimize halel verecek fazla imtiyâz kabûl etmiyoruz. Buna ilişmemek şartıyla hukuklarını ta'yîn ediyoruz. Bunun formülünü ta'yîn için hukukca da arîz ve amîk mütâlaa edilmiş olur. Maksadın dâhilî istiklâlimizi halelden masûn bulundurulmasıdır.

Meb'ûs: Yeni bir hakk vermemişdir.

Câmi Bey: Biraz daha fikrimi îzâh edeyim. Meşrûtiyyetden beri akalliyyet-i Hristiyaniyye ile ricâlimiz arasında bir münâzaa geçer durur. İslâmlarda iştirâk te'mîn etmek 93 Kanûnu yaşamadığı için gördük fakat ikinci i'lânda Meşrûtiyyetden bütün Hristiyanların memnûn olmadıklarını gördük. Buna sebeb ise bunların cemâat ihtisâsıyla başladığı siyâsî inkişâfa mâni' olacağız diyedir. Bundan dolayı nisbî bir temsîl sûretiyle vâki' olacak teklîfleri kabûl onlarda mevdû'-i mevzû-i bahs siyâsiyyesi kaldı.

Adnan Bey: Bende-niz de onu arz edeceğim. Birçok imtiyâzâtdan bahs olundu. Bunlar imtiyâzât-ı mezhebiyyedir. Bil'âhire kandırıb Patrik-hâne meclisleri(?) yapdılar. Bende-niz …(?) akalliyyetlerin her türlü … maa-t-teessüf biraz bed-bînim. Bizden başka türlü tatbîkat isteyecekler ve Hristiyanları bizim elimize bakmayacaklar. Türlü imtiyâzât isteyecekler. Câmi Bey'e iştirâk ediyorum ve onların hukuku ne ise kabûl edelim diyelim. Bende-niz bu mâddenin daha sarîh ve daha vâzıh yazılması fikrindeyim. Şimdiye kadar olan gibi olacaksa olmaz. Bunların idâreye de iştirâkleri zarûrîdir. Temsîl-i nisbînin te'mîn edilmesi de elzem ve biraz daha îzâhât vererek hukuk-ı siyâsiyyelerini tanıyacağız, diyelim.

Raûf Bey: Adnan Bey'in fikrine iştirâk edeceğim. Bir noktayı îzâh etmek lâzım o da istiklâlimize dokunmayacak sûretle. İmtiyâzât-ı mezhebiyye ise pek âlâ zâten onu geri alamayız. Temsîl-i nisbîler falan mevcûd değildi. Bizde de eksik olan vardır. Hattâ bu sefer intihâbata da iştirâk etseler yine meb'ûs çıkamaz. Bu mâddenin daha sarîh yazılması lâzım gelir. Bunun bizim milletimizin hatası add etmiyorum ve atf etmiyorum. Yunanlılar İzmir'de iken bizde hiçbir Hristiyan meb'ûs çıkamazdı.

Adnan: Mezhebî imtiyâzât arasında öyle işler çıkarmışlardır ki sonradan biz de hayret etmişizdir.

Fâik Bey: Mes'eleyi biraz ilmî noktadan tedkik edelim. Bizde hükûmet dîn demekdir. Hristiyanlıkda hükûmet yokdur. Bugün hiçbir vakitde cihâd i'lân edilemez. Aramızda bulunan anâsır-ı gayr-i müslime imtiyâzât şeklinde kendi yuvalarına çekilmişlerdir. Millet demek idâre-i millet demekdir. Dört senedir ki

biz devlet olmak üzere yaşayabilmedik o da harb senesinde. Biz ne yapsak onların imtiyâzları geri alamayız. Ermenilerin Meclis-i Meb'ûsânı vardır. Biz bunlara dokunamayız. Fakat şu yapabiliriz. Asrî bir devlet olmalıyız. Mâhiyyet-i eşyâdan tabîat-ı eşyâdan doğmayan kavânîne mutâ' olamaz. Biz şimdilik gayet samîmî görünelim bütün samîmiyyetimizle diyoruz ki bizimle yaşamaya mecbûr olan milletlerin hukuk-ı dîniyye ve siyâsiyye ve mezhebiyyeleri dersek fenâ' değil, fakat ne desek iftirâka doğru gideriz. Zîrâ o bizi parçalamak istiyor, biz ise parçalanmamak istiyoruz. Parlementoların ciddiyyetini tanzîm eden kuvve-i icrâiyyeden ve o derhâl icrââta başlamalıdır. Burası ve İzmir Yunanistan'dır, diyor desek, hukuk-i siyâsiyye ve mezhebiyyeleri tamâmiyle mahfûz diyelim ve müemmendir demeli ve geçmeli.

Reîs: Başka mütâlaa var mı? Bu dördüncü mâdde de pek ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alınırsa noktalar Raûf Bey'in dediği gibi hâkimiyyet-i siyâsiyye ve istiklâl-i dâhilîmize dokunmasın ve o da olmuşdur. Grubca tefsîrde hiçbir mahzûr yokdur. Yedinci mâdde hakkında fazla mütâlaa var mıdır?

Şeref Bey: Muâsır teşebbüsât ve efkâr-ı âmâl i'tibâriyle değil kongrenin kabûl etdiği tamâmen doğrudur. Yalnız bir şey vardır. Hükûmetin âhiren bir teşebbüsü vardır ki Kuvâ-yi Milliyye hükûmetle anlaşılmışdı ve Meclis-i Millî teşekkül etmeden hükûmet siyâsî bir teşebbüs yapmayacakdı.

Reîs: Biraz îzâh edeyim. Ferîd Paşa'nın sukutundan sonra Ali Rızâ Paşa geçdi. Bunda kat'iyyen bizim dahl ve te'sîrimiz yokdur. Şunu da arz edeyim ki hangi zât makam-ı sadârete geçer diye bir çok isimler hatırımıza geldiği halde Ali Rızâ Paşa hatırımıza gelmedi. Ali Rızâ Paşa gelince birçok arkadaşlarının eski kabineden müdevver olduğunu gördük ve sadr-ı a'zamı telgraf başına çağırdık. Biraz tereddüdden sonra geldi ve bize ilk suâl olarak metâlibiniz nedir, dedi. Bizde cevâben sizin teşkîl etdiğiniz kabine bizi te'mîn etmedi ve sizden emîn olabilmek için ba'zı şerâit der-miyân etmemiz lâzım geliyor ve üç noktayı teklîf eyledik. Müdâfaa-i Hukukun meşrûiyyeti meclis teşekkülüne kadar teşebbüsât-ı siyâsiyyede bulunulmaması ve murahhasların ittisâmıyla olması bunlardan başka Sâlih Paşa'yı Amasya'ya gönderdi ve müzâkeremiz mazbûtdur ve bi-n-netîcede imzâ' etdi ve bu esâsâtı kabûl etdi ve bunlardan fazla olarak hâricde ictimâ' mes'elesinden başka olanları hükûmetin metâlibimizi kabûl etdiğini bildirmiş ve memnûn olduğunu söylemişdi. Zâhiren hükûmetle berâberiz ve fakat işin iç yüzüne bakacak olursak hükûmet harekâtıyla bu i'tilâfa riâyet etmemişdir. Taleb-nâme son zamânda beyân-nâmesiyle büsbütün bozmuşdur. Bu beyân-nâme neşr olunmadan evvel bu beyân-nâme bize geldi, biz muvâfık bulmadık ve bunun neşr olunmamasını ricâ etdik ve aldığımız cevâbda bizim neşr edeceğimiz beyân-nâme sizin gönderdiğiniz değildir ve yarın neşr mecbûriyetindeyiz, cevâbını aldık ve emr-i vâki' karşısında kaldık. Biz burada iki nokta-i nazar bulduk (1) Bize verdikleri sözden hulf etmiş bulunmaları (2) kontrol ve himâyeyi taleb eder gibi bir ma'nâ istifhâm etdik ve daha fenâ' gördüğümüz noktayı şimdiden i'tilâf

mümessillerine vermeyi ve onların kabûl dahi etseler acabâ milletvekilleri kabûl edecek mi. Burası cây-i suâldir. Binâen aleyh bizimle i'tilâfda olduğu hükûmet bu hareketiyle nakz etmişdir.

Câmi Bey: Şimdiye kadar akd olunan kongrelerdeki hâkim olan fikrin bizce ma'lûm olması lâzım gelir. Biraz îzâhât vermenizi ricâ ederim.

Reîs: Bu mâdde diğer mevâdd ile berâber Erzurum Kongresinde vaz' olunmuşdur. Erzurum Kongresini vücûda getiren vaz'iyyetler doğrudan doğruya bilâ-kayd ü şart istiklâle taraf zevâtdandır. Bu noktada asabî bulunuyorlardı ve zemîni ise manda mes'elesi idi. Erzurum'da manda kelimesi gayet fenâ' bir sûretde telâkki edildi. Mandayı himâye vesâyet ve sâire telâkki tefsîr edenler vardı. Buna mukabil ya istiklâlimizi muhâfaza ve-yâhûd öleceğiz. Diğer birtakım zevât da istiklâlimizin mahfûziyyetini pek lüzûmlu add etmekle berâber içinde bulunduğumuz vaz'iyyet-i siyâsiyyenin gayet elîm bulunduğu bunun …(?) çıkabilmenin müyesser olub olamayacağı ve bundan çıkabilmek için diğer bir tarafdan zararsızca müdâhalenin fenâ' olmayacağı. Bu nokta-i nazardan müzâherete yardıma muhtâc olacağımızı söyleyenler var idi.

Birisi 15 nci asr-ı hayâtımızı yaşayalım fakat bir yere diğer bir kısmı böyle yaşamanın insanca olamayacağı ve medenî ve asrî bir hâle geçelim. Bunun için bir yardımcı bulalım ve istiklâlimizle mezc edelim. Mâdde muâvenet taleb ediyor ve müzâheret kabûl ediyor. Himâye mevzû-i bahs değildir. Mandanın sûret-i tefsîri bizi bilâ-kayd ü şart alıb kendine gayr-i mülk bir millet gibi idâre etsin demek değil. Bize birtakım kuyûd ve şühûd dâhilinde müzâheret etsin ve doğrudan doğruya Amerika kasd olunmak sûretiyle müzâheret kelimesi konmuşdur. Hattâ o kadar mutaassıb idiler ki herhangi bir devlet denilmeden (bir) kelimesini kaldıralım dediler ve o zamânki hâlet-i fikriyye bu idi ya'nî mandayı tasavvur edildiği gibi kabûl etmiyordu. Sivas Kongresinde mandacılar daha cesûr hareket etdiler ve Amerika kelimesini kullanılmasını söylediler. Fakat bu da tervîc edilmedi. Zîrâ Amerika'nın kabûl edib etmeyeceği ma'lûm olmayınca olmaz. Biz taleb edelim, o redd ederse hârice karşı vaz'iyyetimiz ne olur? Fakat Amerika bize dest-i müzâheretini uzatırsa maal-i memnûniyye kabûl. Fakat olmadığı takdîrde biz Amerika'dan başka devletlere muhâsım değiliz. Herhangi bir devletle anlaşabiliriz. O zamân Sivas'a bir Amerikalı gelmişdi. Bütün müzâkerede bulundu ve bu mâddeyi Amerika teveccühünü kazanmak için kâfî gördü. Fazla olarak Amerika senatosuna bir telgraf yazmışdık, fakat ona da gelin ahvâl-i umûmiyyemizi görün, demişdik. Harbord'a da yazdık. Bütün bunları mezc edecek olursak Amerika'yı tercîh anlaşılır. Hattâ onlar da aramızda görüşürken mandayı kaldırdılar. Ne derseniz deyiniz. Biz size müzâheret edeceğiz, birtakım şartlar der-miyân edeceğiz. Farz olarak iki müttefik deyiniz. Bu biraz tahmîn buyurduğunuz gibi …(?) ve mübhem bırakılmışdır. Müzâheret mes'elesinde kısmen sınâîdir. Bi-l-hâssa askerî mes'elesini hiç muvâfık görmedik. İdâre-i dâhiliyye ordu ve jandarmaya ve adliyyeye vaz' ederlerse istiklâlin nerede kalacağı meşkukdur.

Adnan Bey: İstiklâl buyurulunca hangi istiklâldir?

Reîs: Dâhilî ve hâricî istiklâldir. Buradan hâricî istiklâlden murâd sefîrlerimiz olacak, onlar bir devlet-i aliyyeyi prezante icrâ-yi siyâset edeceklerdir. Siyâset-i dâhiliyyeye gelince meb'ûsân olacak kabine meb'ûsâna istinâd edecek ve bu kabine memleketi idâre edecekdir. Dâhilî kontrol tasavvur edelim kazâ umûr-ı dâhiliyye bizim elimizde bulunmazsa Meclis-i Millîye karşı mes'ûl bir nazar yok demekdir. Meselâ Dâhiliyye Nâzırı Meclis-i Millîye karşı mes'ûldür. Bu esâs dâhilinde ıslahât yapabiliriz, meselâ 3-5 sene kontratla ber-ahîr(?) dâhiliyyede bulundurabiliriz. Fakat âmir mes'ûl değildir. Jandarma vâsıta-i icrâiyyedir. İsti'mâl edenler de Meclis-i Millîye karşı da mes'ûldür. Maa-mâ-fîh anlaşabileceğimiz devletle zâbit alabiliriz ve onlar Osmânlı üniforması giyer, bizim olur, bu gibi şeyler. Erkân-ı Harbiyye Riyâsetine bir İngiliz bir Amerikalı geçirmeliyiz. Buradan iktisâdî, fennî, sınâî teşebbüsâtda bulunacak bir devlet buraya kadar getirmeli böyle şeye de râzî olamayacağız. Buraya büyük bir kuvvet girerse…

Adnan: Bir şey daha soracağım. İstiklâl-i tâmm deyince kapitülasyonsuz istiklâl midir?

Reîs: Evet kapitülasyonsuzdur. Biz ya müstakiliz ve-yâhûd değiliz. İstiklâl-i tâmm için bi-l-hâssa kapitülasyonların olmaması lâzım gelir.

Adnan: Adlî bu fennî, sınâî, iktisâdî müzâheret hiç manda değildir ve bir dost hükûmetin vesâitinden istifâde demekdir ki mevzû-i münâkaşa olamaz.

Reîs: Fennî, sınâî, iktisâdî muâvenet va'd eden devletin bize karşı emîn olması îcâb eder. Bunu te'mîn etmek lâzım gelir. Bu tahlîl olunursa bizim de birtakım kuyûda tâbi' olmaklığımız lâzım gelir ve bunları da topdan redd etmek câiz değildir. Mâ-dâm ki muâvenetdir ve çok mühimm mes'ele te'mînâtsız olacak şu kadar var ki siyâsetimize darbe olmasın.

Câmi Bey: Mâdde sarîh değildir. Manda mes'elesinin lâyıkıyla anlaşılması îcâb eder. Bir cem'iyyet olalım. …(?) Avrupa'ya çıkarıldı ve tatbîkine başlandı. Cem'iyyet-i Akvâma bütün milletlerin ale-s-seviyye girmesi İngiltere ve Fransa gibi emperyalist milletlerin işine gelmiyordu. Münâsib seviyyeye gelenler cem'iyyete a'zâdır. Gelmeyenler ise a'zâsı değildir diyorlardı. Bunun için bu devletler Cem'iyyet-i Akvâma istikbâlde girecek akvâmı o seviyyeye getirmek için o millete bir himâye ve hatta(?) manda kelimesini çıkarmışdır.

İzmir ve Antalya mes'elesi mevzû-i bahs oluncaya Türkiye için manda mes'elesi mevzû-i bahs değildi ne vakd ki … Türkiye 9 mandaya ayırmışlardı. Şu buhrân içinde bize zulmen 9 manda kabûl etdirecekdir. Hiç olmazsa tek bir manda gelsin. Vahdeti kurtarmak için mandayı isteyenler bunun için diyorlardı. Bidâyeten herkes yanmakda olan geminin içinde tahtaya sarılmak gibi mandayı kabûle taraf-dâr idi. Bil'âhire(?) ümîd-i kabûlleri asıldıkca … İnsânlar beynindeki ihtilâfı silâh-ı kuvvetden gayrı bir şeyle hall edecek Cem'iyyet-i Akvâm olursa biz de orada bulunabiliriz. Eğer Cem'iyyet-i Akvâm mevzû-i bahs değil ise münâzaât(?) eski diplomasi ile hall

olunacağına şark buhrânının hallinde mün'akid-dâr olan devletleri aramayacağız. Asırlardan beri silâh-ı kuvvetle son derece zaîf düşmüşdür. O kuvveti … zamân kazanmağa…

Eğer buhrânın idâmesinden mün'akid-dâr olmasalardı İsviçre gibi tatoraliteyi isterdim hiç olmazsa biz yarım asır daha silâh kullanmayalım derdim bundan evvelki devirlerde de hâricî kuvvetlerden birinden birine(?) dayanarak …(?) … onun için ne yaşayabileceksek …(?) bi-l-fi'l(?) isti'mâl aramasına mecbûruz, o da Amerika'dır. Öbürlerinin hiçbirinden hakikî bir muâvenet beklemek muvâfık değildir. Hakikat-i esbâbı ve vakayii âleme olduğu gibi söylemeye mecbûruz. Hâricden bir istinâd noktası aramaya mecbûruz. Galib devletler olamaz, şark buhrânından onlar müstefîd olurlar, olsa olsa Amerika'dır. bizim kimsenin arâzîsinde gözümüz yokdur. Fakat başkalarının da bizim arâzîmizde gözü olmaması lâzım gelir. Tek devletin müzâhereti gerek mıntıka-i nüfûz ve gerekse hükm-i nüfûz dolayısıyla … bunun evvelâ i'tilâf-ı müsellesim erkân-ı dâhiliyyeden olmayacağı şübhesizdir. Biz müzâherete muhtâcız bu da inkişâf-ı millîmizi ve medeniyyetimizi ve bize sulh te'mîn edecek sûretde olmalıdır. Biz paraya muhtâcız, fenne muhtâcız, bunların gayesi şark buhrânı kanamayacak kuvvetli bir devletin burada husûl bularak buhrânı netîcelendirmelidir ve bende-niz bu husûsda mâddenin daha sarîh olmasını teklîf ederim.

Reîs: Bu mâdde Amerika'nın ismini zikr etmesine taraf-dârsınız demek oluyor.

Câmi Bey: Kuvâ-yi medeniyyemizin inkişâfı sûretinde îzâha taraf-dârım. Bende-niz cereyân eden efkârı güzel gördüm, kâfî derecede sarâhat görmedim.

Reîs: Mübhemiyyetin bir kısmını arz etdim. Diğer bir kısmı daha vardır ki burada himâye vesâyet ma'nâsından kaçmağı düşündük o zamân Hükûmet-i Osmâniyye böyle Devlet-i Osmâniyye hiçbir mandayı kabûl etmez dedi. Eğer bu ma'nâyı işrâb etseydi bunu hükûmet bizim aleyhimize kullanılacakdı. Sivas'ta bunları düşündük, hüsn-i kabûl oldu. Böyle bir şeyi te'mîn etmek ne iyi olurdu. Fakat olmazsa ne fenâ'.

Câmi: Bir devlet doğrudan(?) bizi hâricî hücûmdan vikaye ve şark buhrânını kapatacak demeliyiz diyorum. Fransızlar istiklâlimiz taraf-dârı çünki buhrânda alâka-dârdır.

Reîs: Mütâlaât-ı aliyyelerinden şu netîce çıkıyor ki müzâheret için Amerika tarafından geliyorsa şâyân-ı kabûldür. Hattâ İngilizlerden daha müsâid bir sûretde gelse bile adem-i kabûl ederiz. Başka bu noktaya dâir mütâlaa var mı? O hâlde yedinci mâdde de prensib olarak …(?) kalıyoruz. Îcâb edenlerle anlaşmak için hiçbir mâni' yokdur.

Adnan Bey: İstanbul'da en münevverden ba'zı zevât vardır ki eski kapitülasyonlu istiklâli bıraksalar istememek taraf-dârları da vardır.

Reîs: İstanbul efkârını nazar-ı dikkate almak vardır. İstanbul efkârı karşısında aynı zamânda Anadolu ve Rumeli'nin efkârını da nazar-ı i'tibâra almak lâzımdır. Bizim milletimizde hakikaten fikr-i istiklâl vardır. Bunu zedelememek lâzımdır. Ecânib de bu mütâlaaya iştirâk ediyorlar ve mandayı yine müzâheretden gibi de kabûl ediyorlar.

Câmi Bey: Bilmem kabûl buyuruluyorsa burada tefsîr ve isbât ile başladık. Vilson esâsâtı dâhilinde garbe mıntıka, bir küll teşkîl eden hükmü ve … muhtelif müzâheretlerin teklîfi kat'iyyen merdûddur ve bir devlet şu sûretle formüle yapmak.

Reîs: Bir devleti de zikr ediniz…

Reîs: Grubun ismi mes'elesi: Müdâfaa-i Hukuk denebilir. Bu mâddeye kadar mevcûd olan esâsât sulhe kadar berâber çalışmak için vücûda gelecek gruba kâfî esâslar olabilir mi?

Sami: Kâfî.

Câmi Bey: İstanbul'da rüfeka-i âciz-ânemiz bu Meclis-i Meb'ûsânın eski devrin hesâbâtını kapamağa mecbûrdur. Kuvâ-yi Milliyyenin mümessilleri tarafından akd olunan kongreler mahza-ı memleket dâhilinde müsta'cel ve mühimm mesâildendir. Meclis-i Meb'ûsân tezâhürü siyâsî zamîmeten ve hakikatde de Meclis-i Meb'ûsân mesâilinin mes'ûliyyetini aramak mecbûriyyetindedir. Ma'lûm-ı devletleridir ki memleketimizde ecnebî entrikası ve şahsî ihtirâsât hakikaten beş on senelik târih-i siyâsiyyemize bu gayret mevcûddur. O hârik(?) gayretlileri kısm-ı a'zamına dönmüşlerdir. Bunları yapanlar İttihâdcıdır. Bu devri kapamak lâzımdır. Bu bir mes'ûliyyet-i şahsiyye mes'elesidir. Bunu grub programına dâhil etmelidir.

Şeref Bey: Bunda ihtilâf yokdur. Bir vazîfeyi der-uhde eden onun mes'ûliyyetini de kabûl etmiş demekdir ve bunun hesâbını vermeye mecbûrdur. Tasarrufluk mesâilden olmakla berâber memleketimizde devre-i sükûn açacak ve adlî teessüs edecekdir. Bu olursa gayet iyi olur. Dîvân-ı harbler ve sâireler kalkar kanûn hâkim olur.

Reîs: Burada mevzû-i bahs etdiğimiz mes'ele umûmî midir, harbe müteallik midir? Meselâ Malta'ya gidenler bunlar mes'ûl ise biz muhâkeme edebilirdik. Harb kabineleri.

Raûf Bey: Mes'ûliyyet-i vükelâ.

Şeref Bey ve Hüsrev Bey: Balkan Harbi de dâhil.

Câmi Bey: Harb kabineleri ve cerâim-i harbiye.

Raûf Bey: Cerâim-i harbiyye nedir?

Câmi Bey: Harb vesîlesiyle yapılan şeyler. Almanlardan İngilizler kumandanlarını istiyor.

Reîs: …(?) sû-i isti'mâl etmiş ve kavânîn-i mevzûayı sû-i isti'mâl etmiş.

Meb'ûs: Kabine ile berâber me'mûrlardan da çok …(?) bir şekl aldı Paşa hazretleri.

Adnan: Harb kabineleri ta'kîbât icrâ' edilecekdir ve harb kabineleri demek doğru değildir. Mütârekeden evvel ve sonraki kabineler demekdir. Onların da öyle büyük cürmleri vardı ki ta'rîf edemem.

Reîs: Ya'nî bugüne kadar Meşrûtî Kanûn-ı Esâsî kabinelermiş ve milletin emniyyetini sû-i isti'mâl etmiş kabineler demek.

Câmi: Belki intihâbatın gösterdiği netîceyi ittihâdcı diye …(?) idiler. Bunlar küçük ihtirâzen ihtirâsâtına ve hâricen düşmân devletlerin telkînâtına tâbi' olanlardır. Bunun için Meclis-i Meb'ûsân tezâhürât-ı hürriyyetden böyle bir jest göstermek ve aynı zamânda lâzıme-i adâletden ve netîce-i mâddesi mühimdir. Şu mes'ûliyyeti üzerine alarak hâl-i harbi imzâ' eden ya biridir yâhûd mahremdir.

Raûf: Lâzıme-i adâletde müşterekiz. Lâzıme-i siyâset bahsine gelince yakın mâzîde elimizde misâl var. Bulgaristan'da İstambolski kabinesi bir kanûn neşr etdi ve bu o kadar şâmildi ki harbe re'y vermiş meb'ûsların tecziyesine bile sebeb oluyordu. Bunun netîcesi olarak Bulgaristan'da Bolşevikliği ihzâr etdi.

Reîs: Grubun ismi mes'elesi vardır. Bir nebze bahs olundu.

Reşîd: Müdâfaa-i Hukuk Grubu.

Raûf: Ma'lûm-ı âlîniz Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti bir fırka-i siyâsiyye olarak değil, memleketdeki mütârekedeki düşmânların mütâreke hilâfında …(?) doğmuş hakikatte(?) doğmuş mıntıkavî cem'iyyetlerinden iştirâkinden hâsıl olmuşdur ve bu bir kuvvetdir ve bunda ordularla ve memzûcdur. Bunun siyâsî fırkalarla ittihâdı yokdur. Her Müslümân a'zâsıdır ve sulhe kadar böyle kabûl etmiş ve ihsâs ve iknâ etmişdir. Bu cem'iyyetin hey'et-i temsîliyyesi vardır. Bunun Meclis-i Millînin hürriyyet-i tâmme ile icrâ-yi vazîfe edildiği zamân vazîfesi kalmıyor. O te'yîd edinceye kadar Hey'et-i Temsîliyyenin bir vazîfesi kalmıyor ki o hâle kadar teşkîlâtını idâme etmişdir. Meclis-i Millî asıl kuvvetdir. Başka türlü olursa anarşi vardır. Belki memlekete ihtilâle uğranır ve alınan raporlarla şimdiye kadar cereyân eden müzâkerelerde bir nokta vardır. Zâhiren doğru görülüyor. Meselâ İttihâd ve Terakkî Cem'iyyeti gibi. Meclise İttihâd ve Terakkî Fırkası olarak girince kendine mensûb olmayan olursa hâin olarak bakdı ve bi-n-netîce cürmler ve sâireye ayrıldı. Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti meclise bir fırka olarak değil bir grub olarak giriyor. Fırka değil buna Müdâfaa-i Hukuk Grubu nâmından başka bir isim vermeyin Müdâfaa-i Hukuk mu… Başka bir nâm ile gelse bu kuvveti isti'mâl edecekdir. O hâlde ismini başka türlü koymakda ma'nâ nedir ve diyorum cem'iyyet nâmını vermemek şartıyla Müdâfaa-i Hukuk Grubu olmalıdır ve vazîfesi sulh akd edilinceye kadar olmalıdır.

Câmi Bey: Bu bahsin üzerine bir gece daha düşünsek daha iyi olur.

Müzâkere hitâm buldu.

Reîs Bey
Raûf Bey
Câmi Bey
Adnan Bey
Şeref Bey
Mazhar Bey
Bekir Sami Bey
Rüstem Bey
Hacim Bey
Ali Bey Kütahya
Hüseyin Bey Burdur
Hüsrev Sami Bey
Yusuf Bey

İctimâ' Yevm-i Pazar 18 Kânûn-ı sânî 1336

Öğleden sonra Sâat 2 Dakika 30

Reîs: Şimdi grub programına esâs olmak üzre … mevâdın ba'zı noktaların yine husûsî münâsib görülmüşdü. Bu ciheti içimizden bir encümen yaparak ona havâle edelim. Tabîî ârzû ederseniz.

Şeref: Şu müzâkere etdiğimiz mevâdı icmâl etmek.

Reîs: Ve kendi mütâlaalarını da yazmışlardır efendim. Tensîb ederlerse.

Câmi: Bende-niz Raûf Bey'i tensîb ederim. Raûf Bey, Şeref Bey, Adnan Bey kâfîdir zann ediyorum.

Îcâb edenler dostlarda…

Boğazlar hakkındaki…

Raûf: Müsâade buyurursanız bir şey arz edeyim. Bundan sonra yapılacak nedir?

Reîs: Grubca da müzâkere edildikden sonra … müştereken kabûl etdiğimiz ve diğer arkadaşlardan kabûl…

Bu kongre beyân-nâmesini ayrıca bir kâğıda yazıb … sor.

Adnan: Hayır efendim, bu teklîfdir. Müsâade buyurunuz … hattâ Yusuf Kemâl Bey orada müzâreke esnâsında bu müzâreke havaya gidiyor. Bu sûretle tesbît ederiz. Ol sûretle te'mîn etmek üzre.

Reîs: Ya'nî yeniden esâslar vaz' edecek değiliz.

Hacim: Şirez(?) Paşa hazretleri İstanbul'da … tesbît edilirse münâsib olur.

Rüstem: Sivas ve Erzurum Kongrelerinin vaz' etdikleri esâsât içinde şekl daha…

Câmi: Ba'zı mevâdd vardır ki … mahaller(?) var.

Reîs: Bu mevâdd vaz' olunurken müzâkerâtda bulunan arkadaşlar…

Rüstem: Esâsâ bakmalıdır.

Raûf: Tefsîr edilecek.

Hacim: Tesbît edecek ve ba'zı noktalar tefsîr edilecek bunlar tefsîre muhtâcdır.

Raûf: Boğazlar mes'elesi tesbît edilir. Tefsîr edilmesinin imkânı yokdur. Her şahsın fikrine göre tesbît etmek lâzımdır.

Reîs: Encümen hâlinde müzâkere edersiniz.

Câmi: Ba'zı beyler(?) vardır. … bugün Kongre mukarrerâtı bugün vâsıl olduğu hedefle esâsını te'mîn etmişdir. Müdâfaa vesâikini teşkîl etmişdir. Bu ahid-nâmeye ihtilâf çıktığı zamân … bunu bende-nizde aynen görüyorum.

Bekir Sami: Hayır.

Câmi: Hayır.

Reîs: Mutâbıkız değil mi efendim?

Reîs: Hükûmet mes'elesini esâs i'tibâriyle görüşecekdir. Umûmî bir tarzda hükûmet nokta-i nazarını.

Reîs: Pek çok sıkmak ârzû etmem zât-ı âlînizi…

… ve tesbît buyururlar. Öğleden sonra mes'ele biter zann ederim…

Yarın toplanamayız…

Ankara'yı ziyâret edelim…

Yalnız bu formül için bir daha toplanmak lâzımdır. Mevzûyu müzâkere ederiz.

Reîs: Pek alâ! Encümene dâhil olan arkadaşlar bu işi hall eder zann ediyorum. Şimdi mes'eleyi gayet basît görüyorum. Bir mektûb vardır. Mevki-i iktidârda teşekkül edecek grub hükûmete i'timâd re'yi verecek mi vermeyecek mi?

Hacim: Bende-niz İstanbul'dan geliyorum.

Reîs: Hakikaten beyefendinin … Çağıralım. Yarım sâat bekleyelim. Bende-niz kendi hesâbıma Ankara'yı görmek … fedâ' ederim.

Reîs:

Şeref Bey: Feyzdâr olmayacak bir sûretde bırakmak da muvâfık olacak. Meclis-i Millînin başında bulunmak üzre karşımızda bulunacak hükûmet irâde-i milliyyeyi hâric bir şey. Böyle olunca bir sadr-ı a'zam burada

tereddüd-i şâhâneden bahs etmek isterim. Gitdiğini tasavvur edecek olursak çünki Pâdişâhın bulunduğu vaz'iyyet … İngilizlerin ve ona teşebbüsle veyâ paşa … meş'ûm nüfûsdan sıyırmak kuvvetini hâizsiniz. Olsa olsa geç olabilir. Maa-l-esef eşhâs üzerinde oynuyoruz. Mevcûd olanların içinde İzzet Paşa vardır. İzzet Paşa'nın teşkîl edeceği ve onunla berâber bulunacak millet şu işi meydâna getirebilecek. Bilmem ne dereceye kadar hidmeti olabilir. Bugünkü kabineden bu icrâât Adliyye Nâzırı, Dâhiliyye Nâzırı bir çok rüfeka' vardır ki ehildirler, yapabilirler. Bu kabineyi teşkîl etmek üzre nereye teveccüh edeceğiz(?) O vakt Ali Rızâ Paşa'yı tutmak ve Ali Rızâ Paşa ile anlaşmak îcâb ediyor. Meclis-i Millînin kabûl edeceği eşhâs ile … eğer buna imkân yok ise iş Hâriciyye Nâzırına kalır. O hâlde kabine teşekkül etmiş olur. Ali Rızâ Paşa bu işde ne derece metânet gösterecek ve girişdiği işten şaşmayacakdır. Etrafınızda toplanan ekseriyyetle berâber bu mes'elenin hall edilmesini daha muvâfık görüyorum. Bunu mutlaka tesbît ederek şu şart dâhilinde bir hükûmet teşkîl etmek. Bu …(?) daha Avrupa'da arkadaşlarımızda … grubun hîn-i teşkîlinde bu mes'ele bahs edilmiş.

Raûf: Bundan biraz evvel aynı ifâdeler arasında bir noktayı işâret buyurdular. O da Dâhiliyye Nâzırının bir sıfat-ı mümtâzesi telâkki ediyorum. Onu tatmîn edecek sûretde … bir Osmânlı Devleti vardır. Bir de nâzırı vardır. Tatbîk eden adam değildir. Hâl-bu-ki bu Dâhiliyye Nâzırı devletci değildir. Bu milletin mazarratına olsun bu noktayı da kanâat olarak izhâr etmek isterim. Saraycı.

Hacim: Şeref Beyefendi'nin buyurdukları pek doğru. Bende-niz öyle zann ediyorum … Hükûmet mes'elesi karşısında kalacağız eğer vakt müsâid olursa müzâkere ve münâkaşa edilsin de müzâkere başlandığının ikinci günü.

Câmi: Her hâlde buhrân-ı vükelâ mes'elesi kabinenin … i'timâd re'yi ancak maksaddan ziyâde mazbatalarının tedkikiyle … idârede buhrân-ı vükelâ da Meclis-i Meb'ûsân reîsidir. Eğer buhrân o zamân vâki' olacaksa ya kısmen veyâ umûmiyyetle buhrân vâki' olacaksa o kabine reîsinin ne gibi şerâiti hâiz olması lâzım geleceğini. Buhrân-ı vükelâyı kapatmakdır. Ekseriyyet fırkası onun muayyen olan programı mahallinde ekseriyyet fırkasıyla mes'ûl. Buhrânı sür'atle kapamak için. Kime i'timâd re'yi vereceğiz reîsden sormakdır. Dîvân riyâseti vücûda getirmek ve zât-ı şâhâne üzerinde … buhrân-ı vükelâ zât-ı şâhâneye yeni teşekkül eden meclisin kime i'timâd-ı re'y vereceği mevzû-i bahs olmasıdır ve gerekse Hey'et-i Temsîliyye a'zâlarından meclisde bulunacak zevât kabine reîsi kimseler … ne sûretle kabine teşkîl edilir.

Şeref: Vâkıa Kanûn-ı Esâsîmizde musarrah değilse de … kaydı tesbît etdiği bir kaide vardır. O da hüküm-dârlar buhrâna nihâyet vermek ıztırârında kalırlar. Bi-l-müzâkere istişâre ile bu bir teâmüldür ve kendi hükûm-dârımızı meşrûtiyyet-perverdir diyeceğim. Zât … mutlaka görecektir ki kendi … teşekkül eden ekseriyyetin … lisân-ı münâsebetle onu kabûlden başka bir şey kalmayacakdır. Ekseriyyeti mi te'mîn edelim? Grub yapıldıktan sonra

ondan sonra ve meselâ ona beyân-nâme okuttukdan sonra … basît bir hâle gelecekdir. Merhale merhale bir hâlde gidersek pek iyi olacakdır. Grubta da bir çalkantı hâsıl olur. Bunun için evvelce grubu teşkîl edelim.

Reîs: Îzâhâtdan Hacim tereddüd ettiği nokta zâil oluyor.

Hacim: İn-şâ'-Allah zâil olur.

Reîs: Bu hükûmetin şâyân-ı emniyyet ve i'timâd olmadığını bütün arkadaşlarımızın kabûl etmediğini görüyorum.

Hacim: Şekl-i tabîîyi muhâfaza edemeyeceğiz. … ve yeni tedkik bulunurlarsa hiç düşünülecek bir nokta yok. Ferîd Paşa kabinesi re'sikâra gelecek olursa ne yapacağız? Ma'kûs bir netîce.

Reîs: Bu iki safhayı yek-dîgerinden ayırayım ve-yâhûd bu husûsun îfâ-yi tecdîdi mes'elesi mevzû-i bahs olur. Ancak bunu şahsiyyât ile … böyle kabûl etdikden sonra buyurduğunuz noktaya geçebiliriz. Kendisinin emniyyet edeceği. Ona karşı ne yapılacakdır. Zann ediyorum...

Şeref: Hacim buyurduklarını meşrûtî hükûmetlerde meclis teşekkül etmişdir. Vazîfe-i intihâbiyyedir ki kabûl edilecek. … bu bir kerre ...(?) hâline çekdi. Dîvân-ı riyâset teşekkülünden sonra … şimdi arz edelim ki o vakt korkumuz yokdur. Zîrâ bu dereceye gelinceye kadar çünki ancak ıskat etmek hakkı Meclis-i Millîye âiddir. Ali Rızâ Paşa'yı sukut etdirerek Ferîd Paşa'yı yerine getirebilsin. Onu görüşebiliriz. İkinci de bir mes'ele var. Grub teşekkül etdi. Dîvân-ı riyâset teşekkül etdi. Bu kabineye adem-i i'timâd beyân ederek Ferîd Paşa'yı ... tabîîdir ki Ferîd Paşa hükûmeti alır almaz bir müddet geçecek, ekseriyyet grubun elindedir. Esâsen o vakt Meclis-i Millî a'zâsının yapacağı bir iş vardır ki ikiniz berâber yürürsünüz. Kendi mukadderâtını kendi.

Hacim: Bu mes'eleler tavazzuh etsin.

Reîs:

Reîs: Hükûmet mes'elesi hakkında netîce i'tibâriyle memnûn olan tarz-ı hareketimize dâir tarz-ı hareketimizi vermiş oluyoruz.

Raûf: Birlikde encümende olmakla berâber. Bu hükmü Devlet-i Aliyye idâresinde bulunan mes'elede hudûd dâhilinde kalan kelimesini ilâve etdik. Bundan maksad bilmediğimiz bir noktadan … orada Hükûmet-i Osmâniyye mümessilleri bulunamamış olabilir. Fi'len kendisini çıkardık.

Câmi: Münâsibdir.

Şeref: Gayet vardır ve çok güzel prensibdir. Onu sizin … ve hâkimiyyet onda bulunur kaydına.

Adnan: Hattâ Adana için … altında bırakacağız hükmü, tatbîk demekdir. Haklı değil mi, bir tefrîk etmez.

Câmi: Muvâzene-i siyâsiyyeyi ihlâl etmeyecek sûretde?

Şeref: Evet zâten malikdir. Te'yîd ediyor. Onlara hâkim olarak dedik ki…

Hüsrev: Vatandaş hukuk-i siyâsîsi.

Câmi: Takyîd eden kayd var.

Raûf: Programımız da tarz-ı ifâde bize muvâzene-i ictimâ' ve hâkimiyyet-i siyâsiyyemizi muhill bir tarz teklîf eder … mevcûdu te'yîd ile ifâde edilmek isteniliyor. Aynı maksad aynı ta'bîrle ifâde ediliyor.

Câmi: Biz onlara hukuk verdiğimiz zamân ne gibi bir mehâlik karşısında bulunuruz bulunmayız(?) zâten evvelki mâddede … hukuk-i siyâsiyye vahdet-i mülkiyyeyi muvâzene-i siyâsiyyeyi ihlâlden maksad onların başka dîne akalliyyet oldukları hâlde ekseriyyete hükümrân … o zamân muhteldir. İçimizde yaşayan akalliyyet … hükm etmek hakkına mâlik olamazlar. Muvâzene-i siyâsiyye ihlâl etmemek … tefrika esâsıyla berâber hukuk-i siyâsiyye … bir şeyde şübhem var. Ferîd Paşa hükûmetleri i'lân etmek için ba'zı yol … daha fazla ba'zı şeyler verdi. Acabâ mütârekeden pek sonra … buyurduğunuz tehlike vâriddir. İçimizde yaşayanlara âid bir mes'eledir. Böyle salâhiyyet vermeye salâhiyyet-dâr değildir. Millet olmak i'tibâriyle Avrupa devletlerinden alınacak taahhüdât … bu sûretle onların yapmış oldukları kabâhatleri düzeltebiliriz. Kabine bir hatâ-yi siyâsî yaparsa onu redd etmek … çünki bende-niz bir … zeyl-i mütâreke yapmış olduğunuz zeyl üzerine hareket ediyoruz.

Câmi: Mütâreke demek terk-i muhâsamâta âid şerâit-i askeriyyedir. Acabâ tedkik edilirse devâir-i hükûmet fazla bir hukuk-i tahliye kabûl eder.

Câmi: Toros mes'elesi çıkarmak gibi bir cinâyet işlemişdir. Meclis-i Meb'ûsânın tasdîki ile kabildir. Orada bir çok muhtelif nikat nazar oldu. İfrâd, müfrîd taraf-dârlar görüldü. Binâen aleyh esâslı bir şeyler olamaz bunları taleb etmeye mecbûruz. Akidler varsa bunları istemek hakkımızdır. Mütârekede ve terk-i muhâsamât şerâit-i askeriyye demekdir. Bir hulûl-i ecl vardır. Bütün kavânîn-i düvelde mevcûddur. Mütâreke bu demekdir. Ondan sonra ikinci bir mütâreke akd edilirse Ferîd Paşa'nın ve-yâhûd başkasının bir hakkı olabilsin … zann edersem … hayır buna binâberin bende-niz misâl olarak arz etdim. Bizim Düvel-i İ'tilâfiye ile akd etdiğimiz mütâreke ve … ve o zamân zarfındaki ârzûlarını topladılar. Sulhün akdine kadar.

Şeref: Yine bir hulûl-i ecl var.

Raûf: Va'deli değildir.

Reîs: Üçüncü mâdde bir daha lûtf buyurur musunuz?

Adnan: Bu gayet mübhem yazılmış bir mâddedir ve öyle kalmasını ârzû ederiz. En ziyâde pazarlık olacak budur. Bir de türlü türlü şeyler vardır. Bu noktada bende-nizde aynı fikrdeyim. Bu kadar kâfîdir. İşgalleri tasdîk edilirken … bugün Hristiyan anâsıra verdiğiniz pek boşa(?) olduğunu … kuvve-i icrâiyyenin tarz-ı idâresini umûmî olarak tesbît ediyoruz. Tekâlîfde bulunabiliyor.

Adnan: Bundan acabâ bizim imtiyâzât-ı mezhebiyyeyi lakırdısı anlaşılmasın. O bize anla ... hukuk-i siyâsiyyelerini te'yîd edeceğiz, diyoruz. Bunda zann ederim.

Şeref: İmtiyâzât-ı mezhebiyyeye gelince, eğer bizimle … çünki bizim verdiğimizde … bunu pek dokunmasak. Açıkda vesîle vereceğiz.

Reîs: Binâen aleyh onu istihdâf ederek fakat mes'eleyi teşrî' ve münâkaşaya düşecek olursak.

Raûf: Ma'lûm-ı âlîniz şimdiye kadar bizden Arablar hakkındaki düşüncemizi buyuruyorlardı ... Suriye de dâhil olduğu hâlde buna karşı mutlak bu fi'l(?) Vilson Prensiblerine istinâd eder kendi mukadderâtlarına hâkim olmasını kabûl ediyoruz. Bir fark-ı azîm vardır. Garbî Trakya Bulgaristan'dan terk edilmiş bir parçadır. Garbî Trakya'nın mukadderâtını … bunun bizim hâlimizle(?) bir alâka gördük.

Hüsrev: Elviye-i Selâse hakkında … mütâreke … askerlerimiz oradan bulunduğu … bunu da arz etmeye vesîle olacak. Elviye-i Selâse vaz'iyyeti … bugün hulûlünde eylemiyor … muâhede-nâmesi mefsûhdur ve bu mefsûh add edilmekle Elviye-i Selâse bizden çıkmış demekdir. … dâimâ … Gürcistan ve Ermenistan murahhaslarını orada teşekkül etmiş ve bütün kuvvetleri kendi ellerinde bulunduran ahâlînin mümessillerini akd bize terk eden mukavele ile ke-en-lem-yekün hükmünde akd edilse bile … kabûl etmemişdir. Şu hâlde bir fazlası vardır. Ancak bu halk arasında ma'lûm-ı âlîniz Gürcülerle diğer anâsır-ı İslâmiyye arasında büyük bir fark vardır. Batum'un ba'zı aksâmının Gürcistan'a ilâvesi için uğraşıyor**.** Bugüne kadar bu hislerini alenen söylemiyorlardı. Bizimdir, diyoruz. Ekseriyyeti İslâmdır. İslâm ahâlî ile meskûndur.

Reîs: Var mı bir mütâlaanız?

Hacim: Zann edersem … Hüsrev Beyefendi'nin nazar-ı dikkatini celb ederim. Burada tasrîh etdiğimiz mevâdd dâhilinde. Oradaki ahâlî-i İslâmiyyenin irâde-i milliyyesi başlı başına bir mes'ele gibi … doğrusu düşmânlarımız kabûl etmiyor. Eski hudûdu hudûd olarak kabûl etmiş.

Adnan: Muvâfıkdır.

Şeref: Muvâfıkdır.

Hacim: Muvâfıkdır.

Reîs: Evet.

Raûf: Câmi Beyefendi'nin takrîrlerinde Cem'iyyet-i Akvâm mezkûr. Bugün âlem-i siyâsetde aynı noktada i'tilâf etdikleri nokta Cem'iyyet-i Akvâmdır. Şu hâlde bir Cem'iyyet-i Akvâm projesi vardır. Vücûd bulacağı kabûl edilmişdir ve bu fikr etrâfında yirmi devlet kendi taraflarına celb edilen Vilson'dur. Bu prensibleri Amerika dahi kabûl etmiyor. Kendi teklîf etdiği ve bil'âhire millet tarafından kabûl edilemeyen prensiblerin amelî olarak ne

olması lâzım gelir. Hattâ Vilson'un teklîf etdiği gayemize muvâfık görünüyor. Ol tarzda bir Cem'iyyet-i Akvâmın biz kendimizi a'zâ-yi tabîîsinden add ederiz.

Şeref: İdealdir.

Raûf: Yalnız burada siyâset-i hâriciyyede … Erzurum ve Sivas Kongrelerinde … murâd-ı zihniyyet de ma'lûm-ı âlîleridir. Asabi tahrîk etmiş. Bugün buna lüzûm görmedik. Ecânible mükâlememizde biz size muâvenet edeceğiz. Ama siz buna karşı ne gibi … bulunacaksınız. İdâre için kuvâ-yi icrâiyye-i siyâsîye vermiş. Burada telakki etdiği yalnız kendimize teşmîl edilmeyerek aksâm-ı memâliki aynı müzâhereti bahs etdiğimizi işrâb edersek evvelce de yine bir fikr beyân etdik.

Reîs: Bizimle aksâm hakkında mukadderâtı kendileri ta'yîn edeceklerdi. Bende-niz müzâhereti temennî etdiğiniz gösteriyordu. Onların da ta'kîb etdiği gaye.

Raûf: Mevzû-i bahs oldu. Milel-i şarkiyye şark-ı karîb milletleri beyânatı(?) ihtivâ' etmekle kalmıyordu. Biz bunu ne sûretle telâkki etdik ve bizim onların tarz-ı himâye ve idâresi hakkında beyân-ı mükâlemeye hakkı yokdur. Arabistan da bizi silâhla memleketlerinden çıkardıkdan sonra düşmân tarafına iltihâk etmiş bir milletdir ve bundan da anlaşılıyor ki millet de … bundan ârzû etdiğiniz Amerika'dır. Acabâ siyâset-i hâriciyyemizde bir tezelzül olmaz mı? Biz Suriye menâfii için bu kelimeyi sarf edersek Suriye yüzünden aynı mahâzîre ma'rûz kalınır. Şâyân-ı temennîdir gibi bir fıkra(?) diğer birinin âmâlini kendi programını. Bekir Sami Beyefendi'nin pek doğrudur. Diğer nokta-i nazardan … milliyyetler esâsını tutuyoruz ve ona istinâden onların ârzûsunu yerine getirmek için Vilson Prensibi. Tercemânlık vaz'iyyeti görüyoruz zann ederim.

Reîs: Grub programıdır. Bir beyân-nâme bir şey olsa şahsen yapılabilir.

Câmi:

Reîs: Bu mâdde hakkında başka bir mütâlaanız var mıdır efendim? Bir şey vardı hangi devletin müzâheretini … vesika(?) olarak kullandığınız. Burada bir de milliyyetler.

Hacim: Mâdde bir def'a daha okunsun.

Reîs: Çünki her hâlde bir kasıd vardır.

Reîs: Var mı buna karşı bir mütâlaanız?

Hacim: Pek muhtasar değil mi?

Şeref: Hukuk-i şahsiyyeye müdâhele etmeyelim.

Reîs: Kanûn-ı Esâsîye tecâvüz eden? Onda zî-medhal olunan … tasaddî eden daha sarîh olur zann ederim. Raûf Beyefendi o husûsu der-miyân

buyurmuşlardı. Şimdi burada bir şey taahhüd ediyordu. Merkez-i saltanat hücûma uğramak üzre hâl-i harbde dâhil olmayan akvâmın serveti oradan işleyecekdir. Fakat ne varsa pây-ı tahtımızın emniyyeti mahfûz kalmak şartıyla güşâda.

Câmi: Tabîî … esâsen kabl-el harb dahi daha vâzıh bir sûretde tesbît etmemişdir. İhtimâl ki yine Boğazların muhâfazasını yine bize tevdî' edeceklerdir. Böyle bir ihtimâl baîd dahi nez' etmiş olmak için. Evvelce bir mâddede biz hâricin hesâbına tevessül etmek emelinde değiliz. Memleketin bî-taraflığını şart koyduk. Boğazlar hakkında umûmî bir formül koymakla Boğazlar müzâkerâtını mevcûdiyyet-i milliyyemizi … çünki bilâ-kayd-ı şart Boğazlar açık olursa. Bunun umûmuna bir çâre-i hâl olmak üzre.

Reîs: Evet, kuvve-i icrâiyyenin müzâkeresine bırakacağız. Düşmânlar tarafından vâki' teklîf.

Reîs: On gün evvel bu mes'elenin müzâkeresindeki dokümanlar başka idi. Şimdi başka türlü bir renk aldı. Kabineler mes'ûliyyeti sırasında merkez-i umûmî koymak kabil değil midir?

Câmi: İttihâd Terakkî merkez-i umûmisi **z**ann ediyorum. Kabine mes'ûliyyet içinde kalır çünki bugünkü yarınki kabine kendisi mes'ûldur. Nihâyet mes'ûliyyet mes'elesi parlementoda diğer teferruâtda…

Raûf: Merkez-i umûmî efkâr-ı umûmîyyeyi tatmîn için âmillerinin başında görüyorum. Bu belâları ihzâr etmişdir diyenlerden biri benim. İttihâd ve Terakkî hükûmetlerine şu şenâii yapmışdır. Bunu kabûl edib tatbîk eden mes'ûldur.

Reîs: Doğrudan doğruya yine o kabineleri yakalamak lâzımdır.

Hacim: Bu şekl iyidir.

Raûf: Bizim programımızda irâde-i milliyyeyi hâkim kılmak te'yîd eden bir mâdde vardır. Bunun programa idhâlini ârzû ediyorduk. Bu da Meclis-i Meb'ûsânın ictimâına vâcib-üt-tatbîk bir mes'ele idi. Buna rağmen bunu koymak, Kanûn-ı Esâsîmizde ta'dîlât yapmak mecbûriyyetini de i'lân etmek mes'elesinde. İlk adımda mezhebiyye mes'elesi bununla meşgul.

Câmi: Tabîatiyle mevzû-i bahs olacakdır.

Reîs: Makam-ı hilâfetin masûniyyetini tavzîh etmek.

Adnan: Fazla kuvvet vermek doğru değildir.

Reîs: Fazla mütâlaanız var mı?

Hacim: Yokdur.

Mazhar: Sivas Erzurum Kongrelerinde şu beyân-nâmeyi tertîb ve tanzîm etmiş. Müdâfaa-i Hukuk nâmı altında teşekkül edecek grub mâdde ilâvesine salâhiyyet-dâr değildir. Arabistan mes'elesi gibi ba'zı mâddeler programa ilâve ediyor. Bir def'a okutmağa ma'zûrum. Müsâade buyurursanız

tanzîm kılınan … mukarin olduğu kabûl bunu tedkik etmekliğim tekrâr müsâadesini istirhâm edeceğim.

Raûf: Bir noktayı zann ederim. Telâkki ediyorlar. Erzurum-Sivas Kongrelerinin … Meclis-i Meb'ûsânın fesh edildiği ve Kanûn-ı Esâsîye ve bu kongrelerin hulâsa-i … Meclis-i Millî hür ve müstakill olarak fa'âliyyete başlayınca tarz-ı fa'âliyyeti ayrıca … herkesin fevkinde olduğunu tasdîk ediyoruz ve müzâkerâta başladıkdan sonra … Meclis-i Millî hür ve serbest-i bâkîdir ve mükellefiz ve bizi intihâb edenlere karşı mes'ûlüz. Kongre ile vazîfemize hitâm vermeğe aynı sûretle mecbûruz. Bizim için büyük…

Reîs: Bu zehâbı da tashîh etmek istiyorum. Meb'ûs gibi müdâvele-i efkâr edeceklerdir. Bu program cem'iyyetin teşkîlâtına âid … bu program üzerinde yürürse Meclis-i Meb'ûsân sizin lüzûmlu kalmadığı günü sizin de lüzûmunuz yokdur o programı … şahsa âid mütâlaâtı vardır. Ben de bunu … bir grub teşekkül ediyor ve bu programa kendini bağlıyor. Tekrâr bir def'a daha okusak.

Şeref: Oradaki arkadaşlara … ihtimâl ki bu daha değişebilir. Beş altı arkadaş ... daha çok su götürecek yerleri vardır … bunu grub lisânından başka …. rûh aynıdır. Bunu aynen tatbîk etmeye mecbûruz.

Şeref: Hakk yok kimsede! Daha esâslı bir mes'ele var ki şimdi onu müzâkere etmedik. Şöyle bir cümle veyâ mâdde koymak mecbûriyyetindeyiz. Sulhun akdine kadar çalışmak üzre birleşmişlerdir.

Adnan: Bu yapılır. İstanbul'da … ikinci mes'ele ki bende-nizce mühimdir. Fakat burada ona âid bir bahs açmadık. Bütün dünyânın aleyhimizde kullandığı Ermeni mes'elesidir. Kendisine mes'elenin anlatıldığı, mahâfil-i siyâsiyyesince bir kanâat hâsıl olmuşdur ki Türkiye hudûdu dâhilinde bir Ermenistan teşkîline lüzûm yokdur. Bu büyük muâvenetleri mûcib oluyor. Acabâ düşmânlarımız bu tehlikeyi aleyhimizde kullanacaklar mı? Bende-niz iki türlü tehlikeden korkuyorum. Nizâm-nâmede bir Ermeni Cumhûriyyeti kabûl etdik ve onun yaşamasını temennî ederiz. Bu bize âid bir mes'ele değildir. Bu vilâyât-ı sitte mes'elesi doğrudan doğruya Ermenistan'a … fakat bunu bende-niz tesbît eylemek taraf-dârıyız. Ermenilik ancak Kafkasya'da teşekkül edebilir. Hakk iddiâsı yokdur. Akalliyyet-i kalîldir. Hakk-ı mevcûdiyyeti diğerleri misillü te'mîn olunur. Bende-niz zann ediyorum ki bunu mühmel geçerek … teklîfler(?) mücâdele eder. … Türk siyâsî son asırda mugayir vaz'iyyet alarak kendi kendini müdafaa etmek demiş(?) a'zamî kabûl edeceğimiz fedâ-kârlık ne ise onun hudûdlarını çizerek … onun için Ermeni mes'elesinin önüne geçersek şu noktada buna âid sârif bir mes'ele. Bizimle temâsa gelen Amerikalılar bunu bir mes'ele-i mahsûsa olarak anlamak istemişdir. Kendileriyle müdâvele-i efkâr etmeden kat'î olarak nokta-i nazarımızı … en son buyurduğunuz gibi hudûdumuzun hâricinde Ermeni Cumhûriyyeti memnûniyyetle karşılarız, fakat hudûdumuz dâhilinde kabil değildir.

Reîs: Tecellî edecek safahâta göre lüzûm görülürse İstanbul da zikr olunabilir. Hükûmeti kendi insiyatifine bırakmakdan ise direktif olarak bir şey verilebilir.

Reîs: Bundan sonra mühimm bir şeyimiz kalmıyor.

Reşîd: Belki vardır.

Şeref: Yarın şehre gideriz.

Müzâkereye hitâm verildi.

Sâat: 5

Reîs: Ben zann ederim memleketimizin hudûdunu ta'yîn, tesbît etdik. Ondan ayrı olarak sarâhaten söyledik. Zann ederim bu üç mâddenin hepsi şâmildir. Fakat teferruâta geliniz ve anlaşmalar olmuşdur. Bunların hepsinin hulâsası. Yine bir Ermenistan istiklâli adîm-ül-imkân olduğu anlaşılmışdır. Şu hâlde biz başlı başına Ermeni mes'elesi mevzû-i bahs etmeyelim.

Reîs: Böyle bir mes'elenin mevcûdiyyetini kabûl etmeyelim. Eğer hey'et-i aliyyeniz bu şeyde ittifâk buyuruyorsanız bende-niz musirr değilim. Tecellî edecek safahâta göre lüzûmlu görülecek olursa ecnebî diplomatlarla hükûmet-i hâriciyyeyi sadr-ı a'zamı olmak üzre bir şey söylemeyelim. Şimdi bundan sonra mühimm olarak görüşmeğe şey var mıdır? Vârid-i hâtır olan her şey için yine görüşmeye taraf-dârız.

İKİNCİ CELSE

ANKARA (Zirâat Mektebi) 18 Kânûn-ı Sânî 336 Pazar

Bed-i müzâkere Sâat: 2 Dakika: 30

Hitâm-ı müzâkere

Reîs: Grub bir müzâkere esâsı olmak üzre kabûl etdiğinizin mevâdın ba'zı noktalarının îzâhı husûsu münâsib görünmüşdü. Bu ciheti içimizden komisyon yaparak havâle edelim, Câmi Bey demişdi ve ne sûretle tavzîhi lâzım geliyorsa düşünsün(?) ve kendi mütâlaalarını yazmışlardır. Tensîb ederseniz okuyalım.

Câmi Bey: Encümene havâle edelim ve encümene Raûf Bey'i teklîf ederim. Şeref Bey, Adnan Bey.

Raûf: İşim var biraz.

Câmi Bey: Yemek az bir zamânda biter ve ondan sonra okursak mesâîmiz kolaydır.

Reîs: …(?) Boğazlar ve İstanbul'daki formülü zât-ı âlînize teslîm edelim.

Raûf: Bu konuşulan müzâkerâtda karâr verilir. Birkaç nokta tensîb edilecek daha müzâkere nedir.

Reîs: Grublara olan bir kuvvet …(?) olsa …(?) bu esâs mâddeler olacakdır.

Raûf: Üç mâdde.

Reîs: Üç veyâ dört mâdde. Bunu ayrı bir kâğıd üzerine yazıb grub programı olmak üzre.

Adnan: Bekledik.

Câmi: Yusuf Kemâl Bey orada evvelâ bir müzâkere esnâsındadır. Bir muhâkeme bu müzâkerât havaya gidiyor. Teklîf eden zevât fikrini tebeyyün veyâ okusun ve imzâ' koruz esâsâtı ta'kîb(?) eder ve bunu kat'iyyen empoze edecek değiliz. Avân projedir.

Reîs: Yeniden teklîf yapmayacağız.

Hacim: İstanbul'a gidince esâsâtınız nedir, bir teklîf karşısında kalacağız.

Rüstem: Sivas ve Erzurum Kongreleri beyân-nâmelerinde vaz' etdikleri esâsât dâiresinde olacak.

Câmi: Boğazlar mes'ûliyyetindedir ve hudûd hâricî kalan mahaller.

Reîs: Bunların hepsi îzâh olundukca bizim programımızda dâhildir. Fakat bu esâsâtı beklesinler. Bilmezler.

Raûf: Demek ki tefsîr edilecek.

Hacim: Tevsî' ve tefsîren tesbît edilecek. Meselâ istiklâl bahsinde kapitülasyonlar meskût ü anh geçildi. Bunlardır.

Raûf: Boğazlar mes'elesi tesbît edilir. Tefsîr mes'elesine girilirse tefsîre imkân meydân yokdur. Zîrâ her şahsın fikrine göre olmak lâzımdır.

Reîs: Bir def'a encümen hâlinde müzâkerede bulunursa ki fenâ' olmaz.

Câmi: Raûf Beyefendi'ye bir noktada fikr-i âciz-ânem kongre mukarrerâtı bugünkü hedefine vâsıl olmuş ya'nî Meclis-i Meb'ûsânı te'sîs etmişdir. Ama Meclis-i Meb'ûsânda ekseriyyeti yapacağız. Yeni bir ahid-nâme vardır. Bunu tesbît edersek ilerde ihtilâfa karşı iyi bir âmil olur.

Raûf: Bunu anladım. Yoksa teferruât değildir.

Bekir Sami: Encümen teşekkül etsin ve gitsin.

Reîs: Bundan sonra hükûmet hakkındaki nokta-i nazarlarımızı birbirimize anlatalım.

Hacim: Yarın ictimâa müsâade buyrulacak mı?

Reîs: Sizi pek sıkmam ve görüşülecek pek çok şeyimiz yok.

Hacim: Öyleyse hükûmet mes'elesini okuyalım.

Şeref: Yarın toplanmayalım.

Reîs: Yalnız bu formül için bir def'a toplansak, isterseniz hükûmet mes'elesini bırakalım. Yarın bu formülleri nazar-ı dikkatden geçirirken yazdır.

Câmi: Yarına kalmaz. Bir sâatde biter.

(Encümen a'zâları: Raûf, Adnan, Şeref Beyler giderler.)

Rüstem Bey: Mâ-dâm ki yarım sâatlik işdir tekmîl arkadaşlar.

Reîs: Mes'eleyi gayet basît görüyorum. Mevki'-i iktidârda bir hükûmet vardır. Teşekkül edecek grubun bu hükûmete i'timâd vermesi câiz midir, vermediği takdîrde düşünce nedir?

Hacim: Bizim fikirlerimiz bu noktada tavazzuh etmişdir. Câmi Bey buna dâir biraz îzâhât verirlerse fenâ' olmaz.

Reîs: Rüstem Bey'in teklîfini kabûl ediyorum. Şeref Bey'i çağırsak.

Hacim Bey: O hâlde yarım sâat ta'tîl edelim.

Reîs: Yarım sâat ta'tîldir.

Hitâm		Müzâkereye bed	
Sâat	Dakika	Sâat	Dakika
2	40	3	55

Şeref Bey: Şu kabine ile radikal tatbîkine kaldığımız ve grubun ve kongrenin kabûl etdiği esâsları bunlarla birlikde yaparız. Birinci derecede mevzû-i bahs olacak en hassas mes'ele memleketimiz ve meşrûtiyyet-i …(?) teessüs etmiş ve kanâati vermek ve Millet Meclisinden başka bir kuvvet olmadığını kabûl etmekdir. Meselâ zât-ı âlîniz sadr-ı a'zam olunuz. Bunu size teklîf etdiğim dakikadan i'tibâren Kuvâ-yi Milliyyenin teşekkülündeki maksad hakikat olacakdır ve Meclis-i Millî teşekkül edince Kuvâ-yi Milliyyeye lüzûm kalmayacakdır ve siz sadr-ı a'zam olunca güft ü gûyu mûcib olacak ve bundan dolayı sizi tenzîh etmek isterim. Siz Meclis-i Millînin başında bulunmak şartıyla etrâfınızda bulunacak rüfeka' ile berâber karşınızda bulunacak hükûmât irâde-i milliyyeden hâric hareket edemeyecek ve ne mes'ele fesh ve nede başka bir darbe olamayacakdır. Pâdişâhın tereddüdü Meclis-i Millînin sinesinden doğmuş bir kabine teşekkülü ile tereddüd-ü şâhânenin zâil olmasına şahsınızın pek büyük te'sîri olacakdır ve çok ümîd ediyorum, Pâdişâhı bu meş'ûm nüfûzdan kurtarabilirsiniz. Kabine için maa-l-esef eşhâs üzerinde oynamak istiyorum. Bu milletin efrâdını doğrudan doğruya yürütecek demir gibi zevâtımız yokdur. Meselâ İzzet Paşa hâtıra gelir. Buna sözümüz yoksa da acabâ İzzet Paşa Pâdişâhın emniyyetini kazanarak şu işi meydâna getirebilecek mi? Netîce bugünkü kabinede küçük bir ıslahât yapılmalı. Bir Ali Rızâ Paşa'yı bırakmalı ve nezâretlerde tebeddül yapmalı. Pâdişâhı hangi mevkiye getireceğiz? Acabâ Pâdişâh muvâfakat edecek mi? Zîrâ Kanûn-ı Esâsî bu salâhiyyeti yalnız ona vermişdir. Bu cihetden Ali Rızâ Paşa'yı tutmak lâzım geliyor. Acabâ Ali Rızâ Paşa Meclis-i Millînin ârzû etdiği eşhâs ile kabine teşkîl edecek olursa hiç durmayalım olmazsa yalnız hâriciyyeye bir iyi nâzır koymakla keyfiyyet hâsıl olur. Fakat Ali Rızâ Paşa bu işde ne dereceye kadar metânet gösterecek caymayacak, evvel-emirde grubun teşekkülünü ve sonra zât-ı âlînizin kemâl-i emniyyetle İstanbul'a gelmenizi ve ondan bu mes'elenin hall edilmesini düşünüyorum. Hükûmet mes'elesini burada mutlaka tesbît edib gruba karşı nokta-i nazarımız budur demek zann edersem ki gruba karşı bir tehdîd vaz'iyyeti olacakdır. Onun için grubun teşkîlinden sonra mevzû-i bahs olmalıdır.

Raûf: Şeref Bey bir noktayı işâret buyurdular. O da Dâhiliyye Nâzırının devletci olmasıdır ve bunu da Dâhiliyye Nâzırının bir sıfat-ı mümtâze olmak üzre nakz ediyorum. Bende-niz devletciyi millete göre idâre eden adamdır zann ederim. Yoksa görmeden anlamadan tatbîk eden adamdır. Bu Dâhiliyye Nâzırı böyle değildir. Ya'nî devletci de değildir. Ancak kendi söylediğine yapılmak sûretiyle devletci farz olunuyor ve Dâhiliyye Nâzırı devlet adamı olarak îfâ edemiyor.

Hacim Bey: Şeref Bey'in buyurdukları pek doğrudur. Fakat zamân müsâid midir? Zîrâ Meclis-i Meb'ûsân müzâkereye başladığı zamân üçüncü günü hükûmet mes'elesi mevzû-i bahs olunacakdır ve bu müddet zarfında bunlar düşünülebilecek mi?

Câmi Bey: Her hâlde buhrân-ı vükelâ kabinenin i'timâd re'yi istemesiyle olur. İ'timâd re'yi mazbataların tedkikiyle meb'ûsları kabûl ve

dîvân-ı riyâsetin teşkîlinden sonra olur. Meclis-i Meb'ûsân reîsinin pek ehemmiyyeti vardır. Buhrân o vakt vâki' olacak olursa bende ya kısmen veyâ umûmiyyetle kabine buhrânı olacağını muhakkak görüyorum. Meclis buhrânı ne sûretle kapatacağız? Pâdişâha haber verebilir yoksa ekseriyyet grubunun muayyen programı siyâsî programı memleketin ne sûretle idâre olacağını gösterebilir. Hüküm-dârın vazîfesi buhrânı sür'atle kapamakdır ve en ziyâde ekseriyyet fırkasının reîsinden sorar, onun için evvel-emirde zât-ı şâhâne üzerinde müessir bir reîs intihâb etmekdir. Ümîd ederim zât-ı şâhâne Meclis-i Meb'ûsânın kime re'y veremeyeceğini bilir. Kabine teşkîli mes'elesi reîsin salâhiyyeti dâhilindedir. Gerek Hey'et-i Temsîliyye ve gerekse buradaki rüfeka' grub dâhilindeki … ekseriyyeti teşkîl edebilir. Biz bu dakikalara âid bir reîs intihâb edebilecek olursak mes'ele hall edilmiş olur.

Şeref Bey: Her ne kadar Kanûn-ı Esâsîde yoksa da teamül olarak hüküm-dâr buhrâna nihâyet vermek istediklerinden kabineleri Meclis-i Meb'ûsânla bi-l-istişâre hall eder. Ve Meşrûtiyyet-perver bir hüküm-dâr için böyledir. Fakat ben kendi hüküm-dârımı Meşrûtiyyet-perver demeyeceğim. Fakat dîvân riyâsetinin teşekkülünde ekseriyyetin kimi sadr-ı a'zam istediği lisân-ı münâsible anlatılırsa zann ederim ki mes'ele değişir. Evvel-emirde grubu yapalım. Sonra hükûmet beyân-nâmesini okuyacakdır. Ondan sonra kolaylaşır ve merhale merhale gidersek pek iyi olmuş olur. Eğer daha evvel yaparsak grubda da tekrâr mevzû-i bahs etmek lâzım gelir ki çalkantıdadır(?)

Reîs: Beyefendilerin vermiş oldukları îzâhâtdan Hacim Bey'in tereddüd etdiği nokta zâil olmuş olur. Dîvân-ı riyâset teşekkül etmeden hükûmet beyân-nâmesini okumayacak olduğu anlaşılıyor ve an-serbestiyyet hükûmetin şâyân-ı kabûl olmadığı anlaşılıyor.

Hacim: Şimdi zât-ı şâhâneye bir kabine teşkîli için ekseriyyet grubunun re'yini sorarlarsa mes'ele gayet basît ve fakat şimdiye kadar olduğu gibi meselâ yine bir Ferîd Paşa kabinesi gelirse ne yapacağız?

Reîs: Bu iki safhayı ayrı ayrı tavsîf edelim. Bir def'a zât-ı şâhânenin Meclis-i Meb'ûsânın re'yinden ayrılmayacağı normal cihetini düşünelim. Bunu böyle kabûl etdikden sonra ikinci noktaya geçer ve kendisinin emniyyet edeceği ve kendi nokta-i nazarına hareket edecek bir reîs-i hükûmet geçirirse ne yapacağız, bu değil mi?

Şeref: Hacim Bey'in buyurduklarına göre(?) gidecek olursak netîceye vâsıl oluruz. Meb'ûslar toplanacak mazbatalar tedkik olunacak ârâ-yi umûmiyye ile tasdîk edilecek ve ondan dîvân-ı riyâset teşekkül edecek ve hükûmet beyân-nâmesini okuyacak o vakte kadar korkumuz yokdur. Bu noktaya gelinceye kadar hüküm-dâr hiçbir vakt bu hükûmeti atamaz. Iskat hakkı Meclis-i Millîye âid bunun için Ali Rızâ Paşa'nın sukutuyla Ferîd Paşa'nın gelmesi vârid değildir. Bir sûretle olur isti'fâ' ederse.

Gelelim ikinciye bizim için bir mes'ele var grub ve dîvân-ı riyâset teşekkül etdi, Pâdişâh hiç kimseyi dinlemedi. Ferîd Paşa'yı reîs-i kabine yapdı, binâen aleyh Pâdişâh milletle mücâdeleye çıkdı. Ferîd Paşa

beyân-nâmesini okuyuncaya kadar müddet geçecekdir. Meclis-i Millînin a'zâsının yapacağı bu iş Meclis-i Millî olursa girsin, ey hakan gel sen de berâber ol yoksa millet kendi kendini idâre edecekdir.

Hacim: Şeref Bey'e bunu söyletdirmek istiyordum.

Reîs: Binâen aleyh hükûmet mes'elesi hakkında netîce i'tîbariyle dûçâr olması tarz-ı hareketimize dâir karârımızı vermiş oluyoruz.

Reîs: (Adnan Bey'e hitâben) Encümenin mazbatasını okur musunuz?

Adnan Bey: (Okur.) Lâ-yenfekdir.

Raûf Bey: Bu hükmü Devlet-i Osmâniyye'nin idâresinde bulunan mes'elesinde hudûd dâhilinde kalan ta'bîrini koyduk. Bundan da maksadımız belki bir noktasında îcâbât-ı mahalliyyeden me'mûrîn-i mülkiyye ve askeriyye tahliye etmiş bulunuyor. Bu mahzûru def' için koyduk.

Şeref: Bir kayd daha koyduk ki Câmi Bey buyurmuşlardı gayet güzel (hâkimi) gibi meselâ Girid ve husûsiyyetle İzmir için.

Adnan: Adana için Fransız Adana'yı biz (suzerenite)niz altında bırakacağız. Bu cihetin fi'li ve hükmü yokdur. (Okur.)

Reîs: Üçüncü mâdde hukuk-i siyâsiyyeleri mi diyorsunuz?

Şeref: Hâkim olan fikri iki kelime ile izâle edeyim. Hukuk-i siyâsiyyelerine mâlikdirler bu mâlikiyyetlerini te'yîd ediyoruz. Meselâ Meclis-i Meb'ûsân intihâbatına iştirâk edebilirler. Meb'ûs intihâb edemezler miydi?

Câmi: Altında ta'kîb eden kelimeler vardır.

Raûf: Programımızda tarz-ı idâre muvâzene-i ictimâiyye ve hâkimiyyet-i siyâsiyyemizi muhill bir kayd kabûl edilmeyeceğini söylemişdir. Buradaki tarz-ı tahrîr mevcûdu kabûl ve te'yîddir.

Câmi Bey: Bu husûs biraz nâzik olduğu için müdâvele-i efkâr daha iyidir. Biz akalliyyetlere hukuk verirsek ne olur? Bir Samsun İzmir vilâyât-ı şarkiyye gibi ba'zı nevâhîde … evvelki mâdde gibi hükmü bile olsa kabûl edemiyoruz. Bu hukuk vahdet-i milliyye ve muvâzene-i siyâsiyyeyi ihlâl etmeyecekdir. Bu ihlâl tehlikesi nedir? Onların başka birine mensûb bulunmaları dolayısıyla başka taraflardan görecekleri yardım dolayısıyla mahdûddur. Sizin belki bir ekseriyyet hukukuna nâil olacakdır. Binâen aleyh muvâzene-i siyâsiyyesi ihlâl etmemek şartıyla kaydı bunlara mâni' olur.

Ali Fuâd Paşa: Bir şeyde şübhem var. Mütârekeden sonra Tevfîk ve Ferîd Paşa hükûmetleri i'lân etmeksizin daha fazla şeyler verdi. Şimdi bu hukuku teeyyüd edersek her Osmânlı'dan ziyâde ki hukuku teeyyüd tehlikesini teşkîl etmez mi?

Câmi: Buyurduğunuz variddir. Fakat Tevfîk ve Ferîd Paşa kabineleri böyle salâhiyyetlere mâlik değildir. Ve Meclis açılınca bu mahzûrları alır

onların yapmış oldukları hataları ta'mîr edebiliriz. Onun için bu tehlikenin önüne geçebiliriz.

Fuâd Paşa: Bende-niz ba'zı ecnebîlerden haber aldım ki mütâreke-nâmeye ba'zı zeyller yapmışlardır.

Câmi: Bende-nizce mütâreke demek terk-i muhâsamâta âid şerâit-i askeriyye demekdir.

Câmi Bey: Toros mes'elesini çıkarmak dolayısıyladır cinâyet icrâ' etmişdir. Almanya, Avusturya ile olan muâhedelerini gördük. Kabineler sukut etdi. Yeni kabineler teşekkül etdi. Bu cihetle o paşaların verdiği şeyler esâslı bir şey olamaz ve her şeyi taleb edemeyiz.

Şeref Bey: Mütârekenin tezyîd ve tenkisi hulûlüne ecl kavânîn vardır. Hulûl-i eclle o mütâreke ya temdîd veyâ muhâsamâta başlanır ve ondan sonra tecdîd olunursa mâddeleri tebeddül olunur ve her vakt Meclis-i Millî ister ve paçavra gibi Ferîd Paşa'nın yüzüne atar.

Raûf: Mütârekenin müddet mes'elesi mevzû-i bahs oldu. Bende-niz de akd etmiş olduğum mütârekenin müddet mes'elesi en rûh noktasıdır. Bizim akd etdiğimiz mütâreke sulhün akdine kadar hiçbir mâddesi tebdîl edilemez. Va'deli değildir.

Reîs: Üçüncü mâddeyi bir kere daha lûtf buyurur musunuz?

Adnan: (Okur.) Ve müsâade buyurur musunuz? Bu mâdde gayet mübhem yazılmışdır ve öyle kalmasını ârzû etdik. Boğazlar mes'elesi gibi bir şeydir. Avrupa bunun için pek uğraşacakdır.

Raûf: Bu noktada bende-niz de aynı fikrdeyim. Bu kadarı kâfîdir. Dün Câmi Bey'in buyurdukları gibi Yugoslavların istiklâlini tasdîk olunurken verilen imtiyâzlar bizim Hristiyan hükûmetine verdiğimiz imtiyâzâtdan çok demek…(?). Bir nokta-i nazarımızı umûmî olarak gösteriyoruz. Kuvve-i icrâiyye buna nazaran istediği tekâlîfde bulunabilir.

Adnan: Encümende hâtırıma gelmemişdi. Bundan imtiyâzât-ı mezhebiyye anlaşılmasın.

Reîs: Hukuk-i siyâsiyyeyi te'yîd ediyoruz.

Şeref Bey: İdâriye çokdur. İmtiyâzât-ı mezhebiyyeye gelince eğer bizim Yugoslavlarla yaparlarsa şimdiden râzîyız. Buna pek dokunmayıb böyle kalsak iyi olur.

Reîs: Burada şu nokta istihdâf olunabilir. Paris Sulh Konferansının bütün akalliyyetlerin imtiyâzâtı için kabûl etdiği bir prensib olduğu anlaşılır ve bu mâdde münâsibdir.

Adnan Bey: (Dördüncü mâddeyi okur.)

Raûf Bey: Bu iki noktayı îzâh edeyim. Biz ve grublar hakkındaki düşünceler … aynı zamânda Ferîd Paşa Hükûmeti Irak ve Suriye'den bahs

ediyorlar. Buna karşı … Vilson Prensiblerine istinâden Arabların kendi mukadderâtlarına hâkim olmasını kabûl ediyoruz. Garbî Trakya mes'elesine gelince bunun hakkında iddiâ-yi salâhiyyete hakkımız yok gibi görünüyorsa da Düvel-i İ'tilâfiyenin Bulgaristan'la akd etmiş olduğu muâhede-nâmede Trakya mes'elesinin Türkiye ile akd-ı sulh edilinceye kadar te'hîr etdiğinden burasının bizim sulhümüzle alâka-dâr olduğundan nâşî böyle yazdık.

Hüsrev Bey: Elviye-i Selâse hakkında.

Raûf Bey: Sulh-nâmemizde bir mâdde olacak ki o da Brestlitovsk Muâhede-nâmesi mefsûhdur. Bu böyle olunca Evliye-i Selâse bizden çıkmışdır. Bizim zât-ı âlînizin bulunduğu konferansda ta'kîb etdiğimiz gaye Azerbaycan ve sâire murahhaslarını Mâvera-i Kafkasya'daki ahâlînin mümessilleri diye hitâb etdik. (ÇHNDKLLİ) ile akd olunan muâhedede Brestlitovsk mefsûh olsa bile oraların ahâlîsi kabûl etmiş ve bize vermişdir. Ancak bu halk arasında Gürcülerle diğer anâsır-ı İslâmiyye arasında büyük bir ihtilâf vardır. Acara Müslümânları ile Hristiyanlar Batum'un ba'zı aksâmının Gürcistan'a ilhâkına çalışıyorlar. Fi-l-vâki' Kars'dakiler Acara'dakiler Memâlik-i Osmâniyye'ye ilhâkı ârzû ediyorlar. Bizimdir deriz, hayır derlerse ârâ-yi umûmîyeye mürâcaat eder.

Hacim: Hüsrev Bey Elviye-i Selâse hakkında bir kayd istiyorlar.

Hüsrev: Vardır.

Reîs: Vardır.

Reîs: Hüsrev Bey'in istediği bizim programımızda sarâhaten bahs edilmemişdi. Burada sarâhat vardır. Zann ederim Hüsrev Bey ona biraz i'tirâz ediyor. Çünki bizim mübhem olarak geçdiğimiz hudûdda onları zikr ediyoruz fakat düşmânlarımız kabûl etmiyorlar biz de Elviye-i Selâsedeki askerimizi eski hudûdumuza çekdik. Bu nokta-i nazardan da tasrîh lâzımdır.

Umûm: Muvâfık.

Adnan: (Beşinci mâddeyi okur.)

Raûf Bey: Îzâh edeyim. Câmi Bey'in takrîrlerinde Cem'iyyet-i Akvâm mestûr idi. Âlem-i siyâsetde mü'teliflerin iştirâk etdiği nokta Cem'iyyet-i Akvâm mes'elesi üzerinde ve karârları da bu yolda idi. Bu cihetle bir cem'iyyet programı vardır ve vücûd bulacakdır. Bu projeyi ileri süren ve yirmi küsur devleti kendi taraflarına celb eden Amerika veyâ Vilsonlar bulunur ise Vilson kendi teklîfini Amerika'ya kabûl etdiremiyor. O hâlde biz böyle bir Cem'iyyet-i Akvâma taraf-dâr görünmemizin ne fâidesi olur? Şu kadar var ki efkâr-ı umûmiyye Cem'iyyet-i Akvâm lehine gidiyor. Belki Câmi Bey bu Cem'iyyet-i Akvâmı bizim lehimizde bulmuyor ve bizim ârzûmuz vech ile teşekkül edecek Cem'iyyet-i Akvâmın a'zâ-yi tabîîsinden diyor.

Câmi: Bir jest, bir ideal.

Adnan: (İkinci fıkrayı okur.)

Raûf: Burada programımızın rûhunu ihtivâ' ediyor. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde fennî, sınâî, iktisâdî kaydını koymaya mecbûr olmuşduk. Zîrâ zihniyyet öyle idi ve bugün bunu bu kadar tahdîd etmeyi lüzûm görmedik. Çünki ecânib platonik bir şey diyorlar ve bize biz evet(?) size böyle yardım edersek sizden ne alacağız ve bize ne te'mînât vereceksiniz, diyorlar. Bu noktadan kuvve-i icrâiyyeye salâhiyyet verdik.

Bekir Sami Bey: Memâlik-i garbiyye hakkında aynı müzâhereti ârzû etdiğimizi işrâb edersek fenâ' mı olur?

Reîs: Bir def'a o aksâm hakkında mukadderâtı kendileri ta'yîn edeceklerdir, dedik. Buna zamîmeten müzâheretin onlara teşmîli tekrâr nasıl olur?

Raûf: Bu mes'ele mevzû-i bahs oldu. Câmi Bey şark-ı karîb milletleri ta'bîri vardır ki bu yalnız Arabistan'ı değil Azerbaycan Ermenistan Gürcistan ve sâireyi ihtivâ' ediyordu. Bu hükûmetler kendi kanûnlarını tedvîn etmekle meşgul olduklarından bizim onları sıyânete mecbûr görmüyordu. Arabistan'a gelince bizi silâhla memleketlerinden çıkardıkdan sonra düşmânlarımızla istiklâli hakkında müzâkereye başlamışdır. Buna mukabil bir kısm-ı hakk(?) ile diyelim ki Arabistan'ın ârzû etdiği Amerika'dır desek siyâset-i hâriciyyemize bir tezelzül olmaz mı? Suriye'de Fransız ve İngilizler vardır. Bu nokta-i nazardan bir de Suriye mes'elesi için Fransızlarla İngilizlerin muhâlefetine ma'rûz kalmaz mıyız?

Reîs: Bu bizim programımızda zaîf bir noktadır.

Adnan: Bekir Sami Bey'in bulunduğu doğrudur.

Reîs: Fakat diğer nokta-i nazardan bizi çürüdüyor zîrâ milliyyet esâsâtına istinâden hareket ediyoruz. Onların tarafından mutâlebâtda bulunuyorsa esâsâtımızı bozmuş olur.

Bekir Sami: Mâ-dâm ki temennîdir mahzûr görmüyorum.

Reîs: Bu bir grub programıdır.

Câmi: Bekir Sami Bey'in ârzû etdiği şey biz ileride beyânâtda bulunmak sûretiyle yapılır.

Reîs: Bu mâdde hakkında bir mütâlaanız var mıdır? Bir şeyi vardı orada. Biz hangi devletin medenî milliyyet esâslarına riâyet-kâr olan kelimesi vardır.

Adnan: (Mâddeyi bir daha okur.)

Reîs: Milliyyet esâslarına riâyet-kâr kelimesini koyalım. (O sûretle tashîh olunur.)

Adnan: (Altıncı mâddeyi okur.)

Reîs: Bu hükûmet kelimesini yerine mi konmuşdur?

Adnan: Daha doğrusu saltanat ile berâber konmalıdır.

Şeref: Makarr-ı hilâfet pây-ı taht-ı saltanat ve merkez-i hükûmet-i Osmâniyye şeklinde olmalıdır.

(Ol suretle mâdde tashîh olunur.)

Adnan: (Yedinci mâddeyi okur.)

Reîs: Buna karşı bir mütâlaa var mı?

Hacim: Muhtasar değil mi? Bir mebde' mes'elesi vardı hangi kabineleri.

Adnan: (Mâddeyi tekrâr okur.)

Reîs: Kanûn-ı Esâsîye tecâvüz eden.

Hacim: Zî-medhal kelimesi yerine tecâvüz eden desek.

Raûf: Evet doğrudur. Tasaddî eden.

Mazhar Bey: Mâddeler bitdiyse ma'rûzâtım var.

Reîs: Müsâade buyurun.

Câmi Bey: Boğazlar mes'elesinde güşâdedir demek evvelce vâki' olan hâli mi ifâde etmiş oluyoruz. Biz burada merkez-i saltanatımız tecâvüz olmamak üzre hâl-i harbde de Boğazları kapatamayacağız (Mare Fermeture) bunu tamâmen ifâde etmiyor.

Reîs: Pây-ı tahtımızın emniyyeti mahfûz kalmak şartıyla güşâdedir. Aksinde değildir.

Bekir Sami: Güşâdedir dediğimiz zamân kabl-el-harbde(?) güşâdedir. Yeni bir hakk vermiyor, daha vâzıh bir sûretde söylemelidir.

Reîs: Vâzıh göstermedik, sebebi ihtimâl ki bu Boğazları yine bize teslîm etmeleri vardır. İhtimâl ta'bîri dahi nez' etmiş olmamak için mübhem bırakılmışdır.

Raûf: Evvelce bir mâddede biz hâricin hesâbına tevsî' etmek emelinde değiliz memleketimizin bî-taraflığını te'mînen kaydını koyduk. Bu cihetle Boğazlar hakkında umûmî bir formül koymakla Boğazlar müzâkerâtında mevcûdiyyet-i milliyye ve istiklâliyyemiz için bunu mecbûrî görüyoruz. Aksi takdîrde merkez-i hilâfet ve makarr-ı saltanat tehlikededir. Bunun umûmuna mukabil memleketimizin bî-taraflığını te'mîn edebilirseniz her türlü hall edilmiş olur.

Reîs: Dikkat buyurulursa on gün evvel bu mes'elenin müzâkerâtında fikr başka idi. Bugün daha ziyâde cesûr oluyoruz çünki Fransızların, İngilizlerin nokta-i nazarları anlaşılıyor.

Reşîd: Kabineler inhâsı mes'elesinde İttihâd ve Terakkî Merkez-i Umûmî mes'elesi koymak muvâfık değil midir?

Reîs: Küçüklükdür.

Câmi: Her şey bir kuvve-i icrâiyyenin mes'ûliyyetine çıkar zîrâ hesâbına kanûnsuz kuvâ ve ef'ale râzî olursa kendisi mes'ûldür. Parlemento yalnız kuvve-i icrâiyye ile meşgul olur.

Raûf: Merkez-i umûmî memleketin başına gelen felâketin en büyük âmili olarak görenlerden biriyim. Hâl-bu-ki kanûn huzûrunda mahkemeye da'vet edilse ve İttihâd Terakkînin hükûmeti bu işi yapmışdır ve bunu siz teklîf etmişsiniz. Buna cevâben evet, teklîf etdim ve fakat icrâ' etmedim teklîf ise cürm değildir derse hiçbir şey yapılamaz.

Adnan: (Yeni şekli okur.)

Raûf: Bizim programımızda hâkimiyyet-i milliyye esâsıyla Kuvâ-yi Milliyyeyi âmil irâde-i milliyyeyi hâkim kılmağı te'yîd eder mâdde vardır. Bunu da koymak istedik fakat rüfekanın bu bâbdaki nokta-i nazarları bu bend Meclis-i Millînin ictimâına kadar … Meclis-i Millî ictimâ' edince irâde-i milliyyeyi hâkim kılmak Meclis-i Millînin vazîfe-i esâsiyyesi dâhilindedir ve buna rağmen Kanûn-ı Esâsîde ta'dîlât yapmasını ârzû etdiğimizi göstermekdir ve bu da Hünkârı ilk hamlede tedhîş etmekdir.

Reîs: Zât-ı şâhâneyi tedhîş etmemek için makam-ı hilâfetin masûniyyeti hakkındaki mâddeyi koymak istemişdim.

Adnan: Lüzûm yok girmeyelim.

Reîs: Başka mütâlaa var mıdır ve bunu grub için kabûl ediyoruz.

Umûm: Kabûl.

Mazhar Bey: Erzurum ve Sivas Kongreleri beyân-nâmeleri tanzîm etmiş ve icrâsını bize tevdî' etmiş idi. Şimdi meclisde teşekkül edecek grub kendisine bir program yapıyor ve grub kendi programında akalliyyetler mes'elesi ve sâiresi gibi birtakım mâddeler koyuyor. Bende-niz de oraya gireceksem derhâl kabûlde ma'zûrum zîrâ bu tanzîm kılınan programla elimizdeki beyân-nâmenin yek-dîgerine ne derecelere kadar mukarin olduğunu tedkik edelim.

Şeref Bey: Efendim Mazhar Beyefendi bir noktayı zann edersem başka türlü telâkki etdiyse Erzurum Sivas Kongrelerinin sıhhat-i vücûdu Meclis-i Millînin adem-i vücûdundan ileri gelmişdir. Kongreler Meclis-i Millî fesh olunduğundan murahhaslar teşkîl etmişdir. Kongremizin bir mâddesinde diyoruz ki Meclis-i Millî hür ve müstakill olarak işe başlayınca vaz'iyyetimizin şekli ayrıca bir kongre ile olacakdır. Bugün Meclis-i Millî in'ikad etmişdir ve bu programın hâricinde bir program ta'kîb etse biz hangi hakk ile onu tatbîk etmeyin diyeceğiz fakat Meclis-i Meb'ûsân hürriyyet ve serbesti ile icrâ-yi fi'l etdiği zamân kongre ile vazîfemize hitâm vermek mecbûriyyetindeyim.

Reîs: Bir şey ilâve edeyim bu zehâbı tashîh edeyim ki burada ictimâ' eden zevât doğrudan doğruya meb'ûs gibi ictimâ' etmişdir ve meclisde de

öyle serbesti-i vicdân ile idâre-i kelâm edecekdir. Bu program cem'iyyetin esâslarını ihtivâ' eder. Bu cem'iyyetin vücûduna lüzûm kalmadığı müddetce bu programı ta'kîb ederiz Meclis-i Millî işiniz bitdi derse bu programa da lüzûm kalmaz.

Mazhar Bey: Demek istiyorum bir grub teşekkül ediyor ki ona da iştirâk edeceğim onu bir def'a daha okuyalım yarın öğleye kadar bitiririz.

Şeref Bey: Biz İstanbul'daki arkadaşlara gösterince oradakiler de öyle çekişdirecekler ve semi'nâ ve eta'nâ diyecekler. Daha çok su götürecek yerleri var yeter ki işin hudûd-ı esâsiyyesini çizelim.

Reîs: Rûh aynıdır.

Mazhar Bey: Zekâm azdır. Kavrayamam, programı bir daha okumak isterim.

Reîs: Fikriniz muvâfıkdır. Değil bir def'a birkaç def'a daha okunabilir, ve aynı zamânda meclisde kimseye bu formülü kabûl ediniz demek yokdur. İhtimâl ki en son ve kat'î şekli grubca müzâkereden sonradır. Binâen aleyh bu gece tedkik yarın müzâkereye koymaya lüzûm var mıdır?

Câmi Bey: Daha esâslı bir mes'ele var ki ona girmeden bunun baş tarafına şöyle bir cümle koymuşlar, onu vâzıh etmemişiz. Meb'ûsân Müdâfaa-i Hukuk nâmına bir grub teşkîli ile sulhün akdine kadar taahhüd etmişlerdir, konmalı.

Reîs: Muvâfık.

Câmi: Müzâkerâtımızda geçdi ve zabta da geçdi ki o da bütün dünyânın aleyhimizde bulunduğu Ermeni mes'elesidir. Tabîî Amerika'da aleyhimizde idi. Mevzû' tedkikatdan sonra madalyanın tersini de gördü ve kanâat getirdi ki Türkiye'de bir Ermenistan teşkîline imkân yokdur. Bu tehlike kısmen ber-taraf edilmişdir. Acabâ düşmânlarımız bunu yine aleyhde kullanmayacaklar mı? Meclis-i Meb'ûsân bu husûsda gayet açık ve sarîh olmalıdır. Biz Brestlitovsk Muâhedesiyle Kafkasya'da bir Ermeni hükûmetini kabûl etdik varsın yaşasın … Vilâyât-ı Sitte mes'elesi Ermenistan'a dâhil olmamakla berâber ayrıca bir idâre olmasın onun için Ermeni mes'elesinde net bir vaz'iyyet almalıyız.

1- Ermenilik Kafkasya'da teşekkül etmişdir.

2- Ermenilerin Türkiye'de bir hakk iddiâsı yokdur.

Akalliyyet kalîledir. Diğer akalliyyetler kadar hukuka mâlikdir, onun hâricinde hiçbir şey kabûl etmez. Böyle açık söylemezsek ki mücâdelelerine girmiş olacağız ve öteden beri Türk siyâseti bir asırdan beri düşmân teklîf etdi biz pazarlık edelim bende-niz bu fikirde değilim evvelâ biz teklîf edelim ve bundan gayr-i teklîf cebr ü şiddet ile kabûl etdirilmiş demekdir.

Reîs: Bu mes'ele buyurduğunuz gibidir. Bizimle temâsa gelen Harbord, (SYKD) ve sâire de bu mes'elede nokta-i nazarımızı sarîh olarak

anlamak istemişlerdir ve bir tekmîl nokta-i nazarlarımızı îzâh etdikden sonra kanâatlerinde büyük tebeddülât hâsıl olmuşdur. Erivan'da Ermeni Cumhûriyyetine karışmayız ve fakat memleketimizde Ermenistan'a râzî değiliz. Fakat bir mâdde olarak koymak koymamak meclisce müzâkerâta tâbidir.

Raûf: Biz memleketimizin hudûdunu ta'yîn tesbît etdik ve Hristiyanların hâiz olacağı hukuku söyledik. Bu mâddeler bunların umûmiyyet i'tibâriyle hep şâmil ve mahzûrları dâfidir. Teferruâta gelince gerek hâricî ve gerekse dâhilî birçok konuşmalar olmuş ve netîcesinde Hükûmet-i Osmâniyye dâhilinde bir Ermenistan yapılması imkân hâricinde olduğu anlaşılmışdır. Erivan'daki Ermeni hükûmeti bile bunu anlamışdır. Şimdi bunlardan bir Ermeni mes'elesi zikr etmeyeyim.

Câmi: Bu o zamân yine kuvve-i icrâiyye mes'elesi kalır. Eğer hey'et-i aliyyemiz bu noktada ittifâk ederse musirr değilim.

TEBLÎGAT YAPILANLAR

1. GELİBOLU Şâkir Bey
2. SİNOB Rızâ Nûr Bey
3. ERTUĞRUL Mehmed Bey (Beyân-ı i'tizâr)
4. KENGİRİ Müfti Tevfîk Efendi
5. NİĞDE Ata Bey (Beyân-ı i'tizâr)
6. TEKFURDAĞ Fâik Bey (Beyân-ı i'tizâr)
7. KAYSERİ Rıfat Bey (Beyân-ı i'tizâr)
8.
9. YOZGAD Bahri Bey
10. MARAŞ Tahsîn Efendi
11. SARUHAN Muvaffak Bey
12. BAYEZİD Şefîk Bey
13. KIRKKİLİSE Bahaeddin Bey
14. BİTLİS Sadullah Bey
15. CANİK Emîn Bey
16. BİGA Süleyman Bey
17. ÇATALCA Hayreddin Bey
18. CANİK Câvid Paşa
19. CANİK Mehmed Ali Bey
20. İZMİR Mehmed Nebîl Bey
21. ANTALYA Yusuf Efendi
22. KASTAMONU Yusuf Kemâl Bey
23. CANİK Ahmed Efendi

GELENLER

1. BURSA Hasan Fehmî Bey
2. YOZGAD İsmâîl Fâzıl Paşa
3. ESKİŞEHİR Abdullah Azmî Efendi
4. ISPARTA Seyfullah Efendi
5. KONYA Kâzım Hüsnü Bey
6. İZMİT Sırrî Bey
7. KIRŞEHİR Rızâ Bey
8. ERTUĞRUL Ahmed Bey
9. VAN Haydar Bey
10. KASTAMONU Suâd Bey
11. ESKİŞEHİR Hacı Velî Efendi
12. SARUHAN Reşîd Bey
13. BALIKESİR Hacim Bey
14. EDİRNE Galib Bahtiyâr Bey
15. BURSA Osmân Nûrî Bey
16. Cevâd Bey BOLU
17. Tevfîk Efendi KENGİRİ
18. KENGİRİ Tevfîk Efendi
19. Hoca Âtıf Efendi ANKARA
20. Mümtâz Bey ANKARA
21. BURDUR Hasan Bâkî Bey
22. KÜTAHYA Ali Bey
23. İZMİR Câmi Bey
24. İSTANBUL Adnan Bey
25. EDİRNE Şeref Bey
26. AMASYA Bekir Sâmî Bey

BURADA BULUNANLAR

1. HAKKARİ Mazhar Bey
2. SİVAS Raûf Bey
3. ERZURUM Paşa Hazretleri
4. Hüsrev Bey TRABZON

GELECEKLER

1. TOKAD Mehmed Bey
2. ŞARKÎKARAHİSAR Fâzıl Efendi
3. KASTAMONU Besîm Bey
4. KARESİ Hacim Bey
5. DENİZLİ Emîn Efendi
6. GÜMÜŞHANE Zekî Bey
7. İÇEL Ali Ganî Bey
8. Doğruca kişiye yazılmışdır.
9. SİVAS Edhem Efendi
10. –
11. Mustafa Hulûsî Efendi KARAHİSAR
12. DERSİM Hasan Hayrî Efendi
13. TRABZON Eşref Bey
14. –
15. ELAZİZ Muhiddin Bey

1. GELİBOLU Meb'ûsu Şâkir Bey Teblîgat yapıldı
2. SİNOB Meb'ûsu Rızâ Nûr Bey " "
3. ERTUĞRUL Meb'ûsu Mehmed Bey (Beyân-ı i'tizâr etmişdir)
4. TOKAD Meb'ûsu Mehmed Bey Geliyor
5. BURSA Meb'ûsu Hasan Fehmî Bey 3.2.335'te hareket etmişdir. (Geldi Gitdi)
6. YOZGAD Meb'ûsu İsmâîl Fâzıl Paşa (Buradadır)
7. ŞARKÎKARAHİSAR Meb'ûsu Fâzıl Efendi (Geliyor)
8. ESKİŞEHİR Meb'ûsu Abdullah Azmî Bey (Geldi Gitdi)
9. KENGİRİ Meb'ûsu Müfti Efendi Teblîgat yapılmışdır
10. NİĞDE Meb'ûsu Ata Bey (Beyân-ı i'tizâr etmişdir) (Başka gönderecek)
11. ISPARTA Meb'ûsu Seyfullah Efendi (Geldi gitdi)
12. KASTAMONU Meb'ûsu Besîm Bey (Geliyor)
13. KARASİ Meb'ûsu Hacim Bey'in 1.1.336'da hareketi bildirilmişdir. (Geliyor)
14. DENİZLİ Meb'ûsu Emîn Efendi (Geliyor)
15. TEKFURDAĞ Meb'ûsu Fâik Bey'e (Şimdi gelemiyor) Bil'âhire
16. KONYA Meb'ûsu Kâzım Hüsnü Bey'e (Geldi Gitdi)
17. GÜMÜŞHANE Meb'ûsu Zekî Bey (Geliyor)
18. KAYSERİ Meb'ûsu Rıfat Bey (Kendisine mahallince teblîgat yapıldı)
19. EDİRNE Galib Bahtiyâr Bey Teblîgat yapılmışdır.
20. İZMİT Meb'ûsu Sırrî Bey (Buraya geldi)
21. KIRŞEHİR Meb'ûsu Rızâ Bey (Buraya geldi)
22. YOZGAD Bahri Bey (Teblîgat yapılmışdır)
23. BURSA Meb'ûsu Ahmed Bey (Geldi gitdi)
24. VAN Meb'ûsu Haydar Bey (Geldi gitdi)
25. KASTAMONU Meb'ûsu Suâd Bey (Geldi gitdi)
26. İÇEL Meb'ûsu Ali Efendi Teblîgat yapılmışdır.
27. MARAŞ Meb'ûsu Tahsîn Efendi Teblîgat yapılmışdır.

28. SARUHAN Meb'ûsu Muvaffak Bey Teblîgat yapılmış.
29. KARAHİSAR Meb'ûsu Fâzıl Efendi (Geliyor)
30. ESKİŞEHİR Meb'ûsu Hacı Velî Efendi (Geldi gitdi)
31. Bekir Sâmî Bey
32. SİVAS Ziyâ Bey (Gelecekler)
33. SİVAS Edhem Bey (Gelecekler)
34. BURDUR Hasan Bâkî Bey (Geliyor)
35. BAYEZİD Şefîk Bey Teblîgat yapılmışdır.
36. BURSA Osman Nûrî Bey (Geliyor)
37. KIRKKİLİSE Bahaeddîn Bey Teblîgat yapılmışdır.
38. BİTLİS Sadullah Bey Teblîgat yapıldı.
39. İÇEL Ganî Bey Geliyor.
40. Hakkari Mazhar Bey (Burada)
41. CANİK Emîn Bey Teblîgat yapılmışdır.
42. KARAHİSAR-I AFYON Mustafa Hulûsî Geliyor
43. Süleyman Bey (BİGA)

ATA-ZB; Klasör: 18, Gömlek: 62-65, 67, Belge: 1-152

BELGE NO: 153

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Kuşcalı(?)

Bende-niz Yunus Nâdî. Arz-ı ihtirâmât ederim. İki günlük mesâfe içinde nazar-ı dikkatimi pek mühimm bir vaz'iyyet celb etmişdir. Anadolu'nun İstanbul ile daha epeyce bir müddet ve mümkinse ilâ-nihâye devâm etmek lâzım gelen temâsı ciddî, emîn ve her hâlde devâmlı taht-ı emniyyetde teşkîlâta müstenid değildir. Çalışan arkadaşlar pek iyi fakat vesâit kâfî değil hattâ âdetâ mefkûd. Ez-cümle para yok bi-l-hâssa Marmara ile Karadeniz arasında İstanbul ile Anadolu'nun temâs-ı dâimîsini te'mîn edecek teşkîlât mâhiyyet-i husûsiyyeyi hâiz olmak mevkiindedir. Bu da bir iki iyi unsur-ı fa'âliyyet mikdâr-ı kâfî paraya tavakkuf ediyor. Para da olsa olsa Anadolu'dan gönderilebilir, başka çâre yokdur. Fikrimce mes'ele çok büyük ehemmiyet ve müsta'celiyyete hâizdir. Oraya muvâsalatı beklemeksizin arz edeceğim diğer iki mühimm mes'eleden biri bilâ-te'sîr Yunan cebhesine atf edeceğimiz ehemmiyyet diğeri Erzurum'da mevcûd olduğu söylenib duran telsiz telgrafı bir an evvel tahrîke ve esbâb-ı devâmını temîne hem-zâd bu iki nikat hakkında tenvîr buyurulursa daha müsterîh-âne seyâhat edeceğim. Ta'kîb etmekde olduğumuz tarîk-i seyâhat hakkında ma'lûmât-ı vâzıhaya mâlik değiliz zât-ı âlîlerinin bu husûsda bir fikr-i mahsûsları varsa lutfen iş'ârı.

27-3-36

Yunus Nâdî

ATA-ZB; Klasör: 29, Gömlek: 52, Belge: 52-1

BELGE NO:154

27-3-36

Yunus Nâdî Beyefendi'ye,

Hürmetle gözlerinizden öperim. Arkadaşlarınız kimlerdir? Buyurduğunuz husûsât evvelki arkadaşlarımız tarafından dahi ihbâr edilmişdir. Çârelere tevessül edildi. Yunan cebhesi nazar-ı dikkatde tutuluyor. Erzurum'daki telsiz telgraf hâl-i fa'âliyyete geçirilmişdir. Ba'zı Alman teblîglerini aldı. İzmit hizâsını geçinceye kadar oradaki İngilizlerin mevcûdiyyet ve tertîbâtına karşı tedbirli hareket lâzımdır. Adapazarı şarkında Hendek'e geleceksiniz, orada tekrâr istikamet-i hareket için görüşürüz. Celâleddin Arif Bey ve rüfekası dün geceyi orada geçirdi. Eskişehir'den tard etdiğimiz İngilizler şimâle çekilmeye devâm ediyorlar.

Mustafa Kemal

C. Arkadaşlarımızdan İzmit Meb'ûsu Sırrî, Erzurum Meb'ûsları Necâtî, Zihnî ve Hüseyin Avnî Beylerle Necâtî Bey'in birâderi Necîb Bey'dir. Şimdi hareket ediyoruz efendim.

Yunus Nâdî

C. Cümlenizin gözlerinden öperim. Bir an evvel muvâsalatınıza muntazırım.

Mustafa Kemal

ATA-ZB; Klasör: 29, Gömlek: 52, Belge: 52-2

BELGE NO:155

Saltanat-ı milliyyenin tahakkukuna dâir Büyük Millet Meclisinde cereyân eden târihî celselerden!

1 Teşrîn-i sânî 338'de saltanat-ı milliyyenin tahakkukuna dâir Büyük Millet Meclisinde cereyân eden târihî celsede Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin îrâd buyurdukları mühimm nutk:

Arkadaşlar!

İstanbul'da gayr-i meşrû' bir sıfatı şahsına atf eden Tevfîk Paşa evvelâ husûsî ve mahrem olarak ordularınızın Başkumandanına, müteâkıben onu jurnal eder tarzda açık bir telgraf-nâme ile meclis-i âlîye mürâcaatda bulundu. Dikkat buyurulursa gelen telgraf-nâme ile efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye teşvîş edilmek isteniyor. Bu telgraf-nâmedeki zihniyyet istiklâlimizi imhâya çalışan düşmânlarımıza karşı da'vâ-yi mukaddesemizi müdâfaada fi'len ve hukuken muvaffakiyyetlere mazhar olan hükûmet-i milliyyemizi dûçâr-ı za'f etmeye ma'tûfdur. Ma'nâ ve mantıkdan ârî olan bu telgraf-nâmenin muhteviyyâtı; meclis-i âlînizin mevcûdiyyetiyle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrâr mevzû-i bahs etmemizi istilzâm eyledi. Şekl-i idâremizde mündemic bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderâtına bi-l-fi'l ve bi-z-zât vaz'-ı yed olması, hâkimiyyet-i milliyyesini, saltanat-ı milliyyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak da'vâ-yi mukaddesini müdâfaa etmekde bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellîsi, bir bâtılın zevâlini müeddî oldu. Bu bâtıl gayr-i meşrû', gayr-i ma'kûl olan şey, bir milletin hukuk, hâkimiyyet ve saltanatının bir şahs uhdesinde temsîl edilmesine müsâade edilmesi idi.

Bu nokta üzerinde bütün milletin ve ârzû-yi millete tebean milletvekîllerinden terekküb eden hey'et-i celîlenizin tabîî sûretde vermiş olduğu karârı, birçok def'alar, birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesîlelerle ifâde etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrâr edeceğim.

Beni beş on dakika daha dinlemek lutfunda bulunmanızı ricâ ediyorum. (Hay hay sesleri)

Arkadaşlar, tavzîh-i hakikat için hep berâber Türk târihi ve İslâm târihi üzerinde kısa ve serî' nazar geçirmeye muvâfakat buyurur musunuz?

Efendiler, bu dünyâ-yi beşeriyyette asgari yüz milyonu mütecâviz nüfûsdan mürekkeb bir Türk millet-i âzîmesi vardır ve bu milletin sâha-yi arzdaki vüs'atı nisbetinde sâha-yı târihde de bir derinliği vardır.

Efendiler, bu umku isterseniz iki mikyâsla ölçelim: Birinci vâhid-i kıyâs, edvâr-ı kabl-et-târihiyyeye âid mikyâsdır. Bu mikyâsa göre Türk

milletinin cedd-i a'lâsı olan Türk nâmındaki insân, ikinci ebü-l-beşer Nûh aleyh-is-selâmın oğlu Yâfes'in oğlu olan zâtdır.

Târih devrinin tedârik-i vesâikde pek müsâmaha-kâr olan ilk safhalarına biz de müsâmaha edelim, fakat, en bâriz ve en maddî ve en kat'î delâil-i târihiyyeye istinâden beyân edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkîl etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyyâtına tecellî-gâh olmuş bir unsurdur. Sefîrlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefîrlerini kabûl eden bu Türk devleti, ecdâdımız olan Türk milletinin teşkîl eylediği bir devlet idi.

Efendiler! Yine ma'lûmdur ki dünyâ yüzünde yüz milyonluk bir Arab kitlesi vardır ve bunların Asyalı kısmı cezîret-ül-Arab'da mütekâsif olarak arz-ı mevcûdiyyet eder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risâlet olan fahr-ı âlem efendimiz bu kitle-i Arab içinde Mekke'de dünyâya gelmiş bir vücûd-ı mübârek idi.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyükdür; adât-ı ileyhiyyenin tecelliyâtına bakarak diyebiliriz ki; insanlar iki sınıfta, iki devrde mütâlaa olunabilir. İlk devr, beşeriyyetin sebâvat ve şebâbiyyet devridir. İkinci devr beşeriyyetin rüşd ve kemâl devridir.

Beşeriyyet birinci devrde, tıbkı bir çocuk gibi, tıbkı bir genc gibi yakından ve maddî vâsıtalarla kendisiyle iştigal edilmeyi istilzâm eder. Allah kullarının lâzım olan nokta-yi tekemmüle vusûlüne kadar içlerinden vâsıtalarla dahi kullarıyla iştigali lâzıme-i ulûhiyyetden add edilmişdir. Onlara Hazret-i Âdem aleyh-is-selâmdan itibâren mazbût ve gayr-i mazbût ve na-mütenâhî denecek kadar çok nebîler, peygamberler ve resûller göndermişdir. Fakat peygamberimiz vâsıtasıyla en son hakayık-ı dîniyye ve medeniyyeyi verdikden sonra artık beşeriyyet ile bi-l-vâsıta temâsda bulunmaya lüzûm görmemişdir. Beşeriyyetin derece-i idrâk, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhâmât-ı aleyhiyye ile temâs kabiliyyetine vâsıl olduğunu kabûl buyurmuşdur. Ve bu sebebledir ki cenâb-ı peygamber, hâtim-ül enbiyâ' olmuşdur ve kitâbı, kitâb-ı ekmeldir.

Son peygam-ber olan Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi ve sellem 1394 sene evvel Rûmî Nîsân içinde ve Rebî-ül-evvel ayının 12 nci Pazartesi gecesi sabâha doğru tân yeri ağarırken doğdu. Gün doğmadan! Bugün o gündür. Fi-l-hakika Arabî târihlerinde bu akşam yevm-i vilâdetin tamâmı sene-i devriyyesine tesâdüf ediyor. İn-şâ' Allah bu hayırlı tesâdüfdür. (İn-şâ' Allah sadâları) Hazret-i Muhammed eyyâm-ı sabâvet ve şebâbetini geçirdi. Fakat henüz peygam-ber olmadı. Yüzü nûrânî, sözü rûhânî, rüşd ve rü'yette bî-bedel, sözünde sâdık ve halîm ve mürûrunca sâire fâik olan Muhammed Mustafa evvelâ bu evsâf-ı mahsûs ve mütemâyizesiyle kabîlesi içinde (Muhammed-ül emîn) oldu. Muhammed Mustafa peygam-ber olmadan evvel, kavminin muhabbetine, hürmetine, i'timâdına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve 43 yaşında risâlet geldi.

Fahr-i âlem efendimiz nâ-mütenâhî tehlikeler içinde bî-pâyân mihnetler ve meşakkatler karşısında 20 sene çalışdı ve dîn-i İslâmı te'sîse âid vazîfe-i peygam-berîsini îfâya muvaffak oldukdan sonra vâsıl-ı i'lâ-yi illiyyîn oldu.

Kendisinin mazhar-ı irşâdâtı olan bütün Müslimîn bi-l-hâssa eshâb-güzîn birçok gözyaşı dökdüler. Fakat muktezâ-yi beşeriyyet olan bu hâl-i teessürün bî-fâide olduğunu derhâl idrâk eden erbâb-ı fetânet peygam-berin arkasından ağlamak değil, mesâlih-i ümmeti bir an evvel hüsn-i tahsîse mazhar edecek tedbîr almak kanâatiyle toplandılar. Resûl-i Ekreme halîfe olacak bir emîr intihâbı mevzû-i bahs edildi. Ebû-Bekr'den şahsen çok hoşlanırdı ve enfâs-ı vâ-pesînini yaşarken Ebû-Bekr'in kendisine halef olması muvâfık olacağını muhtelif tarzlarda işâret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıb resmen bir intihâb yapmakdan başka bir iş kalmamış olduğuna hükm olunabilirdi. Hâl-bu-ki bu intihâb keyfiyyeti o kadar basît olmadı. Bil-akis mes'ele çok müzâkerelere, münâkaşalara ve çok esâslı ihtilâflara ma'rûz kaldı. Emr-i intihâbda mühimm olarak üç muhtelif nokta-i nazar tebârüz etdi. Bu nokta-i nazarlardan birisi makam-ı hilâfete istihkak, mesâlih-i ümmeti rü'yet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifâyetin kâide-i ittihâzı idi. Buna nazaran makam-ı hilâfet en kuvvetli ve en nüfûzlu ve en reşîd kavmin olacakdı. Bu nokta-i nazar cumhûr-i sahâbenin idi.

İkinci nokta-i nazar, o güne kadar nusret-i İslâma hidmet eden kavmin hilâfete müstehâk add edilmesi idi. Bu ensârın nokta-i nazarı idi. Üçüncü fikr ise kuvvet-i karâbeti iltizâm idi; bu da Hâşimîlerin nokta-i nazarı idi. Bu üç nokta-i nazardan ittifâk-ı ârâ' ile birini tercîh etmek ve emr-i intihâbı intâc eylemek mümkin olamadı. En nihâyet keşmekeş ve fetretin derhâl önüne geçmek lüzûmuna kani' olan Hazret-i Ömer'in te'sîriyle Hazret-i Ebû-Bekr'e bîat olundu. Görülüyor ki ilk halîfenin intihâbında temâyülât-ı umûmiyyenin tabîî temerküzünden ziyâde şahsî te'sîr tesbît-i şekl etmişdir.

Efendiler! Bu muhâlefet ve münâkaşatın nâ-be-mahal olduğunu zann etmeyelim. Hakikaten emr-i hilâfet milel-i İslâmiyyece en büyük bir maslahâtdır. Çünki efendiler; hilâfet-i nebeviyye, ehl-i İslâm arasında râbıta olan bir emâretdir ve ehl-i İslâmın kelime-i vahdet üzre ictimâlarını te'mîn eden bir emâretdir.

Emâret işte cenâb-ı hakkın bir sırr ve hikmetidir ki teesüsü dâimâ kuvvet ile meşrûtdur. Ondan maksad-ı aslî de def'-i fesâd ve hıfz-ı âsâyişi bilâd ve tanzîm-i umûr-ı cihâd ile mesâlih-i âmmeyi hüsn-i tanzîm ve tesviyeden ibâretdir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menûtdur; Âdet-ullâh bu vechle cârî olagelmişdir. Buna nazaran yukarıda îzâh etdiğim üç muhtelif nokta-i nazardan birincinin -ki kuvveti ve nüfûzu olan kavmin, milletin vâris-i hilâfet olması noktası idi- diğer nikat-ı nazara merci' ve galib olması tabîîdir ve Hazret-i Ebû-Bekr'in bi-t-te'sîr makam-ı hilâfeti işgal etmesi isâbet oldu. İşte bu sûretle zamân-ı saâdetden sonra hilâfet ünvânıyla bir emâret-i İslâmiyye teşekkül etdi.

Fakat Efendiler; Peygamberin vefâtıyla derhâl her tarafda irtidâd başladı. İrticâ' başladı, isyân başladı … Hazret-i Ebû-Bekr bunları ber-taraf etdi; vaz'iyyete hâkim oldu. Bir tarafdan da tevsî'-i hudûd emâret-i İslâmiyyeye tevessül eyledi. Ebû-Bekr'in son demlerine yaklaşınca kendi intihâbındaki müşkilâtı tahattur etdi ve Hazret-i Ömer'i vasiyyet-nâme ile bi-z-zât intihâb etdi.

Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfetinde memâlik-i İslamiyye fevk-al-âde denecek derecede sür'atle tevsî' eyledi, servet çoğaldı. Hâl-bu-ki bir milletin içinde servet ve gınâ' husûlü beyn-en-nâs agrâz-ı dünyeviyyenin hudûsunu ve bu da ihtilâl ve fitnenin zuhûrunu bâis olmak, bu âlem-i gûn ve fesâdın muktezâ-yi ahvâlindendir. İşte bu nokta Hazret-i Ömer'in zihnini tahdîş ediyordu. Bir de Hz. Ömer tahattur ediyordu ki Resûl-i Ekrem, mahrem-i esrârı olan havâss ashâbına şunu demişdi:

"Ümmetim, düşmânlarına galebe edecek. Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı feth edecek, Kisrâ ve Kayserin hazînelerini taksîm eyleyecekdir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsâniyyetler hâdis olarak mülûk-ı sâlifin mesleğine gireceklerdir." Hz. Ömer, bir gün Harif bin Yemân radiyallahu anh hazretlerine deniz gibi temevvüc edecek fitneyi sorduğu zamân aldığı cevâbda: "Senin için ondan be's yok; senin zamânınla onun arasında kapalı bir kapı vardır." dedi.

Hazret-i Ömer sordu:

"Bu kapı kırılacak mı? Yoksa açılacak mı?"

Harif: Kırılacak!.. dedi.

Hazret-i Ömer: "Öyle ise artık kapanmaz." dedi ve izhâr-ı teessüf etdi. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünki memâlik-i İslâmiyye vüs'at bulmuşdu, iş çoğalmışdı. Bu şekl emâret ve bu tarz idâre ile her yerde adâlet-i kâmile icrâsı müşkil olmuşdu. Hazret-i Ömer bunu idrâk ediyor ve sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak diyordu ki: Ya Rabb! Rûhumu kabz et.

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu:

"Nasıl ağlamayayım ki Fırat kenarında bir oğlak zâyi' olsa korkarım ki Ömer'den sorulur." diye cevâb verdi.

Evet; Hazret-i Ömer radiyallahu anh artık hilâfet ünvânı altındaki tarz-ı emâretin bir devlet idâresine nâ-kâfî olduğunu, bir zâtın kendi fazîletinde, kendi kudretinde ve hattâ kendi muhabbetinde olsa dahi bir devletin idâresine nâ-kâfî olduğunu bütün ma'nâ-yi şâmiliyle idrâk eylemişdi. Hattâ bu endîşe ile idi ki Ömer kendinden sonra artık bir halîfe düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye etdikleri zamân (Bir hâneden bir kurbân yetişir.) dedi. Abdürrahman bin Avf'ı çağırdı:

"Ben seni velî-ahd eylemek istiyorum." dedi. O da: (Bana kabûl et diye re'y ve nasîhat eyler misin?) dedikde Ömer: (Edemem, ya Rabb!) dedi. Abdurrahman: (Vallahi ben de ebediyyen bu işe giremem) dedi. En nihâyet Ömer, en ma'kul noktaya temâs etdi; emâret, devlet ve millet işini meşverete

havâle etdi. Ömer'den sonra eshâb-ı meşverî ve bütün halk mescidi leb-â-leb doldurdu, ve orada bazı şâyân-ı dikkat vaz'iyyetler ile yine idâre-i ümmeti intihâb etdikleri bir halîfeye tevdî' etdiler.

Hazret-i Osmân halîfe oldu. Fakat kırılmağa mahkûm olan kapı, artık kırılmışdı. Memâlik-i İslâmiyyenin her tarafında bin türlü kîl ü kâl ve adem-i hoşnûdî başladı. Zavallı Osmân âciz ve nâ-çîz bir vaz'iyyete düşdü. O kadar ki Şam Vâlîsi Muâviye onun hayâtını muhâfaza etmek için nezd-i himâyet-kârına da'vet etdi. Buna muvâfakat edemeyen Hazreti Osman taraf-ı vilâyet-penâhîden muhâfaza-i nefs için asker göndermeyi teklîf etdi. Bunların hiç birisine meydân kalmadı. Her tarafda isyân eden muhtelif mıntıkalar halkı, Medîne'de, evinin içinde Hazret-i Osmân'ı taht-ı muhâsaraya aldı ve zevce-i muhteremesinin yanında şehîd etdi. Birçok gürültülü ve kanlı vakayiden sonra Hazret-i Ali (Kerremallahü veche) makam-ı hilâfete getirildi.

Tekrâr edelim ki kapı kırılmışdı. Aynı ırkdan olmakla berâber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve hattâ Hicâziyye de bambaşka bir şey idi.

Hicâz'da bir halîfe; Suriye'de kuvvete istinâd eden bir vâlî ile Sıffın'da karşı karşıya gelmeye mecbûr oldu. Muâviye, Hazret-i Ali (Kerremallahü veche)'nin hilâfetini tanımıyor ve bil-akis onu hûn-i Osmân ile ithâm eyliyordu. Vazîfesi âlem-i İslâmda ahkâm-ı Kur'âniyye'nin te'mîn-i tatbîkatından ibâret olan halîfe, mızraklarına mesâhif-i şerîfe geçirilmiş Emeviyye ordusunun karşısında muhârebeyi kat'a mecbûr oldu. Bi-z-zarûre tarafeyn hâkimlerinin vereceği karâra tebaiyyete söz verdi. Muâviye'nin murahhası Amr ibn ül-Âs ile Hazret-i Ali'nin murahhası Ebû Musa el-Eş'ari tahkîm-nâmeyi tanzîm için karşı karşıya geldikleri zamân Hazret-i Ali hâzır bulunuyordu. (Emîr-ül mü'minîn Ali ile Muâviye arasında tahkîm-nâmedir.) diye yazılmış cümleye derhâl Muâviye'nin murahhası i'tirâz etdi ve dedi ki; (O emîr-ül mü'minîn kelimesini oradan kaldır. Sen yanlız emrinde bulunanların emîri olabilirsin. Şam ahâlîsinin emîri değilsin.)

Hazret-i Ali, isminin başındaki sıfatın kaldırılmasına muvâfakat etdi. Bundan sonra iki taraf murahhasının yek-dîgerine karşı kullandığı âdî hîle cümlece ma'lûmdur. Bunda muvaffak olan Amr ibn ül-Âs Muâviye'ye hilâfetini tebşîr etdi. Diğer tarafdan Hazret-i Ali de hükkâmın hükmüne sâdık kalacağına söz verdiği hâlde biraz tereddüdü müteâkib icrâ-yi hilâfete devâm etdi. Görülüyor ki Resûl-ullah'ın vefâtından yirmi beş sene kadar kalîl bir zamân sonra âlem-i İslâmiyyet içinde İslâm'ın en büyük zevâtından ikisi karşı karşıya iddiâ-yi hilâfet ile arkalarından sürükledikleri aynı dîn ve aynı ırkdaki insânları kanlar içinde bırakmakda be's görmediler. En nihâyet, hîlesinde muvaffak olan sâf ve nezîh olanı mağlûb ve evlâd ü iyâlini mahv ve perîşân eyledi. Ve bu sûretle hilâfet ünvânı altındaki emâret-i İslâmiyyeyi yine hilâfet ünvânı altında saltanat-ı İslâmiyyeye tahvîl etdi. Saltanat-ı Emeviyye, büyük istilâlar yapmakla berâber başdan nihâyete kadar hûn-în ve elîm vakayi' ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve hicretin 132 nci senesinde Arab milleti, selâtîn-i Emeviyyeyi başlarından atmış ve yerine başka nâmda bir

devlet te'sîs etmişdir. Bu devlete, Devlet-i Abbâsiye ve devletin re'sikârında bulunan insânlara da halîfe derlerdi.

Merkez-i fa'âliyyeti Irak'da bulunan hilâfet-i Abbâsiye'nin mevcûdiyyetine rağmen Endülüs'de dahî (Halîfe-i Resûl-ullah) ve (Emîr-ül mü'minîn) ünvânlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hüküm-dârlar mevcûd idi. Beyânâtıma mukaddime olarak îzâh etmişdim ki bundan (1500) sene evvel ya'nî Hicret-i nebeviyyeden iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcûd idi. Kabl-el-İslâm mevcûd olan bu devletlerin sâhibi Türkler, bundan (1000) sene evvel İslâmı kabûl etdiler. Evvelâ şarka doğru tevsî'-i memâlik ederek Çin hudûduna kadar icrâ-yi nüfûz eylediler. Hulefâ-yi Abbâsiye zamânında bu civân-merd asâlet ve şecâatle be-nâm olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Hulefâ-yi Abbâsiye'nin taht-ı idâresinde bulunan bu yerlerde iktisâb-ı nüfûz etdiler. En yüksek idâre ve emr ü kumanda makâmına irtifâ' eylediler.

Dördüncü asr-ı hicrîde idi ki, Selçuk Hükûmeti nâmı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etdi. Bu devletin nâmı altında icrâ'-yi fa'âliyyet eden Türkler, bir tarafdan Kafkasya'ya, diğer tarafdan cenûba, İran ve Irak ve Suriye'ye, garbe, Anadolu'ya nüfûz eyledi.

Bağdat'da oturan hulefâ-yi Abbâsiye bu Türk devlet-i muazzamasının dâire-i nüfûzuna girmişdi. Fi-l-hakika bu Türk devleti beşinci asr evâsıtında Maverâ-ün-nehr ve Harzem'i, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıt'asının çoğunu ve birçok memâliki zabtla hudûdunu Kaşgar'dan ve Seyhun mecrâsından Akdeniz'e ve Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Umman'a kadar tevsî' etdi ve Bağdat'da bulunan hulefâ-yi Abbâsiye'yi yed-i ihtiyâr ve idâresine aldı.

Bağdat'da, aynı merkezde (Melikşâh) nâmında Türk hâkimiyyetini temsîl eden bir zât ile halîfe nâmını taşıyan Muktedi Billâh yan yana oturdular ve akrabâ oldular. Bu vaz'iyyeti biraz tahlîl etmek isterim.

Türk hâkânı ki muazzam bir Türk devletinin hâkimiyyet ve saltanatını temsîl ediyor, nümâsında bir hilâfet makamının ayrıca mahfûziyyetinde bir be's görmüyor. Eğer böyle bir mahzûr görseydi zâten yed-i idâresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyyâtı kendi makamında memzûc bulundurmak mümkin idi. Hazreti Selim'in takrîben beş asr sonra yapdığını eğer isteseydi Melikşâh daha o zamân Bağdat'da yapmış olurdu.

Müşârün-ileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse o da, Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sâdık ve makam-ı hilâfete elyak diğer birinin halîfe Muktedi Billâh'a halef olmasını te'mîn idi.

Fi-l-hakika Muktedi Billâh'ın velî-ahdı olan oğlunu azl ve onun yerine kendi torununu ikâme için halîfeyi tazyîk etdi. Melikşâh ölmeseydi bu böyle olacakdı.

Şimdi Efendiler; makam-ı hilâfet mahfûz olarak onun yanında hâkimiyyet ve saltanat-ı milliyye makamı (ki Türkiye Büyük Millet Meclisidir)

elbetde yan yana durur ve elbetde Melikşâh'ın makamı karşısında âciz ve nâ-çîz bir makam sâhibi olmakdan daha âlî bir tarzda bulunur; çünki bugünkü Türkiye devletini temsîl eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Çünki bütün Türkiye halkı, bütün kuvâsıyla o makam-ı hilâfetin istinâd-gâhı olmayı doğrudan doğruya yanlız vicdânî ve dînî bir vazîfe olarak taahhüd ve tekeffül ediyor. Mütâlaât-ı târihiyye silsilesi üzerinde birkaç adım daha berâber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü şekl-i idâremizin ne kadar tabîî, ne kadar zarûrî ve Türkiye için ve bütün âlem-i İslâm için ne kadar nâfî ve musîb olduğu netîcesine îsâl edecekdir.

Efendiler; Orta Asya'da devlet üstüne devlet teşkîl etmiş olan Türkler, daha Garb'de İranî Selçukîlerive Anadolu'da da Rum Selçukîleri nâmı altında pek muazzam ve pek mütemeddîn devletler teşkîl etmişlerdir. Konya'da merkez-i hükûmetlerini te'sîs etmiş olan Rum Selçukîleri ma'lûm-ı âlîleri olduğu üzre (699) senesine kadar muhâfaza-yi mevcûdiyyet eyliyorlar.

Ma'rûz-ı İslâm-Türk devletleri icrâ-yi fa'âliyyet ederken Cengiz Hân nâmındaki cihân-gîr Karakurum'dan çıkarak (559) senesinde hudûdlarını Çin Denizi'ne, Bahr-i Baltık'a, Bahr-ı Siyâha kadar tevsî' eyliyor, Cengiz'in torunu Hülâgü idi ki (656) sene-i hicriyyesinde Bağdad'ı zabt ederek halîfe-i Abbâsî Mutasım'ı i'dâm ediyor ve bu sûretle dünyâ yüzünde fi'len hilâfete hâtime veriyor. İrtihâl-i fahr-ül-âlemden sonra birinci halîfe-i resûl Ebû-Bekr ne dünyâyı istemiş, ne de dünyâ ona teveccüh eylemişdi.

İkinci halîfe Hazret-i Ömer, hayât-ı ictimâiyyedeki temevvücâtın gayr-i kabil-i tevkîf olduğu kanâatini hayâtında yakinen idrâk ederek muztarib-ül-rûh olarak vefât etdi.

Hazret-i Osmân'a gelince, mukadder olan tehâcümât içinde kanını Kitâb-ullaha akıtarak terk-i dünyâ eyledi.

Hazret-i Ali, hilâfeti uhdesinde takarrür etdirememek ve Ehl-i beyt-i resûlün hukukunu muhâfaza edememek bed-bahtisiyle giryân oldu.

Emeviler doksan seneden fazla hilâfeti muhâfaza edemediler. En-nihâyet nüfûz-ı hilâfeti Bağdad surlarına kasra mecbûr olan Abbâsî halîfelerinin sonuncusu Mutasım'ın evlâd ü iyâliyle ve sekiz yüz bin kişi Bağdad ahâlîsiyle berâber Hülâgü'ye kurbân verdiler.

Hulefâ-yi Abbâsiye'nin za'fını görmekle, (Halîfe-i Resûl-ullah) ve (Emîr-ül-mü'minîn) ünvânlarını almış olan ve nüfûz-ı hilâfetleri Elhamra Sarayının kapısından çıkmamaya mahkûm kalan Endülüs'deki halîfelerin de beşinci asr-ı hicrî ibtidâsındaki âkıbet-i fecîası ma'lûmdur. Bağdat'da Hülâgü'nün ihdâs eylediği vak'a-yi mühimme netîcesinde kerh-i(?) zemîn üzerinde halîfe ve makam-ı hilâfet ma'dûm bir hâle getiriliyor. Bundan üç sene sonra, ya'nî 659 târih-i hicrîsinde idi ki hulefâ'-yi Abbâsiye neslinden el Mustansır Billâh isminde bir zât Hülâgü'den kurtulub Mısır Hükûmetine ilticâ' etdi ve bu zât Mısır Meliki tarafından halîfe tanındı. Bundan sonra on yedi zât

halîfe ünvânını hâiz olarak ve fakat hiçbir salâhiyyeti, hiçbir te'sîr ve nüfûzu olmayarak doğrudan doğruya Mısır Hükûmetinin himâyesinde yek-dîgerini istihlâf ile imrâr-ı hayât eylemişdir. Selçukî Devleti'nin idâresinde teşettüt-i umûmî hâsıl olması üzerine Türkler, 699 târih-i hicrîsinde Selçuk Devleti yerine Osmânlı Devleti'ni ihyâ-i te'sîs eylediler. Bu devletin ulûlarından Yavuz Hazretleri 924 târih-i hicrîsinde Mısır'ı zabt eylediği zamân orada i'dâm eylediği Mısır hüküm-dârlarından başka ünvânı halîfe olan bir zât buldu.

Halîfe sıfatının böyle bir şahs-ı âciz tarafından kullanılması âlem-i İslâm için şeyn olduğuna şübhe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devleti'nin kuvâsına istinâd etdirerek ihyâ' ve i'lâ eylemek üzre aldı.

Efendiler; Osmanlı Devleti ki (699)da teesüs etmişdi. Hilâfeti aldığı (924) târihinden ancak elli sene sonrasına kadar târih-i cihânda devr-i i'tilâ denilen ve muvaffakiyyât-ı mütevâliyye ve azîme ile mâlî olan takrîben üç asırlık bir devr yaşadı. Ondan sonra… ondan sonra efendiler inhitât, inhitât başlıyor. Efendiler; devr-i inhitâtın her safhası Türkiye Devleti'nin hudûdlarını biraz daha darlaşdırıyor.

Türk milletinin maddî ve ma'nevî kuvvetlerini biraz daha fazla tefsîr ediyor. Devletin istiklâlini zorluyor, arâzî, servet, nüfûs ve haysiyyet-i millet a'zamî bir sür'atle mahv ü tebâh oluyor.

Nihâyet Âl-i Osmân'ın otuz altıncı ve sonuncu pâdişâhı Vahdeddin'in devr-i saltanatında Türk milleti en derin hafre-i esâretin önüne getiriliyor.

Binlerce senelerden beri istiklâl mefhûmunun timsâl-i asîli olan Türk milleti bir tekme ile bu hafrenin içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekmeyi vurdurmak için bir hâin, bî-şuûr, bî-idrâk, bir hâin lâzımdı. Nasıl ki kanûnen i'dâmı lâzım gelenlerin bile ipini çekmek için kalb ve vicdânı ulviyyet-i insâniyyeden mücerred bir mahlûk aranır. İ'dâm hükmünü verenlerin böyle âdî bir vâsıtaya ihtiyâcları vardır; o kim olabilirdi?! Türkiye Devleti'nin istiklâline hâtime veren, Türkiye halkının hayâtını, nâmûsunu, şerefini imhâ eden, Türkiye'nin i'dâm kararını ayağa kalkarak bütün endâmıyla kabûl etmek istidâdında kim olabilirdi?

(Vahdeddin, Vahdeddin sadâları, gürültüler…)

Paşa Hazretleri (devâmla) maa-t-teesüf bu milletin hüküm-dâr diye, sultân diye, pâdişâh diye, halîfe diye başında bulundurduğu Vahdeddin... (Allah kahretsin sadâları) Vahdeddin bu hareket ve nâ-ittikâranesiyle yalnız kendinin lâyık olduğu bir muâmeleyi kabûl etmiş olmakdan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdeddin bu hareketle kendini öldürdü ve temsîl eylediği şekl-i idârenin indirâsını zarûrî kıldı. Fakat efendiler; millet hiçbir vakt bu hareket-i hıyânet-kâranenin kurbânı olmağa râzî olamazdı. Çünki millet, îcâb-ı teâmül olarak başında bulunanların mâhiyyet-i hareketini sühûletle idrâk edecek rüşd ve kabiliyetde idi. Millet; târihin vuzûhundan, asırlardan beri dûçâr

olduğu felaketlerin esbâbını bir anda hulâsa edebilecek hassâsiyyet ve intibâhda idi.

Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahâkküm, hırs-ı istîlâdan başlayarak te'mîn-i menfaat ve rahat ve tevsî'-i safâhât ve rezâlet, ibzâl ve isrâfât gibi hasîs maksadları için vâsıta ve kuvvet almak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netâic eylemesini derhâl hulâsa edebilecek rüşd ve kemâlde idi. Artık milletin en ma'kul ve en meşrû' ve en insânî salâhiyyetini isti'mâl etmek zamânı geldiğinde tereddüdü kalmamışdı.

Târih-i cihânda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osmân Devleti te'sîs eden ve bunların hepsini hâdisât ile tecrübe eyleyen Türk milleti bu def'a doğrudan doğruya kendi nâm ve sıfatında bir devlet te'sîs ederek bütün felâketlerin karşısında meftûr olduğu kabiliyyet ve kudretle ahz-ı mevki' etdi. (Şiddetli alkışlar) Millet mukadderâtını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyyetini bir şahısda değil, bütün efrâdı tarafından müntehib vekîllerden terekküb eden bir meclis-i âlîde temsîl etdi. İşte o meclis, meclis-i âlînizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Ve bu makam-ı hâkimiyyetin hükûmetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir hey'et-i hükûmet yokdur ve olamaz.

Kendine sıfat-ı hilâfeti izâfe eden, bu mevki'-i şahsîyi münhedim olunca makam-ı hilâfet ne olacakdır suâli varîd-i hâtır olur!

Efendiler! Hulefâ-yi Abbâsiye devrinde Bağdat'da ve ondan sonra Mısır'da hilâfet makamının asırlarca müddet saltanat makamıyla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyyet makamıyla makam-ı hilâfetin yan yana bulunabilmesi en tabîî halâttandır. Şu farkla ki Bağdat'da ve Mısır'ın saltanat makâmında bir şahs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asl olan milletin kendisi oturuyor.

Makam-ı hilâfetde dahi Bağdad ve Mısır'da olduğu gibi bî-kudret veyâ mültecî bir şahs-ı âciz değil, istinâd-gâhı Türkiye Devleti olan bir şahs-ı âlî oturacakdır. Bu sûretle bir tarafdan Türkiye halkı asrî bir devlet-i mütemeddîne hâlinde her gün daha rasîn olacak, her gün daha mes'ûd ve müreffeh olacak, her gün daha çok insânlığını ve benliğini anlayacak, bir eşhâsın hıyâneti tehlikesine kendisini ma'rûz bulundurmayacak, diğer tarafdan makam-ı hilâfetde bütün âlem-i İslâmın rûh ve vicdânının ve îmânının nokta-yi râbıtası kulûb-i İslâmiyânın bâdî-i inşirâhı olabilecek bir izzet ve ulvîyyetde tecellî edecekdir.

Efendiler, Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti mefhûmlarının millet ve memleket için ne kadar kuvvet ve feyz ve halâs ve saâdet va'd etdiğini îzâha lüzûm göremem. Üç senelik tecârib-i fi'liyye ve bunun semerât-ı mes'ûdesi kâfî fikr ve kanâat verebiliyor i'tikadındayım. Bundan sonra makam-ı hilâfetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün İslâm âlemi için ne kadar feyz-bâr olacağını da istikbâl bütün vuzûhuyla gösterecekdir. (İn-şâ'-Allah sadâları)

Türk ve İslâm Türkiye Devleti, iki saâdetin tecellî ve tezâhürüne menba' ve menşe' olmağla dünyânın en bahtiyâr bir devleti olacakdır. (İn-şâ'-Allah sadâları)

Bu ma'rûzât ve îzâhâtıma nihâyet vermek için hey'et-i aliyyenize şunu arz edeyim ki, bütün rüfekamın mevzû-i bahs olan mes'elenin esâsında tamâmen müttehîd ve müttefîk olduğunu büyük bir kanâat-i vicdâniyye ve muhâkeme-i fikriyye ile berâber olduğunu görüyorum. Bu hâl milletimizin cidden teşekkürüne mûcib bir hâldir. Hey'et-i celîlenizin nâ-mütenâhî takdîrât ve tebrîkâtı istilzâm eden bir şeydir. Deminden mufassal bir takrîr okunmuşdu. Şimdi okunan bir iki takrîr daha var. Her üçünün muhteviyyâtı arz etdiğim gibi, nikat-ı esâsiyyede birdir. Binâen aleyh yapılacak şey, bu üçünü daha sarîh ve daha güzel bir tarzda tesbît etmek ve hey'et-i celîlenizin re'y-i kat'îsine iktirân etdirerek bir an evvel i'lân etmek ve bu sâyede bütün düşmânlarımızın aleyhimizde aldığı tedbîrlere karşı mâni' olmakdır. (Şiddetli alkışlar)

ATA-ZB; Klasör: 33, Gömlek: 52, Belge: 52 (1:10)

DİZİN

A

Abdullah Azmi Bey, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 104, 106
Acara, 97
Adil Bey, 62
Adnan Bey, 71, 74, 76, 77, 79, 80, 83, 84, 86, 88, 90, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 104
Ahmet Bey, 103, 104, 106
Ahmet Ferit Bey, 48
Ali Bey, 79, 104, 107
Ali Gani Bey, 105
Ali Kemal, 35, 44, 46
Ali Rıza Paşa, 11, 27, 28, 38, 39, 40, 58, 59, 61, 63, 72, 81, 82, 92, 93
Almanya, 15, 32, 48, 59, 70, 85, 96
Amerika, 11, 14, 32, 35, 36, 37, 38, 57, 73, 75, 86, 97, 98, 101
Amerika Senatosu, 73
Anadolu, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 23, 26, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 49, 55, 57, 59, 64, 66, 76, 85, 95, 108, 114, 115
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 7, 37, 49, 55
Anafartalar Grup Komutanlığı, 15
Ankara, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 35, 37, 43, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 59, 60, 62, 64, 67, 71, 76, 79, 80, 81, 83, 85, 95, 101, 108, 112, 114
Arabistan, 67, 68, 86, 88, 98
Ata Bey, 103, 106
Atıf Bey, 19, 21, 27
Avrupa, 10, 13, 14, 25, 26, 32, 35, 36, 42, 44, 46, 50, 56, 57, 59, 70, 74, 81, 83, 84, 96
Âyan Meclisi, 29, 30, 95
Aydın, 3, 7, 10, 27, 32, 52, 80, 108, 112
Azerbaycan, 65, 97, 98, 101

B

Bağdat, 65, 114, 115, 116, 118
Bahaettin Bey, 103, 107
Bahri Bey, 103, 106
Balkan Savaşı, 5, 14, 23, 25, 27, 28, 34, 41, 69, 77, 85, 95
Batı Trakya, 14, 66, 67, 68, 69, 85, 96
Batum, 67, 85, 97, 101
Bekir Sami Bey, 37, 43, 66, 70, 76, 79, 80, 86, 91, 98, 99, 104, 107
Besim Bey, 105, 106
Bristol, 37, 38
Bulgaristan, 14, 20, 32, 48, 61, 66, 69, 77, 85, 97

C

Cami Bey, 27, 32, 50, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104
Cavit Paşa, 103
Celalettin Arif Bey, 109
Cemiyeti Akvam, 48, 74, 75, 86, 97
Cevat, 6, 12, 104
Cevat Bey, 104
Cevat Paşa, 6

D

Dimetoka, 14, 66, 67
Doğu Trakya, 67, 68, 85

E

Edirne, 14, 15, 44, 66, 67, 69, 77, 83
Emin Bey, 103, 105, 106, 107
Emir Rıza Halim Bey, 20
Ermenistan, 10, 13, 35, 85, 88, 89, 98, 101, 102
Erzurum Kongresi, 21, 37, 44, 55, 73
Eşref Bey, 105
Ethem Bey, 105, 107

F

Faik Bey, 71, 103, 106
Fatin Bey, 53
Fazıl Bey, 105, 106, 107
Ferit Bey, 25, 47
Ferit Paşa, 5, 20, 25, 26, 28, 35, 36, 39, 40, 46, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 82, 84, 93, 94, 95, 96
Fransa, 14, 22, 32, 37, 57, 67, 74
Fuat Paşa, 19, 95, 96

G

Galip Bahtiyar Bey, 104, 106
Galip Bey, 61, 62

Girit, 20, 41, 67, 69, 94
Gürcistan, 85, 97, 98

H

Hacı Sadık Bey, 52
Hacı Veli Bey, 104, 107
Hacim Bey, 65, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 97, 99, 104, 105, 106
Halep, 15, 27, 37, 44, 57, 64, 65, 80
Halil Bey, 62
Harbiye Nazırı, 5, 6, 14, 38, 51, 63
Harbord, General 11, 13, 35, 36, 57, 73, 102
Hasan Baki Bey, 104, 107
Hasan Fehmi Bey, 104, 106
Hasan Hayri Bey, 105
Haydar Bey, 44, 50, 51, 104, 106
Hayrettin Bey, 103
Hoca Atıf Bey, 104
Hürriyet ve İtilaf, 31, 44, 46, 61, 62
Hüseyin Avni Bey, 109
Hüseyin Bey, 79
Hüseyin Kâzım, 43
Hüsrev Bey, 83, 85, 86, 97, 105
Hüsrev Sami Bey, 79, 83

I

Irak, 15, 64, 65, 96, 113, 114

İ

İngiliz Muhipleri Cemiyeti, 60, 62, 63
İngiltere, 22, 32, 35, 56, 57, 71, 74, 95
İsmail Fazıl Bey, 32, 33
İsmail Fazıl Paşa, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 29, 33, 44, 51, 95, 104, 106
İstanbul, 5, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 80, 81, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 99, 101, 108, 110, 114
İstanbul Hükûmeti, 7, 27, 55, 58, 59, 60, 61, 72, 73, 75, 95
İtilaf devletleri, 4, 6, 11, 14, 28, 32, 55, 56, 66, 68, 75, 84, 85, 95, 97
İttihat ve Terakki, 24, 25, 27, 31, 44, 45, 46, 50, 60, 62, 78, 83, 87, 95, 99, 100, 108
İzmir, 7, 20, 32, 37, 42, 56, 57, 66, 69, 70, 71, 72, 74, 80, 94, 108
İzzet Paşa, 23, 27, 28, 59, 81, 92, 95

K

Kafkasya, 65, 89, 97, 101, 102, 114
Kastamonu, 4, 8, 19, 22
Kazım Hüsnü Bey, 104, 106
Kemal Bey, 15, 22
Konya, 34, 38, 39, 40, 42, 47, 50, 54, 60, 79, 80, 95, 115
Kuvayı Milliye, 10, 11, 12, 13, 24, 26, 32, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 72, 76, 92, 95, 100
Kütahya, 25, 31, 34, 79

L

Lütfü Fikri Bey, 50

M

Makedonya, 14
Mazhar Bey, 44, 79, 88, 99, 100, 101, 105, 107
Meclisi Mebusan, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 59, 63, 67, 69, 70, 72, 76, 77, 84, 88, 91, 93, 94, 100, 101
Mehmet Ali Bey, 46, 103
Mehmet Bey, 39, 103, 105, 106
Mehmet Nebil Bey, 103
Meşrutiyet, 19, 25, 26, 27, 28, 31, 34, 41, 47, 59, 61, 64, 70, 71, 82, 83, 92, 93, 95, 108
Milletler Cemiyeti, 32, 35, 48
Mister Frew, 63
Mösyö Sforza, 56
Muhittin Bey, 105
Muhittin Paşa, 60
Muhtar Paşa, 41, 61
Mustafa Hulusi Bey, 105, 107
Mustafa Kemal Paşa, 10, 11, 12, 14, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,

94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 108, 110
Musul, 30, 50, 64
Muvaffak Bey, 103, 107
Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 21, 22, 24, 49, 50, 53, 56, 66, 78, 80
Müdafaai Hukuk Grubu, 19, 23, 78
Müftü Bey, 106
Müftü Tevfik Bey, 103
Mümtaz Bey, 21, 104

N

Necati Bey, 109
Necip Bey, 109
Nurettin Bey, 46, 63

O

Osman Bey, 51, 61
Osman Nuri Bey, 104, 107
Osmanlı Devleti, 11, 14, 20, 23, 32, 37, 46, 64, 69, 75, 81, 85, 94, 95, 97, 101, 102, 116, 117
Osmanlı Hükûmeti, 22, 57, 59, 67, 83

P

Paris Sulh Konferansı, 32, 59, 96
Peyamı Sabah, 35, 44, 62
Pikardi Manevraları, 14

R

Rauf Bey, 19, 23, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 52, 54, 58, 61, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 105
Reddi İlhak Cemiyetleri, 7, 8, 9
Refik Halit, 46, 62
Reşit Bey, 78, 89, 99, 104
Reşit Paşa, 43
Rıfat Bey, 103, 106
Rıza Bey, 25, 104, 106
Rıza Nur Bey, 103, 106
Rumeli, 12, 49, 50, 68, 76, 108
Rusya, 32, 35, 56, 67, 70, 85
Rüstem Bey, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 79, 80, 90, 91
Rüştü Bey, 33

S

Sadullah Bey, 103, 107
Salih Paşa, 28, 59, 64, 72
Samoil Çetesi, 4
Seyfullah Bey, 47, 56, 104, 106
Sırrı Bey, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 50, 51, 57, 58, 60, 63, 64, 67, 68, 69, 104, 106
Sivas, 3, 7, 8, 10, 11, 12, 20, 21, 23, 25, 26, 33, 37, 44, 49, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 73, 75, 77, 80, 83, 86, 88, 90, 95, 98, 100
Sivas Kongresi, 7, 10, 12, 20, 21, 26, 37, 44, 49, 55, 59, 60, 61, 62, 73, 83, 95
Suat Bey, 104, 107
Suriye, 14, 15, 35, 65, 85, 86, 96, 98, 113, 114
Süleyman Bey, 103, 107

Ş

Şakir Bey, 103, 106
Şefik Bey, 103, 107
Şeref Bey, 66, 68, 69, 70, 72, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 99, 100, 101, 104
Şerif Paşa, 61

T

Tahsin Bey, 103, 107
Tasviri Efkâr, 10, 11, 108
Tatar Sadık, 52
Temsil Heyeti, 13, 20, 21, 23, 24, 25, 37, 38, 43, 44, 47, 49, 55, 77, 78, 82, 83, 93
Teşkilatı Milliye, 49
Tevfik Bey, 46, 104
Tevfik Paşa, 27, 28, 46, 59, 61, 95, 110
Trakya, 14, 66, 67, 68, 85, 97
Türkiye, 3, 7, 10, 11, 14, 20, 22, 31, 32, 35, 46, 48, 55, 56, 62, 63, 70, 71, 74, 85, 88, 97, 101, 102, 108, 115, 116, 117, 118
Türkiye Büyük Millet Meclisi, 31, 62, 115, 117, 118

U

Uceymi Paşa, 64

V

Vahdettin, 95, 117
Van, 4, 8, 50
Vasıf Bey, 11, 14
Velid Bey, Tasviri Efkâr Başyazarı
10, 12
Venizelos, 67, 68
Versay Konferansı, 70
Vilayatı sitte, 102

W

Wilson Prensipleri, 31, 35, 49, 56, 70,
76, 85, 86, 96

Y

Yıldırım Grubu Komutanlığı, 15
Yozgat, 4, 8, 12, 20, 44, 95
Yunanistan, 14, 67, 69, 72, 83, 85
Yunus Nadi, 108, 109
Yusuf Bey, 79, 103
Yusuf Kemal Bey, 22, 80, 90, 103

Z

Zarhalı Meydorti, 3
Zeki Bey, 105, 106
Ziya Paşa, 60

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi; İstiklâl Harbi Koleksiyonu.

ATASE Arşivi; İSH, KLS: 2708, D: 1, F: 5-22 (23-25).

ATASE Arşivi; İSH, KLS: 2708, D: 1, F: 1-1.

ATASE Arşivi; İSH, KLS: 2708, D: 1, F: 4 (1).

ATASE Arşivi; İSH, K:7, G:80 B: 80-1.

Kitaplar ve Makaleler

AKGÜN, Seçil; General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesi'ne Dair Raporu, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981.

AKŞİN, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi; c.22, Ana Yayınları, İstanbul, 1994.

ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, (Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz) ATATÜRK Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

AVCI, Orhan; "Mütareke Döneminde Acemî Paşa", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, c.1, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları); Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılâbı Tarihi, c.3 Kısım 4, TTK Yayınları, Ankara, 1967.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi; Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.

Cepheden Meclise; Millî Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

CLOGG, Richard; Modern Yunanistan Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

ÇELEBİ, Mevlüt; Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ATATÜRK Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

ÇELİKER, H. Fahri; "ATATÜRK'ün Yaşamından Falkenhayn-Mustafa Kemal Anlaşmazlığı", ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi, c.5, Ankara, Kasım 1988.

ÇEVİK, Zeki; Millî Mücadele'de "Müdafaai Hukuktan Halk Fırkasına Geçiş" (1918-1923), ATATÜRK Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

DEVELLİOĞLU, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 20. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

ER, Alev; "Millî Mücadele'de Siyasal Kuruluşlar", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

ERDEHA, Kamil; Yüzellilikler Yahut Millî Mücadele'nin Muhasebesi, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998.

ERGENE, H. Halil; Neden Hedef Türkiye?, Kiyap Yayın Dağıtım, Ankara, 1993.

ERİM, Nihat; Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, c.1, AÜ Hukuk Fak. Yayınları, Ankara, 1953.

ERTUĞ, Hasan Refik; Yeni Türkiye, Nebioğlu Yayıncılık, İstanbul, 1959.

GÖKBİLGİN, Tayyip; Millî Mücadele Başlarken, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.

GÖKDEMİR, Ahmet Ender; Cenûbî Garbî Kafkas Hükûmeti, AKDTYK ATATÜRK Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

GÖRGÜLÜ, İsmet; Batı Trakya Mücadeleleri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

GÜNER, Zekâi ve Orhan Kabataş; Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını, ATATÜRK Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

İnönü Ansiklopedisi; c.4, MEB Yayınları, Ankara, 1950.

İNUĞUR, M. Nuri; Türk Basınında İz Bırakanlar, Der Yayınevi, İstanbul, 1988.

İslam Ansiklopedisi; c.3, İstanbul, Maarif Vekaleti Basımevi, 1945.

İslam Ansiklopedisi; c.6, İstanbul, Maarif Vekaleti Basımevi, 1955.

KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, c.IX, TTK Yayınları, Ankara, 1996.

KARLUK, Rıdvan; Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

KODAMAN, Bayram ve Hasan Babacan; Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Millî Mücadele ile İlgili Belgeler, Süleyman Demirel Üniversitesi ATATÜRK İlke ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 1998.

KOLOĞLU Orhan; "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, Türkiye Ansiklopedisi, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

KURAT, Akdes Nimet; Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

KUTAY, Cemal; Türk Millî Mücadelesi'nde Amerika, Boğaziçi Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1975.

ORAL, Fuat Süreyya; Türk Basın Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1969.

ÖZDEMİR, Zekeriya; Balıkesir Bölgesi'nde Millî Mücadele Önderleri, Kano Yayınları, Ankara, 2001.

ÖZGÜL, Cemil; Heyeti Temsiliyenin Ankara'daki Çalışmaları, Ankara, TTK Basımevi, 1989.

ÖZKAYA, Yücel; Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da, Millî Mücadele Tarihi, ATATÜRK Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

ÖZTOPRAK, İzzet; "Maverayı Kafkas Hükûmeti", Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, c.1, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

ÖZTOPRAK, İzzet; Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele, Sayı 58, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

SANDER, Oral; Siyasi Tarih, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

SARAÇ, Tahsin; Büyük Fransızca - Türkçe Sözlük, Adam Yayınları, İstanbul, 1994.

SMITH, Michael Llewellyn; Yunan Düşü, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002.

ŞİMŞİR, Bilal N.; Ankara…Ankara: Bir Başkentin Doğuşu, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1988.

ŞİMŞİR, Bilal N.; Malta Sürgünleri, Bilgi Yayınları, Ankara, Olgaç Basımevi, 1985.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi; c.1, c.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

TAŞKIRAN, Cemalettin; Batı Trakya Türkleri ve "Yunanistan'daki Türk Azınlığı" Konulu Panel, Ankara, 1997.

TUNAYA, Tarık Zafer; "1876 Kanunuesasisi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

TUNAYA, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi 1918-1922, c.2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

TUNAYA, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.

Türk Ansiklopedisi; c.9, Maarif Vekaleti Yayınları, Ankara, 1958.

Türk Ansiklopedisi; c.23, Millî Eğitim Yayınları, Ankara, 1976.

Türk Parlamento Tarihi: I. ve II. Meşrutiyet, c.2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

Türk Parlamento Tarihi: Meşrutiyete Geçiş Süreci-I. ve II. Meşrutiyet, c.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, c.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Türk Parlamento Tarihi: TBMM II. Dönem 1923-1927, c.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi; Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1962.

Türkçe Sözlük; c.1 ve 2, TDK Yayınları, Ankara, 2005.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucuları: Türkiye Büyük Millet Meclisi 69. Yıl, PTT Genel Müdürlüğü İdari İşler ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara,1989.

Türkiye'de Kim Kimdir Ansiklopedisi; Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1961-1962.

ÖZKAYA, Yücel; "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da", Millî Mücadele Tarihi, ATATÜRK Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

EKLER

EK 1

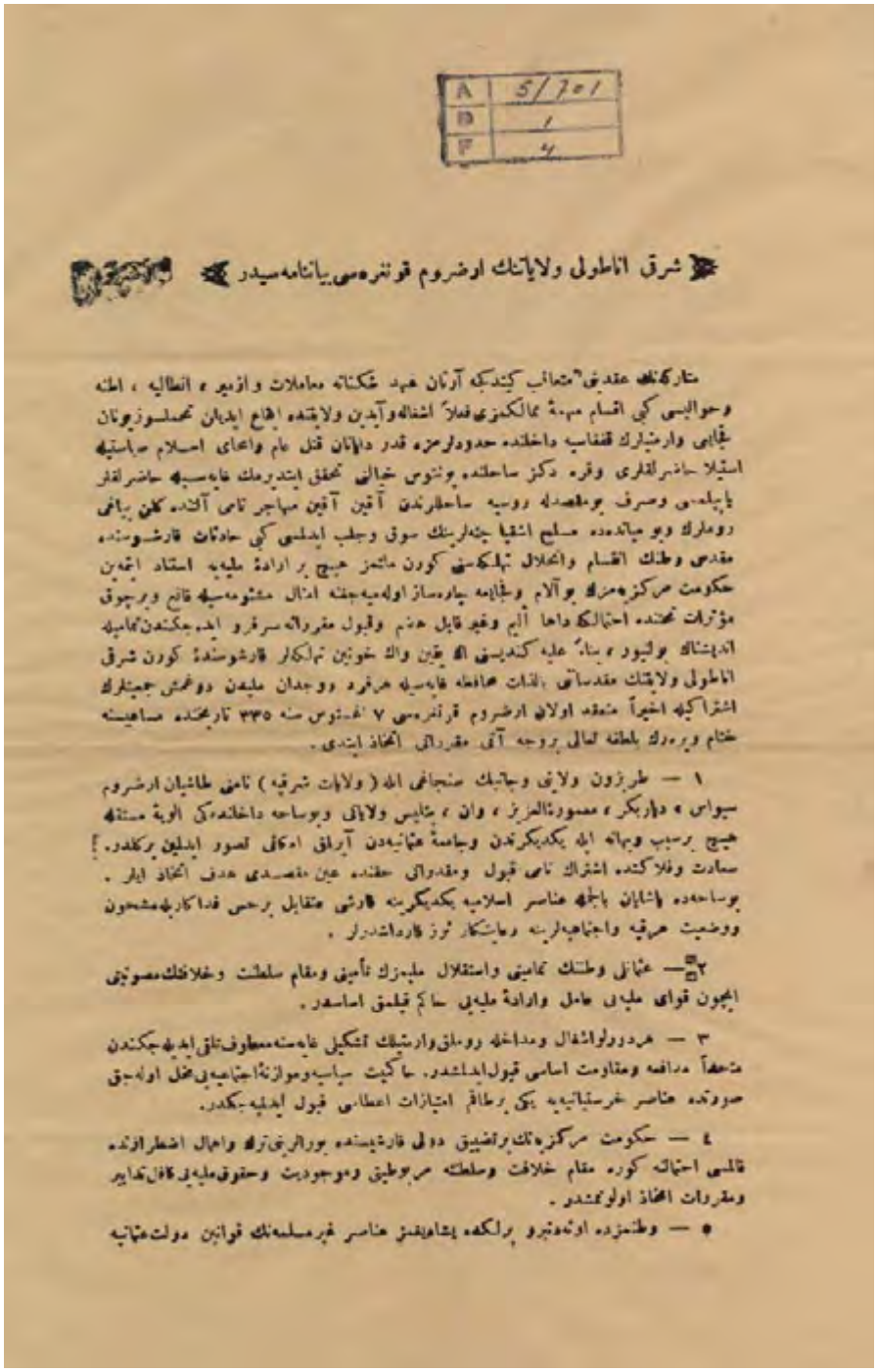

A 5/701
B 1
F 4

شرق اناطولی ولایاتنك ارضروم قونفرنسی بیاننامه‌سیدر

متارکه‌نك عقدیله متعاقب کیندیکه آرتان عهد شکناته معاملات وازمیر ، انطالیه ، اطنه وحوالیسی کبی اقسام مهمهٔ ممالکمزی فعلاً اشغاله وآیدین ولایتنده اهالی ایدیان تحصلسوزیونان طغیانی وارمنیلرك قضایه داخلنده حدودلرمزه قدر دایانان قتل عام واعمای اسلام صباسنیه استیلا ساخرلقلری وقره دکز ساحلنده یونتوس خیالی تحقق ایتدیرمك غایه‌سیله ساخرلقلر یاپیلمسی وصرف بومقصدله روسیه ساحللرندن آقین آقین مهاجر نامی آلتنده کلن یبانی رومللرك وبو میانده‌ده مسلح اشقیا چتلرینك سوق وجلب ایدلمسی کبی حادثات قارشوسنده مقدس وطنك اقسام واجزاسك تهلکه‌سنی کورن ملتمز هیچ بر ارادهٔ ملیه‌یه استناد ایتمین حکومت مرکزیه‌مزك بو آلام وجنایه بیاورمساز اولمه‌یه‌جغنه امثال مشئومه‌سیله قانع وبرچوق مؤثرات تحتنده احتمالکه داها آلیم وغیر قابل هضم وقبول مقرراته سرفرو ایدیجکندن تمامیله اندیشناك بولنیور ، بناءً علیه کندیسنی الهی یقین والك خوننین تهلکه‌لر قارشوسندهٔ کورن شرق اناطولی ولایتك مقدساتی بالذات محافظه غایه‌سیله هرفرد ووجدان ملیدن دوغمش جمعیتلرك اشتراکیله اخیراً منعقد اولان ارضروم قونفرنسی ۷ اغستوس سنه ۳۳۵ تاریخنده مباحثه ختام ویرمك بلطفه تعالی بروجه آتی مقرراتی اتخاذ ایتدی .

۱ — طرزون ولایتی وجانبك صنجاغی ایله (ولایات شرقیه) نامی طاشیان ارضروم سیواس ، دیاربکر ، معمورةالعزیز ، وان ، بتلیس ولایاتی وبوساحه داخلنده‌کی الویهٔ مستقله هیچ برسبب وبهانه ایله یکدیکرندن وجامعهٔ عثمانیه‌دن آیرلق امکانی تصور ایدلیور برکلدر . سعادت وفلاکتده اشتراك نامی قبول ومقدراتی حقنده عین مقصدی هدف اتخاذ ایلر . بوساحه‌ده یاشایان باشلیجه عناصر اسلامیه یکدیکرینه قارشی متقابل برحس فداکارلیه مشحون ووضعیت حربیه واجتماعیه‌لرینه رعایتکار توز قارداشدرلر .

۲ — عثمانی وطننك تمامیتی واستقلال ملیه‌زك تأمینی ومقام سلطنت وخلافتك مصونیتی ایچون قوای ملیه‌ی عامل وارادهٔ ملیه‌یی حاکم قیلمق اساسدر .

۳ — هردورلو اشغال ومداخله رومللق وارمنیلك تشکیل غایه‌سنه معطوف تلقی ایدیلیجکندن متحداً مدافعه ومقاومت اساسی قبول ایدلمشدر . حاکمیت سیاسیه‌ومواز نهٔ اجتماعیه‌یی مخل اولمیجق صورتده عناصر غیرمسلمانیه‌یه یکی بر طاقم امتیازات اعطاسی قبول ایدیلیه‌جکدر .

٤ — حکومت مرکزیه‌نك بر تضییق دولی قارشیسنده بولونیلیرك واحوال اضطراریه‌نك قالمسی احتمالنه کوره مقام خلافت وسلطنته مربوطیق وموجودیت وحقوق ملیه‌یی کافل تدابیر ومقررات اتخاذ اولونمشدر .

٥ — وطنمزده اوتهدنبرو برلکده یشاییلمش عناصر غیرمسلمه‌نك قوانین دولت عثمانیه

A 5/701
B 1
F 4-1

ایله مؤید حقوق مکتسبه‌لرینه تمامیله رعایتکارز . مال ، جان وعرضلرینك مصونیتی قاتاً مقتضای دینیه ، عنعنات ملیه واساسات قانونیه‌مزدن اولمغله بواساس قوانین‌مزك قاعدهٔ وحیده سیله‌ده تأیید اولونمشدر .

٦ — دول ائتلافیه‌جه متارکه‌نك امضا اولوندیغی ٣٠ ـ تشرین اول ـ ٣٣٤ تاریخنده‌کی حدودمز داخلنده قالان وهر منطقه‌سنده اولدیغی کبی شرق اناطولی ولایتلرنده‌ده اکثریت قاهریه اسلامار تشکیل ایدن وحرق اقتصادی تعومی مسلماناره عائد بولونان ویکدیکرندن غیر قابل انفکاك توز قاروانش اولان دین وعرقداشلرمزك مسکون مملکتمزك مقاسمه‌سی نظریه‌سندن بالکلیه صرف نظرله موجود قیزه حقوق تاریخیه ، عرقیه ودینیه‌مزه رعایت ایدلمسنه وبونلره مغایر التشبثارك ترویج اولنامسنه وبوصورتله تمامیله حق وعدالت مستدیر قرار وانتظار اولنیور .

٧ — ملتمز انسانی ، عنصری نایلری تحیل وفنی ، صناعی واقتصادی حال واحتیاجزی تقدیر ایدر بناءً علیه دولت وملتمزك داخلی وخارجی استقلالی ووطنمزك قابلی محفوظ قالق شرطیله التجی عامه‌ده مصرح حدود داخلنده ملیت اساسلرینه رعایتکار وتملکتمزه قارشی امتیلا امل بسله‌مین هرهانکی دولتك فنی ، صناعی واقتصادی معاونتی تمنونیله قارشولارز . وبوشرائط عادله والسانیه‌ی محتوی برصلحك‌ده عاجلاً تقرری سلامت بشر وسکون عامه نامنه اخص آمال ملیه‌مزدر .

٨ — ملتارك کندی مقدراتی بالذات تعیین ایتدیکی بوتاریخی دوره‌ده حکومت مرکزیه مرکزده ارادهٔ ملیه‌یه تابع اولمسی ضروریدر ؛ چونکه ارادهٔ ملیه‌یه غیر مستند هرهانکی بر هیئت حکومتك عنادی وشخصی مقرراتی ملتمزجه مطاع اولمادقدن باشقه خارجاده معتبر اولمادیغی واولامیه‌جغی شمدیه قدر مسبوق افعال ونتایج ایله ثابت اولمشدر . بناءً علیه : ملتك ایجابه بولوندیغی حال ضجرت وانده‌شه‌دن قورتولمق چاره‌لرینه بالذات توسله حاجت قالمادن حکومت مرکزیه‌مزك مجلس ملی‌یه همان ویلا اعانه آن طویلانمسی وبوصورتله مقدرات ملت ومملکت حقنده اتخاذ ایلیه‌جکی بالجمله مقررات مجلس ملیك مراقبه‌سنه عرض ایتمسی مجبوریدر .

٩ — وطنمزك معروض قالدیغی آلام وحادثات ایله تماماً عین مقصدله وجدان ملیدن دوغان جمیعلرك اتحاد واتفاقدن حاصل اولان کتلهٔ عمومیه نوکره (شرق اناطولی مدافعهٔ حقوق جمعیتی) عنوانیله توسیع اولونمشدر . اشبو جمعیت هردولو فرقه‌جاق جریانلرندن کلیاً عاریدر . بالجمله اسلام وطنداشلر جمعیتك اعضای طبیعیسندندر .

١٠ — قوانین طرقدن ؛ منتخب برهیئت تمثیلیه قبول وکویلردن الاعتبار ولایات مراکزیه قدر موجود تشکیلات ملیه توحید وتأیید اولونمشدر . ٧ ـ اغستوس ـ ٣٣٥ پنجشنبه

ارضروم قوانین هیئتی

Mütârekenin akdini müteâkıb gitdikce artan ahd-şikenâne muâmelât ve İzmir, Antalya, Adana ve havâlîsi gibi aksâm-ı mühimme-i memâlikimizi fi'len işgale ve Aydın vilâyetinde îka' edilen tahammülsüz Yunan fecâyi'i ve Ermenilerin Kafkasya dâhilinde hudûdlarımıza kadar dayanan katl-i âmm ve imhâ'-yı İslâm siyâseti ile istîlâ' hazırlıkları ve Karadeniz sâhilinde Pontus hayâlini tahakkuk etdirmek gayesi ile hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksadla Rusya sâhillerinden akın akın muhâcir nâmı altında gelen bayâğı Rumların ve bu meyânda müsellâh eşkıyâ' çetelerinin sevk ü celb edilmesi gibi hâdisât karşısında mukaddes vatanın inkısâm ve inhilâl tehlikesini gören milletimiz hiçbir irâde-i milliyyeye istinâd etmeyen hükûmet-i merkeziyyemizin bu âlâm ve fecâyi'e çâre-sâz olamayacağına emsâl-i meş'ûmesiyle kânî ve bir çok müessirât tahtında ihtimâl ki daha elîm ve gayr-ı kabil hazm ü kabûl mukarrerâta serfürû edeceğinden tamâmiyle endîş-nâk bulunuyor, binâen aleyh kendisini en yakın ve en hûn-în tehlikeler karşısında gören Şarkî Anadolu vilâyetinin mukaddesâtını bi-z-zât muhâfaza gayesiyle her ferd ve vicdân-ı milliyyeden doğmuş cem'iyyetlerin iştirâki ile ahîren mün'akid olan Erzurum Kongresi 7 Ağustos sene 335 târihinde mesâîsine hitâm vererek bî-lutfihî teâlâ ber-vech-i âtî mukarrerâtı ittihâz etdi.

1. Trabzon Vilâyeti ve Canik Sancağı ile (Vilâyât-ı Şarkıyye) nâmını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Ma'mûret-ül-azîz, Van, Bitlis vilâyâtı ve bu sâha dâhilindeki elviye-i müstakille hiçbir sebeb ve bahâne ile yek-diğerinden ve câmia-i Osmâniyyeden ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir külldür. Saâdet ve felâketde iştirâk-ı tâmmı kabûl ve mukadderâtı hakkında aynı maksadı hedef ittihâz eyler. Bu sâhada yaşayan bil-cümle anâsır-ı İslâmiyye yek-diğerine karşı mütekabil bir hiss-i fedâkârî ile meşhûn ve vazi'yyet-i ırkıyye ve ictimâiyyelerine riâyet-kâr öz kardaşdırlar.

2. Osmânlı vatanının tamâmını ve istiklâl-i milliyyemizin te'mîni ve makam-ı saltanat ve hilâfetin masûniyyeti için Kuvâ-yı Milliyyeyi âmil ve irâde-i milliyyeyi hâkim kılmak esâsdır.

3. Her türlü işgal ve müdâhale Rumluk ve Ermenilik teşkîli gayesine ma'tûf telâkki edileceğinden müttehiden müdâfaa ve mukavemet esâsı kabûl edilmişdir. Hâkimiyyet-i siyâsiyye ve muvâzene-i ictimâiyyeyi muhill olacak sûretde anâsır-ı Hristiyaniyyeye yeni birtakım imtiyâzât i'tâsı kabûl edilmeyecekdir.

4. Hükûmet-i merkeziyyenin bir tazyîk-i düveli karşısında buralarını terk ve ihmâl ıztırârında kalması ihtimâline göre makam-ı hilâfet ve saltanata merbûtiyyeti ve mevcûdiyyet ve hukuk-i milliyyeyi kâfil tedâbir ve mukarrerât ittihâz olunmuşdur.

5. Vatanımızda öteden beri birlikde yaşadığımız anâsır-ı gayr-ı müslimenin kavânîn-i Devlet-i Osmâniyye ile müeyyid-i hukuk müktesebelerine tamâmıyla riâyet-kârız. Mâl, cân ve ırzlarının masûniyyeti

zâten muktezâ-yı diniyye, an'anât-ı milliyye ve esâsât-ı kanûniyyemizden olmağla bu esâs kongremizin kanâat-ı umûmiyyesiyle de te'yîd olunmuşdur.

6. Düvel-i İ'tilâfiyyece mütârekenin imzâ' olunduğu 30 Teşrîn-i evvel 334 târihindeki hudûdumuz dâhilinde kalan ve her mıntıkasında olduğu gibi Şarkî Anadolu vilâyetlerinde de ekseriyyet-i kahireyi İslâmlar teşkîl eden ve harsî, iktisâdî nüfûsu Müslümânlara âid bulunan ve yek-diğerinden gayr-ı kabil infikâk öz kardaş olan dîn ve ırk-dâşlarımızla meskûn memleketimizin mukasemesi nazariyyesinden bi-l-külliyye sarf-ı nazarla mevcûdiyyetimize hukuk-ı târihiyye, ırkıyye ve dîniyyemize riâyet edilmesine ve bunlara mugayir teşebbüslerin tervîc olunmamasına ve bu sûretle tamâmıyla hakk u adle müstenid bir karâra intizâr olunuyor.

7. Milletimiz insânî, asrî gayeleri tebcîl ve fennî, sınâî ve iktisâdî hâl ve ihtiyâcımızı takdîr eder binâen aleyh devlet ve milletimizin dâhilî ve hâricî istiklâli ve vatanımızın kabiliyyeti mahfûz kalmak şartıyla altıncı mâddede musarrah hudûd dâhilinde milliyyet esâslarına riâyet-kâr ve memleketimize karşı istîlâ' emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınâî ve iktisâdî muâvenetini memnûniyyetle karşılarız. Ve bu şerâit-i âdile ve insâniyyeyi muhtevî bir sulhün de âcilen takarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âmme nâmına ahass âmâl-i milliyyemizdir.

8. Milletlerin kendi mukadderâtını bi-z-zât ta'yîn etdiği bu târihî devirde hükûmet-i merkeziyyemizin de irâde-i milliyyeye tâbi' olması zarûrîdir; çünki irâde-i milliyyeye gayr-ı müstenid her hangi bir hey'et-i hükûmetin indî ve şahsî mukarrerâtı milletimizce mutâ' olmadıkdan başka hâricen de mu'teber olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadar mesbûk ef'âl ve netâyic ile sâbit olmuşdur. Binâen aleyh milletin içinde bulunduğu hâl-i zucret ve endîşeden kurtulmak çârelerine bi-z-zât tevessüle hâcet kalmadan hükûmet-i merkeziyyemizin Meclis-i Millîye hemen ve bilâ-ifâte-i an toplanması ve bu sûretle mukadderât-ı millet ve memleket hakkında ittihâz eyleyeceği bil-cümle mukarrerât Meclis-i Millînin murâkabesine arz etmesi mecbûrîdir.

9. Vatanımızın ma'rûz kaldığı âlâm ve hâdisât ile tamâmen aynı maksadla vicdân-ı millîden doğan cem'iyyetlerin ittihâd ve ittifâkından hâsıl olan kitle-i umûmiyye bu kere (Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti) ünvânıyla tevsîm olunmuşdur. İşbu cem'iyyet her türlü fırkacılık cereyânlarından külliyyen ârîdir. Bil-cümle İslâm vatan-dâşlar cem'iyyetin a'zâ-yı tabîiyyesindendir.

10. Kongre tarafından; müntahab bir Hey'et-i Temsîliyye kabûl ve köylerden bi-l-i'tibâr vilâyât merâkizine kadar mevcûd Teşkîlat-ı Milliyye tevhîd ve te'yîd olunmuşdur.

7 Ağustos 335 Pencşenbih

Erzurum Kongre Hey'eti

İSH; Klasör: 2708, Dosya: 1, Fihrist: 4 (1)

EK 2

A	5/701
B	1
F	1-1

عمومی قونفره بیاننامه‌سیدر :

سیواس
١١ ایلول سنه ٣٣٥

بتون ملتجه معلوم اولان ممالك خارجیه‌وداخلیه‌نك تولید ایتمش اولدیغی انباء ملیه‌دن دوغان قونفرمزك مقررات آتیه‌یی اتخاذ ایتمشدر.

١ — دولت علیهٔ عثمانیه ایله دول ائتلافیه آره‌سنده منعقد متارکه نامه‌نك امضا اولندیغی ٣٠ تشرین اول سنه ٣٣٤ تاریخنده‌کی حدودیمز داخلنده قالان وهر نقطه‌سی اسلام اکثریت قاهره‌سیله مسکون اولان ممالك عثمانیه اقسامی یکدیکرندن وجامعهٔ عثمانیه‌دن غیر قابل تجزی وهیچ بر سبیله افراق ایتمز بر کل تشکل ایدر ؛ ممالك مذکوره‌ده یاشایان باجمله عناصر اسلامیه یکدیکرینه قارشی حرمت متقابله وفداکارلق حسیاتیله مشحون وحقوق عرفیه واجتماعیه‌لریله شرائط محیطه‌لرینه تمامیله رعایتکار اوز قرداشدرلر.

٢ — جامعهٔ عثمانیه‌نك تمامیتی واستقلال ملیمزك تأمینی ومقام معلای خلافت وسلطنتك مصونیتی ایچون قوای ملیه‌یی عامل وارادهٔ ملیه‌یی حاکم قیلمق ، اساس قطعیدر.

٣ — ممالك عثمانیه‌نك هرهانکی بر جزئنه قارشی واقع اولاجق مداخله واشغاله ، وبالخاصه وطنمز داخلنده مستقل رومللق وارمنیلك تشکیلی غایه‌سنه معطوف حرکاته قارشی آیدین منیسا ، بالکسر جبهه‌لرنده مجاهدات ملیه‌ده اولدیغی کبی متحداً مدافعه ومقاومت اساس مشروعی قبول ایدلمشدر.

٤ — اوتهدنبری عین وطن ایچنده برلکده یاشاییغمز باجمله عناصر غیر مسلمه‌نك هردرلو حقوق تابعیتلری تمامیله محفوظ اولدیغندن ، عناصر مذکوره‌یه حاکمیت سیاسیه و موازنت اجتماعیه‌مزی اخلال ایدرجك امتیازات اعطامی قبول ایدلیه‌جکدر.

٥ — حکومت عثمانیه بر تضییق خارجی قارشیسنده تملکتمزك هرهانکی بر جزئنی ترك واهمال ایتمك اضطرارندن بولندیغی تقدیرده مقام خلافت وسلطنت ، وطن وملتك مصونیت وتمامیتی کافل هردرلو تدابیر ومقررات اتخاذ اولونمشدر.

A	
D	
F	

٦ — دول ائتلافیه جه متارکه نامه‌نك امضا اولندیغی فی ٣٠ تشرین اول سنه ٣٣٥ تاریخنده‌کی حدودیمز داخلنده قالوب بر اکثریت اسلامیه ایله مسکون اولان وحرفی ومدنی قائمتی مسلمانلره عائد بولنان وحدت ملکیمزك تفسیمی نظریه‌سندن بالکلیه فراغت بولوب یرافلر اوزرنده‌کی حقوق تاریخیه ، عرقیه ، دینیه وجغرافیه‌مزه رعایت ایدلمسنه ویوکامغار تشبثاتك ابطالنه وبوصورتله حق وعدله مستند برقرار اتخاذ اولونمسنه انتظار ایدرز .

٧ — ملتمز انسانی ، عنصری غایه‌لری تحیل وفنی ، صناعی و اقتصادی حال واحتیاجاتی تقدیر ایدر . بناءً علیه دولت وملتمزك داخلی وخارجی استقلالنی ووطنمزك تمامیتی محفوظ قالمق شرطیله الانجی مادده مصرح حدود داخلنده ، ملیت اساسلرینه رعایتکار وملکتمزه قارشی امتیلا آملی بسله‌میان هرهانکی دولتك فنی ، صناعی ، اقتصادی معاونتی تمنیتله قارشیلارز . وبو شرائط عادله وانسانیه‌یی محتوی بر صلحنده عاجلاً تقرری سلامت بشر وسکون عالم نامنه اخص آمال ملیه‌مزدر .

٨ — ملتلرك کندی مقدراتی بالذات تعیین ایتدیکی یوتاریخی دوردن حکومت مرکزیه‌مزك ده ارادهٔ ملیه‌یه تابع اولماسی ضروریدر . چونکه : ارادهٔ ملیه‌یه غیر مستند هرهانکی بر هیئت حکومتك عندی وشخصی مقراتی ملتجه مطاع اولمارقدن باشقه خارجاً ده معتبر اولمادیغی واولامیه‌جغی شدیدیه قدر مسبوق افعال ونتایج ایله ثابت اولمشدر . بناءً علیه ملتك ایجنده بولندیغی حال صحرت واندیشه‌دن قورتولمق چاره‌لرینه بالذات توسله حاجت قالمادن حکومت مرکزیه‌مزك مجلس ملیی عان ویلا اونهٔ آن طوپلامسی وبوصورتله مقدرات ملت وتمامکت حقنده اتخاذ ایله‌جکی بالجمله مقراتی مجلس ملیك مرقومه‌سنه عرض ایتمسی تمیوریدر .

٩ — وطن ملتمزك معروض اولدیغی مظالم وآلام ایله وتماماً عینی غایه ومقصدله وجدان ملیدن دوغان وطنی وملی جمیتلرك اتحادندن متحصل کتلهٔ عمومیه بوکره (آناطولی وروملی مدافعهٔ حقوق جمعیتی) عنوانیله توسیم اولونمشدر . بوجمعیت هردولو فرقه‌جیلق جریانلرندن واختراصات شخصیه‌دن کلیاً مبرا وتزهدر . بالجمله مسلمان وطنداشلریمز بوجمعیتك اعضای طبیعیه‌سندندرلر .

١٠ — آناطولی وروملی مدافعهٔ حقوق جمعیتك ٤ ایلول سنه ٣٣٥ تاریخنده سیواس شهرنده انعقاد ایدن عمومی قونفرانسی طرفندن مقصد مقدسی تعقیب ایله تشکیلات عمومیه‌یی اداره ایچون بر (هیئت تمثیلیه) انتخاب ایدلمش وکویلردن ولایت مرکزلرینه قدر بالجمله تشکیلات ملیه تقویه وتوحید اولونمشدر .

عمومی قونفرانس هیئتی

Umûmî Kongre Beyân-nâmesidir:

Sivas

11 Eylül sene 335

Bütün milletce ma'lûm olan mehâlik-i hâriciyye ve dâhiliyyenin tevlîd etmiş olduğu intibâh-ı milliyyeden doğan Kongremiz mukarrerât-ı âtiyyeyi ittihâz etmişdir.

1. Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Düvel-i İ'tilâfiyye arasında mün'akid mütâreke-nâmenin imzâ' olunduğu 30 Teşrîn-i evvel sene 334 târihindeki hudûdumuz dâhilinde kalan ve her noktası İslâm ekseriyyet-i kahiresiyle meskûn olan Memâlik-i Osmâniyye aksâmı yek-diğerinden ve câmia-i Osmâniyye'den gayr-ı kabil-i tecezzî ve hiçbir sebeble iftirâk etmez bir küll teşkîl eder; memâlik-i mezkûrede yaşayan bil-cümle anâsır-ı İslâmiyye yek-diğerine karşı hürmet-i mütekabile ve feda-kârlık hissiyyâtıyla meşhûn ve hukuk-ı ırkıyye ve ictimâiyyeleriyle şerâit-i muhîtelerine tamâmiyle riâyet-kâr öz kardaşdırlar.

2. Câmia-i Osmâniyye'nin tamâmiyyeti ve istiklâl-i millîmizin te'mîni ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın masûniyyeti için Kuvâ-yi Milliyyeyi âmil ve irâde-i milliyyeyi hâkim kılmak, esâs-ı kat'îdir.

3. Memâlik-i Osmâniyye'nin herhangi bir cüz'üne karşı vâki' olacak müdâhale ve işgale ve bi-l-hâssa vatanımız dâhilinde müstakill birer Rumluk ve Ermenilik teşkîli gayesine ma'tûf harekâta karşı Aydın, Manisa ve Balıkesir cephelerinde mücâhedât-ı milliyyede olduğu gibi müttehiden müdâfaa ve mukavemet esâs-ı meşrû'i kabûl edilmişdir.

4. Öteden beri aynı vatan içinde birlikde yaşadığımız bil-cümle anâsır-ı gayr-ı müslimenin her türlü hukuk-ı tâbiiyyetleri tamâmiyle mahfûz olduğundan, anâsır-ı mezkûreye hâkimiyyet-i siyâsiyye ve muvâzenet-i ictimâiyyemizi ihlâl edecek imtiyâzât i'tâsı kabûl edilmeyecekdir.

5. Hükûmet-i Osmâniyye bir tazyîk-i hâricî karşısında memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmâl etmek ıztırârından bulunduğu takdîrde makam-ı hilâfet ve saltanatla vatan ve milletin masûniyyet ve tamâmiyyetini kâfil her türlü tedâbir ve mukarrerât ittihâz olunmuşdur.

6. Düvel-i İ'tilâfiyyece mütâreke-nâmenin imzâ' olunduğu fî 30 Teşrîn-i evvel sene 334 târihindeki hudûdumuz dâhilinde kalıb bir ekseriyyet-i İslâmiyye ile meskûn olan ve harsî ve medenî fâikıyyeti Müslümânlara âid bulunan vahdet-i mülkiyyemizin taksîmi nazariyyesinden bi-l-külliyye ferâgatle bu topraklar üzerindeki hukuk-ı târihiyye, ırkıyye, dîniyye ve coğrafiyyemize riâyet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsâtın ibtâline ve bu sûretle hakk u adle müstenid bir karâr ittihâz olunmasına intizâr ederiz.

7. Milletimiz insânî, asrî gayeleri tebcîl ve fennî, sınaî ve iktisâdî hâl ve ihtiyâcımızı takdîr eder. Binâen aleyh devlet ve milletimizin dâhilî ve hâricî istiklâlini ve vatanımızın tamâmiyyeti mahfûz kalmak şartıyla altıncı

mâddede musarrah hudûd dâhilinde milliyyet esâslarına riâyet-kâr ve memleketimize karşı istîlâ' emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisâdî muâvenetini memnûniyyetle karşılarız. Ve bu şerâit-i âdile ve insâniyyeyi muhtevî bir sulhün de âcilen takarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ahass-ı âmâl-i milliyyemizdir.

8. Milletlerin kendi mukadderâtını bi-z-zât ta'yîn etdiği bu târihî devirde hükûmet-i merkeziyyemizin de irâde-i milliyyeye tâbi' olması zarûrîdir. Çünki: İrâde-i milliyyeye gayr-ı müstenid herhangi bir hey'et-i hükûmetin indî ve şahsî mukarrerâtı milletce mutâ' olmadıkdan başka hâricen de mu'teber olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar mesbûk ef'âl ve netayic ile sabit olmuşdur. Binâen aleyh milletin içinde bulunduğu hal-i zucret ve endişeden kurtulmak çarelerine bi-z-zât tevessüle hâcet kalmadan hükûmet-i merkeziyyemizin Meclis-i Millîyi hemen ve bilâ-ifâte-i an toplaması ve bu sûretle mukadderât-ı millet ve memleket hakkında ittihâz eyleyeceği bil-cümle mukarrerâtı Meclis-i Millînin murakabesine arz etmesi mecbûrîdir.

9. Vatan milletimizin ma'rûz olduğu mezâlim ve âlâm ile ve tamâmen aynı gaye ve maksadla vicdân-ı millîden doğan vatanî ve millî cem'iyyetlerin ittihâdından mütehassıl kitle-i umûmiyye bu kere (Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti) ünvânıyla tevsîm olunmuşdur. Bu cem'iyyet her türlü fırkacılık cereyânlarından ve ihtirâsât-ı şahsiyyeden külliyyen müberrâ ve münezzehdir. Bil-cümle Müslümân vatan-dâşlarımız bu cem'iyyetin a'zâ-yı tabîiyyesindendirler.

10. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyetinin 4 Eylül sene 335 târihinde Sivas şehrinde in'ikad eden Umumî Kongresi tarafından maksad-ı mukaddesi ta'kîb ile teşkîlât-ı umûmiyyeyi idâre için bir (Hey'et-i Temsîliyye) intihâb edilmiş ve köylerden vilâyet merkezlerine kadar bil-cümle teşkîlât-ı milliyye takviye ve tevhîd olunmuşdur.

Umumî Kongre Hey'eti

İSH; Klasör: 2708, Dosya:1, Fihrist: 1-1

EK 3

A	5/201
D	1
F	5-22

آناطولی وروم ایلی مدافعهٔ حقوق جمعیتی

سیواس مطبعه‌سی

٨ — ١٠ — ٣٣٥

بسم الله الرحمن الرحيم

روم ایلی و آناطولینك اتفاقی تامیله ٤ ایلول ٣٣٥ تاریخنده سیواسده عقد اولنان قونفرانسك مقرراتیدر :

« مواد اساسیه »

مادهٔ ١ — دولت علیهٔ عثمانیه ایله دول ائتلافیه آرمستده منعقد متارکه نامه‌نك امضا اولندیغی ٣٠ تشرین اول سنه ٣٣٤ تاریخنده‌کی حدود داخلنده قالان وهر نقطه‌سنده اکثری اسلامدن تشکیل ایدن اقسام ممالك عثمانیه یکدیگرندن وجامعهٔ عثمانیه‌دن غیر قابل تجزی واتفکاك برکلدر. بالجمله عناصر اسلامیه یکدیگرینه قارشو حرمت متقابله وحس فداکاری ایله مشحون ووضعیت عرقیه واجتماعیه وشرائط محیطه‌لرینه رعایتکار اولوز قرداشدرلر .

٢ — « هردرلو اشغال ومداخلاتك وبالخاصه روملی وارمنیلك تشکیل غایه‌سنه معطوف حرکاتك ردی خصوصلرنده متحداً مدافعه ومقاومت اساسی قبول ایدلمشدر. » :

وطنمزده اوتهدنبری برلکده یشادیغمز بالجمله عناصر غیر مسلمه‌نك حقوق تابعیتلرینه تماماً رعایتکارز. بونلرك مال، جان وعرضلرینك مصونیتی مقتضیات دینیه، عنعنات ملیه واساسات قانونیه‌مزدن اولمغله بو اساس قونفرانسك قناعت عمومیه‌سیله تکرار ایدلمشدر. آنجق روم وارمنیلرك بالذات ویا بالواسطه حقی وجلی هرنه شکل وصورتده اولورسه اولسون حاکمیت عثمانیه وحقوق اسلامیه‌یی وموجودیت ملیه‌مزی مخل بروضعیت آمالرینه قطعیاً مساعده ایدلمه‌یه جکدر. ملت ووطنمزك ضرری مؤدی هرنوع تشبثلرینه قارشی ملتمز بالجمله وسائط مادیه ومعنویه‌یله مدافعه ومقابله‌ده کندنی صاحب حق وصلاحیت تلقی ایدر. بو ایده دول ائتلافیه‌نك هرحالده بر صورتله وقوع بوله‌جق تشبثاتی عینی غایه‌نك حصوله معطوف برسبب تلقی ایلیه‌جکمزدن بوتقدیرده حقوق ومقدساتمزی بوتون وارلغمزله مدافعه‌ده قطعیاً تردد ایدلمه‌یه جکدر. ایجاب ایدن اسباب وتدابیر تدافعیه اتخاذی ضروری کو ولمشدر.

٣ — « حکومت عثمانیه‌نك تهلکهٔ انحلالنه قارشی خلافت اسلامیه وسلطنت عثمانیه‌نك بقاسی اساسی مقصدی تشکیل ایتدیکی جهتله متحداً مدافعه ومقاومت اساسی قبول ایدلمشدر . »

غایهٔ مقدسه‌نك تأمینی ایچون آنجق حسب الوضعیه بو مساعیمزه بالفعل اشتراك امکان بوله‌میان یعنی تحت اشغالده بولنوب اراده‌لرینی استعمال وسریست اظهار ایده‌میان محللرده‌کی دینداشلرمزی صرف اولنان شرائط مجبوره‌نك زوالنه قدر معذور کوره‌جکز .

٤ — « حکومت عثمانیه برتضییق دولی قارشوسنده، ملکمزك هرهانکی بر جزئی ترك واهمال ایتمك اضطرارنده بولوندیغی اکلاشیلدیغی تقدیرده الهجق اداری ، سیاسی ، عسکری وضعیتلرك تعیین وتثبیتی » :

حکومت عثمانیه برتضییق دولی قارشوسنده « الله کوسترمسون » وطن عمومینك اضمحلال تامنه برمقدمه دیمك اولان بورالری ترك واهمال ایتمك اضطرارنده بولوندیغی تقدیرده یعنی وطنمزك حکومت عثمانیه ومقام خلافته مربوطیتی معاهدات امضا ایدلمك ودول ائتلافیه مخطره ونوطه‌لر اعطا اولنمق صورتیله ویا قناعت بخش اولهجق وثائق سائرهٔ سیاسیه ایله ترك واهمال اولوندیغی تحقق ایلدیکی حالده خلافت مقدسه‌یه وسلطنت عثمانیه‌یه اولان مربوطیتمزی محافظه وتأمین ایتمك ووطنمزی روم وارمنی آیاقلری آلتنده چکنمه‌مك اوزره درحال بر ادارهٔ موقته تشکل ایدهجکدر. وحالاً موجود اولان تشکیلات وقوانین موضوعهٔ دولت علیهٔ عثمانیه دائره‌سنده تدویر اموره دوام ایدیلهجکدر. وبالجمله ملکی وعسکری رؤسا ومأمورین دولت اشبو ادارهٔ موقته‌یه تابع اولهجقدر. ادارهٔ موقته تکمیل اجنبی دولتلرینه اشبو وضعیت جدیدهیی اصولاً ورسماً ابلاغ ایدهجکدر. موضوع بحث اولان ادارهٔ موقته تشکیلاتیله مزك وجوده کتیردیکی قونفرهجه انتخاب اولنهجق هیئتدر. تصور ایدیلان حال قونفرهنك منعقد بولوندیغی بر زمانده وقوعه کلدیکی تقدیرده « هیئت تمثیلیه » اشبو انتخاب وظیفه‌سنی موقتاً درعهده ایدمرك ماوقعدن درحال ولایاتی خبردار ایدهجك وهمان قونفرهیی اجتماعه دعوت ایلهجکدر .

٥ — هیئت تمثیلیه طرفندن هیئت مرکزیه‌لر واسطه‌سیله تبلیغات اجرا ایدلمه‌دکه مهاجرت ممنوعدر . هیئت تمثیلیه مهاجرتك طرز اجراسنی ومحالی احضار وتثبیت ایدهجکدر .

هیئت تمثیلیه دوچار تعرض اولماسی احتمالی اولان محللری شمدیدن نظر دقته الهجقدر وبوتعرضلرك ماهیت ووسعتنی تأمل ایدهجکدر. بوکا نظراً ایجاب ایدن اهالینك صیانت حیاتلری ایچون مسکن ، اماشه وسائره نقطهٔ نظرلرندن محلی هیئت اداره‌لرك تدقیقاته مستداً بربلان یاپهجقدر . بربلان وبونك صورت اجراسی محلی هیئت اداره‌لرنجه شمدیدن معلوم اولهجقدر. زمان اجراسی تهلکه‌نك تحققی حالنده بیلدیریلهجکدر . آنجق اسباب مختلفه‌دن طولایی آن متصور محله وقت وزمانیله تبلیغ ایدیلهمدیکی تقدیرده، محلی هیئت اداره‌لر وقعه‌نك حدوثیله بلانك تطبیق لزومنه قناعت تامه حاصل ایدر ایسه مسئولیتی اوزرینه آلهرق تطبیق ایتمکله برابر هیئت تمثیلیه‌یی خبردار ایلهیه‌جکدر . مسئله غایت مهم ونازك وهر درلو تدابیره رغماً شایان ارزو اولمیان احوال بربنائی‌یی موجب اولهبیلهجکندن صوك درجه التزام دقت واحتیاط اولونمالیدر . اهالینك بولوندیغی یردن نقل صورتیله امکان تحفظ بولونمدیغی تقدیرده اهالی‌یی یردن اویناتمامق شایان

A	5/701
B	1
F	5-23

ترجیح اولهجقدن بو تقدیرده دخی موجب ضرر اولهجق طرز حرکت التزام وعینی زمانده غیر منتظم قوتلرلهمحلی تجاوزینه قارشو تدابیر اتخاذ ایتمك صورتی قبول ایدیلهجکدر :

٦ — اجزای مملکتمزك نصل یکدیکرندن غیر منفك برکل تشکیل ایتدیکنی وبو اده‌کی حقوق اسلامیه استقرار وشمولنك هیچ برصورتله قابل ازاله اولمادیغی افکار عمومیهٔ جهانه قارشو اظهار وابلاغ ایتمك ، : قونفرهمزك ختامیله برابر تشکیلات ملیهمزده‌کی غایه وقونفرهمزك انعقادنده‌کی مقصد ومسلك حرکاتمزه دائر قونفرهجه تقرر ایدن خصوصات خلاصه ، ملتمزك آمال ومطالبات وجدانیهسی غایت صریح وقطعی بر بیاننامه ایله ملته وحکومت مرکزیهیه واجنبیلره ابلاغ اولنهجق ر. بوندن بشقه مقصد ومسلك تشکیلاتمزی نشر وتعمیم وهرطرفه حسن تفهیم وتلقین خصوصنده اعضای جمعیتدن هریری، بالطبع بالجمله هیئت اداره وهیئت تمثیلیه مکلف وموظفدر. بوبابده ممکن اولان هردرلو وسائط استعمال اولهجقدر. الیوم غزته چیقمقده اولان وغزته چیقارمق وسائطی موجود اولان ویا بووسائطك امکان تدارکی بولونان بالجمله مراکزده اقلی برغزتهیی او محلك هیئت ادارهسی تحت حمایهسنه آلهجقدر. قونفرهجه اتخاذ ایدلمش ووجدان ملیه مطابق اولان مقررات واساسات ملیهنده قولاً ، قلماً ، فعلاً هر هانکی بر شخص ویا قوت طرفندن سوء تفسیرات وتلقیناتده بولنلدیغی تقدیرده حرکات واقعه بونون معناسیله ملت ووطنه خیانت وجنایتی ایدیلهجکدر .

٧ — « تشکیلاتمزك بوتصوراتی ساحهٔ امکانه چیقارمه‌یله‌جك بر حاله افراغی» :

١ — جمعیتك عنوانی

وطنمزك معروض قالدیغی حادثات ووقایع ایله وتماماً عینی مقصدله وجدان ملیدن دوغمش جمعیتلرك اتحاد وتفاهیله حاصل اولمش اولان کتلهٔ عمومیه « آناطولی ورومایلی مدافعهٔ حقوق جمعیتی » عنوانیله توسم قلنمشدر . اشبو ملی جمعیت هردورلو فرقه جریانلرندن عاریدر .

٢ — مقصد

عثمانلی وطنك تمامیتی ومقام معلای خلافت وسلطنتك واستقلال ملیك مصونیتی تأمین ضمننده قوای ملیهیی عامل وارادهٔ ملیهیی حاکم قیلمقدر .

A 5/201
D 1
F 5-24

٣ — تشکیلات

آ — بالعموم اسلام وطنداشلر جمیعتك اعضای طبیعیسندلرلر .

ب — تشکیلات مرکزی علی الدرجات یکدیگرینه مربوط اولمق اوزره کوی ومحلاتدن باشلایهرق ناحیه ، قضا ، لوا ، ولایت ، ومستقل لوا ، تقسیماتنه تابعدر . کوی ، ناحیه ، قضا ، وملحق لوالرده هیئت ادارهلر ومستقل لوالرله ولایتلرده هیئت مرکزیهلر وقونغرهجه منتخب بر هیئت نمایه واردر .

١ — کوی هیئت ادارهسی : کویده ومحلاتده مقیم کوی ومحله خلقندن منتخب لااقل اوچ اعضادن ترکب ایدر . ایچلرندن بری بالانتخاب رئیس اولور . وظیفهسی : کویلوی ومحله خلقی تهلکهیه قارشی محافظه وارشاد ایتمك ومافوق هیئتدن آلهجی تعلیمات تفهیم واعلان واحکامنی تطبیق ایتدیرمکدر . کوی ومحلهنك وکوی ومحله خلقنك احوال حقندهکی روشونجهلرندن مافوق هیئتی خبردار ایلمکدر .

٢ — ناحیه هیئت ادارهسی : ناحیهیی تشکیل ایدن کویلر هیئت ادارهلرنجه منتخب لااقل اوچ اعضادن ترکب ایدر . ایچلرندن بری بالانتخاب رئیس اولور . وظیفهسی : بو کویلرهکی جریان ملیی توحید ایتمك وتهلکه قارشوسنده آنلری مهیا بولندیرمق ومافوق هیئتدن آلهجی تعلیماتی تبلیغ وتطبیق احکامنی تأمین ایلهمکدر .

٣ — قضا هیئت ادارهسی : مرکزه مربوط محله وکوی ونواحی هیئت ادارهلری طرفندن منتخب لااقل بش اعضادن ترکب ایدر . ایچلرندن بر رئیس وبرکاتب انتخاب اولنور .

وظیفهسی : قضا داخلنده جریان ملیی توحید ایتمك واهالیی تهلکه قارشوسنده مهیا بولندیرمق خصوصنده کوی وناحیه هیئت ادارهلرینك وظیفهلرینی حسن ایفا وهر کوی ومحلهنك وکندوسنه ملحق نواحینك جسامته وایجابات موقعیهسنه کوره بکجی تشکیلاتی تعقیب واجرا ایتدیرمك ومافوق هیئت ادارهدن اخذ وتلقی ایدهجکی تعلیمات دائرهسنده جمیعتك هردورلو آمال ومقاصدینك حصولنی تأمین وتسهیل ایلمکدر . بو تشکیلاتی عیناً تطبیق ممکن اولهمیان یرلرده محلك شرائط وایجاباتنه موافق بر طرزده اجرا اولنور . واك یقین هیئت ادارهیه کسب ارتباط ایدر .

٤ — لوا هیئت ادارهسی : لوایه ملحق قضالر ایله مرکز لوایه مربوط قرا ومحلات ونواحی هیئتلری طرفندن منتخب لااقل یدی اعضادن ترکب ایدر . ایچلرندن بر رئیس وبر

کاتب انتخاب اولنور . آنجق لوا مرکزلرنده آیروجه قضا تشکیلاتی بایلمیه‌جق ووظیفه‌سی بو هیئت طرفندن کوریله‌جکدر .

وظیفه‌سی : جمعیتك نظامنامه‌یه معلاق اوله‌رق تشکیلاتی تعضو ایتدیرمك وبالخاصه بکجی تشکیلاتنه اهمیت نسبتنده عطف دقت ایتدیرمك ولوا ملحقاتی داخلنده هر دورلو فرقه‌جیلق حسیاتندن آزاده اولان مقاصد جمعیتك تماماً تفهیمی اسباب وتدابیرنی اتخاذ وبو مقاصد تزیه وملیه‌یه مانع اوله بیله‌جك هر درلو تشبثاتی درحال عقم براقق وبوخصوصات بجون لزوم کوریله‌جك مقابل وسائطه مراجعت ایتمك ومافوق هیئت مرکزیه ایله صیق بر تماس وارتباطده بولونه‌رق اورادن اخذ ایده‌جکی تعلیمات دائره‌سنده حرکت ایلمکدر . تأخیری جمعیتك مقاصد اساسیه‌سنه ومملکت وملتك حیات ومنافعنه مضر وتهلکه‌لی اوله بیله‌جك فوق‌العاده مهم ومستعجل احواله لوا هیئت اداره‌سی طوغریدن طوغریه هیئت تمثیلیه‌یه مراجعت ایدر . ومنسوب اولدیغی ولایت هیئت مرکزیه‌سنه‌ده معلومات اعطا ایلر . هیئت تمثیلیه لوایه ویره‌جکی امرلردن ولایت هیئت مرکزیه‌سنی‌ده خبردار ایدر .

٥ — مستقل لوا وولایت هیئت مرکزیه‌سی : نواحی ، قضا ، ولوا هیئت اداره‌لری مرکزلرنده منتخب اون اعضادن ترکب ایدر . ایچلرندن بری بالانتخاب رئیس اولور . بو هیئت دخی رماننده مرکز قضاسنك هیئت اداره‌سی مقامنده قائمدر .

وظیفه‌سی : ولایت داخلنده موجود بالجمله هیئت اداره‌لرك وظائف مودوعه‌لرینی حسن ایفا ایلمکلری تأمین وهیئت تمثیلیه‌ایله اجرا ایده‌جکی مخابرات نتایجندن واورادن آلهجغی تعلیمات ومعلوماتدن ایجاب ایدنلری درحال خبردار ایدر . تشکیلات ملیه‌یه عائد خصوصاتی بلا تراخی تعقیب ونتایجندن هیئت تمثیلیه‌یه معلومات اعطا ایلر . تأخیری جمعیتك مقاصد اساسیه‌سنه ومملکت وملتك حیات ومنافعنه مضر وتهلکه‌لی اوله بیله‌جك فوق‌العاده مهم ومستعجل احواله قرار وتدبیر اتخاذ واجراسیه همان هیئت تمثیلیه‌یه معلومات اعطا ایدر . ولایت حدودی خارجنده وقوع بولان جمعیتك ضبطی داخلنده وقوع وحدوثنه مطلع اوله بیله‌جکی احوال وحادثات فوق‌العاده‌دن هم تحلیل وهم‌ده هیئت تمثیلیه‌یی درحال خبردار ایلر . احوال فوق‌العاده‌ده لزوم کوریلور ایسه فوق‌العاده اوله‌رق ولایت قونفرانسنی اجتماعه دعوت ایدر . هیئت مرکزیه قونفرانسه قارشی بر سنه‌لك معاملات وحسابلرندن مسئولدر .

٦ — ولایت قونفرانسی :

آ — مقاصد ملیه اطرافنده دها عام وشامل بر صورتده اکلاشمق وتدابیر لازمه‌یی اتخاذ ایلمك اوزره سنه‌ده بردفعه مارت ، نیسان ، مایس ایلری طرفنده ولایت مرکزلرنده بر قونفرانس

A 5/701
D /
F 5-25

عقد ایدیلجکدر. ولایت قونفرمسی تامیله توسیع ایدیلجك اولان اشبو قونفرمه قضا ولوا هیئت اداره‌لرندن منتخب ایکیشر اعضانك اشتراکیله انعقاد ایدر. وظیفه‌سی ؛ ولایت دخلنده برسنه‌لك مساعی ملیه‌ونتایجنی تدقیق وقراره‌ربط ایله‌عمومی قونفرمه‌یه عائد راپوری احضار وجمعیتك ولایته عائد خصوصی بودجه‌سنی تعیین وتثبیت ایلر. وهیئت تمثیلیه‌یه عائد مصارفی اقراز و رسال ایلر.

عمومی قونفرمه

ب — عمومی قونفرمه سنده بردفعه ١٠ — ٢٣ تموزده انعقاد ایلر. محل انعقاد هیئت تمثیلیه ایله ولایات هیئت مرکزیه‌لرینك بالمخابره قرارلاشدیره‌جغی محلدر. عمومی قونفرمه قضا ، لوا هیئت اداره‌لریله مستقل لوا وولایات هیئت مرکزیه‌لرنجه منتخب بر اعضادن تشکل ایدر. ملت ومملکتنك مقدراتی حقنده هردرلو مذاکرات اجرا ومقررات اتخاذ ایلر. هیئت تمثیلیه‌نك برسنه‌لك اجراآت وتشباتی تدقیق ونتیجه‌سنه کوره حکم وقراری اعطا ایدر. وهیئت تمثیلیه‌یی ابقا ویا تجدیداً انتخاب وهیئت تمثیلیه‌نك بودجه‌سنی تعیین وقبول ایدر.

هیئت تمثیلیه اعضالری قونفرمه مذاکراتنده ایراد کلامه صلاحیتدار اولوب اعطا ایتدکلری رأیه مأذون دکللردر.

هیئت تمثیلیه

هیئت تمثیلیه آتیده‌کی مادهٔ مزیله‌ده مذکور اولدیغی وجهله قونفرمه‌طرفندن منتخب اوصاف لازمه‌یی حائز اصغری طقوزاعظمی اون التی اعضادن ترکب ایدر. انجلرندن بری رئیس اولور. بوده هیئت تحریریه‌سی واردر. مرکزی احوال وحادثاته کوره الك مناسب کوره‌جکی محلدر. موجود تشکیلات ملیه‌مزك اسباب بقاودوامنی تأمین وبوخصوصده لازم کلن تدابیری احضار وباخاصه هیأت متشکله‌یی برنقطه‌ده جمع وتوحید وتمثیل ایده‌رك تشکیلات مذکوره بینده‌کی آهنك ارتباطی تأسیس وبوصورتله آمال ومقاصد ملیه‌نك سرعت وسهولت حصولنی تأمین ایدر. هیئت تمثیلیه نظامنامه‌نك مواد اساسیه‌سنده مصرح اولان مقصد قطعی ملینك برنقطه‌سنی یعنی اهالی اتحادمك شرطیله وطنك تمامیتنی وملتمزك استقلالنی تأمین خصوصنده هردرلو تدابیری ومقررات سیاسیه واجرائیه‌یی اتخاذه مأذوندر. آنجق مقدرات مملکت وملت حقنده مهم واساسلی مسائلده قطعی قرار اتخاذندن اول هیئت مرکزیه‌لرك رأیی استحصال ایدر. مقدرات مملکت وملتی قطعیاً تعیین وتثبیت ایده‌جك وضعیتلر ایچون دخی صوك وقطعی قراری قونفرمه مذاکره‌سی ایله اعطا ایده بیلیر. احوال فوق العاده ظهورنده هیئت تمثیلیه‌عمومی قونفرمه‌یی فوق العاده اولهرق اجتماعه

دعوت ایدر . هیئت تمثیلیه عمومی قونغره‌یه قارشی بوتون رسنه‌لك معاملات وحساباتندن مسئولدر .

یدنجی ماده‌یه ذیلدر :

هیئت تمثیلیه اعضالری بروجه آتی انتخاب اولنور.

هیئت تمثیلیه ، آناطولی وروم ایلی ولایات والویهٔ مستقله‌سنك قونغره‌ده حاضر بولونان مرخصلری طرفندن منسوب اولدقلری ولایات والویهٔ مستقله نامنه قونغره داخلندن ویا خارجدن وفقط منسوب اولدقلری محلی بحق تمثیل ایدجك ذواتدن ولایتلر نامنه انتخاب اولنه‌جق اعضالری بر واعظمی ایکی ومستقل لوالرنامنه بر ممثلدن تشکل ایدر : اشبو ممثلر منسوب اولدقلری ولایت ومستقل لوانك قونغره‌ده حاضر بولنان مرخصلری طرفندن نصابك ایکی مثلنه مساوی ارای اولونه‌جق تمزدلر میانندن نصابی قدر قونغره هیئت عمومیه‌سنجه تقریق وانتخاب اولنور. وهرولایت ومستقل لوا نامنه‌یه حائز اکثریت اولانلر هیئت تمثیلیه اعضالی صفتنی احراز ایدرلر .

مرخصلری قونغره‌یه یتشه‌مامش اولان ولایات والویه نامنه هیئت تمثیلیه میانندن انتخابی انتخاب یا استعفانامه ویاخود قونغره‌نك منعقد اولمادیغی بر زمانده هرهانکی برسببدن طولایی انحلال ایدن اعضالقلره انتخاب اولنه‌جق ذوات ، هیئت تمثیلیه ایله عائد اولدیغی هیئت مرکزیه‌لر آره‌سنده تقریق ایدیلدکدن بوتقدیرده انتخاب ایدن اعضایی هیئت مرکزیه‌لر هیئت اداره‌لرله بالاستشاره نامزدلرق نصابك ایکی مثلی بالانتخاب هیئت تمثیلیه‌یه بیلدیرر . وهیئتجه ترجیح اولنان ذات مثل صفتنی احراز ایدر .

هیئت تمثیلیه وطنك هیئت عمومیه‌سنی تمثیل ایدر .

٨ — هیئت تمثیلیه ، هیئت مرکزیه واداره‌لر ، مسائل مهمه‌ده صلاحیتدار کوردیکی ذواتی اعضاسندن عدایله استشاره ایده بیلیر .

٩ — هیئت اداره ومرکزیه‌لر بونظامنامه ایله تعیین وتثبیت اولنان اساسات وصلاحیت دائره‌سنده سربستدر .

١٠ — جمعیتك واردانی استقلالك قدر ومنزلتنی تقدیر بیوران هر فردك ابراز واظهار ایلیه‌جکی معاونت نقدیه‌دن عبارتدر.

١١ — ارادهٔ ملیه‌نی حاکم قیلمقدمکی آمال جمعیت ، آنجق ملت مجلسنك طویلانه‌رق حقوق تشریعیه ومراقبه‌سنه تماماً وامنیت وسربستی ایله بالفعل صاحب اولمسیله تحقق ایده‌جکندن بوامنیت ملت مجلسنك تأییدی اوزرینه جمعیتك آلاجغی وضعیت آتیه قونغره قراریله تعین ایدر .

قونغره هیئتی

Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti

Sivas Matbaası

8.10.335

BİSMİLLÂH-İR-RAHMÂN-İR-RAHÎM

Rumeli ve Anadolu'nun ittifâk-ı tâmmıyla 4 Eylül 335 târihinde Sivas'da akd olunan Kongrenin mukarrerâtıdır:

MEVÂDD-I ESÂSİYYE

Mâdde 1. Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Düvel-i İ'tilâfiyye arasında mün'akid mütâreke-nâmenin imzâ' olunduğu 30 Teşrîn-i evvel sene 334 târihindeki hudûd dâhilinde kalan ve her noktasında ekseriyyeti İslâmlar teşkîl eden aksâm-ı Memâlik-i Osmâniyye yek-dîgerinden ve câmia-i Osmâniyyeden gayr-ı kabil-i tecezzî ve infikâk bir küldür. Bil-cümle anâsır-ı İslâmiyye yek-dîgerine karşı hürmet-i mütekabile ve hiss-i fedâ-kârî ile meşhûn ve vaz'iyyet-i ırkıyye ve ictimâiyye ve şerâit-i muhîtiyyelerine riâyet-kâr öz kardaşdırlar.

2. "Her türlü işgal ve müdâhalenin ve bi-l-hâssa Rumluk ve Ermenilik teşkîli gayesine ma'tûf harekâtın reddi husûslarında müttehiden müdâfaa ve mukavemet esâsı kabûl edilmişdir."

Vatanımızda öteden beri birlikde yaşadığımız bil-cümle anâsır-ı gayr-ı müslimenin hukuk-ı tabîiyyetlerine tamâmen riâyet-kârız. Bunların mâl, cân ve ırzlarının masûniyyeti muktezayât-ı dîniyye, an'anât-ı milliyye ve esâsat-ı kanûniyyemizden olmağla bu esâs Kongrenin kanâat-i umûmiyyesiyle de tekrâr edilmişdir. Ancak Rum ve Ermenilerin bi-z-zât veya bi-l-vâsıta hafî ve celî her ne şekl ve sûretde olursa olsun hâkimiyyet-i Osmâniyye ve hukuk-ı İslâmiyyeyi ve mevcûdiyyet-i milliyyemizi muhill bir vaz'iyyet almalarına kat'iyyen müsâade edilmeyecekdir. Millet ve vatanımızın zararını müeddî her nev'î teşebbüslerine karşı milletimiz bil-cümle vesâit-i mâddiyye ve ma'neviyyesiyle müdâfaa ve mukabelede kendîni sâhib-i hakk ve salâhiyyet telâkki eder. Bu bâbda Düvel-i İ'tilâfiyyenin her hangi bir sûretle vuku' bulacak teşebbüsâtını aynı gayenin husûlüne ma'tûf bir sebeb telâkki eyleyeceğimizden bu takdîrde dahi hukuk ve mukaddesâtımızı bütün varlığımızla müdâfaada kat'iyen tereddüd edilmeyecekdir. Îcâb eden esbâb ve tedâbîr-i tedâfüiyye ittihâzı zarûrî görülmüşdür.

3. "Hükûmet-i Osmâniyyenin tehlike-i inhilâline karşı Hilâfet-i İslâmiyye ve Saltanat-ı Osmâniyyenin bekası esâs maksadı teşkîl etdiği cihetle müttehiden müdâfaa ve mukavemet esâsı kabûl edilmişdir."

Gaye-i mukaddesenin te'mîni için ancak hasb-el-vaz'iyye bu mesâîmize bi-l-fi'l iştirâke imkân bulunamayan ya'nî taht-ı işgalde bulunub

irâdelerini isti'mâl ve ser-bestî izhâr edemeyen mahallerdeki dîndaşlarımızı serd olunan şerâit-i mücbirenin zevâline kadar ma'zûr göreceğiz.

4. "Hükûmet-i Osmâniyye bir tazyîk-i düveli karşısında mülkümüzün herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmâl etmek ıztırârında bulunduğu anlaşıldığı takdîrde alınacak idârî, siyâsî, askerî vaz'iyyetlerin ta'yîn ve tesbîti."

Hükûmet-i Osmâniyye bir tazyîk-i düveli karşısında "Allah göstermesin" vatan-ı umûmînin izmihlâl-i tâmmına bir mukaddeme demek olan buraları terk ve ihmâl etmek ıztırârında bulunduğu takdîrde ya'nî vatanımızın Hükûmet-i Osmâniyyeye ve makam-ı hilâfete merbûtiyyeti muâhedât imzâ' edilmek ve Düvel-i İ'tilâfiyyeye muhtıra ve notalar i'tâ olunmak sûretiyle veya kanâat-bahş olacak vesâik-i sâire-i siyâsiyye ile terk ve ihmâl olunduğu tahakkuk eylediği hâlde Hilâfet-i mukaddeseye ve Saltanat-ı Osmâniyyeye olan merbûtiyyetimizi muhâfaza ve te'mîn etmek ve vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzre derhâl bir idâre-i muvakkate teşekkül edecekdir. Ve hâlen mevcûd olan teşkîlât ve kavânîn-i mevzûa-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye dâiresinde tedvîr-i umûra devâm edilecekdir. Ve bil-cümle mülkî ve askerî rüesâ ve me'mûrîn-i devlet işbu idâre-i muvakkateye tâbi' olacakdır. İdâre-i muvakkate tekmîl ecnebî devletlerine işbu vaz'iyyet-i cedîdeyi usûlen ve resmen iblâğ edecekdir. Mevzû-i bahs olan idâre-i muvakkate teşkîlât-ı milliyyemizin vücûda getirdiği kongrece intihâb olunacak hey'etdir. Tasavvur edilen hâl kongrenin mün'akid bulunmadığı bir zamânda vuku'a geldiği takdîrde «Hey'et-i Temsîliyye» işbu intihâb vazîfesini muvakkaten der-uhde ederek mâ-vak'adan derhâl vilâyâtı haber-dâr edecek ve hemen kongreyi ictimâa da'vet eyleyecekdir.

5. Hey'et-i Temsîliyye tarafından hey'et-i merkeziyyeler vâsıtasıyla teblîgat icrâ' edilmedikce muhâceret memnûdur. Hey'et-i Temsîliyye muhâceretin tarz-ı icrâsını ve mahallini ihzâr ve tesbît edecekdir.

Hey'et-i Temsîliyye dûçâr-ı taarruz olması ihtimâli olan mahalleri şimdiden nazar-ı dikkate alacakdır. Ve bu taarruzların mâhiyyet ve vüs'atını teemmül edecekdir. Buna nazaran îcâb eden ahâlînin sıyânet-i hayâtları için mesken, iâşe ve sâire nokta-i nazarlarından mahallî hey'et-i idârelerin tedkikatına müsteniden bir plân yapacakdır. Bu plân ve bunun sûret-i icrâsı mahallî hey'et-i idârelerince şimdiden ma'lûm olacakdır. Zamân-ı icrâsı tehlikenin tahakkuku hâlinde bildirilecekdir. Ancak esbâb-ı muhtelifeden dolayı ân-ı mutasavver mahalline vakt-i zamânıyla teblîğ edilemediği takdîrde mahallî hey'et-i idâreler vak'anın hudûsuyla plânın tatbîki lüzûmuna kanâat-i tâmme hâsıl eder ise mes'ûliyyeti üzerine alarak tatbîk etmekle beraber Hey'et-i Temsîliyyeyi haber-dâr eyleyecekdir. Mesele gayet mühimm ve nâzik ve her türlü tedâbîre rağmen şâyân-ı ârzû olmayan ahvâl-i perîşâniyi mûcib olabileceğinden son derece iltizâm-ı dikkat ve ihtiyât olunmalıdır. Ahâlînin bulunduğu yerden nakli sûretiyle imkân-ı tahaffuz bulunamadığı takdîrde ahâlîyi yerinden oynatmamak şâyân-ı tercîh olacağından bu takdîrde dahi mûcib-i zarar olmayacak tarz-ı hareket iltizâm ve aynı zamânda gayr-ı muntazam kuvvetlerin mahallî tecâvüzüne karşı tedâbîr ittihâz eylemek sûreti kabûl edilecekdir.

6. Eczâ-yi memleketimizin nasıl yek-dîgerinden gayr-ı münfekk bir küll teşkîl etdiği ve buradaki hukuk-ı İslâmiyye istikrâr ve şümûlünün hiçbir sûretle kabil-i izâle olmadığını efkâr-ı umûmiyye-i cihâna karşı izhâr ve iblâğ etmek, kongremizin hitâmıyla berâber teşkîlât-ı milliyyemizdeki gaye ve kongremizin in'ikadındaki maksad ve meslek-i harekâtımıza dâir kongrece takarrür eden husûsât hulâsa, milletimizin âmâl ve metâlibât-ı vicdâniyyesi gayet sarîh ve kat'î bir beyân-nâme ile millete ve hükûmet-i merkeziyyeye ve ecnebîlere iblâğ olunacakdır. Bundan başka maksad ve meslek-i teşkîlâtımızı neşr ve ta'mîm ve her tarafca hüsn-i tefhîm ve telkîn husûsunda a'zâ-yı cem'iyyetden her biri bi-t-tab' bil-cümle hey'et-i idâre ve Hey'et-i Temsîliyye mükellef ve muvazzafdır. Bu bâbda mümkin olan her türlü vesâit isti'mâl olunacakdır. El-yevm gazete çıkmakda olan ve gazete çıkarmak vesâiti mevcûd olan veya bu vesâitin imkân-ı tedâriki bulunan bil-cümle merâkizde akallî bir gazeteyi o mahallin hey'et-i idâresi taht-ı himâyesine alacakdır. Kongrece ittihâz edilmiş ve vicdân-ı millîye mutâbık olan mukarrerât ve esâsat aleyhinde kavlen, kalemen, fi'len herhangi bir şahs veya kuvvet tarafından sû-i tefsîrât ve telkînâtda bulunulduğu takdîrde harekât-ı vâkıa bütün ma'nâsıyla millet ve vatana hıyânet ve cinâyet telâkki edilecekdir.

7. "Teşkîlâtımızın bu tasavvurâtı sâha-i imkâna çıkarabilecek bir hâle ifrâğı."

1- CEM'İYYETİN ÜNVÂNI

Vatanımızın ma'rûz kaldığı hâdisât ve vakayi' ile ve tamâmen aynı maksadla vicdân-ı millîden doğmuş cem'iyyetlerin ittihâd ve ittifâkıyla hâsıl olmuş olan kitle-i umûmiyye "Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cem'iyyeti" ünvânıyla tevsîm kılınmıştır. İşbu millî cem'iyyet her türlü fırka cereyânlarından ârîdir.

2- MAKSAD

Osmânlı vatanının tamâmiyyetini ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın ve istiklâl-i millînin masûniyyetini te'mîn zımnında Kuvâ-yı Milliyyeyi âmil ve irâde-i milliyyeyi hâkim kılmakdır.

3- TEŞKÎLÂT

a) Bi-l-umûm İslâm vatan-dâşlar cem'iyyetin a'zâ-yı tabîiyyesindendirler.

b) Teşkîlât her biri ale-d-derecât yek-dîgerine merbût olmak üzre köy ve mahallâtdan başlıyarak nâhiye, kazâ', livâ, vilâyet, "müstakill livâ" taksîmâtına tâbidir. Köy, nâhiye, kazâ' ve mülhak livâlarda hey'et-i idâreler ve müstakill livâlarla vilâyetlerde hey'et-i merkeziyyeler ve kongrece müntahab bir Hey'et-i Temsîliyye vardır.

1) Köy Hey'et-i İdâresi:

Köyde ve mahallâtda mukîm köy ve mahalle halkından müntahab lâ-akall üç a'zâdan terekküb eder. İçlerinden biri bil-intihâb reîs olur.

Vazîfesi: Köylüyü ve mahalle halkını tehlikeye karşı muhâfaza ve irşâd etmek ve mâ-fevk hey'etden alacağı ta'lîmâtı tefhîm ve ilân ve ahkâmını tatbîk etdirmekdir. Köy ve mahallenin ve köy ve mahalle halkının ahvâli hakkındaki düşüncelerinden mâ-fevk hey'eti haber-dâr eylemekdir.

2) Nâhiye Hey'et-i İdâresi:

Nâhiyeyi teşkîl eden köyler hey'et-i idârelerince müntahab lâ-akall üç a'zâdan terekküb eder. İçlerinden biri bil-intihâb reîs olur.

Vazîfesi: Bütün köylerdeki cereyân-ı millîyi tevhîd etmek ve tehlike karşısında anları müheyyâ bulundurmak ve mâ-fevk hey'etden alacağı ta'lîmâtı teblîğ ve tatbîk ahkâmını te'mîn eylemekdir.

3) Kazâ' Hey'et-i İdâresi:

Merkeze merbût mahalle ve köy ve nevâhî hey'et-i idâreleri tarafından müntahab lâ-akall beş a'zâdan terekküb eder. İçlerinden bir reîs ve bir kâtib intihâb olunur.

Vazîfesi: Kazâ' dâhilinde cereyân-ı millîyi tevhîd etmek ve ahâlîyi tehlike karşısında müheyyâ bulundurmak husûsunda köy ve nâhiye hey'et-i idârelerinin vazîfelerini hüsn-i îfâ ve her köy ve mahallenin ve kendisine mülhak nevâhînin cesâmetine ve îcâbat-ı mevkiiyyesine göre bekci teşkîlâtını ta'kîb ve icrâ' etdirmek ve mâ-fevk hey'et-i idâreden ahz ve telâkki edeceği ta'lîmât dâiresinde cem'iyyetin her türlü âmâl ve makasidinin husûlünü te'mîn ve teshîl eylemekdir. Bu teşkîlâtı aynen tatbîk mümkin olamayan yerlerde mahallinin şerâit ve îcâbatına muvâfık bir tarzda icrâ' olunur. Ve en yakın hey'et-i idâreye kesb-i irtibât eder.

4) Livâ Hey'et-i İdâresi:

Livâya mülhak kazâlar ile merkez-i livâya merbût kura ve mahallât ve nevâhî hey'etleri tarafından müntahab lâ-akall yedi a'zâdan terekküb eder. İçlerinden bir reîs ve bir kâtib intihâb olunur. Ancak livâ merkezlerinde ayrıca kazâ' teşkîlâtı yapılmayacak ve vazîfesi bu hey'et tarafından görülecekdir.

Vazîfesi: Cem'iyyetin nizâm-nâmeye mutâbık olarak teşkîlâtını taazzuv etdirmek ve bi-l-hâssa bekci teşkîlâtına ehemmiyyeti nisbetinde atf-ı dikkat etdirmek ve livâ mülhakatı dâhilinde her türlü fırkacılık hissiyyâtından âzâde olan makasid-i cem'iyyetin tamâmen tefhîmi esbâb ve tedâbîrini ihzâr ve bu makasid-i nezîhe ve milliyyeye mâni' olabilecek her türlü teşebbüsâtı derhâl akim bırakmak ve bu husûsât için lüzûm görülecek mukabil vesâite mürâcaat eylemek ve mâ-fevk hey'et-i merkeziyye ile sıkı bir temass ve irtibâtta bulunarak oradan ahz edeceği ta'lîmât dâiresinde hareket eylemekdir. Teehhürü cem'iyyetin makasid-i esâsiyyesine ve memleket ve milletimizin hayât ve menâfiine muzırr ve tehlikeli olabilecek fevk-al-âde mühimm ve müsta'cel ahvâlde livâ hey'et-i idâresi doğrudan doğruya Hey'et-i Temsîliyyeye mürâcaat eder. Ve mensûb olduğu vilâyet hey'et-i merkeziyyesine de ma'lûmât i'tâ eyler. Hey'et-i Temsîliyye livâya vereceği cevâbdan vilâyet hey'et-i merkeziyyesini de haber-dâr eder.

5) Müstakill livâ ve vilâyet Hey'et-i Merkeziyyesi:

Nevâhî, kazâ' ve livâ hey'et-i idâreleri tarafından müntahab on a'zâdan terekküb eder. İçlerinden biri bi-l-intihâb reîs olur. Bu hey'et aynı zamânda merkez kazâsının hey'et-i idâresi makamına da kaimdir.

Vazîfesi: Vilâyet dâhilinde mevcûd bil-cümle hey'et-i idârelerin vezaif-i mevdualarını hüsn-i îfâ eylemelerini te'mîn ve Hey'et-i Temsîliyye ile icrâ edeceği muhâberât netâyicinden ve oradan alacağı ta'lîmât ve ma'lûmâtdan îcâb edenleri derhâl haber-dâr eder. Teşkîlât-ı milliyyeye âid husûsâtı bilâ terâhî ta'kîb ve netâyicinden Hey'et-i Temsîliyyeye ma'lûmât i'tâ eyler. Te'hîri cem'iyyetin makasid-i esâsiyesine ve memleket ve milletimizin hayât ve menâfiine muzırr ve tehlikeli olabilecek fevk-al-âde mühimm ve müsta'cel ahvâlde karâr ve tedbîr ittihâz ve icrâsıyla hemen Hey'et-i Temsîliyyeye ma'lûmât i'tâ eder. Vilâyet hudûdu hâricinde ve fakat cem'iyyetin muhîti dâhilinde vuku' ve hudûsuna muttali' olabileceği ahvâl ve hâdisât-ı fevk-al-âdeden hem mahallini ve hem de Hey'et-i Temsîliyyeyi derhâl haber-dâr eyler. Ahvâl-i fevk-al-âdede lüzûm görülür ise fevk-al-âde olarak vilâyet kongresini ictimâa da'vet eder. Hey'et-i merkeziyye kongreye karşı bir senelik muâmelât ve hesâbâtından mes'ûldür.

6) Vilâyet Kongresi:

a) Makasid-ı milliyye etrâfında daha âm ve şâmil bir sûretde anlaşmak ve tedâbîr-i lâzimeyi ittihâz eylemek üzre senede bir defa Mart, Nisan, Mayıs ayları zarfında vilâyet merkezlerinde bir kongre akd edilecekdir. Vilâyet kongresi nâmıyla tevsîm edilecek olan işbu kongre kazâ' ve livâ hey'et-i idârelerinden müntahab ikişer a'zânın iştirâkiyle in'ikad eder. Vazîfesi; vilâyet dâhilinde bir senelik mesâî-i milliyye ve netâyicini tedkik ve karâra rabt ile umûmî kongreye âid raporu ihzâr ve cem'iyyetin vilâyetine âid husûsî bütçesini ta'yîn ve tesbît eyler. Ve Hey'et-i Temsîliyyeye âid masarifi ifraz ve irsal eyler.

UMÛMÎ KONGRE

b) Umûmî kongre senede bir defa 10 - 23 Temmuzda in'ikad eyler. Mahalli in'ikad Hey'et-i Temsîliyye ile vilâyât hey'et-i merkeziyyelerinin bilmuhabere karârlaştıracağı mahaldir. Umûmî Kongre kazâ', livâ hey'et-i idâreleriyle müstakill livâ ve vilâyât hey'et-i merkeziyyelerince müntahab birer a'zâdan teşekkül eder. Millet ve memleketin mukadderâtı hakkında her türlü müzâkerât icrâ' ve mukarrerât ittihâz eyler. Hey'et-i Temsîliyyenin bir senelik icrâat ve teşebbüsâtını tedkik ve netîcesine göre hükm ve karârını i'tâ eder. Ve Hey'et-i Temsîliyyeyi ibka' veya tecdîden intihâb ve Hey'et-i Temsîliyyenin bütçesini ta'yîn ve kabûl eder.

Hey'et-i Temsîliyye a'zâları kongre müzâkerâtında îrâd-ı kelâma salâhiyyet-dâr olub i'tâ-yı re'ye me'zûn değillerdir.

Hey'et-i Temsîliyye âtîdeki mâdde-i müzeyyilede mezkûr olduğu vechile kongre tarafından müntahab evsâf-ı lâzımeyi hâiz asgarî dokuz, azamî on altı a'zâdan terekküb eder. İçlerinden biri reîs olur. Bir de hey'et-i tahrîriyyesi vardır. Merkezî ahvâl ve hâdisâta göre en münâsib göreceği mahaldir. Mevcûd teşkîlât-ı milliyyemizin esbâb-ı beka ve devâmını te'mîn ve bu husûsda lâzım gelen tedâbîri ihzâr ve bil-cümle hey'et-i müteşekkileyi bir noktada cem' ve tevhîd ve temsîl ederek teşkîlât-ı mezkûre beynindeki aheng-i irtibâtı te'sîs ve bu sûretle âmâl ve makasid-i milliyyenin sür'at ve suhûlet husûlünü te'mîn eder. Hey'et-i Temsîliyye nizâm-nâmenin mevâdd-ı esâsiyyesinde musarrah olan maksad-ı kat'î-i millînin bir noktasını bile ihmâl etmemek şartıyla vatanın tamâmiyyetini ve milletimizin istiklâlini te'mîn husûsunda her türlü tedâbîri ve mukarrerât-ı siyâsiyye ve icrâiyeyi ittihâza me'zûndur. Ancak mukadderât-ı memleket ve millet hakkında mühimm ve esâslı mesâilde kat'î karâr ittihâzından evvel hey'et-i merkeziyyelerin re'yini istihsâl eder. Mukadderât-ı memleket ve milleti kat'iyyen ta'yîn ve tesbît edecek vaz'iyyetler için dahi son ve kat'î karârı Kongre müzâkeresi ile i'tâ edebilir. Ahvâl-i fevk-al-âde zuhûrunda Hey'et-i Temsîliyye umûmî Kongreyi fevk-al-âde olarak ictimâa da'vet eder. Hey'et-i Temsîliyye Umûmî Kongreye karşı bütün bir senelik muâmelât ve hesâbâtından mes'ûldür.

YEDİNCİ MÂDDEYE ZEYLDİR:

Hey'et-i Temsîliyye a'zâları ber-vech-i âtî intihâb olunur.

Hey'et-i Temsîliyye, Anadolu ve Rumeli vilâyât ve elviye-i müstakillesinin Kongrede hazır bulunan murahhasları tarafından mensûb oldukları vilâyât ve elviye-i müstakille nâmına kongre dâhilinden veya hâricden ve fakat mensûb oldukları mahalli bi-hakkın temsîl edecek zevâtdan vilâyetler nâmına intihâb olunacak asgarî bir ve a'zamî iki ve müstakill livâlar nâmına birer mümessilden teşekkül eder. İşbu mümessiller mensûb oldukları vilâyet ve müstakill livânın kongrede hâzır bulunan murahhasları tarafından nisâbın iki misline müsâvî irâe olunacak nâm-zedler miyânından nisâbı kadar kongre hey'et-i umûmiyyesince tefrîk ve intihâb olunur. Ve her vilâyet ve müstakill livâ nâmlarına hâiz-i ekseriyyet olanlar Hey'et-i Temsîliyye a'zâlığı sıfatını ihrâz ederler.

Murahhasları Kongreye yetişememiş olan vilâyât ve elviye nâmına Hey'et-i Temsîliyye miyânına intihâbı îcâb eden a'zâlığa ve-yâhûd Kongrenin mün'akid olmadığı bir zamânda herhangi bir sebebden dolayı inhilâl eden a'zâlıklara intihâb olunacak zevât, Hey'et-i Temsîliyye ile âid olduğu hey'et-i merkeziyyeler arasında bi-l-muhâbere takarrür etdirilir. Bu takdîrde îcâb eden a'zâyı hey'et-i merkeziyyeler hey'et-i idârelerle bi-l-istişâre nâm-zed olarak nisâbın iki mislini bi-l-intihâb Hey'et-i Temsîliyyeye bildirir. Ve hey'etce tercîh olunan zât mümessil sıfatını ihrâz eder.

Hey'et-i Temsîliyye vatanın hey'et-i umûmiyyesini temsîl eder.

8. Hey'et-i Temsîliyye, hey'et-i merkeziyye ve idâreler, mesâîl-i mühimmede salâhiyyet-dâr gördüğü zevâtı a'zâsından add ile istişâre edebilir.

9. Hey'et-i idâre ve merkeziyyeler bu nizâm-nâme ile ta'yîn ve tesbît olunan esâsat ve salâhiyyet dâiresinde serbestdir.

10. Cem'iyyetin vâridâtı istiklâlin kader ve menziletini takdîr buyuran her ferdin ibraz ve izhâr eyliyeceği muâvenet-i nakdiyyeden ibâretdir.

11. İrâde-i milliyyeyi hâkim kılmakdaki âmâl-i cem'iyyet, ancak Millet Meclisinin toplanarak hukuk-ı teşrîiyye ve murâkabesine tamâmen ve emniyyet ve ser-bestî ile bi-l-fi'l sâhib olmasıyla tahakkuk edeceğinden bu emniyyet Millet Meclisinin te'yîdi üzerine cem'iyyetin alacağı vaz'iyyet-i âtîye Kongre karârıyla taayyün eder.

Kongre Hey'eti

İSH; Klasör: 2708, Dosya: 1, Fihrist: 5-22 (23-25)

EK 4

Harbord'a Verilen Muhtıra[1]

24.9.1919

I. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 mütarekesini imzaladığı zaman cemiyetimiz henüz kurulmuş değildi.

Bu kongrenin Başkan Wilson tarafından açıkça ifade edilen milliyet prensibi esasına dayanarak neticelenmesinden sonra milletimiz bunun adil bir barış elde edeceğini kuvvetle ümit ediyor ve bu şekilde bir sonucu büyük bir arzuyla bekliyordu. Hakikatte mütarekenin tahakkuk sahasına konması, İtilaf devletlerinin her gün tecavüzlerini artırmalarını ve mütareke şartlarını ihlal etmelerini keyfî bir şekilde fazlalaştırdı.

Eski zamanlardan beri müşterek bir hayat yaşadığımız gayrimüslim unsurlar, İtilâf devletleri tarafından kendilerine gösterilen teveccühten cesaret alarak millet ve devletin itibar ve haklarına açık hücumlara başladılar.

Hilafet ve saltanatın merkezi olan İstanbul gaddarca ve ezici bir şekilde İtilaf devletleri tarafından işgal edilmişti. Polis ve jandarma kuvvetleri işgal kuvvetlerinin kontrolü altına verilmişti. Bu memleketin istiklâli ve hükûmet merkezinin idaresine karşı bilfiil bir müdahale teşkil etti.

Adana ve Antalya bölgeleri Konya'ya kadar işgal edilmişti. İzmir ve civarındaki bölgenin aynı zamanda Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi hususu, ayrıca Doğu Anadolu'da geniş bir Ermeni devletinin, diğer taraftan Karadeniz sahillerinde Pontus cumhuriyetinin kurulması meseleleri ciddi bir şekilde görüşülmeye başlandı.

Türk milletinin bu şartlar altında, topraklarının bütünlüğü ve bağımsızlığına aynı zamanda haysiyet ve diğer haklarına karşı yapılan bu hareketlerden müteessir olacağı tabii idi.

Diğer taraftan İstanbul'da Mebusan Meclisinin dağıtılmasıyla idareyi ele alan ve kifayetsiz şahıslardan müteşekkil hükûmet salahiyetini millî kuvvetlerden almıyordu ve milletin temsilcilerinin murakabesinden kurtulmuştu. Bu sırada bu kabinelerin sadece milletin haklarını ve itibarını korumak için lüzumlu vasıflardan mahrum olmayıp yabancı devletlerin ve bilhassa İngiltere'nin arzularını tatmin yolunda çalıştıkları ve bunların elinde sadece birer oyuncak hâline geldikleri fark edildi.

---

[1] Seçil Akgün; General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesi'ne Dair) Raporu, Tercüman Tarih Yayıncılık, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Yayınları No:5, İstanbul, 1981, s.164-177.

Bu suretle varlığı hususunda ciddi bir endişeye düşmüş olan millet doğrudan doğruya, bizzat müdahale ederek kuvvetini ve idari tutumunu göstermek lüzumunu hissetti.

Bunun neticesi olarak memleketin her tarafında millî cemiyetler kurulmaya başlandı.

Bu cemiyetler içinde belli başlıları şunlardır: Erzurum da Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyeti; Diyarbakır Müdafaai Hukuk Cemiyeti; Kilikya Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti (Bu cemiyet daha sonra "Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyeti" adını almıştır.) Trakya ve Paşaeli Cemiyeti (Bu cemiyet Batı Trakya cemiyetleriyle birleşerek "Trakya Cemiyeti" ismini almıştır). Ayrıca İstanbul'da birçok cemiyet kurulmuştu ki bunlardan Millî Birlik Cemiyeti en başlıcasıdır.

Bu cemiyetlerin hâlihazırdaki partilerle veya kurulmakta olanlarla hiçbir ilgisi yoktur. Aksine her türlü siyasi gayeden tamamen uzaktırlar ve varlıklarını sadece memleket bütünlüğünün, millet ve devletin diğer haklarını koruma gayesine borçludurlar. Bunların hepsi aynı tesirler ve sebepler altında faaliyet göstermektedirler.

II. Bütün memlekette kurulmuş bulunan bu cemiyetlerin teşkilatlarını tamamen nizamlı ve asayişe uygun bir şekilde genişletmekle meşgul oldukları sırada -adalet ve hukuk prensiplerinin talep edileceği zaman emniyetle bekliyorlardı- Yunanlar İzmir'i ve civarını İtilaf devletlerinin himayesinde işgal ettiler ve bu vesileyle görülmedik mezalim yaptılar. Yunan askerleri ve onlara silahlarla katılan mahalli Rumlar Müslüman halk arasında bir katliama giriştiler. Bu katliam sırasında memurlar, Osmanlı subay ve askerleri ve kendi hâlinde yaşayan halk ayırt edilmeden öldürüldüler ve engizisyonvari çeşitli işkence ve vahşete tâbi tutuldular. İnsanlık bu şekilde barbarca ihlal edildi.

Tabiatıyla Müslüman halk arasında şikâyetler büyüktü. Yardım isteniyordu. İstanbul'un masum ve işkence altındaki Müslüman halkının bu sesi bütün memlekette akisler yaptı. Bütün milletin insan haklarına ve adalete dönüş yolunda yaptıkları ricalar işitilmedi. Aksine Yunanlar harekât sahasını ilk mezalimi devam ettirerek genişlettiler. İstanbul'da merkezî hükûmetle birlikte hareket eden İngilizlerin baskı rejimi daha sert bir hâl aldı. Antalya'daki İtalyan kuvvetleri artırıldı. Kilikya'da Müslüman ahali hareket ve tecavüzlere maruz kalmaya devam etti ve Türk Hükûmetinin baskı altında tutulması için yeni, şiddetlendirilmiş tedbirler kullanıldı. İstanbul ve İzmir taraflarından hareketleri idare edilen Yunan bölükleri Müslüman halka karşı tecavüzlerini artırdılar.

Bu nazik zamanda hiçbir zaman milletin his ve arzularını temsil etmeyen Ferit Paşa Kabinesinden Paris'e bir delegasyon yollaması istenmişti. Kongrede delegelerimizin karşılaştığı muamele Türkiye'ye karşı kolayca benimsenen tahkir edici tavırlara eklenen bir yenisiydi.

III. Millet, kurtuluşun tam bir birlik içinde hareket eden umumi ve müşterek bir teşkilatın kurulmasıyla mümkün olacağını anladı. Erzurum'da Doğu vilayetlerinin birleşmesini sağlayacak bir kongrenin toplanması amacıyla Erzurum ve Trabzon halkı Haziran 1919'da ilk adımı attı. Aynı zamanda Amasya'da bütün Anadolu ve Rumeli'nin birleşmesini sağlayacak bir kongrenin Sivas'ta toplanmasına karar verilmişti.

Kararlaştırılan kongrelerin ilki 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplandı. Bu kongrede bütün Doğu Anadolu vilayet ve kaza temsilcileri vardı. Toplantı 15 gün devam etti. (Toplantıda alınan esaslı kararlar, teşkilatın şekli, gayeleri ve görüşü hakkındaki beyanname prensip itibarıyla daha sonra toplanan Sivas Kongresi'ndekinin aynıdır ve Türkçe orijinali bu muhtıraya eklenmiştir.)

İkinci Kongre, 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplandı. Bu kongre Batı Anadolu ve Rumeli'de seçilen temsilciler ve Erzurum Kongresi tarafından tam salahiyetle seçilmiş olan ve Doğu Anadolu namına hareket eden delegelerden müteşekkildi. Daha önceki kongre millî hareketin başlıca tutumu hakkında karar vermiş olduğu için Sivas Kongresi bu mevzuda müzakereleri tamamladı ve bir hafta içinde kararları kabul etti. (Daha önce de işaret edildiği gibi bu kararlar muhtıranın sonuna eklenmiştir.)

Bu umumi kongrede Osmanlı Devleti ve İtilaf devletleri arasında mütarekenin imzalandığı sırada imparatorluğun Türk hâkimiyeti altında olan bölgelerinin bir bütün teşkil ettiği aynı iman sahibi vatandaşları yekvücut bir şekilde aynı gayeyi tam bir birlik içinde yürüttükleri bir kere daha tespit edildi. Bu meclis "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" adını aldı. Bu şekilde bütün millet ve milletin evlatlarından teşekkül etmiş olan ve başlıca vazifesi ana vatanın müdafaası olan Osmanlı ordusu bizim kuvvetlerimizin kaynaklarıdır.

Müşterek gayeye hizmet için salahiyetli ve teşkilatın işlerini idare etmek üzere bir "Heyeti Temsiliye" seçildi.

IV. İlave edilen beyannamede gösterildiği gibi cemiyetimizin ilk gayesi bir yandan daha evvel bahsedilen sınırlar dâhilinde Osmanlı Devleti topraklarının bütünlüğünü muhafaza ve millî istiklali hilafet ve saltanatın haklarını müdafaa etmek üzere millî kuvvetleri teşkilatlandırmak, diğer taraftan millî iradenin üstünlüğünü tesis etmektir.

Kendileri ile çok uzun bir zaman bir arada yaşadığımız gayrimüslim vatandaşlarımız (Ermeniler, Rumlar, Yahudiler vs.) hakkında en iyi niyetlerle samimi duygular beslemekten ve onları da bizimle tam eşitlikte düşünmekten başka bir görüşümüz veya hissiyatımız yoktur. Mutlak surette inanıyoruz ki eğer memleket, ta içinde şimdiye kadar faaliyette bulunan kötü tesirler ve telkinlerden kurtulursa, imparatorluğun çeşitli ırkları birbirleriyle tam bir sulh içinde yaşayacaklar ve müşterek, mesut ve müreffeh bir hayat süreceklerdir.

Asil ve temiz gayelerimiz İtilaf devletleri aleyhinde mütecaviz niyetlerden uzaktır. Buna rağmen kendimizi varlığımıza karşı yöneltilen ve insanlık ve adalet haklarına bir tecavüz olan maddi hücumlara karşı müdafaa etmemiz ve bunlara mukabelede bulunmamız kaçınılmaz ve tabiidir.

V. Gayelerimizin mahiyetini izahlarımızdan ve aynı zamanda hareketlerimizden anlaşılması icap ettiği hâlde bir kısım kötü niyetli şahıslar uydurma rivayetler ve tahrifat kampanyasına giriştiler ve niyetlerimize aklımızda hiçbir zaman geçmemiş ve hakikatle hiçbir ilgisi olmayan şekiller vermeye çalıştılar. Bu hususta en ileri gidenler İngilizler ve onların elinde sadece bir oyuncak olan Ferit Paşa Kabinesidir.

Ferit Paşa ve arkadaşları idarenin meşruti ve hür şartlar altında devam etmesi millî kuvvetlere dayanması hâlinde ellerinde hiçbir kuvvet kalmayacağına inanmışlardır. Bu sebeple olgunluğunu ispat etmiş olan ve medeni ve tabii hakları üzerinde iktidar ve şuurunu gösteren millet ve kabinenin yegâne düşüncesinin millî teşkilat ve onun hareketlerini bastırmak olduğunu anlamıştır. Bu bastırma teşebbüsünde hükûmetin başlıca silahlarından biri millet tarafından İttihatçılara karşı duyulan korkudur. O İttihatçılar ki milletin zararına birkaç sene süren kötü idareleriyle ve memleketi içinden güçlükle sıyrılmaya çalıştığı bir uçuruma düşürmek cürmüyle bütün dünyada kıskanılmayacak bir şöhrete sahiptir. Bu korku üzerine işleyen şimdiki hükûmet boş yere her türlü şahsi ihtirastan uzak olan ve tamamen millî gayretler güden bizim hareketimizi İttihatçılarla ilgili göstererek küçültmeye uğraşıyor. Kabinenin tutunduğu diğer silah Bolşevizm; Anadolu'ya girdiklerini ve bizim faaliyetlerimize bunların ilham verdiğini söylemekten çekinmiyorlar.

Hakikatte İttihatçılar tarafından memleketin içine sürüklendiği acı neticeleri Ferit Paşa ve onun gibilerden çok daha iyi anlıyor ve takdir ediyoruz. Gayemiz ana vatanın ve milletin varlığına son bir darbe vurmak demek olan maceralara girmekten çok uzak olan büyük bir dikkatle ve basiretle ilerlemek ve kurtuluş ve refahı sağlayacak refahı bulmaktır. Bu sebeple bizlerle İttihatçılar arasında herhangi bir münasebet olamaz.

Bolşeviklere gelince, bizim memleketimizde bu doktrinin hiçbir şekilde bir yeri olamaz. Dinimiz, âdetlerimiz ve aynı zamanda sosyal bünyemiz tamamıyla böyle bir fikrin yerleşmesine müsait değildir. Türkiye'de ne büyük kapitalistler ne de milyonlarca sanatkâr ve işçi vardır. Diğer taraftan zirai bir problemimiz yoktur. Son olarak sosyal bakımdan dinî prensiplerimiz Bolşevizmi benimsemekten bizi uzak tutmaktadır. Türk milletinin bu doktrine karşı hiçbir temayülü olmadığının ve hatta lüzumu hâlinde mücadeleye hazır olduğunun en iyi ispatı, Ferit Paşa'nın Bolşevizmin memleketi istila ettiği veya etmek üzere olduğu yolundaki aslı olmayan söylentilerine karşı milletin duyduğu dehşet hissidir. Ferit Paşa Kabinesi tam manasıyla İngilizlerin istila ihtirasları için biçilmiş kaftandır. Hindistan, Mısır ve keyfî idareleri altına almaya muvaffak oldukları diğer memleketler üzerindeki tecrübelerine dayanarak planlarını hazırlayan İngilizler, Türk milletinin bütün haysiyet

duygularından bütün millî ve vatanperver faziletlerden aynı zamanda hürriyet ve tahsil haklarından mahrum bir sürü hâline geldiği zaman kendilerinin arzularına boyun eğecek bir esir sürüsü elde edeceklerine tam manasıyla kanidirler. Elde etmeye çalıştıkları netice budur ve bunu elde etmek için aramızda sayısız entrikalara başvurmuşlardır. Bu taktiklerinden birkaçını tekrarlayalım:

a) Birçok Osmanlı vatandaşını ittihatçılık, İngiltere'ye aleyhtarlık ve diğer şeylerle itham ederek tevkif ediyor ve memleketten sürüyorlar, bu suretle memleketin kanuni haklarına müdahalede bulunuyorlar. Buna ilaveten memlekette kalan milliyetçileri ve vatanperver insanları tevkif etmek için sebepler icat etmek ve bulmakla meşguldürler ve hükûmeti bu tazyiklerinde bir alet olarak kullanıyorlar.

b) İmparatorluğu bölmek ve Türklerle Kürtler arasında bir kardeş harbine sebebiyet vermek için Türkleri İngiliz himayesi altında müstakil bir Kürt devleti kurmak planına iştirak etmek üzere tahrik ettiler. İleri sürdükleri tez imparatorluğun nasıl olsa dağılmaya mahkûm olduğudur. Bu teşebbüslerini tahakkuk ettirmek için büyük paralar harcadılar. Her türlü casusluğa başvurdular. Hatta derhâl hafiyeler gönderdiler. Bu suretle Noel isimli bir İngiliz subayı uzun bir zaman Diyarbakır'da gayretler sarf etti ve faaliyetlerinde her türlü sahtekârlık ve aldatmaya başvurdu. Fakat bizim Türk vatandaşlarımız hazırlanan komplonun farkına vararak onu ve vicdanlarını parayla satan diğer bir grup haini o muhitten kovdular. Diyarbakır faaliyetlerinde sükûtu hayale uğramış olan Mr. Noel, Bedirhan kabilesine mensup ve para vererek ikna ettiği fakat Kâmuran Cevdet ve Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem gibi hısımları arasında hiçbir itibarı olmayan bir grup maceraperestle Malatya'ya gitti. Burada müstakil bir Kürt devleti kurulması yolundaki teşebbüslerini aynı zamanda Bedirhan kabilesine mensup Kaymakam Kamil Bey ile teşriki mesai yaparak tekrarladı.

Diğer taraftan yalnız kendi menfaatlerini düşünen Dâhiliye Vekili Adil Bey'in, aynı zamanda yine yalnız kendi menfaatini düşünen ve millî hareket ve bilhassa Sivas Kongresi aleyhinde tedbirler alan Harbiye Vekili Şefik Paşa'nın bir aleti olan Harput Valisi Galip Bey ile birleşti ve kendisi ve arkadaşları "Ermeni askerleri memleketi işgal edecekler hemen silahlara" diye feryatlara başladılar. Bu suretle bizim saf Kürt vatandaşlarımızın ayaklanmasını tahrik etmek istediler. Bu habis planın üç gayesi vardır: Kürtlerin menfaat duygularını canlandırmak, millî kuvvetleri imha etmekle aynı memleketin evlâtları arasında bir mücadele ve kan dökmeye sebep olmak. Suikastı tertipleyenler tasarladıkları faciaya Halil Bey'in postayı yağma ettiği söylenen bir grup eşkıyayı takip edeceği bahanesiyle işlettiği askerlerden bir kısmını da dâhil etmekten dahi çekinmediler. (Bu hadiseye ait birkaç vesika bu muhtıraya eklenmiştir.)

Bu şahıslar millî kuvvetleri küçümsemelerinin tabiî neticesi olan perişanlıkla karşılaştılar. Bu entrikaların tamamen dışında kalmış olan

mahalli halk çok geçmeden bunların hakiki mahiyetini anladı ve suçluları tetkik ettirmek üzereydi ki onlar kaçtılar.

c) Eskişehir'de tam manasıyla sükûnet hâkimken İngiliz bölükleri mahallî kumandan Albay Atıf Bey'in de evine girdiler ve aleyhinde her türlü ihtimal dışı iftira ettiler. Onu askerlerinin gözü önünde alıp götürdüler ve muhafaza altında İstanbul'a gönderdiler. Mahallî halk arasında bu teşebbüsün tabiatıyla sebep olduğu heyecan ve galeyanı izah edebilmek için İngilizler, Bolşevikler ve İttihatçıların bu bölgeyi istila etmekte olduklarına dair haberler yaydılar ve bu bahane ile yeni askerî tedbirler aldılar.

d) Ferit Paşa telgraf vasıtasıyla Anadolu'da huzursuzluklar olduğunu ilan ederken suç ortakları olan İngilizler, Ermenilerin Sivas'taki tecavüzlerin kurbanı olduğunu söyleyerek Osmanlı Devleti'ne tehditkâr bir nota veriyorlar. Aynı zamanda istila edilen mıntıkalardan Merzifon'da Hristiyanların katliamının planlandığına dair feryatlar yükseltiliyor. Sadece bu çeşit şeylerin maddeten vuku bulmadığı değil fakat böyle bir şeyi tahakkukuna hiçbir ihtimal olmadığı bilinmektedir. Aksine millî hareket teşkilatının kurulmasından evvel Samsun mıntıkasında siyasi bir gayeyle kurulan Yunan birlikleriyle bunların vahşetlerine maruz kalan ve ordu ve jandarmanın muhafazasının yokluğu sebebiyle kendilerini müdafaaya mecbur kalan Müslüman halk arasındaki çarpışmalar her iki tarafa da bu millî teşkilat tarafından verilen nasihatle ve hiçbir zora başvurmaya lüzum kalmadan durdurulmuştu. Bugün milletin diğer taraflarında olduğu gibi bu bölgede de tam bir sükûn hüküm sürmektedir.

VI. Merkezi Erivan olan Ermeni Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca hiçbir niyetimiz yoktur. Bugün için cemiyetin bu devletle hiçbir münasebeti yoktur ve alâkalanmamaktadır. Bu devlet hakkındaki bilgimiz söylentiler dolayısıyla elde edilen malumata dayanmaktadır. Bununla beraber hakikat olan şu kadarını biliyoruz ki bu yeni devletteki Ermeniler, Ermeni müfreze kumandanının emirlerine binaen Müslüman unsuru imha etmek üzere faaliyette bulunuyorlar. Bu emirlerin suretlerini gözlerimizle gördük. Erivan'daki Ermenilerin Müslümanları imha siyaseti güttükleri ve bu kanlı vahşet dalgasının sınırlarımıza kadar genişlediği, sınırlarımızın öbür taraftan kaçan sayısız Müslüman olmasıyla da teyit edilmiş oluyor. Diğer taraftan Erivan Hükûmeti sınırın bu tarafında top ateşi açmak suretiyle doğrudan doğruya tahrik faaliyetlerine de başvurmuştur.

İngilizler bu hareketlerin cereyanı esnasında bir yandan Ermenilerin Müslümanlara karşı tutumlarını teşvik ettiler hatta onları bu mevzuda kışkırttılar, diğer taraftan Ermenilerin tecavüzlerini bize sayıp döktüler, bunları tahammül edilemez hareketler olarak tavsif ettiler ve bu komşu devlete saldırarak misillemede bulunmaya bizi zorladılar. Fakat biz hakikatin kendini göstereceğinden emin olarak Ermeni tahriklerine tahammül ettik ve İngilizlerin öfkelerini fark etmemiş göründük. Hakikaten bizi Ermenilere saldırmaya teşvik eden ve bu surette kendi birliklerini o topraklara göndermeyi sağlayacak bir vasat yaratmayı planlayan İngilizlerin tutumlarını

meydana çıkarabileceğimizi düşündük. İngilizlerin bütün bu manevraları, Kafkasya'yı boşaltma mecburiyetini hissettikten sonra onların subay ve temsilcileri tarafından başlatıldı.

Azerbaycan ve Erivan Ermenileri arasında çarpışmalar olduğunu işitiyoruz. Bunun sebebinin Ermenilerin Azerbaycan ve Gürcistan arasında İngiltere'nin himayesinde olan ve güneye doğru zorlayan "Denikin'e" karşı imzaladıkları ittifaka iştirak etmeyi reddetmeleri olduğunu tahmin ediyoruz.

Erzurum ve Van'daki Müslümanların ve bilhassa sınır mıntıkalarında yaşayanların Ermenistan'da cereyan eden katliama dair her gün aldıkları haberler ve ölümden kaçan ve ağlanacak vaziyette olan mültecilerin manzarası karşısında büyük heyecana kapılmaları çok normaldir. Galeyanın artmasına bir sebep de Ermenilerin sınırlarımız dışında top ateşi tatbikatı yapmalarıdır. Fakat bizim teşkilatımız bunları yatıştırmakta muvaffak olmuş, her türlü şiddetli reaksiyon ihtimali bertaraf edilmiştir.

VII. Ermenistan'daki bahtsız Müslüman halkın yardımına gitmekten ve Azerbaycan Müslümanları ile teşrikimesai etmekten çekinerek bütün faaliyet ve hedeflerimizi ana vatanın ve milletin şimdi çizilen hudutlar içinde istikbalini ve refahını garanti altına almak için hasretmeyi zaruri görüyoruz. Hakikatte bize isnat olunan dört maddelik hareketlerin zararlı olduğuna kaniyiz. Sınırlarımızın dışındaki maksatlar için maddi ve manevi kuvvetlerimizi dağıtmak için sadece ana vatanın kalbi ve varlığımızın düğümü olan hilafet ve saltanat makamının müdafaası için ihtiyacımız olan kuvveti zayıflatmış olacağımızı düşünüyoruz.

Yakın zamanlarda gözlerimizin önünde cereyan eden hadiseler bize mutedil telâkkilere bağlı kalmayı öğretti. Henüz sulhla neticelenmemiş olan umumi harp esnasında hükûmetimizin başında olan zat Osmanlı kuvvetlerini Kafkasya'nın zaptı, Azerbaycan Hükûmetinin kuvvetlendirilmesi ve Mısır'ın geri alınması gayeleri uğrunda kullandı. Bu siyasetin sonucu olarak bizim hakiki vatanımızın can damarı olan halk epey kayba uğradı. Birçok verimli ve kıymetli toprak bizden zorla sökülüp alındı ve hatta kendimize en son sınır olarak ayırdığımız yerlerden başşehrimiz ve memleketimizin İzmir, Antalya ve Adana gibi eşsiz bölgeleri yabancı işgali altındalar. Hâlbuki eğer harbe iştirak etmemiş olsaydık veya hiç değilse iştirak ettiğimiz hâlde kuvvetlerimizi haris emeller uğrunda harcayacağımıza akıllıca hâlihazırdaki sınırlar dâhilinde topraklarımızı müdafaa etmek üzere kullanmış olsa idik durumumuz hâlâ mağlup insanlarınki olmakla beraber şimdiki vaziyetten farklı olacaktı.

Her halükârda dört maddelik ithamın gayelerimizin bir parçası olduğu hakkındaki esassız haberlerin yayılması, İngilizlerin bizim aleyhimize yaptıkları iftiraların bir diğer misalidir.

VIII. Hakikati, yani hareketlerimizin tamamen millî vasfını tahrif etmek gayesiyle, İngilizler, bizim bir Almanlar veya Bolşeviklerden bir yabancı Müslümanlar veya İttihatçılardan bir Enver Paşa'dan veya daha bilmem

kimden para aldığımıza dair haberler yayıyorlar. Bu söylentiler Ferit Paşa Kabinesinin de işine geldiği için onlara ehemmiyet verip kuvvetlendiriyor. Hakikatte cemiyetimizin bu bahsi geçen kaynaklarla hiçbir alâkası yoktur ve olamaz. Çünkü en başından beri izah edildiği üzere gayemiz sadece vatanperveranedir ve açık bir istikamet takip etmektedir. Herhangi bir kaynaktan para kabul etmemiz için muhafazakâr ve meşru bir gaye takip eden bizlerin bu şekilde kabul edilen parayı, verenlerin niyet ve isteklerine feda etmemiz icap eder.

Umumiyet itibarıyla cemiyetimizin tahmin edildiği gibi büyük miktarda paraya ihtiyacı yoktur. Gayemiz gayrimeşru değildir. Bunun için de yabancı bir devlet tarafından kabul edilmesini para ile elde etmeye uğraşmak zorunda veya başka bir milletin vicdanını satın almamıza icbar eden bir pozisyonda veya para sarf ederek bilinmeyen bir hedefi milletimize telkin etmek mecburiyetinde de değiliz. Cemiyetimiz millî şuurdan doğan, tamamıyla halis ve vatanperver bir hareketin mahsulüdür ve millî bir kuruluşu vardır. Hazinemiz, istiklâl ve vatanperverliğin kıymetini takdir etmeyi öğrenmiş olan milletimizdir. Gelirlerimizin kaynağı milletin kendiliğinden yaptığı teberrulardır.

IX. Mütarekeden sonra Avrupa devletleri Türkiye'de haklarını müdrik ve bunları müdafaaya hazır bir millet olmadığını düşünmekle hataya düştüler. Bize ölü bir memleket ve kansız hasta bir millete layık olan muamele tatbik edildi. Versay Konferansı'nda anavatanımızı taksim etmekle kısımlarını sağa sola hediye etmek fikri kabul edildi. Çok şükür insanlığı yeni facialara sokmak için kabul edilen bu mantıksız kararlar tehir edildi. Yine bizim kaderimizle ilgili kati kararların Amerikan Meclisi kararları ve mütalaalarına tâbi olması da bizim için şükredilecek bir şeydir. Amerikan milleti tarafından ileri sürülen milliyetçi ve asil prensiplerle beslenen iman, dünya topraklarını kana bulayan, cesetlerle dolduran ve bu suretle sonsuz göz yaşlarının akmasına sebep olan umumi harbin sona ermesine sebep oldu.

Amerikalıların insani kararları sayesinde devamlı ve tam bir sulhun kurulabilmesi için lüzumlu vasatın bulunacağına dair sarsılmaz bir güven besliyoruz Hiç şüphemiz yok ki medeniyet, hak ve adaleti temsil eden Amerikan milleti ve Amerikan Meclisi tertemiz kalpli Türk halkı ve onun medeniyete bağlılık derecesi hakkında kâfi derecede aydınlanmıştır ve kaderi üzerinde en müessir, bitaraf, âdil ve elverişli kararları alacak ve bizi şükran duyguları içinde bırakacaktır.

X. Türk milleti bin yıldan fazla bir zamandır bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir. Bu eskiye ait kalıntılarla tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelince, bu devlet yedi asırdır yaşamaktadır ve muhteşem mazisi ve tarihiyle öğünebilir. Biz kudreti ve haşmeti bütün dünyada. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında tanınan bir milletiz. Cengâverlerimiz ve ticaret gemilerimiz okyanusları aşmışlar ve bayrağımızı Hindistan'a kadar götürmüşlerdir. Kabiliyetlerimiz, bir zamanlar sahip olduğumuz ve bütün dünyaca bilinen

hâkimiyetimizle ispat edilmiştir. Fakat son yüzyıl boyunca Avrupa kuvvetlerinin hükûmet merkezimizdeki entrikaları ve bu entrikaların neticesinde istiklâlimize müdahaleleri, iktisadi hayatımızı engelleme kayıtları, yüzyıllar boyunca bir arada kardeşçe yaşadığımız gayrimüslim unsurlarla aramızda ektikleri ihtilâf tohumları ve bu durumlara ilaveten hükûmetimizin zayıflığı ve bunun neticesi olan kötü idare muasır seviyede terakki ve refah yolunda ilerlememize engel teşkil etti. Bugün içinde bulunduğumuz acı durum hiçbir zaman bizim esastan ehliyetsizliğimizi veya muasır medeniyete intibak edemediğimizi ifade etmez. Bu tamamen yukarıda sayılan birbirine zıt sebepler yüzünden hâsıl olmuştur.

Eğer memleketimiz yabancıların entrika ve müdahalelerinin kâbusundan kurtarılırsa ve memleketin meseleleri millî irade ve arzulara hürmet eden muktedir bir hükûmet tarafından idare edilirse, memleketin bütün dünya için memnuniyet kaynağı olacak bir duruma geleceğine dair en kati teminatları verebiliriz.

Bizi kurbanı olduğumuz haksız baskıdan kurtarmak ve kalkınmamızı hızlandırmak yolunda kudretli ve bitaraf bir yabancı milletin yardımının bizim için çok kıymetli olacağını ayrıca belirtmek isteriz.

Milliyetçilik prensibini temsil eden Wilson Doktrini ve Amerikan milleti tarafından gösterilen ve bu doktrinin muvaffakiyetini garanti altına alan hakkaniyet ve insaniyet ruhu bize büyük ümitler veriyor.

Mustafa Kemal Paşa

EK 5

Amerikan Senatosuna Gönderilen Telgraf[2]

9.9.1919

Birleşik Amerika Devletleri Ayan Meclisi Reisliğine:

Rumeli ve Anadolu'nun bütün Müslüman halkını temsil eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Rumeli'deki bütün vilayetlerinin temsilcilerinden mürekkep olan Sivas Millî Kongresi 4 Eylül 1919'da bir araya gelmiştir. Gayeleri şunlardır: Memleket halkının ekseriyetinin arzularını yerine getirmek bütün azınlıkları himaye altında bulundurmak, bütün vatandaşlara can, mal ve adalet yolundaki hakları teminata bağlamak.

Sivas Millî Kongresi, Osmanlı İmparatorluğu halkı içindeki ekseriyetin arzularını ifade eden bir karar suretini 9 Eylül 1919'da rey birliği ile kabul etmiştir. Bu kararın hâvi bulunduğu prensipler, Sivas Kongresi'nin kongre dağılmazdan evvel azası arasından seçeceği merkez komitesinin ve İmparatorluk hudutları içindeki diğer bütün tali teşkilâtın istikbaldeki hareketlerine rehber olacaktır.

Takip edilecek siyasetle alâkalı olan bu karar mucibince Sivas Millî Kongresi, Birleşik Amerika Ayan Meclisine şu ricada bulunmayı, bugün yine ittifakla kararlaştırmıştı: Azanızdan mürekkep bir komiteyi Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesine göndermenizi diliyoruz. Bu komite, hususi menfaat ve alâkaları olmayanlar ve bir millete has olan berrak görüşle, Osmanlı İmparatorluğu'nda fiilî suretle hüküm süren hâl ve şartları tetkikten geçirmelidir. Böyle bir tetkik, Osmanlı İmparatorluğu'na ait nüfusun ve arazinin mukadderatı hakkında bir sulh muahedesi mucibince keyfî kararlar verilmesine meydan bırakılmazdan evvel yapılmalıdır.

Reis Vekili	Sivas Millî Kongresi Adına Reis	İkinci Reis Vekili Em.Gn.
Hüseyin Rauf Bey	Mustafa Kemal	İsmail Fazıl Paşa

[2] Akgün; s.99-100.

FOTOĞRAFLAR

ERZURUM KONGRESİ'NE KATILAN DELEGELER[1]

SİVAS KONGRESİ'NE KATILAN DELEGELER

[1] Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucuları: Türkiye Büyük Millet Meclisi 69. Yıl, PTT Genel Müdürlüğü İdari İşler ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.10-25.

Abdullah Azmi TORUN

Abdülhak Adnan ADIVAR

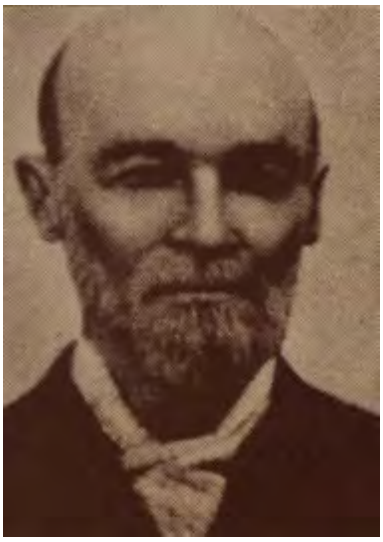

Ahmet Rüstem Bey

Ahmet Ferit TEK

Mehmet Ali Cevdet İZRAB

Ali Fuat CEBESOY

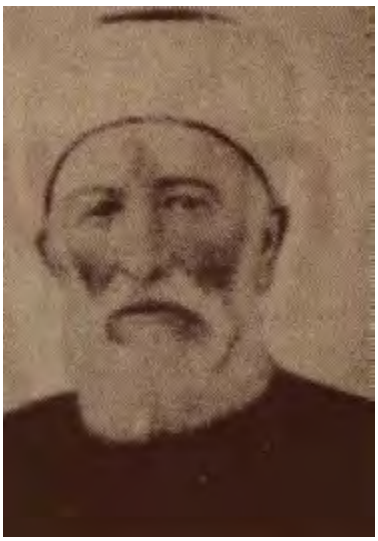

Atıf Efendi (TAŞPINAR)

Bekir Sami KUNDUH

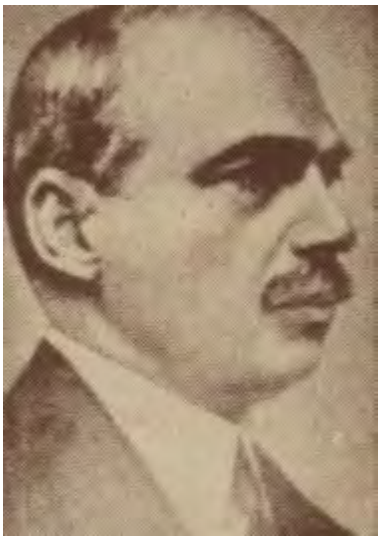

Abdülkadir Cami BAYKURT

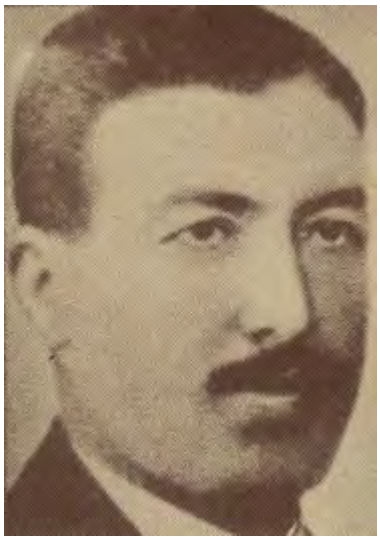

Mehmet Cevat Abbas GÜRER

Hüseyin Hacim Muhittin ÇARIKLI

Haydar Hilmi VANER

Hüseyin Baki ÇELİKBAŞ

Hüsrev GEREDE

Hüsrev Sami KIZILDOĞAN

İsmail Fazıl Paşa

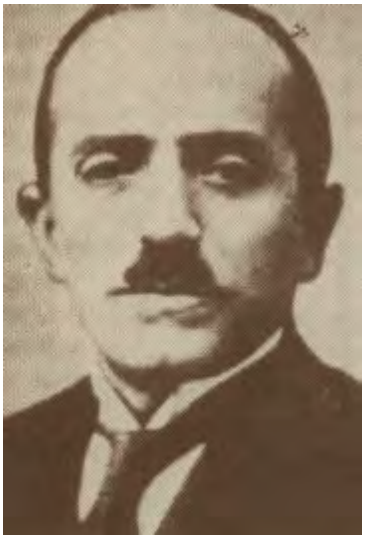

Yusuf Kemal TENGİRŞENK

Mahzar Müfit KANSU

Mehmet Şeref (Şerafettin) AYKUT

Hüseyin Rauf ORBAY

Şakirzade Seyfullah Efendi

Sırrı BELLİOĞLU

Yunus Nadi ABALIOĞLU